Cakrapāṇidatta

Cakradatta

SARIT

SARIT

Contents

Contents i

I श्रीः । चक्रदत्तः । ३

१ Adhikāra १ ५

२ Adhikāra २ ३०

३ Adhikāra ३ ३२

४ Adhikāra ४ ४१

५ Adhikāra ५ ५१

६ Adhikāra ६ ६७

७ Adhikāra ७ ७६

८ Adhikāra ८ ७७

९ Adhikāra ९ ८३

१० Adhikāra १० ९१

११ Adhikāra ११ १००

१२ Adhikāra १२ १०७

१३ Adhikāra १३ ११०

१४ Adhikāra १४ ११२

१५ Adhikāra १५ ११४

१६ Adhikāra १६ ११६

१७ Adhikāra १७ ११९

૧૮ Adhikāra ૧૮ ૧૨૦

૧૯ Adhikāra ૧૯ ૧૨૨

૨૦ Adhikāra ૨૦ ૧૨૩

૨૧ Adhikāra ૨૧ ૧૨૮

૨૨ Adhikāra ૨૨ ૧૩૧

૨૩ Adhikāra ૨૩ ૧૫૭

૨૪ Adhikāra ૨૪ ૧૬૩

૨૫ Adhikāra ૨૫ ૧૬૫

૨૬ Adhikāra ૨૬ ૧૭૨

૨૭ Adhikāra ૨૭ ૧૭૮

૨૮ Adhikāra ૨૮ ૧૮૬

૨૯ Adhikāra ૨૯ ૧૯૦

૩૦ Adhikāra ૩૦ ૧૯૧

૩૧ Adhikāra ૩૧ ૨૦૨

૩૨ Adhikāra ૩૨ ૨૦૬

૩૩ Adhikāra ૩૩ ૨૦૯

૩૪ Adhikāra ૩૪ ૨૧૪

૩૫ Adhikāra ૩૫ ૨૧૯

૩૬ Adhikāra ૩૬ ૨૨૨

૩૭ Adhikāra ૩૭ ૨૨૯

૩૮ Adhikāra ૩૮ ૨૩૨

૩૯ Adhikāra ૩૯ ૨૩૮

૪૦ Adhikāra ૪૦ ૨૪૧

૪૧ Adhikāra ૪૧ ૨૪૭

૪૨ Adhikāra ૪૨ ૨૫૦

૪૩ Adhikāra ૪૩ ૨૫૧

૪૪ Adhikāra ૪૪ ૨૬૦

૪૫ Adhikāra ૪૫ ૨૬૩

૪૬ Adhikāra ૪૬ ૨૬૫

૪૭ Adhikāra ૪૭ ૨૬૭

૪૮ Adhikāra ૪૮ ૨૬૮

૪૯ Adhikāra ૪૯ ૨૭૧

૫૦ Adhikāra ૫૦ ૨૮૭

૫૧ Adhikāra ૫૧ ૨૮૧

૫૨ Adhikāra ૫૨ ૨૯૪

૫૩ Adhikāra ૫૩ ૨૯૮

૫૪ Adhikāra ૫૪ ૩૦૩

૫૫ Adhikāra ૫૫ ૩૧૫

૫૬ Adhikāra ૫૬ ૩૨૬

૫૭ Adhikāra ૫૭ ૩૩૨

૫૮ Adhikāra ૫૮ ૩૩૫

૫૯ Adhikāra ૫૯ ૩૫૮

६० Adhikāra ६० ३६४

६१ Adhikāra ६१ ३६७

६२ Adhikāra ६२ ३७४

६३ Adhikāra ६३ ३८०

६४ Adhikāra ६४ ३९३

६५ Adhikāra ६५ ३९७

६६ Adhikāra ६६ ४२०

६७ Adhikāra ६७ ४२६

६८ Adhikāra ६८ ४२९

६९ Adhikāra ६९ ४३१

७० Adhikāra ७० ४३३

७१ Adhikāra ७१ ४३६

७२ Adhikāra ७२ ४४०

७३ Adhikāra ७३ ४४४

७४ Adhikāra ७४ ४४६

७५ Adhikāra ७५ ४४७

७६ Adhikāra ७६ ४४८

७७ Adhikāra ७७ ४५१

७८ Adhikāra ७८ ४५३

The TEI Header ४५९

cakradatta-१८९३

Part I

[

श्रीः । चक्रदत्तः ।]श्रीः । चक्रदत्तः ।

१ Adhikāra १

१

गुणत्रयविभेदेन मूर्तित्रयमुपेयुषे ।
त्रयीभुवे त्रिनेत्राय त्रिलोकीपतये नमः ॥ १ ॥[§ 1]

नानायुर्वेदविख्यातसद्योगैश्चक्रपाणिना ।
क्रियते संग्रहो गूढवाक्यबोधकवाक्यवान् ॥ २ ॥[§ 3]

२

रोगमादौ परीक्षेत ततोऽनन्तरमौषधम् ।
ततः कर्म भिषक् पश्चाज्ज्ञानपूर्वं समाचरेत् ॥ ३ ॥[§ 4]

नवज्वरे दिवास्वप्नस्नानाऽभ्यङ्गान्नमैथुनम् ।
क्रोधप्रवातव्यायामकषायांश्च विवर्जयेत् ॥ ४ ॥[§ 6]

३

ज्वरे लङ्घनमेवादावुपदिष्टमृते ज्वरात् ।
क्षयाऽनिलभयक्रोधकामशोकश्रमोद्भवात् ॥ ५ ॥[§ 7]

cakradatta-१८९३

आमाशयस्थो हत्वाग्निं सामो मार्गान्पिधापयन् ।
विदधाति ज्वरं दोषस्तस्माल्लङ्घनमाचरेत् ॥ ६ ॥[§ 9]

अनवस्थितदोषाग्नेर्लङ्घनं दोषपाचनम् ।
ज्वरघ्नं दीपनं काङ्क्षारुचिलाघवकारकम् ॥ ७ ॥[§ 11]

प्राणाविरोधिना चैनं लङ्घनेनोपपादयेत् ।
बलाधिष्ठानमारोग्यं यदर्थोऽयं क्रियाक्रमः ॥ ८ ॥[§ 13]

४

तत्तु मारुतक्षुत्तृष्णामुखशोषभ्रमान्विते ।
कार्यं न बाले वृद्धे वा न गर्भिण्यां न दुर्बले ॥ ९ ॥[§ 14]

वातमूत्रपुरीषाणां विसर्गे गात्रलाघवे ।
हृदयोद्गारकण्ठास्यशुद्धौ तन्द्राक्लमे गते ॥ १० ॥[§ 16]

स्वेदे जातेऽरुचौ चापि क्षुत्पिपासासहोदये ।

कृतं लङ्घनमादेश्यं निर्व्यथे चान्तरात्मनि ॥ ११ ॥[§ 18]

पर्वभेदोऽङ्गमर्दश्च कासः शोषो मुखस्य च ।
क्षुत्प्रणाशोऽरुचिस्तृष्णा दौर्बल्यं श्रोत्रनेत्रयोः ॥ १२ ॥[§ 20]

मनसः संभ्रमोऽभीक्ष्णमूर्ध्ववातस्तमो हृदि ।
देहाग्निबलहानिश्च लङ्घनेऽतिकृते भवेत् ॥ १३ ॥[§ 22]
cakradatta-१८९३

५

सद्योभुक्तस्य वा जाते ज्वरे सन्तर्पणोत्थिते ।
वमनं वमनार्हस्य शस्तमित्याह वाग्भटः ॥ १४ ॥[§ 23]

कफप्रधानानुत्क्लिष्टान्दोषानामाशयस्थितान् ।
बुद्ध्वा ज्वरकरान्काले वम्यानां वमनैर्हरेत् ॥ १५ ॥[§ 25]

अनुपस्थितदोषाणां वमनं तरुणे ज्वरे ।
हृद्रोगं श्वासमानाहं मोहं च कुरुते भृशम् ॥ १६ ॥[§ 27]

तृष्यते सलिलं चोष्णं दद्याद्वातकफज्वरे ।
सद्योत्थे पैत्तिके चाथ शीतलं तिक्तकैः शृतम् ॥ १७ ॥[§ 29]

दीपनं पाचनं चैव ज्वरघ्नमुभयं च तत् ।
स्रोतसां शोधनं बल्यं रुचिस्वेदप्रदं शिवम् ॥ १८ ॥[§ 31]
cakradatta-१८९३

६

मुस्तपर्पटकोशीरचन्दनोदीच्यनागरैः ।
शृतशीतं जलं दद्यात्पिपासाज्वरशान्तये ॥ १९ ॥[§ 32]

मुख्यभेषजसम्बन्धो निषिद्धस्तरुणे ज्वरे ।
तोयपेयादिसंस्कारे निर्दोषं तेन भेषजम् ॥ २० ॥[§ 34]

यदप्सु शृतशीतासु षडङ्गादि प्रयुज्यते ।
कर्षमात्रं ततो दत्त्वा साधयेत्प्रास्थिकेऽम्भसि ॥ २१ ॥[§ 36]

अर्धशृतं प्रयोक्तव्यं पाने पेयादिसंविधौ ।
वमितं लङ्घितं काले यवागूभिरुपाचरेत् ॥ २२ ॥[§ 38]

यथास्वौषधसिद्धाभिर्मण्डपूर्वाभिरादितः ।
लाजपेयां सुखजरां पिप्पलीनागरैः श‍ृताम् ॥ २३ ॥[§ 40]

पिबेज्ज्वरी ज्वरहरां क्षुद्वानल्पाग्निरादितः ।
पेयां वा रक्तशालीनां पार्श्वबस्तिशिरोरुजि ॥ २४ ॥[§ 42]

श्वदंष्ट्राकण्टकारिभ्यां सिद्धां ज्वरहरां पिबेत् ।
कोष्ठे विबद्धे सरुचि पिबेत्पेयां श‍ृतां ज्वरी ॥ २५ ॥[§ 44]

मृद्वीकापिप्पलीमूलचव्यचित्रकनागरैः ।
पञ्चमूल्या लघीयस्या गुर्व्या ताभ्यां सधन्यया ॥ २६ ॥[§ 46]

कणया यूषपेयादिं साधनं स्याद्यथाक्रमम् ।
वातपित्ते वातकफे त्रिदोषे श्लेष्मपित्तजे ॥ २७ ॥[§ 48]

यवागूः स्यात्त्रिदोषघ्नी व्याघ्रीदुस्पर्शगोक्षुरैः ।
कर्षार्धं वा कणाशुण्ठ्योः कल्कद्रव्यस्य वा पलम् ॥ २८ ॥[§ 50]

विनीय पाचयेद्युक्तया वारिप्रस्थेन चापराम् ।
षडङ्गपरिभाषैव प्रायः पेयादिसंमता ॥ २९ ॥[§ 52]

यवागूमुचिताद्भक्ताच्चतुर्भागकृतां वदेत् ।
[७]सिक्थके रहितो मण्डः पेया सिक्थसमन्विता ॥ ३० ॥[§ 54] cakradatta-१८९३

यवागूर्बहुसिक्था स्याद्विलेपी विरलद्रवा ।
अन्नं पञ्चगुणे साध्यं विलेपी तु चतुर्गुणे ॥ ३१ ॥[§ 56]

मण्डश्चतुर्दशगुणे यवागूः षड्गुणेंऽम्भसि ।
पांशुधाने यथा वृष्टिः क्लेदयत्यतिकर्दमम् ॥ ३२ ॥[§ 58]

तथा श्लेष्मणि संवृद्धे यवागूः श्लेष्मवर्धिनी ।
गदात्यये मद्यनित्ये ग्रीष्मे पित्तकफाधिके ॥ ३३ ॥[§ 60]

ऊर्ध्वगे रक्तपित्ते च यवागूरहिता ज्वरे ।
तत्र तर्पणमेवाग्रे प्रदेयं लाजशक्तुभिः ॥ ३४ ॥[§ 62]

८

ज्वरापहैः फलरसैर्युक्तं समधुशर्करम् ।
द्रवेणालोडितास्ते स्युस्तर्पणं लाजशक्तवः ॥ ३५ ॥[§ 63]
cakradatta-१८९३

श्रमोपवासानिलजे हितो नित्यं रसौदनः ।
मुद्गयूषौदनश्चापि देयः कफसमुद्भवे ॥ ३६ ॥[§ 65]

स एव सितया युक्तः शीतपित्तज्वरे हितः ।
रक्तशाल्यादयः शस्ताः पुराणाः षष्टिकैः सह ॥ ३७ ॥[§ 67]

यवाग्वोदनलाजार्थे ज्वरितानां ज्वरापहाः ।
मुद्गामलकयूषस्तु वातपित्तात्मके हितः ॥ ३८ ॥[§ 69]

ह्रस्वमूलकयूषस्तु कफवातात्मके हितः ।
निम्बमूलकयूषस्तु हितः पित्तकफात्मके ॥ ३९ ॥[§ 71]

मुद्गान्मसूरांश्चणकान्कुलत्थांश्चाढकानपि ।
आहारकाले यूषार्थं ज्वरिताय प्रदापयेत् ॥ ४० ॥[§ 73]

पटोलपत्रं वार्ताकं कुलकं कारवेल्लकम् ।
कर्कोटकं पर्पटकं गोजिह्वां बालमूलकम् ॥ ४१ ॥[§ 75]

पत्रं गुडूच्याः शाकार्थं ज्वरिताय प्रदापयेत् ।
ज्वरितो हितमश्नीयाद्यद्यप्यस्यारुचिर्भवेत् ॥ ४२ ॥[§ 77]

अन्नकाले ह्यभुञ्जानः क्षीयते म्रियतेऽपि वा ।
९
अरुचौ मातुलुङ्गस्य केसरं साज्यसैन्धवम् ॥ ४३ ॥[§ 79]

धात्रीद्राक्षासितानां वा कल्कमास्येन धारयेत् ।
सातत्यात्स्वाद्वभावाद्वा पथ्यं द्वेष्यत्वमागतम् ॥ ४४ ॥[§ 81]
cakradatta-१८९३

कल्पनाविधिभिस्तैस्तैः प्रियत्वं गमयेत्पुनः ।
ज्वरितं ज्वरमुक्तं वा दिनान्ते भोजयेल्लघु ॥ ४५ ॥[§ 83]

श्लेष्मक्षये विवृद्धोष्मा बलवाननलस्तदा ।

गुर्वभिष्यन्दकाले च ज्वरी नाद्यात्कथंचन ॥ ४६ ॥[§ 85]

नहि तस्याहितं भुक्तमायुषे वा सुखाय वा ।
लङ्घनं स्वेदनं कालो यवाग्वस्तिक्तको रसः ॥ ४७ ॥[§ 87]

पाचनान्यविपक्वानां दोषाणां तरुणे ज्वरे ।
आसप्तरात्रं तरुणं ज्वरमाहुर्मनीषिणः ॥ ४८ ॥[§ 89]

मध्यं द्वादशरात्रं तु पुराणमत उत्तरम् ।
पाचनं शमनीयं वा कषायं पाययेत्तु तम् ॥ ४९ ॥[§ 91]

ज्वरितं षडहेऽतीते लघ्वन्नप्रतिभोजितम् ।
सप्ताहात्परतोऽस्तब्धे सामे स्यात्पाचनं ज्वरे ॥ ५० ॥[§ 93]

निरामे शमनं स्तब्धे सामे नौषधमाचरेत् ।
लालाप्रसेको हृल्लासहृदयाशुद्ध्यरोचकाः ॥ ५१ ॥[§ 95]

तन्द्रालस्याविपाकास्यवैरस्यं गुरुगात्रता ।
क्षुन्नाशो बहुमूत्रत्वं स्तब्धता बलवाञ्ज्वरः ॥ ५२ ॥[§ 97]

आमज्वरस्य लिङ्गानि न दद्यात्तत्र भेषजम् ।
भेषजं ह्यामदोषस्य भूयो ज्वलयति ज्वरम् ॥ ५३ ॥[§ 99]

मृदौ ज्वरे लघौ देहे प्रचलेषु मलेषु च ।
पक्वं दोषं विजानीयाज्ज्वरे देयं तदौषधम् ॥ ५४ ॥[§ 101]
cakradatta-१८९३

१०

नागरं देवकाष्ठं च धन्याकं बृहतीद्वयम् ।
दद्यात्पाचनकं पूर्वं ज्वरिताय ज्वरापहम् ॥ ५५ ॥[§ 102]

पीतांबुर्लङ्घितः क्षीणोजीर्णी भुक्तः पिपासितः ।
न पिबेदौषधं जन्तुः संशोधनमथेतरत् ॥ ५६ ॥[§ 104]

वीर्याधिकं भवति भेषजमन्नहीनं
हन्यात्तदामयमसंशयमाशु चैव ।
तद्बालवृद्धयुवतीमृदुभिश्च पीतं
ग्लानिं परां नयति चाशु बलक्षयं च ॥ ५७ ॥[§ 108]

अनुलोमोऽनिलः स्वस्थ्यं क्षुत्तृष्णासुमनस्कता ।
लघुत्वमिन्द्रियोद्गारशुद्धिजीर्णौषधाकृतिः ॥ ५८ ॥[§ 110]

क्लमो दाहाङ्गसदनं भ्रमो मूर्च्छा शिरोरुजा ।
अरतिर्बलहानिश्च सावशेषौषधाकृतिः ॥ ५९ ॥[§ 112]

औषधशेषे भुक्तं पीतं च तथौषधं सशेषेऽन्ने ।
प्रकरोति गदोपशमं प्रकोपयत्यन्यरोगांश्च ॥ ६० ॥[§ 114]

शीघ्रं विपाकमुपयाति बलं न हिंस्या-
दन्नावृतं न च मुहुर्वदनान्निरेति ।
प्राग्भुक्तसेवितमथौषधमेतदेव
दद्याच्च वृद्धशिशुभीरुवराङ्गनाभ्यः ॥ ६१ ॥[§ 118]
cakradatta-१८९३

११
मात्राया नास्त्यवस्थानं दोषमग्निं बलं वयः ।
व्याधिं द्रव्यं च कोष्ठं च वीक्ष्य मात्रां प्रयोजयेत् ॥ ६२ ॥[§ 119]

उत्तमस्य पलं मात्रा त्रिभिश्चाक्षैश्च मध्यमे ।
जघनस्य पलार्धेन स्नेहक्वाथ्यौषधेषु च ॥ ६३ ॥[§ 121]

कर्षादौ तु पलं यावद्दद्यात्षोडशिकं जलम् ।
ततस्तु कुडवं यावत्तोयमष्टगुणं भवेत् ॥ ६४ ॥[§ 123]

क्वाथ्यद्रव्यपले कुर्यात्प्रस्थार्धं पादशेषितम् ।
१२
द्वात्रिंशन्माषकैर्माषश्चरकस्य तु तैः पलम् ॥ ६५ ॥[§ 125]

अष्टचत्वारिंशता स्यात्सुश्रुतस्य तु माषकः ।
द्वादशभिर्धान्यमाषैश्चतुःषष्ट्या तु तैः पलम् ॥ ६६ ॥[§ 127]

एतच्च तुलितं पञ्चरक्तिमाषात्मकं पलम् ।
चरकार्धपलोन्मानं चरके दशरक्तिकैः ॥ ६७ ॥[§ 129]

माषैः पलं चतुःषष्ट्या यद्भवेत्तत्तथेरितम् ।
तस्मात्पलं चतुःषष्ट्या माषकैर्दशरक्तिकैः ॥ ६८ ॥[§ 131]

चरकानुमतं वैद्यैश्चिकित्सासूपयुज्यते ।
[१३]बिल्वादिपञ्चमूलस्य क्वाथः स्याद्वातिके ज्वरे ॥ ६९ ॥[§ 133] cakradatta-१८९३

पाचनं पिप्पलीमूलं गुडूची विश्वजोऽथवा ।
किराताब्दामृतोदीच्यबृहतीद्वयगोक्षुरैः ॥ ७० ॥[§ 135]

सस्थिराकलसीविश्वैः क्वाथो वातज्वरापहः ।
रास्ना वृक्षादनी दारु सरलं सैलवालुकम् ॥ ७१ ॥[§ 137]

कषायः शर्कराक्षौद्रयुक्तो वातज्वरापहः ।
प्रक्षेपः पादिकः क्वाथ्यात्स्नेहे कल्कसमो मतः ॥ ७२ ॥[§ 139]

परिभाषामिमामन्ये प्रक्षेपेऽप्यूचिरे यथा ।
कर्षश्चूर्णस्य कल्कस्य गुटिकानां च सर्वशः ॥ ७३ ॥[§ 141]

द्रवशुक्त्या स लेढव्यः पातव्यश्च चतुर्द्रवः ।
मात्रा क्षौद्रघृतादीनां स्नेहे क्वाथेषु चूर्णवत् ॥ ७४ ॥[§ 143]

बिल्वादिपञ्चमूली च गुडूच्यामलके तथा ।
कुस्तुम्बुरुसमो ह्येष कषायो वातिके ज्वरे ॥ ७५ ॥[§ 145]

पिप्पलीशारिवाद्राक्षाशतपुष्पाहरेणुभिः ।
कृतः कषायः सगुडो हन्याच्छ्वसनजं ज्वरम् ॥ ७६ ॥[§ 147]

गुडूची शारिवा द्राक्षा शतपुष्पा पुनर्नवा ।
सगुडोऽयं कषायः स्याद्वातज्वरविनाशनः ॥ ७७ ॥[§ 149]

द्राक्षा गुडूची काश्मर्यं त्रायमाणाः सशारिवाः ।
निःक्वाथ्य सगुडं क्वाथं पिबेद्वातज्वरापहम् ॥ ७८ ॥[§ 151]

शतावरीगुडूचीभ्यां स्वरसो यन्त्रपीडितः ।
गुडप्रगाढः शमयेत्सद्योऽनिलकृतं ज्वरम् ॥ ७९ ॥[§ 153]
cakradatta-१८९३

१४

कलिङ्गं कट्फलं मुस्तं पाठां तिक्तकरोहिणीं ।
पक्वं सशर्करं पीतं पाचनं पैत्तिके ज्वरे ।
सक्षौद्रं पाचनं पैत्ते तिक्ताब्देन्द्रयवैः कृतम् ॥ ८० ॥[§ 155]

लोध्रोत्पलामृतापद्मशारिवाणां सशर्करः ।
क्वाथः पित्तज्वरं हन्यादथवा पर्पटोद्भवः ॥ ८१ ॥[§ 157]

पटोलयवनीक्वाथो मधुना मधुरीकृतः ।
तीव्रपित्तज्वरामर्दी पानात्तृड्दाहनाशनः ॥ ८२ ॥[§ 159]

दुरालभापर्पटकप्रियङ्गु-
भूनिम्बवासाकटुरोहिणीनाम् ।
जलं पिबेच्छर्करयावगाढं
तृष्णास्रपित्तज्वरदाहयुक्तः ॥ ८३ ॥[§ 163]

त्रायमाणा च मधुकं पिप्पलीमूलमेव च ।
किराततिक्तकं मुस्तं मधुकं सबिभीतकम् ॥ ८४ ॥[§ 165]

सशर्करं पीतमेतत्पित्तज्वरनिबर्हणम् ।
मृद्वीका मधुकं निम्बं कटुका रोहिणी समा ।
अवश्यायस्थितं पाक्यमेतत्पित्तज्वरापहम् ॥ ८५ ॥[§ 168]

एकः पर्पटकः श्रेष्ठः पित्तज्वरविनाशनः ।
किं पुनर्यदि युज्येत चन्दनोदीच्यनागरैः ॥ ८६ ॥[§ 170]

विश्वाम्बुपर्पटोशीरघनचन्दनसाधितम् ।
दद्यात्सुशीतलं वारि तृट्छर्दिज्वरदाहनुत् ॥ ८७ ॥[§ 172]

पर्पटामृतधात्रीणां क्वाथः पित्तज्वरापहः ।
द्राक्षारग्वधयोश्चापि काश्मर्याश्चाथवा पुनः ॥ ८८ ॥[§ 174]
cakradatta-१८१३

द्राक्षाभयापर्पटकाब्दतिक्ता-
क्वाथं ससम्पाकफलं विदध्यात् ।
प्रलापमूर्च्छाभ्रमदाहशोष-
तृष्णान्विते पित्तभवे ज्वरे तु ॥ ८९ ॥[§ 178]

१५

व्युषितं धन्याकजलं प्रातः पीतं सशर्करं पुंसां
अन्तर्दाहं शमयत्यचिरादूरप्ररूढमपि ॥ ९० ॥[§ 179]

पित्तज्वरेण तप्तस्य क्रियां शीतां समाचरेत् ।
विदारी दाडिमं लोध्रं दधित्थं बीजपूरकम् ॥ ९१ ॥[§ 181]

एभिः प्रदिह्यान्मूर्धानं तृड्दाहार्तस्य देहिनः ।
घृतभृष्टाम्लपिष्टा च धात्रीलेपाच्च दाहनुत् ॥ ९२ ॥[§ 183]
cakradatta-१८९३

अम्लपिष्टैः सुशीतैर्वा पलाशतरुजैर्लिहेत् ।
बदरीपल्लवोत्थेन फेनेनारिष्टकस्य च ॥ ९३ ॥[§ 185]

कालेयचन्दनानन्तायष्टीबदरकाञ्जिकैः ।
सघृतैः स्याच्छिरोलेपस्तृष्णादाहार्तिशान्तये ॥ ९४ ॥[§ 187]

उत्तानसुप्तस्य गभीरताम्र-
कांस्यादिपात्रं प्रणिधाय नाभौ ।
तत्राम्बुधाराबहुला पतन्ती
निहन्ति दाहं त्वरितं सुशीता ॥ ९५ ॥[§ 191]

शीतकाञ्जिकवस्त्रावगुण्ठनं दाहनाशनम् ।
जिह्वातालुगलक्लोमशोषे मूर्ध्नि तु दापयेत् ।
केशरं मातुलुङ्गस्य मधुसैन्धवसंयुतम् ॥ ९६ ॥[§ 194]
१६

मातुलुङ्गशिफाविश्वब्राह्मीग्रन्थिकसंभवम् ।
कफज्वरेऽम्बु सक्षारं पाचनं वा कणादिकम् ॥ ९७ ॥[§ 195]

पिप्पली पिप्पलीमूलं चव्यचित्रकनागरम् ।
मरिचैलाजमोदेन्द्रपाठारेणुकजीरकम् ॥ ९८ ॥[§ 197]

भार्गी महानिम्बफलं हिङ्गुरोहिणिसर्षपम् ।
विडङ्गातिविषे मूर्वा चेत्ययं कीर्तितो गणः ॥ ९९ ॥[§ 199]
cakradatta-१८९३

पिप्पल्यादिः कफहरः प्रतिश्यारोचकानिलान् ।
निहन्याद्दीपनो गुल्मशूलघ्नस्त्वामपाचनः ॥ १०० ॥[§ 201]

कटुकं चित्रकं निम्बं हरिद्रातिविषे वचाम् ।
कुष्ठमिन्द्रयवं मूर्वां पटोलं चापि साधितम् ॥ १०१ ॥[§ 203]

पिबेन्मरिचसंयुक्तं सक्षौद्रं श्लैष्मिके ज्वरे ।
निम्बविश्वामृतादारु शटीभूनिम्बपौष्करम् ॥ १०२ ॥[§ 205]

पिप्पल्यौ बृहती चेति क्वाथो हन्ति कफज्वरम् ।
सिन्धुवारदलक्वाथं शोषणं कफजे ज्वरे ॥ १०३ ॥[§ 207]

जङ्घयोश्च बले क्षीणे कर्णे वा पिहिते पिबेत् ।
आमलक्यभया कृष्णा चित्रकश्चेत्ययं गणः ।
सर्वज्वरकफातङ्कभेदी दीपनपाचनः ॥ १०४ ॥[§ 210]

त्रिफलापटोलवासा
च्छिन्नरुहातिक्तरोहिणीषड्ग्रन्थाः ।
मधुना श्लेष्मसमुत्थे
दशमूलीवासकस्य वा क्वाथः ॥ १०५ ॥[§ 214]

मुस्तं वत्सकबीजानि त्रिफला कटुरोहिणी ।
परूषकाणि च क्वाथः कफज्वरविनाशनः ॥ १०६ ॥[§ 216]
cakradatta-१८९३

१७
कट्फलं पौष्करं शृङ्गी कृष्णा च मधुना सह ।
कासश्वासज्वरहरः श्रेष्ठो लेहः कफान्तकृत् ॥ १०७ ॥[§ 217]

कर्षश्चूर्णस्य कल्कस्य गुटिकानां च सर्वशः ।
द्रवशुक्त्या स लेढव्यः पातव्यश्च चतुर्द्रवः ॥ १०८ ॥[§ 219]

ऊर्ध्वजत्रुगरोगघ्नी सेयं स्यादवलेहिका ।
अधोरोगहरी या तु सा पूर्वं भोजनान्मता ॥ १०९ ॥[§ 221]

क्षौद्रोपकुल्यासंयोगः कासश्वासज्वरापहः ।
प्लीहानं हन्ति हिक्कां च बालानां च प्रशस्यते ॥ ११० ॥[§ 223]

संसृष्टदोषेषु हितं संसृष्टमथ पाचनम् ।
१८
विश्वामृताब्दभूनिम्बैः पञ्चमूलीसमन्वितैः ।
कृतः कषायो हन्त्याशु वातपित्तोद्भवं ज्वरम् ॥ १११ ॥[§ 226]

त्रिफलाशाल्मलीरास्नाराजवृक्षापरूषकैः ।

शृतमम्बु हरेत्तूर्णं वातपित्तोद्भवं ज्वरम् ॥ ११२ ॥[§ 228]

किराततिक्तममृताद्राक्षामामलकीं शठीम् ।
निःक्वाथ्य पित्तानिलजे क्वाथं तं सगुडं पिबेत् ॥ ११३ ॥[§ 230]
cakradatta-१८९३

१९

निदिग्धिकाबलारास्नात्रायमाणमृतायुतैः ।
मसूरविदलैः क्वाथो वातपित्तज्वरं जयेत् ॥ ११४ ॥[§ 231]

गुडूची पर्पटं मुस्तं किरातं विश्वभेषजम् ।
वातपित्तज्वरे देयं पञ्चभद्रमिदं शुभम् ॥ ११५ ॥[§ 233]

मधुकं सारिवे द्राक्षा मधुकं चन्दनोत्पलम् ।
काश्मरी पद्मकं लोध्रं त्रिफलां पद्मकेशरम् ॥ ११६ ॥[§ 235]

परूषकं मृणालं च न्यसेदुत्तमवारिणि ।
मधुलाजसितायुक्तं तत्पीतमुषितं निशि ॥ ११७ ॥[§ 237]

वातपित्तज्वरं दाहतृष्णामूर्च्छावमिभ्रमान् ।
शमयेद्रक्तपित्तं च जीमूतानिव मारुतः ॥ ११८ ॥[§ 239]

२०

पटोलं चन्दनं मूर्वा तिक्ता पाठामृतागणः ।
पित्तश्लेष्मारुचिच्छर्दिज्वरकण्डूविषापहः ॥ ११९ ॥[§ 240]

गुडूची निम्बधान्याकं पद्मकं चन्दनानि च ।
एष सर्वज्वरान्हन्ति गुडूच्यादिस्तु दीपनः ।
हृल्लासारोचकच्छर्दिपिपासादाहनाशनः ॥ १२० ॥[§ 243]

२१

किरातं नागरं मुस्तं गुडूचीं च कफाधिके ।
पाठोदीच्यामृणालैस्तु सह पित्ताधिके पिबेत् ॥ १२१ ॥[§ 244]
cakradatta-१८९३

२२

कण्टकार्यमृता भार्गी नागरेन्द्रयवासकम् ।
भूनिम्बं चन्दनं मुस्तं पटोलं कटुरोहिणी ॥ १२२ ॥[§ 245]

काषायं पाययेदेतत्पित्तश्लेष्मज्वरापहम् ।
दाहतृष्णारुचिच्छर्दिकासहृत्पार्श्वशूलनुत् ॥ १२३ ॥[§ 247]

सपत्रपुष्पवासाया रसः क्षौद्रसितायुतः ।
कफपित्तज्वरं हन्ति सास्रपित्तं सकामलम् ॥ १२४ ॥[§ 249]

पटोलं पिचुमर्दश्च त्रिफला मधुकं बला ।
साधितोऽयं कषायः स्यात्पित्तश्लेष्मोद्भवे ज्वरे ॥ १२५ ॥[§ 251]

२३

गुडूचीन्द्रयवारिष्टपटोलं कटुरोहिणी ।
नागरं चन्दनं मुस्तं पिप्पलीचूर्णसंयुतम् ॥ १२६ ॥[§ 252]

अमृताष्टक इत्येष पित्तश्लेष्मज्वरापहः ।
हृल्लासारोचकच्छर्दितृष्णादाहनिवारणः ॥ १२७ ॥[§ 254]

पटोलयवधन्याकं मुद्गामलकचन्दनम् ।
पैत्तिके श्लेष्मपित्तोत्थे ज्वरे तृट्छर्दिदाहनुत् ॥ १२८ ॥[§ 256]

क्षुद्रामृताभ्यां सह नागरेण
सपौष्करं चैव किराततिक्तम् ।
पिबेत्कषायं त्विह पञ्चतिक्तं
ज्वरं निहन्त्यष्टविधं समग्रम् ॥ १२९ ॥[§ 260]

cakradatta-१८९३

२४

सशर्करामक्षमात्रां कटुकामुष्णवारिणा ।
पीत्वा ज्वरे जयेज्जन्तुः कफपित्तसमुद्भवम् ॥ १३० ॥[§ 261]

दीपनं कफविच्छेदि वातपित्तानुलोमनम् ।
ज्वरघ्नं पाचनं भेदि शृतं धान्यपटोलयोः ॥ १३१ ॥[§ 263]

कफवातज्वरे स्वेदान्कारयेद्रूक्षनिर्मितान् ।
स्रोतसां मार्दवं कृत्वा नीत्वा पावकमाशयम् ॥
हत्वा वातकफस्तम्भं स्वेदो ज्वरमपोहति ॥ १३२ ॥[§ 266]

खर्परभृष्टपटस्थितकाञ्जिकसिक्तो हि बालुकास्वेदः ।
शमयति वातकफामयमस्तकशूलाङ्गभङ्गादीन् ॥ १३३ ॥[§ 268]

मुस्तनागरभूनिम्बं त्रयमेतत्त्रिकार्षिकम् ।
कफवातामशमनं पाचनं ज्वरनाशनम् ॥ १३४ ॥[§ 270]

२५

पिप्पलीपिप्पलीमूलचव्यचित्रकनागरम् ।
दीपनीयः स्मृतो वर्गः कफानिलगदापहः ॥ १३५ ॥[§ 271]

पिप्पलीभिः शृतं तोयमनभिष्यन्दि दीपनम् ।
वातश्लेष्मविकारघ्नं प्लीहज्वरविनाशनम् ॥ १३६ ॥[§ 273]

आरग्वधग्रन्थिकमुस्ततिक्ता-
हरीतकीभिः क्वथितः कषायः ।
सामे सशूले कफवातयुक्ते
ज्वरे हितो दीपनपाचनश्च ॥ १३७ ॥[§ 277]
cakradatta-१८९३

२६

क्षुद्रामृतानागरपुष्कराह्वयैः
कृतः कषायः कफमारुतोद्भवे
सश्वासकासारुचिपार्श्वरुक्करे
ज्वरे त्रिदोषप्रभवे च शस्यते ॥ १३८ ॥[§ 280]

२७

दशमूलीरसः पेयः कणायुक्तः कफानिले ।
अविपाकेऽतिनिद्रायां पार्श्वरुक्श्वासकासके ॥ १३९ ॥[§ 281]

मुस्तं पर्पटकः शुण्ठी गुडूची सदुरालभा ।
कफवातारुचिच्छर्दिदाहशोषज्वरापहः ॥ १४० ॥[§ 283]

दारुपर्पटभार्ग्यब्दवचाधान्यककट्फलैः ।
साभयाविश्वभूतिक्तैः क्वाथो हिङ्गुमधूत्कटः ॥ १४१ ॥[§ 285]

कफवातज्वरे पीतो हिक्काश्वासगलग्रहान् ।
कासशोषप्रसेकांश्च हन्यात्तरुमिवाशनिः ॥ १४२ ॥[§ 287]

मात्राक्षौद्रघृतादीनां स्नेहे क्वाथेषु चूर्णवत् ।
माक्षिकं हिङ्गु सिन्धूत्थं जरणाद्यास्तु शाणिकाः ॥ १४३ ॥[§ 289]

मातुलुङ्गफलकेशरो धृतः
सिन्धुजन्ममरिचान्वितो मुखे ।
हन्ति वातकफरोगमास्यगं
शोषमाशु जडतामरोचकम् ॥ १४४ ॥[§ 293]
cakradatta-१८९३

२८

लङ्घनं बालुकास्वेदो नस्यं निष्ठीवनं तथा ।
अवलेहोऽञ्जनं चैव प्राक्प्रयोज्यं त्रिदोषजे ॥ १४५ ॥[§ 294]

सन्निपातज्वरे पूर्वं कुर्यादामकफापहम् ।
पश्चाच्छ्लेष्मणि संक्षीणे शमयेत्पित्तमारुतौ ॥ १४६ ॥[§ 296]

त्रिरात्रं पञ्चरात्रं वा दशरात्रमथापि वा ।
लङ्घनं सन्निपातेषु कुर्यादारोग्यदर्शनात् ॥ १४७ ॥[§ 298]

दोषाणामेव सा शक्तिर्लङ्घने या सहिष्णुता ।
नहि दोषक्षये कश्चित्सहते लङ्घनादिकम् ॥ १४८ ॥[§ 300]

आर्द्रकस्वरसोपेतं सैन्धवं सकटुत्रिकम् ।
आकण्ठं धारयेदास्ये निष्ठीवेच्च पुनः पुनः ॥ १४९ ॥[§ 302]

तेनास्यहृदयाच्छ्लेष्मामन्यापार्श्वशिरोगलान् ।
लीनोऽप्याकृष्यते शुष्को लाघवं चास्य जायते ॥ १५० ॥[§ 304]

पर्वभेदोऽङ्गमर्दश्च मूर्च्छाकासगलामयाः ।
मुखाक्षिगौरवं जाड्यमुत्क्लेशश्चोपशाम्यति ॥ १५१ ॥[§ 306]

सकृद्द्वित्रिचतुः कुर्याद्दृष्ट्वा दोषबलाबलम् ।
एतद्धि परमं प्राहुर्भेषजं सन्निपातिनाम् ॥ १५२ ॥[§ 308]

मातुलुङ्गार्द्रकरसं कोष्णं त्रिलवणान्वितम् ।
अन्यद्वा सिद्धिविहितं तीक्ष्णं नस्यं प्रयोजयेत् ॥ १५३ ॥[§ 310]

तेन प्रभिद्यते श्लेष्मा प्रभिन्नश्च प्रसिच्यते ।
शिरोहृदयकण्ठास्यपार्श्वरुक् चोपशाम्यति ॥ १५४ ॥[§ 312]

cakradatta-१८९३

२९

मधूकसारसिन्धूत्थवचोषणकणाः समाः ।
श्लक्ष्णं पिष्ट्वाम्भसा नस्यं कुर्यात्संज्ञाप्रबोधनम् ॥ १५५ ॥[§ 313]

सैन्धवं श्वेतमरिचं सर्षपं कुष्ठमेव च ।
बस्तमूत्रेण पिष्टानि नस्यं तन्द्रीनिवारणम् ॥ १५६ ॥[§ 315]

शिरीषबीजगोमूत्रकृष्णामरिचसैन्धवैः ।
अञ्जनं स्यात्प्रबोधाय सरसोनशिलावचैः ॥ १५७ ॥§ 317

३०

कट्फलं पौष्करं शृङ्गी व्योषं यासश्च कारवी ।
श्लक्ष्णचूर्णीकृतं चैतन्मधुना सह लेहयेत् ॥ १५८ ॥§ 318

एषावलेहिका हन्ति सन्निपातं सुदारुणम् ।
हिक्कां श्वासं च कासं च कण्ठरोगं नियच्छति ॥ १५९ ॥§ 320

ऊर्ध्वगश्लेष्महरणे उष्णस्वेदादिकर्मणि ।
विरोध्युष्णे मधु त्यक्त्वा कार्यैषार्द्रकजै रसैः ॥ १६० ॥§ 322

cakradatta-१८९३

३१

यवकोलकुलत्थानां मुद्गमूलकखण्डयोः ।
एकैकमुष्टिमाहृत्य पचेदष्टगुणे जले ॥ १६१ ॥§ 323

पञ्चमुष्टिक इत्येष वातपित्तकफापहः ।
शस्यते गुल्मशूले च श्वासे कासे क्षये ज्वरे ॥ १६२ ॥§ 325

३२

पञ्चमूलीकिरातादिर्गणो योज्यस्त्रिदोषजे ।
पित्तोत्कटे च मधुना कणया च कफोत्कटे ॥ १६३ ॥§ 326

३३

बिल्वस्योनाकगम्भारीपाटलागणिकारिकाः ।
दीपनं कफवातघ्नं पञ्चमूलमिदं महत् ॥ १६४ ॥§ 327

शालिपर्णी पृश्निपर्णी बृहतीद्वयगोक्षुरम् ।
वातपित्तहरं वृष्यं कनीयः पञ्चमूलकम् ॥ १६५ ॥§ 329

उभयं दशमूलं तु सन्निपातज्वरापहम् ।
कासे श्वासे च तन्द्रायां पार्श्वशूले च शस्यते ।
पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं कण्ठहृद्ग्रहनाशनम् ॥ १६६ ॥§ 332

३४

चिरज्वरे वातकफोल्बणे वा
त्रिदोषजे वा दशमूलमिश्रः ।
किराततिक्तादिगणः प्रयोज्यः
शुद्ध्यर्थिने वा विवृताविमिश्रः ॥ १६७ ॥§ 335

cakradatta-१८९३

३५

दशमूली शठी शृङ्गी पौष्करं सदुरालभम् ।
भार्गी कुटजबीजं च पटोलं कटुरोहिणी ॥ १६८ ॥[§ 336]

अष्टादशाङ्ग इत्येष सन्निपातज्वरापहः ।
कासहृद्ग्रहपार्श्वार्तिश्वासहिक्कावमीहरः ॥ १६९ ॥[§ 338]

भूनिम्बदारुदशमूलमहौषधाब्द-
तिक्तेन्द्रबीजधनिकेभकणाकषायः ।
तन्द्रीप्रलापकसनारुचिदाहमोह-
श्वासादियुक्तमखिलं ज्वरमाशु हन्ति ॥ १७० ॥[§ 342]

३६
मुस्तपर्पटकोशीरदेवदारुमहौषधम् ।
त्रिफलाधन्वयासश्च नीलीकम्पिल्लकं त्रिवृत् ॥ १७१ ॥[§ 343]

किराततिक्तकं पाठा बला कटुकरोहिणी ।
मधुकं पिप्पलीमूलं मुस्ताद्यो गण उच्यते ॥ १७२ ॥[§ 345]

अष्टादशाङ्गमुदितमेतद्वा सन्निपातनुत् ।
पित्तोत्तरे सन्निपाते हितं चोक्तं मनीषिभिः ॥
मन्यास्तम्भे उरोघाते उरःपार्श्वशिरोग्रहे ॥ १७३ ॥[§ 348]

३७
शठीपुष्करमूलं च व्याघ्री शृङ्गी दुरालभा ।
गुडूची नागरं पाठा किरातं कटुरोहिणी ॥ १७४ ॥[§ 349]
cakradatta-१८९३

एष शठ्यादिको वर्गः सन्निपातज्वरापहः ।
कासहृद्ग्रहपार्श्वार्तिश्वासे तन्द्र्यां च शस्यते ॥ १७५ ॥[§ 351]

३८
बृहत्यौ पुष्करं भार्गी शठी शृङ्गी दुरालभा ।
वत्सकस्य च बीजानि पटोलं कटुरोहिणी ॥ १७६ ॥[§ 352]

बृहत्यादिर्गणः प्रोक्तः सन्निपातज्वरापहः ।
कासादिषु च सर्वेषु देयः सोपद्रवेषु च ॥ १७७ ॥[§ 354]

३९
भार्गी पुष्करमूलं च रास्नां बिल्वं यवानिकाम् ।
नागरं दशमूलं च पिप्पलीं चाप्सु साधयेत् ॥ १७८ ॥[§ 355]

सन्निपातज्वरे देयं हृत्पार्श्वानाहशूलिनाम् ।

कासश्वासाग्निमन्दत्वं तन्द्रीं च विनिवर्तयेत् ॥ १७९ ॥[§ 357]

द्विपञ्चमूली षड्ग्रन्था विश्वगृध्रनखीद्वयात् ।
कफवातहरः क्वाथः सन्निपातहरः परः ॥ १८० ॥[§ 359]

कारवीपुष्करैरण्डत्रायन्तीनागरामृताः ।
दशमूलीशठीशृङ्गीयासभार्गीपुनर्नवाः ॥ १८१ ॥[§ 361]

तुल्या मूत्रेण निःक्वाथ्य पीताः स्रोतोविशोधनाः ।
अभिन्यासज्वरं घोरमाशु घ्नन्ति समुद्धतम् ॥ १८२ ॥[§ 363]

मातुलुङ्गाश्वभिद्बिल्वव्याघ्रीपाठोरुबूकजः ।
क्वाथोलवणमूत्राढ्योऽभिन्यासानाहशूलनुत् ॥ १८३ ॥[§ 365]

निद्रोपेतमभिन्यासं क्षीणं विद्याद्धतौजसम् ।
कण्ठरोधकफश्वासहिक्कासंन्यासपीडितः ॥ १८४ ॥[§ 367]

मातुलुङ्गार्द्रकरसं दशमूलाम्भसा पिबेत् ।
व्योषाब्दत्रिफलातिक्तापटोलारिष्टवासकैः ॥ १८५ ॥[§ 369]

सभूनिम्बामृतायासैस्त्रिदोषज्वरनुज्जलम् ।
[४०]त्रिवृद्विशालात्रिफला कटुकारग्वधैः कृतः ॥ १८६ ॥[§ 371] cakradatta-१८१३

सक्षारो भेदनः क्वाथः पेयः सर्वज्वरापहः ।
स्वेदोद्गमे ज्वरे देयश्चूर्णो भृष्टकुलत्थजः ॥ १८७ ॥[§ 373]

घर्षेज्जिह्वां जडां सिन्धुत्र्यूषणैः साम्लवेतसैः ।
उच्छुष्कां स्फुटितां जिह्वां द्राक्षया मधुपिष्टया ॥ १८८ ॥[§ 375]

लेपयेत्सघृतं चास्यं सन्निपातात्मके ज्वरे ।
काकजङ्घा जटा निद्रां जनयेच्छिरसि स्थिता ॥ १८९ ॥[§ 377]

सन्निपाते प्रकम्पन्तं प्रलपन्तं न बृंहयेत् ।
तृष्णादाहाभिभूतेऽपि न दद्याच्छीतलं जलम् ॥ १९० ॥[§ 379]

सन्निपातज्वरस्यान्ते कर्णमूले सुदारुणः ।
शोथः संजायते तेन कश्चिदेव प्रमुच्यते ॥ १९१ ॥[§ 381]

रक्तावसेचनैः पूर्वं सर्पिःपानैश्च तं जयेत् ।
प्रदेहैः कफपित्तघ्नैर्वमनैः कवलग्रहैः ॥ १९२ ॥[§ 383]

गैरिकं पांशुकं शुण्ठीवचाकटुककाञ्जिकैः ।
कर्णशोथहरो लेपः सन्निपातज्वरे भृशम् ॥ १९३ ॥[§ 385]

कुलत्थकट्फले शुण्ठी कारवी च समांशकैः ।
सुखोष्णैर्लेपनं कार्यं कर्णमूले मुहुर्मुहुः ॥ १९४ ॥[§ 387]

cakradatta-१८९३

४१

निदिग्धिकानागरकामृतानां
क्वाथं पिबेन्मिश्रितपिप्पलीकम् ।
जीर्णज्वरारोचककासशूल-
श्वासाग्निमान्द्यार्दितपीनसेषु ॥ १९५ ॥[§ 390]

हन्त्यूर्ध्वगामयं प्रायः सायं तेनोपयुज्यते ।
पिप्पलीचूर्णसंयुक्तः क्वाथश्छिन्नरुहोद्भवः ॥ १९६ ॥[§ 392]

जीर्णज्वरकफध्वंसी पञ्चमूलीकृतोऽथवा ।
कासाजीर्णारुचिश्वासहृत्पाण्डुक्रिमिरोगनुत् ॥ १९७ ॥[§ 394]

जीर्णे ज्वरेऽग्निसादे च शस्यते गुडपिप्पली ।
कलिङ्गकाः पटोलस्य पत्रं कटुकरोहिणी ॥ १९८ ॥[§ 396]

पटोलं शारिवा मुस्तं पाठा कटुकरोहिणी ।
निम्बं पटोलं त्रिफला मृद्वीका मुस्तवत्सकौ ॥ १९९ ॥[§ 398]

किराततिक्तममृता चन्दनं विश्वभेषजम् ।
गुडूच्यामलकं मुस्तमर्धश्लोकसमापनाः ॥ २०० ॥[§ 400]

कषायाः शमयन्त्याशु पञ्च पञ्च विधाञ्ज्वरान् ।
सन्ततं सततान्येद्युस्तृतीयकचतुर्थकान् ॥ २०१ ॥[§ 402]

गुडप्रगाढां त्रिफलां पिबेद्वा विषमार्दितः ।
दीर्घपत्रककर्णाख्यं नेत्रं खदिरसंयुतम् ॥ २०२ ॥[§ 404]

ताम्बूलैस्तद्दिने भुक्तं प्रातर्विषमनाशनम् ।

गुडूचीमुस्तधात्रीणां कषायं वा समाक्षिकम् ॥ २०३ ॥[§ 406]
cakradatta-१८९३

४२

मुस्तामलकगुडूची-
विश्वौषधकण्टकारिकाक्वाथः ।
पीतः सकणाचूर्णः
समधुर्विषमज्वरं हन्ति ॥ २०४ ॥[§ 409]

महौषधामृतामुस्तचन्दनोशीरधान्यकैः ।
क्वाथस्तृतीयकं हन्ति शर्करामधुयोजितः ॥ २०५ ॥[§ 411]

वासाधात्र्युशीरादारुपथ्यानागरसाधितः ।
सितामधुयुतः क्वाथश्चातुर्थकनिवारणः ॥ २०६ ॥[§ 413]

मधुना सर्वज्वरनुच्छेफालीदलजो रसः ।
अजाजी गुडसंयुक्ता विषमज्वरनाशिनी ।
अग्निसादं जयेत्सम्यक् वातरोगांश्च नाशयेत् ॥ २०७ ॥[§ 416]

रसोनकल्कं तिलतैलमिश्रं
योऽश्नाति नित्यं विषमज्वरार्तः ।
विमुच्यते सोऽप्यचिराज्ज्वरेण
वातामयैश्चापि सुघोररूपैः ॥ २०८ ॥[§ 420]
cakradatta-१८९३

प्रातः प्रातः ससर्पिर्वा रसोनमुपयोजयेत् ।
पिप्पलीं वर्धमानां वा पिबेत्क्षीररसाशनः ॥ २०९ ॥[§ 422]

षट्पलं वा पिबेत्सर्पिः पथ्यां वा मधुना पिबेत् ।
पयस्तैलं घृतं चैव विदारीक्षुरसं मधु ॥ २१० ॥[§ 424]

संमर्द्य पाययेदेतद्विषमज्वरनाशनम् ।
पिप्पली शर्करा क्षौद्रं घृतं क्षीरं यथाबलम् ॥ २११ ॥[§ 426]

खजेन मथितं पेयं विषमज्वरनाशनम् ।
पयसा वृषदंशस्य शकृद्वेगागमे पिबेत् ॥ २१२ ॥[§ 428]

वृषस्य दधिमण्डेन सुरया वा ससैन्धवम् ।

नीलिनीमजगन्धां च त्रिवृतां कटुरोहिणीम् ॥ २१३ ॥[§ 430]

पिबेञ्ज्वरस्यागमने स्नेहस्वेदोपपादितः ।
सुरां समण्डां पानार्थे भक्षार्थे चरणायुधान् ॥ २१४ ॥[§ 432]

तित्तिरींश्च मयूरांश्च प्रयुञ्ज्याद्विषमज्वरे ।
अम्लोटजसहस्रेण दलेन सुकृतां पिबेत् ॥ २१५ ॥[§ 434]

पेयां घृतप्लुतां जन्तुश्चातुर्थकहरां त्र्यहम् ।
सैन्धवं पिप्पलीनां च तण्डुलाः समनःशिलाः ॥ २१६ ॥[§ 436]

नेत्राञ्जनं तैलपिष्टं विषमज्वरनाशनम् ।
व्याघ्रीरसाहिङ्गुसमा नस्यं तद्वत्ससैन्धवा ॥ २१७ ॥[§ 438]

कृष्णाम्बरदृढाबद्धं गुग्गुलूलूकपुच्छजः ।
धूपश्चातुर्थकं हन्ति तमः सूर्य इवोदितः ॥ २१८ ॥[§ 440]

शिरीषपुष्पस्वरसो रजनीद्वयसंयुतः ।
नस्यं सर्पिःसमायोगाच्चातुर्थकज्वरं जयेत् ॥ २१९ ॥[§ 442]
cakradatta-१८९३

४३
नस्यं चातुर्थकं हन्ति रसो वागस्त्यपत्रजः ।
पलङ्कषा निम्बपत्रं वचा कुष्ठं हरीतकी ॥ २२० ॥[§ 443]

सर्षपाः सयवाः सर्पिर्धूपनं ज्वरनाशनम् ।
पुरध्यामवचासर्जनिम्बार्कागुरुदारुभिः ॥ २२१ ॥[§ 445]

सर्वज्वरहरो धूपः कार्योऽयमपराजितः ।
वैडालं वा शकृद्योज्यं वेपमानस्य धूपने ॥ २२२ ॥[§ 447]

अपामार्गजटा कट्यां लोहितैः सप्ततन्तुभिः ।
बद्धा वारे रवेस्तूर्णं ज्वरं हन्ति तृतीयकम् ॥ २२३ ॥[§ 449]

काकजङ्घा बला श्यामा ब्रह्मदण्डा कृताञ्जलिः ।
पृश्निपर्णी त्वपामार्गस्तथा भृङ्गरजोऽष्टमः ॥ २२४ ॥[§ 451]

एषामन्यतनं मूलं पुष्पेणोद्धृत्य यत्नतः ।

रक्तसूत्रेण संवेष्ट्य बद्धमैकाहिकं जयेत् ॥ २२५ ॥[§ 453]
cakradatta-१८९३

मूलं जयन्त्याः शिरसा धृतं सर्वज्वरापहम् ।
कर्मसाधारणं जह्यात्तृतीयकचतुर्थकौ ॥ २२६ ॥[§ 455]

आगन्तुरनुबन्धी हि प्रायशा विषमज्वरे ।
४४
गङ्गाया उत्तरे कूले अपुत्रस्तापसो मृतः ॥ २२७ ॥[§ 457]

तस्मै तिलोदकं दद्यान्मुच्यत्येकाहिको ज्वरः ।
एतन्मन्त्रेण चाश्वत्थपत्रहस्तः प्रतर्पयेत् ॥ २२८ ॥[§ 459]

सोमं सानुचरं देवं समातृगणमीश्वरम् ।
पूजयन्प्रयतः शीघ्रं मुच्यते विषमज्वरात् ॥ २२९ ॥[§ 461]

विष्णुं सहस्रमूर्धानं चराचरपतिं विभुम् ।
स्तुवन्नामसहस्रेण ज्वरान्सर्वान्व्य पोहति ॥ २३० ॥[§ 463]
४५
ज्वराः कषायैर्वनमैर्लङ्घनैर्लघुभोजनैः ।
रुक्षस्य येन शाम्यन्ति सर्पिस्तेषां भिषग्जितम् ॥ २३१ ॥[§ 464]
cakradatta-१८९३

निर्दशाहमपि ज्ञात्वा कफोत्तरमलङ्घितम् ।
न सर्पिः पाययेत्प्राज्ञः शमनैस्तमुपाचरेत् ॥ २३२ ॥[§ 466]
४६
यावल्लघुत्वादशनं दद्यान्मांसरसेन तु ।
मांसार्थमेणलावादीन्युक्त्या दद्याद्विचक्षणः ॥ २३३ ॥[§ 467]

कुक्कुटांश्च मयूरांश्च तित्तिरिं क्रौञ्चमेव च ।
गुरूष्णत्वान्न शंसन्ति ज्वरे केचिच्चिकित्सकाः ॥ २३४ ॥[§ 469]

लङ्घनेनानिलबलं ज्वरे यद्यधिकं भवेत् ।
भिषङ्मात्राविकल्पज्ञो दद्यात्तानपि कालवित् ॥ २३५ ॥[§ 471]

पिप्पल्यश्चन्दनं मुस्तमुशीरं कटुरोहिणी ।
कलिङ्गकास्तामलकी शारिवातिविषे स्थिरा ॥ २३६ ॥[§ 473]

द्राक्षामलकबिल्वानि त्रायमाणा निदिग्धिका ।
सिद्धमेतैर्घृतं सद्यो ज्वरं जीर्णमपोहति ॥ २३७ ॥[§ 475]

क्षयं कासं शिरःशूलं पार्श्वशूलं हलीमकम् ।
अङ्गाभितापमग्निं च विषमं सन्नियच्छति ॥ २३८ ॥[§ 477]

पिप्पल्याद्यमिदं क्वापि तन्त्रे क्षीरेण पच्यते ।
यत्राधिकरणे नोक्तिर्गणे स्यात्स्नेहसंविधौ ॥ २३९ ॥[§ 479]

तत्रैव कल्कनिर्यूहाविष्येते स्नेहवेदिना ।
एतद्वाक्यबलेनैव कल्कसाध्यं परं घृतम् ॥ २४० ॥[§ 481]
cakradatta-१८९३

४७
जलस्नेहौषधानां तु प्रमाणं यत्र नेरितम् ।
तत्र स्यादौषधात्स्नेहः स्नेहात्तोयं चतुर्गुणम् ॥ २४१ ॥[§ 482]

अनुक्ते द्रवकार्ये तु सर्वत्र सलिलं मतम् ।
घृततैलगुडादींश्च नैकाहादवतारयेत् ॥ २४२ ॥[§ 484]

व्युषितास्तु प्रकुर्वन्ति विशेषेण गुणान्यतः ।
स्नेहकल्को यदाङ्गुल्यावर्तितो वर्तिवद्भवेत् ॥ २४३ ॥[§ 486]

वह्नौ क्षिप्ते च नो शब्दस्तदा सिद्धिं विनिर्दिशेत् ।
शब्देऽप्युपरमं प्राप्ते फेनस्योपरमे तथा ॥ २४४ ॥[§ 488]

गन्धवर्णरसादीनां सम्पत्तौ सिद्धिमादिशेत् ।
४८
पञ्चकोलैः ससिन्धूत्थैः पलिकैः पयसा समम् ॥ २४५ ॥[§ 490]

सर्पिःप्रस्थं शृतं प्लीहविषमज्वरगुल्मनुत् ।
अत्र द्रवान्तरानुक्ते क्षीरमेव चतुर्गुणम् ॥ २४६ ॥[§ 492]

द्रवान्तरेण योगे हि क्षीरं स्नेहसमं भवेत् ।
cakradatta-१८९३ [४९]दशमूलीरसे सर्पिः सक्षीरे पञ्चकोलकैः ॥ २४७ ॥[§ 494]

सक्षारैर्हन्ति तत्सर्वं ज्वरकासाग्निमन्दताः ।

वातपित्तकफव्याधीन्प्लीहानं चापि पाण्डुताम् ॥ २४८ ॥[§ 496]

क्वाथ्याच्चतुर्गुणं वारि पादस्थं स्याच्चतुर्गुणम् ।
स्नेहात्स्नेहसमं क्षीरं कल्कस्तु स्नेहपादिकः ॥ २४९ ॥[§ 498]

चतुर्गुणं त्वष्टगुणं द्रवद्वैगुण्यतो भवेत् ।
पञ्चप्रभृति यत्र स्युर्द्रवाणि स्नेहसंविधौ ॥ २५० ॥[§ 500]

तत्र स्नेहसमान्याहुरर्वाक्च स्याच्चतुर्गुणम् ।
५०
वासां गुडूचीं त्रिफलां त्रायमाणां यवासकम् ।
पक्त्वा तेन कषायेण पयसा द्विगुणेन च ॥ २५१ ॥[§ 503]

पिप्पलीमलमृद्वीकाचन्दनोत्पलनागरैः ।
कल्कीकृतैश्च विपचेद्धृतं जीर्णज्वरापहम् ॥ २५२ ॥[§ 505]

५१

गुडूच्याःक्वाथकल्काभ्यां त्रिफलायावृषस्य च ।
मृद्वीकाया बलायाश्च सिद्धाः स्नेहा ज्वरच्छिदः ॥ २५३ ॥[§ 506]

ज्वरे पेयाः कषायाश्च सर्पिः क्षीरं विरेचनम् ।
षडहे षडहे देयं कालं वीक्ष्यामयस्य च ॥ २५४ ॥[§ 508]

जीर्णज्वरे कफे क्षीणे क्षीरं स्यादमृतोपमम् ।
तदेव तरुणे पीतं विषवद्धन्ति मानवम् ॥ २५५ ॥[§ 510]

कासाच्छ्वासाच्छिरःशूलात्पार्श्वशूलात्सपीनसात् ।
मुच्यते ज्वरितः पीत्वा पञ्चमूलीशृतं पयः ॥ २५६ ॥[§ 512]
cakradatta-१८९३

द्रव्यादष्टगुणं क्षीरं क्षीरात्तोयं चतुर्गुणम् ।
क्षीरावशेषः कर्तव्यः क्षीरपाके त्वयं विधिः ॥ २५७ ॥[§ 514]

त्रिकण्टकबलाबिल्वगुडनागरसाधितम् ।
वर्चोमूत्रविबन्धघ्नं शोथज्वरहरं पयः ॥ २५८ ॥[§ 516]

वृश्चीरविश्ववर्षाभूपयश्चोदकमेव च ।
पचेत्क्षीरावशिष्टं तु तद्धि सर्वज्वरापहम् ॥ २५९ ॥[§ 518]

शीतं कोष्णं ज्वरे क्षीरं यथा स्वैरौषधैर्युतम् ।
एरण्डमूलसिद्धं वा ज्वरे सपरिकर्तिके ॥ २६० ॥[§ 520]

ज्वरिभ्यो बहुदोषेभ्य ऊर्ध्वं चाधश्च बुद्धिमान् ।
दद्यात्संशोधनं काले कल्पे यदुपदेक्ष्यते ॥ २६१ ॥[§ 522]

मदनं पिप्पलीभिर्वा कलिङ्गैर्मधुकेन वा ।
युक्तमुष्णाम्बुना पीतं वमनं ज्वरशान्तये ॥ २६२ ॥[§ 524]

आरग्वधं वा पयसा मृद्वीकानां रसेन वा ।
त्रिवृतां त्रायमाणां वा पयसा ज्वरितः पिबेत् ॥ २६३ ॥[§ 526]

ज्वरक्षीणस्य न हितं वमनं न विरेचनम् ।
कामं तु पयसा तस्य निरूहैर्वा हरेन्मलान् ॥ २६४ ॥[§ 528]

प्रयोजयेज्ज्वरहरान्निरूहान्सानुवासनान् ।
पक्वाशयगते दोषे वक्ष्यन्ते ये च सिद्धिषु ॥ २६५ ॥[§ 530]

गौरवे शिरसः शूले विबद्धेष्विन्द्रियेषु च ।
जीर्णज्वरे रुचिकरं दद्याच्छीर्षविरेचनम् ॥ २६६ ॥[§ 532]

अभ्यङ्गांश्च प्रदेहांश्च सस्नेहान्सानुवासनान् ।
विभज्य शीतोष्णकृतान्दद्याज्जीर्णज्वरे भिषक् ॥ २६७ ॥[§ 534]

तैराशु प्रशमं याति बहिर्मार्गगतो ज्वरः ।
लभन्ते सुखमङ्गानि बलं वर्णश्च वर्धते ॥ २६८ ॥[§ 536]

cakradatta-१८९३

५२

सुवर्चिकानागरकुष्ठमूर्वा-
लाक्षानिशालोहितयष्टिकाभिः ।
तैलं ज्वरे षड्गुणतक्रसिद्ध-
मभ्यञ्जनाच्छीतविदाहनुत्स्यात् ॥ २६९ ॥[§ 539]

दध्नः ससारकस्यात्र तक्रं क+इरमिष्यते ।
घृतवत्तैलपाकोऽपि तैले फेनोऽधिकः परः ॥ २७० ॥[§ 541]

cakradatta-१८९३

५३

मूर्वा लाक्षा हरिद्रे द्वे मञ्जिष्ठा सेन्द्रवारुणी ।
बृहती सैन्धवं कुष्ठं रास्ना मांसी शतावरी ॥ २७१ ॥[§ 542]

आरनालाढकेनैव तैलप्रस्थं विपाचयेत् ।
तैलमङ्गारकं नाम सर्वज्वरविमोक्षणम् ॥ २७२ ॥[§ 544]

५४

लाक्षाहरिद्रामञ्जिष्ठाकल्कैस्तैलं विपाचयेत् ।
षड्गुणेनारनालेन दाहशीतज्वरापहम् ॥ २७३ ॥[§ 545]

यवचूर्णार्धकुडवं मञ्जिष्ठार्धपलेन तु ।
तैलप्रस्थं शतगुणे काञ्जिके साधितं जयेत् ॥ २७४ ॥[§ 547]

ज्वरं दाहं महावेगमङ्गानां च प्रहर्षनुत् ।
सर्जकाञ्जिकसंसिद्धं तैलं शीताम्बुमर्दितम् ॥ २७५ ॥[§ 549]

ज्वरदाहापहं लेपात्सद्यो वातास्रदाहनुत् ।
चन्दनाद्यमगुर्वाद्यं तैलं चरककीर्तितम् ॥ २७६ ॥[§ 551]

तथा नारायणं तैलं जीर्णज्वरहरं परम् ।
अभिघातो ज्वरो न स्यात्पानाभ्यङ्गेन सर्पिषः ॥ २७७ ॥[§ 553]

क्षतानां व्रणितानां च क्षतव्रणचिकित्सया ।
ओषधीगन्धविषजौ विषपीतप्रबाधनैः ॥ २७८ ॥[§ 555]

जयेत्कषायैर्मतिमान्सर्वगन्धकृतैस्तथा ।
अभिचाराभिशापोत्थौ ज्वरौ होमादिना जयेत् ॥ २७९ ॥[§ 557]

दानस्वस्त्ययनातिथ्यैरुत्पातग्रहपीडजौ ।
क्रोधजे पित्तजित्काम्या अर्थाः सद्वाक्यमेव च ॥ २८० ॥[§ 559]

आश्वासेनेष्टलाभेन वायोः प्रशमनेन च ।
हर्षणैश्च शमं यान्ति कामक्रोधभयज्वराः ॥ २८१ ॥[§ 561]

कामात्क्रोधज्वरो नाशं क्रोधात्कामसमुद्भवः ।
याति ताभ्यामुभाभ्यां च भयशोकसमुद्भवः ॥ २८२ ॥[§ 563]

भूतविद्यासमुद्दिष्टैर्बन्धावेशनताडनैः ।
जयेद्भूताभिषङ्गोत्थं मनः सान्त्वैश्च मानसम् ॥ २८३ ॥[§ 565]

व्यायामं च व्यवायं च स्नानं चंक्रमणानि च ।
ज्वरमुक्तो न सेवेत यावन्नो बलवान्भवेत् ॥ २८४ ॥§ 567

देहो लघुर्व्यपगतक्लममोहतापः
पाको सुखे करणसौष्ठवमव्यथत्वम् ।
cakradatta-१८९३ स्वेदः क्षवः प्रकृतिगामिमनोऽन्नलिप्सा
कण्डुश्च मूर्ध्नि विगतज्वरलक्षणानि ॥ २८५ ॥§ 571
cakradatta-१८९३

२ Adhikāra २

१
ज्वरातिसारे पेयादिक्रमः स्याल्लङ्घिते हितः ।
ज्वरातिसारी पेयां वा पिबेत्साम्लां शृतां नरः ॥ १ ॥§ 572

पृश्निपर्णीबलाबिल्वनागरोत्पलधान्यकैः ।
पाठेन्द्रयवभूनिम्बमुस्तपर्पटकामृताः ॥ २ ॥§ 574

जयन्त्याममतीसारं सज्वरं समहौषधाः ।
२
नागरातिविषामुस्तभूनिम्बामृतवत्सकैः ॥ ३ ॥§ 576

सर्वज्वरहरः क्वाथः सर्वातीसारनाशनः ।
ह्रीवेरातिविषामुस्तबिल्वधान्यकनागरैः ॥ ४ ॥§ 578

पिबेत्पिच्छाविबन्धघ्नं शूलदोषामपाचनम् ।
सरक्तं हन्त्यतीसारं सज्वरं वाथ विज्वरम् ॥ ५ ॥§ 580
३
गुडूच्यतिविषाधान्यशुण्ठीबिल्वाब्दबालकैः ।
पाठाभूनिम्बकुटजचन्दनोशीरपद्मकैः ॥ ६ ॥§ 581

कषायः शीतलः पेयो ज्वरातीसारशान्तये ।
हृल्लासारोचकच्छर्दिपिपासादाहनाशनः ॥ ७ ॥§ 583
cakradatta-१८९३

४
उशीरं बालकं मुस्तं धन्याकं विश्वभेषजम् ।

समङ्गाधातकीलोध्रं बिल्वं दीपनपाचनम् ॥ ८ ॥[§ 584]

हन्त्यरोचकपिच्छामं विबन्धं सातिवेदनम् ।
सशोणितमतीसारं सज्वरं वाथ विज्वरम् ॥ ९ ॥[§ 586]

५

पञ्चमूलीबलाबिल्वगुडूचीमुस्तनागरैः ।
पाठाभूनिम्बह्रीवेरकुटजत्वक्फलैः शृतम् ॥ १० ॥[§ 587]

हन्ति सर्वानतीसाराञ्ज्वरदोषं वमिं तथा ।
सशूलोपद्रवं श्वासं कासं हन्यात्सुदारुणम् ॥ ११ ॥[§ 589]

कलिङ्गातिविषाशुण्ठीकिराताम्बुयवासकम् ।
ज्वरातीसारसन्तापं नाशयेदविकल्पतः ॥ १२ ॥[§ 591]

वत्सकं कट्फलं दारु रोहिणी गजपिप्पली ।
श्वदंष्ट्रा पिप्पली धान्यं बिल्वं पाठा यवानिका ॥ १३ ॥[§ 593]

द्वावप्येतौ सिद्धियोगौ श्लोकार्धेनाभिभाषितौ ।
ज्वरातीसारशमनौ विशेषाद्दाहशातनौ ॥ १४ ॥[§ 595]

नागरामृतभूनिम्बबिल्ववालकवत्सकैः ।
समुस्तातिविषोशीरैर्ज्वरातीसारहृज्जलम् ॥ १५ ॥[§ 597]

मुस्तकबिल्वातिविषापाठाभूनिम्बवत्सकैः क्वाथः ।
मकरन्दगर्भयुक्तो ज्वरातिसारौ जयेद्घोरौ ॥ १६ ॥[§ 599]

घनजलपाठातिविषापथ्योत्पलधान्यरोहिणीविश्वैः ।
सेन्द्रयवैः कृतमम्भः सातीसारं ज्वरं जयति ॥ १७ ॥[§ 601]

cakradatta-१८९३

६

कलिङ्गबिल्वजम्ब्वाम्रकपित्थं सरसाञ्जनम् ।
लाक्षाहरिद्रे ह्रीवेरं कट्फलं शुकनासिकाम् ॥ १८ ॥[§ 602]

लोध्रं मोचरसं शङ्खं धातकीवटशुङ्गकम् ।
पिष्ट्वा तण्डुलतोयेन वटकानक्षसम्मितान् ॥ १९ ॥[§ 604]

छायाशुष्कान्पिबेच्छीघ्रं ज्वरातीसारशान्तये ।
रक्तप्रसादनाश्चैते शूलातीसारनाशनाः ॥ २० ॥[§ 606]

उत्पलं दाडिम्बत्वक्क पद्मकेशरमेव च ।
पिबेत्तण्डुलतोयेन ज्वरातीसारनाशनम् ॥ २१ ॥§ 608

७
व्योषं वत्सकबीजं च निम्बभूनिम्बमार्कवम् ।
चित्रकं रोहिणीं पाठां दार्वीमतिविषां समाम् ॥ २२ ॥§ 609

श्लक्ष्णचूर्णीकृतान्सर्वांस्तत्तुल्यां वत्सकत्वचम् ।
सर्वमेकत्र संयुज्य प्रपिबेत्तण्डुलाम्बुना ॥ २३ ॥§ 611

सक्षौद्रं वा लिहेदेतत्पाचनं ग्राहिभेषजम् ।
तृष्णारुचिप्रशमनं ज्वरातीसारनाशनम् ॥ २४ ॥§ 613

कामलां ग्रहणीदोषान् गुल्मं प्लीहानमेव च ।
प्रमेहं पाण्डुरोगं च श्वयथुं च विनाशयेत् ॥ २५ ॥§ 615
cakradatta-१८९३

दशमूलीकषायेण विश्वमक्षसमं पिबेत् ।
ज्वरे च वातिसारे च सशोथे ग्रहणीगदे ॥ २६ ॥§ 617

विडङ्गातिविषामुस्तं दारु पाठा कलिङ्गकम् ।
मरीचेन समायुक्तं शोथातीसारनाशनम् ॥ २७ ॥§ 619

किराताब्दामृताविश्वचन्दनोदीच्यवत्सकैः ।
शोथातिसारशमनं विशेषाज्ज्वरनाशनम् ॥ २८ ॥§ 621

किराताब्दामृतोदीच्यमुस्तचन्दनधान्यकैः ।
शोथातिसारतृड्दाहशमनो ज्वरनाशनः ॥ २९ ॥§ 623

३ Adhikāra ३

१
आमपक्वक्रमं हित्वा नातिसारे क्रिया यतः ।
अतः सर्वातिसारेषु ज्ञेयं पक्वामलक्षणम् ॥ १ ॥§ 624

मज्जत्यामा गुरुत्वाद्विट् पक्वा तूत्प्लवते जले ।
विनातिद्रवसंघातशैत्यश्लेष्मप्रदूषणात् ॥ २ ॥§ 626

cakradatta-१८९३

शकृद्दुर्गन्धिसाटोपविष्टम्भार्तिप्रसेकिनः ।
विपरीतं निरामं तु कफात्पक्कं च मज्जति ॥ ३ ॥[§ 628]

आमे विलङ्घनं शस्तमादौ पाचनमेव च ।
कार्यं चानाशनस्यान्ते प्रद्रवं लघुभोजनम् ॥ ४ ॥[§ 630]

लङ्घनमेकं मुक्त्वा न चान्यदस्तीह भेषजं बलिनः ।
समुदीर्णं दोषचयं शमयति तत्पाचयत्यपि च ॥ ५ ॥[§ 632]

ह्रीवेरशृङ्गवेराभ्यां मुस्तपर्पटकेन वा ।
मुस्तोदीच्यशृतं तोयं देयं वापि पिपासवे ॥ ६ ॥[§ 634]

भुक्तेऽन्नकाले क्षुत्क्षामं लघून्यन्नानि भोजयेत् ।
औषधसिद्धाः पेया लाजानां सक्तवोतिसारहिता ॥ ७ ॥[§ 636]

वस्त्रप्रस्रुतमण्डः पेयश्च मसूरयूषश्च ।
गुर्वी पिण्डी खरात्यर्थं लघ्वी सैव विपर्ययात् ॥ ८ ॥[§ 638]

शक्तूनामाशु जीर्येत मृदुत्वादवलेहिका ।
२
शालिपर्णी पृश्निपर्णी बृहती कण्टकारिका ॥ ९ ॥[§ 640]

बलाश्वदंष्ट्राबिल्वानि पाठा नागरधान्यकम् ।
एतदाहारसंयोगे हितं सर्वातिसारिणाम् ॥ १० ॥[§ 642] cakradatta-१८९३

शालिपर्णीबलाबिल्वैः पृश्निपर्ण्या च साधिता ।
दाडिमाम्ला हिताः पेयाः पित्तश्लेष्मातिसारिणाम् ॥ ११ ॥[§ 644]

यवागूमुपभुञ्जानो ननु व्यञ्जनमाचरेत् ।
शाकमांसफलैर्युक्ता यवाग्वोऽम्लाश्च दुर्जराः ॥ १२ ॥[§ 646]

धान्यपञ्चकसंसिद्धो धान्यविश्वकृतोऽथवा ।
आहारो भिषजा योज्यो वातश्लेष्मातिसारिणाम् ॥ १३ ॥[§ 648]

वातपित्ते पञ्चमूल्या कफे वा पञ्चकोलकैः ।
धान्योदीच्यशृतं तोयं तृष्णादाहातिसारनुत् ॥ १४ ॥[§ 650]

आभ्यामेव सपाठाभ्यां सिद्धमाहारमाचरेत् ।
दोषाः संनिचया यस्य विदग्धाहारमूर्च्छिताः ॥ १५ ॥§ 652

अतिसाराय कल्पन्ते भूयस्तान्संप्रवर्तयेत् ।
न तु संग्रहणं दद्यात्पूर्वमामातिसारिणे ॥ १६ ॥§ 654

दोषा ह्यादौ बध्यमाना जनयन्त्यामयान्बहून् ।
शोथपाण्ड्वामयप्लीहकुष्ठगुल्मोदरज्वरान् ॥ १७ ॥§ 656

दण्डकालसकाध्मानान् ग्रहण्यर्शोगदांस्तथा ।
क्षीणधातुबलार्तस्य बहुदोषोऽतिनिस्रुतः ॥ १८ ॥§ 658

आमोऽपि स्तम्भनीयः स्यात्पाचनान्मरणं भवेत् ।
स्तोकं स्तोकं विबन्धं वा सशूलं योऽतिसार्यते ॥ १९ ॥§ 660

अभयापिप्पलीकल्कैः सुखोष्णैस्तं विरेचयेत् ।
cakradatta-१८९३ [३]धन्याकं नागरं मुस्तं वालकं बिल्वमेव च ॥ २० ॥§ 662

आमशूलविबन्धघ्नं पाचनं वह्निदीपनम् ।
इदं धान्यचतुष्कं स्यात्पित्ते शुण्ठीं विना पुनः ॥ २१ ॥§ 664

पिप्पलीं नागरं धान्यं भूतिकं चाभयां वचाम् ।
ह्रीवेरभद्रमुस्तानि बिल्वं नागरधान्यकम् ॥ २२ ॥§ 666

पृश्निपर्ण्या श्वदंष्ट्रा च समङ्गा कण्टकारिका ।
तिस्रः प्रमथ्या विहिताः श्लोकार्धैरतिसारिणाम् ॥ २३ ॥§ 668

कफपित्ते च वाते च क्रमादेताः प्रकीर्तिताः ।
संज्ञा प्रमथ्या ज्ञातव्या योगे पाचनदीपने ॥ २४ ॥§ 670

त्र्यूषणातिविषाहिङ्गुबलासौवर्चलाभयाः ।
पीत्वोष्णेनाम्भसा हन्यादामातीसारमुद्धतम् ॥ २५ ॥§ 672

अथवा पिप्पलीमूलपिप्पलीद्वयचित्रकान् ।
सौवर्चलवचाव्योषहिङ्गुप्रतिविषाभयाः ॥ २६ ॥§ 674

पिबेच्छ्लेष्मातिसारार्तश्चूर्णिताश्चोष्णवारिणा ।
हरिद्रादिं वचादिं वा पिबेदामेषु बुद्धिमान् ॥ २७ ॥[§ 676]

खण्डयूषयवागूषु पिप्पल्यादिं प्रयोजयेत् ।
तक्रे कपित्थचाङ्गेरीमरिचाजाजिचित्रकैः ॥ २८ ॥[§ 678]

सुपक्वः खण्डयूषोऽयमयं काम्बलिकोऽपरः ।
दध्याम्लो लवणस्नेहतिलमाससमन्वितः ॥ २९ ॥[§ 680]

नागरातिविषामुस्तैरथवा धान्यनागरैः ।
तृष्णातीसारशूलघ्नं पाचनं दीपनं लघु ॥ ३० ॥[§ 682]

पाठावत्सकबीजानि हरीतक्यो महौषधम् ।
एतदामसमुत्थानमतीसारं सवेदनम् ॥ ३१ ॥[§ 684]

कफात्मकं सपित्तं च वर्चो बध्नाति च ध्रुवम् ।
पयस्युत्क्वाथ्य मुस्तां वा विंशतिं भद्रकाह्वयाः ॥ ३२ ॥[§ 686]
cakradatta-१८९३

क्षीरावशिष्टं तत्पीतं हन्यादामं सवेदनम् ।
पक्वोऽसकृदतीसारो ग्रहणीमार्द्रवाद्यदा ॥ ३३ ॥[§ 688]

प्रवर्तते तदा कार्यः क्षिप्रं सांग्रहिको विधिः ।
पञ्चमूलीबलाविश्वधान्यकोत्पलबिल्वजाः ॥ ३४ ॥[§ 690]

वातातिसारिणे देयास्तक्रेणान्यतमेन वा ।
[४]कञ्चटजम्बूदाडिमशृङ्गाटकपत्रबिल्वह्रीवेरम् ॥ ३५ ॥[§ 692] cakradatta-१८९३

जलधरनागरसहितं गङ्गामपि वेगिनीं रुन्ध्यात् ।
कृत्वालवालं सुदृढं पिष्टैर्वामलकैर्भिषक् ॥ ३६ ॥[§ 694]

आर्द्रकस्वरसेनाशु पूरयेन्नाभिमण्डलम् ।
नदीवेगोपमं घोरमतीसारं निरोधयेत् ॥ ३७ ॥[§ 696]

किराततिक्तकं मुस्तं वत्सकं सरसाञ्जनम् ।
पिबेत्पित्तातिसारघ्नं सक्षौद्रं वेदनापहम् ॥ ३८ ॥[§ 698]

पलं वत्सकबीजस्य श्रपयित्वा जलं पिबेत् ।

यो रसाशी जयेच्छीघ्रं सपैत्तं जठरामयम् ॥ ३९ ॥[§ 700]

मधुकं कट्फलं लोध्रं दाडिमस्य फलत्वचम् ।
पित्तातिसारे मध्वाक्तं पाययेत्तण्डुलाम्बुना ॥ ४० ॥[§ 702]

कुटजातिविषा मुस्तं हरिद्रा पर्णिनीद्वयम् ।
सक्षौद्रशर्करं शस्तं पित्तश्लेष्मातिसारिणाम् ॥ ४१ ॥[§ 704]

कुटजत्वक्फलं मुस्तं क्वाथयित्वा जलं पिबेत् ।
अतीसारं जयत्याशु शर्करामधुयोजितम् ॥ ४२ ॥[§ 706]

बिल्वचूतास्थिनिर्यूहः पीतः सक्षौद्रशर्करः ।
निहन्याच्छर्द्यतीसारं वैश्वानर इवाहुतिम् ॥ ४३ ॥[§ 708]

पटोलयवधन्याकक्वाथः पेयः सुशीतलः ।
शर्करामधुसंयुक्तश्छर्द्यतीसारनाशनः ॥ ४४ ॥[§ 710]

प्रियङ्ग्वञ्जनमुस्ताख्यं पाययेत्तु यथाबलम् ।
तृष्णातिसारच्छर्दिघ्नं सक्षौद्रं तण्डुलाम्बुना ॥ ४५ ॥[§ 712]

कलिङ्गकवचामुस्तं दारु सातिविषं समम् ।
कल्कं तण्डुसतोयेन पिबेत्पित्तानिलामयी ॥ ४६ ॥[§ 714]

कुटजं दाडिमं मुस्तं धातकीबिल्वबालकम् ।
लोध्रचन्दनपाठाश्च कषायं मधुना पिबेत् ॥ ४७ ॥[§ 716]

सामे सशूले रक्तेऽपि पिच्छास्रावेषु शस्यते ।
कुटजादिरिति ख्यातः सर्वातीसारनाशनः ॥ ४९ ॥[§ 718]

समङ्गातिविषा मुस्तं विश्वं ह्रीवेरधातकी ।
कुटजत्वक्फलं विल्वं क्वाथः सर्वातिसारनुत् ॥ ५० ॥[§ 720]

दलोत्थः स्वरसः पेयो हिङ्गुलस्य समाक्षिकः ।
जयत्याममतीसारं क्वाथो वा कुटजत्वचः ॥ ५१ ॥[§ 722]

वटारोहं तु संपिष्य श्लक्ष्णं तण्डुलवारिणा ।
तं पिबेत्तक्रसंयुक्तमतीसाररुजापहम् ॥ ५२ ॥[§ 724]

तण्डुलजलपिष्टाङ्कोठमूलकर्षार्धपानमपहरति ।
सर्वातिसारग्रहणीरोगसमूहं महाघोरम् ॥ ५३ ॥§ 726

कल्कः कोमलववोलदलात्पीतोऽतिसारहा ।
कुटजत्वक्कृतः क्वाथो घनीभूतः सुशीतलः ॥ ५४ ॥§ 728
cakradatta-१८९३

लोहितोतिविषायुक्तः सर्वातीसारनुद्भवेत् ।
वदन्त्यत्राष्टमांशेन क्वाथादतिविषारजः ॥ ५५ ॥§ 730

प्रक्षिप्यत्वात्पादिकं तु लेहादिति च नो मतिः ।
[५]सदार्व्यङ्कोटपाठानां मूलं त्वक् कुटजस्य च ॥ ५६ ॥§ 732 cakradatta-१८९३

शाल्मलीशालनिर्यासधातकीलोध्रदाडिमम् ।
पिष्ट्वाक्षसम्मितान्कृत्वा वटकांस्तण्डुलाम्बुना ॥ ५७ ॥§ 734

तेनैव मधुसंयुक्तानेकैकान्प्रातरुत्थितः ।
पिबेदत्ययमापन्नो विड्विसर्गेण मानवः ।
अङ्कोटवटको नाम्ना सर्वातीसारनाशनः ॥ ५८ ॥§ 737

पयस्यर्धोदके छागे ह्रीवेरोत्पलनागरैः ।
पेया रक्तातिसारघ्नी पृश्निपर्ण्या च साधिता ॥ ५९ ॥§ 739

रसाञ्जनं सातिविषं कुटजस्य फलं त्वचम् ।
धातकी शृङ्गवेरं च प्रपिबेत्तण्डुलाम्बुना ॥ ६० ॥§ 741

क्षौद्रेण युक्तं नुदति रक्तातीसारमुल्बणम् ।
मन्दं दीपयते चाग्निं शूलं चापि निवर्तयेत् ॥ ६१ ॥§ 743

विडङ्गातिविषा मुस्तं दारु पाठा कलिङ्गकम् ।
मरिचेन समायुक्तं शोथातीसारनाशनम् ॥ ६२ ॥§ 745
cakradatta-१८९३

६

सवत्सकः सातिविषः सबिल्वः
सोदीच्यमुस्तैश्चकृतः कषायः ।
सामे सशूले सह शोणिते च

चिरप्रवृत्तेऽपि हितोऽतिसारे ॥ ६३ ॥[§ 748]

कषायो मधुना पीतस्त्वचो दाडिमवत्सकात् ।
सद्यो जयेदतीसारं सरक्तं दुर्निवारकम् ॥ ६४ ॥[§ 750]

गुडेन खादयेद्बिल्वं रक्तातीसारनाशनम् ।
आमशूलविबन्धघ्नं कुक्षिरोगविनाशनम् ॥ ६५ ॥[§ 752]

बिल्वाब्दधातकीपाठाशुण्ठीमोचरसाः समाः ।
पीता रुन्धन्त्यतीसारं गुडतक्रेण दुर्जयम् ॥ ६६ ॥[§ 754]

शल्लकीबदरीजम्बुप्रियालाम्राजुर्नत्वचः ।
पीताः क्षीरेण मध्वाढ्याः पृथक् शोणितनाशनाः ॥ ६७ ॥[§ 756]

जम्ब्वाम्रामलकीनां तु पल्लवानथ कुट्टयेत् ।
संगृह्य स्वरसं तेषामजाक्षीरेण योजयेत् ॥ ६८ ॥[§ 758]

तं पिबेन्मधुना युक्तं रक्तातीसारनाशनम् ।
बिल्वं छागपयःसिद्धं सितामोचरसान्वितम् ॥ ६९ ॥[§ 760]

कलिङ्गचूर्णसंयुक्तं रक्तातीसारनाशनम् ।
ज्येष्ठाम्बुना तण्डुलीयं पीतं च ससितामधु ॥ ७० ॥[§ 762]

पीत्वा शतावरीकल्कं पयसा क्षीरभुग्जयेत् ।
रक्तातिसारी पीत्वा च तया सिद्धं घृतं नरः ॥ ७१ ॥[§ 764]

cakradatta-१८९३

७

कुटजस्य पलं ग्राह्यमष्टभागजले शृतम् ।
तथैव विपचेद्भूयो दाडिमोदकसंयुतम् ॥ ७२ ॥[§ 765]

यावच्चैवं लसीकाभं शृतं तमुपकल्पयेत् ।
तस्यार्धकर्षं तक्रेण पिबेद्रक्तातिसारवान् ॥ ७३ ॥[§ 767]

अवश्यमरणीयोऽपि मृत्योर्याति न गोचरम् ।
क्वाथतुल्यं दाडिमाम्बुभागानुक्तौ समं यतः ॥ ७४ ॥[§ 769]

कल्कस्तिलानां कृष्णानां शर्कराभागसंयुतः ।
आजेन पयसा पीतः सद्यो रक्तं नियच्छति ॥ ७५ ॥[§ 771]

गुददाहे प्रपाके वा पटोलमधुकाम्बुना ।
सेकादिकं प्रशंसन्ति छागेन पयसापि वा ॥ ७६ ॥§ 773

गुदभ्रंशे प्रकर्तव्या चिकित्सा तत्प्रकीर्तिता ।
अवेदनं सुसम्पक्वं दीप्ताग्नेः सुचिरोत्थितम् ।
नानावर्णमतीसारं पुटपाकैरुपाचरेत् ॥ ७७ ॥§ 776

स्निग्धं घनं कुटजवल्कमजन्तुजग्ध-
मादाय तत्क्षणमतीव च पोथयित्वा ।
जम्बूपलाशपुटतण्डुलतोयसिक्तं
बद्धं कुशेन च बहिर्घनपङ्कलिप्तम् ॥ ७८ ॥§ 780

सुस्विन्नमेतदवपीड्य रसं गृहीत्वा
क्षौद्रेण युक्तमतिसारवते प्रदद्यात् ।
कृष्णात्रिपुत्रमतपूजित एष योगः
सर्वातिसारहरणे स्वयमेव राजा ॥ ७९ ॥§ 784

स्वरसस्य गुरुत्वेन पुटपाकपलं पिबेत् ।
पुटपाकस्य पाकोऽयं बहिरारक्तवर्णता ॥ ८० ॥§ 786

cakradatta-१८९३

८

त्वक् पिण्डं दीर्घवृन्तस्य काश्मरीपत्रवेष्टितम् ।
मृदावलिप्तं सुकृतमङ्गारेष्ववकूलयेत् ॥ ८१ ॥§ 787

स्विन्नमुद्धृत्य निष्पीड्य रसमादाय यत्नतः ।
शीतीकृतं मधुयुतं पाययेदुदरामये ॥ ८२ ॥§ 789

शतं कुटजमूलस्य क्षुण्णं तोयार्मणे पचेत् ।
क्वाथे पादावशेषेऽस्मिंल्लेहं पूते पुनः पचेत् ॥ ८३ ॥§ 791

सौवर्चलयवक्षारबिडसैन्धवपिप्पली ।
धातकीन्द्रयवाजाजीचूर्णं दत्वा पलद्वयम् ॥ ८४ ॥§ 793

लिह्याद्बदरमात्रं तच्छृतं क्षौद्रेण संयुतम् ।
पक्वापक्वमतीसारं नानावर्णं सवेदनम् ।
दुर्वारं ग्रहणीरोगं जयेच्चैव प्रवाहिकाम् ॥ ८५ ॥§ 796

cakradatta-१८९३

९

तुलामथार्द्रां गिरिमल्लिकायाः
संक्षुद्य पक्त्वा रसमाददीत ।
तस्मिन्सुपूते पलसम्मितानि
श्लक्ष्णानि पिष्ट्वा सह शाल्मलेन ॥ ८६ ॥[§ 799]

पाठां समङ्गातिविषां समुस्तां
बिल्वं च पुष्पाणि च धातकीनाम् ।
प्रक्षिप्य भूयो विपचेत्तु ताव-
द्दर्वीप्रलेपः स्वरसस्तु यावत् ॥ ८७ ॥[§ 803]

पीतस्त्वसौ कालविदा जलेन
मण्डेन वाजापयसाऽथवाऽपि ।
निहन्ति सर्वं त्वतिसारमुग्रं
कृष्णं सितं लोहितपीतकं वा ॥ ८८ ॥[§ 807]

दोषं ग्रहण्या विविधं च रक्तं
शूलं तथार्शांसि सशोणितानि ।
असृग्दरं चैवमसाध्यरूपं
निहन्त्यवश्यं कुटजाष्टकोऽयम् ॥ ८९ ॥[§ 811]

cakradatta-१८९३

१०

तुलाद्रव्ये जलद्रोणो द्रोणे द्रव्यतुला मता ।
वत्सकस्य च बीजानि दार्व्याश्च त्वच उत्तमाः ॥ ९० ॥[§ 812]

पिप्पली शृङ्गवेरं च लाक्षा कटुकरोहिणी ।
षड्भिरेभिर्घृतं सिद्धं पेयं मण्डावचारितम् ।
अतीसारं जयेच्छीघ्रं त्रिदोषमपि दारुणम् ॥ ९१ ॥[§ 815]

११

क्षीरिद्रुमाभिरुरसे विपक्वं
तज्जैश्च कल्कैः पयसा च सर्पिः ।
सितोपलार्धं मधु पादयुक्तं
रक्तातिसारं शमयत्युदीर्णम् ॥ ९२ ॥[§ 818]

जीर्णेऽमृतोपमं क्षीरमतीसारे विशेषतः ।
छागं तु भेषजैः सिद्धं देयं वा वारिसाधितम् ॥ ९३ ॥[§ 820]

बालं बिल्वं गुडं तैलं पिप्पलीविश्वभेषजम् ।
लिह्याद्वाते प्रतिहते सशूले सप्रवाहिके ॥ ९४ ॥[§ 822]

पयसा पिप्पलीकल्कः पीतो वा मरिचोद्भवः ।
त्र्यहात्प्रवाहिकां हन्ति चिरकालानुबन्धिनीम् ॥ ९५ ॥[§ 824]

कल्कः स्याद्बालबिल्वानां तिलकल्कश्च तत्समः ।
दध्नः साराम्लः स्नेहाढ्यः खण्डो हन्यात्प्रवाहिकाम्
बिल्वोषणं गुडं लोध्रं तैलं लिह्यात्प्रवाहणे ॥ ९६ ॥[§ 827]

दध्ना ससारेण समाक्षिकेण
भुञ्जीत निश्चारकपीडितस्तु ।
सुतप्तकुप्यक्कथितेन वापि
क्षीरेण शीतेन मधुप्लुतेन ॥ ९७ ॥[§ 831]

दीप्ताग्निर्निष्पुरीषो यः सार्यते फेनिलं शकृत् ।
स पिबेत्फाणितं शुण्ठीदधितैलपयोघृतम् ॥ ९८ ॥[§ 833]

शोथं शूलं ज्वरं तृष्णां श्वासं कासमरोचकम् ।
छर्दिं मूर्च्छां च हिक्कां च दृष्ट्वातीसारिणं त्यजेत् ।
बहुमेही नरो यस्तु भिन्नविट्को न जीवति ॥ ९९ ॥[§ 836]
cakradatta-१८९३

स्नानाभ्यङ्गावगाहांश्च गुरुस्निग्धातिभोजनम् ।
व्यायाममग्निसन्तापमतिसारी विवर्जयेत् ॥ १०० ॥[§ 838]

४ Adhikāra ४

१
ग्रहणीमाश्रितं दोषमजीर्णवदुपाचरेत् ।
अतीसारोक्तविधिना तस्यामं च विपाचयेत् ॥ १ ॥[§ 839]

शरीरानुगते सामे रसे लङ्घनपाचनम् ।[§ 840]
cakradatta-१८९३

विशुद्धामाशयायास्मै पञ्चकोलादिभिर्युतम् ।

दद्यात्पेयादिलघ्वन्नं पुनर्योगांश्च दीपकान् ॥ २ ॥[§ 842]

कपित्थबिल्वचाङ्गेरी तक्रदाडिमसाधिता ।
पाचनी ग्रहणी पेया सवाते पाञ्चमूलिकी ॥ ३ ॥[§ 844]

ग्रहणीदोषिणां तक्रं दीपनं ग्राहि लाघवात् ।
पथ्यं मधुरपाकित्वान्न च पित्तप्रकोपनम् ॥ ४ ॥[§ 846]

कषायोष्णविकाशित्वाद्रौक्षाच्चैव कफे हितम् ।
वाते स्वाद्वम्लसान्द्रत्वात्सद्यस्कमविदाहितम् ॥ ५ ॥[§ 848]

शुण्ठीं समुस्तातिविषां गुडूचीं
पिबेज्जलेन क्वथितां समांशाम् ।
मन्दानलत्वे सततामताया-
मामानुबन्धे ग्रहणीगदे च ॥ ६ ॥[§ 852]

धन्याकातिविषोदीच्ययवानीमुस्तनागरम् ।
बलाद्विपर्णी बिल्वं च दद्याद्दीपनपाचनम् ॥ ७ ॥[§ 854]

२

चित्रकं पिप्पलीमूलं द्वौ क्षारौ लवणानि च ।
व्योषहिङ्ग्वजमोदां च चव्यं चैकत्र चूर्णयेत् ॥ ८ ॥[§ 855]

गुटिका मातुलुङ्गस्य दाडिमाम्लरसेन वा ।
कृता विपाचयत्यामं दीपयत्याशु चानलम् ॥ ९ ॥[§ 857]
cakradatta-१८९३

सौवर्चलं सैन्धवं च बिडमौद्भिदमेव च ।
सामुद्रेण समं पञ्च लवणान्यत्र योजयेत् ॥ १० ॥[§ 859]

श्रीफलशलाटुकल्को
नागरचूर्णेन मिश्रितः सगुडः ।
ग्रहणीगदमत्युग्रं
तक्रभुजा शीलितो जयति ॥ ११ ॥[§ 863]

जम्बूदाडिमशृङ्गाटपाठाकंचटपल्लवैः ।
पक्वं पर्युषितं बालबिल्वं सगुडनागरम् ॥ १२ ॥[§ 865]

हन्ति सर्वानतीसारान्ग्रहणीमतिदुस्तराम् ।
नागरातिविषामुस्तक्वाथः स्यादामपाचनः ॥ १३ ॥[§ 867]

चूर्णं हिङ्ग्वष्टकं वातग्रहण्यां तु घृतानि च ।
३
नागरातिविषामुस्तं धातकीं सरसाञ्जनम् ॥ १४ ॥[§ 869]

वत्सकत्वक्फलं बिल्वं पाठां कटुकरोहिणीम् ।
पिबेत्समांशं तच्चूर्णं सक्षौद्रं तण्डुलाम्बुना ॥ १५ ॥[§ 871]

पैत्तिके ग्रहणीदोषे रक्तं यश्चोपवेश्यते ।
अर्शांस्यथ गुदे शूलं जयेच्चैव प्रवाहिकाम् ॥ १६ ॥[§ 873]

नागराद्यमिदं चूर्णं कृष्णात्रेयेण पूजितम् ।
शीतकषायमानेन तण्डुलोदककल्पना ॥ १७ ॥[§ 875]

केऽप्यष्टगुणतोयेन प्राहुस्तण्डुलभावनाम् ।
[४]भूनिम्बकटुकाव्योषमुस्तकेन्द्रयवान्समान् ॥ १८ ॥[§ 877] cakradatta-१८९३

द्वौ चित्रकाद्वत्सकत्वग्भागान्षोडश चूर्णयेत् ।
गुडशीताम्बुना पीतं ग्रहणीदोषगुल्मनुत् ॥ १९ ॥[§ 879]

कामलाज्वरपाण्डुत्वमेहारुच्यतिसारनुत् ।
गुडयोगाद्गुडाम्बु स्याद्गुडवर्णरसान्वितम् ॥ २० ॥[§ 881]

ग्रहण्यां श्लेष्मदुष्टायां वमितस्य यथाविधि ।
कट्वम्ललवणक्षारैस्तीक्ष्णैश्चाग्निं विवर्धयेत् ॥ २१ ॥[§ 883]

समूलां पिप्पलीं क्षारौ द्वौ पञ्च लवणानि च ।
मातुलुङ्गाभयारास्नाशठीमरिचनागरम् ॥ २२ ॥[§ 885]

कृत्वा समांशं तच्चूर्णं पिबेत्प्रातः सुखाम्बुना ।
श्लैष्मिके ग्रहणीदोषे बलवर्णाग्निवर्धनम् ॥ २३ ॥[§ 887]

एतैरेवौषधैः सिद्धं सर्पिः पेयं समारुते ।
भल्लातकं त्रिकटुकं त्रिफला लवणत्रयम् ॥ २४ ॥[§ 889]

अन्तर्धूमं द्विपलिकं गोपुरीषाग्निना दहेत् ।

सक्षारः सर्पिषा पेयो भोज्ये वाप्यवचारितः ॥ २५ ॥[§ 891]

हृत्पाण्डुग्रहणीदोषगुल्मोदावर्तशूलनुत् ।
सर्वजायां ग्रहण्यां तु सामान्यो विधिरिष्यते ॥ २६ ॥[§ 893]

चूर्णं मरिचमहौषध
कुटजत्वक्संभवं क्रमाद्विगुणम् ।
गुडमिश्रमथितपीतं
ग्रहणीदोषापहं ख्यातम् ॥ २७ ॥[§ 897]
cakradatta-१८९३

पाठाबिल्वानलव्योषजम्बूदाडिमधातकी ।
कटुकातिविषामुस्तदार्वीभूनिम्बवत्सकैः ॥ २८ ॥[§ 898]

सर्वैरेतैः समं चूर्णं कौटजं तण्डुलाम्बुना ।
सक्षौद्रं च पिबेच्छर्दिज्वरातीसारशूलवान् ॥ २९ ॥[§ 900]

तृड्दाहग्रहणीदोषारोचकानलसादजित् ।
६
यवानीपिप्पलीमूलचतुर्जातकनागरैः ॥ ३० ॥[§ 902]

मरिचाग्निजलाजाजीधान्यसौवर्चलैः समैः ।
वृक्षाम्लधातकीकृष्णाबिल्वदाडिमतिन्दुकैः ॥ ३१ ॥[§ 904]

त्रिगुणैः षड्गुणसितैः कपित्थाष्टगुणैः कृतः ।
चूर्णोऽतिसारग्रहणीक्षयगुल्मगलामयान् ॥ ३२ ॥[§ 906]

कासं श्वासारुचिं हिक्कां कपित्थाष्टमिदं जयेत् ।
cakradatta-१८९३ [७]कर्षोन्मिता तुगाक्षीरी चातुर्जातं द्विकार्षिकम् ॥ ३३ ॥[§ 908]

यवानीधान्यकाजाजीग्रन्थिव्योषं पलांशिकम् ।
पलानि दाडिमादष्टौ सितायाश्चैकतः कृतः ॥ ३४ ॥[§ 910]

गुणैः कपित्थाष्टकवच्चूर्णोऽयं दाडिमाष्टकः ।
८
चतुःपलं सुधाकाण्डात्त्रिपलं लवणत्रयात् ॥ ३५ ॥[§ 912]

वार्ताकुकुडवश्चार्कादष्टौ द्वे चित्रकात्पले ।
दग्धानि वार्ताकुरसे गुडिका भोजनोत्तराः ॥ ३६ ॥[§ 914]

भुक्तं भुक्तं पचन्त्याशु कासश्वासार्शसां हिताः ।
विषूचिकाप्रतिश्यायहृद्रोगघ्नाश्च ता हिताः ॥ ३७ ॥[§ 916]

९

त्र्यूषणत्रिफलाकल्के बिल्वमात्रे गुडात्पले ।
सर्पिषोऽष्टपलं पक्का मात्रां मन्दानलः पिबेत् ॥ ३८ ॥[§ 917]

मसूरस्य कषायेण बिल्वगर्भं पचेद्धृतम् ।
हन्ति कुक्ष्यामयान्सर्वान्ग्रहणीपाण्डुकामलाः ॥ ३९ ॥[§ 919]

केवलं ब्रीहिप्राण्यङ्गक्काथो व्युष्टस्तु दोषलः ।
[१०]विश्वौषधस्य गर्भेण दशमूलजले शृतम् । cakradatta-१८९३
घृतं निहन्याच्छ्वयथुं ग्रहणीसामतामयम् ॥ ४० ॥[§ 922]

घृतं नागरकल्केन सिद्धं वातानुलोमनम् ।
ग्रहणीपाण्डुरोगघ्नं प्लीहकासज्वरापहम् ॥ ४१ ॥[§ 924]

११

चित्रकक्काथकल्काभ्यां ग्रहणीघ्नं शृतं हविः ।
गुल्मशोथोदरप्लीहशूलार्शोघ्नं प्रदीपनम् ॥ ४२ ॥[§ 925]

१२

बिल्वाग्निचव्यार्द्रकशृङ्गवेर-
क्काथेन कल्केन च सिद्धमाज्यम् ।
सच्छागदुग्धे ग्रहणीगदोत्थे
शोथाग्निमान्द्यारुचिनुद्वरिष्ठम् ॥ ४३ ॥[§ 928]

१३

नागरं पिप्पलीमूलं चित्रको हस्तिपिप्पली ।
श्वदंष्ट्रा पिप्पली धान्यं बिल्वं पाठा यवानिका ॥ ४४ ॥[§ 929]

चाङ्गेरीस्वरसे सर्पिः कल्कैरेतैर्विपाचितम् ।
चतुर्गणे च दध्ना च तद्धृतं कफवातनुत् ॥ ४५ ॥[§ 931]

अर्शांसि ग्रहणीदोषं मूत्रकृच्छ्रं प्रवाहिकाम् ।
गुदभ्रंशार्तिमानाहं घृतमेतद्व्यपोहति ॥ ४६ ॥[§ 933]
cakradatta-१८९३

१४
मरिचं पिप्पलीमूलं नागरं पिप्पली तथा ।
भल्लातकं यवानी च विडङ्गं हस्तिपिप्पली ॥ ४७ ॥§ 934

हिङ्गु सौवर्चलं चैव बिडसैन्धवदार्व्यथ ।
सामुद्रं सयवक्षारं चित्रको वचया सह ॥ ४८ ॥§ 936

एतैरर्धपलैर्भागैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
दशमूलीरसे सिद्धं पयसा द्विगुणेन च ॥ ४९ ॥§ 938

मन्दाग्नीनां हितं सिद्धं ग्रहणीदोषनाशनम् ।
विष्टम्भमामं दौर्बल्यं प्लीहानमपकर्षति ॥ ५० ॥§ 940

कासं श्वासं क्षयं चैव दुर्नाम सभगन्दरम् ।
कफजान्हन्ति रोगांश्च वातजान्क्रिमिसम्भवान् ॥ ५१ ॥§ 942

तान्सर्वान्नाशयत्याशु शुष्कं दार्व्यनलो यथा ।
१५
सौवर्चलं पञ्चकोलं सैन्धवं हपुषां वचाम् ॥ ५२ ॥
अजमोदां यवक्षारं हिङ्गु जीरकमौद्भिदम् ।
कृष्णाजाजी सभूतीकं कल्कीकृत्य पलार्धकम् ॥ ५३ ॥§ 946

आर्द्रकस्य रसं चुक्रं क्षीरं मस्त्वम्लकाञ्जिकम् ।
दशमूलकषायेण घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ५४ ॥§ 948

भक्तेन सह दातव्यं निर्भक्तं वा विचक्षणैः ।
क्रिमिप्लीहोदराजीर्णज्वरकुष्ठप्रवाहिकाम् ॥ ५५ ॥§ 950

वातरोगान्कफव्याधीन्हन्याच्छूलमरोचकम् ।
पाण्डुरोगं क्षयं कासं दौर्बल्यं ग्रहणीगदम् ॥ ५६ ॥§ 952

महाषट्पलकं नाम वृक्षमिन्द्राशनिर्यथा ।
cakradatta-१८९३ [१६]यन्मस्त्वादि शुचौ भाण्डे सगुडक्षौद्रकाञ्जिकम् ॥ ५७ ॥§ 954

धान्यराशौ त्रिरात्रस्थं शुक्तं चुक्रं तदुच्यते ।
लवणं गुडमध्वारनालमस्तु क्रमादिह ॥ ५८ ॥§ 956

१७

प्रस्थं तण्डुलतोयतस्तुषजला-
त्प्रस्थत्रयं चाम्लतः
प्रस्थार्धंदधितोऽम्लमूलकपला-
न्यष्टौगुडान्मानिके ।
मान्यौ शोधितशृङ्गवेरसकला-
द्वे सिन्ध्वजाज्योः पले
द्वे कृष्णोषणयोर्निशापलयुगं
निक्षिप्य भाण्डे दृढे ॥ ५९ ॥[§ 963]

स्निग्धे धान्ययवादिराशिनिहितं
त्रीन्वासरान्स्थापयेत्
ग्रीष्मे तोयधरात्यये च चतुरो
वर्षासु पुष्पागमे ।
षड्शीतेऽष्टदिनान्यतः परमिदं
विस्राव्य संचूर्णयेत्
चातुर्जातपलेन संहितमिदं
शुक्रं च चुक्रं च तत् ॥ ६० ॥[§ 971]

हन्याद्वातकफामदोषजनिता-
न्नानाविधानामयान्
दुर्नामानिलगुल्मशूलजठरा- cakradatta-१८९३
न्हन्त्यनलं दीपयेत् ॥ ६१ ॥[§ 975]

१८

यमान्यामलकं पथ्या मरिचं त्रिपलांशिकम्
लवणानि पलांशानि पंच चैकत्र चूर्णयेत् ॥ ६२ ॥[§ 976]

तत्र कंसासुतं जातं तक्रारिष्टं पिबेन्नरः ।
दीपनं शोथगुल्मार्शःक्रिमिमेहोदरापहम् ॥ ६३ ॥[§ 978]

१९

वाट्यस्य दद्याद्यवशक्तुकानां
पृथक् पृथक् त्वाढकसंमितं च ।
मध्यप्रमाणानि च मूलकानि
दद्याच्चतुःषष्टिसकल्पितानि ॥ ६४ ॥[§ 981]

द्रोणेऽम्भसः प्लाव्य घटे सुधौते
दद्यादिदं भेषजजातयुक्तम् ।

क्षारद्वयं तुम्बुरुवस्तगन्धा-
धनीयकं स्याद्विडसैन्धवं च ॥ ६५ ॥§ 985
cakradatta-१८९३

सौवर्चलं हिङ्गु शिराटिका च
चव्यं च दद्याद्द्विपलप्रमाणम् ।
इमानि चान्यानि पलोन्मितानि
विजर्जरीकृत्य घटे क्षिपेच्च ॥ ६६ ॥§ 989

कृष्णामजाजीमुपकुंचिकां च
तथासुरीं कारविचित्रकं च ।
पक्षस्थितोऽयं बलवर्णदेह-
वयः करोऽतीव बलप्रदं च ॥ ६७ ॥§ 993

कां जीवयामीति यतः प्रवृत्त-
स्तत्कांजिकेति प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ।
आयामकालाज्जरयेच्च भक्त-
मायामकेति प्रवदन्ति चैनम् ॥ ६८ ॥§ 997

दकोदरं गुल्ममथ प्लिहानं
हृद्रोगमानाहमरोचकं च ।
मन्दाग्नितां कोष्ठगतं च शूल-
मार्शोविकारान्सभगन्दरांश्च ॥ ६९ ॥§ 1001

वातामयानाशु निहन्ति सर्वान्
संसेव्यमानं विविधान्नराणाम् ॥ ७० ॥§ 1003
cakradatta-१८९३

२०

प्रस्थत्रयेणामलकीरसस्य
शुद्धस्य दत्त्वार्धतुलां गुडस्य ।
चूर्णीकृतैर्ग्रन्थिकजीरचव्य-
व्योषेभकृष्णाहपुषाजमोदैः ॥ ७१ ॥§ 1006

विडङ्गसिन्धुत्रिफलायमानी-
पाठाग्निधान्यैश्च पलप्रमाणैः ।
दत्त्वा त्रिवृच्चूर्णपलानि चाष्टा-
वष्टौ च तैलस्य पचेद्यथावत् ॥ ७२ ॥§ 1010

तं भक्षयेदक्षफलप्रमाणं
यथेष्टचेष्टं त्रिसुगन्धियुक्तम् ।
अनेन सर्वे ग्रहणीविकाराः
सश्वासकासस्वरभेदशोथाः ॥ ७३ ॥[§ 1014]

शाम्यन्ति चायं चिरमन्थराग्ने-
र्हतस्य पुंस्त्वस्य च वृद्धिहेतुः ।
स्त्रीणां च वन्ध्यामयनाशनोऽयं
कल्याणको नाम गुडः प्रदिष्टः ॥ ७४ ॥[§ 1018]

तैले मनाग्भर्जयन्ति त्रिवृदत्र चिकित्सकाः ।
अत्रोक्तमानसाधर्म्यात् त्रिसुगन्धं पलं पृथक् ॥ ७५ ॥[§ 1020]

२१

कूष्माण्डकानां रूढानां सुस्विन्नं निष्कुलत्वचाम् ।
सर्पिःप्रस्थे पलशतं ताम्रभाण्डे शनैः पचेत् ॥ ७६ ॥[§ 1021]

पिप्पली पिप्पलीमूलं चित्रको हस्तिपिप्पली ।
धान्यकानि विडङ्गानि यमानी मरिचानि च ॥ ७७ ॥[§ 1023] cakradatta-१८१३

त्रिफला चाजमोदा च कलिङ्गाजाजि सैन्धवम् ।
एकैकस्य पलं चैव त्रिवृदष्टपलं भवेत् ॥ ७८ ॥[§ 1025]

तैलस्य च पलान्यष्टौ गुडपञ्चाशदेव तु ।
प्रस्थैस्त्रिभिः समेतं तु रसेनामलकस्य तु ॥ ७९ ॥[§ 1027]

यदा दार्वीप्रलेपस्तु तदैनमवतारयेत् ।
यथाशक्ति गुडान्कुर्यात्कर्षकर्षार्धमानकान् ॥ ८० ॥[§ 1029]

अनेन विधिना चैव प्रयुक्तस्तु जयेदिमान् ।
प्रसह्य ग्रहणीरोगान्कुष्ठान्यर्शोभगन्दरान् ॥ ८१ ॥[§ 1031]

ज्वरमानाहहृद्रोगगुल्मोदरविषूचिकाः ।
कामलापाण्डुरोगांश्च प्रमेहांश्चैव विंशतिम् ॥ ८२ ॥[§ 1033]

वातशोणितवीसर्पान्दद्रुचर्महलीमकान् ।
कफपित्तानिलान्सर्वान्प्ररूढांश्च व्यपोहति ॥ ८३ ॥[§ 1035]

व्याधिक्षीणा वयःक्षीणाः स्त्रीषु क्षीणाश्च ये नराः ।
तेषां वृष्यं च बल्यं च वयःस्थापनमेव च ॥ ८४ ॥[§ 1037]

गुडकल्याणकं नाम वन्ध्यानां गर्भदं परम् ।
याऽम्लपित्ते विधातव्या गुडिका च क्षुधावती ॥ ८५ ॥[§ 1039]
cakradatta-१८९३

२२
तत्र प्रोक्तविधा शुद्धौ समानौ रसगन्धकौ ।
संमर्द्य कज्जलाभं तु कुर्यात्पात्रे दृढाश्रये ॥ ८६ ॥[§ 1040]

ततो बादरवह्निस्थलौहपात्रे द्रवीकृतम् ।
गोमयोपरि विन्यस्तकदलीपत्रपातनात् ॥ ८७ ॥[§ 1042]

कुर्यात्पर्पटिकाकारमस्य रक्तिद्वयं क्रमात् ।
द्वादशरक्तिका यावत्प्रयोगः प्रहरार्धतः ॥ ८८ ॥[§ 1044]

तदूर्ध्वं बहुपूगस्य भक्षणं दिवसे पुनः ।
तृतीय एव मांसाज्यदुग्धान्यत्र विधीयते ॥ ८९ ॥[§ 1046]

वर्ज्यं विदाहिस्त्रीरम्भामूलं तैलं च सार्षपम् ।
क्षुद्रमत्स्याम्बुजखगांस्त्यक्तोन्निद्रः पयः पिबेत् ॥ ९० ॥[§ 1048]

ग्रहणीक्षयकुष्ठार्शःशोषाजीर्णविनाशिनी ।
रसपर्पटिका ख्याता निबद्धा चक्रपाणिना ॥ ९१ ॥[§ 1050]

२३
स्थाल्यां संमर्द्य दातव्यौ माषिकौ रसगन्धकौ ।
नखक्षुण्णं तदुपरि तण्डुलीयं द्विमाषिकम् ॥ ९२ ॥[§ 1051]

ततो नैपालताम्रादि पिधाय सुकरालितम् ।
पांशुना पूरयेदूर्ध्वं सर्वां स्थालीं ततोऽनलः ॥ ९३ ॥[§ 1053]

स्थाल्यधो नालिकां यावद्देयस्तेन मृतस्य च ।
ताम्री ताम्रस्य रक्त्येका त्रिफलाचूर्णरक्तिका ॥ ९४ ॥[§ 1055]

त्र्यूषणस्य च रत्त्येका विडङ्गस्य च तन्मधु ।
घृतेनालोड्य लेढव्यं प्रथमे दिवसे ततः ॥ ९५ ॥[§ 1057]

रक्तिवृद्धिः प्रतिदिनं कार्या ताम्रादिषु त्रिषु ।
स्थिरा विडङ्गरक्तिस्तु यदा भेदो विवक्षितः ॥ १६ ॥[§ 1059] cakradatta-१८१३

तदा विडङ्गं त्वधिकं दद्याद्रक्तिद्वयं पुनः ।
द्वादशाहं योगवृद्धिस्ततो ह्रासक्रमोऽप्ययम् ॥ १७ ॥[§ 1061]

ग्रहणीमम्लपित्तं च क्षयं शूलं च सर्वदा ।
ताम्रयोगो जयत्येष वलवर्णाग्निवर्धनः ॥ १८ ॥[§ 1063]

५ Adhikāra ५

१
दुर्नाम्नां साधनोपायश्चतुर्धा परिकीर्तितः ।
भेषजक्षारशस्त्राग्निसाध्यत्वादाद्य उच्यते ॥ १ ॥[§ 1064]

यद्वायोरानुलोम्याय यदग्निबलवृद्धये ।
अनुपानौषधद्रव्यं तत्सेव्यं नित्यमर्शसैः ॥ २ ॥[§ 1066]

शुष्कार्शसां प्रलेपादिक्रिया तीक्ष्णा विधीयते ।
स्राविणां रक्तमालोक्य क्रिया कार्यास्रपैत्तिकी ॥ ३ ॥[§ 1068]

स्नुक्क्षीरं रजनीयुक्तं लेपाद्दुर्नामनाशनम् ।
कोशातकीरजोघर्षान्निपतन्ति गुदोद्भवाः ॥ ४ ॥[§ 1070]

अर्कक्षीरं सुधाक्षीरं तिक्ततुम्ब्याश्च पल्लवाः ।
करञ्जो बस्तमूलं च लेपनं श्रेष्ठमर्शसाम् ॥ ५ ॥[§ 1072]
cakradatta-१८१३

अर्शोघ्नी गुदगा वर्तिर्गुडघोषाफलोद्भवा ।
ज्योत्स्निकामूलकल्केन लेपो रक्तार्शसां हितः ॥ ६ ॥[§ 1074]

तुम्बीबीजं सौद्भिदं तु काञ्जीपिष्टं गुटीत्रयम् ।
अर्शोहरं गुदस्थं स्याद्दधि माहिषमश्नतः ॥ ७ ॥[§ 1076]

अपामार्गाङ्घ्रिजः क्षारो हरितालेन संयुतः ।
लेपनं लिङ्गसम्भूतमर्शो नाशयति ध्रुवम् ॥ ८ ॥[§ 1078]

महारोधिप्रदेशस्य पथ्याकोशातकीरजः ।
कफेन लेपतो हन्ति लिङ्गवर्तिमसंशयम् ॥ ९ ॥[§ 1080]

वातातीसारवद्भिन्नवर्चांस्यर्शांस्युपाचरेत् ।
उदावर्तविधानेन गाढविड्कानि चासकृत् ॥ १० ॥[§ 1082]

२

विड्विबद्धे हितं तक्रं यमानीबिडसंयुतम् ।
वातश्लेष्मार्शसां तक्रात्परं नास्तीह भेषजम् ॥ ११ ॥[§ 1083]

तत्प्रयोज्यं यथादोषंसस्नेहं रूक्षमेव वा ।
cakradatta-१८९३ न विरोहन्ति गुदजाः पुनस्तक्रसमाहताः ॥ १२ ॥[§ 1085]

त्वचं चित्रकमूलस्य पिष्ट्वा कुम्भं प्रलेपयेत् ।
तक्रं वा दधि वा तत्र जातमर्शोहरं पिबेत् ॥ १३ ॥[§ 1087]

पित्तश्लेष्मप्रशमनी कच्छूकण्डूरुजापहा ।
गुदजान्नाशयत्याशु योजिता सगुडाभया ॥ १४ ॥[§ 1089]

सगुडां पिप्पलीयुक्तामभयां घृतभर्जिताम् ।
त्रिवृद्दन्तियुतां वापि भक्षयेदानुलोमिकीम् ॥ १५ ॥[§ 1091]

तिलारुष्करसंयोगं भक्षयेदग्निवर्धनम् ।
कुष्ठरोमहरं श्रेष्ठमर्शसां नाशनं परम् ॥ १६ ॥[§ 1093]

३

तिलभल्लातकं पथ्या गुडश्चेति समांशिकम् ।
दुर्नामकासश्वासघ्नं प्लीहपाण्डुज्वरापहम् ॥ १७ ॥[§ 1094]

गोमूत्रव्युषितां दद्यात्सगुडां वा हरीतकीम् ।
पञ्चकोलकयुक्तं वा तक्रमस्मै प्रदापयेत् ॥ १८ ॥[§ 1096]

मृल्लिप्तं शौरणं कन्दं पक्त्वाग्नौ पुटपाकवत् ।
अद्यात्सतैललवणं दुर्नामविनिवृत्तये ॥ १९ ॥[§ 1098]

स्विन्नं वार्ताकुफलं घोषायाः क्षारजेन सलिलेन
तद्धृतभृष्टं युक्तं गुडे[?] नाप्तितो योऽत्ति ॥ २० ॥[§ 1100]

पिबति च तक्रं नूनं

तस्याश्चेवातिवृद्धगुदजानि ।
यान्ति विनाशं पुंसां
सहजान्यपि सप्तरात्रेण ॥ २१ ॥[§ 1104]

cakradatta-१८१३

असितानां तिलानां प्राक् प्रकुञ्चं शीतवार्यनु ।
खादतोऽर्शांसि नश्यन्ति द्विजदार्ढ्याङ्गपुष्टिदम् ॥ २२ ॥[§ 1106]

४

दन्तीचित्रकमूलानामुभयोः पञ्चमूलयोः ।
भागान्पलांशानापोथ्य जलद्रोणे विपाचयेत् ॥ २३ ॥[§ 1107]

त्रिपलं त्रिफलायाश्च दलानां तत्र दापयेत् ।
तुलां गुडस्य तत्तिष्ठेन्मासार्धं घृतभाजने ॥ २४ ॥[§ 1109]

तन्मात्रया पिबेन्नित्यमर्शोभ्यो विप्रमुच्यते ।
ग्रहणीपाण्डुरोगघ्नं वातवर्चोऽनुलोमनम् ॥ २५ ॥[§ 1111]

दीपनं चारुचिघ्नं च दन्त्यरिष्टमिदं विदुः ।
पात्रेऽरिष्टादिसन्धानं धातकीलोध्रलेपिते ॥ २६ ॥[§ 1113]

५

सनागरारुष्करवृद्धदारुकं
गुडेन यो मोदकमत्त्युदारकम् ।
अशेषदुर्नामकरोगदारकं cakradatta-१८१३
करोति वृद्धं सहसैव दारकम् ॥ २७ ॥[§ 1116]

चूर्णे चूर्णसमो ज्ञेयो मोदके द्विगुणो गुडः ।
त्रिपलं शृङ्गवेरस्य चतुर्थं मरिचस्य च ॥ २८ ॥[§ 1118]

पिप्पल्याः कुडवार्धं च चव्यायाः पलमेव च ।
तालीसपत्रस्य पलं पलार्धं केशरस्य च ॥ २९ ॥[§ 1120]

द्वे पले पिप्पलीमूलादर्धकर्षं च पत्रकात् ।
सूक्ष्मैलाकर्षमेकं तु कर्षं त्वगमृणालयोः ॥ ३० ॥[§ 1122]

गुडात्पलानि तु त्रिंशच्चूर्णमेकत्र कारयेत् ।
अक्षप्रमाणा गुटिका प्राणदेति च सा स्मृता ॥ ३१ ॥[§ 1124]

पूर्वं भवेत्तु पश्चात्तु भोजनस्य यथाबलम् ।
मद्यं मांसरसं यूषं क्षीरं तोयं पिबेत्तथा ॥ ३२ ॥[§ 1126]

हन्यादर्शांसि सर्वाणि सहजान्यस्रजानि च ।
वातपित्तकफोत्थानि सन्निपातोद्भवानि च ॥ ३३ ॥[§ 1128]

पानात्यये मूत्रकृच्छ्रे वातरोगगलग्रहे ।
विषमज्वरे च मन्देऽग्नौ पाण्डुरोगे तथैव च ॥ ३४ ॥[§ 1130]

क्रिमिहृद्रोगिणां चैव गुल्मशूलार्तिनां तथा ।
श्वासकासपरीतानामेषा स्यादमृतोपमा ॥ ३५ ॥[§ 1132]

शुण्ठ्याः स्थानेऽभया देया विड्ग्रहे पित्तपायुजे ।
प्राणदेयं सितां दत्त्वा चूर्णमानाच्चतुर्गुणाम् ॥ ३६ ॥[§ 1134]

अम्लपित्ताग्निमान्द्यादौ प्रयोज्या गुदजातुरे ।
अनुपानं प्रयोक्तव्यं व्याधौ श्लेष्मभवे पलम् ॥ ३७ ॥[§ 1136]

पलद्वयं त्वनिलजे पित्तजे तु पलत्रयम् ।
cakradatta-१८९३ [६]पथ्यापञ्चपलान्येकमजाज्या मरिचस्यच ॥ ३८ ॥[§ 1138]

पिप्पलीपिप्पलीमूलचव्यचित्रकनागराः ।
पलाभिवृद्धाः क्रमशो यवक्षारपलद्वयम् ॥ ३९ ॥[§ 1140]

भल्लातकपलान्यष्टौ कन्दस्तु द्विगुणो मतः ।
द्विगुणेन गुडेनैषां वटकानक्षसंमितान् ॥ ४० ॥[§ 1142]

कृत्वैनं भक्षयेत्प्रातस्तक्रमम्भोऽनु वा पिबेत् ।
मन्दाग्निं दीपयत्येष ग्रहणीपाण्डुरोगनुत् ॥ ४१ ॥[§ 1144]

काङ्कायनेन शिष्येभ्यः शस्त्रक्षाराग्निभिर्विना ।
भिषग्जितमिति प्रोक्तं श्रेष्ठमर्शोविकारिणाम् ॥ ४२ ॥[§ 1146]

७

विडङ्गसारामलकामयानां
पलं पलं स्यात्त्रिवृतस्त्रयं च ।
गुडस्य षड्द्वादशभागयुक्ता
मासेन त्रिंशद्गुटिका विधेयाः ॥ ४३ ॥[§ 1149]

निवारणे यक्षवरेण सृष्टः
समानिभद्रः किल शाख्यभिक्षवे ।
अयं हि कासक्षयकुष्ठनाशनो cakradatta-१८९३
भगन्दरप्लीहजलोदरार्शसाम् ॥ ४४ ॥§ 1153

यथेष्टचेष्टान्नविहारसेवी
अनेन वृद्धस्तरुणो भवेच्च ॥ ४५ ॥§ 1155

८

मरिचमहौषधचित्रक-
शूरणभागा यथोत्तरं द्विगुणाः ।
सर्वसमो गुडभागः
सेव्योऽयं मोदकः प्रसिद्धफलः ॥ ४६ ॥§ 1158

ज्वलनं ज्वलयति जाठर-
मुन्मूलयति शूलगुल्मगदान् ।
निःशेषयति श्लीपद-
मर्शांस्यपि नाशयत्याशु ॥ ४७ ॥§ 1162

९

शूरणषोडशभागा वह्नेरष्टौ महौषधस्यातः ।
अर्धेन भागयुक्तिर्मरिचस्य ततोऽपि चार्धेन ॥ ४८ ॥§ 1163

त्रिफलाकणासमूलातालीशारुष्करक्रिमिघ्नानाम् ।
भागा महौषधसमा दहनांशा तालमूली च ॥ ४९ ॥§ 1165

भागः शूरणतुल्यो दातव्यो वृद्धदारकस्यापि ।
भृङ्गेले मरिचांशे सर्वाण्येकत्र संचूर्ण्य ॥ ५० ॥§ 1167

द्विगुणेन गुडेन युतः सेव्योऽयं मोदकः प्रकामधनैः ।
गुरुवृष्यभोज्यरहितेष्वितरेषूपद्रवं कुर्यात् ॥ ५१ ॥§ 1169

भस्मकमनेन जनितं पूर्वमगस्त्यस्य योगराजेन ।
भीमस्य मारुतेरपि येन तौ महाशनौ जातौ ॥ ५२ ॥§ 1171
cakradatta-१८९३

अग्निबलबुद्धिहेतुर्न केवलं शूरणो महावीर्यः ।
प्रभवति शस्त्रक्षाराग्निभिर्विनाप्यर्शसामेषः ॥ ५३ ॥§ 1173

श्वयथुश्लीपदजिद्ग्रहणीमपि कफवातसम्भूताम् ।
नाशयति वलीपलितं मेधां कुरुते वृषत्वं च ॥ ५४ ॥[§ 1175]

हिक्कां श्वासं कासं सराजयक्ष्मप्रमेहांश्च ।
प्लीहानं चाथोग्रं हन्ति सदैतद्रसायनं पुंसाम् ॥ ५५ ॥[§ 1177]

१०
चूर्णीकृताः षोडश शूरणस्य
भागास्ततोऽर्धेन च चित्रकस्य ।
महौषधाद्वौ मरिचस्य चैको
गुडेन दुर्नामजयाय पिण्डी ॥ ५६ ॥[§ 1180]

पिण्ड्यां गुडो मोदकवत्पिण्डत्वापत्तिकारकः ॥ ५७ ॥[§ 1181]
cakradatta-१८९३

११
व्योषाग्न्यरुष्करविडङ्गतिलाभयानां
चूर्णं गुडेन सहितं तु सदोपयोज्यम् ।
दुर्नामकुष्ठगरशोथशकृद्विबन्धा-
नग्नेर्जयत्यबलतां क्रिमिपाण्डुतां च ॥ ५८ ॥[§ 1184]

१२
शुण्ठीकणामरिचनागदलत्वगेलं
चूर्णीकृतं क्रमविवर्धितमूर्धमन्त्यात् ।
खादेदिदं समसितं गुदजाग्निमान्द्य-
कासारुचिश्वसनकण्ठहृदामयेषु ॥ ५९ ॥[§ 1187]

१३
लवणोत्तमवह्निकलिङ्गयवान्
चिरबिल्वमहापिचुमर्दयुतान् ।
पिब सप्तदिनं मथितालुलितान्
यदि मर्दितुमिच्छति पायुरुहान् ॥ ६० ॥[§ 1190]

१४
त्रिफला पञ्चलवणं कुष्टं कटुकरोहिणी ।
देवदारुविडङ्गानि पिचुमर्दफलानि च ॥ ६१ ॥[§ 1191]

बला चातिबला चैव हरिद्रे द्वे सुवर्चला ।
एतत्सम्भृत्य सम्भारं करञ्जत्वग्रसेन च ॥ ६२ ॥[§ 1193]

पिष्ट्वा च गुटिकां कृत्वा बदरास्थिसमां बुधः ।

एकैकां तां समुद्धृत्य रोगे रोगे पृथक् पृथक् ॥ ६३ ॥§ 1195

उष्णेन वारिणा पीता शान्तमग्निं प्रदीपयेत् ।
अर्शांसि हन्ति तक्रेण गुल्ममम्लेन निर्हरेत् ॥ ६४ ॥§ 1197

जन्तुदष्टं तु तोयेन त्वग्दोषं खदिराम्बुना ।
मूत्रकृच्छ्रं तु तोयेन हृद्रोगं तैलसंयुता ॥ ६५ ॥§ 1199 cakradatta-१८९३

इन्द्रस्वरससंयुक्ता सर्वज्वरविनाशिनी ।
मातुलुङ्गरसेनाथ सद्यः शूलहरी स्मृता ॥ ६६ ॥§ 1201

कपित्थतिन्दुकानां तु रसेन सह मिश्रिता ।
विषाणि हन्ति सर्वाणि पानाशनप्रयोगतः ॥ ६७ ॥§ 1203

गोशकृद्रससंयुक्ता हन्यात्कुष्ठानि सर्वशः ।
श्यामा कषायसहिता जलोदरविनाशिनी ॥ ६८ ॥§ 1205

भक्तच्छन्दं जनयति भुक्तस्योपरि भक्षिता ।
अक्षिरोगेषु सर्वेषु मधुना घृष्यतांजयेत् ॥ ६९ ॥§ 1207

लेहमात्रेण नारीणां सद्यः प्रदरनाशिनी ।
व्यवहारे तथा द्यूते संग्रामे मृगयादिषु ।
समालभ्य नरो ह्येनां क्षिप्रं विजयमाप्नुयात् ॥ ७० ॥§ 1210

१५

त्रिकत्रयवचाहिङ्गुपाठाक्षारनिशाद्वयम् ।
चव्यतिक्ताकलिङ्गाग्निशताह्वालवणानि च ॥ ७१ ॥§ 1211

ग्रन्थिबिल्वाजमोदा च गणोऽष्टाविंशतिर्मतः ।
एतानि समभागानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ॥ ७२ ॥§ 1213 cakradatta-१८९३

ततो विडालपदकं पिबेदुष्णेन वारिणा ।
एरण्डतैलयुक्तं तु सदा लिह्यात्ततो नरः ॥ ७३ ॥§ 1215

कासं हन्यात्तथा शोथमर्शांसि च भगन्दरम् ।
हृच्छूलं पार्श्वशूलं च वातगुल्मं तथोदरम् ॥ ७४ ॥§ 1217

हिक्काश्वासप्रमेहांश्च कामलां पाण्डुरोगताम् ।

आमान्वयमुदावर्तमन्त्रवृद्धिं गुदं क्रिमीन् ॥ ७५ ॥[§ 1219]

अन्ये च ग्रहणीदोषा ये मया परिकीर्तिताः ।
महाज्वरोपसृष्टानां भूतोपहतचेतसाम् ॥ ७६ ॥[§ 1221]

अप्रजानां तु नारीणां प्रजावर्धनमेव च ।
विजयो नाम चूर्णोऽयं कृष्णात्रेयेण पूजितः ॥ ७७ ॥[§ 1223]

१६

त्रिवृत्तेजोवती दन्ती श्वदंष्ट्रा चित्रकं शटी ।
गवाक्षीमुस्तविश्वाह्वविडङ्गानि हरीतकी ॥ ७८ ॥[§ 1224]

पलोन्मितानि चैतानि पलान्यष्टावरुष्करात् ।
षड्पलं वृद्धदारस्य शूरणस्य तु षोडश ॥ ७९ ॥[§ 1226]

जलद्रोणद्वये क्वाथ्यं चतुर्भागावशेषितम् ।
पूतं तु तं रसं भूयः क्वाथ्येभ्यस्त्रिगुणो गुडः ॥ ८० ॥[§ 1228]

लेहं पचेत्तु तं तावद्यावद्दर्वीप्रलेपनम् ।
अवतार्य ततः पश्चाच्चूर्णानीमानि दापयेत् ॥ ८१ ॥[§ 1230]

त्रिवृत्तेजोवतीकन्दचित्रकान्द्विपलांशिकान् ।
एलात्वङ्मरिचं चापि गजाह्वां चापि षड्पलाम् ॥ ८२ ॥[§ 1232]
cakradatta-१८९३

द्वात्रिंशतं पलान्येवं चूर्णं दत्त्वा निधापयेत् ।
ततो मात्रां प्रयुञ्जीत जीर्णे क्षीररसाशनः ॥ ८३ ॥[§ 1234]

पञ्च गुल्मान्प्रमेहांश्च पाण्डुरोगं हलीमकम् ।
जयेदर्शांसि सर्वाणि तथा सर्वोदराणि च ॥ ८४ ॥[§ 1236]

दीपयेद्ग्रहणीं मन्दां यक्ष्माणं चापकर्षति ।
पीनसे च प्रतिश्याये आढ्यवाते तथैव च ॥ ८५ ॥[§ 1238]

अयं सर्वगदेष्वेव कल्याणो लेह उत्तमः ।
दुर्नामारिरयं चाशु दृष्टो वारसहस्रशः ॥ ८६ ॥[§ 1240]

भवन्त्येनं प्रयुञ्जानाः शतवर्षं निरामयाः ।
आयुषो दैर्घ्यजननो वलीपलितनाशनः ॥ ८७ ॥[§ 1242]

रसायनवरश्चैष मेधाजनन उत्तमः ।
गुडः श्रीबाहुशालोऽयं दुर्नामारिः प्रकीर्तितः ॥ ८८ ॥[§ 1244]

१७

तोयपूर्णे यदा पात्रे क्षिप्तो न प्लवते गुडः ।
क्षिप्तश्च निश्चलस्तिष्ठेत् पतितस्तु न शीर्यते ॥ ८९ ॥[§ 1245]

cakradatta-१८९३

यदा दर्वीप्रलेपः स्याद्यावद्वातन्तुलीभवत् ।
एष पाको गुडादीनां सर्वेषां परिकीर्तितः ॥ ९० ॥[§ 1247]

सुखनर्दः सुखस्पर्शो गुडः पाकमुपागतः ।
पीडितो भजते मुद्रां गन्धवर्णरसान्वितः ॥ ९१ ॥[§ 1249]

भल्लातकसहस्रे द्वे जलद्रोणे विपाचयेत् ।
पादशेषे रसे तस्मिन्प्रचेद् गुडतुलां भिषक् ॥ ९२ ॥[§ 1251]

भल्लातकसहस्रार्धं छित्वा तत्रैव दापयेत् ।
सिद्धेऽस्मिंस्त्रिफलाव्योषयमानीमुस्तसैन्धवम् ॥ ९३ ॥[§ 1253]

कर्षांशसंमितं दद्यात्त्वगेलापत्रकेशरम् ।
खादेदग्निवलापेक्षी प्रातरुत्थाय मानवः ॥ ९४ ॥[§ 1255]

कुष्ठार्शःकामलामेहग्रहणीगुल्मपाण्डुताः ।
हन्यात्प्लीहोदरं कासक्रिमिरोगभगन्दरान् ।
गुडभल्लातको ह्येष श्रेष्ठ श्चार्शोविकारिणाम् ॥ ९५ ॥[§ 1258]

१८

दशमूल्यमृता भार्गी श्वदंष्ट्रा चित्रकं शठी ।
भल्लातकसहस्रं च पलाशं क्वाथयेद् बुधः ॥ ९६ ॥[§ 1259]

पादशेषे जलद्रोणे रसे तस्मिन्विपाचयेत् ।
दत्वा गुडतुलामेकां लेहीभूतं समुद्धरेत् ॥ ९७ ॥[§ 1261]

माक्षिकं पिप्पलीतैलमौरुबूकं च दापयेत् ।
कुडवं कुडवं चात्र त्वगेलामरिचं तथा ॥ ९८ ॥[§ 1263]

अर्शःकासमुदावर्तं पाण्डुत्वं शोथमेव च ।
नाशयेद्वह्निसादं च गुडभल्लातकः स्मृतः ॥ ९९ ॥[§ 1265]

cakradatta-१८९३

१९

चव्यं त्रिकटुकं पाठां क्षारं कुस्तुम्बुरूणि च ।
यमानी पिप्पलीमूलमुभे च बिडसैन्धवे ॥ १०० ॥§ 1266

चित्रकं बिल्वमभयां पिष्ट्वा सर्पिर्विपाचयेत् ।
शकृद्वातानुलोम्यार्थं जाते दध्नि चतुर्गुणे ॥ १०१ ॥§ 1268

प्रवाहिकां गुदभ्रंशं मूत्रकृच्छ्रं परिस्रवम् ।
गुदवङ्क्षणशूलं च घृतमेतद्व्यपोहति ॥ १०२ ॥§ 1270

२०

व्योषगर्भं पलाशस्य त्रिगुणे भस्मवारिणि ।
साधितं पिबतः सर्पिः पतन्त्यर्शांस्यसंशयम् ॥ १०३ ॥§ 1271

२१

सक्षारैः पञ्चकोलैस्तु पलिकैस्त्रिगुणोदके ।
समक्षीरं घृतप्रस्थं ज्वरार्शःप्लीहकासनुत् ॥ १०४ ॥§ 1272

२२

पचेद्वारिचतुर्द्रोणे कण्टकार्यमृताशतम् ।
तत्राग्नित्रिफलाव्योषपूतिकत्वक्कलिङ्गकैः ॥ १०५ ॥§ 1273

cakradatta-१८९३

सकाश्मर्यविडङ्गैस्तु सिद्धं दुर्नाममेहनुत् ।
घृतं सिंह्यमृतं नाम बोधितत्त्वेन भाषितम् ॥ १०६ ॥§ 1275

२३

पिप्पली मधुकं बिल्वं शताह्वां मदनं वचाम् ।
कुष्ठं शठीपुष्कराख्यं चित्रकं देवदारु च ॥ १०७ ॥§ 1276

पिष्ट्वा तैलं विपक्तव्यं द्विगुणक्षीरसंयुतम् ।
अर्शसां मूढवातानां तच्छ्रेष्ठमनुवासनम् ॥ १०८ ॥§ 1278

गुदनिःसरणं शूलं मूत्रकृच्छ्रं प्रवाहिकाम् ।
कट्यूरुपृष्ठदौर्बल्यमानाहं वङ्क्षणाश्रयम् ॥ १०९ ॥§ 1280

पिच्छास्रावं गुदे शोथं वातवर्चोविनिग्रहम् ।
उत्थानं बहुदोषं च जयेच्चैवानुवासनात् ॥ ११० ॥§ 1282

रक्तार्शसामुपेक्षेत रक्तमादौ स्रवद्भिषक् ।

दुष्टास्रे निगृहीते तु शूलानाहावसृग्गदाः ॥ १११ ॥ § 1284

लाजैः पेया पीता
चुक्रिकदलकेशरोत्पलैः सिद्धा ।
हन्त्यस्रस्रावं सा
तथा बलापृश्निपर्णीभ्याम् ॥ ११२ ॥ § 1288

शक्रक्काथः सविश्वो वा किं वा बिल्वशलाटवः ।
योज्या रक्तार्शसैस्तद्वञ्ज्योत्स्निकामूललेपनम् ॥ ११३ ॥ § 1290

नवनीततिलाभ्यासा-
त्केशरनवनीतशर्कराभ्यासात् ।
दधिसरमथिताभ्यासात्
गुदजाः शाम्यन्ति रक्तवहाः ॥ ११४ ॥ § 1294

समङ्गोत्पलमोचाह्वतिरीटतिलचन्दनैः ।
छागक्षीरं प्रयोक्तव्यं गुदजे शोणितापहम् ॥ ११५ ॥ § 1296

cakradatta-१८९३

२४

कुटजत्वक्पलशतं जलद्रोणे विपाचयेत् ।
अष्टभागावशिष्टं तु कषायमवतारयेत् ॥ ११६ ॥ § 1297

वस्त्रपूतं पुनः क्काथं पचेल्लेहत्वमागतम् ।
भल्लातकं विडङ्गानि त्रिकटु त्रिफलां तथा ॥ ११७ ॥ § 1299

रसाञ्जनं चित्रकं च कुटजस्य फलानि च ।
वचामतिविषां बिल्वं प्रत्येकं च पलं पलम् ॥ ११८ ॥ § 1301

त्रिंशत्पलानि गुडस्य चूर्णीकृत्य निधापयेत् ।
मधुनः कुडवं दद्याद्धृतस्य कुडवं तथा ॥ ११९ ॥ § 1303

एष लेहः शमयति चार्शो रक्तसमुद्भवम् ।
वातिकं पैत्तिकं चैव श्लैष्मिकं सान्निपातिकम् ॥ १२० ॥ § 1305

ये च दुर्नामजा रोगास्तान्सर्वान्नाशयत्यपि ।
अम्लपित्तमतीसारं पाण्डुरोगमरोचकम् ।
ग्रहणीमार्दवं कार्श्यं श्वयथुं कामलामपि ॥ १२१ ॥ § 1308

अनुपानं घृतं दद्यान्मधु तक्रं जलं पयः ।
रोमानीकविनाशाय कौटजो लेह उच्यते ॥ १२२ ॥§ 1310

cakradatta-१८९३

२५

कुटजत्वचो विपाच्यं
शतपलमार्द्रं महेन्द्रसलिलेन ।
यावत्स्यादरसं त-
द्द्रव्यं स्वरसस्ततो ग्राह्यः ॥ १२३ ॥§ 1313

मोचारसः समङ्गा
फलिनी च पलांशिभिस्त्रिभिस्तैश्च ।
वत्सकबीजं तुल्यं
चूर्णीकृतमत्र दातव्यम् ॥ १२४ ॥§ 1317

पूतोत्क्वथितः सान्द्रः
सरसो दर्वीप्रलेपनो ग्राह्यः ।
मात्राकालोपहिता
रसक्रियैषा जयत्यसृक्स्रावम् ॥ १२५ ॥§ 1321

छगलीपयसा युक्ता
पेया मण्डेन वा यथाग्निबलम् ।
जीर्णौषधश्च शाली-
न्पयसा क्वाथेन भुञ्जीत ॥ १२६ ॥§ 1325

रक्तगुदजातिसारं
शूलं सासृग्रुजो निहन्त्याशु ।
बलवच्च रक्तपित्तं
रसक्रियैषा ह्युभयभागम् ॥ १२७ ॥§ 1329

cakradatta-१८९३

२६

कुटजफलवल्कलकेशर-
नीलोत्पललोध्रधातकीकल्कैः ।
सिद्धं घृतं विधेयं
शूले रक्तार्शसां भिषजा ॥ १२८ ॥§ 1332

२७

अवाक्पुष्पीबलादार्वीपृश्निपर्णीत्रिकण्टकम्
न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थशङ्गाश्च द्विपलोन्मिताः ॥ १२९ ॥§ 1333

कषाय एष पेष्यस्तु जीवन्ती कटुरोहिणी ।
पिप्पली पिप्पलीमूलं मरिचं देवदारु च ॥ १३० ॥[§ 1335]

कलिङ्गं शाल्मलीपुष्पं वीराचन्दनमञ्जनम् ।
कट्फलं चित्रकं मुस्तं प्रियङ्ग्वतिविषे स्थिता ॥ १३१ ॥[§ 1337]

पद्मोत्पलानां किञ्जल्कः समङ्गा सनिदिग्धिका ।
विश्वं मोचरसं पाठा भागाः स्युः कार्षिकाः पृथक् ॥ १३२ ॥[§ 1339]

चतुःप्रस्थशृतं प्रस्थं कषायमवतारयेत् ।
त्रिंशत्पलानि तु प्रस्थो विज्ञेयो द्विपलाधिकः ॥ १३३ ॥[§ 1341]

सुनिषण्णकचाङ्गेर्याः प्रस्थौ द्वौ स्वरसस्य च ।
सर्वैरेतैर्यथोद्दिष्टैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ १३४ ॥[§ 1343]

एतदर्शःस्वतीसारे त्रिदोषे रुधिरस्रुतौ ।
प्रवाहणे गुदभ्रंशे पिच्छासु विविधासु च ॥ १३५ ॥[§ 1345]

उत्थाने चापि बहुशः शोथशूलगुदामये ।
अन्त्रग्रहे गूढवाते मन्दाग्नावरुचावपि ॥ १३६ ॥[§ 1347]

प्रयोज्यं विधिवत्सर्पिर्बलवर्णाग्निवर्धनम् ।
विविधेष्वन्नपानेषु केवलं वा निरत्ययम् ॥ १३७ ॥[§ 1349]

cakradatta-१८९३

२८

प्रशस्तेऽहनि नक्षत्रे कृतमङ्गलपूर्वकम् ।
कालमुष्ककमाहृत्य दग्ध्वा भस्म समाहरेत् ॥ १३८ ॥[§ 1350]

आढकं त्वेकमादाय जलद्रोणे पचेद्भिषक् ।
चतुर्भागावशिष्टेन वस्त्रपूतेन वारिणा ॥ १३९ ॥[§ 1352]

शङ्खचूर्णस्य कुडवं प्रक्षिप्य विपचेत्पुनः ।
शनैः शनैर्मृद्वग्नौ तु यावत्सान्द्रतनुर्भवेत् ॥ १४० ॥[§ 1354]

सर्जिकायवशूकाभ्यां शुण्ठी मरिचपिप्पली ।
वचा चातिविषा चैव हिङ्गुचित्रकयोस्तथा ॥ १४१ ॥[§ 1356]

एषां चूर्णानि निक्षिप्य पृथक्केनाष्टमाषकम् ।
दर्व्या संघट्टितं चापि स्थापयेदायसे घटे ॥ १४२ ॥[§ 1358]

एष वह्निसमः क्षारः कीर्तितः काश्यपादिभिः ।
तोये कालकमुष्ककस्य विपचे-
द्भस्माढकं षड्गुणे
पात्रे लोहमये दृढे विपुलधी-
र्दर्व्याशनैर्घट्टयन् ॥
दग्ध्वाग्नौ बहुशङ्खनाभिशकला-
न्पूतावशेषे क्षिपेत्
यद्वेरण्डजनालमेष दहति
क्षारो वरो वाक्शतात् ॥ १४३ ॥[§ 1367]

प्रायस्त्रिभागशिष्टेऽस्मिन्नच्छपैच्छिल्यरक्तता ।
संजायते तदा स्राव्यं क्षाराम्भो ग्राह्यमिष्यते ॥ १४४ ॥[§ 1369]

तुर्येणाष्टमकेन षोडशभवे-
नांशेन संव्यूहितो
मध्यः श्रेष्ठ इति क्रमेण विहितः
क्षारोदकाच्छङ्खकः ॥ १४५ ॥[§ 1373]
cakradatta-१८९३

नातिसान्द्रो नातितनुः क्षारपाक उदाहृतः ।
दुर्नामकादौ निर्दिष्टः क्षारोऽयं प्रतिसारणः ॥ १४६ ॥[§ 1375]

पानीयो यस्तु गुल्मादौ तं वारानेकविंशतिम् ।
स्रावयेत्षड्गुणे तोये केचिदाहुश्चतुर्गुणे ॥ १४७ ॥[§ 1377]

२९

भावितं रजनीचूर्णैः स्नुहीक्षीरे पुनः पुनः ।
बन्धनात्सुदृढं सूत्रं भिनत्त्यर्शो भगन्दरम् ॥ १४८ ॥[§ 1378]

प्राग्दक्षिणं ततो वामं पृष्ठजं चाग्रजं क्रमात् ।
पश्चतिक्तेन संस्निह्य दहेत्क्षारेण वह्निना ॥ १४९ ॥[§ 1380]

वातजं श्लेष्मजं चार्शः क्षारेणास्रजपित्तजे ।
महान्ति तनुमूलानि छित्त्वैव बलिनो दहेत् ॥ १५० ॥[§ 1382]

चर्मकीलं तथा छित्त्वा दहेदन्यतरेण वा ।
पङ्कजम्बूपमो वर्णः क्षारदग्धः प्रशस्यते ॥ १५१ ॥§ 1384
cakradatta-१८९३

गोजीशेफालिकापत्रैरर्शः संलिख्य लेपयेत् ।
क्षारेण वाक्शतं तिष्ठेद्यन्त्रद्वारं पिधाय च ॥ १५२ ॥§ 1386

तं चापनीय वीक्षेत पङ्कजम्बूफलोपमम् ।
यदि च स्यात्ततो भद्रं नो चेल्लिम्पेत्तथा पुनः ॥ १५३ ॥§ 1388

तत्तुषाम्बुप्लुतं साज्यं यष्टीकल्केन लेपयेत् ।
न निम्नं तालवर्णाभं वह्निदग्धे स्थितासृजम् ॥ १५४ ॥§ 1390

निर्वाप्य मधुसर्पिर्भ्यां वह्निसंजातवेदनाम् ।
सम्यग्दग्धे तुगाक्षीरी प्लक्षचन्दनगैरिकैः ॥ १५५ ॥§ 1392

सामृतैः सर्पिषा युक्तैरालेपं कारयेद्भिषक् ।
मुहूर्तमुपवेश्याऽसौ तोयपूर्णेऽथ भाजने ॥ १५६ ॥§ 1394

क्षारमुष्णाम्बुना पाय्यं विबन्धे मूत्रवर्चसोः ।
दाहे बस्त्यादिजे लेपः शतधौतेन सर्पिषा ॥ १५७ ॥§ 1396

नवान्नं माषतक्रादि सेव्यं पाकाय जानता ।
पिबेद्व्रणविशुद्ध्यर्थं वराक्काथं सगुग्गुलुम् ॥ १५८ ॥§ 1398

जीर्णे शाल्यन्नमुद्गादि पथ्यं तिक्ताज्यसैन्धवम् ।
रूढसर्वव्रणं वैद्यः क्षारं दत्त्वानुवासयेत् ॥ १५९ ॥§ 1400
cakradatta-१८९३

३०

पिप्पल्याद्येन तैलेन सेवेद्दीपनपाचनम् ।
त्रिवृच्चित्रकनिर्गुण्डी स्नुहीमुण्डतिकाञ्जटाः ॥ १६० ॥§ 1401

प्रत्येकशोऽष्टपलिकां जलद्रोणे विपाचयेत् ।
पलत्रयं विडङ्गस्य व्योषात्कर्षत्रयं पृथक् ॥ १६१ ॥§ 1403

त्रिफलायाः पञ्च पलं शिलाजतु पलं न्यसेत् ।

दिव्यौषधिहतस्यापि वैकङ्कतहतस्य वा ॥ १६२ ॥§ 1405

पलद्वादशकं देयं रुक्मलौहस्य चूर्णितम् ।
पलैश्चतुर्विंशतिभिर्मधुशर्करयोर्युतम् ॥ १६३ ॥§ 1407

घनीभूते सुशीते च दापयेदवतारिते ।
एतदग्निमुखं नाम दुर्नामान्तकरं परम् ॥ १६४ ॥§ 1409

सममग्निं करोत्याशु कालाग्निसमतेजसम् ।
पर्वता अपि जीर्यन्ति प्राशनादस्य देहिनः ॥ १६५ ॥§ 1411

गुरुवृष्यान्नपानानि पयोमांसरसो हितः ।
दुर्नामपाण्डुश्वयथुकुष्ठप्लीहोदरापहम् ॥ १६६ ॥§ 1413

अकालपलितं चैतदामवातगुदामयम् ।
न स रोगोऽस्ति यं चापि न निहन्यादिदं क्षणात् ॥ १६७ ॥§ 1415

करीरकाञ्जिकादीनि ककारादीनि वर्जयेत् ।
स्रवत्यतोऽन्यथा लौहं देहात्किट्टं च दुर्जरम् ॥ १६८ ॥§ 1417
cakradatta-१८९३

३१
चित्रकं त्रिफला मुस्तं ग्रन्थिकं चविकामृता
हस्तिपिप्पल्यपामार्गदण्डोत्पलकुठेरकाः ॥ १६९ ॥§ 1418

एषां चतुष्पलान्भागाञ्जलद्रोणे विपाचयेत् ।
भल्लातकसहस्रे द्वे छित्त्वा तत्रैव दापयेत् ॥ १७० ॥§ 1420

तेन पादावशेषेण लौहपात्रे पचेद्भिषक् ।
तुलार्धं तीक्ष्णलौहस्य घृतस्य कुडवद्वयम् ॥ १७१ ॥§ 1422

त्र्यूषणं त्रिफलावह्निसैन्धवं बिडमौद्भिदम् ।
सौवर्चलविडङ्गानि पलिकांशानि कल्पयेत् ॥ १७२ ॥§ 1424

कुडवं वृद्धदारस्य तालमूल्यास्तथैव च ।
शूरणस्य पलान्यष्टौ चूर्णं कृत्वा विनिक्षिपेत् ॥ १७३ ॥§ 1426

सिद्धे शीते प्रदातव्यं मधुनः कुडवद्वयम् ।
प्रातर्भोजनकाले च ततः खादेद्यथाबलम् ॥ १७४ ॥§ 1428

अर्शांसि ग्रहणीदोषं पाण्डुरोगमरोचकम् ।
क्रिमिगुल्माश्मरीमेहाञ्शूलं चाशु व्यपोहति ॥ १७५ ॥§ 1430

करोति शुक्रोपचयं वलीपलितनाशनम् ।
रसायनमिदं श्रेष्ठं सर्वरोगहरं परम् ॥ १७६ ॥§ 1432

रसस्तु पादिकस्तुल्या विडङ्गमरिचाभ्रकाः ।
गङ्गापालङ्कजरसे खल्वयित्वा पुनः पुनः ॥ १७७ ॥§ 1434

रक्तिमात्रा गुदार्शोघ्नी वह्नेरत्यर्थदीपनी ।
वेगावरोधस्त्रीपृष्ठयानमुत्कटकासनम् ।
यथास्वं दोषलं चान्नमर्शसः परिवर्जयेत् ॥ १७८ ॥§ 1437

६ Adhikāra ६

cakradatta-१८९३

१
समस्य रक्षणं कार्यं विषमे वातनिग्रहः ।
तीक्ष्णे पित्तप्रतीकारो मन्दे श्लेष्मविशोधनम् ॥ १ ॥§ 1438

२
त्रिकटुकमजमोदा सैन्धवं जीरके द्वे
समधरणघृतानामष्टमो हिङ्गुभागः ।
प्रथमकुडवभुक्तं सर्पिषा चूर्णमेत-
ज्जनयति जठराग्निं वातरोगांश्च हन्यात् ॥ २ ॥§ 1441

३
समयवशूकमहोषध-
चूर्णं लीढं घृतेन गोसर्गे ।
कुरुते क्षुधां सुखोदक- cakradatta-१८९३
पीतं सद्यो महौषधं वैकम् ॥ ३ ॥§ 1444

अन्नमण्डं पिबेदुष्णं हिङ्गुसौवर्चलान्वितम् ।
विषमोऽपि समस्तेन मन्दो दीप्येत पावकः ॥ ४ ॥§ 1446

क्षुद्बोधनो बस्तिविशोधनश्च
प्राणप्रदः शोणितवर्धनश्च ।
ज्वरापहारी कफपित्तहन्ता
वायुं जयेदष्टगुणो हि मण्डः ॥ ५ ॥§ 1450

४

नारीक्षीरेण संयुक्तां पिबेदौदुम्बरीं त्वचम् ।
आभ्यां वा पायसं सिद्धं पिबेदत्यग्निशान्तये ॥ ६ ॥§ 1451

यत्किञ्चिद्गुरु मेध्यं च श्लेष्मकारि च भेषजम् ।
सर्वं तदत्यग्निहितं भुक्त्वा प्रस्वपनं दिवा ॥ ७ ॥§ 1453

मुहुर्मुहुरजीर्णेऽपि भोज्यमस्योपकल्पयेत् ।
निरिन्धनोन्तरं लब्ध्वा यथैनं न निपातयेत् ॥ ८ ॥§ 1455

विश्वाभयागुडूचीनां कषायेण षडूषणम् ।
पिबेच्छ्लेष्मणि मन्देऽग्नौ त्वक्पत्रसुरभीकृतम् ॥ ९ ॥§ 1457

पञ्चकोलं समरिचं षडूषणमुदाहृतम् ।
cakradatta-१८९३ [५]हरीतकी भक्ष्यमाणा नागरेण गुडेन वा ।
सैन्धवोपहिता वापि सातत्येनाग्निदीपनी ॥ १० ॥§ 1460

सिन्धूत्थपथ्यमगधोद्भववह्निचूर्ण-
मुष्णाम्बुना पिबति यः खलु नष्टवह्निः ।
तस्यामिषेण सघृतेन वरं नवान्नं
भस्मीभवत्यशितमात्रमिह क्षणेन ॥ ११ ॥§ 1464

सिन्धूत्थहिङ्गुत्रिफलायमानी-
व्योषैर्गुडांशैर्गुडकान्प्रकुर्यात् ।
तैर्भक्षितैस्तृप्तिमवाप्नुवन्ना
भुञ्जीत मन्दाग्निरपि प्रभूतम् ॥ १२ ॥§ 1468

विडङ्गभल्लातकचित्रकामृताः
सनागरास्तुल्यगुडेन सर्पिषा ।
निहन्ति ये मन्दहुताशना नरा
भवन्ति ते वाडवतुल्यवह्नयः ॥ १३ ॥§ 1472

गुडेन शुण्ठीमथवोपकुल्यां ।

पथ्यां तृतीयामथ दाडिमं वा ।
आमेष्वजीर्णेषु गुदामयेषु
वर्चोविबन्धेषु च नित्यमद्यात् ॥ १४ ॥§ 1476

भोजनाग्रे हितं हृद्यं दीपनं लवणार्द्रकम् ।
[६]कपित्थबिल्वचाङ्गेरीमरिचाजाजिचित्रकैः ॥ १५ ॥§ 1478 cakradatta-१८९३

कफवातहरो ग्राही खण्डो दीपनपाचनः ।
पिप्पलीशृङ्गवेरं च देवदारु सचित्रकम् ॥ १६ ॥§ 1480

चविकां बिल्वपेशीं चाजमोदां च हरीतकीम् ।
महौषधं यमानीं च धान्यकं मरिचं तथा ॥ १७ ॥§ 1482

जीरकं चापि हिङ्गुं च काञ्जिकं साधयेद्भिषक् ।
एष शार्दूलको नाम काञ्जिकोऽग्निबलप्रदः ॥ १८ ॥§ 1484

सिद्धार्थतैलसंभृष्टो दश रोगान् व्यपोहति ।
कासं श्वासमतीसारं पाण्डुरोगं सकामलम् ॥ १९ ॥§ 1486

आमं च गुल्मशूलं च वातगुल्मं सवेदनम् ।
अर्शांसि श्वयथुं चैव भुक्ते पीते च सात्म्यतः ॥ २० ॥§ 1488

क्षीरपाककविधानेन काञ्जिकस्यापि साधनम् ।
७
हिङ्गुभागो भवेदेको वचा च द्विगुणा भवेत् ॥ २१ ॥§ 1490

पिप्पली त्रिगुणा चैव शृङ्गवेरं चतुर्गुणम् ।
यमानिका पञ्चगुणा षड्गुणा च हरीतकी ॥ २२ ॥§ 1492

चित्रकं सप्तगुणितं कुष्टं चाष्टगुणं भवेत् ।
एतद्वातहरं चूर्णं पीतमात्रं प्रसन्नया ॥ २३ ॥§ 1494

पिबेद्दध्ना मस्तुना वा सुरया कोष्णवारिणा ।
सोदावर्तमजीर्णं च प्लीहानमुदरं तथा ॥ २४ ॥§ 1496

अङ्गानि यस्य शीर्यन्ते विषं वा येन भक्षितम् ।
अर्शोहरं दीपनं च श्लेष्मघ्नं गुल्मनाशनम् ॥ २५ ॥§ 1498

कासं श्वासं निहन्त्याशु तथैव यक्ष्मनाशनम् ।
चूर्णमग्निमुखं नाम न क्वचित्प्रतिहन्यते ॥ २६ ॥§ 1500
cakradatta-१८९३

८
रसोऽर्धभागिकस्तुल्याद्विडङ्गमरिचाभ्रकाः ।
भक्तोदकेन संमर्द्य कुर्याद्गुञ्जासमां गुटीम् ॥ २७ ॥§ 1501

भक्तोदकानुपानैका सेव्या वह्निप्रदीपनी ।
वार्यन्नभोजनं चात्र प्रयोगे सात्म्यमिष्यते ॥ २८ ॥§ 1503

९
द्वौ क्षारौ चित्रकं पाठा करञ्जलवणानि च ।
सूक्ष्मैलापत्रकं भार्गी क्रिमिघ्नं हिङ्गुपौष्करम् ॥ २९ ॥§ 1504

शठी दार्वी त्रिवृन्मुस्तं वचा सेन्द्रयवा तथा ।
धात्रीजीरकवृक्षाम्लं श्रेयसी चोपकुञ्चिका ॥ ३० ॥§ 1506

अम्लवेतसमम्लिका यमानी सुरदारु च ।
अभयातिविषाश्यामाहवुषारग्वधं समम् ॥ ३१ ॥§ 1508

तिलमुष्करशिग्रूणां कोकिलाक्षपलाशयोः ।
क्षाराणि लोहकिट्टं च तप्तं गोमूत्रसेचितम् ॥ ३२ ॥§ 1510

समभागानि सर्वाणि सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ।
मातुलुङ्गरसेनैव भावयेच्च दिनत्रयम् ॥ ३३ ॥§ 1512

दिनत्रयं च शुक्तेन चार्द्रकस्वरसेन च ।
अत्यग्निकारकं चूर्णं प्रदीप्ताग्निसमप्रभम् ॥ ३४ ॥§ 1514

उपयुक्तविधानेन नाशयत्यचिराद्गदान् ।
अजीर्णकमथो गुल्मान्प्लीहानं गुदजानि च ॥ ३५ ॥§ 1516

उदराण्यन्त्रवृद्धिं चाप्यष्ठीलां वातशोणितम् ।
प्रणुदत्युल्बणान्रोगान्नष्टं वह्निं च दीपयेत् ॥ ३६ ॥§ 1518

समस्तव्यञ्जनोपेतं भक्तं दत्त्वा सुभाजने ।
दापयेदस्य चूर्णस्य विडालपदमात्रकम् ॥ ३७ ॥§ 1520

cakradatta-१८९३

गोदोहमात्रात्तत्सर्वं द्रवीभवति सोष्मकम् ।
१०
पिप्पली पिप्पलीमूलं धन्याकं कृष्णजीरकम् ॥ ३८ ॥[§ 1522]

सैन्धवं च बिडं चैव पत्रं तालीसकेशरम् ।
एषां द्विपलिकान्भागान्पञ्च सौवर्चलस्य च ॥ ३९ ॥[§ 1524]

मरिचाजाजिशुण्ठीनामेकैकस्य पलं पलम् ।
त्वगेले चार्धभागे च सामुद्रात्कुडवद्वयम् ॥ ४० ॥[§ 1526]

दाडिमात्कुडवं चैव द्वे पले चाम्लवेतसात् ।
एतच्चूर्णीकृतं श्लक्ष्णं गन्धाढ्यममृतोपमम् ॥ ४१ ॥[§ 1528]

लवणं भास्करं नाम भास्करेण विनिर्मितम् ।
जगतस्तु हितार्थाय वातश्लेष्मामयापहम् ॥ ४२ ॥[§ 1530]

वातगुल्मं निहन्त्येतद्वातशूलानि यानि च ।
तक्रमस्तु सुरासीधुशुक्तकाञ्जिकयोजितम् ॥ ४३ ॥[§ 1532]

जाङ्गलानां तु मांसेन रसेषु विविधेषु च ।
मन्दाग्नेरश्नतः शक्तो भवेदाश्वेव पावकः ॥ ४४ ॥[§ 1534]

अर्शांसि ग्रहणीदोषकुष्ठामयभगन्दरान् ।
हृद्रोगमामदोषांश्च विविधानुदरस्थितान् ॥ ४५ ॥[§ 1536]

प्लीहानमश्मरीं चैव श्वासकासोदरक्रिमीन् ।
विशेषतः शर्करादीन्रोगान्नानाविधांस्तथा ॥ ४६ ॥[§ 1538]

पाण्डुरोगांश्च विविधान्नाशयत्यशनिर्यथा ।
[११]पिप्पली पिप्पलीमूलं चित्रको हस्तिपिप्पली ॥ ४७ ॥ cakradatta-१८९३
हिङ्गुचव्याजमोदा च पञ्चैव लवणानि च ।
द्वौ क्षारौ हपुषा चैव दद्यादर्धपलोन्मितान् ॥ ४८ ॥[§ 1542]

दधिकाञ्जिकशुक्तानि स्नेहमात्रासमानि च ।
आर्द्रकस्वरसप्रस्थं घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ४९ ॥[§ 1544]

एतदग्निघृतं नाम मन्दाग्नीनां प्रशस्यते ।
अर्शसां नाशनं श्रेष्ठं तथा गुल्मोदरापहम् ॥ ५० ॥§ 1546

ग्रन्थ्यर्बुदापचीकासकफमेदोऽनिलानपि ।
नाशयेद्ग्रहणीदोषं श्वयथुं सभगन्दरम् ॥ ५१ ॥§ 1548

ये च बस्तिगता रोगा ये च कुक्षिसमाश्रिताः ।
सर्वांस्तान्नाशयत्याशु सूर्यस्तम इवोदितः ॥ ५२ ॥§ 1550

१२

पलिकैः पञ्चकोलैस्तु घृतं मस्तु चतुर्गुणम् ।
सक्षारैः सिद्धमल्पाग्निं कफगुल्मं विनाशयेत् ॥ ५३ ॥§ 1551

cakradatta-१८९३

१३

भल्लातकसहस्रार्धं जलद्रोणे विपाचयेत् ।
अष्टभागावशेषं च कषायमवतारयेत् ॥ ५४ ॥§ 1552

घृतप्रस्थं समादाय कल्पानीमानि दापयेत् ।
त्र्यूषणं पिप्पलीमूलं चित्रको हस्तिपिप्पली ॥ ५५ ॥§ 1554

हिङ्गु चव्याजमोदा च पञ्चैव लवणानि च ।
द्वौ क्षारौ हपुषा चैव दद्यादर्धपलोन्मितान् ॥ ५६ ॥§ 1556

दधिकाञ्जिकशुक्तानि स्नेहमात्रासमानि च ।
आर्द्रकस्वरसं चैव सौभाञ्जनरसं तथा ॥ ५७ ॥§ 1558

तत्सर्वमेकतः कृत्वा शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ।
एतदग्निघृतं नाम मन्दाग्नीनां प्रशस्यते ॥ ५८ ॥§ 1560

अर्शसां नाशनं श्रेष्ठं मूढवातानुलोमनम् ।
कफवातोद्भवे गुल्मे श्लीपदे च दकोदरे ॥ ५९ ॥§ 1562

शोथं पाण्ड्वामयं कासं ग्रहणीं श्वासमेव च ।
एतान्विनाशयत्याशु सूर्यस्तम इवोदितः ॥ ६० ॥§ 1564

१४

द्वे पञ्चमूले त्रिफलामर्कमूलं शतावरीम् ।
दन्तीं चित्रकमास्फीतां रास्नां पाठां सुधां शठीम् ॥ ६१ ॥§ 1565

पृथग्दशपलान्भागान्दग्ध्वा भस्म समावपेत् ।
त्रिःसप्तकृत्वस्तद्भस्म जलद्रोणेन गालयेत् ॥ ६२ ॥§ 1567
cakradatta-१८१३

तद्रसं साधयेदग्नौ चतुर्भागावशेषितम् ।
ततो गुडतुलां दत्त्वा साधयेन्मृदुनाग्निना ॥ ६३ ॥§ 1569

सिद्धं गुडं तु विज्ञाय चूर्णानीमानि दापयेत् ।
वृश्चिकालीं द्विकाकोल्यौ यवक्षारं समावपेत् ॥ ६४ ॥§ 1571

एते पञ्चकला भागाः पृथक् पञ्चपलानि च ।
हरीतकीं त्रिकटुकं सर्जिकां चित्रकां वचाम् ॥ ६५ ॥§ 1573

हिङ्गुम्लवेतसाभ्यां च द्वे पले तत्र दापयेत् ।
अक्षप्रमाणां गुटिकां कृत्वा खादेद्यथाबलम् ॥ ६६ ॥§ 1575

अजीर्णं जरयत्येष जीर्णे सन्दीपयत्यपि ।
भुक्तं भुक्तं च जीर्येत पाण्डुत्वमपकर्षति ॥ ६७ ॥§ 1577

प्लीहार्शःश्वयथुं चैव श्लेष्मकासमरोचकम् ।
मन्दाग्निविषमाग्नीनां कफे कण्ठोरसि स्थिते ॥ ६८ ॥§ 1579

कुष्ठानि च प्रमेहांश्च गुल्मं चाशु नियच्छति ।
ख्यातः क्षारगुडो ह्येष रोगयुक्ते प्रयोजयेत् ॥ ६९ ॥§ 1581

१५

नासारोगे विधातव्याया चित्रकहरीतकी ।
विना धात्रीरसं सोऽस्मिन्प्रोक्तश्चित्रगुडोऽग्निदः ।
वचा लवणतोयेन वान्तिरामे प्रशस्यते ॥ ७० ॥§ 1583

अन्नं विदग्धं हि नरस्य शीघ्रं
शीताम्बुना वै परिपाकमेति ।
तद्ध्यस्य शैत्येन निहन्ति पित्त-
माक्लेदिभावाच्च नयत्यधस्तात् ॥ ७१ ॥§ 1587 cakradatta-१८१३

विदह्यते यस्य तु भुक्तमात्रं
दह्येत हृत्कोष्ठगलं च यस्य ।
द्राक्षासितामाक्षिकसंप्रयुक्तां

लीढ्वाभयां वै स सुखं लभेत ॥ ७२ ॥§ 1591

हरीतकी धान्यतुषोदसिद्धा ।
सपिप्पली सैन्धवहिङ्गुयुक्ता ।
सोद्गारधूमं भृशमप्यजीर्णं
विजित्य सद्यो जनयेत्क्षुधां च ॥ ७३ ॥§ 1595

विष्टब्धे स्वेदनं पथ्यं पेयं च लवणोदकम् ।
रसशेषे दिवास्वप्नो लङ्घनं वातवर्जनम् ॥ ७४ ॥§ 1597

व्यायामप्रमदाध्ववाहनरत-
क्लान्तानतीसारिणः
शूलश्वासवतस्तृषापरिगता
हिक्कामरुत्पीडितान् ।
क्षीणान्क्षीणकफान् शिशून्मदहता-
न्वृद्धान्रसाजीर्णिनो
रात्रौ जागरितांस्तथानिरशना-
न्कामं दिवा स्वापयेत् ॥ ७५ ॥§ 1605

cakradatta-१८९३

१६

आलिप्य जठरं प्राज्ञो हिङ्गुत्र्यूषणसैन्धवैः ।
दिवास्वप्नं प्रकुर्वीत सर्वाजीर्णप्रणाशनम् ॥ ७६ ॥§ 1606

धान्यनागरसिद्धं तु तोयं दद्याद्विचक्षणः ।
आमाजीर्णप्रशमनं दीपनं बस्तिशोधनम् ॥ ७७ ॥§ 1608

पथ्यापिप्पलिसंयुक्तं चूर्णं सौवर्चलं पिबेत् ।
मस्तुनोष्णोदकेनाथ बुद्ध्वा दोषगतिं भिषक् ॥ ७८ ॥§ 1610

चतुर्विधमजीर्णं च मन्दानलमथारुचिम् ।
आध्मानं वातगुल्मं च शूलं चाशु नियच्छति ॥ ७९ ॥§ 1612

भवेदजीर्णं प्रति यस्य शङ्का
स्निग्धस्य जन्तोर्बलिनोऽन्नकाले ।
पूर्वं सशुण्ठीमभयामशङ्कः
संप्राश्य भुञ्जीत हितं हिताशी ॥ ८० ॥§ 1616

किञ्चिदामेन मन्दाग्निरभयागुडनागरम् ।
जग्ध्वा तक्रेण भुञ्जीत युक्तेनान्नं षडूषणैः ॥ ८१ ॥[§ 1618]

१७

विषूचिकायां वमितं विरिक्तं
सुलङ्घितं वा मनुजं विदित्वा ।
पेयादिभिर्दीपनपाचनैश्च
सम्यक्क्षुधार्तं समुपक्रमेत ॥ ८२ ॥[§ 1621]

cakradatta-१८९३

कुष्ठसैन्धवयोः कल्कं चुक्रतैलसमन्वितम् ।
विषूच्यां मर्दनं कोष्णं खल्लीशूलनिवारणम् ॥ ८३ ॥[§ 1623]

करञ्जनिम्बशिखरीगुडूच्यर्जकवत्सकैः ।
पीतः कषायो वसनाद्धोरांहन्ति विषूचिकाम् ॥ ८४ ॥[§ 1625]

व्योषं करञ्जस्य फलं हरिद्रां
मूलं समायाप्य च मातुलुङ्ग्याः ।
छायाविशुष्का गुडिकाः कृतास्ता
हन्युर्विषूचीं नयनाञ्जनेन ॥ ८५ ॥[§ 1629]

गुडपुष्पसारशिखरी-
तण्डुलगिरिकर्णिकाहरिद्राभिः ।
अञ्जनगुडिका विलयति
विषूचिकां त्रिकटुसनाथा ॥ ८६ ॥[§ 1633]

त्वक्पत्ररास्नागुरुशिग्रुकुष्ठै-
रम्लेन पिष्टैः सवचाशताह्वैः ।
उद्वर्तनं यद्धि विषूचिकाघ्नं
तैलं विपक्वं च तदर्थकारि ॥ ८७ ॥[§ 1637]

१८

पिपासायामनुत्क्लेशे लवङ्गस्याम्बु शस्यते ।
जातीफलस्य वा शीतं शृतं भद्रघनस्य वा ॥ ८८ ॥[§ 1638]

विषूच्यामतिवृद्धायां पाण्योर्दाहः प्रशस्यते ।
वमनं त्वलसे पूर्वं लवणेनोष्णवारिणा ॥ ८९ ॥[§ 1640]

cakradatta-१८९३

स्वेदो वर्तिर्लङ्घनं च क्रमश्चातोऽग्निवर्धनः ।
सरुक् चानद्धमुदरमम्लपिष्टैः प्रलेपयेत् ।
दारुहैमवतीकुष्ठशताह्वाहिङ्गुसैन्धवैः ॥ १० ॥§ 1643

तक्रेण चूर्णं यवचूर्णमुष्णं
सक्षारमार्तिं जठरे निहन्यात् ।
स्वेदो वटैर्वा बहुवास्यपूर्णै-
रुष्णैस्तथान्यैरपि पाणितापैः ॥ ११ ॥§ 1647

तीव्रार्तिरपि नाजीर्णी पिबेच्छूलघ्नमौषधम् ।
दोषाच्छन्नोऽनलो नालं पक्तुं दोषौघनाशनम् ॥ १२ ॥§ 1649

७ Adhikāra ७

१
पारसी यमानिका
पीता पर्युषितवारिणा प्रातः ।
गुडपूर्वा क्रिमिजातं
कोष्ठगतं पातयत्याशु ॥ १ ॥§ 1652
cakradatta-१८९३

पारिभद्रार्कपत्रोत्थं रसं क्षौद्रयुतं पिबेत् ।
केबुकस्य रसं वापि पत्युरस्याथ वा रसम् ।
लिह्यात्क्षौद्रेण वैडङ्गं चूर्णं क्रिमिविनाशनम् ॥ २ ॥§ 1655

मुस्ताखुपर्णीफलदारुशिग्रु-
क्वाथः सकृष्णाक्रिमिशत्रुवल्कः ।
मार्गद्वयेनापि चिरप्रवृत्तान्
क्रिमीन्निहन्ति क्रिमिजांश्च रोगान् ॥ ३ ॥§ 1659

आखुपर्णीदलैः पिष्टैः पिष्टकेन च पूपिकाम् ।
जग्ध्वा सौवीरकं चानु पिबेत्क्रिमिहरं परम् ॥ ४ ॥§ 1661

पलाशबीजस्वरसं पिबेद्वा क्षौद्रसंयुतम् ।
पिबेत्तद्बीजकल्कं वा तक्रेण क्रिमिनाशनम् ॥ ५ ॥§ 1663

सुरसादिगणं वापि सर्वथैवोपयोजयेत् ।

विडङ्गसैन्धवक्षारकाम्पिल्लकहरीतकीः ॥ ६ ॥[§ 1665]

पिबेत्तक्रेण संपिष्टाः सर्वक्रिमिनिवृत्तये ।
२
विडङ्गपिप्पलीमूलशिग्रुभिर्मरिचेन च ॥ ७ ॥[§ 1667]

तक्रसिद्धा यवागूः स्यात्क्रिमिघ्नी ससुवर्चिका ।
पीतं बिम्बीघृतं हन्ति पक्वामाशयगान्क्रिमीन् ॥ ८ ॥[§ 1669]

त्रिफला त्रिवृता दन्ती वचा काम्पिल्लकं तथा ।
सिद्धमेभिर्गवां मूत्रे सर्पिः क्रिमिविनाशनम् ॥ ९ ॥[§ 1671]

त्रिफलायास्त्रयः प्रस्था विडङ्गप्रस्थ एव च ।
द्विपलं दशमूलं च लाभतः समुपाचयेत् ॥ १० ॥[§ 1673]
cakradatta-१८९३

पादशेषे जलद्रोणे शृते सर्पिर्विपाचयेत् ।
प्रस्थोन्मितं सिन्धुयुतं तत्पलं क्रिमिनाशनम् ॥ ११ ॥[§ 1675]

विडङ्गघृतमेतच्च लेह्यं शर्करया सह ।
सर्वान्क्रिमीन्प्रणुदति वज्रं मुक्तमिवासुरान् ॥ १२ ॥[§ 1677]

रसेन्द्रेण समायुक्तो रसो धत्तूरपत्रजः ।
ताम्बूलपत्रजो वापि लेपो यूकविनाशनः ॥ १४ ॥[§ 1679]

विडङ्गगन्धकशिला
सिद्धं सुरभीजलेन कटुतैलम् ।
आजन्म नयति नाशं
लिक्षासहितास्तु यूकास्तु ॥ १५ ॥[§ 1683]

८ Adhikāra ८

१
साध्यं तु पाण्ड्वामयिनं समीक्ष्य
स्निग्धं घृतेनोर्ध्वमधश्च शुद्धम् ।[§ 1684]
cakradatta-१८९३

सम्पादयेत्क्षौद्रवृतप्रगाढै-
र्हरीतकीचूर्णमयैः प्रयोगैः ॥ १ ॥§ 1686

पिबेद्धृतं वा रजनीविपक्वं
सत्रैफलं तैलकमेव चापि ।
विरेचनद्रव्यकृतान्पिबेद्वा
योगांश्च वैरेचनिकान्घृतेन ॥ २ ॥§ 1690

विधिः स्निग्धोऽथ वातोत्थे तिक्तशीतस्तु पैत्तिके ।
श्लैष्मिके कटुरुक्षोष्णः कार्यो मिश्रस्तु मिश्रके ॥ ३ ॥§ 1692

द्विशर्करं त्रिवृच्चूर्णं पलार्धं पैत्तिके पिबेत् ।
कफपाण्डुस्तु गोमूत्रयुक्तां क्लिन्नां हरीतकीम् ॥ ४ ॥§ 1694

नागरं लोहचूर्णं वा कृष्णां पथ्यामथाश्मजम् ।
गुग्गुलुं वाऽथ मूत्रेण कफपाण्ड्वामयी पिबेत् ॥ ५ ॥§ 1696

सप्तरात्रं गवां मूत्रे भावितं वाप्ययोरजः ।
पाण्डुरोगप्रशान्त्यर्थं पयसा प्रपिबेन्नरः ॥ ६ ॥§ 1698

फलत्रिकामृतावासातिक्ताभूनिम्बनिम्बजः ।
क्वाथः क्षौद्रयुतो हन्यात्पाण्डुरोगं सकामलम् ॥ ७ ॥§ 1700

२

अयस्तिलत्र्यूषणकोलभागैः
सर्वैः समं माक्षिकधातुचूर्णम् ।
cakradatta-१८९३ तैर्मोदकः क्षौद्रयुतोऽनुतक्रः
पाण्ड्वामये दूरगतेऽपि शस्तः ॥ ८ ॥§ 1703

अयोमलं तु सन्तप्तं भूयो गोमूत्रशोधितम् ।
मधुसर्पिर्युतं चूर्णं सह भक्तेन योजयेत् ॥ ९ ॥§ 1705

दीपनं चाग्निजननं शोथपाण्ड्वामयापहम् ।
त्र्यूषणत्रिफलामुस्तविडङ्गचित्रकाः समाः ॥ १० ॥§ 1707

नवायोरजसो भागास्तच्चूर्णं मधुसर्पिषा ।
भक्षयेत्पाण्डुहृद्रोगकुष्ठार्शःकामलापहम् ॥ ११ ॥§ 1709

३

त्रिफलायास्त्रयो भागास्त्रयस्त्रिकटुकस्य च ।
भागश्चित्रकमूलस्य विडङ्गानां तथैव च ॥ १२ ॥[§ 1710]

पञ्चाश्मजतुनो भागास्तथारूप्यमलस्य च ।
माक्षिकस्य विशुद्धस्य लौहस्य रजसस्तथा ॥ १३ ॥[§ 1712]

अष्टौ भागाः सितायाश्च तत्सर्वं श्लक्ष्णचूर्णितम् ।
माक्षिकेनाप्लुतं स्थाप्यमायसे पायसे शुभे ॥ १४ ॥[§ 1714]

उदुम्बरसमां मात्रां ततः खादेद्यथाग्निना ।
दिने दिने प्रयोगेण जीर्णे भोज्यं यथेप्सितम् ॥ १५ ॥[§ 1716]

बर्जयित्वा कुलत्थांश्च काकमाची कपोतकान् ।
योगराज इति ख्यातो योगोऽयममृतोपमः ॥ १६ ॥[§ 1718]

रसायनमिदं श्रेष्ठं सर्वरोगहरं परम् ।
पाण्डुरोगं विषं कासं यक्ष्माणं विषमज्वरम् ॥ १७ ॥[§ 1720]

कुष्ठान्यजरकं मेहं श्वासं हिक्कामरोचकम् ।
विशेषाद्धन्त्यपस्मारं कामलां गुदजानि च ॥ १८ ॥[§ 1722]
cakradatta-१८१३

४
विशालाकटुकामुस्तकुष्ठदारुकलिङ्गकाः ।
कर्षांशा द्विपिचुर्मूर्वा कर्षार्धा च घनप्रिया ॥ १९ ॥[§ 1723]

पीत्वा तच्चूर्णमम्भोभिः सुखैर्लिह्यात्ततो मधु ।
पाण्डुरोगं ज्वरं दाहं कासं श्वासमरोचकम् ॥ २० ॥[§ 1725]

गुल्मानाहामवातांश्च तिक्तपित्तं च तज्जयेत् ।
५
लौहपात्रे श्टतं क्षीरं सप्ताहं पथ्यभोजनम् ॥ २१ ॥[§ 1727]

पिबेत्पाण्ड्वामयी शोषी ग्रहणीदोषपीडितः ।
कल्याणकं पञ्चगव्यं महातिक्तमथापि वा ॥ २२ ॥[§ 1729]

स्नेहनार्थं घृतं दद्यात्कामलापाण्डुरोगिणे ।
रेचनं कामलार्तस्य स्निग्धस्यादौ प्रयोजयेत् ॥ २३ ॥[§ 1731]

ततः प्रशमनी कार्या क्रिया वैद्येन जानता ।
cakradatta-१८९३ [६]त्रिफलाया गुडूच्या वा दार्व्या
निम्बस्य वा रसः ॥ २४ ॥[§ 1734]

प्रातर्माक्षिकसंयुक्तः शीलितः कामलापहः ।
अञ्जनं काममार्तस्य द्रोणपुष्पीरसः स्मृतः ॥ २५ ॥[§ 1736]

निशागैरिकधात्रीणां चूर्णं वा संप्रकल्पयेत् ।
नस्यं कर्कोटमूलं वा घ्रेयं वा जालिनीफलम् ॥ २६ ॥[§ 1738]

सशर्कराकामलिनां त्रिभण्डी
हिता गवाक्षी सगुडा च शुण्ठी ॥ २७ ॥[§ 1740]

दार्वीसत्रिफलाव्योषविडङ्गान्ययसो रजः ।
मधुसर्पिर्युतं लिह्यात्कामलापाण्डुरोगवान् ॥ २८ ॥[§ 1742]

तुल्या अयोरजःपथ्याहरिद्राः क्षौद्रसर्पिषा ।
चूर्णिताः कामली लिह्याद्गुडक्षौद्रेण वा भयाम् ॥ २९ ॥[§ 1744]

धात्रीलौहरजोव्योषनिशाक्षौद्राज्यशर्कराः ।
लीढ्वा निवारयत्याशु कामलामुद्धतामपि ॥ ३० ॥[§ 1746]

दग्ध्वाक्षकाष्ठैर्मलमायसं तु
गोमूत्रनिर्वापितमष्टवारान् ।
विचूर्ण्य लीढं मधुना चिरेण
कुम्भाह्वयं पाण्डुगदं निहन्ति ॥ ३१ ॥[§ 1750]

पाण्डुरोगक्रियां सर्वां योजयेच्च हलीमके ।
कामलायां च या दृष्टा सापि कार्या भिषग्वरैः ॥ ३२ ॥[§ 1752]
cakradatta-१८९३

७

विडङ्गमुस्तत्रिफलादेवदारुषडूषणैः ।
तुल्यमात्रमयश्चूर्णं गोमूत्रेऽष्टगुणे पचेत् ॥ ३३ ॥[§ 1753]

तैरक्षमात्रां गुडिकां कृत्वा खादेद्दिने दिने ।
कामलापाण्डुरोगार्तः सुखमापद्यते चिरात् ॥ ३४ ॥[§ 1755]

८

त्र्यूषणं त्रिफला मुस्तं विडङ्गं चव्यचित्रकौ ।
दार्वी त्वङ्माक्षिको धातुर्ग्रन्थिकं देवदारु च ॥ ३५ ॥[§ 1756]

एषां द्विपलिकान्भागांश्चूर्णं कृत्वा पृथक् पृथक् ।
मण्डूरं द्विगुणं चूर्णाच्छुद्धमञ्जनसन्निभम् ॥ ३६ ॥[§ 1758]

मूत्रे चाष्टगुणे पक्त्वा तस्मिंस्तु प्रक्षिपेत्ततः ।
उदुम्बरसमान्कुर्याद्वटकांस्तान्यथाग्नितः ॥ ३७ ॥[§ 1760]

उपयुञ्जीत तक्रेण सात्म्यं जीर्णे च भोजनम् ।
मण्डूरवटका ह्येते प्राणदाः पाण्डुरोगिणाम् ॥ ३८ ॥[§ 1762]

कुष्ठान्यजरकं शोथमूरुस्तम्भकफामयान् ।
अर्शांसि कामलामेहान्प्लीहानं शमयन्ति च ॥ ३९ ॥[§ 1764]

निर्वाप्य बहुशो मूत्रे मण्डूरं ग्राह्यमिष्यते ।
ग्राहयन्त्यष्टगुणितं मूत्रं मण्डूरचूर्णतः ॥ ४० ॥[§ 1766]
cakradatta-१८९३

९

पुनर्नवात्रिवृच्छुण्ठीपिप्पलीमरिचानि च ।
विडङ्गं देवकाष्ठं च चित्रकं पुष्कराह्वयम् ॥ ४१ ॥[§ 1767]

त्रिफलां द्वे हरिद्रे च दन्तीं च चविकं तथा ।
कुटजस्य फलं तिक्ता पिप्पलीमूलमुस्तकम् ॥ ४२ ॥[§ 1769]

एतानि समभागानि मण्डूरं द्विगुणं ततः ।
गोमूत्रेऽष्टगुणे पक्त्वा स्थापयेत्स्निग्धभाजने ॥ ४३ ॥[§ 1771]

पाण्डुशोथोदरानाहशूलार्शः क्रिमिगुल्मनुत् ।
१०
पञ्चकोलं समरिचं देवदारु फलत्रिकम् ॥ ४४ ॥[§ 1773]

विडङ्गमुस्तयुक्ताश्च भागास्त्रिपलसम्मिताः ।
यावन्त्येतानि चूर्णानि मण्डूरं द्विगुणं ततः ॥ ४५ ॥[§ 1775]

पक्त्वा चाष्टगुणे मूत्रे घनीभूते तदुद्धरेत् ।
ततोऽक्षमात्रान्गुडकान्पिबेत्तक्रेण तक्रभुक् ॥ ४६ ॥[§ 1777]

पाण्डुरोगं जयत्येष मन्दाग्निविषमरोचकम् ।
अर्शांसि ग्रहणीदोषमूरुस्तम्भमथापि वा ॥ ४७ ॥[§ 1779]

क्रिमिप्लीहानमुदरं गररोगं च नाशयेत् ।
मण्डूरवज्रनामायं रोगानीकविनाशनः ॥ ४८ ॥[§ 1781]

११
धात्रीफलसहस्रे द्वे पीडयित्वा रसं भिषक् ।
क्षौद्राष्टभागं पिप्पल्याश्चूर्णार्धकुडवान्वितम्॥ ४९ ॥[§ 1782]
cakradatta-१८९३

शर्करार्धतुलोन्मिश्रं पक्वं स्निग्धवटे स्थितम् ।
प्रपिबेत्पाण्डुरोगार्तो जीर्णे हितमिताशनः ॥ ५० ॥[§ 1784]

कामलापाण्डुहृद्रोगवातासृग्विषमज्वरान् ।
कासहिक्कारुचिश्वासानेषोऽरिष्टः प्रणाशयेत् ॥ ५१ ॥[§ 1786]

१२
पुराणसर्पिषः प्रस्थो द्राक्षार्धप्रस्थसाधितः ।
कामलागुल्मपाण्ड्वर्तिज्वरमहोदेरापहः ॥ ५२ ॥[§ 1787]

१३
हरिद्रात्रिफलानिम्बबलामधुकसाधितम् ।
सक्षीरं माहिषं सर्पिः कामलाहरमुत्तमम् ॥ ५३ ॥[§ 1788]

१४
मूर्वातिक्तानिशायासकृष्णाचन्दनपर्पटैः ।
त्रायन्तीवत्सभूनिम्बपटोलाम्बुददारुभिः ॥ ५४ ॥[§ 1789]

अक्षमात्रैर्घृतप्रस्थं सिद्धं क्षीरं चतुर्गुणम् ।
पाण्डुताज्वरविस्फोटशोथार्शोरक्तपित्तनुत् ॥ ५५ ॥[§ 1791]

१५
व्योषं बिल्वं द्विरजनी त्रिफला द्विपुनर्नवा ।
मुस्तान्ययोरजः पाठा विडङ्गं देवदारु च ॥ ५६ ॥[§ 1792]
cakradatta-१८९३

वृश्चिकाली च भार्गी च सक्षीरैस्तैर्घृतं शृतम् ।

सर्वान्प्रशमयत्येतद्विकारान्मृत्तिकाकृतान् ॥ ५७ ॥[§ 1794]

१ Adhikāra १

१

नोद्रिक्तमादौ संग्राह्यं बलिनोऽप्यश्नतश्च यत् ।
हृत्पाण्डुग्रहणीदोषप्लीहगुल्मज्वरादिकृत् ॥ १ ॥[§ 1795]

ऊर्ध्वं प्रवृत्तदोषस्य पूर्वं लोहितपित्तिनः ।
अक्षीणबलमांसाग्नेः कर्तव्यमपतर्पणम् ॥ २ ॥[§ 1797]

ऊर्ध्वगे तर्पणं पूर्वं कर्तव्यं च विरेचनम् ।
प्रागधोगमने पेया वमनं च यथाबलम् ॥ ३ ॥[§ 1799]

तर्पणं सघृतक्षौद्रलाजचूर्णैः प्रदापयेत् ।
ऊर्ध्वगं रक्तपित्तं तत्पीतं काले व्यपोहति ॥ ४ ॥[§ 1801]

जलं खर्जूरमृद्वीकामधूकैः सपरूषकैः ।
शृतशीतं प्रयोक्तव्यं तर्पणार्थं सशर्करम् ॥ ५ ॥[§ 1803]

cakradatta-१८९३

२

त्रिवृता त्रिफला श्यामा पिप्पली शर्करा मधु ।
मोदकः सन्निपातोर्ध्वं रक्तपित्तज्वरापहः ॥ ६ ॥[§ 1804]

शालिपर्ण्यादिना सिद्धा पेया पूर्वमधोगमे ।
वमनं मदनोन्मिश्रो मन्थः सक्षौद्रशर्करः ॥ ७ ॥[§ 1806]

शालिषष्टिकनीवारकोरदूषप्रशातिकाः ।
श्यामाकश्च प्रियङ्गुश्च भोजनं रक्तपित्तिनाम् ॥ ८ ॥[§ 1808]

मसूरमुद्गचणकाः समुद्गाश्चाढकीफलाः ।
प्रशस्ताः सूपयूषार्थं कल्पिता रक्तपित्तिनाम् ॥ ९ ॥[§ 1810]

शाकं पटोलवेत्राग्रतण्डुलीयादिकं हितम् ।
मांसं लावकपोतादिशशैणहरिणादिजम् ॥ १० ॥[§ 1812]

विना शुण्ठीं षडङ्गेन सिद्धं तोयं च दापयेत् ।

क्षीणमांसबलं बालं वृद्धं शोषानुबन्धिनम् ॥ ११ ॥[§ 1814]

अवम्यमविरेच्यं च स्तम्भनैः समुपाचरेत् ।
वृषपत्राणि निष्पीड्य रसं समधुशर्करम् ॥ १२ ॥[§ 1816]

पिबेत्तेन शमं याति रक्तपित्तं सुदारुणम् ।
आटरूषकनिर्यूहे प्रियङ्गुमृत्तिकाञ्जने ॥
विनीय लोध्रं सक्षौद्रं रक्तपित्तहरं पिबेत् ॥ १३ ॥[§ 1819]

वासाकषायोत्पलमृत्प्रियङ्गु-
लोध्राञ्जनाम्भोरुहकेशराणि ।
पीत्वा सिताक्षौद्रयुतानि हन्युः
पित्तासृजो वेगमुदीर्णमाशु ॥ १४ ॥[§ 1823]

तालीसचूर्णयुक्तः
पेयः क्षौद्रेण वासकस्वरसः ।
कफवातपित्ततमक-
श्वासस्वरभेदरक्तपित्तहरः ॥ १५ ॥[§ 1827]

आटरूषकमृद्वीकापथ्याक्वाथः सशर्करः ।
क्षौद्राढ्यः कसनश्वासरक्तपित्तनिबर्हणः ॥ १६ ॥[§ 1829]

वासायां विद्यमानायामाशायां जीवितस्य च ।
रक्तपित्ती क्षयी कासी किमर्थमवसीदति ॥ १७ ॥[§ 1831]

समाक्षिकः फल्गुफलोद्भवो वा
पीतो रसः शोणितमाशु हन्ति ।
मदयन्त्यङ्घ्रिजः क्वाथस्तद्वत्समधुशर्करः ॥ १८ ॥[§ 1834]

अतसीकुसुमसमङ्गा
पाठारोहत्वगम्भसा पीता ।
प्रशमयति रक्तपित्तं
यदि भुङ्क्ते मुद्गयूषेण ॥ १९ ॥[§ 1838]

cakradatta-१८९३

३

कषाययोगैर्विविधैर्दीप्ताग्नौ निर्जिते कफे ।
रक्तपित्तं न चेच्छाम्येत्तत्र वातोल्बणे पयः ॥ २० ॥[§ 1839]

छागं पयोऽथवा गव्यं शृतं पञ्चगुणे जले ।
अभ्यसेत्ससिताक्षौद्रं पञ्चमूलीशृतं पयः ॥ २१ ॥§ 1841

द्राक्षया पर्णिनीभिर्वा कलया मधुकेन वा ।
श्वदंष्ट्रया शतावर्या रक्तजित्साधितं पयः ॥ २२ ॥§ 1843
cakradatta-१८९३

पक्वोदुम्बरकाश्मर्यपथ्याखर्जूरगोस्तनाः ।
मधुना घ्नन्ति संलीढा रक्तपित्तं पृथक् पृथक् ॥ २३ ॥§ 1845

मुस्ताशाखोटत्व-
ग्रसबिन्दुद्वितययुग्द्विगुणिताज्यः ।
भूनिम्बकल्क ऊर्ध्वग-
पित्तास्रश्वासकासहानिकरः ॥ २४ ॥§ 1849

खदिरस्य प्रियङ्गूनां कोविदारस्य शाल्मलेः ॥ २५ ॥§ 1850

पुष्पचूर्णं तु मधुना लीढ्वा चारोग्यमश्नुते ।
अभया मधुसंयुक्ता पाचनी दीपनी मता ॥ २६ ॥§ 1852

श्लेष्माणं रक्तपित्तं च हन्ति शूलातिसारनुत् ।
वासकस्वरसे पथ्या सप्तधा परिभाविता ॥ २७ ॥§ 1854

कृष्णा वा मधुना लीढा रक्तपित्तं द्रुतं जयेत् ।
भावनायां द्रवो देयः सम्यगार्द्रत्वकारकः ॥ २८ ॥§ 1856

४

एलापत्रत्वचोऽर्धाक्षाः पिप्पलार्धपलं तथा ।
सितामधुकखर्जूरमृद्वीकाश्च पलोन्मिताः ॥ २९ ॥§ 1857
cakradatta-१८९३

संचूर्ण्य मधुना युक्ता गुडिकाः कारयेद्भिषक् ।
अक्षमात्रां ततश्चैकां भक्षयेन्ना दिने दिने ॥ ३० ॥§ 1859

कासं श्वासं ज्वरं हिक्कां छर्दिं मूर्च्छां मदं भ्रमम् ।
रक्तनिष्ठीवनं तृष्णां पार्श्वशूलमरोचकम् ॥ ३१ ॥§ 1861

शोथप्लीहाढ्यवातांश्च स्वरभेदं क्षतक्षयम् ।
गुटिका तर्पणी वृष्या रक्तपित्तं च नाशयेत् ॥ ३२ ॥[§ 1863]

५

लोहगन्धिनि निःश्वासे उद्गारे रक्तगन्धिनि ।
पृथ्वीकां शाणमात्रां तु खादेद्द्विगुणशर्कराम् ॥ ३३ ॥[§ 1864]

नासाप्रवृत्तरुधिरं
घृतभ्रष्टं श्लक्ष्णपिष्टमामलकम् ।
सेतुरिव तोयवेगं
रुणद्धि मूर्ध्नि प्रलेपेन ॥ ३४ ॥[§ 1868]

घ्राणप्रवृत्ते जलमेव देयं
सशर्करं नासिकया पयो वा ।
द्राक्षारसं क्षीरघृतं पिबेद्वा
सशर्करं चेक्षुरसं हितं वा ॥ ३५ ॥[§ 1872]

नस्यं दाडिमपुष्पोत्थो रसो दूर्वाभवोऽथवा ।
आम्रास्थिजः पलाण्डोर्वा नासिकास्रुतरक्तजित् ॥ ३६ ॥[§ 1874]

मेढ्रगेऽतिप्रवृत्ते तु बस्तिरुत्तरसंज्ञितः ।
शृतं क्षीरं पिबेद्वापि पञ्चमूल्या तृणाह्वया ॥ ३७ ॥[§ 1876]

cakradatta-१८९३

६

दूर्वा सोत्पलकिञ्जल्का मञ्जिष्ठा सैलवालुका ।
सिता शीतमुशीरं च मुस्तं चन्दनपद्मकौ ॥ ३८ ॥[§ 1877]

विपचेत्कार्षिकैरेतैः सर्पिराजं सुखाग्निना ।
तण्डुलाम्बु त्वजाक्षीरं दत्वा चैव चतुर्गुणम् ॥ ३९ ॥[§ 1879]

तत्पानं वमतो रक्तं नावनं नासिकागते ।
कर्णाभ्यां यस्य गच्छेत्तु तस्य कर्णौ प्रपूरयेत् ॥ ४० ॥[§ 1881]

चक्षुःस्राविणि रक्ते तु पूरयेत्तेन चक्षुषोः ।
मेढ्रपायुप्रवृत्ते तु बस्तिकर्मसु योजयेत् ।
रोमकूपप्रवृत्ते तु तदभ्यङ्गे प्रयोजयेत् ॥ ४१ ॥[§ 1884]

७

शतावरीदाडिमतिन्तिडीकं

काकोलिमेदे मधुकं विदारीम् ।
पिष्ट्वा च मूलं फलपूरकस्य
घृतं पचेत्क्षीरचतुर्गुणं ज्ञः ॥ ४२ ॥[§ 1887]

कासज्वरानाहविबन्धशूलं
तद्रक्तपित्तं च घृतं निहन्यात् ॥ ४३ ॥[§ 1889]
cakradatta-१८९३

८

शतावर्यास्तु मूलानां रसप्रस्थद्वयं मतम् ।
तत्समं च भवेत्क्षीरं घृतप्रस्थे विपाचयेत् ॥ ४४ ॥[§ 1890]

जीवकर्षभकौ मेदा महामेदा तथैव च ।
काकोली क्षीरकाकोली मृद्वीका मधुकं तथा ॥ ४५ ॥[§ 1892]

मुद्गपर्णी माषपर्णी विदारी रक्तचन्दनम् ।
शर्करामधुसंयुक्तं सिद्धं विस्रावयेद्भिषक् ॥ ४६ ॥[§ 1894]

रक्तपित्तविकारेषु वातरक्तगदेषु च ।
क्षीणशुक्रेषु दातव्यं वाजीकरणमुत्तमम् ॥ ४७ ॥[§ 1896]

अंसदाहं शिरोदाहं ज्वरं पित्तसमुद्भवम् ।
योनिशूलं च दाहं च मूत्रकृच्छ्रं च पैत्तिकम् ॥ ४८ ॥[§ 1898]

एतान्रोगान्निहन्त्याशु छिन्नाभ्राणीव मारुतः ।
शतावरीसर्पिरिदं बलवर्णाग्निवर्धनम् ॥ ४९ ॥[§ 1900]

स्नेहपादः स्मृतः कल्कः कल्कवन्मधुशर्करे ।
इति वाक्यबलात्स्नेहे प्रक्षिप्य पादिकं भवेत् ॥ ५० ॥[§ 1902]

९

वासां सशाखां सपलाशमूलां
कृत्वा कषायं कुसुमानि चास्याः ।
प्रदाय कल्कं विपचेद्घृतं तत्
सक्षौद्रमाश्वेव निहन्ति रक्तम् ॥ ५१ ॥[§ 1905]

१०

शणस्य कोविदारस्य वृषस्य ककुभस्य च ।
कल्काढ्यत्वात्पुष्पकल्कं प्रस्थे पलचतुष्टयम् ॥ ५२ ॥[§ 1906]
cakradatta-१८९३

अश्वगन्धा पलशतं तदर्धं गोक्षुरस्य च ।
शतावरी विदारी च शालिपर्णी बला तथा ॥ ५३ ॥[§ 1908]

अश्वत्थस्य च शुङ्गानि पद्मबीजं पुनर्नवा ।
काश्मरीपलमेतत्तु माषबीजं तथैव च ॥ ५४ ॥[§ 1910]

पृथग्दशपलान्भागांश्चतुर्द्रोणेऽम्भसः पचेत् ।
चतुर्भागावशेषे तु कषायमवतारयेत् ॥ ५५ ॥[§ 1912]

मृद्वीका पद्मकं कुष्ठं पिप्पली रक्तचन्दनम् ।
वालकं नागपुष्पं च आत्मगुप्तापलं तथा ॥ ५६ ॥[§ 1914]

नीलोत्पलं शारिवे द्वे जीवनीयं विशेषतः ।
पृथक्कर्षसमं चैव शर्करायाः पलद्वयम् ॥ ५७ ॥[§ 1916]

रसस्य पौण्ड्रकेक्षूणामाढकं तत्र दापयेत् ।
चतुर्गुणेन पयसा घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ५८ ॥[§ 1918]

रक्तपित्तं क्षतक्षीणं कामलां वातशोणितम् ।
हलीमकं तथा शोथं वर्णभेदं स्वरक्षयम् ॥ ५९ ॥[§ 1920]

अरोचकं मूत्रकृच्छ्रं पार्श्वशूलं च नाशयेत् ।
एतद्राज्ञां प्रयोक्तव्यं बह्वन्तःपुरचारिणाम् ॥ ६० ॥[§ 1922]

स्त्रीणां चैवानपत्यानां दुर्बलानां च देहिनाम् ।
क्लीबानामल्पशुक्राणां जीर्णानामल्परेतसाम् ॥ ६१ ॥[§ 1924]

श्रेष्ठं बलकरं हृद्यं वृष्यं पेयं रसायनम् ।
ओजस्तेजःकरं चैव आयुःप्राणविवर्धनम् ॥ ६२ ॥[§ 1926]

संवर्धयति शुक्रं च पुरुषं दुर्बलेन्द्रियम् ।
सर्वरोगविनिर्मुक्तस्तोयसिक्तो यथा द्रुमः ॥ ६३ ॥[§ 1928]

कामदेव इति ख्यातः सर्वरोगेषु शस्यते ।[§ 1929]

cakradatta-१८९३

११

शतावरीपयोद्राक्षाविदारीक्ष्वामलै रसैः ॥ ६४ ॥§ 1929

सर्पिषा सह संयुक्तैः सप्तप्रस्थं पचेद्घृतम् ।
शर्करापादसंयुक्तं रक्तपित्तहरं पिबेत् ॥ ६५ ॥§ 1931

उरःक्षते पित्तशूले योनिवातेऽप्यसृग्दरे ।
बल्यमूर्जस्करं वृष्यं क्षुधाहृद्रोगनाशनम् ॥ ६६ ॥§ 1933

१२

कूष्माण्डकात्पलशतं सुस्विन्नं निष्कुलीकृतम् ।
पचेत्तप्ते घृतप्रस्थे शनैस्ताम्रमये दृढे ॥ ६७ ॥§ 1934

यदा मधुनिभः पाकस्तदा खण्डशतं न्यसेत् ।
पिप्पलीशृङ्गवेराभ्यां द्वे पले जीरकस्य च ॥ ६८ ॥§ 1936

त्वगेलापत्रमरिचधान्यकानां पलार्धकम् ।
न्यसेच्चूर्णीकृतं तत्र दर्व्या संघट्टयेन्मुहुः ॥ ६९ ॥§ 1938

तत्पक्वं स्थापयेद्भाण्डे दत्वा क्षौद्रं घृतार्धकम् ।
तद्यथाग्निबलं खादेद्रक्तपित्ती क्षतक्षयी ॥ ७० ॥§ 1940

कासश्वासतमच्छर्दितृष्णाज्वरनिपीडितः ।
वृष्यं पुनर्नवकरं बलवर्णप्रसाधनम् ॥ ७१ ॥§ 1942

उरःसन्धानकरणं बृंहणं स्वरबोधनम् ।
अश्विभ्यां निर्मितं सिद्धं कूष्माण्डकरसायनम् ॥ ७२ ॥§ 1944

खण्डामलकमानानुसारात्कूष्माण्डकद्रवात् ।
पात्रं पाकाय दातव्यं यावान्वातरसो भवेत् ॥ ७३ ॥§ 1946

अत्रापि मुद्रया पाको निस्त्वचं निष्कुलीकृतम् ।
[१३]पञ्चाशच्च पलं स्विन्नं कूष्माण्डात्प्रस्थमाज्यतः ॥ ७४ ॥§ 1948 cakradatta-१८१३

ग्राह्यं पलशतं खण्डं वासाक्वाथाढके पचेत् ।
मुस्ता धात्री शुभा भार्गी त्रिसुगन्धैश्च कार्षिकैः ॥ ७५ ॥§ 1950

ऐलेयविश्वधन्याकमरिचैश्च पलांशिकैः ।
पिप्पलीकुडवं चैव मधुमानीं[?]प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥§ 1952

कासं श्वासं क्षयं हिक्कां रक्तपित्तं हलीमकम् ।
हृद्रोगमम्लपित्तं च पीनसं च व्यपोहति ॥ ७७ ॥[§ 1954]

१४

तुलामादाय वासायाः पचेदष्टगुणे जले ।
तेन पादावशेषेण पाचयेदाढकं भिषक् ॥ ७८ ॥[§ 1955]

चूर्णानामभयानां च खण्डाच्छुद्धं तथा शतम् ।
द्वे पले पिप्पलीचूर्णात्सिद्धशीते च माक्षिकात् ॥ ७९ ॥[§ 1957]

cakradatta-१८९३

कुडवं पलमात्रं तु चातुर्जातं सुचूर्णितम् ।
क्षिप्त्वा विलोडितं खादेद्रक्तपित्ती क्षतक्षयी ।
कासश्वासपरीतश्च यक्ष्मणा च प्रपीडितः ॥ ८० ॥[§ 1960]

१५

शतावरीच्छिन्नरुहावृषमुण्डतिकाबलाः ।
तालमूली च गायत्री त्रिफलायास्त्वचस्तथा ॥ ८१ ॥[§ 1961]

भार्गी पुष्करमूलं च पृथक् पञ्च पलानि च ।
जलद्रोणे विपक्तव्यमष्टमांशावशेषितम् ॥ ८२ ॥[§ 1963]

दिव्यौषधहतस्यापि माक्षिकेण हतस्य वा ।
पलद्वादशकं देयं रुक्मलौहस्य चूर्णितम् ॥ ८३ ॥[§ 1965]

खण्डतुल्यं घृतं देयं पलषोडशिकं बुधैः ।
पचेत्ताम्रमये पात्रे गुडपाको यथामतम् ॥ ८४ ॥[§ 1967]

प्रस्थार्धं मधुनो देयं शुभाश्मजतुकं त्वचम् ।
शृङ्गी विडङ्गं कृष्णा च शुण्ठ्यजाजीपलं पलम् ॥ ८५ ॥[§ 1969]

त्रिफला धान्यकं पत्रं द्व्यक्षं मरिचकेशरम् ।
चूर्णं दत्वा सुमथितं स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् ॥ ८६ ॥[§ 1971]

यथाकालं प्रयुञ्जीत बिडालपदकं ततः ।
गव्यक्षीरानुपानं च सेव्यं मांसरसं पयः ॥ ८७ ॥[§ 1973]

गुरुवृष्यानुपानानि स्निग्धं मांसादि बृंहणम् ।
रक्तपित्तं क्षयं कासं पक्तिशूलं विशेषतः ॥ ८८ ॥[§ 1975]

वातरक्तं प्रमेहं च शीतपित्तं वमिं क्लमम् ।
श्वयथुं पाण्डुरोगं च कुष्ठं प्लीहोदरं तथा ॥ ८९ ॥[§ 1977]

आनाहं रक्तसंस्रावं चाम्लपित्तं निहन्ति च ।
चाक्षुषं बृंहणं वृष्यं माङ्गल्यं प्रीतिवर्धनम् ॥ ९० ॥[§ 1979]

आरोग्यं पुत्रदं श्रेष्ठं कामाग्निबलवर्धनम् ।
श्रीकरं लाघवकरं खण्डकाद्यं प्रकीर्तितम् ॥ ९१ ॥[§ 1981]

cakradatta-१८९३

१६

छागं पारावतं मांसं तित्तिरिः क्रकराः शशाः
कुरङ्गाः कृष्णसाराश्च तेषां मांसानि योजयेत् ॥ ९२ ॥[§ 1982]

नारिकेलपयःपानं सुनिषण्णकवास्तुकम् ।
शुष्कमूलकजीराख्यं पटोलं बृहतीफलम् ॥ ९३ ॥[§ 1984]

फलं वार्ताकुपक्वाम्रं खर्जूरं स्वादु दाडिमम् ।
ककारपूर्वकं यच्च मांसं चानूपसम्भवम् ॥ ९४ ॥[§ 1986]

वर्जनीयं विशेषेण खण्डकाद्यं प्रकुर्वता ।
लोहान्तरवदत्रापि पुटनादिक्रियेष्यते ॥ ९५ ॥[§ 1988]

यच्च पित्तज्वरे प्रोक्तं बहिरन्तश्च भेषजम् ।
रक्तपित्ते हितं तच्च क्षीणक्षतहितं च यत् ॥ ९६ ॥[§ 1990]

१० Adhikāra १०

cakradatta-१८९३

१

शालिषष्टिकगोधूमयवमुद्गादयः शुभाः ।
मद्यानि जाङ्गलाः पक्षिमृगाः शस्ता विशुष्यतां ॥ १ ॥[§ 1991]

शुष्यतां क्षीणमांसानां कल्पितानि विधानवित् ।
दद्यात्क्रव्यादमांसानि बृंहणानि विशेषतः ॥ २ ॥[§ 1993]

दोषाधिकानां वमनं शस्यते सविरेचनम् ।

स्नेहस्वेदोपपन्नानां स्नेहनं यन्न कर्षणम् ॥ ३ ॥§ 1995

शुद्धकोष्ठस्य युञ्जीत विधिं बृंहणदीपनम् ।
शुक्रायत्तं बलं पुंसां मलायत्तं हि जीवितम् ॥ ४ ॥§ 1997

तस्माद्यत्नेन संरक्षेद्यक्ष्मिणो मलरेतसी ।
सपिप्पलीकं सयवं सकुलत्थं सनागरम् ॥ ५ ॥§ 1999

दाडिमामलकोपेतं सिद्धमाजरसं पिबेत् ।
तेन षड्विनिवर्तन्ते विकाराः पीनसादयः ॥ ६ ॥§ 2001

रसे द्रव्याम्बुपेयावत्सूदशास्त्रवशादिह ।
पलानि द्वादशप्रस्थे घनेऽथ तनुके तु षट् ॥ ७ ॥§ 2003

मांसस्य वटकं कुर्यात्पलमच्छतरे रसे ।
धन्याकपिप्पलीविश्वदशमूलीजलं पिबेत् ॥ ८ ॥§ 2005

पार्श्वशूलज्वरश्वासपीनसादिनिवृत्तये ।
अश्वगन्धामृताभीरुदशमूलीबलावृषाः ॥ ९ ॥§ 2007

पुष्करातिविषे घ्नन्ति क्षयं क्षीररसाशिनः ।
cakradatta-१८९३ [२]दशमूलबलारास्ना-
पुष्करसुरदारुनागरैः क्वथितम् ॥ १० ॥§ 2010

पेयं पार्श्वांसशिरो-
रुक्क्षयकासादिशान्तये सलिलम् ।
ककुभत्वक्नागबला-
वानरिबीजानि चूर्णितं पयसि ॥ ११ ॥§ 2014

पक्वं घृतमधुयुक्तं
ससितं यक्ष्मादिकासहरम् ।
पारावतकपिच्छागकुरङ्गाणां पृथक् पृथक् ॥ १२ ॥§ 2017

मांसचूर्णमजाक्षीरं पीतं यक्ष्महरं परम् ।
घृतकुसुमसारलीढं
क्षयं क्षयं नयति गजबलामूलम् ॥ १३ ॥§ 2020

दुग्धेन केवलेन तु

वायसजङ्घां निपीत्वैव ।
कृष्णाद्राक्षासितालेहः क्षयहा क्षौद्रतैलवान् ॥ १४ ॥[§ 2023]

मधुसर्पिर्युतो वाश्वगन्धाकृष्णासितोद्भवः ।
शर्करामधुसंयुक्तं नवनीतं लिहन्क्षयी ॥ १५ ॥[§ 2025]

क्षीराशी लभते पुष्टिमतुल्ये चाज्यमाक्षिके ।
[३]सितोपलातुगाक्षीरीपिप्पलीबहुलात्वचः ॥ १६ ॥[§ 2027] cakradatta-१८१३

अन्त्यादूर्ध्वं द्विगुणितं लेहयेत्क्षौद्रसर्पिषा ।
चूर्णितं प्राशयेदेतच्छ्वासकासक्षयापहम् ॥ १७ ॥[§ 2029]

सुप्तजिह्वारोचकिनमल्पाग्निं पार्श्वशूलिनम् ।
हस्तपादांसदाहेषु ज्वरे रक्ते तथोर्ध्वगे ॥ १८ ॥[§ 2031]

४

लवङ्गकक्कोलमुशीरचन्दनं
नतं सनीलोत्पलजीरकं समम् ।
त्रुटिः सकृष्णागुरुभृङ्गकेशरं
कणा सविश्वा नलदं सहाम्बुदम् ॥ १९ ॥[§ 2034]

अहीन्द्रजातीफलवंशलोचना-
सिताष्टभागं समसूक्ष्मचूर्णितम् ।
सुरोचनं तर्पणमग्निदीपनं
बलप्रदं वृष्यतमं त्रिदोषनुत् ॥ २० ॥[§ 2038]

उरोविबन्धं तमकं गलग्रहं
सकासहिक्कारुचियक्ष्मपीनसम् ।
ग्रहण्यतीसारभगन्दरार्बुदं
प्रमेहगुल्मांश्च निहन्ति सज्वरान् ॥ २१ ॥[§ 2042]
cakradatta-१८१३

५

तालीसपत्रं मरिचं नागरं पिप्पली शुभा ।
यथोत्तरं भागवृद्ध्या त्वगेले चार्धभागिके ॥ २२ ॥[§ 2043]

पिप्पल्यष्टगुणा चात्र प्रदेया सितशर्करा ।
श्वासकासारुचिहरं तच्चूर्णं दीपनं परम् ॥ २३ ॥[§ 2045]

हृत्पाण्डुग्रहणीरोगप्लीहशोषज्वरापहम् ।
छर्द्यतीसारशूलघ्नं मूढवातानुलोमनम् ॥ २४ ॥§ 2047

कल्पयेद्गुटिकां चैतच्चूर्णं पक्त्वा सितोपालम् ।
गुटिका ह्यग्निसंयोगाच्चूर्णाल्लघुतराः स्मृताः ।
पैत्तिके ग्राहयन्त्येके शुभया वंशलोचनाम् ॥ २५ ॥§ 2050

६

शृङ्ग्यर्जुनाश्वगन्धा-
नागबलापुष्कराभयाच्छिन्नरुहाः ।
तालीसादिसमेता
लेह्या मधुसर्पिर्भ्यां यक्ष्महराः ॥ २६ ॥§ 2053
cakradatta-१८९३

मधुताप्यविडङ्गाश्मजतुलोहघृताभयाः ।
घ्नन्ति यक्ष्माणमत्युग्रं सेव्यमाना हिताशिना ॥ २७ ॥§ 2055

व्योषं शतावरी त्रीणि फलानि द्वे बले तथा ।
सर्वामयहरो योगः सोऽयं लोहरजोन्वितः ॥ २८ ॥§ 2057

एष वक्षःक्षतं हन्ति कण्ठजांश्च गदांस्तथा ।
राजयक्ष्माणमत्युग्रं बाहुस्तम्भमथार्दितम् ॥ २९ ॥§ 2059

७

कर्षः शुद्धरसेन्द्रस्य स्वरसेन जयार्द्रयोः ।
शिलायां खल्वयेत्तावद्यावत्पिण्डं घनं ततः ॥ ३० ॥§ 2060

जलकर्णाकाकमाचीरसाभ्यां भावयेत्पुनः ।
सौगन्धिकपलं भृङ्गस्वरसेन विभावितम् ॥ ३१ ॥§ 2062

चूर्णितं रससंयुक्तमजाक्षीरपलद्वये ।
खल्वितं घनपिण्डं तु गुटीं स्विन्नकलायवत् ॥ ३२ ॥§ 2064

कृत्वादौ शिवमभ्यर्च्य द्विजातीन्परितोष्य च ।
जीर्णान्नो भक्षयेदेकां क्षीरमांसरसाशनः ॥ ३३ ॥§ 2066

सर्वरूपं क्षयं कासं रक्तपित्तमरोचकम् ।
अपि वैद्यशतैस्त्यक्तमम्लपित्तं नियच्छति ॥ ३४ ॥§ 2068
cakradatta-१८९३

८

एलाजमोदामलकाभयाक्ष-
गायत्रिनिम्बाशनशालसारान् ।
विडङ्गभल्लातकचित्रकांश्च
कटुत्रिकाम्भोदसुराष्ट्रिकाश्च ॥ ३५ ॥[§ 2071]

पक्त्वा जले तेन पचेत्तु सर्पि-
स्तस्मिन्सुसिद्धे त्ववतारिते च ।
त्रिंशत्पलान्यत्र सितोपलाया
दद्यात्तुगाक्षीरिपलानि षट् च ॥ ३६ ॥[§ 2075]

प्रस्थे घृतस्य द्विगुणं च दद्यात्
क्षौद्रं ततो मन्थहतं निदद्यात् ।
पलं पलं प्रातरतो लिहेच्च
पश्चात्पिबेत्क्षीरमतन्द्रितश्च ॥ ३७ ॥[§ 2079]

एतद्धि मेध्यं परमं पवित्रं
चक्षुष्यमायुष्यतमं तथैव ।
यक्ष्माणमाशु व्यपहन्ति शूलं
पाण्ड्वामयं चापि भगन्दरं च ॥ ३८ ॥[§ 2083]

न चात्र किञ्चित्परिवर्जनीयं
रसायनं चैतदुपास्यमानम् ।
[९]बला विदारी ह्रस्वा च पञ्चमूली पुनर्नवा ॥ ३९ ॥[§ 2086] cakradatta-१८१३

पञ्चानां क्षीरवृक्षणां शुङ्गा मुष्टंशिकाः पृथक् ।
एषां कषाये द्विक्षीरे विदार्याजरसांशिके ॥ ४० ॥[§ 2088]

जीवनीयैः पचेत्कल्कैरक्षमात्रैर्घृताढकम् ।
सितापलानि पूते च शीते द्वात्रिंशदावपेत् ॥ ४१ ॥[§ 2090]

गोधूमपिप्पलीवांशीचूर्णं शृङ्गाटकस्य च ।
समाक्षिकं कौडविकं तत्सर्वं खजमूर्च्छितम् ॥ ४२ ॥[§ 2092]

स्त्यानं सर्पिर्गुडान्कृत्वा भूर्जपत्रेण वेष्टयेत् ।
ताञ्जग्ध्वा पलिकान्क्षीरं मद्यं चानुपिबेत्कफे ॥ ४३ ॥[§ 2094]

शोषे कासे क्षतक्षीणे श्रमस्त्रीभारकर्षिते ।
रक्तनिष्ठीवने तापे पीनसे चोरसि स्थिते ॥ ४४ ॥[§ 2096]

शस्ताः पार्श्वशिरःशूले भेदे च स्वरवर्णयोः ।
क्काथ्ये त्रयोदशपले द्रव्याल्पत्वभयाज्जलम् ॥ ४५ ॥§ 2098

अष्टगुणं क्काथसमौ विदार्याजरसौ पृथक् ।
केचिद्यथोक्तक्काथ्ये तु क्काथं घृतसमं जगुः ॥ ४६ ॥§ 2100

cakradatta-१८९३

१०

बिल्वाग्निमन्थस्योनाककाश्मर्यः पाटली बला
पर्ण्यश्चतस्रः पिप्पल्यः श्वदंष्ट्रा बृहतीद्वयम् ॥ ४७ ॥§ 2101

शृङ्गीतामलकीद्राक्षाजीवन्तीपुष्करागुरु ।
अभया सामृता ऋद्धिर्जीवकर्षभकौ शठी ॥ ४८ ॥§ 2103

मुस्तं पुनर्नवा मेदा सूक्ष्मैलोत्पलचन्दने ।
विदारी वृषमूलानि काकोली काकनासिका ॥ ४९ ॥§ 2105

एषां पलोन्मितान्भागाञ्शतान्यामलकस्य च ।
पञ्च दद्यात्तदैकध्यं जलद्रोणे विपाचयेत् ॥ ५० ॥§ 2107

ज्ञात्वा गतरसान्येतान्यौषधान्यथ तं रसम् ।
तच्चामलकमुद्धृत्य निष्कुलं तैलसर्पिषोः ॥ ५१ ॥§ 2109

पलद्वादशके भृष्ट्वा दत्त्वा चार्धतुलां भिषक् ।
मत्स्यण्डिकायाः पूताया लेहवत्साधु साधयेत् ॥ ५२ ॥§ 2111

षट्पलं मधुनश्चात्र सिद्धशीते प्रदापयेत् ।
चतुष्पलं तुगाक्षीर्याः पिप्पल्या द्विपले तथा ॥ ५३ ॥§ 2113

पलमेकं निदध्याच्च त्वगेलापत्रकेशरात् ।
इत्ययं च्यवनप्राशः परमुक्तो रसायनः ॥ ५४ ॥§ 2115

कासश्वासहरश्चैव विशेषेणोपदिश्यते ।
क्षीणक्षतानां वृद्धानां बालानां चाङ्गवर्धनम् ॥ ५५ ॥§ 2117

स्वरक्षयमुरोरोगं हृद्रोगं वातशोणितम् ।
पिपासां मूत्रशुक्रस्थान्दोषांश्चैवापकर्षति ॥ ५६ ॥§ 2119

अस्य मात्रां प्रयुञ्जीत योऽपरुन्ध्यान्न भोजनम् ।
अस्य प्रयोगाच्च्यवनः सुवृद्धोऽभूत्पुनर्युवा ॥ ५७ ॥[§ 2121]

मेधां स्मृतिं कान्तिमनामयत्वं
वपुःप्रकर्षं वलमिन्द्रियाणाम् ।
स्त्रीषु प्रहर्षं परमग्निवृद्धिं
वर्णप्रसादं पवनानुलोम्यम् ॥ ५८ ॥[§ 2125]

रसायनस्यास्य नरः प्रयोगा-
ल्लभेत जीर्णोऽपि कुटीप्रवेशात् ।
जराकृतं पूर्वमपास्य रूपं
बिभर्ति रूपं नवयौवनानाम् ॥ ५९ ॥[§ 2129]

सितामत्स्यण्डिकालाभे धात्र्याश्च मृदुभर्जनम् ।
चतुर्भागजले प्रायो द्रव्यं गतरसं भवेत् ॥ ६० ॥[§ 2131]
cakradatta-१८९३

११

जीवन्तीं मधुकं द्राक्षां फलानि कुटजस्य च ।
शठीं पुष्करमूलं च व्याघ्रीं गोक्षुरकं बलाम् ॥ ६१ ॥[§ 2132]

नीलोत्पलं तामलकीं त्रायमाणां दुरालभाम् ।
पिप्पलीं च समं पिष्ट्वा घृतं वैद्यो विपाचयेत् ॥ ६२ ॥[§ 2134]

एतद्व्याधिसमूहस्य रोगेशस्य समुत्थितम् ।
रूपमेकादशविधं सर्पिरग्र्यं व्यपोहति ॥ ६३ ॥[§ 2136]
cakradatta-१८९३

१२

पिप्पलीगुडसंसिद्धं छागक्षीरयुतं घृतम् ।
एतदग्निविवृद्ध्यर्थं सर्पिश्च क्षयकासिनाम् ॥ ६४ ॥[§ 2137]

१३

यष्टीबलागुडूच्यल्पपञ्चमूलीतुलां पचेत् ।
शूर्पेऽपामष्टभागस्थे तत्र पात्रं पचेद्घृतम् ॥ ६५ ॥[§ 2138]

धात्रीविदारीस्वरसे त्रिपात्रे पयसोर्मणे ।
सुपिष्टैर्जीवनीयैश्च पाराशरमिदं घृतम् ॥ ६६ ॥[§ 2140]

ससैन्यं राजयक्ष्माणमुन्मूलयति शीलितम् ।

१४
छागमांसतुलां गृह्य साधयेल्लवणेऽम्भसि ॥ ६७ ॥[§ 2142]

पादशेषेण तेनैव घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
ऋद्धिवृद्धी च मेदे द्वे जीवकर्षभकौ तथा ॥ ६८ ॥[§ 2144]

काकोलीक्षीरकाकोलीकल्कैः पृथक्पलोन्मितैः ।
सम्यक् सिद्धे त्ववतार्य शीते तस्मिन्प्रदापयेत् ॥ ६९ ॥[§ 2146]

शर्करायाः पलान्यष्टौ मधुनः कुडवं क्षिपेत् ।
पलं पलं पिबेत्प्रातर्यक्ष्माणं हन्ति दुर्जयम् ॥ ७० ॥[§ 2148]

क्षतक्षयं च कासं च पार्श्वशूलमरोचकम् ।
स्वरक्षयमुरोरोगं श्वासं हन्यात्सुदारुणम् ॥ ७१ ॥[§ 2150]
cakradatta-१८९३

१५
तोयद्रोणद्वितये
मांसं छागस्य पलशतं पक्त्वा ।
जलमष्टांशं सुकृतं
तस्मिन्विपचेद्धृतं प्रस्थम् ॥ ७२ ॥[§ 2153]

कल्केन जीवनीयानां
कुडवेन तु मांससर्पिरिदम् ।
पित्तानिलं निहन्या-
त्तज्ञानपि रसकयोजितं पीतम् ॥ ७३ ॥[§ 2157]

कासश्वासावुग्रौ
यक्ष्माणं पार्श्वहृद्रुजं घोराम् ।
अध्वव्यपायशोषं
शमयति चैवापरं किञ्चित् ॥ ७४ ॥[§ 2161]

१६
छागशकृद्रसमूत्र-
क्षीरैर्दध्ना च साधितं सर्पिः ।
सक्षारं यक्ष्महरं
कासश्वासोपशान्तये परमम् ॥ ७५ ॥[§ 2164]
cakradatta-१८९३

१७
द्विपञ्चमूलस्य पचेत्कषाये

प्रस्थद्वये मांसरसस्य चैके ।
कल्कं बलायाः सुनियोज्य गर्भं
सिद्धं पयःप्रस्थयुतं घृतं च ॥
सर्वाभिघातोत्थितयक्ष्मशूल-
क्षतक्षयोत्कासहरं प्रदिष्टम् ॥ ७६ ॥§ 2169

१८

पादशेषे जलद्रोणे पचेन्नागबलातुलाम् ।
तेजक्काथेन तुल्यांशं घृतं क्षीरं च साधयेत् ॥ ७७ ॥§ 2170

पलार्धिकैश्चातिबलाबलायष्टिपुनर्नवा ।
प्रपौण्डरीककाश्मर्यप्रियालकपिकच्छुभिः ॥ ७८ ॥§ 2172

अश्वगन्धासिताभीरुमेदायुग्मत्रिकण्टकैः ।
मृणालविषशालूकशृङ्गाटककशेरुकैः ॥ ७९ ॥§ 2174

एतन्नागबलासर्पी रक्तपित्तक्षतक्षयम् ।
हन्ति दाहं भ्रमं तृष्णां बलपुष्टिकरं परम् ॥ ८० ॥§ 2176

बल्यमोजस्यमायुष्यं वलीपलितनाशनम् ।
उपयुञ्जीत षण्मासान्वृद्धोऽपि तरुणायते ॥ ८१ ॥§ 2178
cakradatta-१८९३

१९

समूलफलपत्राया निर्गुण्ड्याः स्वरसैर्घृतम् ।
सिद्धं पीत्वा क्षयक्षीणो निर्व्याधिर्भाति देववत् ॥ ८२ ॥§ 2179

२०

बलाश्वदंष्ट्राबृहतीकलसीधावनीस्थिराम् ।
निम्बं पर्पटकं मुस्तं त्रायमाणां दुरालभाम् ॥ ८३ ॥§ 2180

कृत्वा कषायं पेष्यार्थं दद्यात्तामलकीं शठीम् ।
द्राक्षां पुष्करमूलं च मेदामामलकानि च ॥ ८४ ॥§ 2182

घृतं पयश्च तत्सिद्धं सर्पिर्ज्वरहरं परम् ।
क्षयकासप्रशमनं शिरःपार्श्वरुजापहम् ॥ ८५ ॥§ 2184

चरकोदितवासाद्यघृतानन्तरमुक्तितः ।
वदन्तीह घृतात्क्वाथं पयश्च द्विगुणं पृथक् ॥ ८६ ॥§ 2186

२१

चन्दनाम्बु नखं वाप्यं यष्टीशैलेयपद्मकम् ।

मञ्जिष्ठासरलं दारुशट्येलापूतिकेशरम् ॥ ८७ ॥[§ 2187]

पत्रं तैलं मुरामांसी कक्कोलं वनिताम्बुदम् ।
हरिद्रे शारिवे तिक्ता लवङ्गागुरुकुङ्कुमम् ॥ ८८ ॥[§ 2189]

त्वग्रेणुनलिकाचैभिस्तैलं मस्तु चतुर्गुणम् ।
लाक्षारससमं सिद्धं ग्रहघ्नं बलवर्णकृत् ॥ ८९ ॥[§ 2191]

अपस्मारज्वरोन्मादकृत्यालक्ष्मीविनाशनम् ।
आयुःपुष्टिकरं चैव वशीकरणमुत्तमम् ॥ ९० ॥[§ 2193]
cakradatta-१८९३

२२
छागं मांसं पयश्छागं छागं सर्पिःसशर्करम् ।
छागोपसेवा शयनं छागमध्ये तु यक्ष्मनुत् ॥ ९१ ॥[§ 2194]

उरोमत्वाक्षतं लाक्षां पयसा मधुसंयुताम् ।
सद्य एव पिबेज्जीर्णे पयसाद्यात्सशर्करम् ॥ ९२ ॥[§ 2196]

इक्ष्वालिकाबिसग्रन्थिपद्मकेशरचन्दनैः ।
शृतं पयो मधुयुतं सन्धानार्थं पिबेत्क्षती ॥ ९३ ॥[§ 2198]

बलाश्वगन्धाश्रीपर्णीबहुपुत्रीपुनर्नवाः ।
पयसा नित्यमभ्यस्ताः क्षपयन्ति क्षतक्षयम् ॥ ९४ ॥[§ 2200]

घृतं बलानागबलार्जुनाम्बु-
सिद्धं सयष्टीमधुकल्कपादम् ।
हृद्रोगशूलक्षतरक्तपित्त-
कासाऽनिलासृक् शमयत्युदीर्णम् ॥ ९५ ॥[§ 2204]

११ Adhikāra ११

cakradatta-१८९३

१
वास्तूको वायसीशाकं मूलकं सुनिषण्णम् ।
स्नेहास्तैलादयो भक्ष्याः क्षीरेक्षुरसगौडिकाः ॥ १ ॥[§ 2205]

दध्यारनालाम्लफलं प्रसन्नापानमेव च ।

शस्यते वातकासेषु स्वाद्वम्ललवणानि च ॥ २ ॥§ 2207

ग्राम्यानूपौदकैः शालियवगोधूमषष्टिकान् ।
रसैर्माषात्मगुप्तानां यूषैर्वा भोजयेद्धितान् ॥ ३ ॥§ 2209

पञ्चमूलीकृतः क्वाथः पिप्पलीचूर्णसंयुतः ।
रसान्नमश्नतो नित्यं वातकासमुदस्यति ॥ ४ ॥§ 2211

२

शृङ्गीशठीकणाभार्गीगुडवारिदयासकैः ।
सतैलैर्वातकासघ्नो लेहोऽयमपराजितः ॥ ५ ॥§ 2212

३

चूर्णिताविश्वदुस्पर्शशृङ्गीद्राक्षाशठीसिताः ।
लीढ्वा तैलेन वातोत्थं कासं जयति दारुणम् ॥ ६ ॥§ 2213

भार्गीद्राक्षाशठीशृङ्गीपिप्पलीविश्वभेषजैः ।
गुडतैलयुतो लेहो हितो मारुतकासिनाम् ॥ ७ ॥§ 2215

पित्तकासे तनुकफे त्रिवृतां मधुरैर्युताम् ।
दद्याद्घनकफे तिक्तैर्विरेकार्थं युतां भिषक् ॥ ८ ॥§ 2217

मधुरैर्जाङ्गलरसैः श्यामाकयवकोद्रवाः ।
मुद्गादियूषैः शाकैश्च तिक्तकैर्मात्रया हिताः ॥ ९ ॥§ 2219
cakradatta-१८९३

बलाद्विबृहतीवासाद्राक्षाभिः क्वथितं जलम् ।
पित्तकासापहं पेयं शर्करामधुयोजितम् ॥ १० ॥§ 2221

शरादिपञ्चमूलस्य पिप्पलीद्राक्षयोस्तथा ।
कषायेण शृतं क्षीरं पिबेत्समधुशर्करम् ॥ ११ ॥§ 2223

काकोलीबृहतीमेदायुग्मैः सवृषनागरैः ।
पित्तकासे रसक्षीरयूषांश्चाप्युपकल्पयेत् ॥ १२ ॥§ 2225

द्राक्षामलकखर्जूरं पिप्पलीमरिचान्वितम् ।
पित्तकासापहं ह्येतल्लिह्यान्माक्षिकसर्पिषा ॥ १३ ॥§ 2227

खर्जूरपिप्पलीद्राक्षासितालाजाः समांशिकाः ।

मधुसर्पिर्युतो लेहः पित्तकासहरः परः ॥ १४ ॥[§ 2229]

शठीह्रीबेरबृहतीशर्कराविश्वभेषजम् ।
पिष्ट्वा रसं पिबेत्पूतं सघृतं पित्तकासनुत् ॥ १५ ॥[§ 2231]

मधुना पद्मबीजानां चूर्णं पैत्तिककासनुत् ।
बलिनं वमनेनादौ शीलितं कफकासिनम् ।
यवान्नैः कटुरुक्षोष्णैः कफघ्नैश्चाप्युपाचरेत् ॥ १६ ॥[§ 2234]

पिप्पलीक्षारकैर्यूषैः कौलत्थैर्मूलकस्य च ।
लघून्यन्नानि भुञ्जीत रसैर्वा कटुकान्वितैः ॥ १७ ॥[§ 2236]
cakradatta-१८९३

४
पौष्करं कट्फलं भार्गीविश्वपिप्पलिसाधितम्
पिबेत्क्वाथं कफोद्रेके कासे श्वासे च हृद्ग्रहे ॥ १८ ॥[§ 2237]

स्वरसं शृङ्गवेरस्य माक्षिकेण समन्वितम् ।
पाययेच्छ्वासकासघ्नं प्रतिश्यायकफापहम् ॥ १९ ॥[§ 2239]

मुद्गामलाभ्यां यवदाडिमाभ्यां
कर्कन्धुना मूलकशुण्ठकेन ।
शुण्ठीकणाभ्यां च कुलत्थकेन
यूषो नवाङ्गः कफरोगहन्ता ॥ २० ॥[§ 2243]

पार्श्वशूले ज्वरे श्वासे कासे श्लेष्मसमुद्भवे ।
पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं दशमूलीजलं पिबेत् ॥ २१ ॥[§ 2245]

५
कट्फलं कत्तृणं भार्गी मुस्तं धान्यं वचाभया ।
शृङ्गी पार्पटकं शुण्ठी सुराह्वा च जले शृतम् ॥ २२ ॥[§ 2246]

मधु हिङ्गुयुतं पेयं कासे वातकफात्मके ।
कण्ठरोगे क्षये शूले श्वासहिक्काज्वरेषु च ॥ २३ ॥[§ 2248]
cakradatta-१८९३

६
कण्टकारीकृतः क्वाथः सकृष्णः सर्वकासहा ।
बिभीतकं घृताभ्यक्तं गोशकृत्परिवेष्टितम् ॥ २४ ॥[§ 2249]

स्विन्नमग्नौ हरेत्कासं ध्रुवमास्यविधारितम् ।
वासकस्वरसः पेयो मधुयुक्तो हिताशिना ॥ २५ ॥[§ 2251]

पित्तश्लेष्मकृते कासे रक्तपित्ते विशेषतः ।
पिप्पली मधुकं द्राक्षा लाक्षा शृङ्गी शतावरी ॥ २६ ॥[§ 2253]

द्विगुणा च तुगाक्षीरी सिता सर्वैश्चतुर्गुणा ।
तं लिह्यान्मधुसर्पिर्भ्यां क्षतकासनिवृत्तये ॥ २७ ॥[§ 2255]

पिप्पली पद्मकं लाक्षा संपक्वं बृहतीफलम् ।
घृतक्षौद्रयुतो लेहः कासश्वाजनिबर्हणः ॥ २८ ॥[§ 2257]

हरीतकीनागरमुस्तचूर्णं
गुडेन तुल्यं गुटिका विधेया ।
निवारयत्यास्यविधारितेयं
श्वासं प्रवृद्धं प्रबलं च कासम् ॥ २९ ॥[§ 2261]

७

कर्षः कर्षार्धमथोपलं पलद्वयमथार्धकर्षश्च ।
समरिचस्य पिप्पलीनां दाडिमगुडयावशूकाम् ॥ ३० ॥[§ 2262]

सर्वौषधैरसाध्या ये कासाः सर्ववैद्यविवर्जिताः ।
अपि पूयं छर्दयतां तेपामिदमौषधं पथ्यम् ॥ ३१ ॥[§ 2264]
cakradatta-१८९३

८

लवङ्गजातीफलपिप्पलीनां
भागान्प्रकल्प्याक्षयुतानमीषाम् ।
पलार्धमेकं मरिचस्य दद्यात्
पलानि चत्वारि महौषधस्य ॥ ३२ ॥[§ 2267]

सितासमं चूर्णमिदं प्रसह्य
रोगानिमानाशु बलान्निहन्यात् ।
कासज्वरारोचकमेहगुल्म-
श्वासाग्निमान्द्यग्रहणीप्रदोषान् ॥ ३३ ॥[§ 2271]

९

हरीतकी कणा शुण्ठी मरिचं गुडसंयुतम् ।
कासघ्नो मोदकः प्रोक्तस्तृष्णारोचकनाशनः ॥ ३४ ॥[§ 2272]

तालीसवह्निदीप्यक-

चविकाशुंठ्यम्लवेतसव्योषैः ।
तुल्यैस्त्रिसुगन्धियुतै-
र्गुडेन गुटिका प्रकर्तव्या ॥ ३५ ॥[§ 2276]

कासश्वासारोचक-
पीनसहृत्कण्ठवाङ्गिरोधेषु ।
ग्रहणीगुदोद्भवेषु
गुटिका व्योषान्तिका नाम ॥ ३६ ॥[§ 2280]

त्रिसुगन्धमत्र संस्कारत्वाच्चतुर्माषिकं ग्राह्यम् ।
मनःशिलालमधुकमांसीमुस्तेङ्गुदैः पिबेत् ॥ ३७ ॥[§ 2282]

धूमं त्र्यहं च तस्यानु सगुडं च पयः पिबेत् ।
एष कासान्पृथग्द्वन्द्वसर्वदोषसमुद्भवान् ॥ ३८ ॥[§ 2284]

शतैरपि प्रयोगाणां साधयेदप्रसाधितान् ।
मनःशिलालिप्तदलं बदर्या घर्मशोषितम् ॥ ३९ ॥[§ 2286]

सक्षीरं धूमपानात्तु महाकासनिबर्हणम् ।
अर्कच्छल्लशिले तुल्ये ततोऽर्धेन कटुत्रिकम् ॥ ४० ॥[§ 2288]

cakradatta-१८९३

चूर्णितं वह्निनिक्षिप्तं पिबेद्धूमं तु योगवित् ।
भक्षयेदथ ताम्बूलं पिबेद्दुग्धमथाम्बु वा ।
कासाःपञ्चविधा यान्ति शान्तिमाशु न संशयः ॥ ४१ ॥[§ 2291]

१०

मरिचशिलार्कक्षीरै-
र्वार्ताकीं त्वचमाशु भावितां शुष्काम् ।
कृत्वा विधिना धूमं
पिबतः कासाः शमं यान्ति ॥ ४२ ॥[§ 2294]

दशमूलीकषायेण भार्गीकल्कं पचेद्घृतम् ।
दक्षतित्तिरिनिर्यूहे तत्परं वातकासनुत् ॥ ४३ ॥[§ 2296]

cakradatta-१८९३

११

दशमूलाढके प्रस्थं घृतस्याक्षसमैः पचेत् ।
पुष्कराह्वशठीबिल्वसुरसव्योषहिङ्गुभिः ॥ ४४ ॥[§ 2297]

पेयानुपानं तद्देयं कासे वातकफाधिके ।
श्वासरोगेषु सर्वेषु कफवातात्मकेषु च ॥ ४५ ॥[§ 2299]

१२

दशमूलीचतुःप्रस्थे रसे प्रस्थोन्मितं हविः ।
सक्षारैः पञ्चकोलैस्तु कल्कितं साधु साधितम् ॥ ४६ ॥[§ 2300]

कासहृत्पार्श्वशूलघ्नं हिक्काश्वासनिबर्हणम् ।
कल्कं षट्पलमेवात्र ग्राहयन्ति भिषग्वराः ॥ ४७ ॥[§ 2302]

१३

कण्टकारीगुडूचीभ्यां पृथक् त्रिंशत्पलाद्रसे ।
प्रस्थः सिद्धो घृताद्वातकासनुद्वह्निदीपनः ॥ ४८ ॥[§ 2303]

घृतं रास्नाबलाव्योषश्वदंष्ट्राकल्कपाचितम् ।
कण्टकारीरसे सर्पिः पञ्चकासनिषूदनम् ॥ ४९ ॥[§ 2305]

१४

सपत्रमूलशाखायाः कण्टकार्या रसाढके ।
घृतप्रस्थं बलाव्योषविडङ्गशठीचित्रकैः ॥ ५० ॥[§ 2306]

सौवर्चलयवक्षारबिल्वामलकपुष्करैः ।
वृश्चीरबृहतीपथ्यायमानीदाडिमर्द्धिभिः ॥ ५१ ॥[§ 2308]
cakradatta-१८१३

द्राक्षापुनर्नवाचव्यधन्वयासाम्लवेतसैः ।
शृङ्गीतामलकीभार्गीरास्नागोक्षुरकैः पचेत् ॥ ५२ ॥[§ 2310]

कल्कैस्तु सर्वकासेषु हिक्काश्वासे च शस्यते ।
कण्टकारीघृतं सिद्धं कफव्याधिविनाशनम् ॥ ५३ ॥[§ 2312]

१५

द्रोणेऽपां साधयेद्रास्नां दशमूलीं शतावरीम् ।
पलिकां मानिकांशांस्त्रीन्कुलत्थान्बदरान्यवान् ॥ ५४ ॥[§ 2313]

तुलार्धं चाजमांसस्य तदशेषेण तेन च ।
घृताढकं समक्षीरं जीवनीयैः पलोन्मितैः ॥ ५५ ॥[§ 2315]

सिद्धं तद्दशभिः कल्कैर्नस्यपानानुवासनैः ।
समीक्ष्य वातरोगेषु यथावस्थं प्रयोजयेत् ॥ ५६ ॥[§ 2317]

पञ्चकासान्क्षयं श्वासं पार्श्वशूलमरोचकम् ।
सर्वाङ्गिकाङ्गरोगांश्च सप्लीहोर्ध्वानिलं जयेत् ॥ ५७ ॥[§ 2319]

जीवकर्षभकौ मेदे काकोल्यौ शूर्पपर्णिके ।
जीवन्ती मधुकश्चैव दशको जीवको गणः ॥ ५८ ॥[§ 2321]
cakradatta-१८९३

१६
दशमूलीं स्वयंगुप्तां शङ्खपुष्पीं शठीं वलाम् ।
हस्तिपिप्पल्यपामार्गपिप्पलीमूलचित्रकान् ॥ ५९ ॥[§ 2322]

भार्गीपुष्करमूलं च द्विपलांशं यवाढकम् ।
हरीतकीशतं चैकं जलपञ्चाढके पचेत् ॥ ६० ॥[§ 2324]

यवैः स्विन्नैः कषायं तं पूतं तच्चाभयाशतम् ।
पचेद्गुडतुलां दत्त्वा कुडवं च पृथग्घृतात् ॥ ६१ ॥[§ 2326]

तैलात्सपिप्पलीचूर्णात्सिद्धशीते च माक्षिकात् ।
लिह्याद्द्वे चाभये नित्यमतः खादेद्रसायनात् ॥ ६२ ॥[§ 2328]

तद्वलीपलितं हन्याद्वलायुर्मलवर्धनम् ।
पञ्चकासान्क्षयं श्वासं हिक्काः सविषमज्वरान् ॥ ६३ ॥[§ 2330]

हन्यात्तथा ग्रहण्यर्शोहृद्रोगारुचिपीनसान् ।
अगस्त्यविहितं धन्यमिदं श्रेष्ठं रसायनम् ॥ ६४ ॥[§ 2332]

१७
समूलपुष्पच्छदकण्टकार्या-
स्तुलां जलद्रोणपरिप्लुतां च ।
हरीतकीनां च शतं निदध्या-
दथात्र पक्त्वा चरणावशेषम् ॥ ६५ ॥[§ 2335]

गुडस्य दत्त्वा शतमेतदग्नौ
विपक्वमुत्तीर्य ततः सुशीते ।
कटुत्रिकं च द्विपलप्रमाणं
पलानि षट् पुष्परसस्य तत्र ॥ ६६ ॥[§ 2339]

क्षिपेच्चतुर्जातपलं यथाग्नि

प्रयुज्यमानो विधिनावलेहः ।[§ 2341]
cakradatta-१८९३

वातात्मकं पित्तकफोद्भवं च
द्विदोषकासानपि यांस्त्रिदोषान् ॥ ६७ ॥[§ 2343]

क्षयोद्भवं च क्षतजं च हन्यात्
सपीनसश्वासमुरःक्षतं च ।
यक्ष्माणमेकादशरूपमुग्रं
भृगूपदिष्टं हि रसायनं स्यात् ॥ ६८ ॥[§ 2347]

१२ Adhikāra १२

१
हिक्काश्वासातुरे पूर्वं तैलाक्ते स्वेद इष्यते ।
स्निग्धैर्लवणयोगैश्च मृदुर्वातानुलोमनम् ॥ १ ॥[§ 2348]

ऊर्ध्वाधःशोधनं शक्ते दुर्बले शमनं मतम् ।
कोलमज्जाञ्जनं लाजातिक्ताकाञ्चनगैरिकम् ॥ २ ॥[§ 2350]

कृष्णा धात्री सिता शुण्ठी काशीसं दधि नाम च ।
पाटल्याः सफलं पुष्पं कृष्णाखर्जूरमुस्तकम् ॥ ३ ॥[§ 2352]

षडेते पादिका लेहा हिक्काघ्ना मधुसंयुताः ।
मधुकं मधुसंयुक्तं पिप्पली शर्करान्विता ॥ ४ ॥[§ 2354]

नागरं गुडसंयुक्तं हिक्काघ्नं नावनत्रयम् ।
स्तन्येन मक्षिकाविष्ठा नस्यं वालक्तकाम्बुना ॥ ५ ॥[§ 2356]
cakradatta-१८९३

योज्यं हिक्काभिभूताय स्तन्यं वा चन्दनान्वितम् ।
मधुसौवर्चलोपेतं मातुलुङ्गरसं पिबेत् ॥ ६ ॥[§ 2358]

हिक्कार्तस्य पयश्छागं हितं नागरसाधितम् ।
कृष्णामलकशुण्ठीनां चूर्णं मधुसितायुतम् ॥ ७ ॥[§ 2360]

मुहुर्मुहुः प्रयोक्तव्यं हिक्काश्वासनिवारणम् ।

हिक्काश्वासी पिबेद्भार्गीं सविश्वामुष्णवारिणा ।
नागरं वा सिता भार्गी सौवर्चलसमन्वितम् ॥ ८ ॥[§ 2363]

शृङ्गीकटुत्रिकफलात्रयकण्टकारी-
भार्गीसपुष्करजटालवणानि पञ्च ।
चूर्णं पिबेदशिशिरेण जलेन हिक्का-
श्वासोर्ध्ववातकसनारुचिपीनसेषु ॥ ९ ॥[§ 2367]

अभयानागरकल्कं
पौष्करयवशूकमरिचकल्कं वा ।
तोयेनोष्णेन पिबे-
च्छ्वासी हिक्की च तच्छान्त्यै ॥ १० ॥[§ 2371]

अमृतानागरफञ्जी-
व्याघ्रीपर्णाशसाधितः क्वाथः ।
पीतः सकणाचूर्णः
कासश्वासौ जयत्याशु ॥ ११ ॥[§ 2375]

cakradatta-१८९३

२

दशमूलीकषायस्तु पुष्करेण विचूर्णितः ।
श्वासकासप्रशमनः पार्श्वहृच्छूलनाशनः ॥ १२ ॥[§ 2376]

कुलत्थनागरव्याघ्रीवासाभिः क्वथितं जलम् ।
पीतं पुष्करसंयुक्तं हिक्काश्वासनिबर्हणम् ॥ १३ ॥[§ 2378]

गुडं कटुकतैलेन मिश्रयित्वा समं लिहेत् ।
त्रिसप्ताहप्रयोगेण श्वासं निर्मूलतो जयेत् ॥ १४ ॥[§ 2380]

शृङ्गीमहौषधकणाघनपुष्कराणां
चूर्णं शठीमरिचशर्करया समेतम् ।
क्वाथेन पीतममृतावृषपञ्चमूल्याः
श्वासं त्र्यहेण शमयेदतिदोषमुग्रम् ॥ १५ ॥[§ 2384]

हरिद्रां मरिचं द्राक्षां गुडं रास्नां कणां शठीम् ।
जह्यात्तैलेन विलिहञ्छ्वासान्प्राणहरानपि ॥ १६ ॥[§ 2386]

हिक्कां हरति प्रवलां

प्रवलं श्वासं च नाशयत्याशु ।
शिखिपुच्छभूतिपिप्पली-
चूर्णं मधुमिश्रितं लीढम् ॥ १७ ॥[§ 2390]

कर्षं कलिफलचूर्णं
लीढं चात्यन्तमिश्रितं मधुना ।
अचिराद्धरति श्वासं
प्रबलामुद्धंसिकां चैव ॥ १८ ॥[§ 2394]

cakradatta-१८९३

३

हिंस्राविडङ्गपूतीकत्रिफलाव्योषचित्रकैः ।
द्विक्षीरं सर्पिषः प्रस्थं चतुर्गुणजलान्वितम् ॥ १९ ॥[§ 2395]

कोलमात्रैः पचेत्तद्धि कासश्वासं व्यपोहति ।
अर्शांस्यरोचकं गुल्मं शकृद्भेदं क्षयं तथा ॥ २० ॥[§ 2397]

४

तेजोवत्यभया कुष्ठं पिप्पली कटुरोहिणी ।
भूतिकं पौष्करं मूलं पलाशं चित्रकं शठी ॥ २१ ॥[§ 2398]

सौवर्चलं तामलकी सैन्धवं बिल्वपेषिका ।
तालीसपत्रं जीवन्ती वचा तैरक्षसंमितैः ॥ २२ ॥[§ 2400]

हिङ्गुपादैर्घृतं प्रस्थं पचेत्तोयचतुर्गुणे ।
एतद्यथावलं पीत्वा हिक्काश्वासौ जयेन्नरः ॥ २३ ॥[§ 2402]

शोथानिलार्शोग्रहणीहृत्पार्श्वरुज एव च ।
[५]शतं संगृह्य भार्ग्यास्तु दशमूल्यास्तथापरम् ॥ २४ ॥[§ 2404] cakradatta-१८९३

शतं हरीतकीनां च पचेत्तोयचतुर्गुणे ।
पादावशेषे तस्मिंस्तु रसे वस्त्रपरिस्रुते ॥ २५ ॥[§ 2406]

आलोड्य च तुलां पूतां गुडस्य त्वभयां ततः ।
पुनः प्रचेत्तु मृद्वग्नौ यावल्लेहत्वमागतम् ॥ २६ ॥[§ 2408]

शीतेषु मधुनश्चात्र षट्पलानि प्रदापयेत् ।
त्रिकटु त्रिसुगन्धं च पलिकानि पृथक् पृथक् ॥ २७ ॥[§ 2410]

कर्षद्वयं यवक्षारं संचूर्ण्य प्रक्षिपेत्ततः ।
भक्षयेदभयामेकां लेहस्यार्धपलं लिहेत् ॥ २८ ॥§ 2412

श्वासं सुदारुणं हन्ति कासं पञ्चविधं तथा ।
स्वरवर्णप्रदो ह्येष जठराग्नेश्च दीपनः ॥ २९ ॥§ 2414

पलोल्लेखागते माने न द्वैगुण्यमिहेष्यते ।
हरीतकीशतस्यात्र प्रस्थत्वादाढकं जलम् ॥ ३० ॥§ 2416

६

कुलत्थं दशमूलं च तथैव द्विजयष्टिका ।
शतं शतं च संगृह्य जलद्रोणे विपाचयेत् ॥ ३१ ॥§ 2417

पादावशेषे तस्मिंस्तु गुडस्यार्धतुलां क्षिपेत् ।
शीतीभूते च पक्के च मधुनोऽष्टौ पलानि च ॥ ३२ ॥§ 2419

षद्पलानि तुगाक्षीर्याः पिप्पल्याश्च पलद्वयम् ।
त्रिसुगन्धिकयुक्तं तत्खादेदग्निबलं प्रति ॥ ३३ ॥§ 2421

श्वासं कासं ज्वरं हिक्कां नाशयेत्तमकं तथा ।
प्रतिशतं द्रोणनियमाज्ज्ञेयं द्रोणत्रयं त्विह ॥ ३४ ॥§ 2423

१३ Adhikāra १३

cakradatta-१८९३

१
वाते सलवणं तैलं पित्ते सर्पिः समाक्षिकम् ।
कफे सक्षारकटुकं क्षौद्रं कुडव इष्यते ॥ १ ॥§ 2424

गले तालुनि जिह्वायां दन्तमूलेषु चाश्रितः ।
तेन निष्कृष्यते श्लेष्मा स्वरश्चास्य प्रसीदति ॥ २ ॥§ 2426

आद्ये कोष्णं जलं पेयं दग्ध्वा घृतगुडौदनम् ।
क्षीरान्नपानं पित्तोत्थे पिबेत्सर्पिरतन्द्रितः ॥ ३ ॥§ 2428

पिप्पली पिप्पलीमूलं मरिचं विश्वभेषजम् ।
पिबेन्मूत्रेण मतिमान्कफजे स्वरसंक्षये ॥ ४ ॥§ 2430

स्वरोपघाते मेदोजे कफवद्विधिरिष्यते ।
क्षयजे सर्वजे चापि प्रत्याख्याय समाचरेत् ॥ ५ ॥§ 2432

cakradatta-१८९३

२

चव्याम्लवेतसकटुत्रिकतिन्तिडीक-
तालीसजीरकतुगादहनैः समांशैः ।
चूर्णं गुडप्रमृदितं त्रिसुगन्धियुक्तं
वैस्वर्यपीनसकफारुचिषु प्रशस्तम् ॥ ६ ॥§ 2435

तैलाक्तं स्वरभेदे वा खदिरं धारयेन्मुखे ।
पथ्यां पिप्पलियुक्तां वा संयुक्तां नागरेण वा ॥ ७ ॥§ 2437

अजमोदां निशां धात्रीं क्षारं वह्निं विचूर्ण्य च ।
मधुसर्पिर्युतं लीढ्वा स्वरभेदं व्यपोहति ॥ ८ ॥§ 2439

कलितरुफलसिन्धुकणा
चूर्णं तक्रेण लीढमपहरति ।
स्वरभेदं गोपयसा
पीतं वामलकचूर्णं च ॥ ९ ॥§ 2443

बदरीपत्रकल्कं वा घृतभृष्टं ससैन्धवम् ।
स्वरोपघाते कासे च लेहमेनं प्रयोजयेत् ॥ १० ॥§ 2445

शर्करामधुमिश्राणि शृतानि मधुरैः सह ।
पिबेत्पयांसि यस्योच्चैर्वदतोऽभिहतः स्वरः ॥ ११ ॥§ 2447

३

व्याघ्रीस्वरसविपक्वं
रास्नावाट्यालगोक्षुरव्योषैः
सर्पिः स्वरोपघातं
हन्यात्कासं च पञ्चविधम् ॥ १२ ॥§ 2450

cakradatta-१८९३

शुष्कद्रव्यमुपादाय स्वरसानामसम्भवे ।
वारिण्यष्टगुणे साध्यं ग्राह्यं पादावशेषितम् ॥ १३ ॥§ 2452

४

भृङ्गराजामृतावल्ली[?]
वासकदशमूलकासमर्दरसैः ।

सर्पिः सपिप्पलीकं
सिद्धं स्वरभेदकासजिन्मधुना ॥ १४ ॥[§ 2455]

१४ Adhikāra १४

१

वान्तिं समीरणे पित्ते विरेकं वमनं कफे ।
कुर्याद्धृद्यानुकूलानि हर्षणं च मनोघ्नजे ॥ १ ॥[§ 2456]

वान्तो वचाद्भिरनिले विधिवत्पिवेत्तु
स्नेहोष्णतोयमदिरान्यतमेन चूर्णम् ।
कृष्णाविडङ्गयवभस्महरेणुभार्गी-
रास्नैलहिङ्गुलवणोत्तमनागराणाम् ॥ २ ॥[§ 2460]

पैत्ते गुडाम्बुमधुरैर्वमनं प्रशस्तं
लेहः ससैन्धवसितामधुसर्पिरिष्टः ।
निम्बाम्बु छर्दितवतः कफजे तु पानं
राजद्रुमाम्बु मधुना सह दीप्यकाढ्यम् ॥ ३ ॥[§ 2464]

चूर्णं यदुक्तमथवानिलजे तदेव
सर्वैश्च सर्वकृतमेवमुपक्रमेच्च ॥ ४ ॥[§ 2466]
cakradatta-१८१३

२

कुष्ठसौवर्चलाजाजी शर्करामरिचं बिडम् ।
धात्र्येलापद्मकोशीरपिप्पलीचन्दनोत्पलम् ॥ ५ ॥[§ 2467]

लोध्रं तेजोवती पथ्या त्र्यूषणं सयवाग्रजम् ।
आर्द्रदाडिमनिर्यासश्चाजाजीशर्करायुतः ॥ ६ ॥[§ 2469]

सतैलमाक्षिकाश्चैते चत्वारः कुडवग्रहाः ।
चतुरोऽरोचकान्हन्युर्वाताद्येकजसर्वजान् ॥ ७ ॥[§ 2471]

त्वङ्मुस्तमेलाधान्यानि मुस्तमामलकानि च ।
त्वक्च दार्वी यमान्यश्च पिप्पल्यस्तेजवत्यपि ॥ ८ ॥[§ 2473]

यमानी तिन्तिडीकं च पञ्चैते मुखशोधनाः ।
श्लोकपादैरभिहिताः सर्वारोचकनाशनाः ॥ ९ ॥[§ 2475]

अम्लिका गुडतोयं च त्वगेलामरिचान्वितम् ।
अभक्तच्छन्दरोगेषु शस्तं कुडवधारणम् ॥ १० ॥[§ 2477]

कारव्यजाजीमरिचं द्राक्षावृक्षाम्लदाडिमम् ।
सौवर्चलं गुडं क्षौद्रं सर्वारोचकनाशनम् ॥ ११ ॥[§ 2479]

त्रीण्यूषणानि त्रिफला रजनीद्वयं च
चूर्णीकृतानि यबशूकविमिश्रितानि ।
क्षौद्रान्वितानि वितरेन्मुखधारणार्थ-
मन्यानि तिक्तकटुकानि च भेषजानि ॥ १२ ॥[§ 2483]

विड्चूर्णमधुसंयुक्तो रसो दाडिमसम्भवः ।
असाध्यामपि संहन्यादरुचिं वक्त्रधारितः ॥ १३ ॥[§ 2485]
cakradatta-१८९३

३
यमानी तिन्तिडीकं च नागरं चाम्लवेतसम् ।
दाडिमं बदरं चाम्लं कार्षिकाण्युपकल्पयेत् ॥ १४ ॥[§ 2486]

धान्यसौवर्चलालाजी वराङ्गं चार्धकार्षिकम् ।
पिप्पलीनां शतं चैकं द्वे शते मरिचस्य च ॥ १५ ॥[§ 2488]

शर्करायाश्च चत्वारि पलान्येकत्र चूर्णयेत् ।
जिह्वाविशोधनं हृद्यं तच्चूर्णं भक्तरोचनम् ॥ १६ ॥[§ 2490]

हृत्पीडापार्श्वशूलघ्नं विबन्धानाहनाशनम् ।
कासश्वासहरं ग्राहि ग्रहण्यर्शोविकारनुत् ॥ १७ ॥[§ 2492]
४
अष्टादश शिग्रुफला-
न्यथ दशमरिचानि विंशतिश्च पिप्पल्यः ।
आर्द्रकपलं गुडपलं cakradatta-१८९३
प्रस्थत्रयमारनालवृक्षस्य ॥ १८ ॥[§ 2495]

एतद्बिडलवणयुतं
खजाहतं सुरभि गन्धाढ्यम् ।
व्यञ्जनसहस्रघाति

ज्ञेयं कलहंसकं नाम ॥ १९ ॥[§ 2499]

१५ Adhikāra १५

१

आमाशयोत्क्लेशभवा हि सर्वा-
श्छर्द्यो मता लङ्घनमेव तस्मात् ।
प्राक्कारयेन्मारुतजां विमुच्य
संशोधनं वा कफपित्तहारि ॥ १ ॥[§ 2502]

हन्यात्क्षीरोदकं पीतं छर्दिं वमनसम्भवाम् ।
ससैन्धवं पिबेत्सर्पिर्वातच्छर्दिनिवारणम् ॥ २ ॥[§ 2504]

मुद्गामलकयूषं वा ससर्पिष्कं ससैन्धवम् ।
यवागूं मधुमिश्रां वा पञ्चमूलीकृतां पिबेत् ॥ ३ ॥[§ 2506]

cakradatta-१८९३

२

पित्तात्मिकायां त्वनुलोमनार्थं
द्राक्षाविदारीक्षुरसैस्त्रिवृत्स्यात् ।
कफाशयस्थं त्वतिमात्रवृद्धं
पित्तं जयेत्स्वादुभिरूर्ध्वमेव ॥ ४ ॥[§ 2509]

शुद्धस्य काले मधुशर्कराभ्यां
लाजैश्च मन्थं यदि वापि पेयाम् ।
प्रदापयेन्मुद्गरसेन वापि
शाल्योदनं जाङ्गलजै रसैर्वा ॥ ५ ॥[§ 2513]

चन्दनेनाक्षमात्रेण संयोज्यामलकीरसम् ।
पिबेन्माक्षिकसंयुक्तं छर्दिस्तेन निवर्तते ॥ ६ ॥[§ 2515]

३

चन्दनं च मृणालं च बालकं नागरं वृषम् ।
सतण्डुलोदकक्षौद्रं पीतः कल्को वमिं जयेत् ॥ ७ ॥[§ 2516]

कषायो भृष्टमुद्गस्य सलाजमधुशर्करः ।
छर्द्यतीसारतृड्दाहज्वरघ्नः संप्रकाशितः ॥ ८ ॥[§ 2518]

हरीतकीनां चूर्णं तु लिह्यान्माक्षिकसंयुतम् ।

अधोभागीकृते दोषे छर्दिः क्षिप्रं निवर्तते ॥ ९ ॥[§ 2520]

गुडूचीत्रिफलारिष्टपटोलैः क्वथितं पिबेत् ।
क्षौद्रयुक्तं निहन्त्याशु छर्दिं पित्ताम्लसम्भवाम् ॥ १० ॥[§ 2522]

क्वाथः पर्पटजः पीतः सक्षौद्रश्छर्दिनाशनः ॥ ११ ॥[§ 2523]
cakradatta-१८१३

४

कफात्मिकायां वमनं तु शस्तं
सपिप्पलीसर्षपनिम्बतोयैः ।
पिण्डीतकैः सैन्धवसंप्रयुक्तै-
श्छर्द्यां कफामाशयशोधनार्थम् ॥ १२ ॥[§ 2526]

विडङ्गत्रिफलाविश्वचूर्णं मधुयुतं जयेत् ।
विडङ्गप्लवशुण्ठीनामथवा श्लेष्मजां वमिम् ॥ १३ ॥[§ 2528]

सजाम्बवं वा बदरस्य चूर्णं
मुस्तायुतां कर्कटकस्य शृङ्गीम् ।
दुरालभां वा मधुसंप्रयुक्तां
लिह्यात्कफच्छर्दिविनिग्रहार्थम् ॥ १४ ॥[§ 2532]

५

तर्पणं वा मधुयुतं तिसृणामपि भेषजम् ॥ १५ ॥[§ 2532]

कृतं गुडूच्या विधिवत्कषायं हिमसंज्ञितम् ।
तिसृष्वपि भवेत्पथ्यं माक्षिकेण समायुतम् ॥ १६ ॥[§ 2534]

द्रव्यादापोत्थितात्तोये प्रतप्ते निशि संस्थितात् ।
कषायो योऽभिनिर्याति स शीतः समुदाहृतः ॥ १७ ॥[§ 2536]

षड्भिः पलैश्चतुर्भिर्वा सलिलाच्छीतफाण्टयोः ।
आप्लुतं भेषजपलं रसाख्यायां पलद्वयम् ॥ १८ ॥[§ 2538]

श्रीफलस्य गुडूच्या वा कषायो मधुसंयुतः ।
पेयश्छर्दित्रये शीतो मूर्वा वा तण्डुलाम्बुना ॥ १९ ॥[§ 2540]

जम्ब्वाम्रपल्लवगवेधुकधान्यसेव्य-
ह्रीबेरवारि मधुना पिबतोऽल्पमल्पम् ।

cakradatta-१८९३ छर्दिः प्रयाति शमनं त्रिसुगन्धियुक्ता
लीढा निहन्ति मधुनाथ दुरालभा वा ॥ २० ॥[§ 2544]

जातीरसः कपित्थस्य पिप्पलीमरिचान्वितः ।
क्षौद्रेण युक्तः शमयेल्लेहोऽयं छर्दिमुल्बणाम् ॥ २१ ॥[§ 2546]

पिष्ट्वा धात्रीफलं द्राक्षां शर्करां च पलोन्मिताम् ।
दत्त्वा मधुपलं चात्र कुडवं सलिलस्य च ॥ २२ ॥[§ 2548]

वाससा गालितं पीतं हन्ति छर्दिं त्रिदोषजाम् ।[§ 2549]

६

एलालवङ्गगजकेशरकोलमज्जा-
लाजाप्रियङ्गुघनचन्दनपिप्पलीनाम् ।
चूर्णानि माक्षिकसितासहितानि लीढ्वा
छर्दिं निहन्ति कफमारुतपित्तजां च ॥ २३ ॥[§ 2552]

७

कोलामलकमज्जानौ माक्षिकविड्वितामधु ।
सकृष्णातण्डुलो लेहश्छर्दिमाशु नियच्छति ॥ २४ ॥[§ 2553]
cakradatta-१८९३

अश्वत्थवल्कलं शुष्कं दग्ध्वा निर्वापितं जले ।
तज्जलं पानमात्रेण छर्दिं जयति दुस्तराम् ॥ २५ ॥[§ 2555]

यष्ट्याह्वं चन्दनोपेतं सम्यक् क्षीरप्रपेषितम् ।
तेनैवालोड्य पातव्यं रुधिरच्छर्दिनाशनम् ॥ २६ ॥[§ 2557]

लाजाकपित्थमधुमागधिकोषणानां
क्षौद्राभयात्रिकटुधान्यकजीरकाणाम् ।
पथ्यामृतामरिचमाक्षिकपिप्पलीनां
लेहास्त्रयः सकलवम्यरुचिप्रशान्त्यै ॥ २७ ॥[§ 2561]

८

पद्मकामृतनिम्बानां धान्यचन्दनयोः पचेत् ।
कल्के क्वाथे च हविषः प्रस्थं छर्दिनिवारणम् ।
तृष्णारुचिप्रशमनं दाहज्वरहरं परम् ॥ २८ ॥[§ 2563]

१६ Adhikāra १६

१

तृष्णायां पवनोत्थायां सगुडं दधि शस्यते ।
रसाश्च बृंहणाः शीता गुडूच्या रस एव च ॥ १ ॥§ 2564
cakradatta-१८९३

पञ्चाङ्गकाः पञ्चगणा य उक्ता-
स्तेष्वम्बु सिद्धं प्रथमे गणे वा ।
पिबेत्सुखोष्णं मनुजोऽल्पमात्रं
तृष्णोपरोधं न कदापि कुर्यात् ॥ २ ॥§ 2568

पित्तोत्थितं पित्तहरैर्विपक्वं
निहन्ति तोयं पय एव चापि ॥ ३ ॥§ 2570

काश्मर्यशर्करायुक्तं चन्दनोशीरपद्मकम् ।
द्राक्षामधुकसंयुक्तं पित्ततर्षे जलं पिबेत् ॥ ४ ॥§ 2572
२

पित्तजायां तु तृष्णायां पक्वोदुम्बरजो रसः ।
तत्क्वाथो वा हिमस्तद्वच्छारिवादिगणाम्बु वा ॥ ५ ॥§ 2573

स्याज्जीवनीयसिद्धं
क्षीरघृतं वातपित्तजे तर्षे ।
तद्वद्द्राक्षाचन्दन-
खर्जूरोशीरमधुयुतं तोयम् ॥ ६ ॥§ 2577

सशारिवादौ तृणपञ्चमूले
तथोत्पलादौ मधुरे गणे वा ।
कुर्यात्कषायांस्तु तथैव युक्ता-
न्मधूकपुष्पादिषु चापरेषु ॥ ७ ॥§ 2581

बिल्वाटकीधातकिपञ्चकोल-
दर्भेषु सिद्धं कफजां निहन्ति ।
हितं भवेच्छर्दनमेव चात्र
तप्तेन निम्बप्रसवोदकेन ॥ ८ ॥§ 2585

सजीरकाण्यार्द्रकशृङ्गवेर-
सौवर्चलान्यर्धजलाप्लुतानि ।
मद्यानि हृद्यानि च गन्धवन्ति
पीतानि सद्यः शमयन्ति तृष्णाम् ॥ ९ ॥§ 2589

cakradatta-१८९३

क्षतोत्थितां रुग्विनिवारणेन
जयेद्रसानामसृजश्च पानैः ।
क्षयोत्थितां क्षीरजलं निहन्या-
न्मांसोदकं वाथ मधूदकं वा ॥ १० ॥§ 2593

गुर्वन्नजामुल्लिखनैर्जयेत्तु
क्षयादृते सर्वकृतां च तृष्णाम् ॥ ११ ॥§ 2595

लाजोदकं मधुयुतं शीतं गुडविमर्दितम् ।
काश्मर्यशर्करायुक्तं पिबेत्तृष्णार्दितो नरः ॥ १२ ॥§ 2597

३
अतिरुक्षदुर्बलानां
तर्षं शमयेन्नृणामिहाशु पयः ।
छागो वा घृतभृष्टः
शीतो मधुरो रसो हृद्यः ॥ १३ ॥§ 2600

आम्रजम्बूकषायं वा पिबेन्माक्षिकसंयुतम् ।
छर्दिं सर्वां प्रणुदति तृष्णां चैवापकर्षति ॥ १४ ॥§ 2602

वटशुङ्गसितालोध्रदाडिमं मधुकं मधु ।
पिबेत्तण्डुलतोयेन छर्दितृष्णानिवारणम् ॥ १५ ॥§ 2604

गोस्तनेक्षुरसक्षीरयष्टीमधुमधूत्पलैः ।
नियतं नस्यतः पानैस्तृष्णा शाम्यति दारुणा ॥ १६ ॥§ 2606

cakradatta-१८९३

४
क्षीरेक्षुरसमाध्वीकैः क्षौद्रशीधुगुडोदकैः ॥ १७ ॥§ 2606

वृक्षाम्लाम्लैश्च गण्डूषस्तालुशोषनिवारणः ।
तालुशोषे पिबेत्सर्पिर्घृतमण्डमथापि वा ॥ १८ ॥§ 2608

मूर्च्छाच्छर्दितृषादाहस्त्रीमद्यभृशकर्षिताः ।
पिबेयुः शीतलं तोयं रक्तपित्ते मदात्यये ॥ १९ ॥§ 2610

धान्याम्लमास्यवैरस्यमलदौर्गन्ध्यनाशनम् ।

तदेवालवणं पीतं मुखशोपहरं परम् ॥ २० ॥[§ 2612]

वैशद्यं जनयत्यास्ये संदधाति मुखे व्रणान् ।
दाहतृष्णाप्रशमनं मधुगण्डूषधारणम् ॥ २१ ॥[§ 2614]

५

कोलदाडिमवृक्षाम्लचुक्रीकाचुक्रिकारसः ।
पञ्चाम्लको मुखालेपः सद्यस्तृष्णां नियच्छति ॥ २२ ॥[§ 2615]

वारि शीतमधुयुतमाकण्ठाद्वा पिपासितम् ।
पाययेद्वामयेच्चापि तेन तृष्णा प्रशाम्यति ॥ २३ ॥[§ 2617]

वटशुङ्गामयक्षौद्रलाजनीलोत्पलैर्दृढा ।
गुटिका वदनन्यस्ता क्षिप्रं तृष्णां नियच्छति ॥ २४ ॥[§ 2619]
cakradatta-१८९३

ओदनं रक्तशालीनां शीतं माक्षिकसंयुतम् ।
भोजयेत्तेन शाम्येत्तु छर्दिस्तृष्णाचिरोत्थिता ॥ २५ ॥[§ 2621]

पूर्वामयातुरः सन्दीनस्तृष्णार्दितो जलं याचन् ।
न लभेत चेदाश्वेव मरणमाप्नोति दीर्घरोगं वा ॥ २६ ॥[§ 2623]

तृषितो मोहमायाति मोहात्प्राणान्विमुञ्चति ।
तस्मात्सर्वास्ववस्थासु न क्वचिद्वारि वार्यते ॥ २७ ॥[§ 2625]

१७ Adhikāra १७

१
सेकावगाहौ मणयः सहाराः
शीताः प्रदेहा व्यजनानिलश्च ।
शीतानि पानानि च गन्धवन्ति
सर्वासु मूर्च्छासु निवारितानि ॥ १ ॥[§ 2628]

सिद्धानि वर्गे मधुरे पयांसि
सदाडिमा जाङ्गलजा रसाश्च ।
तथा यवा लोहितशालयश्च
मूर्च्छासु शस्ताश्च सतीनमुद्गाः ॥ २ ॥[§ 2632]
cakradatta-१८९३

२

यथादोषं कषायाणि ज्वरघ्नानि प्रयोजयेत् ।
रक्तजायां तु मूर्च्छायां हितः शीतक्रियाविधिः ॥ ३ ॥§ 2633

मद्यजायां वमेन्मद्यं निद्रां सेवेद्यथासुखम् ।
विषजायां विषघ्नानि भेषजानि प्रयोजयेत् ॥ ४ ॥§ 2635

कोलमज्जोषणोशीरकेशरं शीतवारिणा ।
पीतं मूर्च्छां जयेल्लीढ्वा तृष्णां वा मधुसंयुताम् ॥ ५ ॥§ 2637

महौषधामृताक्षुद्रापौष्करग्रन्थिकोद्भवम् ।
पिबेत्कणायुतं क्वाथं मूर्च्छायेषु मदेषु च ॥ ६ ॥§ 2639

शतावरीबलामूलद्राक्षासिद्धं पयः पिबेत् ।
ससितं भ्रमनाशाय बीजं वाट्यालकस्य वा ॥ ७ ॥§ 2641

पिबेद्दुरालभाक्वाथं सघृतं भ्रमशान्तये ।
त्रिफलायाः प्रयोगो वा प्रयोगः पयसोऽपि वा ।
रसायनानां कौम्भस्य सर्पिषो वा प्रशस्यते ॥ ८ ॥§ 2644

३

मधुना हन्त्युपयुक्ता
त्रिफला रात्रौ गुडार्द्रकं प्रातः ।
cakradatta-१८९३ सप्ताहात्पथ्यभोजी
मदमूर्च्छाकासकामलोन्मादान् ॥ ९ ॥§ 2647

अञ्जनान्यवपीडाश्च धूमः प्रधमनानि च ।
सूचीभिस्तोदनं शस्तं दाहः पीडा नखान्तरे ॥ १० ॥§ 2649

लुञ्चनं केशरोम्णां च दन्तैर्दंशनमेव च ।
आत्मगुप्तावघर्षश्च हितास्तस्यावरोधने ॥ ११ ॥§ 2651

१८ Adhikāra १८

१

मन्थः खर्जूरमृद्वीकावृक्षाम्लाम्लीकदाडिमैः ।
परूषकैः सामलकैर्युक्तो मद्यविकारणुत् ॥ १ ॥§ 2652

जले चतुष्पले शीते क्षुण्णद्रव्यपलं क्षिपेत् ।
मृत्पात्रे मर्दयेत्सम्यक्तस्माच्च द्विपलं पिबेत् ॥ २ ॥§ 2654

सतीलमुद्गमिश्रान्वा दाडिमामलकान्वितान् ।
द्राक्षामलकखर्जूरपरूषकरसेन वा ।
कल्पयेत्तर्पणान्यूषान्रसांश्च विविधात्मकान् ॥ ३ ॥§ 2657
cakradatta-१८९३

२

मद्यं सौवर्चलव्योषयुक्तं किञ्चिज्जलान्वितम्
जीर्णमद्याय दातव्यं वातपानात्ययापहम् ॥ ४ ॥§ 2658

मुद्गयूषः सितायुक्तः स्वादुर्वापिशितो रसः ।
पित्तपानात्यये योज्याः सर्वतश्च क्रिया हिमाः ॥ ५ ॥§ 2660

पानात्यये कफोद्भूते लङ्घनं च यथाबलम् ।
दीपनीयौषधोपेतं पिबेन्मद्यं समाहितः ॥ ६ ॥§ 2662

सर्वजे सर्वमेवेदं प्रयोक्तव्यं चिकित्सितम् ।
आभिः क्रियाभिर्मिश्राभिः शान्तिं याति मदात्ययः ॥ ७ ॥§ 2664

३

न चेन्मद्यक्रमं मुक्त्वा क्षीरमस्य प्रयोजयेत् ।
लङ्घनाद्यैः कफे क्षीणे जातदौर्बल्यलाघवे ॥ ८ ॥§ 2665

ओजस्तुल्यगुणं क्षीरं विपरीतं च मद्यतः ।
क्षीरप्रयोगं मद्यं वा क्रमेणाल्पाल्पमाचरेत् ॥ ९ ॥§ 2667

४

पयः पुनर्नवाक्वाथयष्टीकल्कप्रसाधितम् ।
घृतं पुष्टिकरं पानान्मद्यपानहतौजसः ॥ १० ॥§ 2668

५

सौवर्चलमजाज्यं च वृक्षाम्लं साम्लवेतसम् ।
त्वगेलामरिचार्धांशं शर्कराभागयोजितम् ॥ ११ ॥§ 2669
cakradatta-१८९३

हितं लवणमष्टाङ्गमग्निसंदीपनं परम् ।
मदात्यये कफप्राये दद्यास्रोतोविशोधनम् ॥ १२ ॥§ 2671

६

चव्यं सौवर्चलं हिङ्गुपूरकं विश्वदीप्यकम् ।

चूर्णं मद्येन दातव्यं पानात्ययरुजापहम् ॥ १३ ॥[§ 2672]

जलाप्लुतश्चन्दनरूषिताङ्गः
स्रग्वी सभक्तां पिशितोपदंशाम् ।
पिबन्सुरां नैव लभेत रोगान्
मनोमतिघ्नं च मदं न याति ॥ १४ ॥[§ 2676]

द्राक्षाकपित्थफलदाडिमपानकं यत् ।
तत्पानविभ्रमहरं मधुशर्कराढ्यम् ॥ १५ ॥[§ 2678]

पथ्याक्काथेन संसिद्धं घृतं धात्रीरसेन वा ।
सर्पिः कल्याणकं वापि मदमूर्च्छाहरं पिबेत् ॥ १६ ॥[§ 2680]

सच्छर्दिमूर्च्छातीसारं मदं पूगफलोद्भवम् ।
सद्यः प्रशमयेत्पीतमातृप्तेर्वारि शीतलम् ॥ १७ ॥[§ 2682]

वन्यकरीषघ्राणाज्जलपानाल्लवणभक्षणाद्वापि ।
शाम्यति पूगफलमदश्चूर्णरुजाशर्कराकवलात् ॥ १८ ॥[§ 2684]

शङ्खचूर्णरजोघ्राणं स्वल्पं मदमपोहति ।
कूष्माण्डकरसः सगुडः शमयति मदनकोद्रवजम् ।
धौस्तुरं च दुग्धं सशर्करं पानयोगेन ॥ १९ ॥[§ 2687]

१९ Adhikāra १९

cakradatta-१८९३

१
शतधौतघृताभ्यक्तं लिह्याद्वा यवशक्तुभिः ।
कोलामलकयुक्तैर्वा धान्याम्लैरपि बुद्धिमान् ॥ १ ॥[§ 2688]

छादयेत्तस्य सर्वाङ्गमारणालार्द्रवाससा ।
लामज्जेनाथ शुक्तेन चन्दनेनानुलेपयेत् ॥ २ ॥[§ 2690]

चन्दनाम्बुकणास्यन्दितालवृन्तोपवीजितः ।
सुप्याद्दाहार्दितोऽम्भोजकदलीदलसम्भवे ॥ ३ ॥[§ 2692]

परिषेकावगाहेषु व्यजनानां च सेवने ।

शस्यते शिशिरं तोयं तृष्णादाहोपशान्तये ॥ ४ ॥[§ 2694]

क्षीरैः क्षीरिकषायैश्च सुशीतैश्चन्दनान्वितैः ।
अन्तर्दाहं प्रशमयेदेतैश्चान्यैश्च शीतलैः ॥ ५ ॥[§ 2696]
cakradatta-१८९३

२
कुशादिशालपर्णीभिर्जीवकाद्येन साधितम् ।
तैलं घृतं वा दाहघ्नं वातपित्तविनाशनम् ॥ ६ ॥[§ 2697]
३
फलिनीलोध्रसेव्याम्बु हेमपत्रं कुटन्नटम् ।
कालीयकरसोपेतं दाहे शस्तं प्रलेपनम् ॥ ७ ॥[§ 2698]

ह्रीबेरपद्मकोशीरचन्दनक्षोदवारिणा ।
संपूर्णामवगाहेत द्रोणीं दाहार्दितो नरः ॥ ८ ॥[§ 2700]

२० Adhikāra २०

१
उन्मादे वातिके पूर्वं स्नेहपानं विरेचनम् ।
पित्तजे कफजे वान्तिः परो बस्त्यादिकः क्रमः ॥ १ ॥[§ 2701]

यच्चोपदेक्ष्यते किञ्चिदपस्मारचिकित्सिते ।
उन्मादे तच्च कर्तव्यं सामान्याद्दोषदूष्ययोः ॥ २ ॥[§ 2703]

सब्राह्मीकूष्माण्डी
षड्ग्रन्थाशङ्खपुष्पिकास्वरसाः ।
उन्मादहृतो दृष्टाः
पृथगेते कुष्ठमधुमिश्राः ॥ ३ ॥[§ 2707]

दशमूलाम्बु सघृतं युक्तं मांसरसेन वा ।
ससिद्धार्थकचूर्णं वा पुराणं वैककं घृतम् ॥ ४ ॥[§ 2709]

उग्रगन्धं पुराणं स्याद्दशवर्षस्थितं घृतम् ।
लाक्षारसनिभं शीतं प्रपुराणमतः परम् ॥ ५ ॥[§ 2711]
cakradatta-१८९३

श्वेतोन्मत्तोत्तरदिङ्मूलसिद्धस्तु पायसः ।

गुडाज्यसंयुतो हन्ति सर्वोन्मादांस्तु दोषजान् ॥ ६ ॥[§ 2713]

२

उन्मादे समधुः पेयः शुद्धो वा तालशाखजः
रसो नस्येऽभ्यञ्जने च सार्षपं तैलमिष्यते ॥ ७ ॥[§ 2714]

अपक्वचटकी क्षीरपीतोन्मादविनाशिनी ।
बद्धं सार्षपतैलाक्तमुत्तानं चातपे न्यसेत् ॥ ८ ॥[§ 2716]

सिद्धार्थको हिङ्गु वचाकरञ्जौ देवदारु च ।
मञ्जिष्ठा त्रिफला श्वेता कटभीत्वक् कटुत्रिकम् ॥ ९ ॥[§ 2718]

समांशानि प्रियङ्गुश्च शिरीषो रजनीद्वयम् ।
बस्तमूत्रेण पिष्टोऽयमगदः पानमञ्जनम् ॥ १० ॥[§ 2720]

नस्यमालेपनं चैव स्नानमुद्वर्तनं तथा ।
अपस्मारविषोन्मादं हृत्वा लक्ष्मीज्वरापहः ॥ ११ ॥[§ 2722]

भूतेभ्यश्च भयं हन्ति राजद्वारे च शस्यते ।
सर्पिरेतेन सिद्धं वा सगोमूत्रं तदर्थ कृत् ॥ १२ ॥[§ 2724]

cakradatta-१८९३

३

त्र्यूषणं हिङ्गु लवणं वचा कटुकरोहिणी ।
शिरीषनक्तमालानां बीजं श्वेताश्च सर्षपाः ॥ १३ ॥[§ 2725]

गोमूत्रपिष्टैरेतैर्वा वर्तिर्नेत्राञ्जने हिता ।
चातुर्थकमपस्मारमुन्मादं च नियच्छति ॥ १४ ॥[§ 2727]

४

शुद्धस्याचारविभ्रंशे तीक्ष्णं नावनमञ्जनम् ।
ताडनं च मनोबुद्धिस्मृतिसंवेदनं हितम् ॥ १५ ॥[§ 2728]

तर्जनं त्रासनं दानं सान्त्वनं हर्षणं भयम् ।
विस्मयो विस्मृतेर्हेतोर्नयन्ति प्रकृतिं मनः ॥ १६ ॥[§ 2730]

कामशोकभयक्रोधहर्षेर्षालोभसम्भवान् ।
परस्परप्रतिद्वन्द्वैरेभिरेव शमं नयेत् ॥ १७ ॥[§ 2732]

इष्टद्रव्यविनाशात्तु मनो यस्योपहन्यते ।

तस्य तत्सदृशप्राप्त्या शान्त्याश्वासैश्च ताञ्जयेत् ॥ १८ ॥§ 2734
cakradatta-१८९३

५

प्रदेहोत्सादनाभ्यङ्गधूमाः पानं च सर्पिषः ।
प्रयोक्तव्यं मनोबुद्धिस्मृतिसंज्ञाप्रबोधनम् ॥ १९ ॥§ 2735

कल्याणकं महद्वापि दद्याद्वा चैतसं घृतम् ।
तैलं नारायणं चापि महानारायणं तथा ॥ २० ॥§ 2737

६

विशालात्रिफलाकौन्तीदेवदार्वेलवालुकम् ।
स्थिरानतं रजन्यौ द्वे शारिवे द्वे प्रियङ्गुकाः ॥ २१ ॥§ 2738

नीलोत्पलैलामञ्जिष्ठादन्तीदाडिमकेशरम् ।
तालीशपत्रं बृहती मालत्याः कुसुमं नवम् ॥ २२ ॥§ 2740

विडङ्गं पृश्निपर्णी च कुष्ठं चन्दनपद्मकौ ।
अष्टाविंशतिभिः कल्कैरेतैरक्षसमन्वितैः ॥ २३ ॥§ 2742

चतुर्गुणं जलं दत्त्वा घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
अपस्मारे ज्वरे कासे शोषे मन्दानले क्षये ॥ २४ ॥§ 2744

वातरक्ते प्रतिश्याये तृतीयकचतुर्थके ।
वम्यर्शोमूत्रकृच्छ्रे च विसर्पोपहतेषु च ॥ २५ ॥§ 2746

कण्डूपाण्ड्वामयोन्मादे विषमेहगरेषु च ।
भूतोपहतचित्तानां गद्गदानामरेतसाम् ॥ २६ ॥§ 2748

शस्तं स्त्रीणां च वन्ध्यानां धन्यमायुर्बलप्रदम् ।
अलक्ष्मीपापरक्षोघ्नं सर्वग्रहनिवारणम् ॥ २७ ॥§ 2750

कल्याणकमिदं सर्पिः श्रेष्ठं पुंसवनेषु च ।
द्विजलं सचतुःक्षीरं क्षीरकल्याणकं त्विदम् ॥ २८ ॥§ 2752
cakradatta-१८९३

७

एभ्य एव स्थिरादीनि जले पक्त्वैकविंशतिम् ।
रसे तस्मिन्पचेत्सर्पिगृष्टिक्षीरचतुर्गुणम् ॥ २९ ॥§ 2753

वीराद्धिमाषकाकोलीस्वयंगुप्तर्षभर्द्धिभिः ।
मेदया च समैः कल्कैस्तत्स्यात्कल्याणकं महत् ।
बृंहणीयं विशेषेण सन्निपातहरं परम् ॥ ३० ॥§ 2756

८

पञ्चमूल्यवकाश्मर्यौ रास्नैरण्डत्रिवृद्बला ।
मूर्वा शतावरी चेति क्वाथ्यैर्द्विपलिकैरिमैः ॥ ३१ ॥§ 2757

कल्याणकस्य चाङ्गेन तद्धृतं चैतसं स्मृतम् ।
सर्वचेतोविकाराणां शमनं परमं मतम् ॥ ३२ ॥§ 2759

घृतप्रस्थोऽत्र पक्तव्यः क्वाथो द्रोणाम्भसा वृतात् ।
चतुर्गणोऽत्र सम्पाद्यः कल्कः कल्याणकेरितः ॥ ३३ ॥§ 2761

९

जटिला पूतना केशी चारटी मर्कटी वचा ।
त्रायमाणा जयावीरा चोरकः कटुरोहिणी ॥ ३४ ॥§ 2762

वयस्था शूकरी छत्रा सातिच्छत्रा पलङ्कषा ।
महापरुषदन्ता च वयस्था नाकुलीद्वयम् ॥ ३५ ॥§ 2764

cakradatta-१८९३

कटुम्भरा वृश्चिकाली स्थिरा चैव च तैर्घृतम् ।
सिद्धं चातुर्थकोन्मादग्रहापस्मारनाशनम् ॥ ३६ ॥§ 2766

महापैशाचिकं नाम घृतमेतद्यथामृतम् ।
मेधाबुद्धिस्मृतिकरं बालानां चाङ्गवर्धनम् ॥ ३७ ॥§ 2768

१०

हिङ्गुसौवर्चलव्योषैर्द्विपलांशैर्घृताढकम् ।
चतुर्गुणे गवां मूत्रे सिद्धमुन्मादनाशनम् ॥ ३८ ॥§ 2769

११

लशुनस्याविनष्टस्य तुलार्धं निस्तुषीकृतम् ।
तदर्धं दशमूल्यास्तु द्व्याढकेऽपां विपाचयेत् ॥ ३९ ॥§ 2770

पादशेषे घृतप्रस्थं लशुनस्य रसं तथा ।
कोलमूलकवृक्षाम्लमातुलुङ्गार्द्रकै रसैः ॥ ४० ॥§ 2772

दाडिमाम्बुसुरामस्तुकाञ्जिकाम्लैस्तदर्धिकैः ।
साधयेत्त्रिफलादारुलवणव्योषदीप्यकैः ॥ ४१ ॥§ 2774

यमानीचव्यहिङ्ग्वम्लवेतसैश्च पलार्धिकैः ।
सिद्धमेतत्पिबेच्छूलगुल्मार्शोजठरापहम् ॥ ४२ ॥[§ 2776]

ब्रध्नपाण्ड्वामयप्लीहयोनिदोषक्रिमिज्वरान् ।
वातश्लेष्मामयांश्चान्यानुन्मादांश्चापकर्षति ॥ ४३ ॥[§ 2778]

cakradatta-१८१३

१२

सर्पिःपानादिरागन्तोर्मन्त्रादिश्चेष्यते विधिः ।
पूजाबल्युपहारेष्टिहोममन्त्राञ्जनादिभिः ॥ ४४ ॥[§ 2779]

जयेदागन्तुमुन्मादं यथाविधि शुचिर्भिषक् ।
कृष्णामरिचसिन्धूत्थमधुगोपित्तनिर्मितम् ॥ ४५ ॥[§ 2781]

अञ्जनं सर्वभूतोत्थमहोन्मादविनाशनम् ।
दार्वीमधुभ्यां पुष्यायां कृतं च गुडिकाञ्जनम् ॥ ४६ ॥[§ 2783]

मरिचं वातपे मांसं सपित्तं स्थितमञ्जनम् ।
वैकृतं पश्यतः कार्यं दोषभूतहतस्मृतेः ॥ ४७ ॥[§ 2785]

निम्बपत्रवचाहिङ्गुसर्पनिर्मोकसर्षपैः ।
डाकिन्यादिहरो धूपोभूतोन्मादविनाशनः ॥ ४८ ॥[§ 2787]

कार्पासास्थिमयूरपिच्छबृहती-
निर्माल्यपिण्डीतकैः-
स्त्वङ्मांसीवृषदंशविट्तुषवचा-
केशाहिनिर्मोककैः ।
गोशृङ्गद्विपदन्तहिङ्गुमरिचै-
स्तुल्यैस्तु धूपः कृतः
स्कन्दोन्मादपिशाचराक्षससुरा-
वेशज्वरघ्नः स्मृतः ॥ ४९ ॥[§ 2795]

व्रह्मराक्षसजिन्नस्यं पक्वेन्द्रीफलमूत्रजम् ।
साज्यं भूतहरं नस्यं श्वेताज्येष्ठाम्बुनिर्मितम् ॥ ५० ॥[§ 2797]

देवर्षिपितृगन्धर्वैरुन्मत्तस्य च बुद्धिमान् ।

वर्जयेदञ्जनादीनि तीक्ष्णानि क्रूरमेव च ॥ ५१ ॥§ 2799

२१ Adhikāra २१

cakradatta-१८९३

१
वातिकं बस्तिभिः प्रायः पैत्तं प्रायो विरेचनैः ।
श्लैष्मिकं वमनप्रायैरपस्मारमुपाचरेत् ॥ १ ॥§ 2800

सर्वतः सुविशुद्धस्य सम्यगाश्वासितस्य च ।
अपस्मारविमोक्षार्थं योगान्संशमनाञ्छृणु ॥ २ ॥§ 2802

२
मनोह्वा तार्क्ष्यजं चैव शकृत्पारावतस्य च ।
अञ्जनं हन्त्यपस्मारमुन्मादं च विशेषतः ॥ ३ ॥§ 2803

यष्टीहिङ्गुवचावक्रशिरीषलशुनामयैः ।
साजामूत्रैरपस्मारे सोन्मादे नावनाञ्जने ॥ ४ ॥§ 2805

cakradatta-१८९३

पुष्योद्धृतं शुनःपित्तमपस्मारघ्नमञ्जनम् ।
तदेव सर्पिषा युक्तं धूपनं परमं स्मृतम् ॥ ५ ॥§ 2807

३
नकुलोलूकमार्जारगृध्रकीटाहिकाकजैः ।
तुण्डैः पक्षैः पुरीषैश्च धूपनं कारयेद्भिषक् ॥ ६ ॥§ 2808

कायस्थान् शारदान्मुद्गान्मुस्तोशीरयवांस्तथा ।
सव्योषान्बस्तमूत्रेण पिष्ट्वा वर्तिं प्रकल्पयेत् ॥ ७ ॥§ 2810

अपस्मारे तथोन्मादे सर्पदंष्ट्रे गरार्दिते ।
विषपीते जलमृते चैताः स्युरमृतोपमाः ॥ ८ ॥§ 2812

अपेतराक्षसीकुष्ठपूतनाकेशिचोरकैः ।
उत्सादनं मूत्रपिष्टैर्मूत्रैरेवावसेचनम् ॥ ९ ॥§ 2814

४
जतुकाशकृतातद्वद्गन्धैर्वा बस्तरोमभिः ।
अपस्मारहरो लेपो मूत्रसिद्धार्थशिग्रुभिः ॥ १० ॥§ 2815

यः खादेत्क्षीरभक्ताशी माक्षिकेण वचारजः ।
अपस्मारं महाघोरं सुचिरोत्थं जयेद्ध्रुवम् ॥ ११ ॥[§ 2817]

उल्लम्बितनरग्रीवापाशं दग्ध्वा कृता मसी ।
शीताम्बुना समं पीता हन्त्यपस्मारमुद्धतम् ॥ १२ ॥[§ 2819]

प्रतोज्यं तैललशुनं पयसा वा शतावरी ।
ब्रह्मीरसश्च मधुना सर्वापस्मारभेषजम् ॥ १३ ॥[§ 2821]

निर्दह्य निर्द्रवां कृत्वा छागिकामरनालिकाम् ।
ताममूलसाधिकां खादन्नपस्मारमुदस्यति ॥ १४ ॥[§ 2823]

cakradatta-१८९३

हृत्कम्पोऽक्षिरुजा यस्य स्वेदो हस्तादिशीतता ।
दशमूलीजलं तस्य कल्याणाज्यं च योजयेत् ॥ १५ ॥[§ 2825]

५

गोशकृद्रसदध्यम्लक्षीरमूत्रैः समैर्घृतम् ।
सिद्धं चातुर्थकोन्मादग्रहापस्मारनाशनम् ॥ १६ ॥[§ 2826]

६

द्वे पञ्चमूले त्रिफला रजन्यौ कुटजत्वचम् ।
सप्तपर्णमपामार्गं नीलिनीं कटुरोहिणीम् ॥ १७ ॥[§ 2827]

सम्पाकं फल्गुमूलं च पौष्करं सदुरालभम् ।
द्विपलानि जलद्रोणे पक्त्वा पादावशेषिते ॥ १८ ॥[§ 2829]

भार्गी पाठा त्रिकटुकं त्रिवृता निचुलानि च ।
श्रेयसीमाढकीं मूर्वां दन्तीं भूनिम्बचित्रकौ ॥ १९ ॥[§ 2831]

द्वे शारिवे रौहिषं च भूतिकं मदयन्तिकाम् ।
क्षिपेत्पिष्ट्वाक्षमात्राणि तैः प्रस्थं सर्पिषः पचेत् ॥ २० ॥[§ 2833]

गोशकृद्रसदध्यम्लक्षीरमूत्रैश्च तत्समैः ।
पञ्चगव्यमिति ख्यातं महत्तदमृतोपमम् ॥ २१ ॥[§ 2835]

अपस्मारे ज्वरे कासे श्वयथावुदरेषु च ।
गुल्मार्शःपाण्डुरोगेषु कामलायां हलीमके ॥ २२ ॥[§ 2837]

अलक्ष्मीग्रहरक्षोघ्नं चातुर्थकविनाशनम् ।
cakradatta-१८९३ [७]शणस्त्रिवृत्तथैरण्डो दशमूली शतावरी ॥ २३ ॥[§ 2839]

रास्ना मागधिका शिग्रु क्वाथ्यं द्विपलिकं भवेत् ।
विदारी मधुकं मेदे द्वे काकोल्यौ सिता तथा ॥ २४ ॥[§ 2841]

एभिः खर्जूरमृद्वीकाभीरुयुञ्जातगोक्षुरैः ।
चैतसस्य घृतस्याङ्गैः पक्तव्यं सर्पिरुत्तमम् ॥ २५ ॥[§ 2843]

महाचैतससंज्ञं तु सर्वापस्मारनाशनम् ।
गरोन्मादप्रतिश्यायतृतीयकचतुर्थकान् ॥ २६ ॥[§ 2845]

पापालक्ष्म्यौ जयेदेतत्सर्वग्रहनिवारणम् ।
कासश्वासहरं चैव शुक्रार्तवविशोधनम् ॥ २७ ॥[§ 2847]

घृतमानः क्वाथविधिरिह चैतसवन्मतः ।
कल्कश्चैतसकल्कोक्तद्रव्यैः सार्धं च पादिकः ॥ २८ ॥[§ 2849]

नित्यं युञ्जातकाप्राप्तौ तालमस्तकमिष्यते ।
cakradatta-१८९३ [८]कूष्माण्डकरसे सर्पिरष्टादशगुणे पचेत् ॥ २९ ॥[§ 2851]

यष्ट्याह्वकल्कं तत्पानमपस्मारविनाशनम् ।
९
ब्रह्मीरसे वचाकुष्ठशङ्खपुष्पीभिरेव च ॥ ३० ॥[§ 2853]

पुराणं मेध्यमुन्मादग्रहापस्मारनुद्धृतम् ।
१०
पलङ्कषावचापथ्यावृश्चिकाल्यर्कसर्षपैः ॥ ३१ ॥[§ 2855]

जटिलापूतनाकेशीलाङ्गलीहिङ्गुचोरकैः ।
लशुनातिरसाचित्राकुष्ठैर्विड्भिश्च पक्षिणाम् ॥ ३२ ॥[§ 2857]

मांसाशिनां यथालाभं बस्तमूत्रे चतुर्गुणे ।
सिद्धमभ्यञ्जने तैलमपस्मारविनाशनम् ॥ ३३ ॥[§ 2859]

११
अभ्यङ्गः सार्षपं तैलं बस्तमूत्रे चतुर्गुणे ।

सिद्धं स्याद्गोशकृन्मूत्रैः पानोत्सादनमेव च ॥ ३४ ॥[§ 2860]

२२ Adhikāra २२

cakradatta-१८९३

१

स्वाद्वम्ललवणैः स्निग्धैराहारैर्वातरोगिणः ।
अभ्यङ्गस्नेहबस्त्याद्यैः सर्वानेवोपपादयेत् ॥ १ ॥[§ 2861]

विशेषतस्तु कोष्ठस्थे वाते क्षारं पिबेन्नरः ।
आमाशयस्थे शुद्धस्य यथा दोषहरी क्रिया ॥ २ ॥[§ 2863]

आमाशयगते वाते छर्दिताय यथाक्रमम् ।
देयः षड्धरणो योगः सप्तरात्रं सुखाम्बुना ॥ ३ ॥[§ 2865]

चित्रकेन्द्रयवाः पाठाकटुकातिविषाभयाः ।
महाव्याधिप्रशमनो योगः षड्धरणः स्मृतः ॥ ४ ॥[§ 2867]

पलदशमांशो धरणं
योगोऽयं सौश्रुतस्ततस्तस्य ।
माषेण पञ्चगुञ्जक-
मानेन प्रत्यहं सुयुग्देयः ॥ ५ ॥[§ 2871]

२

पक्वाशयगते वाते हितं स्नेहविरेचनम् ।
बस्तयः शोधनीयाश्च प्रशाश्च लवणोत्तराः ॥ ६ ॥[§ 2872]

स्नुहीलवणवार्ताकुस्नेहांश्छन्ने घटे दहेत् ।
गोमयैः स्नेहलवणं तत्परं वातनाशनम् ॥ ७ ॥[§ 2874]

कार्यो बस्तिगते चापि विधिर्बस्तिविशोधनः ।
त्वङ्मांसासृक्शिराप्राप्ते कुर्याच्चासृग्विमोक्षणम् ॥ ८ ॥[§ 2876]

स्नेहोपानाहाग्निकर्मबन्धनोन्मर्दनानि च ।
स्नायुसन्ध्यस्थिसंप्राप्ते कुर्याद्वाते विचक्षणः ॥ ९ ॥[§ 2878]

स्वेदाभ्यङ्गावगाहांश्च हृद्यं चान्नं त्वगाश्रिते ।
शीताः प्रदेहा रक्तस्थे विरेको रक्तमोक्षणम् ॥ १० ॥[§ 2880]

cakradatta-१८९३

विरेको मांसमेदःस्थे निरूहाः शमनानि च ।
बाह्याभ्यन्तरतः स्नेहैरस्थिमज्जगतं जयेत् ॥ ११ ॥[§ 2882]

३

हर्षोऽन्नपानं शुक्रस्थे बलशुक्रकरं हितम् ।
विबद्धमार्गं शुक्रं तु दृष्ट्वा दद्याद्विरेचनम् ॥ १२ ॥[§ 2883]

गर्भे शुष्के तु वातेन बालानां चापि शुष्यताम् ।
सितामधुककाश्मर्यैर्हितमुत्थापने पयः ॥ १३ ॥[§ 2885]

शिरोगतेऽनिले वातशिरोरोगहरी क्रिया ।
व्यादितास्ये हनुं स्विन्नामङ्गुष्ठाभ्यां प्रपीड्य च ॥ १४ ॥[§ 2887]

प्रदेशिनीभ्यां चोन्नम्य चिबुकोन्नामनं हितम् ।
अर्दिते नवनीतेन खादेन्माषेण्डरीं नरः ॥ १५ ॥[§ 2889]

क्षीरमांसरसैर्भुक्त्वा दशमूलीरसं पिबेत् ।
स्नेहाभ्यङ्गशिरोबस्तिपाननस्यपरायणः ॥ १६ ॥[§ 2891]

अर्दितं स जयेत्सर्पिः पिबेदौत्तरभक्तिकम् ।
पञ्चमूलीकृतः क्वाथो दशमूलीकृतोऽथवा ॥ १७ ॥[§ 2893]

रुक्षस्वेदस्तथा नस्यं मन्यास्तम्भे प्रशस्यते ।
बाताद्वाग्धमनीदुष्टौ स्नेहगण्डूषधारणम् ॥ १८ ॥[§ 2895]

cakradatta-१८९३

४

सहरिद्रावचाकुष्ठं पिप्पलीविश्वभेषजम् ।
अजाजी चाजमोदा च यष्टीमधुकसैन्धवम् ॥ १९ ॥[§ 2896]

एतानि समभागानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ।
तच्चूर्णं सर्पिषालोड्य प्रत्यहं भक्षयेन्नरः ॥ २० ॥[§ 2898]

एकविंशतिरात्रेण भवेच्छ्रुतिधरो नरः ।
मेघदुन्दुभिनिर्घोषो मत्तकोकिलनिःस्वनः ॥ २१ ॥[§ 2900]

जडगद्गदमूकत्वं लेहः कल्याणको जयेत् ।

रुक्षस्त्रिकस्कन्दगतं वायुं मन्यागतं तथा ॥ २२ ॥[§ 2902]

वमनं हन्ति नस्यं च कुशलेन प्रयोजितः ।
५
माषबलाशुकशिम्बी
कत्तृणरास्नश्वगन्धोरुबूकाणाम् ।
क्वाथो नस्यनिपीतो
रामठलवणान्वितः कोष्णः ॥ २३ ॥[§ 2907]
cakradatta-१८९३

अपहरति पक्षवातं
मन्यास्तम्भं सकर्णनादरुजम् ।
दुर्जयमर्दितवातं
सप्ताहाज्जयति चावश्यम् ॥ २४ ॥[§ 2911]
६

दशमूलीबलामाषक्वाथं तैलाज्यमिश्रितम् ।
सायं भुक्त्वा पिबेन्नक्तं विश्वाच्यामपबाहुके ॥ २५ ॥[§ 2912]

मूलं बलायास्त्वथ पारिभद्रा-
त्तथात्मगुप्तास्वरसं पिबेद्वा ।
नस्यं तु यो मांसरसेन दद्या-
न्मासादसौ वज्रसमानबाहुः ॥ २६ ॥[§ 2916]

माषात्मगुप्तकैरण्डवाट्यालकशृतं पिबेत् ।
हिङ्गुसैन्धवसंयुक्तं पक्षाघातनिवारणम् ॥ २७ ॥[§ 2918]

बाहुशोषे पिबेत्सर्पिर्भुक्त्वा कल्याणकं महत् ।
हृदि प्रकुपिते वाते चांशुमत्याः पयो हितम् ॥ २८ ॥[§ 2920]

हरीतकी वचा रास्ना सैन्धवं चाम्लवेतसम् ।
घृतमात्रासमायुक्तमपतन्त्रकनाशनम् ॥ २९ ॥[§ 2922]
७

पलमर्धं पलं चैव रसोनस्य सुकुट्टितम् ।
हिङ्गुजीरकसिन्धूत्थैः सौवर्चलकटुत्रयैः ॥ ३० ॥[§ 2923]
cakradatta-१८९३

चूर्णितैर्माषकोन्मानैरवचूर्ण्य विलोडितम् ।

यथाग्नि भक्षितं प्रात रुबूक्काथानुपानतः ॥ ३१ ॥§ 2925

दिने दिने प्रयोक्तव्यं माषमेकं निरन्तरम् ।
वातरोगं निहन्त्याशु अर्दितं सापतन्त्रकम् ॥ ३२ ॥§ 2927

एकाङ्गरोगिणे चैव तथा सर्वाङ्गरोगिणे ।
ऊरुस्तम्भे च गृध्रस्यां क्रिमिकोष्ठे विशेषतः ॥ ३३ ॥§ 2929

कटीपृष्ठामयं हन्यादुदरं च विशेषतः ।
८
हन्ति प्राग्भोजनात्पीतं दध्यम्लं सवचोषणम् ॥ ३४ ॥§ 2931

अपतानकमन्योऽपि वातव्याधिक्रमो हितः ।
वातघ्नैर्दशमूल्या च नरं कुब्जमुपाचरेत् ॥ ३५ ॥§ 2933

स्नेहैर्मांसरसैर्वापि प्रवृद्धं तं विवर्जयेत् ।
पिप्पल्यादिरजस्तूनीप्रतितून्योः सुखाम्बुना ॥ ३६ ॥§ 2935

पिबेद्वा स्नेहलवणं सघृतं क्षारहिङ्गु वा ।
आध्माने लङ्घनं पाणितापश्च फलवर्तयः ॥ ३७ ॥§ 2937

दीपनं पाचनं चैव बस्तिं चाप्यत्र शोधनः ।
प्रत्याध्माने तु वमनं लङ्घनं दीपनं तथा ॥ ३८ ॥§ 2939

प्रत्यष्ठीलाष्ठीलिकयोरन्तर्विद्रधिगुल्मवत् ।
cakradatta-१८९३ [९]दशमूलीबलारास्नागुडूचीविश्वभेषजम् ॥ ३९ ॥§ 2941

पिबेदेरण्डतैलेन गृध्रसीखञ्जपङ्गुषु ।
शेफालिकादलैः क्वाथो मृद्वग्निपरिसाधितः ॥ ४० ॥§ 2943

दुर्वारं गृध्रसीरोगं पीतमात्रं समुद्धरेत् ।
पञ्चमूलकषायं तु रुबूतैलं त्रिवृद्धृतम् ।
त्रिवृतैवाथवा युक्तं गृध्रसीगुल्मशूलनुत् ॥ ४१ ॥§ 2946

तैलं घृतं वार्द्रकमातुलुङ्ग्यो
रसं सचुक्रं सगुडं पिबेद्वा ।
कट्यूरुपृष्ठत्रिकगुल्मशूल-

गृध्रस्युदावर्तहरः प्रदिष्टः ॥ ४२ ॥[§ 2950]

तैलमेरण्डजं वापि गोमूत्रेण पिबेन्नरः ।
मासमेकं प्रयोगोऽयं गृध्रस्यूरुग्रहापहः ॥ ४३ ॥[§ 2952]

गोमूत्रैरण्डतैलाभ्यां कृष्णा पीता सुचूर्णिता ।
दीर्घकालोत्थितां हन्ति गृध्रसीं कफवातजाम् ॥ ४४ ॥[§ 2954]

अश्नाति यो नरः सिद्धामेरण्डतैलसाधिताम् ।
वार्ताकं गृध्रसीखिन्नः पूर्वामाप्नोत्यसौ गतिम् ॥ ४५ ॥[§ 2956]

पिष्ट्वैरण्डफलं क्षीरे सविश्वं वा फलं रुबोः ।
पायसो भक्षितः सिद्धो गृध्रसीकटिशूलनुत् ॥ ४६ ॥[§ 2958]

cakradatta-१८९३

१०

रास्नायास्तु बलं चैकं कर्षान्पञ्च च गुग्गुलोः
सर्पिषा वटिकां कृत्वा खादेद्वा गृध्रसीहराम् ॥ ४७ ॥[§ 2959]

गृध्रस्यार्तं नरं सम्यक्पाचनाद्यैर्विशोधितम् ।
ज्ञात्वा नरं प्रदीप्ताग्निं बस्तिभिः समुपाचरेत् ॥ ४८ ॥[§ 2961]

नादौ बस्तिविधिं कुर्याद्यावदूर्ध्वं न शुध्यति ।
स्नेहो निरर्थकस्तस्य भस्मन्येव हुतिर्यथा ॥ ४९ ॥[§ 2963]

गृध्रस्यार्तस्य जङ्घायाः स्नेहस्वेदे कृते भृशम् ।
पद्भ्यां निर्मर्दितायाश्च सूक्ष्ममार्गेण गृध्रसीम् ॥ ५० ॥[§ 2965]

११

अवतार्याङ्गुलौ सम्यक्कनिष्ठायां शनैः शनैः ।
ज्ञात्वा समुन्नतं ग्रन्थिं कण्डरायां व्यवस्थितम् ॥ ५१ ॥[§ 2966]

तं शस्त्रेण विदार्याशु प्रबालाङ्कुरसन्निभम् ।
समुद्धृत्याग्निना दग्ध्वा लिम्पेद्यष्ट्याह्वचन्दनैः ॥ ५२ ॥[§ 2968]

विध्येच्छिरामिन्द्रबस्तेरधस्ताच्चतुरङ्गुलेः ।
यदि नोपशमं गच्छेद्दहेत्पादकनिष्ठिकाम् ॥ ५३ ॥[§ 2970]

१२

तगरस्य शिफामार्द्रां पिष्ट्वा तक्रेण यः पिबेत् ।

वङ्क्षणानिलरोगार्तः स क्षणादेव मुच्यते ।
cakradatta-१८९३ दशमूलीकषायेण पिबेद्वा नागराम्भसा ॥ ५४ ॥[§ 2972]

कटिशूलेषु सर्वेषु तैलमेरण्डसम्भवम् ।
विश्वाच्यां खञ्जपङ्ग्वोश्च दाहे हर्षे च पादयोः ॥ ५५ ॥[§ 2974]

क्रोष्टुशीर्षविकारे च विकारे वातकण्टके ।
शिरां यथोक्तां निर्विध्य चिकित्सा वातरोगनुत् ॥ ५६ ॥[§ 2976]

१३

गुग्गुलुं क्रोष्टुशीर्षं तु गुडूचीत्रिफलाम्भसा ।
क्षीरेणैरण्डतैलं वा पिबेद्वा वृद्धदारकम् ॥ ५७ ॥[§ 2977]

रक्तावसेचनं कुर्यादभीक्ष्णं वातकण्टके ।
पिबेदेरण्डतैलं वा दहेच्छुचिभिरेव वा ॥ ५८ ॥[§ 2979]

खल्ल्यां स्निग्धाम्ललवणैः स्वेदमर्दोपनाहनम् ।
पृथक्पलांशा त्रिफला पिप्पली चेति चूर्णितम् ॥ ५९ ॥[§ 2981]

दशमूलाम्बुना भाव्यं त्वगेलार्धपलान्वितम् ।
दत्त्वा पलानि पञ्चैव गुग्गुलोर्वटकीकृतः ॥ ६० ॥[§ 2983]

एष मांसरसाभ्यासाद्वातरोगान्विशेषतः ।
हन्ति सन्ध्यस्थिमज्जस्थान्वृक्षमिन्द्राशनिर्यथा ॥ ६१ ॥[§ 2985]

भाव्यद्रव्यसमं क्वाथ्यं क्वाथोऽष्टांशस्तु तेन च ।
आर्द्रं यावद्दिनं भाव्यं सप्ताहं भावनाविधिः ॥ ६२ ॥[§ 2987]
cakradatta-१८९३

१४

आहाश्वगन्धाहपुषागुडूची
शतावरीगोक्षुरवृद्धदारकम् ।
रास्नाशताह्वासशठीयमानी
सनागराश्चेति समैश्च चूर्णम् ॥ ६३ ॥[§ 2990]

तुल्यं भवेत्कौशिकमत्र मध्ये
देयं तथा सर्पिरतोऽर्धभागम् ।
अर्धाक्षमात्रं त्वथ तत्प्रयोगात्
कृत्वानुपानं सुरयाथ यूषैः ॥ ६४ ॥[§ 2994]

मद्येन वा कोष्णजलेन वाथ
क्षीरेण वा मांसरसेन वापि ।
कटिग्रहे गृध्रसिबाहुपृष्टे
हनुग्रहे जानुनि पादयुग्मे ॥ ६५ ॥§ 2998

सन्धिस्थिते चास्थिगते च वाते
मज्जागते स्नायुगते च कुष्ठे ।
रोगाञ्जयेद्वातकफानुविद्धान्
वातेरितान्हृद्ग्रहयोनिदोषान् ॥ ६६ ॥§ 3002

भग्नास्थिविद्धेषु च खञ्जवाते
त्रयोदशाङ्गं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥ ६७ ॥§ 3004

१५

जिह्वा वरकमग्रे तु वाते वातहरं हितम् ।
अन्नावृते तदुल्लेखो दीपनं पाचनं लघु ॥ ६८ ॥§ 3005

cakradatta-१८१३

सुप्तिवाते त्वसृङ्मोक्षं कारयेद्बहुशो भिषक् ।
दिह्याच्च लवणागारधूमैस्तैलविमर्दितैः ॥ ६९ ॥§ 3007

सर्पिस्तैलवसामज्जपानाभ्यञ्जनबस्तयः ।
स्वेदाः स्निग्धा निवातं च स्थानं प्रावरणानि च ॥ ७० ॥§ 3009

रसाः पयांसि भोज्यानि स्वाद्वम्ललवणानि च ।
बृंहणं यत्तु तत्सर्वं प्रशस्तं वातरोगिणाम् ॥ ७१ ॥§ 3011

पटोलपालकैर्यूषो वृष्यो वातहरो लघुः ।
वाट्यालककृतो यूषः परं वातविनाशनः ॥ ७२ ॥§ 3013

बलायाः पञ्चमूलस्य दशमूलस्य वा रसे ।
अजाशीर्षाम्बुजानूपक्रव्यादपि शितैः पृथक् ॥ ७३ ॥§ 3015

साधयित्वा रसान्स्निग्धान्दध्याम्लव्योषसंस्कृतान्
भोजयेद्वातरोगार्तं तैर्व्यक्तलवणैर्नरम् ॥ ७४ ॥§ 3017

पञ्चमूलीबलासिद्धं क्षीरं वातामये हितम् ।
बाजिगन्धाबलास्तिस्रो दशमूलीमहौषधम् ।

द्वे गृध्रनख्यौ रास्ना च गणो मारुतनाशनः ॥ ७५ ॥[§ 3020]

१६

कोलं कुलत्थं सुरदारुरास्ना-
माषा उमातैलफलानि कुष्ठम् ।
cakradatta-१८९३ वचा शताह्वे यवचूर्णमम्ल-
मुष्णानि वातामयिनां प्रदेहः ॥ ७६ ॥[§ 3023]

आनूपवेशवारोष्णप्रदेहो वातनाशनः ।
१७
निरस्थिपिशितं पिष्टं स्विन्नं गुडघृतान्वितम् ॥ ७७ ॥[§ 3025]

कृष्णामरिचसंयुक्तं वेशवार इति स्मृतः ।
काकोल्यादिः सवातघ्नः सर्वाम्लद्रव्यसंयुतः ॥ ७८ ॥[§ 3027]

सानूपमांसः सुस्विन्नः सर्वस्नेहसमन्वितः ।
सुखोष्णः स्पष्टलवणः साल्वनः परिकीर्तितः ॥ ७९ ॥[§ 3029]

तेनोपनाहं कुर्वीत सर्वदा वातरोगिणाम् ।
वातघ्नो भद्रदार्वादिः काकोल्यादिस्तु सौश्रुतः ॥ ८० ॥[§ 3031]

मांसेनात्रौषधं तुल्यं यावताम्लेन चाम्लता ।
पट्टीस्यात्स्वेदनार्थं च काञ्जिकाद्यम्लमिष्यते ॥ ८१ ॥[§ 3033]

चतुःस्नेहोऽत्र तावान्स्यात्सुस्विन्नत्वं यतो भवेत् ।
समस्तं वर्गमर्धं वा यथालाभमथापि वा ॥ ८२ ॥[§ 3035]

प्रयुञ्जीतेति वचनं सर्वत्र गणकर्मणि ।
१८
अश्वगन्धाकषाये च कल्के क्षीरचतुर्गुणम् ॥ ८३ ॥[§ 3037]

घृतं पक्वं तु वातघ्नं वृष्यं मांसविवर्धनम् ।
cakradatta-१८९३ [१९]दशमूलस्य निर्यूहे जीवनीयैः पलोन्मितैः ॥ ८४ ॥[§ 3039]

क्षीरेण च घृतं पक्वं तर्पणं पवनार्तिनुत् ।
क्वाथोऽत्र त्रिगुणः सर्पिःप्रस्थः साध्यः पयःसमः ॥ ८५ ॥[§ 3041]

२०

आजं चर्मविनिर्मुक्तं त्यक्तशृङ्गखुरादिकम् ।

पञ्चमूलीद्वयं चैव जलद्रोणे विपाचयेत् ॥ ८६ ॥§ 3042

तेन पादावशेषेण घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
जीवनीयैः सकट्याह्वैः क्षीरं चैव शतावरीम् ॥ ८७ ॥§ 3044

छागलाद्यमिदं नाम्ना सर्ववातविकारनुत् ।
अर्दिते कर्णशूले च बाधिर्ये मूकमिन्मिने ॥ ८८ ॥§ 3046

जडगद्गदपङ्गूनां खञ्जे गृध्रसिकुब्जयोः ।
अपतानेऽपतन्त्रे च सर्पिरेतत्प्रशस्यते ॥ ८९ ॥§ 3048

द्रोणे द्रव्यतुलाशृत्या स्याच्छागदशमूलयोः ।
पृथक् तुलार्धं यष्ट्याह्वद्वयं देयं द्विधोक्तितः ॥ ९० ॥§ 3050
cakradatta-१८९३

२१

एलामुराशरलशैलजदारुकौन्ती
चण्डाशटीनलदचम्पकहेमपुष्पम् ।
स्थौणेयगन्धरसपूतिदलामृणाल-
श्रीवासकुन्दुरुनखाम्बुवराङ्गकुष्ठम् ॥ ९१ ॥§ 3053

कालीयकं जलदकर्कटचन्दनश्री-
र्जात्याः फलं सविकसं सहकुङ्कुमं च ।
मृक्कातुरुष्कलघुलांभतया विनीय
तैलं बलाक्कथनदुग्धयुतं च दध्ना
सार्धं पचेत्तु हितमेतदुदाहरन्ति
वातामयेषु बलवर्णवपुःप्रकारि ॥ ९२ ॥§ 3059

२२

बलानिःक्काथकल्काभ्यां तैलं पक्वं पयोऽन्वितम् ।
सर्ववातविकारघ्नमेवं शैरीयपाचितम् ॥ ९३ ॥§ 3060

२३

बलामूलकषायस्य दशमूलीकृतस्य च ।
यवकोलकुलत्थस्य क्काथस्य पयसा तथा ॥ ९४ ॥§ 3061

अष्टावष्टौ शुभा भागास्तैलादेकस्तदेकतः ।
पचेदावाप्य मधुरं गणं सैन्धवसंयुतम् ॥ ९५ ॥§ 3063

तथागुरुसर्जरसं सरलं देवदारु च ।

मञ्जिष्ठां चन्दनं कुष्ठमेलां कालानुशारिवाम् ॥ ९६ ॥[§ 3065]

मांसीशैलेयकं पत्रं तगरं शारिवां वचाम् ।
शतावरीमश्वगन्धां शतपुष्पां पुनर्नवाम् ॥ ९७ ॥[§ 3067]
cakradatta-१८९३

तत्साधुसिद्धं सौवर्णे राजते मृण्मयेऽपि वा ।
प्रक्षिप्य कलशे सम्यग्सुनिगुप्तं निधापयेत् ॥ ९८ ॥[§ 3069]

बलातैलमिदं नाम्ना सर्ववातविकारनुत् ।
यथाबलमयोमात्रां सूतिकायै प्रदापयेत् ॥ ९९ ॥[§ 3071]

या च गर्भार्थिनी नारी क्षीणशुक्रश्च यः पुमान्
क्षीणवाते मर्महतेऽभिहते मथितेऽथ वा ।
भग्नेश्रमाभिपन्ने च सर्वथैवोपयोजयेत् ॥ १०० ॥[§ 3074]

सर्वानाक्षेपकादींश्च वातव्याधीन्व्यपोहति ।
हिक्काकासमधीमन्थं गुल्मश्वासं सुदुस्तरम् ॥ १०१ ॥[§ 3076]

षण्माषानुपयुज्यैतदन्त्रवृद्धिमपोहति ।
प्रत्यग्रधातुः पुरुषो भवेच्च स्थिरयौवनः ॥ १०२ ॥[§ 3078]

एतद्धि राज्ञा कर्तव्यं राजमात्राश्च ये नराः ।
सुखिनः सुकुमाराश्च बलिनश्चापि ये नराः ॥ १०३ ॥[§ 3080]

२४

बिल्वाग्निमन्थस्योनाकपाटलापारिभद्रकः ।
प्रसारण्यश्वगन्धा च बृहती कण्टकारिका ॥ १०४ ॥[§ 3081]
cakradatta-१८९३

बला चातिबला चैव श्वदंष्ट्रा सपुनर्नवा ।
एषां दशपलान्भागांश्चतुर्द्रोणेऽम्भसः पचेत् ॥ १०५ ॥[§ 3083]

पादशेषं परिस्राव्य तैलपात्रं प्रदापयेत् ।
शतपुष्पा देवदारु मांसी शैलेयकं वचा ॥ १०६ ॥[§ 3085]

चन्दनं तगरं कुष्ठमेलापर्णीचतुष्टयम् ।
रास्ना तुरगगन्धा च सैन्धवं सपुनर्नवम् ॥ १०७ ॥[§ 3087]

एषां द्विपलिकान्भागान्पेषयित्वा विनिक्षिपेत् ।
शतावरीरसं चैव तैलतुल्यं प्रदापयेत् ॥ १०८ ॥[§ 3089]

आजं वा यदि वा गव्यं क्षीरं दत्त्वा चतुर्गुणम् ।
पाने बस्तौ तथाभ्यङ्गे भोज्ये चैव प्रशस्यते ॥ १०९ ॥[§ 3091]

अश्वो वा वातसंभग्नो गजो वा यदि वा नरः ।
पङ्गुलः पीठसर्पी च तैलेनानेन सिध्यति ॥ ११० ॥[§ 3093]

अधोभागे च ये वाताः शिरोमध्यगताश्च ये ।
दन्तशूले हनुस्तम्भे मन्यास्तम्भे गलग्रहे ॥ १११ ॥[§ 3095]

यस्य शुष्यति चैकाङ्गं गतिर्यस्य च विह्वला ।
क्षीणेन्द्रिया नष्टशुक्रा ज्वरक्षीणाश्च ये नराः ॥ ११२ ॥[§ 3097]

बधिरा लल्लजिह्वाश्च मन्दमेधस एव च ।
अल्पप्रजा च या नारी या च गर्भं न विन्दति ॥ ११३
॥[§ 3099]

वातार्तौ वृषणौ येषामन्त्रवृद्धिश्च दारुणा ।
एतत्तैलवरं तेषां नाम्ना नारायणं स्मृतम् ।
तगरं नतमत्र स्यादभावे शीयलिछोपडः ॥ ११४ ॥[§ 3102]
cakradatta-१८९३

२५

शतावरी चांशुमती पृश्निपर्णी शटी वरा ।
एरण्डस्य च मूलानि बृहत्योः पूतिकस्य च ॥ ११५ ॥[§ 3103]

गवेधुकस्य मूलानि तथा सहचरस्य च ।
एषां दशपलान्भागाञ्जलद्रोणे विपाचयेत् ॥ ११६ ॥[§ 3105]

पादावशेषे पूते च गर्भं चैनं समावपेत् ।
पुनर्नवावचादारुशताह्वाचन्दनागरु ॥ ११७ ॥[§ 3107]

शैलेयं तगरं कुष्ठमेलामांसी स्थिता बला ।
अश्वाह्वासैन्धवं रास्नापलार्धानि च पेषयेत् ॥ ११८ ॥[§ 3109]

गव्याजपयसः प्रस्थो द्वौ द्वावत्र प्रदापयेत् ।

शतावरीरसप्रस्थं तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ११९ ॥[§ 3111]

अस्य तैलस्य सिद्धस्य शृणु वीर्यमतःपरम् ।
अश्वानां वातभग्नानां कुञ्जराणा नृणां तथा ॥ १२० ॥[§ 3113]

तैलमेतत्प्रयोक्तव्यं सर्ववातनिवारणम् ।
आयुष्मांश्च नरः पीत्वा निश्चयेन दृढी भवेत् ॥ १२१ ॥[§ 3115]

गर्भमश्वतरी विन्देत्किं पुनर्मानुषी तथा ।
हृच्छूलं पार्श्वशूलं च तथैवार्धावभेदकम् ॥ १२२ ॥[§ 3117]

अपचीं गण्डमालां च वातरक्तं हनुग्रहम् ।
कामलां पाण्डुरोगं च अश्मरीं चापि नाशयेत् ॥ १२३ ॥[§ 3119]

तैलमेतद्भगवता विष्णुना परिकीर्तितम् ।
नारायणमिति ख्यातं वातान्तकरणं परम् ॥ १२४ ॥[§ 3121]
cakradatta-१८९३

२६

शतं पक्वाश्वगन्धाया जलद्रोणेंऽशशेषितम् ।
विस्राव्य विपचेत्तैलं क्षीरं दत्वा चतुर्गुणम् ॥ १२५ ॥[§ 3122]

कल्कैर्मृणालशालूकबिसकिञ्जल्कमालती ।
पुष्पैर्ह्रीबेरमधुकशारिवापद्मकेशरैः ॥ १२६ ॥[§ 3124]

मेदापुनर्नवाद्राक्षामञ्जिष्ठाबृहतीद्वयैः ।
एलैलवालुत्रिफलामुस्तचन्दनपद्मकैः ॥ १२७ ॥[§ 3126]

पक्वं रक्ताश्रयं वातं रक्तपित्तमसृग्दरम् ।
हन्यात्पुष्टिबलं कुर्यात्कृशानां मांसवर्धनम् ॥ १२८ ॥[§ 3128]

रेतोयोनिविकारघ्नं घ्राणशोषापकर्षणम् ।
षण्डानपि वृषान्कुर्यात्पानाभ्यङ्गानुवासनैः ॥ १२९ ॥[§ 3130]

२७

मूलकस्वरसं तैलं क्षीरदध्यम्लकाञ्जिम् ।
तुल्यं विपाचयेत्कल्कैर्बलाचित्रकसैन्धवैः ॥ १३० ॥[§ 3131]
cakradatta-१८९३

पिप्पल्यातिविषारास्नाचविकागुरुचित्रकैः ।
भल्लातकवचाकुष्टश्वदंष्ट्राविश्वभेषजैः ॥ १३१ ॥[§ 3133]

पुष्कराह्वशठीबिल्वशताह्वानतदारुभिः ।
तत्सिद्धं पीतमत्युग्रान्हन्ति वातात्मकान्मदान् ॥ १३२ ॥[§ 3135]

२८
रसोनकल्कस्वरसेन पक्वं
तैलं पिबेद्यस्त्वनिलामयार्तः ।
तस्याशु नश्यन्ति हि वातरोगा
ग्रन्था विशाला इव दुर्गृहीताः ॥ १३३ ॥[§ 3138]

२९
केतकीनागबलातिबलानां
यद्बहुलेन रसेन विपक्वम् ।
तैलमनल्पतुषोदकसिद्धं
मारुतमस्थिगतं विनिहन्ति ॥ १३४ ॥[§ 3141]

अनल्पवचनात्तत्र तुल्ये क्वाथतुषोदके ।
अकल्कोऽपि भवेत्स्नेहोयः साध्यः केवले द्रवे ॥ १३५ ॥[§ 3143]

३०
द्वे पले सैन्धवात्पञ्च शुण्ठ्या ग्रन्थिकचित्रकात् ।
द्वे द्वे भल्लातकास्थीनि विंशतिर्द्वे तथाढके ॥ १३६ ॥[§ 3144]

आरणालात्पचेत्प्रस्थं तैलमेतैरपत्यदम् ।
गृध्रस्युरुग्रहार्शोऽर्तिसर्ववातविकारनुत् ॥ १३७ ॥[§ 3146]
cakradatta-१८९३

३१
तैलं सङ्कुचितेऽभ्यङ्गे माषसैन्धवसाधितम् ।
बाहुशीर्षगते नस्यं पानंचौत्तरभक्तिकम् ।
क्वाथोऽत्र माषनिष्पाद्यः सैन्धवं कल्कमेव च ॥ १३८ ॥[§ 3148]

३२
मापात्मगुप्तातिविषोरुबूक-
रास्नाशताह्वालवणैः सुपिष्टैः ।
चतुर्गुणे माषवलाकषाये
तैलं कृतं हन्ति च पक्षवातम् ॥ १३९ ॥[§ 3151]

३३
माषप्रस्थं समावाप्य पचेत्सम्यक्जलाढके ।
पादशेषे रसे तस्मिन्क्षीरं दद्याच्चतुर्गुणम् ॥ १४० ॥[§ 3152]

प्रस्थं च तिलतैलस्य कल्कं दत्त्वाक्षसम्मितम् ।
जीवनीयानि यान्यष्टौ शतपुष्पां ससैन्धवाम् ॥ १४१ ॥ § 3154

रास्नात्मगुप्तामधुकं बलाव्योषं त्रिकण्टकम् ।
पक्षाघातार्दिते वाते कर्णशूले सुदारुणे ॥ १४२ ॥ § 3156

मन्दश्रुतौ चाश्रवणे तिमिरे च त्रिदोषजे ।
हस्तकम्पे शिरःकम्पे विश्वच्यामवबाहुके ॥ १४३ ॥ § 3158

शस्तं कलायखञ्जे च पानाभ्यञ्जनबस्तिभिः ।
माषतैलमिदं श्रेष्ठमूर्ध्वजत्रुगदापहम् ॥ १४४ ॥ § 3160

cakradatta-१८९३

३४

माषातसीयवकुरुण्टककण्टकारी-
गोकण्टटुण्टुकजटाकपिकच्छुतोयैः ।
कार्पासकास्थिशणबीजकुलत्थकोल-
क्वाथेन बस्तपिशितस्य रसेन चापि ॥ १४५ ॥ § 3163

शुण्ठ्या समागधिकया शतपुष्पया च
सैरण्डमूलसपुनर्नवया सरण्या ।
रास्नाबलामृतलताकटुकैर्विपक्वं
माषाख्यमेतदवबाहुहरं च तैलम् ॥ १४६ ॥ § 3167

अर्धाङ्गशोषमपतानकमाढ्यवात-
माक्षेपकं सभुजकम्पशिरः प्रकम्पम् ।
नस्येन बस्तिविधिना परिषेचनेन
हन्यात्कटीजघनजानुरुजश्च सर्वाः ॥ १४७ ॥ § 3171

३५

माषक्वाथे बलाक्वाथे रास्नाया दशमूलजे ।
यवकोलकुलत्थानां छागमांसभवे पृथक् ॥ १४८ ॥ § 3172

प्रस्थे तैलस्य च प्रस्थं क्षीरं दत्त्वा चतुर्गुणम् ।
रास्नात्मगुप्तासिन्धूत्थशताह्वैरण्डमुस्तकैः ॥ १४९ ॥ § 3174

जीवनीयैर्बलाव्योषैः पचेदक्षसमैर्भिषक् ।
हस्तकम्पे शिरःकम्पे बाहुशोषेऽवबाहुके ॥ १५० ॥ § 3176

cakradatta-१८९३

बाधिर्ये कर्णशूले च कर्णनादे च दारुणे ।
विश्वच्यामर्दिते कुब्जे गृध्रस्यामपतानके ॥ १५१ ॥§ 3178

बस्त्यभ्यञ्जनपानेषु नावने च प्रयोजयेत् ।
माषतैलमिदं श्रेष्ठमूर्ध्वजत्रुगदापहम् ॥ १५२ ॥§ 3180

क्वाथप्रस्थाः षडेवात्र विभक्त्यन्तेन कीर्तिताः ।
३६
माषस्यार्धाढकं दत्त्वा तुलार्धं दशमूलतः ॥ १५३ ॥§ 3182

पलानि छागमांसस्य त्रिंशद्द्रोणेऽम्भसः पचेत् ।
पूतशीते कषाये च चतुर्थांशावतारिते ॥ १५४ ॥§ 3184

प्रस्थं च तिलतैलस्य पयो दद्याच्चतुर्गुणम् ।
आत्मगुप्तोरुबूकश्च शताह्वा लवणत्रयम् ॥ १५५ ॥§ 3186

जीवनीयानि मञ्जिष्ठा चव्यचित्रककट्फलम् ।
सव्योषं पिप्पलीमूलं रास्नामधुकसैन्धवम् ॥ १५६ ॥§ 3188

देवदार्वमृता कुष्ठं वाजिगन्धा वचा शटी ।
एतैरक्षसमैः कल्कैः साधयेन्मृदुनाग्निना ॥ १५७ ॥§ 3190

पक्षाघातार्दिते वाते बाधिर्ये हनुसंग्रहे ।
कर्णनादे शिरःशूले तिमिरे च त्रिदोषजे ॥ १५८ ॥§ 3192

पाणिपादशिरोग्रीवाभ्रमणे मन्दचङ्क्रमे ।
कलायखञ्जपाङ्गुल्ये गृध्रस्यामवबाहुके ॥ १५९ ॥§ 3194

पाने बस्तौ तथाभ्यङ्गे नस्ये कर्णाक्षिपूरणे ।
तैलमेतत्प्रशंसन्ति सर्ववातरुजापहम् ॥ १६० ॥§ 3196

cakradatta-१८९३

३७

द्विपञ्चमूलीं निःक्वाथ्य तैलात्षोडशभिर्गुणैः ।
माषाढकं साधयित्वा तन्निर्यूहं चतुर्गुणम् ॥ १६१ ॥§ 3197

ग्राहयित्वा तु विपचेत्तैलप्रस्थं पयः समम् ।
कल्कार्थं च समावाप्य भिषग्द्रव्याणि बुद्धिमान् ॥ १६२ ॥§ 3199

अश्वगन्धां शटीं दारुबलां रास्नां प्रसारणीम् ।
कुष्ठं परूषकं भार्गी द्वे विदार्यौ पुनर्नवाम् ॥ १६३ ॥§ 3201

मातुलुङ्गफलाजाज्यौ रामठं शतपुष्पिकाम् ।
शतावरीगोक्षुरकं पिप्पलीमूलचित्रकम् ॥ १६४ ॥§ 3203

जीवनीयगणं सर्वं संहृत्यैव ससैन्धवम् ।
तत्साधुसिद्धं विज्ञाय माषतैलमिदं महत् ॥ १६५ ॥§ 3205

बस्त्यभ्यञ्जनपानेषु नावने च प्रयोजयेत् ।
पक्षाघाते हनुस्तम्भे अर्दिते सापतन्त्रके ॥ १६६ ॥§ 3207

अवबाहुकविश्वच्योः खञ्जपङ्गुलयोरपि ।
हनुमन्याग्रहे चैवमधिमन्थे च वातिके ॥ १६७ ॥§ 3209

शुक्रक्षये कर्णनादे कर्णशूले च दारुणे ।
कलायखञ्जशमने भेषज्यमिदमादिशेत् ॥ १६८ ॥§ 3211

दशमूलाढकं द्रोणे निःक्वाथ्य पादिको भवेत् ।
क्वाथश्चतुर्गुणस्तैलान्माषक्वाथेऽप्ययं विधिः ॥ १६९ ॥§ 3213

cakradatta-१८९३

३८

ग्राम्यानूपौदकानां तु भिन्नास्थीनि पचेज्जले ।
तं स्नेहं दशमूलस्य कषायेण पुनः पचेत् ॥ १७० ॥§ 3214

जीवकर्षभकास्फोताविदारीकपिकच्छुभिः ।
वातघ्नैर्जीवनीयैश्च कल्कैर्द्विक्षीरभागिकम् ॥ १७१ ॥§ 3216

तत्सिद्धं नावनाभ्यङ्गात्तथा पानानुवासनात् ।
शिरःपार्श्वास्थिकोष्ठस्थं प्रणुदत्याशु मारुतम् ॥ १७२ ॥§ 3218

ये स्युः प्रक्षीणमज्जानः क्षीणशुक्रौजसश्च ये ।
बलपुष्टिकरंतेषामेतत्स्यादमृतोपमम् ॥ १७३ ॥§ 3220

३९

प्रस्थः स्यात्त्रिफलायास्तु कुलत्थकुडवद्वयम् ।
कृष्णगन्धात्वगाढक्योः पृथक्पञ्चपलंभवेत् ॥ १७४ ॥§ 3221

रास्नाचित्रकयोर्द्वे द्वे दशमूलं पलोन्मितम् ।
जलद्रोणे पचेत्पादशेषं प्रस्थोन्मितं पृथक् ॥ १७५ ॥§ 3223

सुरारणालदध्यम्लसौवीरकतुषोदकम् ।
कोलदाडिमवृक्षाम्लरसं तैलं घृतं वसाम् ॥ १७६ ॥§ 3225
cakradatta-१८९३

मज्जानं च पयश्चैव जीवनीयपलानि षट् ।
कल्कं दत्त्वा महास्नेहं सम्यगेनं विपाचयेत् ॥ १७७ ॥§ 3227

शिरामज्जास्थिगे वाते सर्वाङ्गिकाङ्गरोगिषु ।
वेपनाक्षेपशूलेषु तमभ्यङ्गं प्रदापयेत् ॥ १७८ ॥§ 3229

४०

प्रसारणीशतं क्षुण्णं पचेत्तोयार्मणे शुभे ।
पादशिष्टे समं तैलं दधि दद्यात्सकाञ्जिकम् ॥ १७९ ॥§ 3230

द्विगुणं च पयो दत्त्वा कल्कान्द्विपलिकांस्तथा ।
चित्रकं पिप्पलीमूलं मधुकं सैन्धवं वचाम् ॥ १८० ॥§ 3232

शतपुष्पां देवदारुरास्नां वारणपिप्पलीम् ।
प्रसारण्याश्च मूलानि मांसीभल्लातकानि च ॥ १८१ ॥§ 3234

पचेन्मृद्वग्निना तैलं वातश्लेष्मामयाञ्जयेत् ।
अशीतिं नरनारीस्थान्वातरोगानपोहति ॥ १८२ ॥§ 3236

कुब्जं स्तिमितपङ्गुत्वं गृध्रसीखुडुकार्दितम् ।
हनुपृष्ठशिरोग्रीवास्तम्भं वापि नियच्छति ॥ १८३ ॥§ 3238
cakradatta-१८९३

४१

प्रसारण्यास्तुलामश्वगन्धाया दशमूलतः ।
तुलां तुलां पृथग्वारि द्रोणे पादांशशेषिते ॥ १८४ ॥§ 3239

तैलाढकं चतुःक्षीरं दधितुल्यं द्विकाञ्जिकम् ।

द्विपलैर्ग्रन्थिकक्षारप्रसारण्यक्षसैन्धवैः ॥ १८५ ॥§ 3241

समञ्जिष्ठाग्नियष्ट्याह्वैः पलिकैर्जीवनीयकैः ।
शुण्ठ्याः पञ्च पलं दत्त्वा त्रिंशद्भल्लातकानि च ॥ १८६ ॥§ 3243

पचेद्धस्त्यादिना वातं हन्ति सन्धिशिरास्थितम् ।
पुंस्त्वोत्साहस्मृतिप्रज्ञाबलवर्णाग्निवृद्धये ॥ १८७ ॥§ 3245

प्रसारणीयं त्रिशती अक्षं सौवर्चलं त्विह ।
४२
समूलपत्रामुत्पाच्य शरत्काले प्रसारणीम् ॥ १८८ ॥§ 3247

शतं ग्राह्यं सहचराच्छतावर्याः शतं तथा ।
बलात्मगुप्ताश्वगन्धाकेतकीनां शतं शतम् ॥ १८९ ॥§ 3249

पचेच्चतुर्गुणे तोये द्रवैस्तैलाढकं भिषक् ।
मस्तुमांसरसं चुक्रं पयश्चाढकमाढकम् ॥ १९० ॥§ 3251

दध्याढकसमायुक्तं पाचयेन्मृदुनाग्निना ।
द्रव्याणां त प्रदातव्या मात्रा चार्धा पलांशिका ॥ १९१ ॥§ 3253

तगरं मदनं कुष्ठं केशरं मुस्तकं त्वचम् ।
रास्ना सैन्धवपिप्पल्यौ मांसी मञ्जिष्ठयष्टिका ॥ १९२ ॥§ 3255

तथा मेदा महामेदा जीवकर्षभकौ पुनः ।
शतपुष्पा व्याघ्रनखं शुण्ठी देवाह्वमेव च ॥ १९३ ॥§ 3257

काकोलीक्षीरकाकोलीवचाभल्लातकं तथा ।
पेषयित्वा समानेतान्साधनीया प्रसारणी ॥ १९४ ॥§ 3259

नातिपक्वं न हीनं च सिद्धं पूतं निधापयेत् ।
यत्र यत्र प्रदातव्या तन्मे निगदतः शृणु ॥ १९५ ॥§ 3261
cakradatta-१८९३

कुब्जानामथ पङ्गूनां वामनानां तथैव च ।
यस्य शुष्यति चैकाङ्गं ये च भग्नास्थिसन्धयः ॥ १९६ ॥§ 3263

वातशोणितदुष्टानां वातोपहतचेतसाम् ।
स्त्रीषु प्रक्षीणशुक्राणां वाजीकरणमुत्तमम् ॥ १९७ ॥§ 3265

बस्तौ पाने तथाभ्यङ्गे नस्ये चैव प्रदापयेत् ।
प्रयुक्तं शमयत्याशु वातजान्विविधान्गदान् ॥ १९८ ॥§ 3267

४३

शाखामूलदलैः प्रसारणितुला-
स्तिस्रः कुरुल्टात्तुले
छिन्नायाश्च तुले तुले रुबुकतो
रास्नाशिरीषात्तुला ।
देवाह्वाच्च सकेतकाद्धटशते
निःक्वाथ्य कुम्भांशिके
तोये तैलघटं तुषाम्बुकलसौ
दद्वाढकं मस्तुनः ॥ १९९ ॥§ 3274

cakradatta-१८९३

शुक्ताच्छागरसादथेक्षुरसतः
क्षीराच्च दद्वाढकं
पृक्काकर्कटजीवकाद्यविकसा-
काकोलिकाकच्छुरा ।
सूक्ष्मैलाघनसारकुन्दसरला-
काश्मीरमांसीनखैः
कालीयोत्पलपद्मकाह्वयनिशा-
कक्कोलकग्रन्थिकैः ॥ २०० ॥§ 3282

चाम्पेयाभयचोचपूगकटुका-
जातीफलाभीरुभिः
श्रीवासामरदारुचन्दनवचा-
शैलेयसिन्धूद्भवैः ।
तैलाम्योदकटम्भराङ्घ्रिनलिका-
वृश्चीरकच्चोरकैः
कस्तूरीदशमूलकेतकनत-
ध्यामाश्वगन्धाम्बुभिः ॥ २०१ ॥§ 3290

कौन्तीतार्क्षजशल्लकीफललघु-
श्यामाशताह्वामयै-
र्भल्लातत्रिफलाब्जकेशरमहा-

श्यामालवङ्गान्वितैः ।
सव्योपैस्त्रिफलैर्भहीयसि पचे-
न्मन्देन पात्रेऽग्निना
पानाभ्यञ्जनबस्तिनस्यविधिना
तन्मारुतं नाशयेत् ॥ २०२ ॥§ 3298

सर्वाङ्गार्धगतं तथावयवगं
सन्ध्यस्थिमज्ञान्वितं
श्लेष्मोत्थानथ पैत्तिकांश्च शमये-
न्नानाविधानामयान् ।
धातून्बृंहयति स्थिरं च कुरुते
पुंसां नवं यौवनं
वृद्धस्यापि बलं करोति सुमह-
द्वन्ध्यासु गर्भप्रदम् ॥ २०३ ॥§ 3306

पीत्वा तैलमिदं जरत्यपि सुतं
सूतेऽमुना भूरुहाः
सिक्ताः शोषमुपागताश्च फलिनः
स्निग्धा भवन्ति स्थिराः ।
cakradatta-१८९३ भग्नाङ्गाः सुदृढा भवन्ति मनुजा
गावोहयाः कुञ्जराः ॥ २०४ ॥§ 3312

४४

समूलदलशाखायाः प्रसारण्याः शतत्रयम् ।
शतमेकं शतावर्या अश्वगन्धाशतं तथा ॥ २०५ ॥§ 3313

केतकीनां शतं चैकं दशमूलाच्छतं शतम् ।
शतं वाट्यालकस्यापि शतं सहचरस्य च ॥ २०६ ॥§ 3315
cakradatta-१८९३

जलद्रोणशतं दत्त्वा शतभागावशेषितम् ।
ततस्तेन कषायेण कषायद्विगुणेन च ॥ २०७ ॥§ 3317

सुव्यक्तेनारणालेन दधिमण्डाढकेन च ।
क्षीरशुक्तेक्षुनिर्यासच्छागमांसरसाढकैः ॥ २०८ ॥§ 3319

तैलाद्द्रोणं समायुक्तं दृढे पात्रे निधापयेत् ।
द्रव्याणि यानि पेष्याणि तानि वक्ष्याम्यतः परम् ॥ २०९ ॥§ 3321

भल्लातकं नतं शुण्ठीपिप्पलीचित्रकं शठी ।
वचापृक्काप्रसारण्याः पिप्पल्या मूलमेव च ॥ २१० ॥[§ 3323]

देवदारुशताह्वौ च सूक्ष्मैलात्वचवालकम् ।
कुङ्कुमं मदमञ्जिष्ठातुरुष्कं नखिकागुरु ॥ २११ ॥[§ 3325]

कर्पूरकुन्दुरुनिशालवङ्गध्यामचन्दनम् ।
कक्कोलनलिकामुस्तं कालीयोत्पलपत्रकम् ॥ २१२ ॥[§ 3327]

शटीहरेणुशैलेयश्रीवासं च सकेतकम् ।
त्रिफलाकच्छुराभीरुसरलापद्मकेशरम् ॥ २१३ ॥[§ 3329]

प्रियङ्गुशीरनलदं जीवकाद्यं पुनर्नवा ।
दशमूल्यश्वगन्धे च नागपुष्पं रसाञ्जनम् ॥ २१४ ॥[§ 3331]

कटुकाजातिपूगानां फलानि शल्लकीरसम् ।
भागान्त्रिपलिकान्दत्वा शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ॥ २१५ ॥[§ 3333]

विस्तीर्णे सुदृढे पात्रे पाक्यैषा तु प्रसारणी ।
प्रयोगः षड्विधश्चात्र रोगार्तानां विधीयते ॥ २१६ ॥[§ 3335]

अभ्यङ्गात्त्वग्गतं हन्ति पानात्कोष्ठगतं तथा ।
भोजनात्सूक्ष्मनाडीस्थान्नस्यादूर्ध्वं गतं तथा ॥ २१७ ॥[§ 3337]

पक्वाशयगते वस्तिर्निरूहः सार्वकायिके ।
एतद्धि बडवाश्वानां किशोराणां यथामृतम् ॥ २१८ ॥[§ 3339]

एतदेव मनुष्याणां कुञ्जराणां गवामपि ।
अनेनैव च तैलेन शुष्यमाणा महाद्रुमाः ॥ २१९ ॥[§ 3341]

सिक्ताः पुनः प्ररोहन्ति भवन्ति फलशाखिनः ।
वृद्धोऽप्यनेन तैलेन पुनश्च तरुणायते ॥ २२० ॥[§ 3343]

न प्रसूते च या नारी सापि पीत्वा प्रसूयते ।
अप्रजः पुरुषो यस्तु सोऽपि पीत्वा लभेत्सुतम् ॥ २२१ ॥[§ 3345]

अशीतिं वातजान्रोगान्पैत्तिकाञ्श्लैष्मिकानपि ।
सन्निपातसमुत्थांश्च नाशयेत्क्षिप्रमेव तु ॥ २२२ ॥§ 3347

एतेनान्धकदृष्टीनां कृतं पुंसबनं महत् ।
कृत्वा विष्णोर्बलिं चापि तैलमेतत्प्रयोजयेत् ॥ २२३ ॥§ 3349

क्वाथे तुलार्धं रास्नायाः किलिमस्य च दीयते ।
भल्लातकासहत्वे तु तत्स्थाने रक्तचन्दनम् ॥ २२४ ॥§ 3351
cakradatta-१८९३

त्वक्पत्रं पत्रमधुरीकुष्टचम्पकगैरिकाः ।
ग्रन्थिकोषौ मरुबकमधिकत्वेन दीयते ॥ २२५ ॥§ 3353

कर्पूरमददानं च शुक्तैर्गन्धोदकक्रिया ।
द्रव्यशुद्धिः पाकविधिर्भाविप्रसारणीसमः ॥ २२६ ॥§ 3355
cakradatta-१८९३

४५
शतत्रयं प्रसारण्या द्वे च पीतसहाचरात् ।
अश्वगन्धैरण्डबला वरी रास्ना पुनर्नवा ॥ २२७ ॥§ 3356

केतकी दशमूलं च पृथक्त्वक्पारिभद्रकः ।
प्रत्येकमेषां तु तुला तुलार्धं किलिमात्तथा ॥ २२८ ॥§ 3358

तुलार्धं स्याच्छिरीषाच्च लाक्षायाः पञ्चविंशतिः ।
पलानि लोध्राच्च तथा सर्वमेकत्र साधयेत् ॥ २२९ ॥§ 3360

जलपञ्चाढकशते सपादे तत्र शेषयेत् ।
द्रोणद्वयं काञ्जिकं च षड्विंशत्याढकोन्मितम् ॥ २३० ॥§ 3362

क्षीरदध्नोः पृथक्प्रस्थान्दशमं त्वाढकं तथा ।
इक्षुरसाढकौ चैव छागमांसतुलात्रये ॥ २३१ ॥§ 3364

जलपञ्चचत्वारिंशत्प्रस्थान्पक्त्वे तु शोषयेत् ।
सप्तदशरसप्रस्थान्मञ्जिष्ठाक्वाथ एव च ॥ २३२ ॥§ 3366

कुडवोनाढकोन्मानद्रवैरेतैस्तु साधयेत् ।

सुशुद्धतिलतैलस्य द्रोणं प्रस्थेन संयुतम् ॥ २३३ ॥[§ 3368]

काञ्जिकं मानतो द्रोणं शुक्तेनात्र विधीयते ।
आद्य एभिर्द्रवैः पाकः कल्को भल्लातकं कणा ॥ २३४ ॥[§ 3370]

नागरं मरिचं चैव प्रत्येकं षद्वलोन्मितम् ।
भल्लातकासहत्वे तु रक्तचन्दनमुच्यते ॥ २३५ ॥[§ 3372]

पथ्याक्षधात्री सरलं शताह्वाकर्कटी वचा ।
चोरपुष्पीशटीमुस्तं द्वयं पद्मं च सोत्पलम् ॥ २३६ ॥[§ 3374]

पिप्पलीमूलमञ्जिष्ठा साश्वगन्धा पुनर्नवा ।
दशमूलं समुदितं चक्रमर्दो रसाञ्जनम् ॥ २३७ ॥[§ 3376]

गन्धतृणं हरिद्रा च जीवनीयो गणस्तथा ।
एषां त्रिपलिकैर्भागैराद्यः पाको विधीयते ॥ २३८ ॥[§ 3378]

देवपुष्पीबोलपत्रं शल्लकीरसशैलजे ।
प्रियङ्गूशीरमधुरीमांसीदारुबलाचलम् ॥ २३९ ॥[§ 3380]

श्रीवासोनलिकाखोटिः सूक्ष्मैलाकुन्दुरुर्मुरा ।
नखीत्रयं च त्वक्पत्रीपमरापूतिचम्पकम् ॥ २४० ॥[§ 3382]
cakradatta-१८९३

मदनं रेणुकापृक्कामरुवं च पलत्रयम् ।
प्रत्येकं गन्धतोयेन द्वितीयः पाक इष्यते ॥ २४१ ॥[§ 3384]

गन्धोदकं तु त्वक्पत्रीपत्रकोशीरमुस्तकम् ।
प्रत्येकं सबलामूलं पलानि पञ्चविंशतिः ॥ २४२ ॥[§ 3386]

कुष्ठार्धभागोऽत्र जलप्रस्थास्तु पञ्चविंशतिः ।
अर्धावशिष्टाः कर्तव्याः पाके गन्धाम्बुकर्मणि ॥ २४३ ॥[§ 3388]

गन्धाम्बुचन्दनाम्बुभ्यां तृतीयः पाक इष्यते ।
कल्कोऽत्र केशरं कुष्ठं त्वक्कालीयककुङ्कुमम् ॥ २४४ ॥[§ 3390]

भद्रश्रियं ग्रन्थिपर्णं लताकस्तूरिका तथा ।
लवङ्गागुरुकक्कोलजातीकोपफलानि च ॥ २४५ ॥[§ 3392]

एलालवङ्गच्छल्ली च प्रत्येकं त्रिपलोन्मितम् ।
कस्तूरीषद्वला चन्द्रात्पलं सार्धं च गृह्यते ॥ २४६ ॥ § 3394

वेधार्थं च पुनश्चन्द्रमदौ देयौ तथोन्मितौ ।
महाप्रसारणी सेयं राजभोग्या प्रकीर्तिता ॥ २४७ ॥ § 3396

गुणान्प्रसारणीनां तु वहत्येषा बलोत्तमात् ।
अत्र शुक्तिविधिर्मण्डः प्रस्थः पश्चाढकोन्मितम् ॥ २४८ ॥ § 3398

काञ्जिकं कुडवं दध्नो गुडप्रस्थोऽम्लमूलकात् ।
पलान्यष्टौ शोधितार्द्रात्पलषोडशकं तथा ॥ २४९ ॥ § 3400

कणाजीरकसिन्धूत्थहरिद्रामरिचं पृथक् ।
द्विपलं भाविते भाण्डे घृतेनाष्टदिनस्थितम् ॥ २५० ॥ § 3402

सिद्धं भवति तच्छुक्तं यदावतार्य गृह्यते ।
तदा देयं चतुर्जातं पृथक्कर्षत्रयोन्मितम् ॥ २५१ ॥ § 3404

पञ्चपल्लवतोयेन गन्धानां क्षालनं तथा ।
शोधनं चापि संस्कारो विशेषश्चात्र वक्ष्यते ॥ २५२ ॥ § 3406

आम्रजम्बूकपित्थानां बीजपूरकबिल्वयोः ।
गन्धकर्मणि सर्वत्र पत्राणि पञ्चपल्लवम् ॥ २५३ ॥ § 3408

चण्डीगोमयतोयेन यदि वा तिन्तिडीजलैः ।
नखं संक्वाथयेदेभिरलाभे मृण्मयेन तु ॥ २५४ ॥ § 3410

पुनरुद्धृत्य प्रक्षाल्य भर्जयित्वा निषेचयेत् ।
गुडपथ्याम्बुना ह्येवं शुध्यते नात्र संशयः ॥ २५५ ॥ § 3412

cakradatta-१८९३cakradatta-१८९३

[No verses of the Cakradatta in this column. The commentary was not digitized.] § 3413

४६

गोमूत्रे चालम्बुषके पक्त्वा पञ्चदलोदके ।
पुनः सुरभितोयेन बाष्पस्वेदेन स्वेदयेत् ॥ २५६ ॥ § 3414

गन्धोग्रा शुध्यते ह्येवं रजनी च विशेषतः ।
मुस्तकं तु मनाक् क्षुण्णं काञ्जिके त्रिदिनोषितम् ॥ २५७ ॥§ 3416

पञ्चपल्लवपानीयस्विन्नमातपशोषितम् ।
गुडाम्बुना सिच्यमानं भर्जयेच्चूर्णयेत्ततः ॥ २५८ ॥§ 3418

आजशोभाञ्जनजलैर्भावयेच्चेति शुध्यति ।
काञ्जिके क्वथितं शैलं भृष्टापथ्यागुडाम्बुना ॥ २५९ ॥§ 3420

सिञ्चेदेवं पुनः पुष्पैर्विविधैरधिवासयेत् ।
यथालाभमपामार्गस्नुह्यादिक्षारलेपितम् ॥ २६० ॥§ 3422

बाष्पस्वेदेन संस्वेद्य पूतिं निर्लोमतां नयेत् ।
दोलापक्वं पचेत्पश्चापञ्चत्पल्लववारिणि ॥ २६१ ॥§ 3424

खलः साधुमिवोत्पीड्य ततो निःस्नेहतां नयेत् ।
आजशोभाञ्जनजलैर्भावयेच्च पुनः पुनः ॥ २६२ ॥§ 3426

शिग्रुमूले च केतक्याः पुष्पपत्रपुटे च तम् ।
पचेदेवं विशुद्धः सन्मृगनाभिसमो भवेत् ॥ २६३ ॥§ 3428

तुरुष्कं मधुना भाव्यं काश्मीरं चापि सर्पिषा ।
रुधिरेणायसं प्राज्ञैर्गोमूत्रैर्ग्रन्थिपर्णकम् ॥ २६४ ॥§ 3430

मधूदकेन मधुरीं पत्रकं तण्डुलाम्बुना ।
ईषत्क्षारानुगन्धा तु दग्धा याति न भस्मताम् ॥ २६५ ॥§ 3432

पीता केतकगन्धा च लघुस्निग्धा मृगोत्तमा ।
पक्वात्कर्पूरतः प्राहुरपक्वं गुणवत्तरम् ॥ २६६ ॥§ 3434

तत्रापि स्याद्यदक्षुद्रं स्फटिकाभं तदुत्तमम् ।
पक्वं च सदलं स्निग्धं हरितद्युति चोत्तमम् ॥ २६७ ॥§ 3436

भङ्गे मनागपि न चेन्निपतन्ति ततः कणाः ।
मृगशृङ्गोपमं कुष्टं चन्दनं रक्तपीतकम् ॥ २६८ ॥§ 3438

काचतुण्डाकृतिः स्निग्धो गुरुश्चैवोत्तमो गुरुः ।
स्निग्धाल्पकेशरं त्वस्रं शालिजो वृत्तमांसलः ॥ २६९ ॥ § 3440

मुरा पीता वरा प्रोक्ता मांसी पिङ्गजटाकृतिः ।
रेणुका मुद्गसंस्थाना शस्तमानूपजं घनम् ॥ २७० ॥ § 3442
cakradatta-१८९३

जातीफलं सशब्दं च स्निग्धं गुरु च शस्यते ।
एला सूक्ष्मफला श्रेष्ठा प्रियङ्गुः श्यामपाण्डुरा ॥ २७१ ॥ § 3444

नखमश्वखुरं हस्तिकर्णं चैवात्र शस्यते ।
एतेषामपरेषां च नवता प्रवलो गुणः ॥ २७२ ॥ § 3446
cakradatta-१८९३

४७
जिङ्गीचोरकदेवदारुसरलं
व्याघ्रीवचाचेलक-
त्वक्पत्रैः सह गन्धपत्रकशटी-
पथ्याक्षधात्रीघनैः ।
एतैः शोधितसंस्कृतैः पलयुगे-
त्याख्यातया संख्यया ।
तैलप्रस्थमवस्थितैः स्थिरमिति
कल्कैः पचेद्गान्धिकम् ॥ २७३ ॥ § 3453

मांसीमुरादमनचम्पकसुन्दरीत्वक्-
ग्रन्थ्यम्बुरुङ्मरुबकैर्द्विपलैः सपृक्कैः ।
श्रीवासकुन्दुरुनखीनलिकामिषीणां
प्रत्येकतः पलमुपाय्य पुनः पचेत्तु ॥ २७४ ॥ § 3457

एलालवङ्गचलचन्दनजातिपूतिः ।
कक्कोलकागुरुलताघुसृणैः पलार्धैः ।
कस्तूरिकाक्षसहितामलदीप्तियुक्तैः
पक्वा तु मन्दशिखिनैव महासुगन्धम् ॥ २७५ ॥ § 3461

पञ्चद्विकेन चार्धेन मदात्कर्पूरमिष्यते ।
कर्पूरमदयोरर्धं पत्रकल्कादिहेष्यते ॥ २७६ ॥ § 3463

पक्वपूतेऽप्युष्ण एव सम्यक्पेषणवर्तितम् ।

दीयते गन्धवृद्ध्यर्थं पत्रकल्कं तदुच्यते ॥ २७७ ॥[§ 3465]

प्रागुक्तौ शुद्धसंस्कारौ गन्धानामिह तैः पुनः ।
द्विगुणैर्लक्ष्मीविलासः स्यादयं तैलसत्तमः ॥ २७८ ॥[§ 3467]

पञ्चपत्राम्बुना चाद्यो द्वितीयो गन्धवारिणा ।
तृतीयोऽपि च तेनैव पाको वा धूपिताम्बुना ॥ २७९ ॥[§ 3469]

२३ Adhikāra २३

cakradatta-१८९३

१
बाह्यं लेपाभ्यङ्गसेको पानाहैर्वातशोणितम् ।
विरेकस्थापनस्नेहपानैर्गम्भीरमाचरेत् ॥ १ ॥[§ 3470]

द्वयोर्मुञ्चेदसृक् शृङ्गसूच्यलाबूजलौकसा ।
देहाद्देशं व्रजेत्स्राव्यं शिराभिः पुच्छनेन वा ॥ २ ॥[§ 3472]

अङ्गग्लानौ च न स्राव्यं रुक्षे वातोत्तरे च यत् ।
अमृतनागरधन्याककर्षत्रयेण पाचनं सिद्धम् ॥ ३ ॥[§ 3474]

जयति सरक्तं वातं सामं कुष्ठान्यशेषाणि ।
वत्सादन्युद्भवः क्वाथः पीतो गुग्गुलुसंयुतः
समीरणसमायुक्तं शोणितं संप्रसाधयेत् ॥ ४ ॥[§ 3477]

वासागुडूचीचतुरङ्गुलाना-
मेरण्डतैलेन पिबेत्कषायम्
क्रमेण सर्वाङ्गजमप्यशेषं
जयेदसृग्वातभवं विकारम् ॥ ५ ॥[§ 3481]

लीढ्वा मुण्डितिकाचूर्णं मधुसर्पिः समन्वितम् ।
छिन्नाक्वाथं पिबन्हन्ति वातरक्तं सुदुस्तरम् ॥ ६ ॥[§ 3483]
cakradatta-१८९३

तिस्रोऽथवा पञ्च गुडेन पथ्या
जग्ध्वा पिबेच्छिन्नरुहाकषायम् ।
तद्वातरक्तं शमयत्युदीर्ण-

माजानुसंभिन्नमपि ह्यवश्यम् ॥ ७ ॥[§ 3487]

घृतेन वातं सगुडा विबद्धं
पित्तं सिताढ्या मधुना कफं च ।
वातासृगुग्रं रुबुतैलमिश्रा
शुण्ठ्यामवातं शमयेद्गुडूची ॥ ८ ॥[§ 3491]

२

गुडूच्याः स्वरसं कल्कं चूर्णं वा क्वाथमेव वा ।
प्रभूतकालमासेव्य मुच्यते वातशोणितात् ॥ ९ ॥[§ 3492]

दशमूलीशृतं क्षीरं सद्यः शूलनिवारणम् ।
परिषेकोऽनिलप्राये तद्वत्कोष्णेन सर्पिषा ॥ १० ॥[§ 3494]

पटोलकटुकाभीरुत्रिफलामृतसाधितम् ।
क्वाथं पीत्वा जयेज्जन्तुः सदाहं वातशोणितम् ॥ ११ ॥[§ 3496]
cakradatta-१८९३

गोधूमचूर्णाजपयो घृतं च
सच्छागदुग्धो रुबुबीजकल्कः ।
लेपे विधेयं शतधौतसर्पिः
सेके पयश्चाविकमेव शस्तम् ॥ १२ ॥[§ 3500]

लेपः पिष्टास्तिलास्तद्वद्भृष्टाः पयसि निर्वृताः ।
कटुकामृतयष्ट्याह्व शुण्ठीकल्कं समाक्षिकम् ॥ १३ ॥[§ 3502]

गोमूत्रपीतं जयति सकफं वातशोणितम् ।
धात्रीहरिद्रामुस्तानां कषायो वा कफाधिके ॥ १४ ॥[§ 3504]

कोकिलाक्षामृताक्वाथे पिबेत्कृष्णां कफाधिके ।
पथ्याभोजी त्रिसप्ताहान्मुच्यते वातशोणितात् ॥ १५ ॥[§ 3506]

कफरक्तप्रशमनं हृद्यं गुडघृतं स्मृतम् ।
संसर्गेषु यथोद्रेकं मिश्रं वा प्रतिकारयेत् ॥ १६ ॥[§ 3508]

सर्वेषु सगुडां पथ्यां गुडूचीक्वाथमेव वा ।
पिप्पलीवर्धमानं वा शीलयेत्सुसमाहितः ॥ १७ ॥[§ 3510]
cakradatta-१८९३

३

त्रिफलानिम्बमञ्जिष्ठावचाकटुकरोहिणी ।
वत्सादनीदारुनिशाकषायो नवकार्षिकः ॥ १८ ॥[§ 3511]

वातरक्तं तथा कुष्ठं पामानं रक्तमण्डलम् ।
कुष्ठं कापालिकाकुष्ठं पानादेवापकर्षति ॥ १९ ॥[§ 3513]

पञ्चरक्तिकमाषेण कार्योऽयं नव कार्षिकः ।
किंत्वेवं साधिते क्काथे योग्यमात्रा प्रदीयते ॥ २० ॥[§ 3515]

४

गुडूचीक्काथकल्काभ्यां सपयस्कं शृतं घृतम् ।
हन्ति वातं तथा रक्तं कुष्ठं जयति दुस्तरम् ॥ २१ ॥[§ 3516]

५

शतावरीकल्कगर्भं रसे तस्याश्चतुर्गुणे ।
क्षीरतुल्यं घृतं पक्कं वातशोणितनाशनम् ॥ २२ ॥[§ 3517]

६

अमृता मधुकं द्राक्षा त्रिफला नागरं बला ।
वासारग्वधवृश्चीरदेवदारुत्रिकण्टकम् ॥ २३ ॥[§ 3518]

कटुकासवरीकृष्णाकाश्मर्यस्य फलानि च ।
रास्नाक्षुरकगन्धर्ववृद्धदारघनोत्पलैः ।
कल्कैरेभिः समैः कृत्वा सर्पिःप्रस्थं विपाचयेत् ॥ २४ ॥[§ 3521]

धात्रीरससमं दत्त्वा वारि त्रिगुणसंयुतम् ।
सम्यक् सिद्धं तु विज्ञाय भोज्यपाने च शस्यते ॥ २५ ॥[§ 3523]

बहुदोषान्वितं बातं रक्तेन सह मूर्च्छितम् ।
उत्तानं चापि गम्भीरं त्रिकजङ्घोरुजानुजम् ॥ २६ ॥[§ 3525]

क्रोष्टुशीर्षे महाशूले चामवाते सुदारुणे ।
वातरोगोपसृष्टस्य वेदनां चातिदुस्तराम् ॥ २७ ॥[§ 3527]

मूत्रकृच्छ्रमुदावर्तप्रमेहं विषमज्वरम् ।
एतान्सर्वान्निहन्त्याशु वातपित्तकफोत्थितान् ॥ २८ ॥[§ 3529]

cakradatta-१८९३

सर्वकालोपयोगेन वर्णायुर्वलवर्धनम् ।

अश्विभ्यां निर्मितं श्रेष्ठं घृतमेतदनुत्तमम् ॥ २९ ॥[§ 3531]

७

बलाकषायकल्काभ्यां तैलं क्षीरचतुर्गुणम् ।
दशपाकं भवेदेतद्वातासृग्वातपित्तजित् ॥ ३० ॥[§ 3532]

धन्यं पुंसवनं चैव नराणां शुक्रवर्धनम् ।
रेतोयोनिविकारघ्नमेतद्वातविकारनुत् ॥ ३१ ॥[§ 3534]

८

गुडूचीक्वाथदुग्धाभ्यां तैलं लाक्षारसेन वा ।
सिद्धं मधुककाश्मर्यरसैर्वा वातरक्तनुत् ॥ ३२ ॥[§ 3535]

९

पद्मकोशीरयष्ट्याह्वरजनीक्वाथसाधितम् ।
स्यात्पिष्टैः सर्जमञ्जिष्ठावीराकाकोलिचन्दनैः ।
खुड्डाकपद्मकमिदं तैलं वातास्रदोषनुत् ॥ ३३ ॥[§ 3537]
cakradatta-१८९३

१०

शुद्धां पचेन्नागबलातुलां तु
विस्राव्य तैलाढकमत्र दद्यात् ।
अजापयस्तुल्यविमिश्रितं तु
न तस्य यष्टीमधुकस्य कल्कम् ॥ ३४ ॥[§ 3540]

पृथक्पचेत्पञ्चपलं विपक्वं
तद्वातरक्तं शमयत्युदीर्णम् ।
बस्तिप्रदानादिह सप्तरात्रा-
त्पीतं दशाहात्प्रकरोत्यरोगम् ॥ ३५ ॥[§ 3544]

तुलाद्रव्ये जलद्रोणो द्रव्यतुला द्रोणे मता ॥ ३६ ॥[§ 3545]

११

समधूच्छिष्टमञ्जिष्ठं ससर्जरसशारिवम् ।
पिण्डतैलं तदभ्यङ्गाद्वातरक्तरुजापहम् ॥ ३७ ॥[§ 3546]

१२

शारिवासर्जमञ्जिष्ठायष्टीसिक्थैः पयोऽन्वितैः ।
तैलं पक्वं विमञ्जिष्ठे रुबोर्वा वातरक्तनुत् ॥ ३८ ॥[§ 3547]
cakradatta-१८९३

१३

वरमहिषलोचनोदरः
सन्निभवर्णस्य गुग्गुलोः प्रस्थम् ।
प्रक्षिप्य तोयराशौ

त्रिफलां च यथोक्तपरिमाणाम् ॥ ३९ ॥[§ 3550]

द्वात्रिंशच्छिन्नरुहा-
पलानि देयानि यत्नेन ।
विपचेदप्रमत्तो
दर्व्या संघट्टयन्मुहुर्यावत् ॥ ४० ॥[§ 3554]

अर्धक्षयितं तोयं
जातं ज्वलनस्य सम्पर्कात् ।
अवतार्य वस्त्रपूतं
पुनरपि सम्पादयेत्पात्रे ॥ ४१ ॥[§ 3558]

सान्द्रीभूते तस्मि-
न्नवतार्य हिमोपलप्रस्थे ।
त्रिफलाचूर्णार्धपलं
त्रिकटोश्चूर्णं षडक्षपरिमाणम् ॥ ४२ ॥[§ 3562]

क्रिमिरिपुचूर्णार्धपलं
कर्षं त्रिवृद्दन्त्योः ।
पलमेकं च गुडूच्या
दत्त्वा संमूर्च्छ्य यत्नेन ॥ ४३ ॥[§ 3566]

उपयुज्य चानुपानं
यूषं तोयं सुगन्धिसलिलेन ।
इच्छाहारविहारी
भेषजमुपयुज्य सर्वकालमिदम् ॥ ४४ ॥[§ 3570]

तनुरोधिवातशोणित
मेकजमथ द्वन्द्वजं चिरोत्थं च ।
जयति श्रुतं परिशुष्कं
स्फुटितं चाजानुजं चापि ॥ ४५ ॥[§ 3574]

व्रणकासकुष्ठगुल्मं
श्वयथूदरपाण्डुमेहांश्च ।
मन्दाग्निं च विबद्धं
प्रमेहपिडकांश्च नाशयत्याशु ॥ ४६ ॥[§ 3578]

सततं निषेव्यमाणः
कालवशाद्धन्ति सर्वगदान् ।
अभिभूय जरादोषं
याति कैशोरकं रूपम् ॥ ४७ ॥[§ 3582]

cakradatta-१८९३

प्रत्येकं त्रिफलाप्रस्थो जलं तत्र षडाढकम् ।
गुडवद्गुग्गुलोः पाकः सुगन्धस्तु विशेषतः ॥ ४८ ॥[§ 3584]

१४

प्रस्थमेकं गुडूच्यास्तु अर्धप्रस्थंच गुग्गुलोः ।
प्रत्येकं त्रिफलायाश्च तत्प्रमाणं विनिर्दिशेत् ॥ ४९ ॥[§ 3585]

सर्वमेकत्र संक्षुद्य साधयेत्त्वर्मणेऽम्भसि ।
पादशेषं परिस्राव्य पुनरग्नावधिश्रयेत् ॥ ५० ॥[§ 3587]

तावत्पचेत्कषायं तु यावत्सान्द्रत्वमागतम् ।
दन्तीव्योषविडङ्गानि गुडूचीफित्रलात्वचः ॥ ५१ ॥[§ 3589]

ततश्चार्धपलं पूतं गृह्णीयाच्च प्रति प्रति ।
कर्षं तु त्रिवृतायास्तु सर्वमेकत्र कारयेत् ॥ ५२ ॥[§ 3591]

तस्मिन्सुसिद्धं विज्ञाय कवोष्णे प्रक्षिपेद्बुधः ।
ततश्चाग्निबलं ज्ञात्वा तस्य मात्रां प्रदापयेत् ॥ ५३ ॥[§ 3593]

वातरक्तं तथा कुष्ठं गुदजान्यग्निसादनम् ।
दुष्टव्रणप्रमेहांश्च सामवातं भगन्दरम् ॥ ५४ ॥[§ 3595]

cakradatta-१८९३

नाड्याढ्यवातश्वयथून्सर्वानेतान्व्यपोहति ।
अश्विभ्यां निर्मितः पूर्वममृताख्यो हि गुग्गुलुः ।
अर्धप्रस्थं त्रिफलायाः प्रत्येकमिह गृह्यते ॥ ५५ ॥[§ 3598]

१५

अमृतायाश्च द्विप्रस्थं प्रस्थमेकं च गुग्गुलोः ।
प्रत्येकं त्रिफलाप्रस्थं वर्षाभूप्रस्थमेव च ॥ ५६ ॥[§ 3599]

सर्वमेतच्च संक्षुद्य क्वाथयेल्लवणाम्भसि ।
पुनः पचेत्पादशेषं यावत्सान्द्रत्वमागतम् ॥ ५७ ॥[§ 3601]

दन्तीचित्रकमूलानां कणाविश्वफलात्रिकम् ।
गुडूचीत्वविडङ्गानां प्रत्येकार्धपलोन्मितम् ॥ ५८ ॥§ 3603

त्रिवृता कर्षमेकं तु सर्वमेकत्र चूर्णयेत् ।
सिद्धे चोष्णे क्षिपेत्तत्र त्वमृतागुग्गुलोः परम् ॥ ५९ ॥§ 3605

यथावह्निबलं खादेदम्लपित्ती विशेषतः ।
वातरक्तं तथा कुष्ठं गुदजान्यग्निसादनम् ॥ ६० ॥§ 3607

दुष्टव्रणप्रमेहांश्च सामवातं भगन्दरम् ।
नाड्याढ्यवातश्वयथून्हन्यात्सर्वामयानयम् ।
अश्विभ्यां निर्मितो ह्येषोऽमृताख्यो गुग्गुलुः पुरा ॥ ६१ ॥§ 3610

cakradatta-१८९३

१६

शतावरीनागबलावृद्धदारकमुच्चटाः ।
पुनर्नवामृताकृष्णावाजिगन्धात्रिकण्टकम् ॥ ६२ ॥§ 3611

पृथग्दशपलान्येषां श्लक्ष्णं चूर्णानि कारयेत् ।
तदर्धशर्करायुक्तं चूर्णं संमर्दयेद्बुधः ॥ ६३ ॥§ 3613

स्थापयेत्सुदृढे भाण्डे मध्वर्धाढकसंयुतम् ।
घृतप्रस्थे समालोड्य त्रिसुगन्धिपलेन तु ॥ ६४ ॥§ 3615

तं खादेदिष्टचेष्टान्नो यथावह्निबलं नरः ।
वातरक्तं क्षयं कुष्ठं कार्श्यं पित्तास्रसम्भवम् ॥ ६५ ॥§ 3617

वातपित्तकफोत्थांश्च रोगानन्यांश्च तद्विधान् ।
हत्वा करोति पुरुषं बलीपलितवर्जितम् ।
योगसारामृतो नाम लक्ष्मीकान्तिविवर्धनः ॥ ६६ ॥§ 3620

दिवास्वप्नाग्निसन्तापं व्यायामं मैथुनं तथा ।
कटूष्णगुर्वभिष्यन्दिलवणाम्लानि वर्जयेत् ॥ ६७ ॥§ 3622

२४ Adhikāra २४

cakradatta-१८९३

१
श्लेष्मणः क्षपणं यत्स्यान्न च मारुतकोपनम् ।
तत्सर्वं सर्वदा कार्यमूरुस्तम्भस्य भेषजम् ॥ १ ॥[§ 3623]

तस्य न स्नेहनं कार्यं न बस्तिर्न च रेचनम् ।
सर्वो रुक्षः क्रमः कार्यस्तत्रादौ कफनाशनः ॥ २ ॥[§ 3625]

पश्चाद्वातविनाशाय कृत्स्नः कार्यः क्रियाक्रमः ।
शिलाजतुं गुग्गुलुं वा पिप्पलीमथ नागरम् ॥ ३ ॥[§ 3627]

ऊरुस्तम्भे पिबेन्मूत्रैर्दशमूलीरसेन वा ।
भल्लातकामृताशुण्ठीदारुपथ्यापुनर्नवाः ॥ ४ ॥[§ 3629]

पञ्चमूलीद्वयोन्मिश्रा ऊरुस्तम्भनिबर्हणाः ।
पिप्पलीपिप्पलीमूलभल्लातक्वाथ एव वा ॥ ५ ॥[§ 3631]

कल्को वा समधुर्देय ऊरुस्तम्भविनाशनः ।
त्रिफलाचव्यकटुकग्रन्थिकं मधुना लिहेत् ॥ ६ ॥[§ 3633]

ऊरुस्तम्भविनाशाय पुरं मूत्रेण वा पिबेत् ।
लिह्याद्वा त्रिफलाचूर्णं क्षौद्रेण कटुकायुतम् ॥ ७ ॥[§ 3635]

सुखाम्बुना पिबेद्वापि चूर्णं षड्धरणं नरः ।
पिप्पलीवर्धमानं वा माक्षिकेण गुडेन वा ॥ ८ ॥[§ 3637]

ऊरुस्तम्भे प्रशंसन्ति गण्डीरारिष्टमेव वा ।
चव्याभयाग्निदारूणां समधुः स्यादुरुग्रहे ॥ ९ ॥[§ 3639]

कल्को दिहेच्च मूत्राढ्यैः करञ्जफलसर्षपैः ।
क्षौद्रसर्षपवल्मीकमृत्तिकासंयुतं भिषक् ॥ १० ॥[§ 3641]

गाढमुत्सादनं कुर्यादूरुस्तम्भे सलेपनम् ।
कफक्षयार्थं व्यायामेष्वेनं शक्येषु योजयेत् ॥ ११ ॥[§ 3643]

स्थलान्याक्रामयेत्कल्कं प्रतिस्रोतोनदीस्तरेत् ।
पलाभ्यां पिप्पलीमूलनागरादष्टकद्वरः ॥ १२ ॥[§ 3645]

cakradatta-१८९३

२

तैलप्रस्थः समो दध्ना गृध्रस्यूरुग्रहापहः ।
अष्टकट्वरतैलेऽत्र तैलं सार्षपमिष्यते ॥ १३ ॥§ 3646

कुष्टश्रीवेष्टकोदीच्यं सरलं दारुकेशरम् ।
अजगन्धाश्वगन्धा च तैलं तैः सार्षपं पचेत् ॥ १४ ॥§ 3648

सक्षौद्रं मात्रया तस्मादूरुस्तम्भार्दितः पिबेत् ।
सैन्धवाद्यं हितं तैलं वर्षाभ्वमृतगुग्गुलुः ॥ १५ ॥§ 3650

२५ Adhikāra २५

cakradatta-१८९३

१

लङ्घनं स्वेदनं तिक्तं दीपनानि कटूनि च ।
विरेचनं स्नेहपानं वस्तयश्चाममारुते ॥ १ ॥§ 3651

सैन्धवाद्ये नानुवास्य क्षारबस्तिः प्रशस्यते ।
आमवाते पञ्चकोलसिद्धं पानान्नमिष्यते ॥ २ ॥§ 3653

रुक्षः स्वेदो विधातव्यो वालुकापुटकैस्तथा ।
शटी शुण्ठ्यभया चोग्रा देवाह्वातिविषामृता ॥ ३ ॥§ 3655

कषायमामवातस्य पाचनं रूक्षभोजनम् ।
शटीविश्वौषधीकल्कं वर्षाभूक्वाथसंयुतम् ॥ ४ ॥§ 3657

सप्तरात्रं पिबेज्जन्तुरामवातविपाचनम् ।
दशमूलामृतैरण्डरास्नानागरदारुभिः ।
क्वाथो रुबूकतैलेन सामं हन्त्यनिलं गुरुम् ॥ ५ ॥§ 3660

२

दशमूलीकषायेण पिबेद्वा नागराम्भसा ।
कुक्षिबस्तिकटीशूले तैलमेरण्डसम्भवम् ॥ ६ ॥§ 3661

रास्नां गुडूचीमेरण्डं देवदारुमहौषधम् ।
पिवेत्सर्वाङ्गिके वाते सामे सन्ध्यस्थिमज्जगे ॥ ७ ॥§ 3663

cakradatta-१८९३

३

रास्नामृतारग्वधदेवदारु-
त्रिकण्टकैरण्डपुनर्नवानाम् ।
क्वाथं पिबेन्नागरचूर्णमिश्रं
जङ्घोरुपृष्ठत्रिकपार्श्वशूली ॥ ८ ॥§ 3666

४

शुण्ठीगोक्षुरकक्वाथः प्रातः प्रातर्निषेवितः ।
सामवाते कटीशूले पाचनो रुक्प्रणाशनः ॥ ९ ॥§ 3667

आमवाते कणायुक्तं दशमूलरसं पिबेत् ।
खादेद्वाप्यभयाविश्वं गुडूचीं नागरेण वा ॥ १० ॥§ 3669

एरण्डतैलसंयुक्तां हरीतकीं भक्षयेन्नरो विधिवत् ।
आमानिलार्तियुक्तो गृध्रसीवृद्ध्यर्दितो नित्यम् ॥ ११ ॥§ 3671

कर्षं नागरचूर्णस्य काञ्जिकेन पिबेत्सदा ।
आमवातप्रशमनं कफवातहरं परम् ॥ १२ ॥§ 3673

पञ्चकोलकचूर्णं च पिबेदुष्णेन वारिणा ।
मन्दाग्निशूलगुल्मामकफारोचकनाशनम् ॥ १३ ॥§ 3675

अमृतानागरगोक्षुरमुण्डतिकावरुणकैः कृतं चूर्णम् ।
मस्त्वारणालपीतमामानिलनाशनं ख्यातम् ॥ १४ ॥§ 3677

माणिमन्थस्य भागौ द्वौ यमान्यास्तद्वदेव तु ।
भागास्त्रयोऽजमोदाया नागराद्भागपञ्चकम् ॥ १५ ॥§ 3679

दश द्वौ च हरीतक्याः श्लक्ष्णचूर्णीकृताः शुभाः ।
मस्त्वारणालतक्रेण सर्पिषोष्णोदकेन वा ॥ १६ ॥§ 3681

पीतं जयत्यामवातगुल्मं हृद्बस्तिजान्गदान् ।
प्लीहानं हन्ति शूलादीनानाहं गुदजानि च ॥ १७ ॥§ 3683

विबन्धं जाठरान्रोगांस्तथा वै हस्तपादजान् ।
वातानुलोमनमिदं चूर्णं वैश्वानरं स्मृतम् ॥ १८ ॥§ 3685

cakradatta-१८९३

५

अलम्बुषां गोक्षुरकं गुडूचीं वृद्धदारकम् ।

पिप्पलीं त्रिवृतां मुस्तं वरुणं सपुनर्नवम् ॥ १९ ॥[§ 3686]

त्रिफलां नागरं चैव सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ।
मस्त्वारणालतक्रेण पयोमांसरसेन वा ।
आमवातं निहन्त्याशु श्वयथुं सन्धिसंस्थितम् ॥ २० ॥[§ 3689]

६

शतपुष्पा विडङ्गश्च सैन्धवं मरिचं समम् ।
चूर्णमुष्णाम्बुना पीतमग्निसन्दीपनं परम् ॥ २१ ॥[§ 3690]

हिङ्गु चव्यं बिडं शुण्ठी कृष्णाजाजीसपौष्करम् ।
भागोत्तरमिदं चूर्णं पीतं वातामजिद्भवेत् ॥ २२ ॥[§ 3692]

cakradatta-१८९३

७

चित्रकं पिप्पलीमूलं यमानीं कारवीं तथा ।
विडङ्गान्यजमोदाश्च जीरकं सुरदारु च ॥ २३ ॥[§ 3693]

चव्यैलासैन्धवं कुष्ठं रास्नागोक्षुरधान्यकम् ।
त्रिफलामुस्तकं व्योषं त्वगुशीरं यवाग्रजम् ॥ २४ ॥[§ 3695]

तालीसपत्रं पत्रं च सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ।
यावन्त्येतानि चूर्णानि तावन्मात्रं तु गुग्गुलुम् ॥ २५ ॥[§ 3697]

संमर्द्य सर्पिषा गाढं स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् ।
ततो मात्रां प्रयुञ्जीत यथेष्टाहारवानपि ॥ २६ ॥[§ 3699]

योगराज इति ख्यातो योगोऽयममृतोपमः ।
आमवाताढ्यवातादीन्क्रिमिदुष्टव्रणानपि ॥ २७ ॥[§ 3701]

प्लीहगुल्मोदरानाहदुर्नामानि विनाशयेत् ।
अग्निं च कुरुते दीप्तं तेजोवृद्धिं बलं तथा ।
बातरोगाञ्जयत्येष सन्धिमज्जगतानपि ॥ २८ ॥[§ 3704]

८

पलत्रयं कषायस्य त्रिफलायाः सुचूर्णितम् ।
सौगन्धिकपलं चैकं कौशिकस्य पलं तथा ॥ २९ ॥[§ 3705]

कुडवं चित्रतैलस्य सर्वमादाय यत्नतः ।
पाचयेत्पाकविद्वैद्यः पात्रे लोहमये दृढे ॥ ३० ॥[§ 3707]

हन्ति वातं तथा पित्तं श्लेष्माणं खञ्जपङ्गुताम् ।
श्वासं सुदुर्जयं हन्ति कासं पञ्चविधं तथा ॥ ३१ ॥[§ 3709]

कुष्ठानि वातरक्तं च गुल्मशूलोदराणि च ।
आमवातं जयेदेतदपि वैद्यविवर्जितम् ॥ ३२ ॥[§ 3711]
cakradatta-१८९३

एतदभ्यासयोगेन जरापलितनाशनम् ।
सर्पिस्तैलरसोपेतमश्नीयाच्छालियष्टिकम् ॥ ३३ ॥[§ 3713]

सिंहनाद इति ख्यातो रोगबारणदर्पहा ।
वह्निवृद्धिकरः पुंसां भाषितो दण्डपाणिना ॥ ३४ ॥[§ 3715]

९

अलम्बुषागोक्षुरकत्रिफलानागरामृताः ।
यथोत्तरं भागवृद्ध्या श्यामाचूर्णं च तत्समम् ॥ ३५ ॥[§ 3716]

पिबेन्मस्तुसुरातक्रकाञ्जिकोष्णोदकेन वा ।
पीतं जयत्यामवातं सशोथं वातशोणितम् ।
त्रिकजानूरुसन्धिस्थं ज्वरारोचकनाशनम् ॥ ३६ ॥[§ 3719]

१०

पथ्याक्षधात्रीत्रिफलाभागं वृद्धवयःक्रमः ।
पथ्याविश्वयमानीभिस्तुल्याभिश्चूर्णितं पिबेत् ॥ ३७ ॥[§ 3720]

तक्रेणोष्णोदकेनाथ अथवा काञ्जिकेन च ।
आमवातं निहन्त्याशु शोथं मन्दाग्नितामपि ॥ ३८ ॥[§ 3722]

अजमोदामरिचपिप्पली-
विडङ्गसुरदारुचित्रकशताह्वाः ।
cakradatta-१८९३ सैन्धवपिप्पलिमूलं
भागा नवकस्य पलिकाः स्युः ॥ ३९ ॥[§ 3726]

शुण्ठीदशपलिका स्यात्
पलानि तावन्ति वृद्धदारस्य ।
पथ्यापञ्चपलानि
सर्वाण्येकत्र कारयेच्चूर्णम् ॥ ४० ॥[§ 3730]

समगुडवटकां खादत-
श्चूर्णं वाप्युष्णवारिणा पिबतः ।
नश्यन्त्यामानिलजाः
सर्वा रोगाः सुकष्टास्तु ॥ ४१ ॥[§ 3734]

विश्वचिकाप्रतितूनी
तूनीहृद्रोगाश्च गृध्रसी चोग्रा ।
कटिबस्तिगुदस्फुटनं
चैवास्थिजङ्घयोस्तीव्रम् ॥ ४२ ॥[§ 3738]

श्वयथुस्तथाङ्गसन्धिषु
ये चान्येऽप्यामवातसम्भूताः ।
सर्वे प्रयान्ति नाशं
तम इव सूर्यांशुविध्वस्तम् ॥ ४३ ॥[§ 3742]

११

नागरक्वाथकल्काभ्यां घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
चतुर्गुणेन तेनाथ केवलेनोदकेन वा ॥ ४४ ॥[§ 3743]

वातश्लेष्मप्रशमनमग्निसन्दीपनं परम् ।
नागरं घृतमित्युक्तं कट्यामशूलनाशनम् ॥ ४५ ॥[§ 3745]

cakradatta-१८९३

१२

अमृतायाः कषायेण कल्केन च महौषधात् ।
मृद्वग्निना घृतप्रस्थं वातरक्तहरं परम् ॥ ४६ ॥[§ 3746]

आमवाताढ्यवातादीन् क्रिमिदुष्टव्रणानपि ।
अर्शांसि गुल्मशूलं च नाशयत्याशु योजितम् ॥ ४७ ॥[§ 3748]

१३

हिङ्गु त्रिकटुकं चव्यं माणिमन्थं तथैव च ।
कल्कान्कृत्वा च पलिकान्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ४८ ॥[§ 3749]

आरणालाढकं दत्वा तत्सर्पिर्जठरापहम् ।
शूलं विबन्धमानाहमामवातं कटीग्रहम् ।
नाशयेद्ग्रहणीदोषं मन्दाग्नेर्दीपनं परम् ॥ ४९ ॥[§ 3752]

१४

पुष्ट्यर्थं पयसा साध्यं दग्धविण्मूत्रसंग्रहे ।
दीपनार्थं मतिमता मस्तुना च प्रकीर्तितम् ॥ ५० ॥[§ 3753]

सर्पिर्नागरकल्केन सौवीरकचतुर्गुणम् ।
सिद्धमग्निकरं श्रेष्ठमामवातहरं परम् ॥ ५१ ॥§ 3755
cakradatta-१८९३

१५
रसोनस्य पलशतं तिलस्य कुडवं तथा ।
हिङ्गु त्रिकटुकं क्षारौ पञ्चैव लवणानि च ॥ ५२ ॥§ 3756

शतपुष्पा तथा कुष्टं पिप्पलीमूलचित्रकौ ।
अजमोदा यमानी च धान्यकं चापि बुद्धिमान् ॥ ५३ ॥§ 3758

प्रत्येकं तु पलं चैषां सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ।
घृतभाण्डे दृढे चैतत्स्थापयेद्दिनषोडश ॥ ५४ ॥§ 3760

प्रक्षिप्य तैलमानीं च प्रस्थार्धं काञ्जिकस्य च ।
खादेत्कर्षप्रमाणं तु तोयं मद्यं पिबेदनु ॥ ५५ ॥§ 3762

आमवाते तथा वाते सर्वाङ्गैकाङ्गसंश्रिते ।
अपस्मारेऽनले मन्दे कासे श्वासे गरेषु च ।
सोन्मादवातभङ्गे च शूले जन्तुषु शस्यते ॥ ५६ ॥§ 3765

१६
प्रसारण्याढकक्काथे प्रस्थो गुडरसोनतः ।
पक्कः पञ्चोषणरजः पादः स्यादामवातहा ॥ ५७ ॥§ 3766

१७
बहुलायाः सुरायास्तु सुपक्कायाः शतं घटे ।
ततोऽर्धेन रसोनं तु संशुद्धं कुट्टितं क्षिपेत् ॥ ५८ ॥§ 3767

पिप्पलीपिप्पलीमूलमजाजीकुष्ठचित्रकम् ।
नागरं मरिचं चव्यं चूर्णितं चाक्षसम्मितम् ॥ ५९ ॥§ 3769

सप्ताहात्परतः पेया वातरोगामनाशिनी ।
क्रिमिकुष्ठक्षयानाहगुल्मार्शःप्लीहमेहनुत् ।
अग्निसन्दीपनी चैव पाण्डुरोगबिनाशिनी ॥ ६० ॥§ 3772
cakradatta-१८९३

१८
सिद्धार्थकखलीप्रस्थं सुधौतं निस्तुषं जले ।
मण्डप्रस्थं विनिक्षिप्य स्थापयेद्दिवसत्रयम् ॥ ६१ ॥§ 3773

धान्यराशौ ततो दद्यात्सञ्चूर्ण्य पलिकानि च ।
अलम्बुषा गोक्षुरकं शतपुष्पीपुनर्नवे ॥ ६२ ॥§ 3775

प्रसारणी वरुणत्वक् शुण्ठी मदनमेव च ।
सम्यक्पाकं तु विज्ञाय सिद्धा तण्डुलमिश्रिता ॥ ६३ ॥§ 3777

मृष्टा सर्षपतैलेन हिङ्गुसैन्धवसंयुता ।
भक्षिता लवणोपेता जयेदामं महाज्वरम् ॥ ६४ ॥§ 3779

एकजं द्वन्द्वजं साध्यं सान्निपातिकमेव च ।
कट्यूरुवातमानाहजानुजं त्रिकमागतम् ।
उदावर्तहरी पेया बलवर्णाग्निकारिणी ॥ ६५ ॥§ 3782

१९

त्वगादिहीनाः संशुष्काः
प्रत्यग्राः सकुलादयः ।
श्लक्ष्णचूर्णीकृतं तेषां
शीते पलशतत्रयम् ॥ ६६ ॥§ 3785

शतेन कटुतैलेऽस्य व्योषरामठधान्यकैः ।
क्रिमिघ्नदीप्यकनिशाचविकाग्रन्थिकार्द्रकैः । cakradatta-१८१३
जीरकद्वयवृश्चीरसुरसार्जकशिग्रुकैः ॥ ६७ ॥§ 3788

दशमूलात्मगुप्ताभ्यां मार्कवैर्लवणैस्त्रिभिः ।
चूर्णितैः पलिकैः सार्धमारणालपरिप्लुतैः ॥ ६८ ॥§ 3790

विन्यसेत्स्नेहपात्रे च धान्यराशौ पुनर्न्यसेत् ।
सप्तरात्रात्समुद्धृत्य पानभक्षणभोजनैः ॥ ६९ ॥§ 3792

सिध्मलेयं प्रयोक्तव्या सामे वाते विशेषतः ।
भग्नरुग्नाभ्युपहताः[?]कम्पिनः पीठसर्पिणः ॥ ७० ॥§ 3794

गृध्रसीमग्निसादं च शूलगुल्मोदराणि च ।
वलीपलितखालित्यं हत्वा स्युरमलेन्द्रियाः ॥ ७१ ॥§ 3796

२०

दधिमत्स्यगुडक्षीरपोतकीमाषपिष्टकम् ।

वर्जयेदामवातार्तो गुर्वभिष्यन्दकारि च ॥ ७२ ॥[§ 3797]

२६ Adhikāra २६

cakradatta-१८९३

१

वमनं लङ्घनं स्वेदः पाचनं फलवर्तयः ।
क्षारचूर्णानि गुडिकाः शस्यन्ते शूलशान्तये ॥ १ ॥[§ 3798]

पुंसः शूलाभिपन्नस्य स्वेद एव सुखावहः ।
पायसैः कृशरैः पिष्टैः स्निग्धैर्वापि सितोत्करैः ॥ २ ॥[§ 3800]

वातात्मकं हन्त्यचिरेण शूलं
स्नेहेन युक्तस्तु कुलत्थयूषः ।
ससैन्धवो व्योषयुतः सलावः
सहिङ्गुसौवर्चलदाडिमाढ्यः ॥ ३ ॥[§ 3804]

बलापुनर्नवैरण्डबृहतीद्वयगोक्षुरैः ।
सहिङ्गु लवणं पीतं सद्यो वातरुजापहम् ॥ ४ ॥[§ 3806]

शूली विबन्धकोष्ठोऽद्भिरुष्णाभिश्चूर्णिताः पिबेत् ।
हिङ्गुप्रतिविषाव्योषवचासौवर्चलाभयाः ॥ ५ ॥[§ 3808]

तुम्बुरूण्यभयाहिङ्गुपौष्करं लवणत्रयम् ।
पिबेद्यवाम्बुना वातशूलगुल्मापतन्द्रकी ॥ ६ ॥[§ 3810]

श्यामा बिडं शिग्रुफलानि पथ्या-
विडङ्गकम्पिल्लकमश्वमूत्री ।
कल्कं समं मद्ययुतं च पीत्वा
शूलं निहन्यादनिलात्मकं तु ॥ ७ ॥[§ 3814]

cakradatta-१८९३

२

यामिनीहिङ्गुसिन्धूत्थक्षारसौवर्चलाभयाः ।
सुरामण्डेन पातव्या वातशूलनिषूदनाः ॥ ८ ॥[§ 3815]

विश्वमेरण्डजं मूलं क्वाथयित्वा जलं पिवेत् ।

हिङ्गुसौवर्चलोपेतं सद्यः शूलनिवारणम् ॥ ९ ॥[§ 3817]

हिङ्गुपुष्करमूलाभ्यां हिङ्गु सौवर्चलेन वा ।
विश्वैरण्डयवक्वाथः सद्यः शूलनिवारणः ।
तद्वद्बुयवक्वाथो हिङ्गुसौवर्चलान्वितः ॥ १० ॥[§ 3820]

हिङ्ग्वम्लकृष्णालवणं यमानी-
क्षाराभयासैन्धवतुल्यभागम् ।
चूर्णं पिबेद्वारुणमण्डमिश्रं
शूले प्रवृद्धेऽनिलजे शिवाय ॥ ११ ॥[§ 3824]

३

सौवर्चलाम्लिकाजाजीमरिचैर्द्विगुणोत्तरैः ।
मातुलुङ्गरसैः पिष्ट्वा गुडिकानिलशूलनुत् ॥ १२ ॥[§ 3825]

हिङ्ग्वम्लवेतसव्योषयमानीलवणत्रिकैः ।
बीजपूररसोपेतैर्गुडिका वातशूलनुत् ॥ १३ ॥[§ 3827]

बीजपूरकमूलं च घृतेन सह पाययेत् ।
जयेद्वातभवं शूलं कर्षमेकं प्रमाणतः ॥ १४ ॥[§ 3829]

बिल्वमूलतिलैरण्डं पिष्ट्वा चाम्लतुषाम्भसा ।
गुडिकां भ्रामयेदुष्णां वातशूलविनाशिनीम् ॥ १५ ॥[§ 3831]

तिलैश्च गुडिकां कृत्वा भ्रामयेज्जठरोपरि ।
गुडिका शमयत्येषा शूलं चैवातिदुःसहम् ॥ १६ ॥[§ 3833]

cakradatta-१८९३

नाभिलेपाज्जयेच्छूलं मदनः काञ्जिकान्वितः ।
जीवन्तीमूलकल्को वा सतैलः पार्श्वशूलनुत् ॥ १७ ॥[§ 3835]

४

गुडः शालिर्यवाः क्षीरं सर्पिःपानं विरेचनम् ।
जाङ्गलानि च मांसानि भेषजं पित्तशूलिनाम् ॥ १८ ॥[§ 3836]

पैत्तं तु शूले वमनं पयोभी
रसैस्तथेक्षोः सपटोलनिम्बैः ।
शीतावगाहाः पुलिनाः सवाताः
कांस्यादिपात्राणि जलप्लुतानि ॥ १९ ॥[§ 3840]

विरेचनं पित्तहरं च शस्तं
रसाश्च शस्ताः शशलावकानाम् ।
सन्तर्पणं लाजमधूपपन्नं
योगाः सुशीता मधुसंप्रयुक्ताः ॥ २० ॥§ 3844

छर्द्यां ज्वरे पित्तभवेऽपि शूले
घोरे विदाहे त्वतितर्षिते च ।
यवस्य पेयां मधुना विमिश्रां
पिबेत्सुशीतां मनुजः सुखार्थी ॥ २१ ॥§ 3848

धात्र्या रसं विदार्या वा त्रायन्ती गोस्तनाम्बु वा ।
पिवेत्सशर्करं सद्यः पित्तशूलनिषूदनम् ॥ २२ ॥§ 3850

शतावरीरसं क्षौद्रयुतं प्रातः पिबेन्नरः ।
दाहशूलोपशान्त्यर्थं सर्वपित्तामयापहम् ॥ २३ ॥§ 3852

बृहत्यौ गोक्षुरैरण्डकुशकाशेक्षुरालिकाः ।
पीताः पित्तभवं शूलं सद्यो हन्युः सुदारुणम् ॥ २४ ॥§ 3854
cakradatta-१८९३

५
शतावरीसयष्ट्याह्ववाट्यालकुशगोक्षुरैः ।
शृतशीतं पिबेत्तोयं सगुडक्षौद्रशर्करम् ॥ २५ ॥§ 3855

पित्तासृग्दाहशूलघ्नं सद्यो दाहज्वरापहम् ।
त्रिफलानिम्बयष्ट्याह्वकटुकारग्वधैः शृतम् ॥ २६ ॥§ 3857

पाययेन्मधुसंमिश्रं दाहशूलोपशान्तये ।
तैलमेरण्डजं वापि मधुकक्वाथसंयुतम् ॥ २७ ॥§ 3859

शूलं पित्तोद्भवं हन्याद्गुल्मं पैत्तिकमेव च ।
त्रिफलारग्वधक्वाथं सक्षौद्रं शर्करान्वितम् ॥ २८ ॥§ 3861

पाययेद्रक्तपित्तघ्नं दाहशूलनिवारणम् ।
प्रलिह्यात्पित्तशूलघ्नं धात्रीचूर्णं समाक्षिकम् ॥ २९ ॥§ 3863
cakradatta-१८९३

६

श्लेष्माधिके छर्दनलङ्घनानि
शिरोविरेकं मधुशीधुपानम् ।
मधूनि गोधूमयवानरिष्टान्
सेवेत रुक्षान्कटुकांश्च सर्वान् ॥ ३० ॥§ 3866

पिप्पलीपिप्पलीमूलचव्यचित्रकनागरैः ।
यवागूर्दीपनीया स्याच्छूलघ्नी तोयसाधिता ॥ ३१ ॥§ 3868

लवणत्रयसंयुक्तं पञ्चकोलं सरामठम् ।
सुखोष्णेनाम्बुना पीतं कफशूलविनाशनम् ॥ ३२ ॥§ 3870

विल्वमूलमथैरण्डं चित्रकं विश्वभेषजम् ।
हिङ्गु सैन्धवसंयुक्तं सद्यः शूलनिवारणम् ॥ ३३ ॥§ 3872

७

मुस्तं वचां तिक्तकरोहिणीं च
तथाभयां निर्दहनीं च तुल्याम् ।
पिबेत्तु गोमूत्रयुतां कफोत्थ-
शूले तथामस्य च पाचनार्थम् ॥ ३४ ॥§ 3875

वचाब्दाग्र्यभयातिक्ताचूर्णं गोमूत्रसंयुतम् ।
सक्षारं वा पिबेत्क्वाथं बिल्वादेः कफशूलनुत् ॥ ३५ ॥§ 3877

मातुलुङ्गरसो वापि शिग्रुक्वाथस्तथापरः ।
सक्षारो मधुना पीतः पार्श्वहृद्बस्तिशूलनुत् ॥ ३६ ॥§ 3879

आमशूले क्रिया कार्या कफशूलविनाशिनी ।
सेव्यमामहरं सर्वं यदग्निबलवर्धनम् ॥ ३७ ॥§ 3881

सहिङ्गुतुम्बुरुव्योषयमानीचित्रकाभयाः ।
सक्षारलवणाश्चूर्णं पिबेत्प्रातः सुखाम्बुना ॥ ३८ ॥§ 3883

विण्मूत्रानिलशूलघ्नं पाचनं वह्निदीपनम् ।
चित्रकं ग्रन्थिकैरण्डशुण्ठीधान्यं जलैः शृतम् ॥ ३९ ॥§ 3885 cakradatta-१८९३

शूलानाहविवन्धेषु सहिङ्गु बिडदाडिमम् ।
दीप्यकं सैन्धवं पथ्या नागरं च चतुःसमम् ।
भृशं शूलं जयत्याशु मन्दस्याग्नेश्च दीपनम् ॥ ४० ॥§ 3888

समाक्षिकं बृहत्यादि पिबोत्पित्तानिलात्मके ।
व्यामिश्रं वा विधिं कुर्याच्छूले पित्तानिलात्मके ॥ ४१ ॥[§ 3890]

पित्तजे कफजे वापि या क्रिया कथिता पृथक् ।
एकीकृत्य प्रयुञ्जीत तां क्रियां कफपित्तजे ॥ ४२ ॥[§ 3892]

पटोलत्रिफलारिष्टक्काथं मधुयुतं पिबेत् ।
पित्तश्लेष्मज्वरच्छर्दिदाहशूलोपशान्तये ॥ ४३ ॥[§ 3894]

रसोनं मधुसंमिश्रं पिबेत्प्रातः प्रकाङ्क्षितः ।
वातश्लेष्मभवं शूलं विहन्तुं वह्निदीपनम् ॥ ४४ ॥[§ 3896]

cakradatta-१८९३

८

विश्वोरुबूकदशमूलयवाम्भसा तु
द्विक्षारहिङ्गुलवणत्रयपुष्कराणाम् ।
चूर्णं पिबेद्धृदयपार्श्वकटीग्रहाम-
पक्वाशयांसभृशरुग्ज्वरगुल्मशूली ॥ ४५ ॥[§ 3899]

क्काथेन चूर्णपानं यत्तत्र क्काथप्रधानता ।
प्रवर्तते न तेनात्र चूर्णापेक्षी चतुर्द्रवः ॥ ४६ ॥[§ 3901]

९

चूर्णं समं रुचकहिङ्गुमहौषधानां
शुण्ठ्याम्बुना कफसमीरणसम्भवासु ।
हृत्पार्श्वपृष्ठजठरार्तिविषूचिकासु
पेयं तथा यवरसेन तु विड्विबन्धे ॥ ४७ ॥[§ 3904]

समं शुण्ठ्यम्बुनेत्येवं योजना क्रियते बुधैः ।
तेनाल्पमानमेवात्र हिङ्गु संपरिदीयते ॥ ४८ ॥[§ 3906]

१०

हिङ्गु सौवर्चलं पथ्याबिडसैन्धवतुम्बुरु ।
पौष्करं च पिबेच्चूर्णं दशमूलयवाम्भसा ॥ ४९ ॥[§ 3907]

पार्श्वहृत्कटिपृष्ठांसशूले तन्त्रापतानके ।
शोथे श्लेषामसेके च कर्णरोगे च शस्यते ॥ ५० ॥[§ 3909]

एरण्डबिल्वबृहतीद्वयमातुलुङ्ग-

पाषाणभिच्चिकटुमूलकृतः कषायः ।
सक्षारहिङ्गुलवणो रुबुतैलमिश्रः
श्रोण्यंसमेढ्रहृदयस्तनरुक्षु पेयः ॥ ५१ ॥§ 3913

cakradatta-१८९३

११

हिङ्गु त्रिकटुकं कुष्टं यवक्षारोऽथ सैन्धवम् ।
मातुलुङ्गरसोपेतं प्लीहशूलापहं रजः ॥ ५२ ॥§ 3914

दग्धमनिर्गतधूमं
मृगशृङ्गं गोघृतेन सह पीतम् ।
हृदयनितम्बजशूलं
हरति शिखी दारुनिवहमिव ॥ ५३ ॥§ 3918

क्रिमिरिपुचूर्णं लीढं स्वरसेन वङ्गसेनस्य ।
क्षपयत्यचिरान्नियतं लेहोऽजीर्णोद्भवं शूलम् ॥ ५४ ॥§ 3920

विदारीदाडिमरसः सव्योषलवणान्वितः ।
क्षौद्रयुक्तो जयत्याशु शूलं दोषत्रयोद्भवम् ॥ ५५ ॥§ 3922

१२

एरण्डफलमूलानि बृहतीद्वयगोक्षुरम् ।
पर्णिन्यः सहदेवी च सिंहपुच्छी क्षुरालिका ॥ ५६ ॥§ 3923

तुल्यैरेतैः श्रृतं तोयं यवक्षारयुतं पिबेत् ।
पृथग्दोषभवं शूलं हन्यात्सर्वभवं तथा ॥ ५७ ॥§ 3925

cakradatta-१८९३

१३

गोमूत्रसिद्धं मण्डूरं त्रिफलाचूर्णसंयुतम् ।
विलिहन्मधुसर्पिर्भ्यां शूलं हन्ति त्रिदोषजम् ॥ ५८ ॥§ 3926

शङ्खचूर्णं सलवणं सहिङ्गुव्योषसंयुतम् ।
उष्णोदकेन तत्पीतं शूलं हन्ति त्रिदोषजम् ॥ ५९ ॥§ 3928

तीक्ष्णायश्चूर्णसंयुक्तं त्रिफलाचूर्णमुत्तमम् ।
प्रयोज्यं मधुसर्पिर्भ्यां सर्वं शूलनिवारणम् ॥ ६० ॥§ 3930

मूत्रान्तःपाचितां शुद्धां लोहचूर्णसमन्विताम् ।
सगुडामभयामद्यात्सर्वशूलप्रशान्तये ॥ ६१ ॥§ 3932

१४
पिप्पली नागरं बिल्वं कारवीचव्यचित्रकम्
हिङ्गुदाडिमवृक्षाम्लवचाक्षाराम्लवेतसम् ॥ ६२ ॥§ 3933

वर्षाभूकृष्णलवणमजाजीबीजपूरकम् ।
दधि त्रिगुणितं सर्पिस्तत्सिद्धं दाधिकं स्मृतम् ॥ ६३ ॥§ 3935

गुल्मार्शःप्लीहहृत्पार्श्वशूलयोनिरुजापहम् ।
दोषसंशमनं श्रेष्ठं दाधिकं परमं स्मृतम् ॥ ६४ ॥§ 3937

१५
कम्बलावृतगात्रस्य प्राणायामं प्रकुर्वतः ।
कटुतैलाक्तशक्तूनां धूपः शूलहरः परः ॥ ६५ ॥§ 3938

व्यायामं मैथुनं मद्यं लवणं कटुवैदलम् ।
वेगरोधं शुचं क्रोधं वर्जयेच्छूलवान्नरः ॥ ६६ ॥§ 3940

२७ Adhikāra २७

cakradatta-१८९३

१
वमनं तिक्तमधुरैर्विरेकश्चापि शस्यते ।
बस्तयश्च हिताः शूले परिणामसमुद्भवे ॥ १ ॥§ 3941

विडङ्गतण्डुलव्योषं त्रिवृद्दन्ती सचित्रकम् ।
सर्वाण्येतानि संस्कृत्य सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ॥ २ ॥§ 3943

गुडेन मोदकं कृत्वा भक्षयेत्प्रातरुत्थितः ।
उष्णोदकानुपानं तु दद्यादग्निविवर्धनम् ॥ ३ ॥§ 3945

जयेत्त्रिदोषजं शूलं परिणामसमुद्भवम् ।§ 3946

२
नागरतिलगुडकल्कं
पयसा संसाध्य यः पुमानद्यात् ॥ ४ ॥§ 3947

उग्रं परिणतिशूलं
तस्यापैति त्रिसप्तरात्रेण ।
शम्बूकजं भस्म पीतं जलेनोष्णेन तत्क्षणात् ॥ ५ ॥§ 3950

पक्तिजं विनिहन्त्येतच्छूलं विष्णुरिवासुरान् ।
अक्षधात्र्यभयाकृष्णाचूर्णं मधुयुतं लिहेत् ॥ ६ ॥§ 3952

दध्ना लूनसारेणाद्यात्सतीलयवशक्तुकान् ।
अचिरान्मुच्यते शूलान्नरोऽनुपरिवर्तनात् ॥ ७ ॥§ 3954

तिलनागरपथ्यानां भागं शम्बूकभस्मनाम् ।
द्विभागं गुडसंयुक्तं गुडीं कृत्वाक्षभागिकाम् ॥ ८ ॥§ 3956
cakradatta-१८९३

शीताम्बुपानां पूर्वाह्णे भक्षयेत्क्षीरभोजनः ।
सायाह्ने रसकं पीत्वा नरो मुच्येत दुर्जयात् ॥ ९ ॥§ 3958

परिणामसमुत्थाच्च शूलाच्चिरभवादपि ।
शम्बूकं त्र्यूषणं चैव पञ्चैव लवणानि च ॥ १० ॥§ 3960

समांशां गुडिकां कृत्वा कलम्बूरसकेन वा ।
प्रातर्भोजनकाले वा भक्षयेत्तु यथाबलम् ॥ ११ ॥§ 3962

शूलाद्विमुच्यते जन्तुः सहसा परिणामजात् ।
यः पिबति सप्तरात्रं
शक्तूनेकान्कलाययूषेण ॥ १२ ॥§ 3965

स जयति परिणामरुजं
चिरजामपि किमुत नूतनजाम् ।§ 3967

३

लोहचूर्णं वरायुक्तं विलीढं मधुसर्पिषा ॥ १३ ॥§ 3967

परिणामशूलं शमयेत्तन्मलं वा प्रयोजितम् ।
कृष्णाभयालोहचूर्णं गुडेन सह भक्षयेत् ॥ १४ ॥§ 3969

पक्तिशूलं निहन्त्येतज्जठराण्यग्निमन्दताम् ।
आमवातविकारांश्च स्थौल्यं चैवापकर्षति ॥ १५ ॥§ 3971

पथ्यालोहरजः शुण्ठीचूर्णं माक्षिकसर्पिषा ।
परिणामरुजं हन्ति वातपित्तकफात्मिकाम् ॥ १६ ॥§ 3973

cakradatta-१८९३

४

सामुद्रं सैन्धवं क्षारो रुचकं रोमकं बिडम् ।
दन्तीलौहरजः किट्टं त्रिवृच्छूरणकं समम् ॥ १७ ॥§ 3974

दधिगोमूत्रपयसा मन्दपावकपाचितम् ।
तद्यथाग्निबलं चूर्णं पिबेदुष्णेन वारिणा ॥ १८ ॥§ 3976

जीर्णे जीर्णे तु भुञ्जीत मांसादिघृतसाधितम् ।
नाभिशूलं यकृच्छूलं गुल्मप्लीहकृतं च यत् ॥ १९ ॥§ 3978

विद्रध्यष्ठीलिकां हन्ति कफवातोद्भवां तथा ।
शूलानामपि सर्वेपामौषधं नास्ति तत्परम् ॥ २० ॥§ 3980

परिणामसमुत्थस्य विशेषेणान्तकृन्मतम् ।
५
नारिकेलं सतोयं च लवणेन प्रपूरितम् ॥ २१ ॥§ 3982

विपक्वमग्निना सम्यक्परिणामजशूलनुत् ।
वातिकं पैत्तिकं चैव श्लैष्मिकं सान्निपातिकम् ॥ २२ ॥§ 3984

मधुकं त्रिफलाचूर्णमयोरजःसमं लिहन् ।
मधुसर्पिर्युतं सम्यग्गव्यं क्षीरं पिबेदनु ॥ २३ ॥§ 3986

छर्दिं सतिमिरां शूलमम्लपित्तं ज्वरं क्लमम् ।
आनाहं मूत्रसङ्गं च शोथं चैव निहन्ति सः ॥ २४ ॥§ 3988

cakradatta-१८९३

६

सपिप्पलीगुडं सर्पिः पचेत्क्षीरचतुर्गुणे ।
विनिहन्त्यम्लपित्तं च शूलं च परिणामजम् ॥ २५ ॥§ 3989

७

क्वाथेन कल्केन च पिप्पलीनां
सिद्धं घृतं माक्षिकसंप्रयुक्तम् ।
क्षीरान्नपस्यैव निहन्त्यवश्यं
शूलं प्रवृद्धं परिणामसंज्ञम् ॥ २६ ॥§ 3992

८

कोलाग्रन्थिकशृङ्गवेरचपला-

क्षारैः समं चूर्णितं
मण्डूरं सुरभीजलेऽष्टगुणिते
पक्काथ सान्द्रीकृतम् ।
तं खादेदशनादिमध्यविरतो
प्रायेण दुग्धान्नभुक्
जेतुं वातकफामयान्परिणतौ
शूलं च शूलानि च ॥ २७ ॥§ 3999

९

कोलाग्रन्थिकसहितै-
र्विश्वौषधमागधीयवक्षारैः ।
प्रस्थमयोरजसामपि cakradatta-१८९३
पलिकांशैश्चूर्णितैर्मिश्रैः ॥ २८ ॥§ 4002

अष्टगुणमूत्रयुक्तं
क्रमपाकात्पिण्डितां नयेत्सर्वम् ।
कोलप्रमाणा गुडिका-
स्तिस्रो भोज्यादिमध्यविरतौ च ॥ २९ ॥§ 4006

रससर्पिर्यूषपयो-
मांसैरश्नन्नरो निवारयति ।
अन्नविवर्तनमन्ते
गुल्मं प्लीहाग्निसादांश्च ॥ ३० ॥§ 4010

१०

लोहकिट्टपलान्यष्टौ गोमूत्रार्धाढके पचेत् ।
क्षीरप्रस्थेन तत्सिद्धं पक्तिशूलहरं नृणाम् ॥ ३१ ॥§ 4011

११

लोहकिट्टपलान्यष्टौ गोमूत्रेऽष्टगुणे पचेत् ।
चविकानागरक्षारपिप्पलीमूलपिप्पलीः ॥ ३२ ॥§ 4012

संचूर्ण्य निक्षिपेत्तस्मिन्पलांशाः सान्द्रतां गते ।
गुडिकाः कल्पयेत्तेन पक्तिशूलनिवारिणीः ॥ ३३ ॥§ 4014

१२

मण्डूरं शोधितं पत्रीं लोहजां वा गुडेन तु ।
भक्षयेन्मुच्यते शूलात्परिणामसमुद्भवात् ॥ ३४ ॥§ 4015

संशोध्य चूर्णितं कृत्वा मण्डूरस्य पलाष्टकम् ।
शतावरीरसस्याष्टौ दध्नस्तु पयसस्तथा ॥ ३५ ॥§ 4017

cakradatta-१८९३

पलान्यादाय चत्वारि तथा गव्यस्य सर्पिषः ।
विपचेत्सर्वमैकध्यं यावत्पिण्डत्वमागतम् ॥ ३६ ॥[§ 4019]

सिद्धं तु भक्षयेन्मध्ये भोजनस्याग्रतोऽपि वा ।
वातात्मकं पित्तभवं शूलं च परिणामजम् ॥ ३७ ॥[§ 4021]

निहन्त्येव हि योगोऽयं मण्डूरस्य न संशयः ।
१३
विडङ्गं चित्रकं चव्यं त्रिफला त्र्यूषणानि च ॥ ३८ ॥[§ 4023]

नवभागानि चैतानि लोहकिट्टसमानि च ।
गोमूत्रं द्विगुणं दत्त्वा मूत्रार्धिकगुडान्वितम् ॥ ३९ ॥[§ 4025]

शनैर्मृद्वग्निना पक्त्वा सुसिद्धं पिण्डतां गतम् ।
स्निग्धे भाण्डे विनिक्षिप्य भक्षयेत्कोलमात्रया ॥ ४० ॥[§ 4027]

प्राङ्मध्यादिक्रमेणैव भोजनस्य प्रयोजितम् ।
योगोऽयं शमयत्याशु पक्तिशूलं सुदारुणम् ॥ ४१ ॥[§ 4029]

कामलां पाण्डुरोगं च शोथं मन्दाग्नितामपि ।
अर्शांसि ग्रहणीदोषं क्रिमिगुल्मोदराणि च ॥ ४२ ॥[§ 4031]

नाशयेदम्लपित्तं च स्थौल्यं चैवापकर्षति ।
वर्जयेच्छुष्कशाकानि विदाह्यम्लकटूनि च ॥ ४३ ॥[§ 4033]

पक्तिशूलान्तको ह्येष गुडीमण्डूरसंज्ञकः ।
शूलार्तानां कृपाहेतोस्तारया परिकीर्तितः ॥ ४४ ॥[§ 4035]
cakradatta-१८९३

१४
वशिरं श्वेतवाट्यालं मधुपर्णी मयूरकम् ।
तण्डुलीयं च कर्षार्धं दत्त्वाधश्चोर्ध्वमेव च ॥ ४५ ॥[§ 4036]

पाक्यं सुजीर्णं मण्डूरं गोमूत्रेण दिनद्वयम् ।
अन्तर्बाष्पमदग्धं च तथा स्थाप्यं दिनत्रयम् ॥ ४६ ॥[§ 4038]

विचूर्ण्य द्विगुणेनैव गुडेन सुविमर्दितम् ।
भोजनस्यादिमध्यान्ते भक्ष्यं कर्षं त्रिभागतः ॥ ४७ ॥[§ 4040]

तक्रानुपानं वर्ज्यं च वार्क्षमम्लकमत्र तु ।
आम्लपित्ते च शूले च हितमेतद्यथामृतम् ॥ ४८ ॥[§ 4042]

१५

पथ्याचूर्णं द्विपलं
गन्धकसारं च लोहकिट्टं च ।
शुद्धरसस्यार्धपलं
भृङ्गस्य रसं च केशराजस्य ॥ ४९ ॥[§ 4045]

प्रस्थोन्मितं च दत्वा
लौहे पात्रेऽथ दण्डसंघृष्टम् ।
शुष्कं घृतमधुयुक्तं
मृदितं स्थाप्यं च भाण्डके स्निग्धे ॥ ५० ॥[§ 4049]

उपयुक्तमेतदचिरा-
न्निहन्ति कफपित्तजान्रोगान् ।
शूलं तथाम्लपित्तं
ग्रहणीमपि कामलामुग्राम् ॥ ५१ ॥[§ 4053]
cakradatta-१८९३

१६

अक्षामलकशिवानां
स्वरसैः पक्वं सुलोहजं चूर्णम् ।
सगुडं यद्युपभुङ्क्ते
मुञ्चति सद्यस्त्रिदोषजं शूलम् ॥ ५२ ॥[§ 4056]

१७

लोहस्य रजसो भागस्त्रिफलायास्तथा त्रयः ।
गुडस्याष्टौ तथा भागा गुडान्मूत्रं चतुर्गुणम् ॥ ५३ ॥[§ 4057]

एतत्सर्वं च विपचेद्गुडपाकविधानवित् ।
लिहेच्च तद्यथाशक्ति क्षये शूले च पाकजे ॥ ५४ ॥[§ 4059]

१८

धात्रीचूर्णस्याष्टौ
पलानि चत्वारि लोहचूर्णस्य ।
यष्टीमधुकरजश्च
द्विपलं दद्यात्सदोपले घृष्टम् ॥ ५५ ॥[§ 4062]

अमृताक्काथेनैत-
च्चूर्णं भाव्यं च सप्ताहम् ।
चण्डातपेषु शुष्कं
भूयः पिष्ट्वा नवे घटे स्थाप्यम् ॥ ५६ ॥[§ 4066]

घृतमधुना सह युक्तं
भुक्तादौ मध्यतस्तथान्ते च ।
त्रीनपि वारान्खादे-
त्पथ्यं दोषानुबन्धेन ॥ ५७ ॥[§ 4070]

भक्तस्यादौ नाशयति
व्याधीन्पित्तानिलोद्भवान्सद्यः ।
मध्येऽन्नविष्टम्भं
जयति नृणां संविदह्यते नान्नम् ॥ ५८ ॥[§ 4074]

पानान्नकृतान्रोगा-
न्भुक्त्यन्ते शीलितं जयति ।
cakradatta-१८९३ एवं जीर्यति चान्ने
निहन्ति शूलं नृणां सुकष्टमपि ॥ ५९ ॥[§ 4078]

हरति सहसा युक्तो
योगश्चायं जरत्पित्तम् ।
चक्षुष्यः पलितघ्नः
कफपित्तसमुद्भवाञ्जयेद्रोगान् ॥ ६० ॥[§ 4082]

प्रसादयत्यपि रक्तं
पाण्डुत्वं कामलां जयति ।
१९
तनूनि लोहपत्राणि तिलोत्सेधसमानि च ॥ ६१ ॥[§ 4085]

कशिकामूलकल्केन संलिप्य सर्षपेण वा ।
विशोष्य सूर्यकिरणैः पुनरेवावलेपयेत् ॥ ६२ ॥[§ 4087]

त्रिफलाया जले ध्मातं वापयेच्च पुनः पुनः ।
ततः संचूर्णितं कृत्वा कर्पटेन तु छानयेत् ॥ ६३ ॥[§ 4089]

भक्षयेन्मधुसर्पिर्भ्यां यथाग्न्येतत्प्रयोगतः ।
माषकं त्रिगुणं वाथ चतुर्गुणमथापि वा ॥ ६४ ॥[§ 4091]

छागस्य पयसः कुर्यादनुपानमभावतः ।
गवां घृतेन दुग्धेन चतुःषष्टिगुणेन च ॥ ६५ ॥§ 4093

पक्तिशूलं निहन्त्येतन्मासेनैकेन निश्चितम् ।
लोहामृतमिदं श्रेष्ठं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ॥ ६६ ॥§ 4095

ककारपूर्वकं यच्च यच्चाम्लं परिकीर्तितम् ।
सेव्यं तन्न भवेदत्र मांसं चानूपसम्भवम् ॥ ६७ ॥§ 4097

cakradatta-१८९३

२०

स्विन्नपीडितकूष्माण्डात्तुलार्धं मृष्टमाज्यतः ।
प्रस्थार्धे खण्डतुल्यं तु पचेदामलकीरसात् ॥ ६८ ॥§ 4098

प्रस्थे सुस्विन्नकूष्माण्डरसप्रस्थे विघट्टयन् ।
दर्व्या पाकं गते तस्मिंश्चूर्णीकृत्य विनिक्षिपेत् ॥ ६९ ॥§ 4100

द्वे द्वे पले कणाजाजीशुण्ठीनां मरिचस्य च ।
पलं तालीसधन्याकचातुर्जातकमुस्तकम् ॥ ७० ॥§ 4102

कर्षप्रमाणं प्रत्येकं प्रस्थार्धं माक्षिकस्य च ।
पक्तिशूलं निहन्त्येतद्दोषत्रयभवं च यत् ॥ ७१ ॥§ 4104

छर्द्यम्लपित्तमूर्च्छाश्च श्वासकासावरोचकम् ।
हृच्छलं रक्तपित्तं च पृष्ठशूलं च नाशयेत् ।
रसायनमिदं श्रेष्ठं खण्डामलकसंज्ञितम् ॥ ७२ ॥§ 4107

२१

कुडवमितमिह स्यान्नारिकेलं सुपिष्टं
पलपरिमितसर्पिःपाचितं खण्डतुल्यम् ।§ 4108

cakradatta-१८९३

निजपयसि तदेतत्प्रस्थमात्रे विपक्वं
गुडवदथ सुशीते शाणभागान्क्षिपेच्च ॥ ७३ ॥§ 4110

धन्याकपिप्पलिपयोदतुगाद्विजीरा-
ञ्शाणं त्रिजातमिभकेशरवह्निचूर्ण्य ।
हन्त्यम्लपित्तमरुचिं क्षयमस्रपित्तं

शूलं वमिं सकलपौरुषकारि हारि ॥ ७४ ॥[§ 4114]

२२

कलायचूर्णभागौ द्वौ लोहचूर्णस्य चापरः ।
कारवेल्लपलाशानां रसेनैव विमर्दितः ॥ ७५ ॥[§ 4115]

कर्षमात्रां ततश्चैकां भक्षयेद्गुटिकां नरः ।
मण्डानुपानात्सा हन्ति जरत्पित्तं सुदारुणम् ॥ ७६ ॥[§ 4117]

लिह्याद्वा त्रैफलं चूर्णमयश्चूर्णसमन्वितम् ।
यष्टीचूर्णेन वा युक्तं लिह्यात्क्षौद्रेण तद्वदे ॥ ७७ ॥[§ 4119]

पित्तान्तं वमनं कृत्वा कफान्तं च विरेचनम् ।
अन्नद्रवे च तत्कार्यं जरत्पित्ते यदीरितम् ॥ ७८ ॥[§ 4121]

आमपक्वाशये शुद्धे गच्छेदन्नद्रवः शमम् ।
माषेण्डरी? सतुषिका स्विन्ना सर्पिर्युता हिता ॥ ७९ ॥[§ 4123]

गोधूममण्डकं तत्र सर्पिषा गुडसंयुतम् ।
ससितं शीतदुग्धेन मृदितं वा हितं मतम् ॥ ८० ॥[§ 4125]

शालितण्डुलमण्डं वा कवोष्णं सिक्थवर्जितम् ।
वाट्यं क्षीरेण संसिद्धं घृतपूरं सशर्करम् ॥ ८१ ॥[§ 4127]

शर्करां भक्षयित्वा वा क्षीरमुत्क्वथितं पिबेत् ।
पटोलपत्रयूषेण खादेच्चणकशक्तुकान् ॥ ८२ ॥[§ 4129]

अन्नद्रवे जरत्पित्ते वह्निर्मन्दो भवेद्यतः ।
तस्मादत्रान्नपानानि मात्राहीनानि कल्पयेत् ॥ ८३ ॥[§ 4131]

२८ Adhikāra २८

cakradatta-१८९३

१
त्रिवृत्सुधापत्रतिलादिशाक-
ग्राम्यौदकानूपरसैर्यवान्नम् ।
अन्यैश्च मृष्टानिलमूत्रविड्भि-
रद्यात्प्रसन्नागुडसीधुपायी ॥ १ ॥[§ 4134]

आस्थापनं मारुतजे स्निग्धस्विन्नस्य शस्यते ।
पुरीषजे तु कर्तव्यो विधिरानाहिकश्च यः ॥ २ ॥§ 4136

क्षारवैतरणौ बस्ती युञ्ज्यात्तत्र चिकित्सकः ।
श्यामादन्तीद्रवन्तीत्वङ्महाश्यामास्नुहीत्रिवृत् ॥ ३ ॥§ 4138

सप्तला शङ्खिनी श्वेता राजवृक्षः सतिल्वकः ।
कम्पिल्लकं करञ्जश्च हेमक्षीरीत्ययं गणः ॥ ४ ॥§ 4140

सर्पिस्तैलरजःक्वाथकल्केष्वन्यतमेषु च ।
उदावर्तोदरानाहविषगुल्मविनाशनः ॥ ५ ॥§ 4142

त्रिवृत्कृष्णाहरीतक्यो द्विचतुःपञ्चभागिकाः ।
गुडिका गुडतुल्यास्ता विड्विबन्धगदापहाः ॥ ६ ॥§ 4144

हरीतकीयवक्षारपीलूनि त्रिवृता तथा ।
घृतैश्चूर्णमिदं पेयमुदावर्तविनाशनम् ॥ ७ ॥§ 4146
cakradatta-१८९३

हिङ्गुकुष्ठबचासर्जिबिडं चेति द्विरुत्तरम् ।
पीतं मद्येन तच्चूर्णमुदावर्तहरं परम् ॥ ८ ॥§ 4148

खण्डपलं त्रिवृता सम-
मुपकुल्याकर्षचूर्णितं श्लक्ष्णम् ।
प्राग्भोजने च समधु
बिडालपदकं लिहेत्प्राज्ञः ॥ ९ ॥§ 4152

एतद्गाढपुरीषे
पित्ते सकफे च विनियोज्यम् ।
स्वादुर्नृपयोग्योऽयं
चूर्णो नाराचको नाम्ना ॥ १० ॥§ 4156

२

रसोनं मद्यसंमिश्रं पिबेत्प्रातः प्रकाङ्क्षितः ।
गुल्मोदावर्तशूलघ्नं दीपनं बलवर्धनम् ॥ ११ ॥§ 4157
cakradatta-१८९३

हिङ्गुमाक्षिकसिन्धूत्थैः पक्त्वा वर्तिं सुनिर्मिताम् ।
घृताभ्यक्तां गुदे दद्यादुदावर्तविनाशिनीम् ॥ १२ ॥[§ 4159]

मदनं पिप्पली कुष्ठं वचा गौराश्च सर्षपाः ।
गुडक्षारसमायुक्ताः फलवर्तिः प्रशस्यते ॥ १३ ॥[§ 4161]

अगारधूमसिन्धूत्थतैलयुक्ताम्लमूलकम् ।
क्षुण्णं निर्गुण्डिपत्रं वा स्विन्ने पायौ क्षिपेद्बुधः ॥ १४ ॥[§ 4163]

सौवर्चलाढ्यां मदिरां मूत्रे त्वभिहते पिबेत् ।
एलां वाप्यथ मद्येन क्षीरं वारि पिबेच्च सः ॥ १५ ॥[§ 4165]

दुःस्पर्शास्वरसं वापि कषायं ककुभस्य च ।
एर्वारुबीजं तोयेन पिबेद्वा लवणीकृतम् ॥ १६ ॥[§ 4167]

पञ्चमूलीशृतं क्षीरं द्राक्षारसमथापि वा ।
सर्वथैवोपयुञ्जीत मूत्रकृच्छ्राश्मरीविधिम् ॥ १७ ॥[§ 4169]

स्नेहस्वेदैरुदावर्तं जृम्भजं समुपाचरेत् ।
अश्रुमोक्षोऽश्रुजे कार्यः स्वप्नो मद्यं प्रियाः कथाः ॥ १८ ॥[§ 4171]

क्षवजे क्षरपत्रेण घ्राणस्थेनानयेत्क्षवम् ।
तथोर्ध्वजत्रुकोऽभ्यङ्गः स्वेदो धूमः सनावनः ॥ १९ ॥[§ 4173]

हितं वातघ्नमद्यं च घृतं चोत्तरभक्तिकम् ।
उद्गारजे क्रमोपेतं स्नैहिकं धूममाचरेत् ॥ २० ॥[§ 4175]

छर्द्याघातं यथादोषं नस्यस्नेहादिभिर्जयेत् ।
भुक्त्वा प्रच्छर्दनं धूमो लङ्घनं रक्तमोक्षणम् ॥ २१ ॥[§ 4177]

रुक्षान्नपाने व्यायामो विरेकश्चात्र शस्यते ।
वस्तिशुद्धिकरावापं चतुर्गुणजलं पयः ॥ २२ ॥[§ 4179]

आवारिनाशात्क्वथितं पीतवन्तं प्रकामतः ।
रमयेयुः प्रिया नार्यः शुक्रोदावर्तिनं नरम् ॥ २३ ॥[§ 4181]

अत्राभ्यङ्गावगाहाश्च मदिराश्चरणायुधाः ।

शालिः पयोनिरूहाश्च शस्तं मैथुनमेव च ॥ २४ ॥§ 4183

क्षुद्विघाते हितं स्निग्धमुष्णमल्पं च भोजनम् ।
तृष्णाघाते पिबेन्मन्थं यवागूं वापि शीतलाम् ॥ २५ ॥§ 4185

रसेनाद्यात्सुविश्रान्तः श्रमश्वासातुरो नरः ।
निद्राघाते पिबेत्क्षीरं स्वप्नः संवाहनानि च ।
उदावर्तक्रियानाहे सामे लङ्घनपाचनम् ॥ २६ ॥§ 4188
cakradatta-१८९३

३

द्विरुत्तरा हिङ्गु वचा सकुष्ठा
सुवर्चिका चेति विडङ्गचूर्णम् ।
सुखाम्बुनानाहविषूचिकार्ति-
हृद्रोगगुल्मोर्ध्वसमीरणघ्नम् ॥ २७ ॥§ 4191
cakradatta-१८९३

वचाभयाचित्रकयावशूकान्
सपिप्पलीकातिविषान्सकुष्ठान् ।
उष्णाम्बुनानाहविमूढवातान्
पीत्वा जयेदाशु हितौदनाशी ॥ २८ ॥§ 4195

त्रिवृद्धरीतकीश्यामाः स्नुहीक्षीरेण भावयेत् ।
वटिका मूत्रपीतास्ताः श्रेष्ठाश्चानाहभेदिकाः ॥ २९ ॥§ 4197

फलं च मूलं च विरेचनोक्तं
हिङ्ग्वर्कमूलं दशमूलमग्र्यम् ।
स्नुक्चित्रकौ चैव पुनर्नवा च
तुल्यानि सर्वैर्लवणानि पञ्च ॥ ३० ॥§ 4201

स्नेहैः समूत्रैः सह जर्जराणि
शरावसन्धौ विपचेत्सुलिप्ते ।
पक्वं सुपिष्टं लवणं तदन्नैः
पानैस्तथानाहरुजाघ्नमग्र्यम् ॥ ३१ ॥§ 4205

वाठधूमबिडव्योषगुडमूत्रैर्विपाचिता ।
गुदेऽङ्गुष्ठसमा वर्तिर्विधेयानाहशूलनुत् ॥ ३२ ॥§ 4207

वर्तिस्त्रिकटुकसैन्धव-
सर्षपगृहधूमकुष्ठमदनफलैः ।
मधुनि गुडे वा पक्वा
पायावङ्गुष्ठमानतो वेश्य ॥ ३३ ॥[§ 4211]

वर्तिरियं दृष्टफला
गुदे शनैः प्रणिहिता घृताभ्यक्ता ।
आनाहोदावर्त-
प्रशमनी जठरगुल्मनिवारिणी ॥ ३४ ॥[§ 4215]
cakradatta-१८९३

मूलकं शुष्कमार्द्रं च वर्षाभू पञ्चमूलकम् ।
आरेवतफलं चापि पिष्ट्वा तेन पचेद्घृतम् ।
तत्पीयमानं शमयेदुदावर्तमसंशयम् ॥ ३५ ॥[§ 4218]

५
स्थिरादिवर्गस्य पुनर्नबायाः
सम्पाककपूतीककरञ्जयोश्च ।
सिद्धः कषाये द्विपलांशिकानां
प्रस्थो घृतात्स्यात्प्रतिरुद्धवाते ॥ ३६ ॥[§ 4221]

२९ Adhikāra २९

१
लघ्वन्नं दीपनं स्निग्धमुष्णं वातानुलोमनम् ।
बृंहणं यद्भवेत्सर्वं तद्धितं सर्वगुल्मिनाम् ॥ १ ॥[§ 4222]
cakradatta-१८९३

स्निग्धस्य भिषजा स्वेदः कर्तव्यो गुल्मशान्तये ।
स्रोतसां मार्दवं कृत्वा जित्वा मारुतमुल्बणम् ॥ २ ॥[§ 4224]

भित्वा विबद्धं स्निग्धस्य स्वेदो गुल्ममपोहति ।
कुम्भीपिण्डेष्टकास्वेदान्कारयेत्कुशलो भिषक् ॥ ३ ॥[§ 4226]

उपानाहाश्च कर्तव्याः सुखोष्णाः शाल्वणादयः ।
स्थानावसेको रक्तस्य बाहुमध्ये शिराव्यधः ॥ ४ ॥[§ 4228]

स्वेदानुलोमनं चैव प्रशस्तं सर्वगुल्मिनाम् ।

पेया वातहरैः सिद्धाः कौलत्था धन्वजा रसाः ॥ ५ ॥[§ 4230]

खंडाः सपञ्चमूलाश्च गुल्मिनां भोजने हिताः ।
२
मातुलुङ्गरसो हिङ्गु दाडिमं बिडसैन्धवम् ॥ ६ ॥[§ 4232]

सुरामण्डेन पातव्यं वातगुल्मरुजापहम् ।
नागरार्धपलं पिष्टं द्वे पले लुञ्चितस्य च ॥ ७ ॥[§ 4234]

तिलस्यैकं गुडपलं क्षीरेणोष्णेन पाययेत् ।
वातगुल्ममुदावर्तं योनिशूलं च नाशयेत् ॥ ८ ॥[§ 4236]

पिवेदेरण्डतैलं वा वारुणीमण्डमिश्रितम् ।
तदेव तैलं पयसा वातगुल्मी पिबेन्नरः ॥ ९ ॥[§ 4238]

साधयेच्छुद्धशुष्कस्य लशुनस्य चतुःपलम् ।
क्षीरोदकेऽष्टगुणिते क्षीरशेषं च पाययेत् ॥ १० ॥[§ 4240]

वातगुल्ममुदावर्तं गृध्रसीं विषमज्वरम् ।
हृद्रोगं विद्रधिं शोषं शमयत्याशु तत्पयः ॥ ११ ॥[§ 4242]

एवं तु साधिते क्षीरे स्तोकमप्यत्र दीयते ।
सर्जिकाकुष्ठसहितः क्षारः केतकिजोऽपि वा ॥ १२ ॥[§ 4244]

तैलेन पीतः शमयेद्गुल्मं पवनसम्भवम् ।
[३]वातगुल्मे कफे वृद्धे वान्तिश्चूर्णादिरिष्यते ॥ १३ ॥[§ 4246] cakradatta-१८१३

पैत्ते तु रेचनं स्निग्धं रक्ते रक्तस्य मोक्षणम् ।
स्निग्धोष्णेनोदिते गुल्मे पैत्तिके स्रंसनं हितम् ॥ १४ ॥[§ 4248]

रूक्षोष्णेन तु सम्भूते सर्पिः प्रशमनं परम् ।
काकोल्यादिमहातिक्तवासाद्यैः पित्तगुल्मिनम् ॥ १५ ॥[§ 4250]

स्नेहितं स्रंसयेत्पश्चाद्योजयेद्बस्तिकर्मणा ।
स्निग्धोष्णजे पित्तगुल्मे कम्पिल्लं मधुना लिहेत् ॥ १६ ॥[§ 4252]

रेचनार्थी रसं वापि द्राक्षायाः सगुडं पिबेत् ।

दाहशूलाऽनिलक्षोभस्वप्ननाशारुचिज्वरैः ॥ १७ ॥[§ 4254]

विदह्यमानं जानीयाद्गुल्मं तमुपनाहयेत् ।
पक्वे तु व्रणवत्कार्यं व्यधशोधनरोपणम् ॥ १८ ॥[§ 4256]

स्वयमूर्ध्वमधो वापि स चेद्दोषः प्रपद्यते ।
द्वादशाहमुपेक्षेत रक्षन्नन्यानुपद्रवान् ॥ १९ ॥[§ 4258]

परं तु शोचनं सर्पिः शुद्धं समधुतिक्तकम् ।
रोहिणी कटुका निम्बं मधुकं त्रिफलात्वचः ॥ २० ॥[§ 4260]

कर्षांशास्त्रायमाणा च पटोलत्रिवृतापले ।
द्विपलं च मसूराणां साध्यमष्टगुणेऽम्भसि ॥ २१ ॥[§ 4262]

घृताच्छेषं घृतसमं सर्पिषश्च चतुःपलम् ।
पिवेत्संमूर्च्छितं तेन गुल्मः शाम्यति पैत्तिकः ॥ २२ ॥[§ 4264]

ज्वरस्तृष्णा च शूलं च भ्रममूर्च्छारतिस्तथा ।
दीप्ताग्नयो महाकायाः स्नेहसात्म्याश्च ये नराः ॥ २३ ॥[§ 4266]
cakradatta-१८९३

गुल्मिनः सर्पदष्टाश्च विसर्पोपहताश्च ये ।
ज्येष्ठां मात्रां पिबेयुस्ते पलान्यष्टौ विशेषतः ॥ २४ ॥[§ 4268]

४

लङ्घनोल्लेखने स्वेदे कृतेऽग्नौ संप्रधुक्षिते ।
घृतं सक्षारकटुकं पातव्यं कफगुल्मिना ॥ २५ ॥[§ 4269]

मन्दोऽग्निर्वेदना मन्दा गुरुस्तिमितकोष्ठता ।
सोत्क्लेशा चारुचिर्यस्य स गुल्मो वमनोपमः ॥ २६ ॥[§ 4271]

मन्देऽग्नावनिले मूढे ज्ञात्वा सस्नेहमाशयम् ।
गुडिकाश्चूर्णनिर्यूहाः प्रयोज्याः कफगुल्मिनाम् ॥ २७ ॥[§ 4273]

क्षाराऽरिष्टगणश्चापि दाहशोषे विधीयते ।
पञ्चमूलीकृतं तोयं पुराणं वारुणीरसम् ॥ २८ ॥[§ 4275]
cakradatta-१८९३

कफगुल्मी पिबेत्काले जीर्णं माध्वीकमेव वा ।
तिलैरण्डातसीबीजसर्षपैः परिलिप्य वा ॥ २९ ॥[§ 4277]

श्लेष्मगुल्ममयःपात्रैः सुखोष्णैः स्वेदयेद्भिषक् ।
यमानीचूर्णितं तक्रं बिडेन लवणीकृतम् ॥ ३० ॥[§ 4279]

पिबेत्सन्दीपनं वातमूत्रवर्चोऽनुलोमनम् ।
व्यामिश्रदोषे व्यामिश्रः सर्व एव क्रियाक्रमः ॥ ३१ ॥[§ 4281]

सन्निपातोद्भवे गुल्मे त्रिदोषघ्नो विधिर्हितः ।
वचाबिडाभयाशुण्ठीहिङ्गुकुष्ठाग्निदीप्यकाः ॥ ३२ ॥[§ 4282]

द्वित्रिषड्चतुरेवाष्टसप्तपञ्चाशिकाः क्रमात् ।
चूर्णमद्यादिभिः पीतं गुल्मानाहोदरापहम् ॥ ३३ ॥[§ 4284]

शूलार्शः श्वासकासघ्नं ग्रहणीदीपनं परम् ।
यमानीहिङ्गुसिन्धूत्थक्षारसौवर्चलाभयाः ॥ ३४ ॥[§ 4286]

सुरामण्डेन पातव्या गुल्मशूलनिवारणाः ।
[६]हिङ्गु त्रिकटुकं पाठां हपुषामभयां शठीम् ॥ ३५ ॥[§ 4288] cakradatta-१८९३

अजमोदाजगन्धे च तिन्तिडीकाम्लवेतसौ ।
दाडिमं पौष्करं धान्यमजाजीं चित्रकं वचाम् ।
द्वौ क्षारौ लवणे द्वे च चव्यं चैकत्र चूर्णयेत् ॥ ३६ ॥[§ 4291]

चूर्णमेतत्प्रयोक्तव्यमन्नपानेष्वनत्ययम् ।
प्राग्भक्तमथवा पेयं मद्येनोष्णोदकेन वा ॥ ३७ ॥[§ 4293]

पार्श्वहृद्बस्तिशूलेषु गुल्मे वातकफात्मके ।
आनाहे मूत्रकृच्छ्रे च गुदयोनिरुजासु च ॥ ३८ ॥[§ 4295]

ग्रहण्यर्शोविकारेषु प्लीह्नि पाण्ड्वामयेऽरुचौ ।
उरोविबन्धे हिक्कायां श्वासे कासे गलग्रहे ॥ ३९ ॥[§ 4297]

भावितं मातुलुङ्गस्य चूर्णमेतद्रसेन वा ।
बहुशोगुडिकाः कार्याः कार्षिकाः स्युस्ततोऽधिकम् ॥ ४० ॥[§ 4299]

७

पूतीकपत्रगजचिर्भटिचव्यवह्नि-
व्योषं च संस्तरचितं लवणोपधानम् ।
दग्ध्वा विचूर्ण्य दधिमण्डयुतं प्रयोज्यं
गुल्मोदरश्वयथुपाण्डुगदोद्भवेषु ॥ ४१ ॥§ 4302

हिङ्गुपुष्करमूलानि तुम्बुरूणि हरीतकीम् ।
श्यामा बिडं सैन्धवं च यवक्षारं महौषधम् ॥ ४२ ॥§ 4304

यवक्वाथोदकेनैतद्धृतभृष्टं तु पाययेत् ।
तेनास्य भिद्यते गुल्मः सशूलः सपरिग्रहः ॥ ४३ ॥§ 4306

वचा हरीतकी हिङ्गु सैन्धवं साम्लवेतसम् ।
यवक्षारं यमानीं च पिबेदुष्णेन वारिणा ॥ ४४ ॥§ 4308

cakradatta-१८९३

एतद्धि गुल्मनिचयं सशूलं सपरिग्रहम् ।
भिनत्ति सप्तरात्रेण बह्नेर्दीप्तिं करोति च ॥ ४५ ॥§ 4310

पिप्पलीपिप्पलीमूलचित्रकाजाजिसैन्धवैः ।
युक्ता पीता सुरा हन्ति गुल्ममाशु सुदुस्तरम् ॥ ४६ ॥§ 4312

नादेयीकुटजार्कशिग्रु बृहती-
स्नुग्बिल्वभल्लातक-
व्याघ्री किंशुकपारिभद्रकजटा-
ऽपामार्गनीपाग्निकम् ।
वासामुष्ककपाटलाः सलवणा
दग्ध्वा जले पाचितं
हिंग्वादिप्रतिवापमेतदुदितं
गुल्मोदराष्ठीलिषु ॥ ४७ ॥§ 4320

हिङ्ग्वग्रगन्धाबिडशुण्ठ्यजाजी-
हरीतकीपुष्करमूलकुष्ठम् ।
भागोत्तरं चूर्णितमेतदिष्टं
गुल्मोदराजीर्णविषूचिकासु ॥ ४८ ॥§ 4324

cakradatta-१८९३

८

त्रिफलाकाञ्चनक्षीरीसप्तलानीलिनीवचाः ।
त्रायन्तीहपुषातिक्तात्रिवृत्सैन्धवपिप्पलीः ॥ ४९ ॥§ 4325

पिबेत्संचूर्ण्य मूत्रोष्णवारिमांसरसादिभिः ।
सर्वगुल्मोदरप्लीहकुष्ठार्शःशोथखेदितः ॥ ५० ॥§ 4327

शठी पुष्करमूलं च दन्तीं चित्रकमाढकीम् ।
शृङ्गवेरं वचां चैव पलिकानि समाहरेत् ॥ ५१ ॥§ 4329

त्रिवृतायाः पलं चैव कुर्यात्त्रीणि च हिङ्गुनः ।
यवक्षारपले द्वे च द्वे पले चाम्लवेतसात् ॥ ५२ ॥§ 4331

यमान्यजाजी मरिचं धान्यकं चेति कार्षिकम् ।
उपकुञ्चयजमोदाभ्यां तथा चाष्टमिकामपि ॥ ५३ ॥§ 4333

मातुलुङ्गरसेनैव गुटिकाः कारयेद्भिषक् ।
तासामेकां पिबेद्द्वे च तिस्रो वापि सुखाम्बुना ॥ ५४ ॥§ 4335

अम्लैश्च मद्यैर्यूषैश्च घृतेन पयसाथवा ।
एषा काङ्कायणेनोक्ता गुडिका गुल्मनाशिनी ॥ ५५ ॥§ 4337

अर्शोहृद्रोगशमनी क्रिमीणां च विनाशिनी ।
गोमूत्रयुक्ता शमयेत्कफगुल्मं चिरोत्थितम् ॥ ५६ ॥§ 4339

क्षीरेण पित्तगुल्मं च मद्यैरम्लैश्च वातिकम् ।
त्रिफलारसमूत्रैश्च नियच्छेत्सान्निपातिकम् ।
रक्तगुल्मे च नारीणामुष्ट्रीक्षीरेण पाययेत् ॥ ५७ ॥§ 4342

cakradatta-१८९३

९

हपुषाव्योषपृथ्वीकाचव्यचित्रकसैन्धवैः ।
साजाजीपिप्पलीमूलदीप्यकैर्विपचेद्घृतम् ॥ ५८ ॥§ 4343

सकोलमूलकरसं सक्षीरं दधि दाडिमम् ।
तत्परं वातगुल्मघ्नं शूलानाहविबन्धनुत् ॥ ५९ ॥§ 4345

योन्यर्शोग्रहणीदोषश्वासकासाऽरुचिज्वरम् ।
पार्श्वहृद्बस्तिशूलं च घृतमेतद्व्यपोहति ॥ ६० ॥§ 4347

१०

पिप्पल्याः पिचुरर्धार्धो दाडिमाद्द्विपलं पलं ।
धान्यात्पञ्च घृताच्छुण्ठ्याः कर्षः क्षीरं चतुर्गुणम् ॥ ६१ ॥§ 4348

सिद्धमेतैर्घृतं सद्यो वातगुल्मं चिकित्सति ।
योनिशूलं शिरःशूलमर्शांसि विषमज्वरान् ॥ ६२ ॥§ 4350

११

त्र्यूषणत्रिफलाधान्यविडङ्गचव्यचित्रकैः ।
कल्कीकृतैर्घृतं सिद्धं सक्षीरं वातगुल्मनुत् ॥ ६३ ॥§ 4351

१२

जले दशगुणे साध्यं त्रायमाणाचतुःपलम् ।
पञ्चभागस्थितं पूतं कल्कैः संयोज्य कार्षिकैः ॥ ६४ ॥§ 4352

रोहिणीकटुकामुस्तत्रायमाणादुरालभाः ।
कल्कैस्तामलकीवीराजीवन्तीचन्दनोत्पलैः ॥ ६५ ॥§ 4354

रसस्यामलकीनां च क्षीरस्य च घृतस्य च ।
पलानि पृथगष्टाष्टौ दत्त्वा सम्यग्विपाचयेत् ॥ ६६ ॥§ 4356

पित्तगुल्मं रक्तगुल्मं विसर्पं पैत्तिकं ज्वरम् ।
हृद्रोगं कामलां कुष्ठं हन्यादेतद्घृतोत्तमम् ॥ ६७ ॥§ 4358

cakradatta-१८९३

पलोल्लेखागते माने न द्वैगुण्यमिहेष्यते ।
चत्वारिंशत्पलं तेन तोयं दशगुणं भवेत् ॥ ६८ ॥§ 4360

१३

द्राक्षामधुकखर्जूरं विदारीं सशतावरीम् ।
परूषकाणि त्रिफलां साधयेत्पलसंमिताम् ॥ ६९ ॥§ 4361

जलाढके पादशेषे रसमामलकस्य च ।
घृतमिक्षुरसं क्षीरमभयाकल्कपादिकम् ॥ ७० ॥§ 4363

साधयेत्तु घृतं सिद्धं शर्कराक्षौद्रपादिकम् ।
योजयेत्पित्तगुल्मघ्नं सर्वपित्तविकारनुत् ॥ ७१ ॥§ 4365

साहचर्यादिह पृथग्घृतादेः क्वाथतुल्यता ॥ ७२ ॥§ 4366

१४

धात्रीफलानां स्वरसे षडङ्गं पाचयेद्घृतम् ।
शर्करासैन्धवोपेतं तद्धितं सर्वगुल्मिनाम् ॥ ७३ ॥§ 4367

१५

षड्भिः पलैर्मगधजाफलमूलचव्य-
विश्वौषधज्वलनयावजकल्कपक्वम् ।
प्रस्थं घृतस्य दशमूल्युरुबूकभार्गी- cakradatta-१८९३
क्वाथेऽप्यथो पयसि दध्नि च षट्पलाख्यम् ॥ ७४ ॥§ 4370

गुल्मोदरारुचिभगन्दरवह्निसाद-
कासज्वरक्षयशिरोग्रहणीविकारान् ।
सद्यः शमं नयति ये च कफानिलोत्था
भार्ग्याख्यषट्पलमिदं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥ ७५ ॥§ 4374

१६

पिप्पलीपिप्पलीमूलचव्यचित्रकनागरैः ।
पलिकैः सयवक्षारैः सर्पिःप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ७६ ॥§ 4375

क्षीरप्रस्थेन तत्सर्पिर्हन्ति गुल्मं कफात्मकम् ।
ग्रहणीपाण्डुरोगघ्नं प्लीहकासज्वरापहम् ॥ ७७ ॥§ 4377

१७

भल्लातकानां द्विपलं पञ्चमूलं पलोन्मितम् ।
साध्यं विदारीगन्धाद्यमापोत्थसलिलाढके ॥ ७८ ॥§ 4378

पादावशेषे पूते च पिप्पलीं नागरं वचाम् ।
विडङ्गं सैन्धवं हिङ्गु यावशूकं बिडं शठीम् ॥ ७९ ॥§ 4380

चित्रकं मधुकं रास्नां पिष्ट्वा कर्षसमान्भिषक् ।
प्रस्थं च पयसो दत्त्वा घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ८० ॥§ 4382

एतद्भल्लातकं नाम कफगुल्महरं परम् ।
प्लीहपाण्ड्वामयश्वासग्रहणीकासगुल्मनुत् ॥ ८१ ॥§ 4384
cakradatta-१८९३

१८

रसोनस्वरसे सर्पिः पञ्चमूलरसान्वितम् ।
सुरारनालदध्यम्लमूलकस्वरसैः सह ॥ ८२ ॥§ 4385

व्योषदाडिमवृक्षाम्लयमानीचव्यसैन्धवैः ।
हिङ्ग्वम्लवेतसाजाजीदीप्यकैश्च पलान्वितैः ॥ ८३ ॥§ 4387

सिद्धं गुल्मग्रहण्यर्शःश्वासोन्मादक्षयज्वरान् ।
कासाऽपस्मारमन्दाग्निप्लीहशूलानिलाञ्जयेत् ॥ ८४ ॥[§ 4389]

१९
जलद्रोणे विपक्तव्या विंशतिः पञ्च चाभयाः ।
दन्त्याः पलानि तावन्ति चित्रकस्य तथैव च ॥ ८५ ॥[§ 4390]

तेनाष्टभागशेषेण पचेद्दन्तीसमं गुडम् ।
ताश्चाभयात्रिवृच्चूर्णात्तैलाच्चापि चतुःपलम् ॥ ८६ ॥[§ 4392]

पलमेकं कणाशुण्ठ्योः सिद्धे लेहे च शीतले ।
क्षौद्रं तैलसमं दद्याच्चातुर्जातपलं तथा ॥ ८७ ॥[§ 4394]

ततो लेहपलं लीढ्वा जग्ध्वा चैकां हरीतकीम् ।
सुखं विरिच्यते स्निग्धो दोषप्रस्थमनामयः ॥ ८८ ॥[§ 4396]

प्लीहश्वयथुगुल्मार्शोहृत्पाण्डुग्रहणीगदाः ।
शाम्यन्त्युत्क्लेशविषमज्वरकुष्ठान्यरोचकाः ॥ ८९ ॥[§ 4398]
cakradatta-१८९३

२०
वृश्चीरमुरुबूकं च वर्षाह्वं बृहतीद्वयम् ।
चित्रकं च जलद्रोणे पचेत्पादावशेषितम् ॥ ९० ॥[§ 4399]

मागधीचित्रकक्षौद्रलिप्तकुम्भे निधापयेत् ।
मधुनः प्रस्थमावाप्य पथ्याचूर्णार्धसंयुतम् ॥ ९१ ॥[§ 4401]

व्युषोषितं दशाहं च जीर्णभक्तः पिबेन्नरः ।
अरिष्टोऽयं जयेद्गुल्ममविपाकं सुदुस्तरम् ॥ ९२ ॥[§ 4403]

२१
रौधिरस्य तु गुल्मस्य गर्भकालव्यतिक्रमे ।
स्निग्धस्विन्नशरीरायै दद्यात्स्निग्धं विरेचनम् ॥ ९३ ॥[§ 4404]

शताह्वाचिरबिल्वत्वग्दारुभार्गीकणोद्भवः ।
कल्कः पीतो हरेद्गुल्मं तिलक्वाथेन रक्तजम् ॥ ९४ ॥[§ 4406]

तिलक्वाथो गुडव्योषहिङ्गुभार्गीयुतो भवेत् ।
पानं रक्तभवे गुल्मे नष्टपुष्पे च योषिताम् ॥ ९५ ॥[§ 4408]

सक्षारं त्र्यूषणं मद्यं प्रपिबेदस्रगुल्मिनी ।
पलाशक्षारतोयेन सिद्धं सर्पिः पिबेच्च सा ॥ ९६ ॥[§ 4410]

उष्णैर्वा भेदयेद्भिन्ने विधिरासृग्दरो हितः ।
न प्रभिद्येत यद्येवं दद्याद्योनिविशोधनम् ॥ ९७ ॥[§ 4412]

क्षारेण युक्तं पललं सुधाक्षीरेण वा पुनः ।
रुधिरेऽतिप्रवृत्ते तु रक्तपित्तहरी क्रिया ॥ ९८ ॥[§ 4414]

भल्लातकात्कल्ककषायपक्वं
सर्पिः पिबेच्छर्करया विमिश्रम् ।
तद्रक्तपित्तं विनिहन्ति पीतं
बलासगुल्मं मधुना समेतम् ॥ ९९ ॥[§ 4418]

वल्लूरं मूलकं मत्स्याञ्शुष्कशाकानि वेदनम् ।
न खादेच्चालुकं गुल्मी मधुराणि फलानि च ॥ १०० ॥[§ 4420]

३० Adhikāra ३०

cakradatta-१८९३

१
वातोपसृष्टे हृदये वामयेत्स्निग्धमातुरम् ।
द्विपञ्चमूलीक्वाथेन सस्नेहलवणेन च ॥ १ ॥[§ 4421]

पिप्पल्येलावचाहिङ्गुयवक्षारोऽथ सैन्धवम् ।
सौवर्चलमथो शुण्ठीमजमोदावचूर्णितम् ॥ २ ॥[§ 4423]

फलधान्याम्लकौलत्थदधिमद्यासवादिभिः ।
पाययेच्छुद्धदेहं च स्नेहेनान्यतमेन वा ॥ ३ ॥[§ 4425]

जागरं वा पिबेदुष्णं कषायं चाग्निवर्धनम् ।
कासश्वासानिलहरं शूलहृद्रोगनाशनम् ॥ ४ ॥[§ 4427]

श्रीपर्णीमधुकक्षौद्रसितागुडजलैर्वमेत् ।
पित्तोपसृष्टे हृदये सेवेत मधुरैः शृतम् ॥ ५ ॥[§ 4429]

घृतं कषायांश्चोद्दिष्टान्पित्तज्वरविनाशनान् ॥ ६ ॥§ 4430
cakradatta-१८९३

२

शीताः प्रदेहाः परिषेचनानि
तथा विरेको हृदि पित्तदुष्टे ।
द्राक्षासिताक्षौद्रपरूषकैः स्या-
च्छुद्धे च पित्तापहमन्नपानम् ॥ ७ ॥§ 4433

पिष्ट्वा पिबेद्वापि सिताजलेन ।
यष्ट्याह्वयं तिक्तकरोहिणीं च ॥ ८ ॥§ 4435

अर्जुनस्य त्वचा सिद्धं क्षीरं योज्यं हृदामये ।
सितया पञ्चमूल्या वा बलया मधुकेन वा ॥ ९ ॥§ 4437

घृतेन दुग्धेन गुडाम्भसा वा
पिबन्ति चूर्णं ककुभत्वचो ये ।
हृद्रोगजीर्णज्वररक्तपित्तं
हत्वा भवेयुश्चिरजीविनस्ते ॥ १० ॥§ 4441

३

वचानिम्बकषायाभ्यां वान्तं हृदि कफोत्थिते ।
वातहृद्रोगहृच्चूर्णं पिप्पल्यादि च योजयेत् ॥ ११ ॥§ 4442
cakradatta-१८९३

त्रिदोषजे लङ्घनमादितः स्या-
दन्नं च सर्वेषु हितं विधेयम् ।
हीनाधिमध्यत्वमवेक्ष्य चैव
कार्यं त्रयाणामपि कर्म शस्तम् ॥ १२ ॥§ 4446

चूर्णं पुष्करजं लिह्यान्माक्षिकेण समायुतम् ।
हृच्छूलकासश्वासघ्नं क्षयहिक्कानिवारणम् ॥ १३ ॥§ 4448

तैलाज्यगुडविपक्वं
गोधूमं वापि पार्थजं चूर्णं ।
पिबति पयोऽनुचयं स
भवति जितसकलहृद्रुजः पुरुषः ॥ १४ ॥§ 4452

गोधूमककुभचूर्णं

छागपयोगव्यसर्पिषि विपक्कम् ।
मधुशर्करासमेतं
शमयति हृद्रोगमुद्धतं पुंसाम् ॥ १५ ॥[§ 4456]

४

मूलं नागवलायास्तु चूर्णं दुग्धेन पाययेत् ।
हृद्रोगश्वासकासघ्नं ककुभस्य च वल्कलम् ॥ १६ ॥[§ 4457]

रसायनं परं बल्यं वातजिन्मांसयोजितम् ।
संवत्सरप्रयोगेण जीवेद्वर्षशतद्वयम् ॥ १७ ॥[§ 4459]

हिङ्ग्वग्रगन्धाबिडविश्वकृष्णा-
कुष्ठाभयाचित्रकयावशूकम् ।
पिबेच्च सौवर्चलपुष्कराढ्यं
यवाम्भसा शूलहृदामयेषु ॥ १८ ॥[§ 4463]

दशमूलीकषायं तु लवणक्षारयोजितम् ।
कासं श्वासं च हृद्रोगं गुल्मं शूलं च नाशयेत् ॥ १९ ॥[§ 4465]
cakradatta-१८९३

पाठां वचां यवक्षारमभयामम्लवेतसम् ।
दुरालभां चित्रकं च त्र्यूषणं च पलत्रिकम् ॥ २० ॥[§ 4467]

शठीं पुष्करमूलं च तिन्तिडीकं सदाडिमम् ।
मातुलुङ्गस्य मूलानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ॥ २१ ॥[§ 4469]

सुखोदकेन मद्यैर्वा चूर्णान्येतानि पाययेत् ।
अर्शःशूलानि हृद्रोगं गुल्मं चाशु व्यषोहति ॥ २२ ॥[§ 4471]

पुटदग्धमश्मपिष्टं
हरिणविषाणं तु सर्पिषा पिबतः ।
हृत्पृष्ठशूलमुपशम-
मुपयात्यचिरेण कष्टमपि ॥ २३ ॥[§ 4475]

५

क्रिमिहृद्रोगिणं स्निग्धं भोजयेत्पिशितौदनम् ।
दध्ना च पललोपेतं त्र्यहं पश्चाद्विरेचयेत् ॥ २४ ॥[§ 4476]

सुगन्धिभिः सलवणैर्योगैः साजाजिशर्करैः ।

विडङ्गगाढं धान्याम्लं पाययेद्धितमुत्तमम् ॥ २५ ॥[§ 4478]

क्रिमिजे च पिबेन्मूत्रं विडङ्गामयसंयुतम् ।
हृदि स्थिता पतन्त्येवमधस्तात्क्रिमयो नृणाम् ।
यवान्नं वितरेच्चास्मै सविडङ्गमतः परम् ॥ २६ ॥[§ 4481]

मुख्यं शतार्धं च हरीतकीनां
सौबर्चलस्यापि पलद्वयं च ।[§ 4483]
cakradatta-१८९३

पक्वं घृतं वल्लभकेति नाम्ना
हृच्छ्वासशूलोदरमारुतघ्नम् ॥ २७ ॥[§ 4485]

६

श्वदंष्ट्रोशीरमञ्जिष्ठाबलाकाश्मर्यकत्तृणम् ।
दर्भमूलं पृथक्पर्णी पलाशर्षभकौ स्थिरा ॥ २८ ॥[§ 4486]

पलिकान्साधयेत्तेषां रसे क्षीरे चतुर्गुणे ।
कल्कैः स्वगुप्तर्षभकमेदाजीवन्तिजीरकैः ॥ २९ ॥[§ 4488]

शतावर्यृद्धिमृद्वीकाशर्कराश्रावणीविषैः ।
प्रस्थः सिद्धो घृताद्वातपित्तहृद्रोगशूलनुत् ॥ ३० ॥[§ 4490]

मूत्रकृच्छ्रप्रमेहार्शःश्वासकासक्षयापहः ।
धनुःस्त्रीमद्यभाराध्वक्षीणानां बलमांसदः ॥ ३१ ॥[§ 4492]

७

घृतं बलानागबलार्जुनाम्बु
सिद्धं सयष्टीमधुकल्कपादम् ।
हृद्रोगशूलक्षतरक्तपित्त-
कासानिलासृक् शमयत्युदीर्णम् ॥ ३२ ॥[§ 4495]
cakradatta-१८९३

पार्थस्य कल्कस्वरसेन सिद्धं
शस्तं घृतं सर्वहृदामयेषु ॥ ३३ ॥[§ 4497]

३१ Adhikāra ३१

१

अभ्यञ्जनस्नेहनिरूहबस्ति-
स्वेदोपनाहोत्तरबस्तिसेकान् ।
स्थिरादिभिर्वातहरैश्च सिद्धा-
न्दद्याद्रसांश्चानिलमूत्रकृच्छ्रे ॥ १ ॥[§ 4500]

अमृता नागरं धात्रीवाजिगन्धात्रिकण्टकान् ।
प्रपिबेद्वातरोगार्तः सशूली मूत्रकृच्छ्रवान् ॥ २ ॥[§ 4502]

सेकावगाहाः शिशिराः प्रदेहा
ग्रैष्मो विधिर्बस्तिपयोविकाराः ।
द्राक्षाविदारीक्षुरसैर्घृतैश्च
कृच्छ्रेषु पित्तप्रभवेषु कार्याः ॥ ३ ॥[§ 4506]

कुशः काशः शरो दर्भ इक्षुश्चेति तृणोद्भवम् ।
पित्तकृच्छ्रहरं पञ्चमूलं बस्तिविशोधनम् ।
एतत्स्निग्धं पयः पीतं मेढ्रगं हन्ति शोणितम् ॥ ४ ॥[§ 4509]
cakradatta-१८९३

२

शतावरीकाशकुशश्वदंष्ट्रा
विदारिशालीक्षुकशेरुकाणाम् ।
क्वाथं सुशीतं मधुशर्करात्तं
पिबञ्जयेत्पैत्तिकमूत्रकृच्छ्रम् ॥ ५ ॥[§ 4512]

हरीतकीगोक्षुरराजवृक्ष-
पाषाणभिद्धन्वयवासकानाम् ।
क्वाथं पिबेन्माक्षिकसंप्रयुक्तं
कृच्छ्रे सदाहे सरुजे विबन्धे ॥ ६ ॥[§ 4516]

गुडेनामलकं वृष्यं श्रमघ्नं तर्पणं परम् ।
पित्तासृग्दाहशूलघ्नं मूत्रकृच्छ्रनिवारणम् ॥ ७ ॥[§ 4518]

एर्वारुबीजं मधुकं सदार्वी
पैत्ते पिबेत्तण्डुलधावनेन ।
दार्वी तथैवामलकीरसेन
समाक्षिकां पैत्तिकमूत्रकृच्छ्रे ॥ ८ ॥[§ 4522]

क्षारोष्णतीक्ष्णोषणमन्नपानं

स्वेदो यवान्नं वमनं निरूहाः ।
तक्रं सतिक्तौषधसिद्धतैला-
न्यभ्यङ्गपानं कफमूत्रकृच्छ्रे ॥ ९ ॥[§ 4526]

मूत्रेण सुरया वापि कदलीस्वरसेन वा ।
कफकृच्छ्रविनाशाय श्लक्ष्णं पिष्ट्वा त्रुटिं पिबेत् ॥ १० ॥[§ 4528]

तक्रेण युक्तं शितिमारकस्य
बीजं पिबेत्कृच्छ्रविनाशहेतोः ।
पिबेत्तथा तण्डुलधावनेन
प्रवालचूर्णं कफमूत्रकृच्छ्रे ॥ ११ ॥[§ 4532]

श्वदंष्ट्रा विश्वतोयं वा कफकृच्छ्रविनाशनम् ॥ १२ ॥[§ 4533]
cakradatta-१८९३

३

सर्वं त्रिदोषप्रभवे तु वायोः
स्थानानुपूर्व्या प्रसमीक्ष्य कार्यम् ।
त्रिभ्योऽधिके प्राग्वमनं कफे स्यात्
पित्ते विरेकः पवने तु बस्तिः ॥ १३ ॥[§ 4536]

बृहतीधावनीपाठायष्टीमधुकलिङ्गकाः ।
पाचनीयो बृहत्यादिः कृच्छ्रदोषत्रयापहः ॥ १४ ॥[§ 4538]

तथाभिघातजे कुर्यात्सद्यो व्रणचिकित्सितम् ।
मूत्रकृच्छ्रे सदा चास्य कार्या वातहरी क्रिया ॥ १५ ॥[§ 4540]

स्वेदचूर्णक्रियाभ्यङ्गबस्तयः स्युः पुरीषजे ।
क्वाथं गोक्षुरबीजस्य यवक्षारयुतं पिबेत् ॥ १६ ॥[§ 4542]

मूत्रकृच्छ्रं शकृज्जं च पीतं शीघ्रं निवारयेत् ॥ १७ ॥[§ 4543]

हिता क्रिया त्वश्मरिशर्करायां
या मूत्रकृच्छ्रे कफमारुतोत्थे ॥ १८ ॥[§ 4545]
cakradatta-१८९३

४

लेह्यं शुक्रविबन्धोत्थे शिलाजतु समाक्षिकम् ।
वृष्यैर्बृंहितधातोश्च विधेयाः प्रमदोत्तमाः ॥ १९ ॥[§ 4546]

एलाहिङ्गुयुतं क्षीरं सर्पिर्मिश्रं पिबेन्नरः ।
मूत्रदोषविशुद्ध्यर्थं शुक्रदोषहरं च तत् ॥ २० ॥[§ 4548]

यन्मूत्रकृच्छ्रे विहितं तु पैत्ते
तत्कारयेच्छोणितमूत्रकृच्छ्रे ॥ २१ ॥[§ 4550]

त्रिकण्टकारग्वधदर्भकाश-
दुरालभापर्वतभेदपथ्याः ।
निघ्नन्ति पीता मधुनाश्मरीं च
सम्प्राप्तमृत्योरपि मूत्रकृच्छ्रम् ॥ २२ ॥[§ 4554]

कषायोऽतिबलामूलसाधितः सर्वकृच्छ्रजित् ॥ २३ ॥[§ 4555]

एलाश्मभेदकशिलाजतुपिप्पलीनां
चूर्णानि तण्डुलजलैर्लुलितानि पीत्वा ।
यद्वा गुडेन सहितान्यवलिह्य तानि
चासन्नमृत्युरपि जीवति मूत्रकृच्छ्री ॥ २४ ॥[§ 4559]

अयोरजः श्लक्ष्णपिष्टं मधुना सह योजितम् ।
मूत्रकृच्छ्रं निहन्त्याशु त्रिभिर्लेहैर्न संशयः ॥ २५ ॥[§ 4561]

सितातुल्यो यवक्षारः सर्वकृच्छ्रनिवारणः ।
निदिग्धिकारसो वापि सक्षौद्रः कृच्छ्रनाशनः ॥ २६ ॥[§ 4563]

५

शतावरीकाशकुशश्वदंष्ट्रा-
विदारिकेक्ष्वामलकेषु सिद्धम् ।[§ 4564]

cakradatta-१८९३

सर्पिः पयो वा सितया विमिश्रं
कृच्छ्रेषु पित्तप्रभवेषु योज्यम् ॥ २७ ॥[§ 4566]

६

त्रिकण्टकैरण्डकुशाद्यभीरु-
कर्कारुकेक्षुस्वरसेन सिद्धम् ।
सर्पिर्गुडार्धांशयुतं प्रपेयं
कृच्छ्राश्मरीमूत्रविघातहेतोः ॥ २८ ॥[§ 4569]

७

पुनर्नवामूलतुला दशमूलं शतावरी ।

बला तुरगगन्धा च तृणमूलं त्रिकण्टकम् ॥ २९ ॥[§ 4570]

विदारीगन्धा नागाह्वगुडूच्यतिबला तथा ।
पृथग्दशपलान्भागाञ्जलद्रोणे विपाचयेत् ॥ ३० ॥[§ 4572]

तेन पादावशेषेण घृतस्यार्धाढकं पचेत् ।
मधुकं शृङ्गवेरं च द्राक्षासैन्धवपिप्पलीः ॥ ३१ ॥[§ 4574]

द्विपलिकाः पृथग्दद्याद्यवान्याः कुडवं तथा ।
त्रिंशद्गुडपलान्यत्र तैलस्यैरण्डजस्य च ॥ ३२ ॥[§ 4576]

प्रस्थं दत्त्वा समालोड्य सम्यङ्मृद्वग्निना पचेत् ।
एतदीश्वरपुत्राणां प्राग्भोजनमनिन्दितम् ॥ ३३ ॥[§ 4578]

राज्ञां राजसमानां च बहुस्त्रीपतयश्च ये ।
मूत्रकृच्छ्रे कटिस्तम्भे तथा गाढपुरीषिणाम् ॥ ३४ ॥[§ 4580]

मेढ्रवङ्क्षणशूले च योनिशूले च शस्यते ।
यथोक्तानां च गुल्मानां वातशोणितकाश्च ये ॥ ३५ ॥[§ 4582]

बल्यं रसायनं शीतं सुकुमारकुमारकम् ।
पुनर्नवाशते द्रोणो देयोऽन्येषु तथापरः ॥ ३६ ॥[§ 4584]

३२ Adhikāra ३२

cakradatta-१८९३

१
मूत्राघातान्यथादोषं मूत्रकृच्छ्रहरैर्जयेत् ।
बस्तिमुत्तरबस्तिं च दद्यात्स्निग्धं विरेचनम् ॥ १ ॥[§ 4585]

कल्कमेर्वारुबीजानामक्षमात्रं ससैन्धवम् ।
धान्याम्लयुक्तं पीत्वैव मूत्राघाताद्विमुच्यते ॥ २ ॥[§ 4587]

पाटल्या यावशूकाच्च पारिभद्रात्तिलादपि ।
क्षारोदकेन मदिरां त्वगेलोषणसंयुताम् ॥ ३ ॥[§ 4589]

पिबेद्गुडोपदंशान्वा लिह्यादेतान्पृथक्पृथक् ।

त्रिफलाकल्कसंयुक्तं लवणं वापि पाययेत् ॥ ४ ॥[§ 4591]

निदिग्धिकायाः स्वरसं पिबेद्वातान्तरस्रुतम् ।
जले कुङ्कुमकल्कं वा सक्षौद्रमुषितं निशि ॥ ५ ॥[§ 4593]

सतैलं पाटलाभस्म क्षारवद्वा परिस्रुतम् ।
सुरां सौवर्चलवतीं मूत्राघाती पिबेन्नरः ॥ ६ ॥[§ 4595]

दाडिमाम्बुयुतं मुख्यमेलाबीजं सनागरम् ।
पीत्वा सुरां सलवणां मूत्रघाताद्विमुच्यते ॥ ७ ॥[§ 4597]

पिबेच्छिलाजतुक्वाथे गणे वीरतरादिके ।
रसं दुरालभाया वा कषाये वासकस्य वा ॥ ८ ॥[§ 4599]
cakradatta-१८९३

२

त्रिकण्टकैरण्डशतावरीभिः
सिद्धं पयो वा तृणपञ्चमूलैः ।
गुडप्रगाढं सघृतं पयो वा
रोगेषु कृच्छ्रादिषु शस्तमेतम् ॥ ९ ॥[§ 4602]

नलकुशकाशेक्षुशिफां
क्वथितां प्रातः सुशीतलां शीताम् ।
पिबतः प्रयाति नियतं
मूत्रग्रह इत्युवाच कचः ॥ १० ॥[§ 4606]

गोधावत्या मूलं
क्वथितं घृततैलगोरसैर्मिश्रम् ।
पीतं निरुद्धमचिरा-
द्भिनत्ति मूत्रस्य संघातम् ॥ ११ ॥[§ 4610]

जलेन खदिरीबीजं मूत्राघाताश्मरीहरम् ।
मूलं तु त्रिजटायाश्च तक्रपीतं तदर्थकृत् ॥ १२ ॥[§ 4612]

मूत्रे विबद्धे कर्पूरचूर्णं लिङ्गे प्रवेशयेत् ।
शृतशीतपयोन्नाशी चन्दनं तण्डुलाम्बुना ॥ १३ ॥[§ 4614]

पिबेत्सशर्करं श्रेष्ठमुष्णवाते सशोणिते ।
शीतोऽवगाह आबस्तिमुष्णवातनिवारणः ॥ १४ ॥[§ 4616]

कूष्माण्डकरसश्चापि पीतः सक्षारशर्करः ।
स्त्रीणामतिप्रसङ्गेन शोणितं यस्य सिच्यते ॥ १५ ॥§ 4618
cakradatta-१८९३

मैथुनोपरमश्चास्य बृंहणीयो हितो विधिः ।
स्वगुप्ताफलमृद्वीकाकृष्णेक्षुरसितारजः ॥ १६ ॥§ 4620

समांशमर्धभागानि क्षीरक्षौद्रघृतानि च ।
सर्वं सम्यग्विमथ्याक्षमानं लीढ्वा पयः पिबेत् ॥ १७ ॥§ 4622

हन्ति शुक्राशयोत्थांश्च दोषान्वन्ध्यासुतप्रदम् ।
३
चित्रकं शारिवा चैव बलाकालानुशारिवा ॥ १८ ॥§ 4624

द्राक्षा विशाला पिप्पल्यस्तथा चित्रफला भवेत् ।
तथैव मधुकं दद्याद्दद्यादामलकानि च ॥ १९ ॥§ 4626

घृताढकं पचेदेभिः कल्कैरक्षसमन्वितैः ।
क्षीरद्रोणे जलद्रोणे तत्सिद्धमवतारयेत् ॥ २० ॥§ 4628

शीतं परिस्नुतं चैव शर्कराप्रस्थसंयुतम् ।
तुगाक्षीर्याश्च तत्सर्वं मतिमान्प्रतिमिश्रयेत् ॥ २१ ॥§ 4630
cakradatta-१८९३

ततो मितं पिबेत्काले यथादोषं यथावलम् ।
वातरेताः पित्तरेताः श्लेष्मरेताश्च यो भवेत् ॥ २२ ॥§ 4632

रक्तरेता ग्रन्थिरेताः पिबेदिच्छन्नरोगताम् ।
जीवनीयं च वृष्यं च सर्पिरेतन्महागुणम् ॥ २३ ॥§ 4634

प्रजाहितं च धन्यं च सर्वरोगापहं शिवम् ।
सर्पिरेतत्प्रयुञ्जाना स्त्री गर्भं लभतेऽचिरात् ॥ २४ ॥§ 4636

असृग्दोषाञ्जयेच्चैव योनिदोषांश्च संहतान् ।

मूत्रदोषेषु सर्वेषु कुर्यादेतच्चिकित्सितम् ॥ २५ ॥§ 4638

३३ Adhikāra ३३

१

वरुणस्य त्वचं श्रेष्ठां शुण्ठीगोक्षुरसंयुताम् ।
यवक्षारगुडं दत्त्वा क्वाथयित्वा पिबेद्धिताम् ॥ १ ॥§ 4639

अश्मरीं वातजां हन्ति चिरकालानुबन्धिनीम् ।
वीरतरः सहचरी दर्भो वृक्षादनी नलः ॥ २ ॥§ 4641

गुन्द्राकाशकुशावश्मभेदमोरटटुण्टुकाः ।
कुरुण्टिका च वशिरो वसुकः साग्निमन्थकः ॥ ३ ॥§ 4643

इन्दीवरी श्वदंष्ट्रा च तथा कापोतवक्त्रकः ।
वीरतरादिरित्येष गणो वातविकारनुत् ॥ ४ ॥§ 4645

cakradatta-१८९३

अश्मरीशर्करामूत्रकृच्छ्राघातरुजापहः ।
शुण्ठ्यग्निमन्थपाषाणशिग्रुवरुणगोक्षुरैः ॥ ५ ॥§ 4647

अभयारग्वधफलैः क्वाथं कुर्याद्विचक्षणः ।
रामठक्षारलवणचूर्णं दत्त्वा पिबेन्नरः ॥ ६ ॥§ 4649

अश्मरीमूत्रकृच्छ्रघ्नं पाचनं दीपनं परम् ।
हन्यात्कोष्ठाश्रितं वातं कट्यूरुगुदमेढ्रगम् ॥ ७ ॥§ 4651

२

पाषाणभेदो वसुको वशिरोऽश्मन्तकं तथा ।
शतावरी श्वदंष्ट्रा च बृहती कण्टकारिका ॥ ८ ॥§ 4652

कपोतवक्त्रार्तगलकाञ्चनोशीरगुल्मकाः ।
वृक्षादनीभल्लुकश्च वरुणः शाकजं फलम् ॥ ९ ॥§ 4654

यवाः कुलत्थाः कोलानि कतकस्य फलानि च ।
उषकादिप्रतीवापमेषां क्वाथे शृतं घृतम् ॥ १० ॥§ 4656

भिनत्ति वातसम्भूतामश्मरीं क्षिप्रमेव तु ।

क्षारान्यवागूः पेयाश्च कषायाणि पयांसि च ।
भोजनानि च कुर्वीत वर्गेऽस्मिन्वातनाशने ॥ ११ ॥[§ 4659]
cakradatta-१८९३

३

उषकं सैन्धवं हिङ्गुकाशीसद्वयगुग्गुलुः ।
शिलाजतु तुत्थकं च उषकादिरुदाहृतः ॥ १२ ॥[§ 4660]

उषकादिः कफं हन्ति गणो मेदोविशोधनः ।
अश्मरीशर्करामूत्रशूलघ्नः कफगुल्मनुत् ॥ १३ ॥[§ 4662]

४

कुशः काशः शरो गुल्म इत्करो मोरटोऽश्मभित् ।
दर्भो विदारी वाराही शालिमूलं त्रिकण्टकः ॥ १४ ॥[§ 4663]

भल्लूकः पाटली पाठा पत्तूरोऽथ कुरुण्टिकाः ।
पुनर्नवे शिरीषश्च क्वथितास्तेषु साधितम् ॥ १५ ॥[§ 4665]

घृतं शिलाह्वमधुकं बीजैरिन्दीवरस्य च ।
त्रपुषैर्वारुकाणां वा बीजैश्चावापितं शृतम् ॥ १६ ॥[§ 4667]

भिनत्ति पित्तसम्भूतामश्मरीं क्षिप्रमेव तु ।
क्षारान्यवागूः पेयाश्च कषायाणि पयांसि च ।
भोजनानि च कुर्वीत वर्गेऽस्मिन्पित्तनाशने ॥ १७ ॥[§ 4670]

५

गणे वरुणकादौ च गुग्गुल्वेलाहरेणुभिः ।
कुष्ठमुस्ताह्वमरिचचित्रकैः ससुराह्वयैः ॥ १८ ॥[§ 4671]

एतैः सिद्धमजासर्पिरुषकादिगणेन च ।
भिनत्ति कफसम्भूतामश्मरीं क्षिप्रमेव तु ॥ १९ ॥[§ 4673]

क्षारान्यवागूः पेयाश्च कषायाणि पयांसि च ।
भोजनानि प्रकुर्वीत वर्गेऽस्मिन्कफनाशने ॥ २० ॥[§ 4675]

तरुणार्तगलः शिग्रुतर्कारीमधुशिग्रुकाः ।
मेषशृङ्गीकरञ्जौ च बिम्ब्यग्निमन्थमोरटाः ॥ २१ ॥[§ 4677]
cakradatta-१८९३

शैरियौ शिरीषो दर्भो वरी वसुकचित्रकौ ।

बिल्वं चैवाजशृङ्गी च बृहतीद्वयमेव च ॥ २२ ॥§ 4679

वरुणादिगणो ह्येष कफमेदोनिवारणः ।
विनिहन्ति शिरःशूलं गुल्माद्यन्तरविद्रधीन् ॥ २३ ॥§ 4681

६

वरुणत्वक्कषायं तु पीतं च गुडसंयुतम् ।
अश्मरीं पातयत्याशु बस्तिशूलनिवारणम् ॥ २४ ॥§ 4682

यवक्षारं गुडोन्मिश्रं पिबेत्पुष्पफलोद्भवम् ।
रसं मूत्रविबन्धघ्नं शर्कराश्मरिविनाशनम् ॥ २५ ॥§ 4684

पिबेद्वरुणमूलत्वक्क्वाथं तत्कल्कसंयुतम् ।
क्वाथश्च शिग्रुमूलोत्थः कदुष्णोऽश्मरिघातनः ॥ २६ ॥§ 4686

नागरवारुणगोक्षुर-
पाषाणभेदकपोतवल्कजः क्वाथः ।
गुडयावशूकमिश्रः
पीतो हन्त्यश्मरीमुग्राम् ॥ २७ ॥§ 4690

वरुणत्वक्शिलाभेदशुण्ठीगोक्षुरकैः कृतः ।
कषायः क्षारसंयुक्तः शर्करां च भिनत्त्यपि ॥ २८ ॥§ 4692

श्वदंष्ट्रैरण्डपत्राणि नागरं वरुणत्वचम् ।
एतत्क्वाथवरं प्रातः पिबेदश्मरिभेदनम् ॥ २९ ॥§ 4694

मूलं श्वदंष्ट्राक्षुरकोरुबूकात्
क्षीरेण पिष्टं बृहतीद्वयाच्च ।
आलोड्य दध्ना मधुरेण पेयं
दिनानि सप्ताश्मरिभेदनार्थम् ॥ ३० ॥§ 4698

पक्वेक्ष्वाकुरसः क्षारः सितायुक्तोऽश्मरीहरः ॥ ३१ ॥§ 4699

पाषाणरोगपीडां सौवर्चलयुक्ता सुरा जयति ।
तद्वन्मधुदुग्धयुक्ता त्रिरात्रं तिलनालभूतिश्च ॥ ३२ ॥§ 4701
cakradatta-१८९३

७

एलोपकुल्यामधुकाश्मभेद-
कौन्तीश्वदंष्ट्रावृषकोरुबूकैः ।

क्वाथं पिबेदश्मजतुप्रगाढं
सशर्करे साश्मरिमूत्रकृच्छ्रे ॥ ३३ ॥§ 4704

८
त्रिकण्टकस्य बीजानां चूर्णं माक्षिकसंयुतम् ।
अविक्षीरेण सप्ताहं पिबेदश्मरिनाशनम् ।
शुक्राश्मर्यां तु सामान्यो विधिरश्मरिनाशनः ॥ ३४ ॥§ 4706

cakradatta-१८९३

९
पाषाणभेदं वृषकं श्वदंष्ट्रा-
पाठाभयाव्योषशठीनिकुम्भाः ।
हिंस्राखराश्वासितिमारकाणा-
मेर्वारुकाद्य त्रपुषाद्य बीजम् ॥ ३५ ॥§ 4709

उपकुञ्चिकाहिङ्गुसवेतसाम्लं
स्याद्वे बृहत्यौ हपुषा वचा च ।
चूर्णं पिबेदश्मरिभेदि पक्कं
सर्पिश्च गोमूत्रचतुर्गुणं तैः ॥ ३६ ॥§ 4713

१०
कुलत्थसिन्धूत्थविडङ्गसारं
सशर्करं शीतलियावशूकम् ।
बीजानि कूष्माण्डकगोक्षुराभ्यां
घृतं पचेन्ना वरुणस्य तोये ॥ ३७ ॥§ 4716

दुःसाध्यसर्वाश्मरिमूत्रकृच्छ्रं
मूत्राभिघातं च समूत्रबन्धम् ।
एतानि सर्वाणि निहन्ति शीघ्रं
प्ररूढवृक्षानिव वज्रपातः ॥ ३८ ॥§ 4720

११
शरादिपञ्चमूल्या वा कषायेण पचेद्धृतम्
प्रस्थं गोक्षुरकल्केन सिद्धमद्यात्सशर्करम् ।
अश्मरीमूत्रकृच्छ्रघ्नं रेतोमार्गरुजापहम् ॥ ३९ ॥§ 4722

cakradatta-१८९३

१२
वरुणस्य तुलां क्षुण्णां जलद्रोणे विपाचयेत् ।
पादशेषं परिस्राव्य घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ४० ॥§ 4723

वरुणं कदली बिल्वं तृणजं पञ्चमूलकम् ।

अमृतां चाश्मजं देयं बीजं च त्रपुषोद्भवम् ॥ ४१ ॥[§ 4725]

शतपर्वतिलक्षारं पलाशक्षारमेव च ।
यूथिकायाश्च मूलानि कार्षिकाणि समावपेत् ॥ ४२ ॥[§ 4727]

अस्य मात्रां पिबेज्जन्तुर्देशकालाद्यपेक्षया ।
जीर्णे तस्मिन्पिबेत्पूर्वं गुडं जीर्णं तु मस्तुना ।
अश्मरीं शर्करां चैव मूत्रकृच्छ्रं च नाशयेत् ॥ ४३ ॥[§ 4730]

१३

ब्रध्नाधिकारे यत्तैलं सैन्धवाद्यं प्रकीर्तितम् ।
तत्तैलं द्विगुणक्षीरं पचेद्वीरतरादिना ॥ ४४ ॥[§ 4731]

क्वाथेन पूर्वकल्केन साधितं तु भिषग्वरैः ।
एतत्तैलवरं श्रेष्ठमश्मरीणां विनाशनम् ॥ ४५ ॥[§ 4733]

मूत्राघाते मूत्रकृच्छ्रे पिच्छिते मथिते तथा ।
भग्ने श्रमाभिपन्ने च सर्वथैव प्रशस्यते ॥ ४६ ॥[§ 4735]

१४

त्वक्पत्रमूलपुष्पस्य वरुणात्सत्रिकण्टकात् ।
कषायेण पचेत्तैलं बस्तिना स्थापनेन च ।
शर्कराश्मरिशूलघ्नं मूत्रकृच्छ्रनिवारणम् ॥ ४७ ॥[§ 4737]

cakradatta-१८१३

१५

शल्यवित्तामशाम्यन्तीं प्रत्याख्याय समुद्धरेत् ।
पायुक्षिप्ताङ्गुलीभ्यां तु गुदमेढ्रान्तरे गताम् ॥ ४८ ॥[§ 4738]

सेवन्याः सव्यपार्श्वे च यवमात्रं विमुच्य तु ।
व्रणं कृत्वाश्मरीमात्रं कर्षेत्तां शस्त्रकर्मवित् ॥ ४९ ॥[§ 4740]

भिन्ने तु बस्तौ दुर्ज्ञानान्मृत्युः स्यादश्मरीं विना ।
निःशेषामश्मरीं कुर्याद्बस्तौ रक्तं च निर्हरेत् ॥ ५० ॥[§ 4742]

हृताश्मरीकदुष्णाम्भो गाहयेद्भोजयेच्च तम् ।
गुडं मूत्रविशुद्ध्यर्थं मध्वाज्याक्तव्रणं ततः ॥ ५१ ॥[§ 4744]

दद्यात्साज्यां त्र्यहं पेयां साधितां मूत्रशोधिभिः ।
आदशाहं ततो दद्यात्पयसा मृदुनोदनम् ॥ ५२ ॥[§ 4746]

स्वेदयेद्यवमध्वाढ्यं कषायैः क्षालयेद्व्रणम् ।
प्रपौण्डरीकमञ्जिष्ठायष्टिलोध्रैश्च लेपयेत् ॥ ५३ ॥§ 4748

एतैश्च सलिलैः सिद्धं घृतमभ्यञ्जने हितम् ।
अप्रशान्ते तु सप्ताहाद्व्रणे दाहोऽपि चेष्यते ॥
दैवान्नाभ्यां तु या लग्ना तां विपाट्यापकर्षयेत् ॥ ५४ ॥§ 4751

३४ Adhikāra ३४

cakradatta-१८९३

१
श्यामाककोद्रवोद्दालगोधूमचणकाढकी ।
कुलत्थाश्च हिता भोज्ये पुराणमेहिनां सदा ॥ १ ॥§ 4752

जाङ्गलं तिक्तशाकानि यवान्नं च तथा मधु ।
पारिजातजयानिम्बवह्निगायत्रिणां पृथक् ॥ २ ॥§ 4754

पाठायाः सागुरोः पीता द्वयस्य शारदस्य च ।
जलेक्षुमद्यसिकतां शनैर्लवणपिष्टकान् ।
सान्द्रमेहान्क्रमाद्धन्ति अष्टौ क्वाथाः समाक्षिकाः ॥ ३ ॥§ 4757

दूर्वाकशेरुपूतीकपुंभीकल्लव[?]शैवलम् ।
जलेन क्वथितं पीतं शुक्रमेहहरं परम् ॥ ४ ॥§ 4759

त्रिफलारग्वधद्राक्षाकषायो मधुसंयुतः ।
पीतो निहन्ति फेनाख्यं प्रमेहं नियतं नृणाम् ॥ ५ ॥§ 4761

२
लोध्राभयाकट्फलमुस्तकानां
विडङ्गपाठार्जुनधन्वनानाम् ।
कदम्बशालार्जुनदीप्यकानां
बिडङ्गदार्वीधवशल्लकीनाम् ॥ ६ ॥§ 4764

चत्वार एते मधुना कषायाः
कफप्रमेहेषु निषेवणीयाः ॥ ७ ॥§ 4766
cakradatta-१८९३

अश्वत्थाच्चतुरङ्गुल्या न्यग्रोधादेः फलत्रिकात् ।
सजिङ्गिरक्तसाराच्च क्वाथाः पञ्च समाक्षिकाः ॥ ८ ॥§ 4768

नीलदरिद्रफेनाख्यक्षारमञ्जिष्ठकाह्वयान् ।
मेहान्हन्युः क्रमादेते सक्षौद्रो रक्तमेहनुत् ।
क्वाथः खर्जूरकाश्मर्यतिन्दुकास्थ्यमृताकृतः ॥ ९ ॥§ 4771

लोध्रार्जुनोशीरकुचन्दनाना-
मरिष्टसेव्यामलकाभयानाम् ।
धात्र्यर्जुनारिष्टकवत्सकानां
नीलोत्पलैलातिनिशार्जुनानाम् ॥ १० ॥§ 4775

चत्वार एते विहिताः कषायाः
पित्ते प्रमेहे मधुसंप्रयुक्ताः ॥ ११ ॥§ 4777

३

छिन्नावह्निकषायेण पाठाकुटजरामठम् ।
तिक्तां कुष्ठं च संचूर्ण्य सर्पिर्मेहे पिबेन्नरः ॥ १२ ॥§ 4778

कदरखदिरपूगक्वाथं क्षौद्राह्वये पिबेत् ।
अग्निमन्थकषायं तु वसामेहे प्रयोजयेत् ॥ १३ ॥§ 4780

पाठाशिरीषदुस्पर्शमूर्वाकिंशुकतिन्दुकम् ।
कपित्थानां भिषक्क्वाथं हस्तिमेहे प्रयोजयेत् ॥ १४ ॥§ 4782

कम्पिल्लसप्तच्छदशालजानि
विभीतरौहीतककौटजानि ।
कपित्थपुष्पाणि च चूर्णितानि
क्षौद्रेण लिह्यात्कफपित्तमेही ॥ १५ ॥§ 4786

सर्वमेहहरा धात्र्या रसः क्षौद्रनिशायुतः ।
कपायस्त्रिफलादारुमुस्तकैरथवा कृतः ॥ १६ ॥§ 4788
cakradatta-१८९३

फलत्रिकं दारुनिशां विशालां
मुस्तं च निःक्वाथ्य निशांशकल्कम् ।
पिबेत्कषायं मधुसंप्रयुक्तं
सर्वेषु मेहेषु समुत्थितेषु ॥ १७ ॥§ 4792

४

कटंकटेरीमधुकत्रिफलाचित्रकैः समैः ।
सिद्धः कषायः पातव्यः प्रमेहाणां विनाशनः ॥ १८ ॥[§ 4793]

त्रिफलादारुदार्व्यब्दक्वाथः क्षौद्रेण मेहहा ।
कुटजाशनदार्व्यब्दफलत्रयभवोऽथवा ॥ १९ ॥[§ 4795]

त्रिफलालोहशिलाजतुपथ्याचूर्णं च लीढमेकैकम् ।
मधुनामरास्वरस इव सर्वान्मेहान्निरस्यति ॥ २० ॥[§ 4797]

शालमुष्ककम्पिल्लकल्कमक्षसमं पिबेत् ।
धात्रीरसेन सक्षौद्रं सर्वमेहहरं परम् ॥ २१ ॥[§ 4799]
cakradatta-१८९३

५

न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थस्योनाकारग्वधाशनम् ।
आम्रजम्बूकपित्थं च प्रियालं ककुभं धवम् ॥ २२ ॥[§ 4800]

मधुको मधुकं लोध्रं वरुणं पारिभद्रकम् ।
पटोलं मेषशृङ्गी च दन्ती चित्रकमाढकी ॥ २३ ॥[§ 4802]

करञ्जत्रिफलाशक्रभल्लातकफलानि च ।
एतानि समभागानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ॥ २४ ॥[§ 4804]

न्यग्रोधाद्यमिदं चूर्णं मधुना सह लेहयेत् ।
फलत्रयरसं चानु पिबेन्मूत्रं विशुध्यति ॥ २५ ॥[§ 4806]

एतेन विंशतिर्मेहा मूत्रकृच्छ्राणि यानि च ।
प्रशमं यान्ति योगेन पीडका न च जायते ।
न्यग्रोधाद्यमिदं त्वत्र चाम्रजम्ब्वस्थि गृह्यते ॥ २६ ॥[§ 4809]

६

त्रिकण्टकाश्मन्तकसोमवल्कै-
र्भल्लातकैः सातिविषैः सलोध्रैः ।
वचापटोलार्जुननिम्बमुस्तै-
र्हरिद्रया दीप्यकपद्मकैश्च ॥ २७ ॥[§ 4812]

मञ्जिष्ठपाठागुरुचन्दनैश्च
सर्वैः समस्तैः कफवातजेषु ।
मेहेषु तैलं विपचेद्घृतं तु

पित्तेषु मिश्रं त्रिषु लक्षणेषु ॥ २८ ॥§ 4816
cakradatta-१८९३

७

कफमेहहरक्काथसिद्धं सर्पिः कफे हितम् ।
पित्तमेहघ्ननिर्यूहसिद्धं पित्ते हितं घृतम् ॥ २९ ॥§ 4817

दशमूलं करञ्जौ द्वौ देवदारु हरीतकी ।
वर्षाभूर्वरुणो दन्ती चित्रकं सपुनर्नवम् ॥ ३० ॥§ 4819

सुधानीपकदम्बाश्च बिल्वभल्लातकानि च ।
शठी पुष्करमूलं च पिप्पलीमूलमेव च ॥ ३१ ॥§ 4821

पृथग्दशपलान्भागांस्ततस्तोयार्मणे पचेत् ।
यवकोलकुलत्थानां प्रस्थं प्रस्थं च दापयेत् ।
तेन पादावशेषेण घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ३२ ॥§ 4824

निचुलं त्रिफला भार्गी रोहिषं गजपिप्पली ।
शृङ्गवेरं विडङ्गानि वचा कम्पिल्लकं तथा ॥ ३३ ॥§ 4826

गर्भेणानेन तत्सिद्धं पाययेत्तु यथाबलम् ।
एतद्धान्वन्तरं नाम विख्यातं सर्पिरुत्तमम् ॥ ३४ ॥§ 4828

कुष्ठं गुल्मं प्रमेहांश्च श्वयथुं वातशोणितम् ।
प्लीहोदरं तथार्शांसि विद्रधिं पिडकाश्च याः ।
अपस्मारं तथोन्मादं सर्पिरेतन्नियच्छति ॥ ३५ ॥§ 4831

पृथक्तोयार्मणे तत्र पचेद्द्रव्याच्छतं शतम् ।
शतत्रयाधिके तोयमुत्सर्गक्रमतो भवेत् ॥ ३६ ॥§ 4833

८

त्रिकटु त्रिफलाचूर्णतुल्ययुक्तं तु गुग्गुलुम् ।
गोक्षुरक्काथसंयुक्तं गुटिकां कारयेद्भिषक् ॥ ३७ ॥§ 4834

दोषकालबलापेक्षी भक्षयेच्चानुलोमिकीम् ।§ 4835
cakradatta-१८९३

न चात्र परिहारोऽस्ति कर्म कुर्याद्यथेप्सितम् ।
प्रमेहान्मूत्रघातांश्च बालरोगोदरं जयेत् ॥ ३८ ॥§ 4837

९

शालसारादितोयेन भावितं यच्छिलाजतु ।
पिबेत्तेनैव संशुद्धदेहः पिष्टं यथाबलम् ॥ ३९ ॥[§ 4838]

जाङ्गलानां रसैः सार्धं तस्मिञ्जीर्णे च भोजनम् ।
कुर्यादेवं तुलां यावदुपयुञ्जीत मानवः ॥ ४० ॥[§ 4840]

मधुमेहं विहायासौ शर्करामश्मरीं तथा ।
वपुर्वर्णबलोपेतः शतं जीवत्यनामयः ॥ ४१ ॥[§ 4842]

१०

विडङ्गत्रिफलामुस्तैः कणया नागरेण च ।
जीरकाभ्यां युतो हन्ति प्रमेहानतिदुस्तरान् ।
लौहो मूत्रविकारांश्च सर्वमेव न संशयः ॥ ४२ ॥[§ 4844]

११

माक्षिकं धातुमप्येवं युञ्ज्यात्तस्याप्ययं गुणः ।
शालसारादिवर्गस्य क्वाथे तु घनतां गते ॥ ४३ ॥[§ 4845]

दन्तीलोध्रशिवाकान्तलौहताम्ररजः क्षिपेत् ।
घनीभूतमदग्धं च प्राश्य मेहान्व्यपोहति ॥ ४४ ॥[§ 4847]

व्यायामजातमखिलं भजन्मेहान्व्यपोहति ।
पादत्रच्छत्ररहितो भैक्षाशी मुनिवद्यतः ॥ ४५ ॥[§ 4849]

योजनानां शतं गच्छेदधिकं वा निरन्तरम् ।
मेहाञ्जेतुं बलेनापि नीवारामलकाशनः ॥ ४६ ॥[§ 4851]

cakradatta-१८९३

शराविकाद्याः पीडकाः साधयेच्छोथवद्भिषक् ।
पक्वाश्चिकित्सेद्व्रणवत्तासां पाने प्रशस्यते ॥ ४७ ॥[§ 4853]

क्वाथं वनस्पतेर्बास्तं मूत्रं च व्रणशोधनम् ।
एलादिकेन कुर्वीत तैलं च व्रणरोपणम् ॥ ४८ ॥[§ 4855]

आरग्वधादिना कुर्यात्क्वाथमुद्वर्तनानि च ।
शालसारादिसेकं च भोज्यादिं च कणादिना ॥ ४९ ॥[§ 4857]

सौवीरकं सुरां शुक्तं तैलं क्षीरं घृतं गुडम् ।

अम्लेक्षुरसपिष्टान्नानूपमांसानि वर्जयेत् ॥ ५० ॥[§ 4859]

३५ Adhikāra ३५

१

श्रमचिन्ताव्यवायाध्वक्षौद्रजागरणप्रियः ।
हन्त्यवश्यमतिस्थौल्यं यवश्यामाकभोजनः ॥ १ ॥[§ 4860]

अस्वापं च व्यवायं च व्यायामं चिन्तनानि च ।
स्थौल्यमिच्छन्परित्यक्तुं क्रमेणातिप्रवर्धयेत् ॥ २ ॥[§ 4862]

cakradatta-१८९३

प्रातर्मधुयुतं वारि सेवितं स्थौल्यनाशनम् ।
उष्णमन्नस्य मण्डं वा पिबन्कृशतनुर्भवेत् ॥ ३ ॥[§ 4864]

सचव्यजीरकव्योषहिङ्गुसौवर्चलानलाः ।
मस्तुना शक्तवः पीता मेदोघ्ना वह्निदीपनाः ॥ ४ ॥[§ 4866]

विडङ्गनागरक्षारकाललोहरजो मधु ।
यवामलकचूर्णं तु प्रयोगः स्थौल्यनाशनः ॥ ५ ॥[§ 4868]

२

व्योषं विडङ्गशिग्रूणि त्रिफलां कटुरोहिणीम् ।
बृहत्यौ द्वे हरिद्रे द्वे पाठामतिविषां स्थिराम् ॥ ६ ॥[§ 4869]

हिङ्गुकेबूकमूलानि यमानीधान्यचित्रकम् ।
सौवर्चलमजाजीं च हपुषां चेति चूर्णयेत् ॥ ७ ॥[§ 4871]

चूर्णतैलघृतक्षौद्रभागाः स्युर्मानतः समाः ।
शक्तूनां षोडशगुणो भागः संतर्पणं पिबेत् ॥ ८ ॥[§ 4873]

प्रयोगात्तस्य शाम्यन्ति रोगाः सन्तर्पणोत्थिताः ।
प्रमेहा मूढवाताश्च कुष्ठान्यर्शांसि कामलाः ॥ ९ ॥[§ 4875]

प्लीहपाण्ड्वामयः शोथो मूत्रकृच्छ्रमरोचकः ।
हृद्रोगो राजयक्ष्मा च कासश्वासौ गलग्रहाः ॥ १० ॥[§ 4877]

क्रिमयो ग्रहणीदोषाः श्वैत्र्यं स्थौल्यमतीव च ।
नराणां दीप्यते चाग्निः स्मृतिर्बुद्धिश्च जायते ॥ ११ ॥[§ 4879]

cakradatta-१८९३

३

वदरीपत्रकल्केन पेया काञ्जिकसाधिता ।
स्थौल्यनुत्स्यात्साग्निमन्थरसं वापि शिलाजतु ॥ १२ ॥[§ 4880]

अमृतात्रुटिवेल्लवत्सकं
कलिङ्गपथ्यामलकानि गुग्गुलुः ।
क्रमवृद्धमिदं मधुप्लुतं
पिडकास्थौल्यभगन्दरं जयेत् ॥ १३ ॥[§ 4884]

४

व्योषाग्नित्रिफलामुस्तविडङ्गैर्गुग्गुलुं समम् ।
खादन्सर्वाञ्जयेद्व्याधीन्मेदःश्लेष्मामवातजान् ॥ १४ ॥[§ 4885]

५

गुग्गुलुस्तालमूली चत्रिफला खदिरं वृषम् ।
त्रिवृतालम्बुषा स्नुक्त निर्गुण्डी चित्रकं तथा ॥ १५ ॥[§ 4886]

एषां दशपलान्भागांस्तोये पञ्चाढके पचेत् ।
पादशेषं ततः कृत्वा कषायमवतारयेत् ॥ १६ ॥[§ 4888]

पलद्वादशकं देयं तीक्ष्णलोहं सुचूर्णितम् ।
पुराणसर्पिषः प्रस्थं शर्कराष्टपलोन्मितम् ॥ १७ ॥[§ 4890]

पचेत्ताम्रमये पात्रे सुशीते चावतारिते ।
प्रस्थार्धं माक्षिकं देयं शिलाजतु पलद्वयम् ॥ १८ ॥[§ 4892]

एला त्वक्च पलार्धं च विडङ्गानि पलद्वयम् ।
मरिचं चाञ्जनं कृष्णाद्विपलं त्रिफलान्वितम् ॥ १९ ॥[§ 4894]

पलद्वयं तु काशीसं सूक्ष्मचूर्णीकृतं बुधैः ।
चूर्णं दत्त्वा सुमथितं स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् ॥ २० ॥[§ 4896]

cakradatta-१८९३

ततः संशुद्धदेहस्तु भक्षयेदक्षमात्रकम् ।
अनुपानं पिबेत्क्षीरं जाङ्गलानां रसं तथा ॥ २१ ॥[§ 4898]

वातश्लेष्महरं श्रेष्ठं कुष्ठमेहोदरापहम् ।
कामलां पाण्डुरोगं च श्वयथुं सभगन्दरम् ॥ २२ ॥[§ 4900]

मूर्च्छामोहविषोन्मादगराणि विविधानि च ।
स्थूलानां कर्षणं श्रेष्ठं मेदुरे परमौषधम् ॥ २३ ॥[§ 4902]

कर्षयेच्चातिमात्रेण कुक्षिं पातालसन्निभम् ।
बल्यं रसायनं मेध्यं वाजीकरणमुत्तमम् ॥ २४ ॥[§ 4904]

श्रीकरं पुत्रजननं वलीपलितनाशनम् ।
नाश्नीयात्कदलीकन्दं काञ्जिकं करमर्दकम् ।
करीरं कारवेल्लं च षट् ककाराणि वर्जयेत् ॥ २५ ॥[§ 4907]

६

त्रिफलातिविषामूर्वात्रिवृच्चित्रकवासकैः ।
निम्बारग्वधषट्ग्रन्थासप्तपर्णनिशाद्वयैः ॥ २६ ॥[§ 4908]

गुडूचीन्द्रसुराकृष्णाकुष्टसर्षपनागरैः ।
तैलमेभिः समं पक्वं सुरसादिरसाप्लुतम् ॥ २७ ॥[§ 4910]

cakradatta-१८९३

पानाभ्यञ्जनगण्डूषनस्यबस्तिषु योजितम् ।
स्थूलतालस्य कण्ड्वादीञ्जयेत्कफकृतान्गदान् ॥ २८ ॥[§ 4912]

७

शिरीषलामज्जकहेमलोध्रै-
स्त्वग्दोषसंस्वेदहरः प्रहर्षः ।
पत्राम्बुलौहाभयचन्दनानि
शरीरदौर्गन्ध्यहरः प्रदेहः ॥ २९ ॥[§ 4915]

वासादलरसो लेपाच्छङ्खचूर्णेन संयुतः ।
बिल्वपत्ररसैर्वापि गात्रदौर्गन्ध्यनाशनः ॥ ३० ॥[§ 4917]

हरीतकीलोध्रमरिष्टपत्रं
चूतत्वचो दाडिमवल्कलं च ।
एषोऽङ्गरागः कथितोऽङ्गनानां
जङ्घाकषायश्च नराधिपानाम् ॥ ३१ ॥[§ 4921]

दलजललघुमलयभव-

विलेपनं हरति देहदौर्गन्ध्यम् ।
विमलारणालसहितं
पीतमिवालम्बुषाचूर्णम् ॥ ३२ ॥§ 4925

गोमूत्रपिष्टं विनिहन्ति कुष्ठं
वर्णोज्ज्वलं गोपयसा च युक्तम् ।
कक्षादिदौर्गन्ध्यहरं पयोभिः
शस्तं वशीकृद्रजनीद्वयेन ॥ ३३ ॥§ 4929

चिञ्चापत्रस्वरसम्रदितं कक्षादियोजितं जयति ।
दग्धहरिद्रोद्वर्तनमचिराद्देहस्य दौर्गन्ध्यम् ॥ ३४ ॥§ 4931

हस्तपादश्रुतौ योज्यं गुग्गुलुं पञ्चतिक्तकम् ।
अथवा पञ्चतिक्ताख्यं घृतं खादेदतन्द्रितः ॥ ३५ ॥§ 4933

३६ Adhikāra ३६

cakradatta-१८९३

१
उदरे दोषसम्पूर्णे कुक्षौ मन्दो यतोऽनलः ।
तस्माद्भोज्यानि योज्यानि दीपनानि लघूनि च ॥ १ ॥§ 4934

रक्तशालीन्यवान्मुद्गाञ्जाङ्गलांश्च मृगद्विजान् ।
पयोमूत्रासवारिष्टमधुशीधु तथा पिबेत् ॥ २ ॥§ 4936

वातोदरं बलवतः पूर्वं स्नेहैरुपाचरेत् ।
स्निग्धाय स्वेदिताङ्गाय दद्यात्स्नेहविरेचनम् ॥ ३ ॥§ 4938

हृते दोषे परिम्लानं वेष्टयेद्वाससोदरम् ।
तथास्यानवकाशत्वाद्वायुना ध्मापयेत्पुनः ॥ ४ ॥§ 4940

दोषातिमात्रोपचारात्स्रोतोमार्गनिरोधनात् ।
सम्भवत्युदरं तस्मान्नित्यमेनं विरेचयेत् ॥ ५ ॥§ 4942

विरिक्ते च यथादोषहरैः पेया शृता हिता ।
वातोदरी पिबेत्तक्रं पिप्पलीलवणान्वितम् ॥ ६ ॥§ 4944

शर्करामरिचोपेतं स्वादु पित्तोदरी पिबेत् ।
यमानीसैन्धवाजाजीव्योपयुक्तं कफोदरी ॥ ७ ॥[§ 4946]

cakradatta-१८९३

२

पिबेन्मधुयुतं तक्रं व्यक्ताम्लं नातिपेलवम् ।
मधुतैलवचाशुण्ठीशताह्वाकुष्ठसैन्धवैः ॥ ८ ॥[§ 4947]

युक्तं प्लीहोदरी जातं सव्योषं तु दकोदरी ।
बद्धोदरी तु हपुषादीप्यकाजाजिसैन्धवैः ॥ ९ ॥[§ 4949]

पिबेच्छिद्रोदरी तक्रं पिप्पलीक्षौद्रसंयुतम् ।
त्र्यूषणक्षारलवणैर्युक्तं तु निचयोदरी ॥ १० ॥[§ 4951]

गौरवारोचकार्तानां समन्दाग्न्यतिसारिणाम् ।
तक्रं वातकफार्तानाममृतत्वाय कल्प्यते ॥ ११ ॥[§ 4953]

वातोदरे पयोऽभ्यासो निरूहो दशमूलकः ।
सोदावर्ते वातघ्नाम्लशृतैरण्डानुवासनः ॥ १२ ॥[§ 4955]

cakradatta-१८९३

३

सामुद्रसौवर्चलसैन्धवानि
क्षारं यवानामजमोदकं च ।
सपिप्पलीचित्रकशृङ्गवेरं
हिङ्गु बिडं चेति समानि कुर्यात् ॥ १३ ॥[§ 4958]

एतानि चूर्णानि घृतप्लुतानि
भुञ्जीत पूर्वं कवलं प्रशस्तम् ।
वातोदरं गुल्ममजीर्णभुक्तं
वायुप्रकोपं ग्रहणीं च दुष्टाम् ॥ १४ ॥[§ 4962]

अर्शांसि दुष्टानि च पाण्डुरोगं
भगन्दरं चेति निहन्ति सद्यः ॥ १५ ॥[§ 4964]

४

पित्तोदरे तु बलिनं पूर्वमेव विरेचयेत् ।
अनुवास्याबलं क्षीरबस्तिशुद्धं विरेचयेत् ॥ १६ ॥[§ 4965]

पयसा सत्रिवृत्कल्केनोरुबूकशृतेन वा ।

शातलात्रायमाणाभ्यां शृतेनारग्वधेन वा ॥ १७ ॥[§ 4967]

कफादुदरिणं शुद्धं कटुक्षारान्नभोजितम् ।
मूत्रारिष्टायस्कृतिभिर्योजयेच्च कफापहैः ॥ १८ ॥[§ 4969]

सन्निपातोदरे सर्वां यथोक्तां कारयेत्क्रियाम् ।
प्लीहोदरे प्लीहहरं कर्मोदरहरं तथा ॥ १९ ॥[§ 4971]

स्विन्नाय बद्धोदरिणे मूत्रं तीक्ष्णौषधान्वितम् ।
सतैलं लवणं दद्यान्निरूहं सानुवासनम् ॥ २० ॥[§ 4973]

परिस्रंसीनि चान्नानि तीक्ष्णं चैव विरेचनम् ।
छिद्रोदरमृते स्वेदाच्छ्लेष्मोदरवदाचरेत् ॥ २१ ॥[§ 4975]

जातं जातं जलं स्राव्यं शास्त्रोक्तं शस्त्रकर्म च ।
जलोदरे विशेषेण द्रवसेवां विवर्जयेत् ॥ २२ ॥[§ 4977]

देवदारुपलाशार्कहस्तिपिप्पलिशिग्रुकैः ।
साश्वगन्धैः सगोमूत्रैः प्रदिह्यादुदरं शनैः ॥ २३ ॥[§ 4979]

मूत्राण्यष्टावुदरिणां सेके पाने च योजयेत् ।
स्नुहीपयोभावितानां पिप्पलीनां पयोऽशनः ॥ २४ ॥[§ 4981]

सहस्रं च प्रयुञ्जीत शक्तितो जठरामयी ।
cakradatta-१८९३ शिलाजतूनां मूत्राणां गुग्गुलोस्त्रैफलस्य च ॥ २५ ॥[§ 4983]

स्नुहीक्षीरप्रयोगश्च शमयत्युदरामयम् ।
स्नुक्पयसा परिभाविततण्डुलचूर्णैर्निर्मितः पूतः ॥ २६ ॥[§ 4985]

उदरमुदारं हिंस्याद्योगोऽयं सप्तरात्रेण ।
पिप्पलीवर्धमानं वा कल्पदृष्टं प्रयोजयेत् ॥ २७ ॥[§ 4987]

जठराणां विनाशाय नास्ति तेन समं भुवि ।[§ 4988]

पटोलमूलं रजनी विडङ्गं त्रिफलात्वचम् ॥ २८ ॥[§ 4988]

कम्पिल्लकं नीलिनीं च त्रिवृतां चेति चूर्णयेत् ।

षडाद्यान्कार्षिकानन्त्यांस्त्रींश्च द्वित्रिचतुर्गुणान् ॥ २९ ॥[§ 4990]
cakradatta-१८९३

कृत्वा चूर्णं ततो मुष्टिं गवां मूत्रेण ना पिबेत् ।
विरिक्तो जाङ्गलरसैर्भुञ्जीत मृदुमोदनम् ॥ ३० ॥[§ 4992]

मण्डं पेयां च पीत्वा च सव्योषं षडहः पयः ।
शृतं पिबेत्तु तच्चूर्णं पिबेदेवं पुनः पुनः ॥ ३१ ॥[§ 4994]

हन्ति सर्वोदराण्येतच्चूर्णं जातोदकान्यपि ।
कामलां पाण्डुरोगं च श्वयथुं चापकर्षति ॥ ३२ ॥[§ 4996]

६

यमानी हपुषा धान्यं त्रिफला सोपकुञ्चिका ।
कारवी पिप्पलीमूलमजगन्धा शठी वचा ॥ ३३ ॥[§ 4997]

शताह्वा जीरकं व्योषं स्वर्णक्षीरी सचित्रकम् ।
द्वौ क्षारौ पौष्करं मूलं कुष्टं लवणपञ्चकम् ॥ ३४ ॥[§ 4999]

विडङ्गं च समांशानि दन्त्या भागत्रयं तथा ।
त्रिवृद्विशाले द्विगुणे शातला स्याच्चतुर्गुणाः ॥ ३५ ॥[§ 5001]

एष नारायणो नाम चूर्णो रोगगणापहः ।
नैनं प्राप्याभिवर्धन्ते रोगा विष्णुमिवासुराः ॥ ३६ ॥[§ 5003]

तक्रेणोदरिभिः पेयो गुल्मिभिर्बदराम्बुना ।
आनद्धवाते सुरया वातरोगे प्रसन्नया ॥ ३७ ॥[§ 5005]

दधिमण्डेन विड्बङ्गे दाडिमाम्बुभिरर्शसि ।
परिकर्ते च वृक्षाम्लैरुष्णाम्बुभिरजीर्णके ॥ ३८ ॥[§ 5007]

भगन्दरे पाण्डुरोगे कासे श्वासे गलग्रहे ।
हृद्रोगे ग्रहणीदोषे कोष्ठे मन्दानले ज्वरे ॥ ३९ ॥[§ 5009]

दंष्ट्राविषे मूलविषे सगरे कृत्रिमे विषे ।
यथार्हं स्निग्धकोष्ठेन पेयमेतद्विरेचनम् ॥ ४० ॥[§ 5011]
cakradatta-१८९३

७

दन्तीवचा गवाक्षी च शङ्खिनी तिल्लकं त्रिवृत् ।
गोमूत्रेण पिबेत्कल्कं जठरामयनाशनम् ॥ ४१ ॥[§ 5012]

सक्षीरं माहिपं मूत्रं निराहारः पिबेन्नरः ।
शाम्यत्यनेन जठरं सप्ताहादिति निश्चयः ॥ ४२ ॥[§ 5014]

गवाक्षीशङ्खिनीदन्तीनीलिनीकल्कसंयुतम् ।
सर्वोदरविनाशाय गोमूत्रं पातुमाचरेत् ॥ ४३ ॥[§ 5016]

अर्कपत्रं सलवणमन्तर्धूमं दहेत्ततः ।
मस्तुना तत्पिबेत्क्षीरं गुल्मप्लीहोदरापहम् ॥ ४४ ॥[§ 5018]

पीतः प्लीहोदरं हन्यात्पिप्पलीमरिचान्वितः ।
अम्लवेतससंयुक्तः शिग्रुक्वाथः ससैन्धवः ॥ ४५ ॥[§ 5020]

गृहीत्वा यस्य संज्ञा[?]पाठयित्वेन्द्रवारुणीमूलम् ।
प्रक्षिप्यते सुदूरे शाम्यते प्लीहोदरं तस्य ॥ ४६ ॥[][§ 5022]

रोहितकाभयाक्षोदभावितं मूत्रमम्बु वा ।
पीतं सर्वोदरप्लीहमेहार्शः क्रिमिगुल्मनुत् ॥ ४७ ॥[§ 5024]
cakradatta-१८९३

८
देवद्रुमं शिग्रु मयूरकं च
गोमूत्रपिष्टानथवाऽश्वगन्धान् ।
पीत्वाशु हन्यादुदरं प्रवृद्धं
कृमीन्सशोथानुदरं च दूष्यम् ॥ ४८ ॥[§ 5027]

दशमूलदारुनागर-
च्छिन्नरुहापुनर्नवाभयाक्वाथः ।
जयति जलोदरशोथ-
श्लीपदगलगण्डवातरोगांश्च ॥ ४९ ॥[§ 5031]

हरीतकीनागरदेवदारु
पुनर्नवाछिन्नरुहाकषायः ।
सगुग्गुलुर्मूत्रयुतश्च पेयः
शोथोदराणां प्रवरः प्रयोगः ॥ ५० ॥[§ 5035]

एरण्डतैलं दशमूलमिश्रं

गोमूत्रयुक्तस्त्रिफलारसो वा ।
निहन्ति वातोदरशोथशूलं
क्वाथः समूत्रो दशमूलजश्च ॥ ५१ ॥§ 5039

९

पुनर्नवानिम्बपटोलशुण्ठी-
तिक्ताभयादार्वमृताकषायः ।
सर्वाङ्गशोथोदरकासशूल-
श्वासान्वितं पाण्डुगदं निहन्ति ॥ ५२ ॥§ 5042

cakradatta-१८९३

पुनर्नवां दार्वभयां गुडूचीं
पिबेत्समूत्रां महिषाक्षयुक्ताम् ।
त्वग्दोषशोथोदरपाण्डुरोग-
स्थौल्यप्रसेकोर्ध्वकफामयेषु ॥ ५३ ॥§ 5046

गोमूत्रयुक्तं महिषीपयो वा
क्षीरं गवां वा त्रिफलाविमिश्रम् ।
क्षीरान्नभुक्केवलमेव गव्यं
मूत्रं पिबेद्वा श्वयथूदरेषु ॥ ५४ ॥§ 5050

पुनर्नवा दार्वमृता पाठा बिल्वं श्वदंष्ट्रिका ।
बृहत्यौ द्वे रजन्यौ द्वे पिप्पल्यश्चित्रकं वृषम् ।
समभागानि संचूर्ण्य गवां मूत्रेण ना पिबेत् ॥ ५५ ॥§ 5053

बहुप्रकारं श्वयथुं सर्वगात्रविसारिणम् ।
हन्ति शूलोदराण्यष्टौ व्रणांश्चैवोद्धतानपि ॥ ५६ ॥§ 5055

पुराणं माणकं पिष्ट्वा द्विगुणीकृततण्डुलम् ।
साधितं क्षीरतोयाभ्यामभ्यसेत्पायसं ततः ॥ ५७ ॥§ 5057

हन्ति वातोदरं शोथं ग्रहणीं पाण्डुतामपि ।
सिद्धो भिषग्भिराख्यातः प्रयोगोऽयं निरत्ययः ॥ ५८ ॥§ 5059

दशमूलतुलार्धरसे
सक्षारैः पञ्चकोलैः पलिकैः ।
सिद्धं घृतार्धपात्रं
द्विमस्तुकमुदरगुल्मघ्नम् ॥ ५९ ॥§ 5063

cakradatta-१८९३

१०

चतुर्गुणे जले मूत्रे द्विगुणे चित्रकात्पले ।
कल्के सिद्धं घृतप्रस्थं सक्षारं जठरी पिबेत् ॥ ६० ॥[§ 5064]

११

अर्कक्षीरपले द्वे च स्नुहिक्षीरपलानि षट् ।
पथ्याकम्पिल्लकं श्यामासम्पाकं गिरिकर्णिका ॥ ६१ ॥[§ 5065]

नीलिनी त्रिवृता दन्ती शङ्खिनी चित्रकं तथा ।
एतेषां पलिकैर्भागैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ६२ ॥[§ 5067]

अथास्य मलिने कोष्ठे बिन्दुमात्रं प्रदापयेत् ।
यावतोऽस्य पिबेद्बिन्दूंस्तावद्वारान्विरिच्यते ॥ ६३ ॥[§ 5069]

कुष्ठं गुल्ममुदावर्तं श्वयथुं सभगन्दरम् ।
शमयत्युदराण्यष्टौ वृक्षमिन्द्राशनिर्यथा ।
एतद्बिन्दुघृतं नाम येनाभ्यक्तो विरिच्यते ॥ ६४ ॥[§ 5072]

१२

दधिमंडाढके सिद्धात्स्नुक्क्षीरपलकल्कितात् ।
घृतप्रस्थात्पिबेन्मात्रां तद्वज्जठरशान्तये ॥ ६५ ॥[§ 5073]

तथा सिद्धं घृतप्रस्थं पयस्यष्टगुणे पिबेत् ।
स्नुक्क्षीरपलकल्केन त्रिवृता षड्पलेन च ॥ ६६ ॥[§ 5075]

स्नुक्क्षीरदन्तीत्रिफलाविडङ्ग-
सिंहीत्रिवृच्चित्रककल्कयुक्तम् ।
घृतं विपक्वं कुडवप्रमाणं
तोयेन तस्याक्षमथार्धकर्षम् ॥ ६७ ॥[§ 5079]

पीत्वोष्णमम्भोऽनु पिबेद्विरिक्ते
पेयां सुखोष्णां वितरेद्विधिज्ञः ।[§ 5081]
cakradatta-१८९३

नाराचमेतज्जठरामयानां

युक्तोपयुक्तं शमनं प्रदिष्टम् ॥ ६८ ॥§ 5083

३७ Adhikāra ३७

१
यमानिकाचित्रकयावशूक-
षड्ग्रन्थिदन्तीमगधोद्भवानाम् ।
प्लीहानमेतद्विनिहन्ति चूर्ण-
मुष्णाम्बुना मस्तुसुरासवैर्वा ॥ १ ॥§ 5086

पिप्पलीं किंशुकक्षारभावितां संप्रयोजयेत् ।
गुल्मप्लीहापहां वह्निदीपनीं च रसायनीम् ॥ २ ॥§ 5088

विडङ्गाज्याग्निसिन्धूत्थशक्तून्दग्ध्वा वचान्वितान् ।
पिबेत्क्षीरेण संचूर्ण्य गुल्मप्लीहोदरापहम् ॥ ३ ॥§ 5090

तालपुष्पभवः क्षारः सगुडः प्लीहनाशनः ।
क्षारं वा बिडकृष्णाभ्यां पूतीकस्याम्लनिः स्रुतम् ॥ ४ ॥§ 5092

प्लीहयकृत्प्रशान्त्यर्थं पिबेत्प्रातर्यथाबलम् ।
पातव्यो युक्तितः क्षारः क्षीरेणोदधिशुक्तिजः ॥ ५ ॥§ 5094

पयसा वा प्रयोक्तव्याः पिप्पल्यः प्लीहशान्तये ।
भल्लातकाभयाजाजी गुडेन सह मोदकः ॥ ६ ॥§ 5096

सप्तरात्रान्निहन्त्याशु प्लीहानमतिदारुणम् ।
शोभाञ्जनकनिर्यूहं सैन्धवाग्निकणान्वितम् ॥ ७ ॥§ 5098

पलाशक्षारयुक्तं वा यवाक्षारं प्रयोजयेत् ।
[२]तिलान्सलवणांश्चैव घृतं षट्पलकं तथा ॥ ८ ॥§ 5100 cakradatta-१८१३

प्लीहोद्दिष्टां क्रियां सर्वां यकृतः संप्रयोजयेत् ।
लशुनं पिप्पलीमूलमभयां चैव भक्षयेत् ॥ ९ ॥§ 5102

पिबेद्गोमूत्रगण्डूषं प्लीहरोगविमुक्तये ।
प्लीहजिच्छरपुङ्खायाः कल्कस्तक्रेण सेवितः ।
शरपुङ्खैव संचर्व्य जग्ध्वा पेयाभयाथवा ॥ १० ॥§ 5105

शर्दिष्ठानिर्यूहः ससैन्धवस्तिन्तिडीकसंमिश्रः ।
प्लीहव्युपरम योगः पक्वाम्ररसोऽथवा समधुः ॥ ११ ॥§ 5107

दध्ना भुक्तवतो वामबाहुमध्ये शिरां भिषक् ।
विध्येत्प्लीहविनाशाय यकृन्नाशाय दक्षिणे ॥ १२ ॥§ 5109

प्लीहानं मर्दयेद्गाढं दुष्टरक्तप्रवृत्तये ।
cakradatta-१८९३ [३]माणमार्गामृतावासास्थिराचित्रकसैन्धवम् ॥ १३ ॥§ 5111

नागरं तालगण्डं च प्रत्यग्रं तु त्रिकार्षिकम् ।
बिडसौवर्चलक्षारपिप्पल्यश्चापि कार्षिकाः ॥ १४ ॥§ 5113

एतच्चूर्णीकृतं सर्वं गोमूत्रस्याढके पचेत् ।
सान्द्रीभूते गुडीं कुर्याद्दत्वा त्रिपलमाक्षिकम् ॥ १५ ॥§ 5115

यकृत्प्लीहोदरहरो गुल्मार्शोग्रहणीहरः ।
योगः परिकरो नाम्ना चाग्निसन्दीपनः परः ॥ १६ ॥§ 5117

४

रोहितकाभयाक्षोदभावितं मूत्रमम्बु वा ।
पीतं सर्वोदरप्लीहमेहार्शःक्रिमिगुल्मनुत् ॥ १७ ॥§ 5118

पिप्पली नागरं दन्ती समांशं द्विगुणाभयम् ।
चूर्णं पीतं बिडार्धांशं प्लीहघ्नं ह्युष्णवारिणा ॥ १८ ॥§ 5120

क्रमवृद्ध्या दशाहानि दशपिप्पलिकं दिनम् ।
वर्धयेत्पयसा सार्धं तथैवापनयेत्पुनः ॥ १९ ॥§ 5122

जीर्णे जीर्णे च भुञ्जीत यष्टिकं क्षीरसर्पिषा ।
cakradatta-१८९३ [५]पिप्पलीनां प्रयोगोऽयं सहस्रस्य रसायनः ॥ २० ॥§ 5124

दशपिप्पलिकः श्रेष्ठो मध्यमः षट् प्रकीर्तितः ।
यस्त्रिपिप्पलिपर्यन्तः प्रयोगः सोऽवरः स्मृतः ॥ २१ ॥§ 5126

बृहणं वृष्यमायुष्यं प्लीहोदरविनाशनम् ।
वयसः स्थापनं मेध्यं पिप्पलीनां रसायनम् ॥ २२ ॥§ 5128

पञ्चपिप्पलिकश्चापि दृश्यते वर्धमानकः ।

पिष्टास्ता बलिभिः पेयाः श्रृता मध्यबलैर्नरैः ।
शीतीकृता ह्रस्वबलैर्देहदोषामयान्प्रति ॥ २३ ॥§ 5131

६

पिप्पलीचित्रकान्मूलं पिष्ट्वा सम्यग्विपाचयेत् ।
घृतं चतुर्गुणक्षीरं यकृत्प्लीहोदरापहम् ॥ २४ ॥§ 5132

७

पिप्पलीकल्कसंयुक्तं घृतं क्षीरचतुर्गुणम् ।
पिबेत्प्लीहाग्निसादादियकृद्रोगहरं परम् ॥ २५ ॥§ 5133

८

चित्रकस्य तुलाक्वाथे घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
आरणालं तद्द्विगुणं दधिमण्डं चतुर्गुणम् ॥ २६ ॥§ 5134

पञ्चकोलकतालीसक्षारैर्लवणसंयुतैः ।
द्विजीरकनिशायुग्मैर्मरिचं तत्र दापयेत् ॥ २७ ॥§ 5136

प्लीहगुल्मोदराध्मानपाण्डुरोगारुचिज्वरान् ।
बस्तिहृत्पार्श्वकट्यूरुशूलोदावर्तपीनसान् ॥ २८ ॥§ 5138

cakradatta-१८९३

हन्यात्पीतं तदर्शोघ्नं शोथघ्नं वह्निदीपनम् ।
बलवर्णकरं चापि भस्मकं च नियच्छति ॥ २९ ॥§ 5140

९

रोहितकत्वचः श्रेष्ठाः पलानां पञ्चविंशतिः ।
कोलद्विप्रस्थसंयुक्तं कषायमुपकल्पयेत् ॥ ३० ॥§ 5141

पलिकैः पञ्चकोलैश्च तत्सर्वैश्चापि तुल्यया ।
रोहितकत्वचा पिष्टैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ३१ ॥§ 5143

प्लीहाभिवृद्धिं शमयेदेतदाशु प्रयोजितम् ।
तथा गुल्मज्वरश्वासक्रिमिपाण्डुत्वकामलाः ॥ ३२ ॥§ 5145

१०

रोहितकात्पलशतं क्षोदयेद्बदराढकम् ।
साधयित्वा जलद्रोणे चतुर्भागावशेषिते ॥ ३३ ॥§ 5146

घृतप्रस्थं समावाप्य छागक्षीरचतुर्गुणम् ।
तस्मिन्दद्यादिमान्कल्कान्सर्वांस्तानक्षसम्मिताम् ॥ ३४ ॥§ 5148

व्योपं फलत्रिकं हिङ्गु यमानीं तुम्बुरुं बिडम् ।
अजाजीं कृष्णलवणं दाडिमं देवदारु च ॥ ३५ ॥[§ 5150]

पुनर्नवां विशालां च यवक्षारं सपौष्करम् ।
विडङ्गं चित्रकं चैवहपुषां चविकां वचाम् ॥ ३६ ॥[§ 5152]

एतैर्घृतं विपक्कं तु स्थापयेद्भाजने दृढे ।
पाययेत्त्रिपलां मात्रां व्याधिं बलमपेक्ष्य च ॥ ३७ ॥[§ 5154]

रसकेनाथ यूषेण पयसा वापि भोजयेत् ।
उपयुक्ते घृते तस्मिन्व्याधीन्हन्यादिमान्बहून् ॥ ३८ ॥[§ 5156]

यकृत्प्लीहोदरं चैव प्लीहशूलं यकृत्तथा ।
cakradatta-१८९३ कुक्षिशूलं च हृच्छूलं पार्श्वशूलमरोचकम् ॥ ३९ ॥[§ 5158]

विबन्धशूलं शमयेत्पाण्डुरोगं सकामलम् ।
छर्द्यतीसारशमनं तन्द्राज्वरविनाशनम् ।
महारोहितकं नाम प्लीहघ्नं तु विशेषतः ॥ ४० ॥[§ 5161]

३८ Adhikāra ३८

१
शुण्ठीपुनर्नवैरण्डपञ्चमूलशृतं जलम् ।
वातिके श्वयथौ शस्तं पानाहारपरिग्रहे ।
दशमूलं सर्वथा च शस्तं वाते विशेषतः ॥ १ ॥[§ 5163]

क्षीराशनः पित्तकृतेऽथ शोथे
त्रिवृद्गुडूचीत्रिफलाकषायम् ।
पिबेद्गवां मूत्रविमिश्रितं वा
फलत्रिकाचूर्णमथाक्षमात्रम् ॥ २ ॥[§ 5167]

अभयादारुमधुकतिक्ता दन्ती सपिप्पली ।
पटोलं चन्दनं दार्वी त्रायमाणेन्द्रवारुणी ॥ ३ ॥[§ 5169]
cakradatta-१८९३

एषां क्काथः ससर्पिष्कः श्वयथुज्वरदाहदा ।
विसर्पतृष्णासन्तापसन्निपातविषापहा ।

शीतवीर्यैर्हिमजलैरभ्यङ्गादींश्च कारयेत् ॥ ४ ॥[§ 5172]

२

पुनर्नवाविश्वत्रिवृद्गुडूची-
सम्पाकपथ्यामरदारुकल्कम् ।
शोथे कफोत्थे महिषाक्षयुक्तं
मूत्रं पिबेद्वा सलिलं तथैषाम् ॥ ५ ॥[§ 5175]

कफे तु कृष्णासिकतापुराण-
पिण्याकशिग्रुत्वगुमाप्रलेपः ।
कुलत्थशुण्ठीजलमूत्रसेक-
श्चण्डागुरुभ्यामनुलेपनं च ॥ ६ ॥[§ 5179]

अजाजिपाठाघनपञ्चकोल-
व्याघ्रीरजन्यः सुखतोयपीताः ।
शोथं त्रिदोषं चिरजं प्रवृद्धं
निघ्नन्ति भूनिम्बमहौषधे च ॥ ७ ॥[§ 5183]

पुनर्नवानिम्बपटोलशुण्ठी-
तिक्तामृतादार्वभयाकषायः ।
सर्वाङ्गशोथोदरकासशूल-
श्वासान्वितं पाण्डुगदं निहन्ति ॥ ८ ॥[§ 5187]

cakradatta-१८९३

३

आर्द्रकस्य रसः पीतः पुराणगुडमिश्रितः ।
अजाक्षीराशिनां शीघ्रं सर्वशोथहरो भवेत् ॥ ९ ॥[§ 5188]

पुनर्नवादारुशुण्ठीक्वाथे मूत्रे च केवले ।
दशमूलरसे वापि गुग्गुलुः शोथनाशनः ॥ १० ॥[§ 5190]

बिल्वपत्ररसं पूतं शोषणं श्वयथौ त्रिजे ।
विड्बद्धे चैव दुर्नाम्नि विदध्यात्कामलास्वपि ॥ ११ ॥[§ 5192]

गुडपिप्पलिशुण्ठीनां चूर्णं श्वयथुनाशनम् ।
आमाजीर्णप्रशमनं शूलघ्नं बस्तिशोधनम् ॥ १२ ॥[§ 5194]

पुरो मूत्रेण सेव्येत पिप्पली वा पयोऽन्विता ।
गुडेन वाभया तुल्या विश्वं वा शोथरोगिणाम् ॥ १३ ॥[§ 5196]

गुडार्द्रकं वा गुडनागरं वा
गुडाभयं वा गुडपिप्पलीं वा ।
कर्षाभिवृद्ध्या त्रिपलप्रमाणं
खादेन्नरः पक्षमथापि मासम् ॥ १४ ॥[§ 5200]

शोथप्रतिश्यायगलास्यरोगान्
सश्वासकासारुचिपीनसांश्च ।
जीर्णज्वरार्शोग्रहणीविकारान्
हन्यात्तथान्यान्कफवातरोगान् ॥ १५ ॥[§ 5204]
cakradatta-१८९३

४
स्थलपद्ममयं कल्कं पयसालोड्य पाययेत् ।
प्लीहामयहरं चैव सर्वाङ्गिकाङ्गशोथजित् ॥ १६ ॥[§ 5205]

दारुगुग्गुलुशुण्ठीनां कल्को मूत्रेण शोथजित् ।
वर्षाभूशृङ्गवेराभ्यां कल्को वा सर्वशोथजित् ॥ १७ ॥[§ 5207]

सिंहास्यामृतभण्डाकीक्वाथं कृत्वा समाक्षिकम् ।
पीत्वा शोथं जयेज्जन्तुः श्वासं कासं वमिं ज्वरम् ॥ १८ ॥[§ 5209]

भूनिम्बविश्वकल्कं जग्ध्वा पेयः पुनर्नवाक्वाथः ।
अपहरति नियतमाशु शोथं सर्वाङ्गगं नृणाम् ॥ १९ ॥[§ 5211]

शोथनुत्कोकिलाक्षस्य भस्म मूत्रेण वाम्भसा ।
क्षीरं शोथहरं दारुवर्षाभूनागरैः शृतम् ॥ २० ॥[§ 5213]

पेयं वा चित्रकव्योषत्रिवृद्दारुप्रसाधितम् ।[§ 5214]

५
पुनर्नवामूलकपित्थदारु-
छिन्नोद्भवाचित्रकमूलसिद्धाः ।
रसा यवाग्वं च पयांसि यूषाः
शोथे प्रदेया दशमूलगर्भाः ॥ २१ ॥[§ 5217]
cakradatta-१८९३

क्षारद्वयं स्याल्लवणानि चत्वा-
र्ययोरजो व्योषफलत्रिके च ।

सपिप्पलीमूलविडङ्गसारं
मुस्ताजमोदामरदारुबिल्वम् ॥ २२ ॥[§ 5221]

कलिङ्गकश्चित्रकमूलपाठे
यष्ट्याह्वयं सातिविषं पलाशम् ।
सहिङ्गु कर्षं त्वथ शुष्कचूर्णं
द्रोणं तथा मूलकशुण्ठकानाम् ॥ २३ ॥[§ 5225]

स्याद्भस्मनस्तत्सलिलेन साध्य-
मालोड्य यावद्घनमप्यदग्धम् ।
स्त्यानं ततः कोलसमां च मात्रां
कृत्वा सुशुष्कां विधिना प्रयुञ्ज्यात् ॥ २४ ॥[§ 5229]

प्लीहोदरश्वित्रहलीमकार्शः-
पाण्ड्वामयारोचकशोथशोषान् ।
विषूचिकागुल्मगराश्मरीश्च
सश्वासकासान्प्रणुदेत्सकुष्ठान् ॥ २५ ॥[§ 5233]

सौवर्चलं सैन्धवं च बिडमौद्भिदमेव च ।
चतुर्लवणमत्र स्याज्जलमष्टगुणं भवेत् ॥ २६ ॥[§ 5235]

६

पुनर्नवाचित्रकदेवदारु-
पञ्चोषणक्षारहरीतकीनाम् ।
कल्केन पक्वं दशमूलतोये
घृतोत्तमं शोथनिषूदनं च ॥ २७ ॥[§ 5238]

cakradatta-१८९३

७

पुनर्नवाक्वाथकल्कसिद्धं शोथहरं घृतम् ।
विश्वौपधस्य कल्केन दशमूलजले शृतम् ।
घृतं निहन्याच्छ्वयथुं ग्रहणीं पाण्डुतामयम् ॥ २८ ॥[§ 5240]

८

सचित्रकाधान्ययमानिपाठाः
सदीप्यकत्र्यूषणवेतसाम्लाः ।
बिल्वात्फलं दाडिमयावशूकं
सपिप्पलीमूलमथापि चव्यम् ॥ २९ ॥[§ 5243]

पिष्ट्वाक्षमात्राणि जलाढकेन

पक्का घृतप्रस्थमथोपयुञ्ज्यात् ।
अर्शांसि गुल्माञ्छ्वयथुं च कृच्छ्रं
निहन्ति वह्निं च करोति दीप्तम् ॥ ३० ॥§ 5247

९
रसे विपाचयेत्सर्पिः पञ्चकोलकुलत्थयोः ।
पुनर्नवायाः कल्केन घृतं शोथविनाशनम् ॥ ३१ ॥§ 5248

१०
क्षीरं घटे चित्रककल्कलिप्ते
दध्यागतं साधु विमथ्य तेन ।
तज्जं घृतं चित्रकमूलकल्कं
तक्रेण सिद्धं श्वयथुघ्नमग्र्यम् ॥ ३२ ॥§ 5251

अर्शोऽतिसारानिलगुल्ममेहां-
स्तद्धन्ति संवर्धयते बलं च ॥ ३३ ॥§ 5253
cakradatta-१८१३

११
माणकक्काथकल्काभ्यां घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
एकजं द्वन्द्वजं शोथं त्रिदोषं च व्यपोहति ॥ ३४ ॥§ 5254

१२
स्थलपद्मपलान्यष्टौ त्र्यूषणस्य चतुःपलम् ।
घृतप्रस्थं पचेदेभिः क्षीरं दत्त्वा चतुर्गुणम् ।
पञ्च कासान्हरेच्छीघ्रं शोथं चैव सुदुस्तरम् ॥ ३५ ॥§ 5256

१३
शैलेयकुष्टागुरुदारुकौन्ती-
त्वक्पद्मकैलाबुपलाशमुस्तैः ।
प्रियङ्गुस्थौणेयकहेममांसी-
तालीसपत्रप्लवपत्रधान्यैः ॥ ३६ ॥§ 5259

श्रीवेष्टकध्यामकपिप्पलीभिः
पृक्कानखैर्वापि यथोपलाभम् ।
वातान्वितेऽभ्यङ्गमुशन्ति तैलं
सिद्धं सुपिष्टैरपि च प्रदेहम् ॥ ३७ ॥§ 5263

१४
शुष्कमूलकवर्षाभूदारुरास्नामहौषधैः ।
पक्वमभ्यञ्जनात्तैलं सशूलं श्वयथुं जयेत् ॥ ३८ ॥§ 5264
cakradatta-१८१३

१५

पुनर्नवामृतादरुदशमूलरसाढके ।
आर्द्रकस्वरसे प्रस्थे गुडस्य तु तुलां पचेत् ॥ ३९ ॥[§ 5265]

तत्सिद्धं व्योषचव्यैलात्वक्पलैः कार्षिकैः पृथक् ।
चूर्णीकृतैः क्षिपेच्छीते मधुनः कुडवं लिहेत् ॥ ४० ॥[§ 5267]

लेहः पौनर्नवो नाम शोथशूलनिषूदनः ।
श्वासकासाऽरुचिहरो बलवर्णाग्निवर्धनः ॥ ४१ ॥[§ 5269]

१६

दशमूलकषायस्य कंसे पथ्याशतं पचेत् ।
तुलां गुडाद्घने दद्याद्व्योषक्षारं चतुःपलम् ॥ ४२ ॥[§ 5270]

त्रिसुगन्धं सुवर्णांशं प्रस्थार्धं मधुनो हिमे ।
दशमूलीहरीतक्यः शोथान्हन्युः सुदारुणान् ॥ ४३ ॥[§ 5272]

ज्वरारोचकगुल्मार्शोमेहपाण्डूदरामयान् ।
प्रत्येकमेककर्षांशं त्रिसुगन्धमितो भवेत् ॥ ४४ ॥[§ 5274]

कंसहरीतकी चैषा चरके पठ्यतेऽन्यथा ।
एतन्मानेन तुल्यत्वं तेन तत्रापि वर्ण्यते ॥ ४५ ॥[§ 5276]
cakradatta-१८९३

१७

द्विपञ्चमूलस्य पचेत्कषाये
कंसेऽभयानां च शतं गुडाच्च ।
लेहे सुसिद्धे च विनीय चूर्णं
व्योषत्रिसौगन्ध्यमुषास्थिते च ॥ ४६ ॥[§ 5279]

प्रस्थार्धमात्रं मधुनः सुशीते
किंचिच्च चूर्णादपि यावशूकात् ।
एकाभयां प्राश्य ततश्च लेहा-
च्छुक्तिं निहन्ति श्वयथुं प्रवृद्धम् ॥ ४७ ॥[§ 5283]

कासज्वरारोचकमेहगुल्मा-
न्प्लीहत्रिदोषोद्भवपाण्डुरोगान् ।
कार्श्यामवातावसृगम्लपित्तं
वैवर्ण्यमूत्रानिलशुक्रदोषान् ॥ ४८ ॥[§ 5287]

अत्र व्याख्यान्तरं नोक्तं
व्याख्या पूर्वैव यच्छुभा ॥ ४९ ॥[§ 5289]

१८
लेपोऽरुष्करशोथं
निहन्ति तिलदुग्धमधुनवनीतैः ।
तत्तरुतलमृद्भिर्वा
शालदलैर्वा तु न चिरेण ॥ ५० ॥[§ 5292]

शोथे विषनिमित्ते तु विषोक्ता सम्मता क्रिया ॥ ५१ ॥[§ 5293]

ग्राम्यजानूपं पिशितलवणं शुष्कशाकं नवान्नं
गौडं पिष्टान्नं दधि सकृशरं विज्जलं मद्यमम्लम् ।
धानावल्लूरं समशनमथो गुर्वसात्म्यं विदाहि
स्वप्नं चारात्रौ श्वयथुगदवान्वर्जयेन्मैथुनं च ॥ ५२ ॥[§ 5297]

३९ Adhikāra ३९

cakradatta-१८९३

१
गुग्गुलुं रुबुतैलं वा गोमूत्रेण पिबेन्नरः ।
वातवृद्धिं निहन्त्याशु चिरकालानुबन्धिनीम् ॥ १ ॥[§ 5298]

सक्षीरं वा पिबेत्तैलं मासमेरण्डसम्भवम् ।
पुनर्नवायास्तैलं वा तैलं नारायणं तथा ॥ २ ॥[§ 5300]

पाने बस्तौ रुरोस्तैलं पेयं वा दशकाम्भसा ।
चन्दनं मधुकं पद्ममुशीरं नीलमुत्पलम् ॥ ३ ॥[§ 5302]

क्षीरपिष्टैः प्रदेहः स्याद्दाहशोथरुजापहः ।
पञ्चवल्कलकल्केन सघृतेन प्रलेपनम् ॥ ४ ॥[§ 5304]

सर्वं पित्तहरं कार्यं रक्तजे रक्तमोक्षणम् ।
श्लेष्मवृद्धिं तूष्णवीर्यैर्मूत्रपिष्टैः प्रलेपयेत् ॥ ५ ॥[§ 5306]

पीतदारुकषायं च पिबेन्मूत्रेण संयुतम् ।
स्विन्नं मेदःसमुत्थं तु लेपयेत्सुरसादिना ॥ ६ ॥[§ 5308]

शिरोविरेकद्रव्यैर्वा सुखोष्णैर्मूत्रसंयुतैः ।
संस्वेद्य मूत्रप्रभवां वस्त्रपट्टेन वेष्टयेत् ॥ ७ ॥§ 5310

सीवन्याः पार्श्वतोऽधस्ताद्विध्येद्व्रीहिमुखेन वै ।
शङ्खोपरि च कर्णान्ते त्यक्त्वा सीवनिमादहेत् ॥ ८ ॥§ 5312

व्यत्यासाद्वा शिरां विध्येदन्त्रवृद्धिनिवृत्तये ।
अङ्गुष्ठमध्ये त्वक् छित्त्वा दहेदङ्गविपर्यये ॥ ९ ॥§ 5314
cakradatta-१८९३

२

रास्नायष्ट्यामृतैरण्डबलागोक्षुरसाधितः ।
क्वाथोऽन्त्रवृद्धिं हन्त्याशु रुबुतैलेन मिश्रितः ॥ १० ॥§ 5315

तैलमेरण्डजं पीत्वा बलासिद्धपयोऽन्वितम् ।
आध्मानशूलोपचितामन्त्रवृद्धिं जयेन्नरः ॥ ११ ॥§ 5317

हरीतकीं मूत्रसिद्धां सतैलां लवणान्विताम् ।
प्रातः प्रातश्च सेवेत कफवातामयापहाम् ॥ १२ ॥§ 5319

गोमूत्रसिद्धां रुबुतैलभृष्टां
हरीतकीं सैन्धवसंप्रयुक्ताम् ।
खादेन्नरः कोष्णजलानुपानां
निहति वृद्धिं चिरजां प्रवृद्धाम् ॥ १३ ॥§ 5323

त्रिफलाक्वाथगोमूत्रं पिबेत्प्रातरतन्द्रितः ।
कफवातोद्भवं हन्ति श्वयथुं वृषणोत्थितम् ॥ १४ ॥§ 5325

सरलागुरुकुष्ठानि देवदारुमहौषधम् ।
मूत्रारणालसंयुक्तं शोथघ्नं कफवातनुत् ॥ १५ ॥§ 5327

भृष्टो रुबुकतैलेन कल्कः पथ्यासमुद्भवः ।
कृष्णासैन्धवसंयुक्तो वृद्धिरोगहरः परः ॥ १६ ॥§ 5329
cakradatta-१८९३

३

गव्यं घृतं सैन्धवसंप्रयुक्तं
शम्बूकभाण्डे निहितं प्रयत्नात् ।
सप्ताहमादित्यकरैर्विपक्वं

निहन्ति कूरण्डमतिप्रवृद्धम् ॥ १७ ॥§ 5332

ऐन्द्रीमूलभवं चूर्णं रुबुतैलेन मर्दितम् ।
त्र्यहाद्गोपयसा पीतं सर्ववृद्धिनिवारणम् ॥ १८ ॥§ 5334

रुद्रजटामूललिप्ता करटव्यङ्कचर्मणा ।
बद्धा वृद्धिः शमं याति चिरजापि न संशयः ॥ १९ ॥§ 5336

निष्पिष्टमारणालेन रूपिकामूलवल्कलम् ।
लेपो वृद्ध्यामयं हन्ति बद्धमूलमपि दृढम् ॥ २० ॥§ 5338

वचासर्षपकल्केन प्रलेपो वृद्धिनाशनः ।
लज्जागृध्रमलाभ्यां च लेपो वृद्धिहरः परः ॥ २१ ॥§ 5340
cakradatta-१८९३

४

मूलं बिल्वकपित्थयोररलुकस्याग्नेर्बृहत्योर्द्वयोः ।
श्यामापूतिकरञ्जशिग्रुकतरोर्विश्वौषधारुष्करम् ।
कृष्णाग्रन्थिकचव्यपञ्चलवणक्षाराजमोदान्वितं
पीतं काञ्जिककोष्णतोयमथितं चूर्णीकृतं ब्रध्ननुत् ॥ २२ ॥§ 5343

अविक्षीरेण गोधूमकल्कं कुन्दुरुकस्य वा ।
प्रलेपनं सुखोष्णं स्याद्ब्रध्नशूलहरः परः ॥ २३ ॥§ 5345

मृतमात्रे तु वै काके विशस्ते संप्रवेशयेत् ।
ब्रध्नं मुहूर्तं मेधावी तत्क्षणादरुजं भवेत् ॥ २४ ॥§ 5347

अजाजी हपुषा कुष्टं गोधूमं बदराणि च ।
काञ्जिकेन समं पिष्ट्वा कुर्याद्ब्रध्नप्रलेपनम् ॥ २५ ॥§ 5349

५

सैन्धवं मदनं कुष्टं शताह्वां निचुलं वचाम् ।
ह्रीवेरं मधुकं भार्गी देवदारु सनागरम् ॥ २६ ॥§ 5350

कट्फलं पौष्करं मेदां चविकं चित्रकं शठीम् ।
विडङ्गातिविषे श्यामां रेणुकां नलिनीं स्थिराम् ॥ २७ ॥§ 5352

बिल्वाजमोदे कृष्णां च दन्तीरास्ने प्रपिष्य च ।
साध्यमेरण्डजं तैलं तैलं वातविकारनुत् ॥ २८ ॥§ 5354

ब्रध्नोदावर्तगुल्मार्शःप्लीहमेहाढ्यमारुतान् ।
आनाहमश्मरीं चैव हन्यात्तदनुवासनात् ।
घृतं सौरेश्वरं योज्यं ब्रध्नवृद्धिनिवृत्तये ॥ २९ ॥§ 5357

४० Adhikāra ४०

cakradatta-१८९३

१
यवमुद्गपटोलानि कटु रुक्षं च भोजनम् ।
छर्दिं सरक्तमुक्तिं च गलगण्डे प्रयोजयेत् ॥ १ ॥§ 5358

तण्डुलोदकपिष्टेन मूलेन परिलेपितः ।
हस्तिकर्णपलाशस्य गलगण्डः प्रशाम्यति ॥ २ ॥§ 5360

सर्षपाञ्शग्रुबीजानि शणबीजातसीयवान् ।
मूलकस्य च बीजानि तक्रेणाम्लेन पेषयेत् ॥ ३ ॥§ 5362

गण्डानि ग्रन्थयश्चैव गलगण्डाः सुदारुणाः ।
प्रलेपात्तेन शाम्यन्ति विलयं यान्ति चाचिरात् ॥ ४ ॥§ 5364

जीर्णकर्कारुकरसो बिडसैन्धवसंयुतः ।
नस्येन हन्ति तरुणं गलगण्डं न संशयः ॥ ५ ॥§ 5366

जलकुम्भीकजं भस्म पक्वं गोमूत्रगालितम् ।
पिबेत्कोद्रवभक्ताशी गलगण्डप्रशान्तये ॥ ६ ॥§ 5368

सूर्यावर्तरसोनाभ्यां गलगण्डोपनाहने ।
स्फोटास्रावैः शमं याति गलगण्डो न संशयः ॥ ७ ॥§ 5370
cakradatta-१८९३

२
तिक्तालाबुफले पक्वे सप्ताहमुषितं जलम् ।
मद्यं वा गलगण्डघ्नं पानात्पथ्यानुसेविनः ॥ ८ ॥§ 5371

कङ्कलचूर्णान्तर्गल-
वर्षो गलगण्डमपहरति ।
घृतमिश्रं पीतमिव

श्वेतगिरिकर्णिकामूलम् ॥ ९ ॥[§ 5375]

महिषीमूत्रविमिश्रं
लोहमलसंस्थितं घटे मासम् ।
अन्तर्धूमविदग्धं
लिह्यान्मधुनाथ गलगण्डे ॥ १० ॥[§ 5379]

जिह्वायाः पार्श्वतोऽधस्ताच्छिरा द्वादश कीर्तिताः ।
तासां स्थूलशिरे द्वेऽधश्छिन्द्यात्ते च शनैः शनैः ॥ ११ ॥[§ 5381]

बडिशेनैव संगृह्य कुशपत्रेण बुद्धिमान् ।
स्नुते रक्ते व्रणे तस्मिन्दद्यात्सगुडमार्द्रकम् ॥ १२ ॥[§ 5383]

भोजनं चानभिष्यन्दि यूषः कौलत्थ इष्यते ।
कर्णयुग्मबहिःसन्धिमध्याभ्यासे स्थितं च यत् ॥ १३ ॥[§ 5385]

उपर्युपरि तच्छिन्द्याद्गलगण्डे शिरात्रयम् ।
विडङ्गक्षारसिन्धूग्ररास्नाग्निव्योषदारुभिः ॥ १४ ॥[§ 5387]

कटुतुम्बीफलरसैः कटुतैलं विपाचयेत् ।
चिरोत्थमपि नस्येन गलगण्डं निवारयेत् ॥ १५ ॥[§ 5389]
cakradatta-१८९३

३
तैलं पिबेच्चामृतवल्लिनिम्ब-
हिंस्राह्वयावृक्षकपिप्पलीभिः ।
सिद्धं बलाभ्यां च सदेवदारु
हिताय नित्यं गलगण्डरोगी ॥ १६ ॥[§ 5392]

माक्षिकाढ्यः सकृत्पीतः क्वाथो वरुणमूलजः ।
गण्डमालां निहन्त्याशु चिरकालानुबन्धिनीम् ॥ १७ ॥[§ 5394]

पिष्टा ज्येष्ठाम्बुना पेयाः काञ्चनारत्वचः शुभाः ।
विश्वभेषजसंयुक्ता गण्डमालापहाः पराः ॥ १८ ॥[§ 5396]

आरग्वधशिफाक्षिप्रं पिष्ट्वा तण्डुलवारिणा ।
सम्यङ्नस्यप्रलेपाभ्यां गण्डमालां समुद्धरेत् ॥ १९ ॥[§ 5398]

गण्डमालामयार्तानां नस्यकर्मणि योजयेत् ।

निर्गुण्ड्याश्च शिफां सम्यग्वारिणा परिपेषिताम् ॥ २० ॥[§ 5400]

४

कोषातकीनां स्वरसेन नस्यं
तुम्ब्यास्तु वा पिप्पलिसंयुतेन ।
तैलेन वारिष्टभवेन कुर्या-
द्वचोपकुल्ये सह माक्षिकेण ॥ २१ ॥[§ 5403]

ऐन्द्या वा गिरिकर्ण्या वा मूलं गोमूत्रयोगतः ।
गण्डमालां हरेत्पीतं चिरकालोत्थितामपि ॥ २२ ॥[§ 5405]

अलम्बुषादलोद्भूतात्स्वरसाद्वे पले पिबेत् ।
अपच्या गण्डमालायाः कामलायाश्च नाशनः ॥ २३ ॥[§ 5407]

गलगण्डगण्डमालाकूरण्डांश्च विनाशयेत् ।
पिष्टं ज्येष्ठाम्बुना मूलं लेपाद्ब्राह्मणयष्टिकम् ॥ २४ ॥[§ 5409]

cakradatta-१८९३

५

अभ्यङ्गान्नाशयेन्नृणां गण्डमालां सुदारुणाम् ।
छुच्छुन्दर्या विपक्वं तु क्षणात्तैलवरं ध्रुवम् ॥ २५ ॥[§ 5410]

६

गलगण्डापहं तैलं सिद्धं शाखोटकत्वचा ।
बिम्बाश्वमारनिर्गुण्डीसाधितं चापि नावनम् ॥ २६ ॥[§ 5411]

७

निर्गुण्डीस्वरसे चाथ लाङ्गलीमूलकल्कितम् ।
तैलं नस्यान्निहन्त्याशु गण्डमालां सुदारुणम् ॥ २७ ॥[§ 5412]

८

वनकार्पासिकामूलं तण्डुलैः सह योजितम् ।
पक्त्वा तु पूपिकां खादेदपचीनाशनाय तु ॥ २८ ॥[§ 5413]

शोभाञ्जनं देवदारु काञ्जिकेन तु पेषितम् ।
कोष्णं प्रलेपतो हन्यादपचीमतिदुस्तराम् ॥ २९ ॥[§ 5415]

सर्षपारिष्टपत्राणि दग्ध्वा भल्लातकैः सह ।
छागमूत्रेण संपिष्टमपचीघ्नं प्रलेपनम् ॥ ३० ॥[§ 5417]

अश्वत्थकाष्ठं निचुलं गवां दन्तं च दाहयेत् ।
वराहमज्जसंयुक्तं भस्म हन्त्यपचीव्रणान् ॥ ३१ ॥[§ 5419]

पार्ष्णिं प्रति द्वादश चाङ्गुलानि
मिढ्रेन्द्रबस्तिं परिवर्ज्य सम्यक् ।
विदार्य मत्स्याण्डनिभानि वैद्यो
निकृष्य जालान्यनलं विदध्यात् ॥ ३२ ॥[§ 5423]

मणिबन्धोपरिष्टाद्वा कुर्याद्रेखात्रयं भिषक् ।
अङ्गुल्यान्तरितं सम्यगपचीनां प्रशान्तये ॥ ३३ ॥[§ 5425]

cakradatta-१८९३

दण्डोत्पलाभवं मूलं बद्धं पुष्येऽपचीं जयेत् ।
अपामार्गस्य वा छिन्द्याज्जिह्वातलगते शिरे ॥ ३४ ॥[§ 5427]

९

व्योषं विडङ्गं मधुकं सैन्धवं देवदारु च ।
तैलमेतैः श्रृतं नस्यात्कृच्छ्रामप्यपचीं जयेत् ॥ ३५ ॥[§ 5428]

१०

चन्दनं साभया लाक्षा वचा कटुकरोहिणी ।
एतैस्तैलं श्रृतं पीतं समूलामपचीं जयेत् ॥ ३६ ॥[§ 5429]

११

गुञ्जाहयारिश्यामाकसर्षपैर्मूत्रसाधितम् ।
तैलं तु दशधा पश्चात्कणालवणपञ्चकम् ॥ ३७ ॥[§ 5430]

मरिचैश्चूर्णितैर्युक्तं सर्वावस्थागतां जयेत् ।
अभ्यङ्गादपचीमुग्रां वल्मीकार्शोऽर्बुदव्रणान् ॥ ३८ ॥[§ 5432]

cakradatta-१८९३

१२

ग्रन्थिष्वामेषु कुर्वीत भिषक् शोथप्रतिक्रियां ।
पक्वानापाट्य संशोध्य रोपयेद्व्रणभेषजैः ॥ ३९ ॥[§ 5433]

हिंस्रा सरोहिण्यमृता च भार्गी
श्यामाकबिल्वागुरुकृष्णगन्धाः ।
गोपित्तपिष्टाः सह तालपर्ण्या
ग्रन्थौ विधेयोऽनिलजे प्रलेपः ॥ ४० ॥[§ 5437]

जलात्मकाः पित्तकृते हितास्तु
क्षीरोदकाभ्यां परिसेचनं च ।
काकोलिबर्गस्य तु शीतलानि
पिबेत्कषायाणि सशर्कराणि ॥ ४१ ॥[§ 5441]

द्राक्षारसेनेक्षुरसेन वापि
चूर्णं पिबेद्वापि हरीतकीनाम् ।
मधूकजम्ब्वर्जुनवेतसानां
त्वग्भिः प्रदेहानवतारयेच्च ॥ ४२ ॥§ 5445

कृतेषु दोषेषु यथानुपूर्वा
ग्रन्थौ भिषक् श्लेष्मसमुत्थिते तु ।
स्विन्ने च विम्लापनमेव कुर्या-
दङ्गुष्ठरेणुदृषदीसुतैश्च ॥ ४३ ॥§ 5449

१३

विकङ्कतारग्वधकाकणन्ती-
काकादनीतापसवृक्षमूलैः ।
आलेपयेदेनमलाबुभार्गी-
करञ्जकालामदनैश्च विद्वान् ॥ ४४ ॥§ 5452

दन्ती चित्रकमूलत्वक् सुधार्कपयसी गुडः ।
भल्लातकास्थिकासीसं लेपो भिन्द्याच्छिलामपि ॥ ४५ ॥§ 5454
cakradatta-१८९३

ग्रन्थ्यर्बुदादिजिल्लेपो मातृवाहककीटजः ।
सर्जिकामूलकक्षारः शङ्खचूर्णसमन्वितः ।
प्रलेपो विहितस्तीक्ष्णो हन्ति ग्रन्थ्यर्बुदादिकान् ॥ ४६ ॥§ 5457

१४

ग्रन्थीनमर्मप्रभवानपक्वा-
नुद्धृत्य वाग्निं विदधीत वैद्यः ।
क्षारेण वै तान्प्रतिसारयेत्तु
संलिख्य संलिख्य यथोपदेशम् ॥ ४७ ॥§ 5460

ग्रन्थ्यर्बुदानां न यतो विशेषः
प्रदेशहेत्वाकृतिदोषदूष्यैः ।
ततश्चिकित्सेद्भिषगर्बुदानि
विधानविद्ग्रन्थिचिकित्सितेन ॥ ४८ ॥§ 5464

वातार्बुदे चाप्युपनाहनानि
स्निग्धैश्च मांसैरथ वेसवारैः ।
स्वेदं विदध्यात्कुशलस्तु नाड्या

श‍ृङ्गेण रक्तं वहुशो हरेच्च ॥ ४९ ॥[§ 5468]

स्वेदोपनाहा मृदवस्तु पथ्याः
पित्तार्बुदे कायविरेचनानि ।
विघृष्य चोदुम्बरशाकगोजी-
पत्रैर्भृशं क्षौद्रयुतैः प्रलिम्पेत् ॥ ५० ॥[§ 5472]

श्लक्ष्णीकृतैः सर्जरसप्रियङ्गु-
पतङ्गलोध्रार्जुनयष्टिकाह्वैः ॥ ५१ ॥[§ 5474]

लेपनं शङ्खचूर्णेन सह मूलकभस्मना ।
कफार्बुदापहं कुर्याद्ग्रन्थ्यादिषु विशेषतः ॥ ५२ ॥[§ 5476]
cakradatta-१८९३

१५

निष्पावपिण्याककुलत्थकल्कै-
र्मांसप्रगाढैर्दधिमर्दितैश्च ।
लेपं विदध्यात्क्रिमयो यथात्र
मुञ्चन्त्यपत्यान्यथ मक्षिका वा ॥ ५३ ॥[§ 5479]

अल्पावशिष्टं क्रिमिभिः प्रजग्धं
लिखेत्ततोऽग्निं विदधीत पश्चात् ।
यदल्पमूलं त्रपुताम्रसीसैः
संवेष्ट्य पत्रैरथ वायसैर्वा ॥ ५४ ॥[§ 5483]

क्षाराग्निशस्त्राण्यवतारयेच्च
मुहुर्मुहुः प्राणमवेक्ष्यमाणः ।
यदृच्छया चोपगतानि पाकं
पाकक्रमेणोपचरेद्यथोक्तम् ॥ ५५ ॥[§ 5487]

उपोदिका रसाभ्यक्तास्तत्पत्रपरिवेष्टिताः ।
प्रणश्यन्त्यचिरान्नृणां पीडकार्बुदजातयः ॥ ५६ ॥[§ 5489]

उपोदिका काञ्जिकतक्रपिष्टा
तयोपनाहो लवणेन मिश्रः ।
दृष्टोऽर्बुदानां प्रशमाय कैश्चि-
द्दिने दिने वा त्रिषु मर्मजानाम् ॥ ५७ ॥[§ 5493]

लेपोऽर्बुदजिद्रम्भामोचकभस्मतुषशङ्खचूर्णकृतः ।
सरटरुधिरार्द्रकगन्धकयवविडङ्गनागरैर्वाथ ॥ ५८ ॥[§ 5495]

स्नुहीगण्डीरिकास्वेदो नाशयेदर्बुदानि च ।
सीसकेनाथ लवणैः पिण्डारकफलेन वा ॥ ५९ ॥[§ 5497]

हरिद्रालोध्रपत्तुङ्गगृहधूममनःशिलाः ।
मधुप्रगाढो लेपोऽयं मेदोऽर्बुदहरः परः ॥ ६० ॥[§ 5499]

एतामेव क्रियां कुर्यादशेषां शर्करार्बुदे ॥ ६१ ॥[§ 5500]

४१ Adhikāra ४१

cakradatta-१८९३

१
लङ्घनालेपनस्वेदरेचनै रक्तमोक्षणैः ।
प्रायः श्लेष्महरैरुष्णैः श्लीपदं समुपाचरेत् ॥ १ ॥[§ 5501]

धूस्तूरैरण्डनिर्गुण्डीवर्षाभूशिग्रुसर्षपैः ।
प्रलेपः श्लीपदं हन्ति चिरोत्थमतिदारुणम् ॥ २ ॥[§ 5503]

निष्पिष्टमारनालेन रूपिकामूलवल्कलम् ।
प्रलेपाच्छ्लीपदं हन्ति बद्धमूलमथो दृढम् ॥ ३ ॥[§ 5505]

पिण्डारकतरुसम्भव-
बन्दाकशिफा जयति सर्पिषा पीता ।
श्लीपदमुग्रं नियतं
बद्धा सूत्रेण जङ्घायाम् ॥ ४ ॥[§ 5509]
cakradatta-१८९३

हितश्चालेपने नित्यं चित्रको देवदारु वा ।
सिद्धार्थशिग्रुकल्को वा सुखोष्णो मूत्रपेषितः ॥ ५ ॥[§ 5511]

स्नेहस्वेदोपनाहांश्च श्लीपदेऽनिलजे भिषक् ।
कृत्वा गुल्फोपरि शिरां विध्येत्तु चतुरङ्गुले ॥ ६ ॥[§ 5513]

गुल्फस्याधः शिरां विध्येच्छ्लीपदे पित्तसम्भवे ।

पित्तघ्नीं च क्रियां कुर्यात्पित्तार्बुदविसर्पवत् ॥ ७ ॥§ 5515

मञ्जिष्ठां मधुकं रास्नां सहिंस्रां सपुनर्नवाम् ।
पिष्ट्वारणालैर्लेपोऽयं पित्तश्लीपदशान्तये ॥ ८ ॥§ 5517

शिरां सुविदितां विध्येदङ्गुष्ठे श्लेष्मश्लीपदे ।
मधुयुक्तानि चाभीक्ष्णं कषायाणि पिबेन्नरः ॥ ९ ॥§ 5519

पिबेत्सर्षपतैलेन श्लीपदानां निवृत्तये ।
पूतीकरञ्जच्छदजं रसं वापि यथाबलम् ॥ १० ॥§ 5521

२

अनेनैव विधानेन पुत्रजीवकजं रसम् ।
काञ्जिकेन पिबेच्चूर्णं मूत्रैर्वा वृद्धदारजम् ॥ ११ ॥§ 5522

रजनीं गुडसंयुक्तां गोमूत्रेण पिबेन्नरः ।
वर्षोत्थं श्लीपदं हन्ति दद्रुकुष्ठं विशेषतः ॥ १२ ॥§ 5524

cakradatta-१८९३

गन्धर्वतैलभृष्टां हरीतकीं गोजलेन यः पिबति ।
श्लीपदबन्धनमुक्तो भवत्यसौ सप्तरात्रेण ॥ १३ ॥§ 5526

धान्याम्लं तैलसंयुक्तं कफवातविनाशनम् ।
दीपनं चामदोषघ्नमेतच्छ्लीपदनाशनम् ॥ १४ ॥§ 5528

गोधावतीमूलयुक्तां खादेन्माषेण्डरीं नरः ।
जयेच्छ्लीपदकोपोत्थं ज्वरं सद्यो न संशयः ॥ १५ ॥§ 5530

श्लीपदघ्नो रसोऽभ्यासाद्गुडूच्यास्तैलसंयुतः ।
त्रिकटु त्रिफला चव्यं दार्वीवरुणगोक्षुरम् ॥ १६ ॥§ 5532

अलम्बुषां गुडूचीं च समभागानि चूर्णयेत् ।
सर्वेषां चूर्णमाहृत्य वृद्धदारस्य तत्समम् ॥ १७ ॥§ 5534

काञ्जिकेन च तत्पेयमक्षमात्रं प्रमाणतः ।
जीर्णे चापरिहारं स्याद्भोजनं सर्वकामिकम् ॥ १८ ॥§ 5536

नाशयेच्छ्लीपदं स्थौल्यमामवातं सुदारुणम् ।

गुल्मकुष्ठानिलहरं वातश्लेष्मज्वरापहम् ॥ १९ ॥[§ 5538]

३

पिप्पलीत्रिफलादारुनागरं सपुनर्नवम् ।
भागैर्द्विपलिकैरेषां तत्समं वृद्धदारकम् ॥ २० ॥[§ 5539]

काञ्जिकेन पिबेच्चूर्णं कर्षमात्रं प्रमाणतः ।
जीर्णे चापरिहारं स्याद्भोजनं सर्वकामिकम् ॥ २१ ॥[§ 5541]
cakradatta-१८९३

श्लीपदं वातरोगांश्च हन्यात्प्लीहानमेव च ।
अग्निं च कुरुते घोरं भस्मकं च नियच्छति ॥ २२ ॥[§ 5543]

४

कृष्णाचित्रकदन्तीनां कर्षमर्धपलं परम् ।
विंशतिश्च हरीतक्यो गुडस्य तु पलं द्वयम् ।
मधुना मोदकं खादेच्छ्लीपदं हन्ति दुस्तरम् ॥ २३ ॥[§ 5545]

५

सुरसां देवकाष्ठं च त्रिकटु त्रिफले तथा ।
लवणान्यथ सर्वाणि विडङ्गान्यथ चित्रकम् ॥ २४ ॥[§ 5546]

चविका पिप्पलीमूलं गुग्गुलुर्हपुषा वचा ।
यवाग्रजं च पाठा च शट्येला वृद्धदारुकम् ॥ २५ ॥[§ 5548]

कल्कैश्च कार्षिकैरेभिर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
दशमूलीकषायेण धान्ययूषद्रवेण च ॥ २६ ॥[§ 5550]

दधिमण्डसमायुक्तं प्रस्थं प्रस्थं पृथक् पृथक् ।
पक्वं स्वादुघृतं कल्कात्पिबेत्कर्षत्रयं हविः ॥ २७ ॥[§ 5552]

श्लीपदं कफवातोक्तं मांसरक्ताश्रितं च यत् ।
मेदश्रितं च पित्तोत्थं हन्यादेव न संशयः ॥ २८ ॥[§ 5554]

अपचीं गण्डमालां च अन्त्रवृद्धिं तथार्बुदम् ।
नाशयेद्ग्रहणीदोषं श्वयथुं गुदजानि च ॥ २९ ॥[§ 5556]

परमग्निकरं हृद्यं कोष्ठक्रिमिविनाशनम् ।
घृतं सौरेश्वरं नाम श्लीपदं हन्ति सेवितम् ।
जीवकेन कृतं ह्येतद्रोगानीकविनाशनम् ॥ ३० ॥[§ 5559]
cakradatta-१८९३

६
विडङ्गमरिचार्केषु नागरे चित्रके तथा ।
भद्रदार्व्येलकाख्येषु सर्वेषु लवणेषु च ।
तैलं पक्वं पिबेद्वापि श्लीपदानां निवृत्तये ॥ ३१ ॥§ 5561

४२ Adhikāra ४२

१
जलौकापातनं शस्तं सर्वस्मिन्नेव विद्रधौ ।
मृदुर्विरेको लघ्वन्नं स्वेदः पित्तोत्तरं विना ॥ १ ॥§ 5562

वातघ्नमूलकल्कैस्तु वसातैलघृतप्लुतैः ।
सुखोष्णो बहलो लेपः प्रयोज्यो वातविद्रधौ ॥ २ ॥§ 5564

स्वेदोपनाहाः कर्तव्याः शिग्रुमूलसमन्विताः ।
यवगोधूममुद्गैश्च सिद्धापिष्टैः प्रलेपयेत् ॥ ३ ॥§ 5566

विलीयते क्षणेनैवमपक्वश्चैव विद्रधिः ।
पुनर्नवादारुविश्वदशमूलाभयाम्भसा ॥ ४ ॥§ 5568

गुग्गुलुं रुबुतैलं वा पिबेन्मारुतविद्रधौ ।
पैत्तिकं शर्करालाजा मधुकैः शारिवायुतैः ॥ ५ ॥§ 5570

प्रदिह्यात्क्षीरपिष्टैर्वा पयस्योशीरचन्दनैः ।
पिबेद्वा त्रिफलाक्वाथं त्रिवृत्कल्काक्षसंयुतम् ॥ ६ ॥§ 5572

पञ्चवल्कलकल्केन घृतमिश्रेण लेपनम् ।
यष्ट्याह्वशारिवादूर्वानलमूलैः सचन्दनैः ॥ ७ ॥§ 5574
cakradatta-१८९३

क्षीरपिष्टैः प्रलेपस्तु पित्तविद्रधिशान्तये ।
इष्टका सिकतालोहगोशकृत्तुषपांशुभिः ॥ ८ ॥§ 5576

मूत्रपिष्टैश्च सततं स्वेदयेत् च्छ्लेष्मविद्रधिम् ।
दशमूलकषायेण सस्नेहेन रसेन वा ॥ ९ ॥§ 5578

शोथं व्रणं वा कोष्णेन सशूलं परिषेचयेत् ।

त्रिफलाशिग्रुवरुणदशमूलाम्भसा पिबेत् ॥ १० ॥§ 5580

गुग्गुलुं मूत्रयुक्तं वा विद्रधौ कफसम्भवे ।
पित्तविद्रधिवत्सर्वां क्रियां निरवशेषतः ॥ ११ ॥§ 5582

विद्रध्योः कुशलः कुर्याद्रक्तागन्तुनिमित्तयोः ।
शोभाञ्जनकनिर्यूहो हिङ्गुसैन्धवसंयुतः ॥ १२ ॥§ 5584

अचिरं विद्रधिं हन्ति प्रातःप्रातर्निषेवितः ।
शिग्रुमूलं जले धौतं दरपिष्टं प्रगालयेत् ॥ १३ ॥§ 5586

तद्रसं मधुना पीत्वा हन्त्यन्तर्विद्रधिं नरः ।
श्वेतवर्षाभुवो मूलं मूलं वरुणकस्य च ॥ १४ ॥§ 5588

जलेन क्वथितं पीतमपक्वं विद्रधिं जयेत् ।
वरुणादिगणक्वाथमपक्वेऽभ्यन्तरोत्थिते ।
उषकादिप्रतीवापं पिबेत्संशमनाय वै ॥ १५ ॥§ 5591

शमयति पाठामूलं
क्षौद्रयुतं तण्डुलाम्भसा पीतम् ।
अन्तर्भूतं विद्रधि-
मुद्धतमाश्वेव मनुजस्य ॥ १६ ॥§ 5595

अपक्वे त्वेतदुद्दिष्टं पक्वे तु व्रणवत्क्रिया ॥ १७ ॥§ 5596

स्रुतेऽप्यूर्ध्वमधश्चैव मैरेयाम्लसुरासवैः ।
पेयो वरुणकादिस्तु मधुशिग्रुरसोऽथवा ॥ १८ ॥§ 5598

प्रियङ्गुधातकीलोध्रं कट्फलं तिलिशत्वचम् ।
एतैस्तैलं विपक्तव्यं विद्रधौ रोपणं परम् ॥ १९ ॥§ 5600

४३ Adhikāra ४३

cakradatta-१८९३

१
आदौ विम्लापनं कुर्याद्द्वितीयमवसेचनम् ।
तृतीयमुपनाहं च चतुर्थीं पाटनक्रियाम् ॥ १ ॥§ 5601 cakradatta-१८९३

पञ्चमं शोधनं चैव षष्ठं रोपणमिष्यते ।
एते क्रमा व्रणस्योक्ताः सप्तमो वैकृतापहः ॥ २ ॥[§ 5603]

मातुलुङ्गाग्निमन्थौ च भद्रदारुमहौषधम् ।
अहिंस्रा चैव रास्ना च प्रलेपो वातशोथहा ॥ ३ ॥[§ 5605]

कल्कः काञ्जिकसम्पिष्टः स्निग्धः शाखोटकत्वचः ।
सुपर्ण इव नागानां रक्तशोथविनाशनः ॥ ४ ॥[§ 5607]

दूर्वा च नलमूलं च मधुकं चन्दनं तथा ।
शीतलाश्च गणाः सर्वे प्रलेपः पित्तशोथहा ॥ ५ ॥[§ 5609]

न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थप्लक्षवेतसवल्कलैः ।
ससर्पिष्कैः प्रलेपः स्याच्छोथनिर्वापणः स्मृतः ॥ ६ ॥[§ 5611]

आगन्तौ शोणितोत्थे च एष एव क्रियाक्रमः ।
अजगन्धाश्वगन्धा च काला सरलया सह ॥ ७ ॥[§ 5613]

एकेशिकाजशृङ्गी च प्रलेपः श्लेष्मशोथहा ।
पुनर्नवाशिग्रुदारुदशमूलमहौषधैः ॥ ८ ॥[§ 5615]

कफवातकृते शोथे लेपः कोष्णो विधीयते ।
न रात्रौ लेपनं दद्याद्दत्तं च पतितं तथा ॥ ९ ॥[§ 5617]

न च पर्युषितं शुष्यमाणं नैवावधारयेत् ।
शुष्यमाणमुपेक्षेत प्रदेहं पीडनं प्रति ॥ १० ॥[§ 5619]

न चापि मुखमालिम्पेत्तेन दोषः प्रसिच्यते ।
स्थिरान्मन्दरुजः शोथान्स्नेहैर्वातकफापहैः ॥ ११ ॥[§ 5621]

अभ्यज्य स्वेदयित्वा च वेणुनाड्या ततः शनैः ।
विम्लापनार्थं मृद्नीयात्तलेताङ्गुष्ठकेन वा ॥ १२ ॥[§ 5623]

रक्तावसेचनं कुर्यादादावेव विचक्षणः ।
शोथे महति संबद्धे वेदनावति च व्रणे ॥ १३ ॥[§ 5625]

cakradatta-१८९३

२

यो न याति शमं लेपस्वेदसेकापतर्पणैः ।
सोऽपि नाशं व्रजत्याशु शोथः शोणितमोक्षणात् ॥ १४ ॥[§ 5626]

एकतश्च क्रियाः सर्वा रक्तमोक्षणमेकतः ।
रक्तं हि व्यम्लतां याति तच्चेन्नास्ति न चास्ति रुक् ॥ १५ ॥[§ 5628]

स चेदेवमुपाक्रान्तः शोथो न प्रशमं व्रजेत् ।
तस्योपनाहैः पक्वस्य पाटनं हितमुच्यते ॥ १६ ॥[§ 5630]

तैलेन सर्पिषा वापि ताभ्यां वा शक्तुपिण्डिका ।
सुखोष्णः शोथपाकार्थमुपनाहः प्रशस्यते ॥ १७ ॥[§ 5632]

सतिला सातसीबीजा दध्यम्लाशक्तुपिण्डिका ।
सकिण्वकुष्ठलवणा शस्ता स्यादुपनाहने ॥ १८ ॥[§ 5634]

बालवृद्धासहक्षीणभीरूणां योषितामपि ।
मर्मोपरि च जाते च पक्वे शोथे च दारुणे ।
गवां दन्तं जले घृष्टं न्विदुमात्रं प्रलेपयेत् ॥ १९ ॥[§ 5637]

अत्यन्तकठिने चापि शोथे पाचनभेदनम् ।
कटुतैलान्वितैर्लेपात्सर्पनिर्मोकभस्मभिः ॥ २० ॥[§ 5639]

चयः शाम्यति गण्डस्य प्रकोपः स्फुटति द्रुतम् ।
चिरबिल्वाग्निकौ दन्ती चित्रको हयमारकः ॥ २१ ॥[§ 5641]

कपोतकङ्कगृध्राणां पुरीषाणि च दारणम् ।
क्षारद्रव्याणि वा यानि क्षारो वा दारणः परः ॥ २२ ॥[§ 5643]

द्रव्याणां पिच्छिलानां तु त्वङ्मूलानि प्रपीडनम् ।
यवगोधूममाषाणां चूर्णानि च समासतः ॥ २३ ॥[§ 5645]

ततः प्रक्षालनं क्वाथः पटोलीनिम्बपत्रजः ।
अविशुद्धे विशुद्धे च न्यग्रोधादित्वगुद्भवः ॥ २४ ॥[§ 5647]
cakradatta-१८९३

पञ्चमूलद्वयं वाते न्यग्रोधादिश्च पैत्तिके ।

आरग्वधादिको योज्यः कफजे सर्वकर्मसु ॥ २५ ॥[§ 5649]

३

तिलकल्कः सलवणो द्वे हरिद्रे त्रिवृद्धृतम् ।
मधुकं निम्बपत्राणि लेपः स्याद्व्रणशोधनः ॥ २६ ॥[§ 5650]

४

निम्बपत्रं तिला दन्ती त्रिवृत्सैन्धवमाक्षिकम् ।[§ 5650]
cakradatta-१८९३

दुष्टव्रणप्रशमनो लेपः शोधनकेसरी ॥ २७ ॥[§ 5651]

एकं वा शारिवामूलं सर्वव्रणविशोधनम् ।
पटोलं तिलयष्ट्याह्वत्रिवृद्दन्तीनिशाह्वयम् ॥ २८ ॥[§ 5653]

निम्बपत्राणि चालेपः सपटुव्रणशोधनः ।
त्रिफलाखदिरो दार्वीन्यग्रोधादिबला कुशाः ॥ २९ ॥[§ 5655]

निम्बकोलकपत्राणि कषायः शोधने हितः ।
अनेन पूतिमांसानां मांसस्थानमरोहताम् ॥ ३० ॥[§ 5657]

कल्कः संरोपणः कार्यस्तिलानां मधुकान्वितः ।
निम्बपत्रमधुभ्यां तु युक्तः संशोधनः स्मृतः ॥ ३१ ॥[§ 5659]

पूर्वाभ्यां सर्पिषा वापि युक्तश्चाप्युपरोहणः ।
निम्बपत्रतिलैः कल्को मधुना क्षतशोधनः ।
रोपणः सर्पिषा युक्तो यवकल्केऽप्ययं विधिः ॥ ३२ ॥[§ 5662]

निम्बपत्रघृतक्षौद्रदार्वीमधुकसंयुता ।
वर्तिस्तिलानां कल्को वा शोधयेद्रोपयेद्व्रणम् ॥ ३३ ॥[§ 5664]

५

सप्तदलदुग्धकल्कः
शमयति दुष्टव्रणं प्रलेपेन ।
मधुयुक्ता शरपुङ्खा
सर्वव्रणरोपणी कथिता ॥ ३४ ॥[§ 5667]
cakradatta-१८९३

मानुषशिरः कपालं
तदस्थि वा लेपयेत मूत्रेण ।

रोपणमिदं क्षतानां
योगशतैरप्यसाध्यानाम् ॥ ३५ ॥[§ 5671]

व्रणान्विशोधयेद्वर्त्या सूक्ष्मास्यान्मर्मसन्धिगान् ।
अभयात्रिवृतादन्तीलाङ्गलीमधुसैन्धवैः ॥ ३६ ॥[§ 5673]

सुषवीपत्रपत्तूरकर्णमोटकुठेरकाः ।
पृथगेते प्रलेपेन गम्भीरव्रणरोपणाः ॥ ३७ ॥[§ 5675]

पञ्चवल्कलचूर्णैर्वा शुक्तिचूर्णसमन्वितैः ।
धातकीचूर्णलोध्रैर्वा तथा रोहन्ति ते व्रणाः ॥ ३८ ॥[§ 5677]

सदाहा वेदनावन्तो व्रणा ये मारुतोत्तराः ।
तेषां तिलानुमांश्चैव भृष्टान्पयसि निर्वृतान् ॥ ३९ ॥[§ 5679]

तेनैव पयसा पिष्ट्वा दद्यादालेपनं भिषक् ।
वातादिभूतान्सास्रावान्धूपयेदुग्रवेदनान् ॥ ४० ॥[§ 5681]

यवाज्यभूर्जमदनश्रीवेष्टकसुराह्वयैः ।
श्रीवासगुग्गुल्वगुरुशालनिर्यासधूपिताः ॥ ४१ ॥[§ 5683]

कठिनत्वं व्रणा यान्ति नश्यन्त्युग्राश्च वेदनाः ॥ ४२ ॥[§ 5684]

तिलाः पयः सिता क्षौद्रं तैलं मधुकचन्दनम् ।
लेपेन शोथरुग्दाहरक्तं निर्वापयेद्व्रणान् ॥ ४३ ॥[§ 5686]

पित्तविद्रधिवीसर्पशमनं लेपनादिकम् ।
अग्निदग्धे व्रणे सम्यक्प्रयुञ्जीत चिकित्सकः ॥ ४४ ॥[§ 5688]

महाराष्ट्रिजटालेपो दग्धपिष्टावचूर्णितम् ।
जीर्णगेहतृणाच्चूर्णं दग्धव्रणहितं मतम् ॥ ४५ ॥[§ 5690]
cakradatta-१८९३

६

जीवककल्कं पश्चा-
त्सिक्थकसर्जरसमिश्रितं हरति ।
घृतमभ्यङ्गात्पावक-
दग्धो दुःखं क्षणार्धेन ॥ ४६ ॥[§ 5693]

अन्तर्दग्धकुठारको दहनजं लेपान्निहन्ति व्रण-
मश्वत्थस्यविशुष्कवल्कलकृतं चूर्णं तथा गुण्डनात्
अभ्यङ्गाद्विनिहन्तितैलमखिलं गण्डूपदैः साधितं
पिष्ट्वा शाल्मलितूलकैर्जलगता लेपात्तथा वालुकाः ॥ ४७
॥§ 5697

सद्यः क्षतं व्रणं वैद्यः सशूलं परिषेचयेत् ।
यष्टीमधुककल्केन किञ्चिदुष्णेन सर्पिषा ॥ ४८ ॥§ 5699

बुद्धागन्तुव्रणं वैद्यो घृतं क्षौद्रसमन्वितम् ।
शीतां क्रियां प्रयुञ्जीत पित्तरक्तोष्मनाशिनीम् ॥ ४९ ॥§ 5701

कान्तक्रमुकमेकं सुश्लक्ष्णं गव्यसर्पिषा पिष्टम् ।
शमयति लेपान्नियतं व्रणमागन्तूद्भवं न सन्देहः ॥ ५० ॥§ 5703

अपामार्गस्य संसिक्तं पत्रोत्थेन रसेन वा ।
सद्यो व्रणेषु रक्तं तु प्रवृत्तं परितिष्ठति ॥ ५१ ॥§ 5705

कर्पूरपूरितं बद्धं सघृतं संप्ररोहति ।
सद्यः शस्त्रक्षतं पुंसां व्यथापाकविवर्जितम् ॥ ५२ ॥§ 5707

शरपुङ्खा काकजङ्घा प्रसूत महिषीमलम् ।
लज्जा च सद्यस्कव्रणघ्नं पृथगेव तु ॥ ५३ ॥§ 5709

शुनो जिह्वाकृतश्चूर्णः सद्यः क्षतविरोहणः ।
चक्रतैलं क्षते विद्धे रोपणं परमं मतम् ॥ ५४ ॥§ 5711

यवक्षारं भक्षयित्वा पिण्डं दद्याद्व्रणोपरि ।
शृंगालकोलिमूलेन नष्टशैलं विनिःसरेत् ॥ ५५ ॥§ 5713

लाङ्गलीमूललेपाद्वा गवाक्षीमूलतस्तथा ।
क्षतोष्मणो निग्रहार्थं तत्कालं विसृतस्य च ॥ ५६ ॥§ 5715
cakradatta-१८९३

७

कषायशीतमधुराः स्निग्धा लेपादयो हिताः
आमाशयस्थे रुधिरे वमनं पथ्यमुच्यते ॥ ५७ ॥§ 5716

पक्वाशयस्थे देयं च विरेचनमसंशयः ।
क्वाथो वंशत्वगेरण्डश्वदंष्ट्राश्मभिदा कृतः ॥ ५८ ॥§ 5718

सहिङ्गुसैन्धवः पीतः कोष्ठस्थं स्रावयेदसृक् ।
यवकोलकुलत्थानां निःस्नेहेन रसेन च ॥ ५९ ॥§ 5720

भुञ्जीतान्नं यवागूं वा पिबेत्सैन्धवसंयुताम् ।
अत्यर्थमस्रं स्रवति प्रायशो यत्र वीक्षते ॥ ६० ॥§ 5722

ततो रक्तक्षयाद्वायौ कुपितेऽतिरुजाकरे ।
स्नेहपानं परीषेकं स्नेहलेपोपनाहनम् ॥ ६१ ॥§ 5724
cakradatta-१८९३

स्नेहबस्तिं च कुर्वीत वातघ्नौषधसाधिताम् ।
इति साप्ताहिकः प्रोक्तः सद्यो व्रणहितो विधिः ॥ ६२ ॥§ 5726

सप्ताहात्परतः कुर्याच्छारीरव्रणवत्क्रियाम् ।
करञ्जारिष्टनिर्गुण्डीरसो हन्याद्व्रणक्रिमीन् ॥ ६३ ॥§ 5728

कलायविदलीपत्रं कोषाम्रास्थि च पूरणात् ।
सुरसादिरसैः सेको लेपनः स्वरसेन वा ॥ ६४ ॥§ 5730

निम्बसम्पाकजात्यर्कसप्तपर्णाश्वमारकाः ।
क्रिमिघ्ना मूत्रसंयुक्ताः सेका लेपनधावनैः ॥ ६५ ॥§ 5732

प्रक्षाल्य मांसपेष्या वा क्रिमीनपहरेद्व्रणान् ।
लशुनेनाथवा दद्याल्लेपनं क्रिमिनाशनम् ॥ ६६ ॥§ 5734

८

ये क्लेदपाकस्रुतिगन्धवन्तो
व्रणा महान्तः सरुजः सशोथाः ।
प्रयान्ति ते गुग्गुलुमिश्रितेन
पीतेन शान्तिं त्रिफलारसेन ॥ ६७ ॥§ 5737
cakradatta-१८९३

९

त्रिफलाचूर्णसंयुक्तो गुग्गुलुर्वटकीकृतः ।
निर्यन्त्रणो विबन्धघ्नो व्रणशोधनरोपणः ॥ ६८ ॥§ 5738

अमृतागुग्गुलुः शस्तो हितं तैलं च वज्रकम् ।
विडङ्गत्रिफलाव्योषचूर्णं गुग्गुलुना समम् ॥ ६९ ॥[§ 5740]

सर्पिषा वटकीकृत्वा खादेद्वा हितभोजनः ।
दुष्टव्रणापचीमेहकुष्ठनाडीव्रणापहः ॥ ७० ॥[§ 5742]

१०

अमृतापटोलमूल-
त्रिफलात्रिकटुक्रिमिघ्नानाम् ।
समभागानां चूर्णं
सर्वसमो गुग्गुलोर्भागः ॥ ७१ ॥[§ 5745]

प्रतिवासरमेकैकां
खादेदक्षणप्रमाणाम् ।
जेतुं व्रणान्वातासृ-
ग्गुल्मोदरश्वयथुरोगादीन् ॥ ७२ ॥[§ 5749]

११

जातीनिम्बपटोलपत्रकटुकादार्वीनिशाशा-
रिवामञ्जिष्ठाभयतुत्थसिक्थमधुकैर्नक्ताह्वबीजैः
समैः सर्पिः सिद्धमनेन सूक्ष्मवदना मर्माश्रिताः
स्राविणो गम्भीराः सरुजो व्रणाः सगतिकाः
शुष्यन्ति रोहन्ति च ॥ ७३ ॥[§ 5753]

cakradatta-१८९३

१२

गौरा हरिद्रा मञ्जिष्ठा मांसी मधुकमेव च ।
प्रपौण्डरीकं ह्रीबेरं भद्रमुस्तं सचन्दनम् ॥ ७४ ॥[§ 5754]

जातीनिम्बपटोलं च करञ्जं कटुरोहिणी ।
मधूच्छिष्टं समधुकं महामेदा तथैव च ॥ ७५ ॥[§ 5756]

पञ्चवल्कलतोयेन घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
एष गौरो महावीर्यः सर्वव्रणविशोधनः ॥ ७६ ॥[§ 5758]

आगन्तुः सहजाश्चैव सुचिरोत्थाश्च ये व्रणाः ।
विषमामपि नाडीं च शोधयेच्छीघ्रमेव च ॥ ७७ ॥[§ 5760]

गौराद्यं जातिकाद्यं च तैलमेवं प्रसाध्यते ।

तैलं सूक्ष्मानने दुष्टे व्रणे गम्भीर एव च ॥ ७८ ॥§ 5762

१३

नक्तमालस्य पत्राणि वरुणानि फलानि च ।
सुमनायाश्च पत्राणि पटोलारिष्टयोस्तथा ॥ ७९ ॥§ 5763

द्वे हरिद्रे मधूच्छिष्टं मधुकं तिक्तरोहिणी ।
मञ्जिष्ठा चन्दनोशीरमुत्पलं शारिवे त्रिवृत् ।
एतेषां कार्षिकैर्भागैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ८० ॥§ 5766

दुष्टव्रणप्रशमनं तथा नाडीविशोधनम् ।
सद्यश्छिन्नव्रणानां च करञ्जाद्यमिहेष्यते ॥ ८१ ॥§ 5768

cakradatta-१८९३

१४

प्रपौण्डरीकमञ्जिष्ठामधुकोशीरपद्मकैः ।
सहरिद्रैः शृतं सर्पिः सक्षीरं व्रणरोपणम् ॥ ८२ ॥§ 5769

१५

तिक्तासिक्थनिशायष्टीनक्ताह्वफलपल्लवैः ।
पटोलमालतीनिम्बपत्रैर्व्रण्यं घृतं पचेत् ॥ ८३ ॥§ 5770

१६

सिन्दूरकुष्ठविषहिङ्गुरसोनचित्र
बाणाङ्घ्रिलाङ्गलिककल्कविपक्वतैलम् ।
प्रासादमन्त्रयुतफूत्कृतनुन्नफेनो
दुष्टव्रणप्रशमनो विपरीतमल्लः ॥ ८४ ॥§ 5773

खड्गाभिघातगुरुगण्डमहोपदंश-
नाडीव्रणव्रणविचर्चिककुष्ठपामाः ।
एतान्निहन्ति विपरीतकमल्लनाम
तैलं यथेष्टशयनासनभोजनस्य ॥ ८५ ॥§ 5777

१७

कुठारकात्पलशतं साधयेल्लवनेऽम्भसि ।
तेन पादावशेषेण तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ८६ ॥§ 5778

कल्कैः कुठारापामार्गप्रोष्ठिकामक्षिकायुतैः ॥ ८७ ॥§ 5779

cakradatta-१८९३

१८

प्रपौण्डरीकं मधुकं काकोल्यौ द्वे सचन्दने ।
सिद्धमेभिः समं तैलं तत्परं व्रणरोपणम् ॥ ८८ ॥§ 5780

१९

दूर्वास्वरससिद्धं वा तैलं कम्पिल्लकेन च ।
दार्वीत्वचश्च कल्केन प्रधानं रोपणं व्रणे ॥ ८९ ॥[§ 5781]

येनैव विधिना तैलं घृतं तेनैव साधयेत् ।
रक्तपित्तोत्तरं ज्ञात्वा सर्पिरेवावपाचयेत् ॥ ९० ॥[§ 5783]

२०

मञ्जिष्ठां चन्दनं मूर्वां पिष्ट्वा सर्पिर्विपाचयेत् ।
सर्वेषामग्निदग्धानामेतद्रोपणमिष्यते ॥ ९१ ॥[§ 5784]

२१

सिद्धं कषायकल्काभ्यां पाटल्याः कटुतैलकम् ।
दग्धव्रणरुजास्रावदाहविस्फोटनाशनम् ॥ ९२ ॥[§ 5785]

२२

चन्दनं घटशुङ्गं च मञ्जिष्ठा मधुकं तथा ।
प्रपौण्डरीकं मूर्वा च पतङ्गं धातकी तथा ॥ ९३ ॥[§ 5786]

एभिस्तैलं विपक्तव्यं सर्पिः क्षीरसमन्वितम् ।
अग्निदग्धव्रणेष्विष्टं म्रक्षणाद्रोपणं परम् ॥ ९४ ॥[§ 5788]

cakradatta-१८९३

२३

मनःशिलाले मञ्जिष्ठा सलाक्षारजनीद्वयम् ।
प्रलेपः सघृतक्षौद्रस्त्वग्विशुद्धिकरः परः ॥ ९५ ॥[§ 5789]

अयोरजः सकासीसं त्रिफलाकुसुमानि च ।
प्रलेपः कुरुते कार्ष्ण्यं सर्व एव नवत्वचि ॥ ९६ ॥[§ 5791]

कालीयकलताम्रास्थिहेमकालारसोत्तमैः ।
लेपः सगोमयरसः सवर्णकरणः परः ॥ ९७ ॥[§ 5793]

चतुष्पदां हि त्वग्रोमखुरशृङ्गास्थिभस्मना ।
तैलाक्ता चूर्णिता भूमिर्भवेद्रोमवती पुनः ।
व्रणग्रन्थिं ग्रन्थिवच्च जयेत्क्षारेण वा भिषक् ॥ ९८ ॥[§ 5796]

४४ Adhikāra ४४

१

नाडीनां गतिमन्विष्य शस्त्रेणापाट्य शास्त्रवित्

सर्वव्रणक्रमं कुर्याच्छोधनं रोपणादिकम् ॥ १ ॥[§ 5797]

नाडीं वातकृतां साधुपाटितां लेपयेद्भिषक् ।
प्रत्यक्पुष्पीफलयुतैस्तिलैः पिष्टैः प्रलेपयेत् ।
पैत्तिकीं तिलमञ्जिष्ठानागदन्तीनिशायुगैः ॥ २ ॥[§ 5800]

श्लेष्मिकीं तिलयष्ट्याह्वनिकुम्भारिष्टसैन्धवैः ।
शल्यजां तिलमध्वाज्यैर्लेपयेच्छिन्नशोधिताम् ॥ ३ ॥[§ 5802]
cakradatta-१८९३

आरग्वधनिशाकालाचूर्णाज्यक्षौद्रसंयुता ।
मूत्रवर्तिर्व्रणे योज्या शोधनी गतिनाशिनी ॥ ४ ॥[§ 5804]

घोण्टाफलत्वङ्मदनात्फलानि
पूगस्य च त्वक् लवणं च मुख्यम् ।
स्नुह्यर्कदुग्धेन सहैष कल्को
वर्तीकृतो हन्त्यचिरेण नाडीम् ॥ ५ ॥[§ 5808]

वर्तीकृतं माक्षिकसंप्रयुक्तं
नाडीघ्नमुक्तं लवणोत्तमं वा ।
दुष्टव्रणे यद्विहितं च तैलं
तत्सेव्यमानं गतिमाशु हन्ति ॥ ६ ॥[§ 5812]

जात्यर्कसम्पाककरं च दन्ती-
सिन्धूत्थसौवर्चलयावशूकैः ।
वर्तिः कृता हन्त्यचिरेण नाडी
स्नुक्क्षीरपिष्टा सह माक्षिकेण ॥ ७ ॥[§ 5816]

माहिषदधिकोद्रवान्न-
मिश्रितं हरति चिरविरूढां च ।
भुक्तं कङ्गुनिकामू-
लचूर्णमतिदारुणां नाडीम् ॥ ८ ॥[§ 5820]
cakradatta-१८९३

२

कृशदुर्बलभीरूणां गतिर्मर्माश्रिता च या ।
क्षारसूत्रेण तां छिन्द्यान्न शस्त्रेण कदाचन ॥ ९ ॥[§ 5821]

एषण्या गतिमन्विष्य क्षारसूत्रानुसारिणीम् ।
सूचीं विदध्यादभ्यन्ते चोन्नाम्य चाशु निर्हरेत् ॥ १० ॥[§ 5823]

सूत्रस्यान्तं समानीय गाढं बन्धं समाचरेत् ।
ततः क्षीणबलं वीक्ष्य सूत्रमन्यत्प्रवेशयेत् ॥ ११ ॥[§ 5825]

क्षारात्तं मतिमान्वैद्यो यावन्न छिद्यते गतिः ।
भगन्दरेऽप्येष विधिः कार्यो वैद्येन जानता ॥ १२ ॥[§ 5827]

अर्बुदादिषु चोत्क्षिप्य मूले सूत्रं निधापयेत् ।
सूचीभिर्यववक्राभिराचितं श्वासमन्ततः ॥ १३ ॥[§ 5829]

मूले सूत्रेण बध्नीयाच्छिन्ने चोपचरेद्व्रणम् ।
३
गुग्गुलुत्रिफलाव्योषैः समांसैराज्ययोजितः ।
नाडीदुष्टव्रणशूलभगन्दरविनाशनः ॥ १४ ॥[§ 5832]

४
सर्जिकासिन्धुदन्त्यग्निरूपिकानलनीलिका ।
स्वरमञ्जरीबीजेषु तैलं गोमूत्रपाचितम् ।
दुष्टव्रणप्रशमनं कफनाडीव्रणापहम् ॥ १५ ॥[§ 5834]
cakradatta-१८९३

५
कुम्भीकखर्जूरकरित्थबिल्व-
वनस्पतीनां तु शलाटुवर्गे ।
कृत्वा कषायं विपचेत्तु तैल-
मावाप्य मुस्तं सरलं प्रियङ्गुम् ॥ १६ ॥[§ 5837]

सौगन्धिकामोचरसाहिपुष्प-
लोध्राणि दत्वा खलु धातकीं च ।
एतेन शल्यप्रभवा हि नाडी
रोहेद्व्रणो वै मुखमाशु चैव ॥ १७ ॥[§ 5841]

६
भल्लातकार्कमरिचैर्लवणोत्तमेन
सिद्धं विडङ्गरजनीद्वयचित्रकैश्च ।
स्यान्मार्कवस्य च रसेन निहन्ति तैलं
नाडीं कफानिलकृतामपचीं व्रणांश्च ॥ १८ ॥[§ 5844]

७

समूलपत्रां निर्गुण्डीं पीडयित्वा रसेन तु ।
तेन सिद्धं समं तैलं नाडीदुष्टव्रणापहम् ॥ १९ ॥[§ 5845]

हितं पामापचीनां तु पानाभ्यञ्जननावनैः ।
विविधेषु च स्फोटेषु तथा सर्वव्रणेषु च ॥ २० ॥[§ 5847]
cakradatta-१८९३

८
हंसपादारिष्टपत्रं जातीपत्रं ततो रसैः ।
तत्कल्कैर्विपचेत्तैलं नाडीव्रणविरोहणम् ॥ २१ ॥[§ 5848]

४५ Adhikāra ४५

१
गुदस्य श्वयथुं ज्ञात्वा विशोष्य शोधयेत्ततः ।
रक्तावसेचनं कार्यं यथा पाकं न गच्छति ॥ १ ॥[§ 5849]

वटपत्रेष्टकाशुण्ठीगुडूच्यः सपुनर्नवाः ।
सुपिष्टाः पीडकारम्भे लेपः शस्तो भगन्दरे ॥ २ ॥[§ 5851]

पीडकानामपक्वानामपतर्पणपूर्वकम् ।
कर्म कुर्याद्विरेकान्तं भिन्नानां वक्ष्यते क्रियाम् ॥ ३ ॥[§ 5853]

एषणीपाटनं क्षारवह्निदाहादिकं क्रमम् ।
विधाय व्रणवत्कार्यं यथादोषं यथाक्रमम् ॥ ४ ॥[§ 5855]

त्रिवृत्तिलानागदन्तीमञ्जिष्ठा सह सर्पिषा ।
उत्सादनं भवेदेतत्सैन्धवक्षौद्रसंयुतम् ॥ ५ ॥[§ 5857]

रसाञ्जनं हरिद्रे द्वे मञ्जिष्ठानिम्बपल्लवाः ।
त्रिवृत्तेजोवतीदन्तीकल्को नाडीव्रणापहः ॥ ६ ॥[§ 5859]

कुष्ठं त्रिवृत्तिलादन्तीमागध्यः सैन्धवं मधु ।
रजनीत्रिफलातुत्थं हितं व्रणविशोधनम् ॥ ७ ॥[§ 5861]

स्नुह्यर्कदुग्धदार्वीभिर्वर्तिं कृत्वा विचक्षणः ।
भगन्दरगतिं ज्ञात्वा पूरयेत्तां प्रयत्नतः ॥ ८ ॥[§ 5863]

एषा सर्वशरीरस्थां नाडीं हन्यान्न संशयः ॥ ९ ॥§ 5864

तिलाभयालोध्रमरिष्टपत्रं
निशावचालोध्रमगारधूमः ।
भगन्दरे नाड्युपदंशयोश्च
दुष्टव्रणे शोधनरोपणोऽयम् ॥ १० ॥§ 5868

cakradatta-१८९३

२

खरास्रपङ्कभूरोगचूर्णलेपो भगन्दरम् ।
हन्ति दन्त्यग्र्यतिविषालेपस्तद्वच्छुनोऽस्थि वा ॥ ११ ॥§ 5869

त्रिफलारससंयुक्तं बिडालास्थिप्रलेपनम् ।
भगन्दरं निहन्त्याशु दुष्टव्रणहरं परम् ॥ १२ ॥§ 5871

त्रिफलापुरकृष्णानां त्रिपञ्चैकांशयोजिता ।
गुडिका शोथगुल्मार्शोभगन्दरवतां हिता ॥ १३ ॥§ 5873

३

त्रिकटुत्रिफलामुस्तविडङ्गामृतचित्रकम् ।
शठ्येलापिप्पलीमूलं हपुषा सुरदारु च ॥ १४ ॥§ 5874

तुम्बुरु पुष्करं चव्यं विशाला रजनीद्वयम् ।
बिडं सौवर्चलं क्षारौ सैन्धवं गजपिप्पली ॥ १५ ॥§ 5876

यावन्त्येतानि चूर्णानि तावद्द्विगुणगुग्गुलुः ।
कोलप्रमाणां गुडिकां भक्षयेन्मधुना सह ॥ १६ ॥§ 5878

cakradatta-१८९३

कासश्वासं तथा शोथमर्शांसि सभगन्दरम् ।
हृच्छूलं पार्श्वशूलं च कुक्षिबस्तिगुदे रुजम् ॥ १७ ॥§ 5880

अश्मरीं मूत्रकृच्छ्रं च अन्त्रवृद्धिं तथा क्रिमीन् ।
चिरज्वरोपसृष्टानां क्षयोपहतचेतसाम् ॥ १८ ॥§ 5882

आनाहं च तथोन्मादं कुष्ठानि चोदराणि च ।
नाडीदुष्टव्रणान्सर्वान्प्रमेहं श्लीपदं तथा ।
सप्तविंशतिको ह्येष सर्वरोगनिषूदनः ॥ १९ ॥§ 5885

४

जम्बूकस्य च मांसानि भक्षयेद्व्यञ्जनादिभिः ।

अजीर्णवर्जी मासेन मुच्यते ना भगन्दरात् ॥ २० ॥[§ 5886]

पञ्चतिक्तं घृतं शस्तं पञ्चतिक्तश्च गुग्गुलुः ।
न्यग्रोधादिगणो यस्तु हितः शोधनरोपणः ॥ २१ ॥[§ 5888]

तैलं घृतं वा तत्पक्वं भगन्दरविनाशनम् ।
चित्रकार्कौ त्रिवृत्पाठे मलपूहयमारकौ ॥ २२ ॥[§ 5890]

सुधां वचां लाङ्गलिकीं हरितालं सुवर्चिकाम् ।
ज्योतिष्मतीं च संयोज्य तैलं धीरो विपाचयेत् ॥ २३ ॥[§ 5892]

एतद्विष्यन्दनं नाम तैलं दद्याद्भगन्दरे ।
शोधनं रोपणं चैव सवर्णकरणं तथा ॥ २४ ॥[§ 5894]
cakradatta-१८९३

५

करवीरनिशादन्तीलाङ्गलीलवणाग्निभिः ।
मातुलुङ्गार्कवत्साह्वैः पचेत्तैलं भगन्दरे ॥ २५ ॥[§ 5895]

६

निशार्कक्षीरसिन्ध्वग्निपुराश्वहनवत्सकः ।
सिद्धमभ्यञ्जने तैलं भगन्दरविनाशनम् ॥ २६ ॥[§ 5896]

व्यामामं मैथुनं युद्धं पृष्ठयानं गुरूणि च ।
संवत्सरं परिहरेदुपरूढव्रणो नरः ॥ २७ ॥[§ 5898]

४६ Adhikāra ४६

१

स्निग्धस्विन्नशरीरस्य ध्वजमध्ये शिराव्यधः ।
जलौकःपातनं वा स्यादूर्ध्वाधः शोधनं तथा ।
पाको रक्ष्यः प्रयत्नेन शिश्नक्षयकरो हि सः ॥ १ ॥[§ 5900]

पटोलनिम्बत्रिफलाडुगूची-
क्वाथं पिबेद्वा खदिराशनाभ्याम् ।
सगुग्गुलुं वा त्रिफलायुतं वा
सर्वोपदंशापहरः प्रयोगः ॥ २ ॥[§ 5904]
cakradatta-१८९३

२

प्रपौण्डरीकं मधुकं रास्ना कुष्ठं पुनर्नवा ।
शरलागुरुभद्राह्वैर्वातिके लेपसेचने ॥ ३ ॥§ 5905

गैरिकाञ्जनमञ्जिष्ठामधुकोशीरपद्मकैः ।
सचन्दनोत्पलैः स्निग्धैः पैत्तिकं संप्रलेपयेत् ॥ ४ ॥§ 5907

निम्बार्जुनाश्वत्थकदम्बशाल-
जम्बूवटोदुम्बरवेतसेषु ।
प्रक्षालनालेपघृतानि कुर्या-
चूर्णानि पित्तास्रभवोपदंशे ॥ ५ ॥§ 5911

त्रिफलायाः कषायेण भृङ्गराजरसेन वा ।
व्रणप्रक्षालनं कुर्यादुपदंशप्रशान्तये ॥ ६ ॥§ 5913

दहेत्कटाहे त्रिफलां समांशां मधुसंयुताम् ।
उपदंशे प्रलेपोऽयं सद्यो रोपयति व्रणम् ॥ ७ ॥§ 5915

रसाञ्जनं शिरीषेण पथ्यया वा समन्वितम् ।
सक्षौद्रं वा प्रलेपेन सर्वलिङ्गगदापहम् ॥ ८ ॥§ 5917

बब्बोलदलचूर्णेन दाडिमत्वग्भवेन वा ।
गुण्डनं त्रस्थिचूर्णेन उपदंशहरं परम् ॥ ९ ॥§ 5919

लेपः पूगफलेनाश्वमारमूलेन वा तथा ।
सेवेन्नित्यं यवान्नं च पानीयं कौपमेव च ॥ १० ॥§ 5921

जयाजात्यश्वमारार्कसम्पाकानां दलैः पृथक् ।
कृतं प्रक्षालने क्वाथं मेढ्रपाके प्रयोजयेत् ॥ ११ ॥§ 5923

cakradatta-१८९३

३

भूनिम्बनिम्बत्रिफलापटोल-
करञ्जजातीखदिराशनानाम् ।
सतोयकल्कैर्घृतमाशु पक्वं
सर्वोपदंशापहरं प्रदिष्टम् ॥ १२ ॥§ 5926

४

करञ्जनिम्बार्जुनशालजम्बू-
वटादिभिः कल्ककषायसिद्धम् ।

सर्पिर्निहन्यादुपदंशदोषं
सदाहपाकं स्रुतिरागयुक्तम् ॥ १३ ॥[§ 5929]

५

अगारधूमरजनीसुराकिट्टं च तैस्त्रिभिः ।
भागोत्तरैः पचेत्तैलं कण्डूशोथरुजापहम् ।
शोधनं रोपणं चैव सवर्णकरणं तथा ॥ १४ ॥[§ 5931]

अर्शसां छिन्नदग्धानां क्रिया कार्योपदंशवत् ॥ १५ ॥[§ 5932]

४७ Adhikāra ४७

१

हितं च सर्पिषः पानं पथ्यं चापि विरेचनम् ।
हितः शोणितमोक्षश्च यच्चापि लघुभोजनम् ॥ १ ॥[§ 5933] cakradatta-१८१३

सर्षपीं लिखितां सूक्ष्मैः कषायैरवचूर्णयेत् ।
तैरेवाभ्यञ्जनं तैलं साधयेद्व्रणरोपणम् ॥ २ ॥[§ 5935]

क्रियेयमधिमन्थेऽपि रक्तं स्राव्यं तथोभयोः ।
अष्ठीलायां हृते रक्ते श्लेष्मग्रन्थिवदाचरेत् ॥ ३ ॥[§ 5937]

कुम्भिकायां हरेद्रक्तं पक्वायां शोधिते व्रणे ।
तिन्दुकत्रिफलालोध्रैर्लेपस्तैलं च रोपणम् ॥ ४ ॥[§ 5939]

अलज्यां हृतरक्तायामयमेव क्रियाक्रमः ।
स्वेदयेद्ग्रथितं स्निग्धं नाडीस्वेदेन बुद्धिमान् ॥ ५ ॥[§ 5941]

सुखोष्णैरुपनाहैश्च सस्निग्धैरुपनाहयेत् ।
उत्तमाख्यां तु पिडकां संच्छिद्य बडिशोद्धृताम् ॥ ६ ॥[§ 5943]

कल्कैश्चूर्णैः कषायाणां क्षौद्रयुक्तैरुपाचरेत् ।
क्रमः पित्तविसर्पोक्तः पुष्करीमूढयोर्हितः ॥ ७ ॥[§ 5945]

त्वक्पाके स्पर्शहान्यां च सेचयेन्मृदितं पुनः ।
बलातैलेन कोष्णेन मधुरैश्चोपनाहयेत् ॥ ८ ॥[§ 5947]

रसक्रिया विधातव्या लिखिते शतपोलके ।

पृथक्पर्ण्यादिसिद्धं च तैलं देयमनन्तरम् ॥ ९ ॥[§ 5949]

पित्तविद्रधिवच्चापि क्रिया शोणितजेऽर्बुदे ।
कषायकल्कसर्पींषि तैलं चूर्णं रसक्रियाम् ॥ १० ॥[§ 5951]

शोधने रोपणे चैव वीक्ष्य वीक्ष्यावतारयेत् ।
अर्बुदं मांसपाकं च विद्रधिं तिलकालकम् ।
प्रत्याख्याय प्रकुर्वीत भिषक्तेषां प्रतिक्रियाम् ॥ ११ ॥[§ 5954]

४८ Adhikāra ४८

cakradatta-१८९३

१
आदौ भग्नं विदित्वा तु सेचयेच्छीतलाम्बुना ।
पङ्केनालेपनं कार्यं बन्धनं च कुशान्वितम् ।
सुश्रुतोक्तं च भग्नेषु वीक्ष्य बन्धादिमाचरेत् ॥ १ ॥[§ 5956]

अवनामितमुन्नह्येदुन्नतं चावनामयेत् ।
आच्छेदतिक्षिप्तमधोगतं चोपरि वर्तयेत् ॥ २ ॥[§ 5958]

आलेपनार्थं मञ्जिष्ठामधुकं चाम्लपेषितम् ।
शतधौतघृतोन्मिश्रं शालिपिष्टं च लेपनम् ॥ ३ ॥[§ 5960]

सप्तरात्रात्सप्तरात्रात्सौम्येष्वृतुषु मोक्षणम् ।
कर्तव्यं स्यात्त्रिरात्राच्च तथाग्नेयेषु जानता ॥ ४ ॥[§ 5962]

काले च सामशीतोष्णे पञ्चरात्राद्विमोक्षयेत् ।
न्यग्रोधादिकषायं च सशीतं परिषेचने ॥ ५ ॥[§ 5964]

पञ्चमूलीविपक्वं तु क्षीरं दद्यात्सवेदने ।
सुखोष्णमवतार्यं वा चक्रतैलं विजानता ॥ ६ ॥[§ 5966]

मांसं मांसरसः सर्पिः क्षीरं यूषः सतीलजः ।
बृंहणं चान्नपानं च देयं भग्नं विजानता ॥ ७ ॥[§ 5968]

गृष्टिक्षीरं ससर्पिष्कं मधुरौषधसाधितम् ।
शीतलं द्राक्षया युक्तं प्रातर्भग्नः पिबेन्नरः ॥ ८ ॥[§ 5970]

सघृतेनास्थिसंहारं लाक्षागोधूममर्जुनम् ।
सन्धियुक्तेऽस्थिभग्ने च पिबेत्क्षीरेण मानवः ॥ ९ ॥§ 5972

रसोनमधुलाक्षाज्यसिताकल्कं समश्नताम् ।
छिन्नभिन्नच्युतास्थीनां संधानमचिराद्भवेत् ॥ १० ॥§ 5974

cakradatta-१८९३

पीतवराटिकाचूर्णं द्विगुञ्जं वा त्रिगुञ्जकम् ।
अपक्वक्षीरपीतं स्यादस्थिभग्नप्ररोहणम् ॥ ११ ॥§ 5976

२

क्षीरं सलाक्षामधुकं ससर्पिः
स्याज्जीवनीयं च सुखावहं च ।
भग्नः पिबेत्त्वक्पयसार्जुनस्य
गोधूमचूर्णं सघृतेन वाथ ॥ १२ ॥§ 5979

लाक्षास्थिसंहृत्ककुभाश्वगन्धा-
श्चूर्णीकृता नागवलापुरश्च ।
संभग्नयुक्तास्थिरुजं निहन्या-
दङ्गानि कुर्यात्कुलिशोपमानि ॥ १३ ॥§ 5983

अत्रान्यतोऽपि दृष्टत्वात्तुल्यश्चूर्णेन गुग्गुलुः ॥ १४ ॥§ 5984

cakradatta-१८९३

३

आभाफलत्रिकैर्व्योषैः सर्वैरेभिः समीकृतैः ।
तुल्यो गुग्गुलुरायोज्यो भग्नसन्धिप्रसाधकः ॥ १५ ॥§ 5985

४

सव्रणस्य तु भग्नस्य व्रणं सर्पिर्मधूत्तमैः ।
प्रतिसार्य कषायैश्च शेषं भग्नवदाचरेत् ॥ १६ ॥§ 5986

भग्नं नैति यथा पाकं प्रयतेत तथा भिषक् ।
वातव्याधिविनिर्दिष्टान्स्नेहानत्र प्रयोजयेत् ॥ १७ ॥§ 5988

रात्रौ रात्रौ तिलान्कृष्णान्वासयेदस्थिरे जले ।
दिवादिवैवं संशोष्य क्षीरेण परिभावयेत् ॥ १८ ॥§ 5990

तृतीयं सप्तरात्रं च भावयेन्मधुकाम्बुना ।

ततः क्षीरं पुनः पीतान्सुशुष्कांश्चूर्णयेद्भिषक् ॥ १९ ॥[§ 5992]

काकोल्यादिश्वदंष्ट्रां च मञ्जिष्ठां शारिवां तथा ।
कुष्ठं सर्जरसं मांसीं सुरदारु सचन्दनम् ॥ २० ॥[§ 5994]

शतपुष्पां च संचूर्ण्य तिलचूर्णेन योजयेत् ।
पीडनार्थं च कर्तव्यं सर्वगन्धैः शृतं पयः ॥ २१ ॥[§ 5996]

चतुर्गुणेन पयसा तत्तैलं विपचेत्पुनः ।
एलामंशुमतीं पत्रं जीरकं तगरं तथा ॥ २२ ॥[§ 5998]

लोध्रं प्रपौण्डरीकं च तथा कालानुशारिवाम् ।
शैलेयकं क्षीरशुक्लामनन्तां समधूलिकाम् ॥ २३ ॥[§ 6000]

पिष्ट्वा शृङ्गाटकं चैव प्रागुक्तान्यौषधानि च ।
एभिस्तद्विपचेत्तैलं शास्त्रविन्मृदुनाग्निना ॥ २४ ॥[§ 6002]

एततैलं सदा पथ्यं भग्नानां सर्वकर्मसु ।
आक्षेपके पक्षाघाते चाङ्गशोषे तथार्दिते ॥ २५ ॥[§ 6004]

मन्यास्तम्भे शिरोरोगे कर्णशूले हनुग्रहे ।
बाधिर्ये तिमिरे चैव ये च स्त्रीषु क्षयं गताः ॥ २६ ॥[§ 6006]

पथ्यं पाने तथाभ्यङ्गे नस्ये वस्तिषु योजयेत् ।
ग्रीवास्कन्धोरसां वृद्धिरनेनैवोपजायते ॥ २७ ॥[§ 6008]
cakradatta-१८९३

मुखं च पद्मप्रतिमं स्वस्वगन्धिसमीरणम् ।
गन्धतैलमिदं नाम्ना सर्ववातविकारनुत् ॥ २८ ॥[§ 6010]

राजार्हमेतत्कर्तव्यं राज्ञामेव विचक्षणैः ।
तिलचूर्णचतुर्थांशं मिलितं चूर्णमिष्यते ॥ २९ ॥[§ 6012]

लवणं कटुकं क्षारमम्लं मैथुनमातपम् ।

व्यायामं च न सेवेत भग्नो रूक्षान्नमेव च ॥ ३० ॥[§ 6014]

४१ Adhikāra ४१

cakradatta-१८९३

१

वातोत्तरेषु सर्पिर्वमनं श्लेष्मोत्तरेषु कुष्ठेषु ।
पित्तोत्तरेषु मोक्षो रक्तस्य विरेचनं चाग्र्यम् ॥ १ ॥[§ 6015]

प्रोञ्छनमल्पे कुष्ठे महति च शस्तं शिराव्यधनम् ।
बहुदोषः संशोध्यः कुष्ठी बहुशोऽनुरक्षता प्राणान् ॥ २ ॥
वचावासापटोलानां निम्बस्य फलिनीत्वचः ।
कषायो मधुना पीतो वान्तिकृन्मदनान्वितः ॥ ३ ॥[§ 6019]

२

विरेचनं तु कर्तव्यं त्रिवृद्दन्तीफलत्रिकैः ॥ ४ ॥[§ 6019]

ये लेपाः कुष्ठानां
प्रयुज्यन्ते निर्गतास्रदोषाणाम् ।
संशोधिताशयानां
सद्यः सिद्धिर्भवति तेषाम् ॥ ५ ॥[§ 6023]

मनःशिलाले मरिचानि तैल-
मार्कं पयः कुष्ठहरः प्रदेहः ।
करञ्जबीजैडगजः सकुष्ठो
गोमूत्रपिष्टश्च वरः प्रदेहः ॥ ६ ॥[§ 6027]

पत्राणि पिष्ट्वा चतुरङ्गुलस्य
तक्रेण पर्णान्यथ काकमाच्याः ।
तैलाक्तगात्रस्य नरस्य कुष्ठा-
न्युद्वर्तयेदश्वहनच्छदैश्च ॥ ७ ॥[§ 6031]

आरग्वधः सैडगजः करञ्जो
वासा गुडूची मदनं हरिद्रे ।
श्र्याह्वः सुराह्वः खदिरो धवश्च
निम्बो विडङ्गं करवीरकश्च ॥ ८ ॥[§ 6035]

ग्रन्थिश्च भौर्जो लशुनः शिरीषः

सलोमशो गुग्गुलुकृष्णगन्धे ।
cakradatta-१८९३ फणिज्झको वत्सकसप्तपर्णी-
पीलूनि कुष्टं सुमनःप्रवालः ॥ ९ ॥ § 6039

वचाहरेणुत्रिवृतानि कुम्भी
भल्लातकं गैरिकमञ्जनं च ।
मनःशिलाले गृहधूम एला-
कासीसलोध्रार्जुनमुस्तसर्जाः ॥ १० ॥ § 6043

इत्यर्धरूपैर्विहिताः षडेते
गोपित्तपीताः पुनरेव पिष्टाः ।
सिद्धाः परं सर्षपतैलयुक्ता-
श्चूर्णप्रदेहा भिषजा प्रयोज्याः ॥ ११ ॥ § 6047

कुष्ठानि कृच्छ्राणि नवं किलासं
सुरेन्द्रलुप्तं किटिभं सदद्रुम् ।
भगन्दरार्शांस्यपचीं सपामां
हन्युः प्रयुक्ता अचिरान्नराणाम् ॥ १२ ॥ § 6051
cakradatta-१८९३

३

मनःशिलात्वक्कुटजात्सकुष्टा-
त्सलोमशः सैडगजः करञ्जः ।
ग्रन्थिश्च भौर्जः करवीरमूलं
चूर्णानि साध्यानि तुषोदकेन ॥ १३ ॥ § 6054

पलाशनिर्दाहरसेन वापि
कर्षोद्धृतान्याढकसंमितेन ।
दार्वीप्रलेपं प्रवदन्ति लेप-
मेतत्परं कुष्ठविनाशनाय ॥ १४ ॥ § 6058

कुष्टं हरिद्रे सरसं पटोलं
निम्बाश्वगन्धे सुरदारुशिग्रु ।
ससर्षपं तुम्बुरुधान्यवन्य-
चण्डाश्च दूर्वाश्च समानि कुर्यात् ॥ १५ ॥ § 6062

तैस्तक्रयुक्तैः प्रथमं शरीरं
तैलाक्तमुद्वर्तयितुं यतेत ।

तथास्य कण्डूः पिडकाः सकोठाः
कुष्ठानि शोथाश्च शमं प्रयान्ति ॥ १६ ॥§ 6066

४

धात्र्यक्षपथ्याक्रिमिशत्रुवह्नि-
भल्लातकावल्गुजलौहभृङ्गैः ।
भागाभिवृद्धैस्तिलतैलमिश्रैः
सर्वाणि कुष्ठानि निहन्ति लेपः ॥ १७ ॥§ 6069

विडङ्गसैन्धवशिवाशशिरेखासर्षपकरञ्जरजनीभिः
गोजलपिष्टो लेपः कुष्ठदरो दिवसनाथसमः ॥ १८ ॥§ 6071

विडङ्गैडगजाकुष्ठनिशासिन्धूत्थसर्षपैः ।
धान्याम्लपिष्टैर्लेपोऽयं दद्रूकुष्ठरुजापहः ॥ १९ ॥§ 6073

cakradatta-१८९३

दूर्वाभयासैन्धवचक्रमर्द-
कुठेरकाः काञ्जिकतक्रपिष्टाः ।
त्रिभिः प्रलेपैरतिबद्धमूलं
दद्रुं च कुष्ठं च निवारयन्ति ॥ २० ॥§ 6077

तुल्यो रसः सालतरोस्तुषेण
सचक्रमर्दोऽप्यभयाविमिश्रः ।
पानीयभक्तेन तदाम्बुपिष्टो
लेपः कृतो दद्रुगजेन्द्रसिंहः ॥ २१ ॥§ 6081

५

प्रपुन्नाडस्य बीजानि धात्रीसर्जरसः स्नुही ।
सौवीरपिष्टं दद्रूणामेतदुद्वर्तनं परम् ॥ २२ ॥§ 6082

चक्रमर्दकबीजानि करञ्जं च समांशकम् ।
स्तोकं सुदर्शनामूलं दद्रुकुष्ठविनाशनम् ॥ २३ ॥§ 6084

लेपनाद्भक्षणाच्चैव तृणकं दद्रुनाशनम् ।
यूथीपुन्नागमूलं च लेपात्काञ्जिकपेषितम् ॥ २४ ॥§ 6086

कासमर्दकमूलं च सौवीरेण च पेषितम् ।
दद्रुकिटिभकुष्ठानि जयेदेतत्प्रलेपनात् ॥ २५ ॥§ 6088

शिखरिरसेन सुपिष्टं मूलकबीजं प्रलेपतः सिध्मः ।
क्षारेण वा कदल्या रजनीमिश्रेण नाशयति ॥ २६ ॥§ 6090

गन्धपाषाणचूर्णेन यवक्षारेण पेषितम् ।
सिध्मनाशं व्रजत्याशु कटुतैलयुतेन वा ॥ २७ ॥§ 6092

कासमर्दकबीजानि मूलकानां तथैव च ।
गन्धपाषाणमिश्राणि सिध्मानां परमौषधम् ॥ २८ ॥§ 6094

cakradatta-१८९३

धात्रीरसः सर्जरसः सपाक्यः
सौवीरपिष्टश्च तथा युतश्च ।
भवन्ति सिध्मानि यथा न भूय-
स्तथैवमुद्वर्तनकं करोति ॥ २९ ॥§ 6098

६

कुष्टं मूलकबीजं प्रियङ्गवः सर्षपास्तथा रजनी ।
एतत्केशरकुष्ठं निहन्ति बहुवार्षिकं सिध्म ॥ ३० ॥§ 6099

नीलकुरुण्टकपत्रं स्वरसेनालिप्य गात्रमतिबहुशः
लिम्पेन्मूलकबीजैस्तक्रेणैतद्धि सिध्मनाशाय ॥ ३१ ॥§ 6101

चक्राह्वयं स्नुहीक्षीरभावितं मूत्रसंयुतम् ।
रवितप्तं हि किञ्चित्तु लेपनात्किटिभापहम् ॥ ३२ ॥§ 6103

आरग्वधस्य पत्राणि आरनालेन पेषयेत् ।
दद्रूकिटिभकुष्ठानि हन्ति सिध्मानमेव च ॥ ३३ ॥§ 6105

बीजानि वा मूलकसर्षपाणां
लाक्षारजन्यौ प्रपुणाडवीजम् ।
श्रीवेष्टकव्योषविडङ्गकुष्ठं
पिष्ट्वा च मूत्रेण तु लेपनं स्यात् ॥ ३४ ॥§ 6109

दद्रूणि सिध्मं किटिभानि पामां
कापालकुष्ठं विषमं च हन्यात् ॥ ३५ ॥§ 6111

cakradatta-१८९३

७

एडगजकुष्ठसैन्धवसौवीरसर्षपैः क्रिमिघ्नैश्च ।

क्रिमिसिध्मदद्रुमण्डलकुष्ठानां नाशनो लेपः ॥ ३६ ॥[§ 6112]

स्नुक्काण्डे सर्षपात्कल्कः कुकूलानलपाचितः ।
लेपाद्विचर्चिकां हन्ति रागवेग इव त्रपाम् ॥ ३७ ॥[§ 6114]

स्नुक्काण्डे शुषिरे दग्ध्वा गृहधूमं ससैन्धवम् ।
अन्तर्धूमं तैलयुक्तं लेपाद्धन्ति विचर्चिकाम् ॥ ३८ ॥[§ 6116]

एडगजातिलसर्षपकुष्ठमागधिकालवणत्रयमस्तु ।
पूतिकृतं दिवसत्रयमेतद्धन्ति विचर्चिकादद्रुसकुष्ठम् ॥ ३९ ॥[§ 6118]

उन्मत्तकस्य बीजेन माणकक्षारवारिणा ।
कटुतैलं विपक्तव्यं शीघ्रं हन्याद्विपादिकाम् ॥ ४० ॥[§ 6120]

नारिकेलोदके न्यस्तस्तण्डुलः पूतितां गतः ।
लेपाद्विपादिकां हन्ति चिरकालानुबन्धिनीम् ॥ ४१ ॥[§ 6122]

सर्जरसः सिन्धुसम्भव-
गुडमधुमहिषाक्षगैरिकं सघृतम् ।
सिक्थकमेतत्पक्वं
पादस्फुटनापहं सिद्धम् ॥ ४२ ॥[§ 6126]

अवल्गुजं कासमर्दं चक्रमर्दं निशायुतम् ।
माणिमन्थेन तुल्यांशं मस्तुकाञ्जिकपेषितम् ॥ ४३ ॥[§ 6128]

कच्छूं कण्डूं जयत्युग्रां सिद्ध एष प्रयोगराट् ।
कोमलं सिंहास्यदलं
सनिशं सुरभिजलेन संपिष्टम् ॥ ४४ ॥[§ 6131]

दिवसत्रयेण नियतं
क्षपयति कच्छूं विलेपनतः ।
[८]हरिद्राकल्कसंयुक्तं गोमूत्रस्य पलद्वयम् ॥ ४५ ॥[§ 6134] cakradatta-१८१३

पिबेन्नरः कामचारी कच्छुपामाविनाशनम् ।
शोथपाण्ड्वामयहरी गुल्ममेहकफापहा ।
कच्छुपामाहरी चैव पथ्यागोमूत्रसाधिता ॥ ४६ ॥[§ 6137]

पिबति सकटुतैलं गण्डपाषाणचूर्णं
रविकिरणसुतप्तं पामलो यः पलार्धम् ।
त्रिदिनतदनुसिक्तः क्षीरभोजी च शीघ्रं
भवति कनकदीप्त्या कामयुक्तो मनुष्यः ॥ ४७ ॥§ 6141
cakradatta-१८९३

९
निशासुधारग्वधकाकमाची-
पत्रैः सदार्वीप्रपुणाडबीजैः ।
तक्रेण पिष्टैः कटुतैलमिश्रैः
पामादिषूद्वर्तनमेतदिष्टम् ॥ ४८ ॥§ 6144

सिन्दूरमरिचचूर्णं महिषीनवनीतसंयुतं बहुशः ।
लेपाद्विनिहन्ति पामां तैलं करवीरसिद्धं वा ॥ ४९ ॥§ 6146

मांसीचन्दनसम्पाककरञ्जारिष्टसर्षपम् ।
शटीकुटजदार्व्यब्दं हन्ति कुष्ठमयं गणः ॥ ५० ॥§ 6148

भल्लातकद्वीपिसुधार्कमूलं
गुञ्जाफलं त्र्यूषणशङ्खचूर्णम् ।
तुत्थं सकुष्ठं लवणानि पञ्च
क्षारद्वयं लाङ्गलिकां च पक्त्वा ॥ ५१ ॥§ 6152

स्नुहार्कदुग्धे घनमायसस्थं
शलाकया तं विदधीत लेपम् ।
कुष्ठे किलासे तिलकालके च
अशेषदुर्नामसु चर्मकीले ॥ ५२ ॥§ 6156

विषवरुणहरिद्राचित्रकागारधूम-
मनलमरिचदूर्वाः क्षीरमर्कस्नुहाभ्याम् ।
दहति पतितमात्रात्कुष्ठजातीरशेषाः
कुलिशमिव सरोषाच्छक्रहस्ताद्विमुक्तम् ॥ ५३ ॥§ 6160
cakradatta-१८९३

१०
शशाङ्कलेखा सविडङ्गसारा
सपिप्पलीका सहुताशमूला ।
सायोमला सामलका सतैला

सर्वाणि कुष्ठान्युपहन्ति लीढा ॥ ५४ ॥§ 6163

तीव्रेण कुष्ठेन परीतदेहो
यः सोमराजीं नियमेन खादेत् ।
संवत्सरं कृष्णतिलद्वितीयां
स सोमराजीं वपुषातिशेते ॥ ५५ ॥§ 6167

घर्मसेवी कदुष्णेन वारिणा वागुजीं पिबेत् ।
क्षीरभोजी त्रिसप्ताहात्कुष्ठरोगाद्विमुच्यते ॥ ५६ ॥§ 6169

एकस्तिलस्य भागौ द्वौ सोमराज्यास्तथैव च ।
भक्ष्यमाणमिदं प्रातर्गुह्यदद्रुविनाशनम् ॥ ५७ ॥§ 6171

अवल्गुजाद्बीजकर्षं पीत्वा कोष्णेन वारिणा ।
भोजनं सर्पिषा कार्यं सर्वकुष्ठप्रणाशनम् ॥ ५८ ॥§ 6173

त्रिफलापटोलरजनीमञ्जिष्ठारोहिणीवचानिम्बैः ।
एष कषायोऽभ्यस्तो निहन्ति कफपित्तजं कुष्ठम् ॥ ५९ ॥§ 6175

११

छिन्नायाः स्वरसो वापि सेव्यमानो यथाबलम् ।
जीर्णे घृतेन भुञ्जीत स्वल्पं यूषोदकेन वा ।
अतिपूतिशरीरोऽपि दिव्यरूपो भवेन्नरः ॥ ६० ॥§ 6177

cakradatta-१८९३

पटोलखदिरारिष्टत्रिफलाकृष्णवेत्रजम् ।
तिक्ताशनः पिबेत्क्वाथं कुष्ठी कुष्ठं व्यपोहति ॥ ६१ ॥§ 6179

तिलाज्यत्रिफलाक्षौद्रव्योषभल्लातशर्कराः ।
वृष्याः सप्त समो मेध्यः कुष्ठहा कामचारिणः ॥ ६२ ॥§ 6181

विडङ्गत्रिफलाकृष्णाचूर्णं लीढं समाक्षिकम् ।
हन्ति कुष्ठं क्रिमीन्मेहान्नाडीव्रणभगन्दरान् ॥ ६३ ॥§ 6183

इन्द्राशनं समादाय प्रशस्तेऽहनि चोद्धृतम् ।
तच्चूर्णं मधुसर्पिर्भ्यां लिहेत्क्षीरघृताशनः ॥ ६४ ॥§ 6185

हत्वा च सर्वकुष्ठानि जीवेद्वर्षशतद्वयम् ॥ ६५ ॥§ 6186

यः खादेदभयारिष्टं मरिचामलकानि वा ।
स जयेत्सर्वकुष्ठानि मासादूर्ध्वं न संशयः ॥ ६६ ॥§ 6188

दह्यमानाच्युतः कुम्भे मूलगे खदिराद्रसः ।
साज्यधात्रीरसक्षौद्रो हन्यात्कुष्ठं रसायनम् ॥ ६७ ॥§ 6190

१२

वयस्येडगजाकुष्ठकृष्णाभिर्गुडिका कृता ।
बास्तमूत्रेण संपिष्टा लेपाच्छ्वित्रविनाशिनी ॥ ६८ ॥§ 6191

पूतीकार्कस्नुङ्नरेन्द्रद्रुमाणां
मूत्रे पिष्टाः पल्लवाः सौमनाश्च§ 6193

cakradatta-१८१३

लेपाच्छ्वित्रं घ्नन्ति दद्रुव्रणांश्च
कुष्ठान्यर्शांसि भग्ननाडीव्रणांश्च ॥ ६९ ॥§ 6195

गजचित्रव्याघ्रचर्ममसीतैलविलेपनात् ।
श्वित्रं नाशं व्रजेत्किं वा पूतिकीटविलेपनात् ॥ ७० ॥§ 6197

कुडवोऽवल्गुजबीजाद्धरितालचतुर्थभागसंमिश्रः ।
मूत्रेण गवां पिष्टः सवर्णकरणः परः श्वित्रे ॥ ७१ ॥§ 6199

१३

धात्रीखदिरयोः क्काथं पीत्वा वल्गुजसंयुतम् ।
शङ्खेन्दुधवलं श्वित्रं तूर्णं हन्ति न संशयः ॥ ७२ ॥§ 6200

क्षारेषु दग्धे गजलण्डजे च
गजस्य मूत्रेण बहु स्रुते च ।
द्रोणप्रमाणं दशभागयुक्ते
दत्वा पचेद्बीजमवल्गुजस्य ॥ ७३ ॥§ 6204

एतद्यदा चिक्कणतामुपैति
तदा सुसिद्धां गुडिकां प्रयुञ्ज्यात् ।
विश्वं विलिम्पेदथ तेन घृष्टं
तदा व्रजत्याशु सवर्णभावम् ॥ ७४ ॥§ 6208

श्वेतजयन्तीमूलं पिष्टं पीतं च गव्यपयसैव ।
श्वित्रं निहन्ति नियतं रविवारे वैद्यनाथस्याज्ञा ॥ ७५ ॥§ 6210

cakradatta-१८९३

१४

पुष्पकाले तु पुष्पाणि फलकाले फलानि च ।
संचूर्ण्य पिचुमर्दस्य त्वङ्मूलानि दलानि च ॥ ७६ ॥§ 6211

द्विरंशानि समाहृत्य भागिकानि प्रकल्पयेत् ।
त्रिफलात्र्यूषणं ब्राह्मी श्वदंष्ट्रारुष्कराग्निकाः ॥ ७७ ॥§ 6213

विडङ्गसारवाराहीलोहचूर्णामृताः समाः ।
हरिद्राद्वयावल्गुजव्याधिघाताः सशर्कराः ॥ ७८ ॥§ 6215

कुष्टेन्द्रयवपाठाश्च कृत्वा चूर्णं सुसंयुतम् ।
खदिरासननिम्बानां घनक्वाथेन भावयेत् ॥ ७९ ॥§ 6217

सप्तधा पञ्चनिम्बं तु मार्कवस्वरसेन तु ।
स्निग्धशुद्धतनुर्धीमान्योजयेच्च शुभे दिने ॥ ८० ॥§ 6219

मधुना तिक्तहविषा खदिराशनवारिणा ।
लेह्यमुष्णाम्बुना वापि कोलवृद्ध्या पलं पिबेत् ॥ ८१ ॥§ 6221

जीर्णे च भोजनं कार्यं स्निग्धं लघु हितं च यत्
विचर्चिकोदुम्बरपुण्डरीक-
कपालदद्रूकिटिभालसादीन् ॥ ८२ ॥§ 6224

शतारुविस्फोटविसर्पपामां
कफप्रकोपं त्रिविधं किलासम् ॥ ८३ ॥§ 6226

भगन्दरश्लीपदवातरक्तं
जातान्ध्यनाडीव्रणशीर्षरोगान् ।
सर्वान्प्रमेहान्प्रदरांश्च सर्वान्
दंष्ट्राविषं मूलविषं निहन्ति ॥ ८४ ॥§ 6230

स्थूलोदरः सिंहकृशोदरश्च
सुश्लिष्टसन्धिर्मधुनोपयोगात् ।
समोपयोगादपि ये दशन्ति
सर्पादयो यान्ति विनाशमाशु ॥ ८५ ॥§ 6234

जीवेच्चिरं व्याधिजराविमुक्तः
शुभेरतश्चन्द्रसमानकान्तिः ॥ ८६ ॥[§ 6236]
cakradatta-१८९३

१५

चित्रकं त्रिफला व्योषमजाजीं कारवीं वचाम्
सैन्धवातिविषे कुष्ठं चव्यैलायावशूकजम् ॥ ८७ ॥[§ 6237]

विडङ्गान्यजमोदां च मुस्तान्यमरदारु च ।
यावन्त्येतानि सर्वाणि तावन्मात्रं तु गुग्गुलुम् ॥ ८८ ॥[§ 6239]

संक्षुद्य सर्पिषा सार्धं गुडिकां कारयेद्भिषक् ।
प्रातर्भोजनकाले च भक्षयेत्तु यथाबलम् ॥ ८९ ॥[§ 6241]

हन्त्यष्टादशकुष्ठानि क्रिमीन्दुष्टव्रणानि च ।
ग्रहण्यर्शोविकारांश्च मुखामयगलग्रहान् ॥ ९० ॥[§ 6243]

गृध्रसीमथ भग्नं च गुल्मं चाशु नियच्छति ।
व्याधीन्कोष्ठगतांश्चान्याञ्जयेद्विष्णुरिवासुरान् ॥ ९१ ॥[§ 6245]

१६

पञ्च भल्लातकांश्छित्वा साधयेद्विधिवज्जले ।
कषायं तं पिबेच्छीतं घृतेनाक्तौष्ठतालुकः ॥ ९२ ॥[§ 6246]
cakradatta-१८९३

पञ्चवृद्ध्या पिबेद्यावत्सप्ततिं ह्रासयेत्ततः ।
जीर्णेऽद्यादोदनं शीतं घृतं क्षीरोपसंहितम् ॥ ९३ ॥[§ 6248]

एतद्रसायनं मेध्यं वलीपलितनाशनम् ।
कुष्ठार्शःक्रिमिदोषघ्नं दुष्टशुक्रविनाशनम् ॥ ९४ ॥[§ 6250]

तैलं भल्लातकानां च पिबेन्मासं यथाबलम् ।
सर्वोपतापनिर्मुक्तो जीवेद्वर्षशतं दृढम् ॥ ९५ ॥[§ 6252]

प्रलेपोद्वर्तनस्नानपानभोजनकर्मणि ।
शीलितं खादिरं वारि सर्वत्वग्दोषनाशनम् ॥ ९६ ॥[§ 6254]

निम्बं पटोलं दार्वीं
दुरालभां तिक्तकरोहिणीं त्रिफलाम् ।
कुर्यादर्धपलांशान्पर्पटकं त्रायमाणां च ॥ ९७ ॥[§ 6257]

सलिलाढकसिद्धानां रसेऽष्टभागस्थिते क्षिपेत्पूते
चन्दनकिराततिक्तकमागधिकात्रायमाणां च ॥ ९८ ॥[§ 6259]

मुस्तावत्सकबीजं कल्कीकृतमर्धकर्षान्भागान् ।
नवसर्पिषश्च षद्वलमेतत्सिद्धं घृतं पेयम् ॥ ९९ ॥[§ 6261]

कुष्ठज्वरगुल्मार्शोग्रहणीपाण्ड्वामयश्वयथून् ।
हन्ति पामाविसर्पपीडकान्कण्डुमदगन्धसिद्धम् ॥ १०० ॥[§ 6263]

cakradatta-१८९३

१७

निम्बं पटोलं व्याघ्रीं च गुडूचीं वासकं तथा
कुर्याद्दशपालान्भागानेकैकस्य सुकुट्टितान् ॥ १०१ ॥[§ 6264]

जलद्रोणे विपक्तव्यं यावत्पादावशेषितम् ।
घृतप्रस्थं पचेत्तेन त्रिफलागर्भसंयुतम् ॥ १०२ ॥[§ 6266]

पञ्चतिक्तमिदं ख्यातं सर्पिः कुष्ठविनाशनम् ।
अशीतिं वातजान्रोगांश्चत्वारिंशच्च पैत्तिकान् ॥ १०३ ॥[§ 6268]

विंशतिं श्लैष्मिकांश्चैव पानादेवापकर्षति ।
दुष्टव्रणक्रिमीनर्शः पञ्चकासांश्च नाशयेत् ॥ १०४ ॥[§ 6270]

१८

त्रिफलाद्विनिशावासायासपार्पटकूलकान्
त्रायन्तीकटुकानिम्बान्प्रत्येकं द्विपलोन्मितान् ॥ १०५ ॥[§ 6271]

क्वाथयित्वा जलद्रोणे पादशेषेण तेन तु ।
घृतप्रस्थं पचेत्कल्कैः पिप्पलीघनचन्दनैः ॥ १०६ ॥[§ 6273]

त्रायन्तीशक्रभूनिम्बैस्तत्पीतं तिक्तकं घृतम् ।
हन्ति कुष्ठज्वरार्शांसि श्वयथुं ग्रहणीगदम् ।
पाण्डुरोगं विसर्पं च क्लीबानामपि शस्यते ॥ १०७ ॥[§ 6276]

१९

सप्तच्छदं प्रतिविषां सम्पाकं तिक्तरोहिणीं पाठाम् ।
मुस्तमुशीरं त्रिफलां पटोलपिचुमर्दपर्पटकम् ॥ १०८ ॥[§ 6277]

धन्वायासं सचन्दनमुपकुल्ये पद्मकं रजन्यौ च ।

षड्ग्रन्थां सविशालां शतावरीशारिवे चोभे ॥ १०९ ॥§ 6279

वत्सकबीजं वासां मूर्वाममृतां किराततिक्तं च ।
कल्कान्कुर्यान्मतिमान्यष्ट्याह्वं त्रायमाणां च ॥ ११० ॥§ 6281

cakradatta-१८९३

कल्कस्तु चतुर्भागो
जलमष्टगुणं रसोऽमृतफलानाम् ।
द्विगुणो घृताच्च देय-
स्तत्सर्पिः पाययेत्सिद्धम् ॥ १११ ॥§ 6285

कुष्ठानि रक्तपित्तं
प्रबलान्यर्शांसि रक्तवाहीनि ।
विसर्पमम्लपित्तं
वातासृक्पाण्डुरोगं च ॥ ११२ ॥§ 6289

विस्फोटकान्सपामा-
नुन्मादकान्कामलां ज्वरं पाण्डुम् ।
हृद्रोगगुल्मपिडका-
मसृग्दरं गण्डमालां च ॥ ११३ ॥§ 6293

हन्यादेतत्सद्यः
पीतं काले यथाबलं सर्पिः ।
योगशतैरप्यजिता-
न्महाविकारान्महातिक्तकम् ॥ ११४ ॥§ 6297

खदिरस्य तुलाः पञ्च शिंशपाशनयोस्तुले ।
तुलार्धाः सर्व एवैते करञ्जारिष्टवेतसाः ॥ ११५ ॥§ 6298

पर्पटः कुटजश्चैव वृष्यः क्रिमिहरस्तथा ।
हरिद्रे कृतमालश्च गुडूची त्रिफला त्रिवृत् ॥ ११६ ॥§ 6300

सप्तपर्णस्तु संक्षुण्णो दशद्रोणे च वारिणः ।
अष्टभागावशेषं तु कषायमवतारयेत् ॥ ११७ ॥§ 6302

cakradatta-१८९३

धात्रीरसं च तुल्यांशं सर्पिषश्चाढकं पचेत् ।
महातिक्तककल्कैश्च यथोक्तैः पलसंमितैः ॥ ११८ ॥§ 6304

निहन्ति सर्वकुष्ठानि पानाभ्यङ्गान्निषेवणात् ।
महाखदिरमित्येतत्परं कुष्ठविनाशनम् ॥ ११९ ॥§ 6306

२१

निम्बामृतावृषपटोलनिदिग्धिकानां
भागान्पृथग्दशपलान्विपचेद्घटेऽपाम् ।
अष्टांशशेषितजलेन सुनिःसृतेन
प्रस्थं घृतस्य विपचेत्पिचुभागकल्कैः ॥ १२० ॥§ 6309

पाठाविडङ्गसुरदारुगजोपकुल्या-
द्विक्षारनागरनिशामिशिचव्यकुष्ठैः ।
तेजोवतीमरिचवत्सकदीप्यकाग्नि
रोहिण्युरुष्करवचाकणमूलयुक्तैः ॥ १२१ ॥§ 6313

मञ्जिष्ठयातिविषयावरया यमान्या
संशुद्धगुग्गुलुपलैरपि पञ्चसंख्यैः ।
तत्सेवितं विषमतिप्रवलं समीरं
सन्ध्यस्थिमज्जगतमप्यथ कुष्ठमीदृक् ॥ १२२ ॥§ 6317

नाडीव्रणार्बुदभगन्दरगण्डमालां
जत्रूर्ध्वसर्वगतगुल्मगुदोत्थमेहान् ।
यक्ष्मारुचिश्वसनपीनसकासशोष-
हृत्पाण्डुरोगगलविद्रधिवातरक्तम् ॥ १२३ ॥§ 6321

cakradatta-१८९३

२२

वासागुडूचीत्रिफलापटोल-
करञ्जनिम्बाशनकृष्णवेत्रम् ।
तत्क्वाथकल्केन घृतं विपक्वं
तद्वज्रकं कुष्ठहरं प्रदिष्टम् ॥ १२४ ॥§ 6324

विशीर्णकर्णाङ्गुलिहस्तपादः
क्रिम्यर्दितो भिन्नगलोऽपि मर्त्यः ।
पौराणिकीं कान्तिमवाप्य जीवे-
दव्याहतो वर्षशतं च कुष्ठी ॥ १२५ ॥§ 6328

२३

आरग्वधं धवं कुष्ठं हरितालं मनःशिलाम् ।
रजनीद्वयसंयुक्तं पचेत्तैलं विधानवित् ।

एतेनाभ्यञ्जयेच्छ्वित्री क्षिप्रं श्वित्रं विनश्यति ॥ १२६ ॥[§ 6330]

२४

मञ्जिष्ठारुङ्शिाचक्रमर्दारग्वधपल्लवैः ।
तृणकस्वरसे सिद्धं तैलं कुष्ठहरं कटु ॥ १२७ ॥[§ 6331]

२५

हरिद्रात्रिफलादारुहयमारकचित्रकम् ॥ १२८ ॥
सप्तच्छदश्च निम्बत्वक्करञ्जो बालकं नखी ।
कुष्ठमेडगजावीजं लाङ्गलीगणिकारिका ॥ १२९ ॥[§ 6333]
cakradatta-१८९३

जातीपत्रं च दार्वी च हरितालं मनःशिलाः ।
कलिङ्गातिलपत्रं च अर्कक्षीरं च गुग्गुलुः ॥ १३० ॥[§ 6335]

गुडत्वङ्मरिचं चैव कुङ्कुमं ग्रन्थिपर्णकम् ।
सर्जपर्णाशखदिरविडङ्गं पिप्पलीं वचाम् ॥ १३१ ॥[§ 6337]

घनरेण्वमृतायष्टिकेशरं ध्यामकं विषम् ।
विश्वकद्भलमञ्जिष्ठावोलस्तुम्बीफलं तथा ॥ १३२ ॥[§ 6339]

स्नुहीसम्पाकयोः पत्रं वागुजीवीजमांसिके ।
एलाज्योतिष्मतीमूलं शिरीषो गोमयाद्रसः ॥ १३३ ॥[§ 6341]

चन्दने कुष्ठनिर्गुण्डी विशाला मल्लिकाद्वयम् ।
वासाश्वगन्धा ब्राह्मी च श्याह्वं चम्पककद्भलम् ॥ १३४ ॥[§ 6343]

एतैः कल्कैः पचेत्तैलं तृणकस्वरसद्रवम् ।
सर्वत्वग्दोषहरणं महातृणकसंज्ञितम् ॥ १३५ ॥[§ 6345]

२६

सप्तपर्णकरञ्जार्कमालतीकरवीरजम् ।
मूलं स्नुहाशिरीषाभ्यां चित्रकास्फोतयोरपि ॥ १३६ ॥[§ 6346]

करञ्जबीजं त्रिफलां त्रिकटुं रजनीद्वयम् ।
सिद्धार्थकं विडङ्गं च प्रपुन्नाडतिलैः सह ॥ १३७ ॥[§ 6348]

मूत्रपिष्टैः पचेत्तैलमेभिः कुष्ठविनाशनम् ।
अभ्यङ्गाद्वज्रकं नाम नाडीदुष्टव्रणापहम् ॥ १३८ ॥[§ 6350]
cakradatta-१८९३

२७

मरिचालशिलाह्वार्कपयोश्वारिजटात्रिवृत् ।
शकृद्रसविशालारुङ्गिशायुग्दारुचन्दनैः ॥ १३९ ॥§ 6351

कटुतैलात्पचेत्प्रस्थं द्व्यक्षेर्विषपलान्वितैः ।
सगोमूत्रं तदभ्यङ्गाद्दद्रुश्वित्रविनाशनम् ।
सर्वेष्वपि च कुष्ठेषु तैलमेतत्प्रशस्यते ॥ १४० ॥§ 6354

२८

मरिचं त्रिवृतादन्तीक्षीरमार्कं शकृद्रसः ।
देवदारु हरिद्रे द्वे मांसी कुष्ठं सचन्दनम् ॥ १४१ ॥§ 6355

विशाला करवीरं च हरितालं मनःशिला ।
चित्रको लाङ्गलाख्या च विडङ्गं चक्रमर्दकम् ॥ १४२ ॥§ 6357

शिरीषं कुटजो निम्बं सप्तपर्णस्नुहामृताः ।
सम्पाको नक्तमालोऽब्दः खदिरं पिप्पली वचा ॥ १४३ ॥§ 6359

ज्योतिष्मती च पलिका विषस्य द्विपलं भवेत् ।
आढकं कटुतैलस्य गोमूत्रं तु चतुर्गुणम् ॥ १४४ ॥§ 6361

मृत्पात्रे लौहपात्रे वा शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ।
पक्वा तैलवरं ह्येतन्म्रक्षयेत्कौष्ठिकान्व्रणान् ॥ १४५ ॥§ 6363

पामाविचर्चिकादद्रुकण्डूविस्फोटकानि च ।
वलयः पलितं छायानीलीव्यङ्गस्तथैव च ।
अभ्यङ्गेन प्रणश्यन्ति सौकुमार्यं च जायते ॥ १४६ ॥§ 6366

प्रथमे वयसि स्त्रीणां यासां नस्यं तु दीयते ।
परामपि जरां प्राप्य न स्तना यान्ति नम्रताम् ॥ १४७ ॥§ 6368

बलीवर्दस्तुरङ्गो वा गजो वा वायुपीडितः ।
एभिरभ्यञ्जनैर्गाढं भवेन्मारुतविक्रमः ॥ १४८ ॥§ 6370

cakradatta-१८९३

२९

नक्तमालं हरिद्रे द्वे अर्कस्तगरमेव च ।
करवीरं वचाकुष्ठमास्फोता रक्तचन्दनम् ॥ १४९ ॥§ 6371

मालती सप्तपर्णं च मञ्जिष्ठा सिन्धुवारिका ।
एषामर्धपलान्भागान्विषस्यापि पलं तथा ॥ १५० ॥§ 6373

चतुर्गुणे गवां मूत्रे तैलप्रस्थं विपाचयेत् ।
श्वित्रविस्फोटकिटिभकीटलूताविचर्चिकाः ॥ १५१ ॥§ 6375

कण्डूकच्छुविकाराश्च ये व्रणा विषदूषिताः ।
विषतैलमिदं नाम्ना सर्वव्रणविशोधनम् ॥ १५२ ॥§ 6377

३०
श्वेतकरवीररसो गोमूत्रं चित्रकं विडङ्गं च ।
कुष्ठेषु तैलयोगः सिद्धोऽयं संमतो भिषजाम् ॥ १५३ ॥§ 6378

३१
श्वेतकरवीरमूलं विषांशसाधितं गवां मूत्रे ।
चर्मदलपामासिध्मविस्फोटक्रिमिकिटिभजित्तैलम् ॥ १५४ ॥§ 6379

cakradatta-१८१३

३२
सिन्दूरार्धपलं पिष्ट्वा जीरकस्य पलं तथा ।
कटुतैलं पचेन्मानी सद्यः पामाहरंपरम् ॥ १५५ ॥§ 6380

३३
सिन्दूरं चन्दनं मांसी विडङ्गं रजनीद्वयम् ।
प्रियङ्गु पद्मकं कुष्ठं मञ्जिष्ठां खदिरं वचाम् ॥ १५६ ॥§ 6381

जात्यर्कत्रिवृतानिम्बकरञ्जविषमेव च ।
कृष्णवेत्रकलोध्रं च प्रपुन्नाडं च संहरेत् ॥ १५७ ॥§ 6383

श्लक्ष्णपिष्टानि सर्वाणि योजयेत्तैलमात्रया ।
अभ्यङ्गेन प्रयुञ्जीत सर्वकुष्ठविनाशनम् ॥ १५८ ॥§ 6385

पामाविचर्चिकाकण्डूविसर्पादिविनाशनम् ।
रक्तपित्तोत्थितान्हन्ति रोगानेवंविधान्बहून् ॥ १५९ ॥§ 6387

३४
मञ्जिष्ठात्रिफलालाक्षानिशाशिलालगन्धकैः ।
चूर्णितैस्तैलमादित्यपाकं पामाहरं परम् ॥ १६० ॥§ 6388

३५
स्वरसेन च दूर्वायाः पचेत्तैलं चतुर्गुणम् ।
कच्छुविचर्चिकापामा अभ्यङ्गादेव नाशयेत् ॥ १६१ ॥§ 6389

cakradatta-१८९३

३६

अर्कपत्ररसे पक्वं कटुतैलं निशायुतम् ।
मनःशिलायुतं वापि पामाकच्छ्वादिनाशनम् ॥ १६२ ॥§ 6390

३७

गण्डीरिकाचित्रकमार्कवार्क-
कुष्ठद्रुमत्वग्लवणैः समूत्रैः ।
तैलं पचेन्मण्डलदद्रुकुष्ठ-
दुष्टव्रणारुक्किटिभापहारि ॥ १६३ ॥§ 6393

३८

चित्रकस्याथ निर्गुण्ड्या हयमारस्य मूलतः ।
नाडी च बीजाद्विषतः काञ्जिपिष्टं पलंपलम् ॥ १६४ ॥§ 6394

करञ्जतैलाष्टपलं काञ्जिकस्य पलं पुनः ।
मिश्रितं सूर्यसन्तप्तं तैलं कुष्ठव्रणास्रजित् ॥ १६५ ॥§ 6396

३९

सोमराजी हरिद्रे द्वे सर्षपारग्वधं गदम् ।
करञ्जैडगजाबीजं गर्भं दत्त्वा विपाचयेत् ॥ १६६ ॥§ 6397

तैलं सर्षपसम्भूतं नाडीदुष्टव्रणापहम् ।
अनेनाशु प्रशाम्यन्ति कुष्ठान्यष्टादशैव तु ॥ १६७ ॥§ 6399

नीलिकापिडकाव्यङ्गं गम्भीरं वातशोणितम् ।
कण्डूकृच्छ्रप्रशमनं कच्छुपामाविनाशनम् ॥ १६८ ॥§ 6401

cakradatta-१८९३

४०

पक्षात्पक्षाच्छर्दनान्यभ्युपेया-
न्मासान्मासात्स्रंसनं चाप्यधस्तात् ।
त्र्यहात्त्र्यहान्नस्ततश्चावपीडा-
न्मासेष्वसृङ्मोक्षयेत्षट्सु षट्सु ॥ १६९ ॥§ 6404

योषिन्मांससुरात्यागः शालिमुद्गयवादयः ।
पुराणास्तिक्तशाकं च जाङ्गलं कुष्ठिनां हितम् ॥ १७० ॥§ 6406

५० Adhikāra ५०

१

अभ्यङ्गः कटुतैलेन सेकश्चोष्णाम्बुभिस्ततः ।
उदर्धे वमनं कार्यं पटोलारिष्टवारिणा ॥ १ ॥[§ 6407]

त्रिफलापुरकृष्णाभिर्विरेकश्चात्र शस्यते ।
त्रिफलां क्षौद्रसहितां पिबेद्वा नवकार्षिकाम् ।
विसर्पोक्तममृतादि भिषगत्रापि योजयेत् ॥ २ ॥[§ 6410]

सितां मधुकसंयुक्तां गुडमामलकैः सह ।
सगुडं दीप्यकं यस्तु खादेत्पथ्यान्नभुङ्नरः ॥ ३ ॥[§ 6412]

तस्य नश्यति सप्ताहादुदर्धः सर्वदेहजः ।
सिद्धार्थरजनीकल्कैः प्रपुन्नाडतिलैः सह ॥ ४ ॥[§ 6414]

कटुतैलेन संमिश्रमेतदुद्वर्तनं हितम् ।
दूर्वानिशायुतो लेपः कच्छुपामाविनाशनः ॥ ५ ॥[§ 6416]

क्रिमिदद्रुहरश्चैव शीतपित्तहरः परः ।
अग्निमन्थभवं मूलं पिष्टं पीतं च सर्पिषा ॥ ६ ॥[§ 6418]

शीतपित्तोदर्धकोठान्सप्ताहादेव नाशयेत् ।
कुष्ठोक्तं च क्रमं कुर्यादम्लपित्तघ्नमेव च ॥ ७ ॥[§ 6420]
cakradatta-१८९३

उदर्धोक्तां क्रियां चापि कोठरोगे समासतः ।
सर्पिः पीत्वा महातिक्तं कार्यं शोणितमोक्षणम् ॥ ८ ॥[§ 6422]

२

निम्बस्य पत्राणि सदा घृतेन
धात्रीविमिश्राण्यथवोपयुञ्ज्यात् ।
विस्फोटकोठक्षतशीतपित्तं
कण्ड्वस्रपित्तं सहसा च जह्यात् ॥ ९ ॥[§ 6425]

क्षारसिन्धूत्थतैलैश्च गात्राभ्यङ्गं प्रयोजयेत् ।
गम्भारिकाफलं पक्वं शुष्कमुत्स्वेदितं पुनः ॥ १० ॥[§ 6427]

क्षीरेण शीतपित्तघ्नं खादितं पथ्यसेविना ।
तैलोद्वर्तनयोगेन योज्य एलादिको गणः ॥ ११ ॥[§ 6429]

शुष्कमूलकयूपेण कौलत्थेन रसेन वा ।

भोजनं सर्वदा कार्यं लावतित्तिरिजेन वा ॥ १२ ॥§ 6431

शीतलान्यन्नपानानि बुद्धा दोषगतिं भिषक् ।
उष्णानि वा यथाकालं शीतपित्ते प्रयोजयेत् ॥ १३ ॥§ 6433

५१ Adhikāra ५१

cakradatta-१८९३

१
वान्तिं कृत्वाम्लपित्ते तु विरेकं मृदु कारयेत् ।
सम्यग्वान्तविरिक्तस्य सुस्निग्धस्यानुवासनम् ॥ १ ॥§ 6434

आस्थापनं चिरोद्भूते देयं दोषाद्यपेक्षया ।
क्रिया शुद्धस्य शमनी ह्यनुबन्धव्यपेक्षया ॥ २ ॥§ 6436

दोषसंसर्गजे कार्या भेषजाहारकल्पना ।
ऊर्ध्वगं वमनैर्धीमानधोगं रेचनैर्हरेत् ।
तिक्तभूयिष्ठमाहारं पानं वापि प्रकल्पयेत् ॥ ३ ॥§ 6439

यवगोधूमविकृतींस्तीक्ष्णसंस्कारवर्जिताः ।
यथास्वं लाजशक्तून्वा सितामधुयुतान्पिबेत् ॥ ४ ॥§ 6441

निस्तुषयववृषधात्री
क्वाथस्त्रिसुगन्धिमधुयुतः पीतः ।
अपनयति चाम्लपित्तं
यदि भुङ्क्ते मुद्गयूषेण ॥ ५ ॥§ 6445

कफपित्तवमीकण्डूज्वरविस्फोटदाहहा ।
पाचनो दीपनः क्वाथः शृङ्गवेरपटोलयोः ॥ ६ ॥§ 6447

पटोलं नागरं धान्यं क्वाथयित्वा जलं पिबेत् ।
कण्डुपामार्तिशूलघ्नं कफपित्ताग्निमान्द्यजित् ॥ ७ ॥§ 6449

पटोलविश्वामृतरोहिणीकृतं
जलं पिबेत्पित्तकफोच्छ्रये तु ।
शूलभ्रमारोचकवह्निमान्द्य-
दाहज्वरच्छर्दिनिवारणं तत् ॥ ८ ॥§ 6453

यवकृष्णापटोलानां क्वाथं क्षौद्रयुतं पिबेत् ।
नाशयेदम्लपित्तं च अरुचिं च वमिं तथा ॥ ९ ॥§ 6455

cakradatta-१८९३

२

वासामृतापर्पटकनिम्बभूनिम्बमार्कवैः ।
त्रिफलाकुलकैः क्वाथः सक्षौद्रश्चाम्लनाशनः ॥ १० ॥§ 6456

फलत्रिकं पटोलं च तिक्ताक्वाथः सितायुतः ।
पीतः क्लीतकमध्वाक्तो ज्वरच्छर्द्यम्लपित्तजित् ॥ ११ ॥§ 6458

पथ्याभृङ्गरजश्चूर्णं युक्तं जीर्णगुडेन तु ।
जयेदम्लपित्तजन्यां छर्दिमन्नविदाहजाम् ॥ १२ ॥§ 6460

cakradatta-१८९३

३

वासानिम्बपटोल-
त्रिफलाशनयासयोजितो जयति ।
अधिककफाम्लपित्तं
प्रयोजितो गुग्गुलुः क्रमेण ॥ १३ ॥§ 6463

छिन्नाखदिरयष्ट्याह्वदार्व्यम्भो वा मधुद्रवम् ।
सद्राक्षामभयां खादेत्सक्षौद्रां सगुडां च ताम् ॥ १४ ॥§ 6465

कटुका सितावलेह्या पटोलविश्वं च क्षौद्रसंयुक्तम् ।
रक्तस्रुतौ च युक्त्या वा खण्डकूष्माण्डकं श्रेष्ठम् ॥ १५ ॥§ 6467

पटोलधन्याकमहौषधाब्दैः
कृतः कषायो विनिहन्ति शीघ्रम् ।
मन्दानलं पित्तबलासदाह-
च्छर्दिज्वरामानिलशूलरोगान् ॥ १६ ॥§ 6471

छिन्नोद्भवानिम्बपटोलपत्रं
पलत्रिकं सुक्वथितं सुशीतम् ।
क्षौद्रान्वितं पित्तमनेकरूपं
सुदारुणं हन्ति हि चाम्लपित्तम् ॥ १७ ॥§ 6475

४

पटोलत्रिफलानिम्बश्रृतं मधुयुतं पिबेत् ।

पित्तश्लेष्मज्वरच्छर्दिदाहशूलोपशान्तये ॥ १८ ॥§ 6476

सिंहास्यामृतभण्डाकी क्वाथं पीत्वा समाक्षिकम् ।
अम्लपित्तं जयेज्जन्तुः कासं श्वासं ज्वरं वमिम् ॥ १९ ॥§ 6478

वासाघृतं तिक्तघृतं पिप्पलीघृतमेव च ।
अम्लपित्ते प्रयोक्तव्यं गुडकूष्माण्डकं तथा ॥ २० ॥§ 6480
cakradatta-१८९३

पक्तिशूलापहा योगास्तथा खण्डामलक्यपि ।
पिप्पलीमधुसंयुक्ता चाम्लपित्तविनाशिनी ॥ २१ ॥§ 6482

जम्बीरस्वरसः पीतः सायं हन्त्यम्लपित्तकम् ॥ २२ ॥§ 6483

गुडपिप्पलिपथ्याभिस्तुल्याभिर्मोदकः कृतः ।
पित्तश्लेष्मापहः प्रोक्तो मन्दमग्निं च दीपयेत् ॥ २३ ॥§ 6485

हिङ्गु च कतकफलानि
चिञ्चात्वचो घृतं च पुटदग्धम् ।
शमयति तदम्लपित्त-
मम्लभुजो यदि यथोत्तरं द्विगुणम् ॥ २४ ॥§ 6489

कान्तापात्रे वराकल्को व्युषितोऽभ्यासयोगतः ।
सिताक्षौद्रसमायुक्तः कफपित्तहरः स्मृतः ॥ २५ ॥§ 6491

५

एकोंऽशः पञ्चनिम्बानां द्विगुणो वृद्धदारकः ।
शक्तुर्दशगुणो देयः शर्करामधुरीकृतः ॥ २६ ॥§ 6492

शीतेन वारिणा पीतः शूलं पित्तकफोत्थितम् ।
निहन्ति चूर्णं सक्षौद्रमम्लपित्तं सुदारुणम् ॥ २७ ॥§ 6494
cakradatta-१८९३

६

आशुभक्तोदकैः पिष्टमभ्रकं तत्र संस्थितम् ॥ २८ ॥§ 6494

कन्दमाणास्थिसंहारखण्डकर्णरसैरथ ।
तण्डुलीयं च शालिं च कालमारिषजेन च ॥ २९ ॥§ 6496

वृश्चीरबृहतीभृङ्गलक्ष्मणाकेशराजजैः ।
पेषणं भावनं कुर्यात्पुटं चानेकशो भिषक् ॥ ३० ॥[§ 6498]

यावन्निश्चन्द्रकं तत्स्याच्छुद्धिरेवं विहायसः ।
स्वर्णमाक्षिकशालिं च ध्मातं निर्वापितं जले ॥ ३१ ॥[§ 6500]

त्रैफलेऽथ विचूर्ण्यैवं लौहं कान्तादिकं पुनः ।
बृहत्पत्रकरीकर्णत्रिफलावृद्धदारजैः ॥ ३२ ॥[§ 6502]

माणकन्दास्थिसंहारशृङ्गवेरभवै रसैः ।
दशमूलीमुण्डितिकातालमूलीसमुद्भवैः ॥ ३३ ॥[§ 6504]

पुटितं साधुयत्नेन शुद्धिमेवमयो व्रजेत् ।
वशिरं श्वेतवाट्यालं मधुपर्णी मयूरकम् ॥ ३४ ॥[§ 6506]

तण्डुलीयं च वर्षाह्वं दत्वाधश्चोर्ध्वमेव च ।
पाक्यं सजीर्णमण्डूरं गोमूत्रेण दिनत्रयम् ॥ ३५ ॥[§ 6508]

अन्तर्बाष्पमदग्धं च तथा स्थाप्यं दिनत्रयम् ।
विचूर्णितं शुद्धिरियं लोहकिट्टस्य दर्शिता ॥ ३६ ॥[§ 6510]

जयन्त्या वर्धमानस्य आर्द्रकस्य रसेन तु ।
वायस्याश्चानुपूर्व्यैवं मर्दनं रसशोधनम् ॥ ३७ ॥[§ 6512]

गन्धकं नवनीताख्यं क्षुद्रितं लौहभाजने ।
त्रिधा चण्डातपे शुष्कं भृङ्गराजरसाप्लुतम् ॥ ३८ ॥[§ 6514]

ततो वह्नौ द्रवीभूतं त्वरितं वस्त्रगालितम् ।
यत्नाद्भृङ्गरसे क्षिप्तं पुनः शुष्कं विशुध्यति ॥ ३९ ॥[§ 6516]
cakradatta-१८९३

७

गगनाद्द्विपलं चूर्णं लौहस्य पलमात्रकम् ।
लौहकिट्टपलार्धं च सर्वमेकत्र संस्थितम् ॥ ४० ॥[§ 6517]

मण्डूकपर्णीवशिरतालमूलीरसैः पुनः ।
वरीभृङ्गकेशराजकालमारिषजैरथ ॥ ४१ ॥[§ 6519]

त्रिफलाभद्रमुस्ताभिः स्थालीपाकाद्विचूर्णितम् ।
रसगन्धकयोः कर्षौ प्रत्येकं ग्राह्यमेकतः ॥ ४२ ॥[§ 6521]

तन्मर्दनाच्छिलाखल्ले यत्नतः कज्जलीकृतम् ।
वचा चव्यं यमानी च जीवकेशरपुष्पिका ॥ ४३ ॥[§ 6523]

व्योषं मुस्तं विडङ्गं च ग्रन्थिकं खरमञ्जरी ।
त्रिवृता चित्रको दन्ती सूर्यावर्तोऽसितस्तथा ॥ ४४ ॥[§ 6525]

भृङ्गमाणककन्दश्च खण्डकर्णक एव च ।
दण्डोत्पलाकेशराजकालावकडकोऽपि च ॥ ४५ ॥[§ 6527]

एषामर्धपलं ग्राह्यं पटघृष्टं सुचूर्णितम् ।
प्रत्येकं त्रिफलायाश्च पलार्धं पलमेव च ॥ ४६ ॥[§ 6529]

एतत्सर्वं समालोड्य लोहपात्रे तु भावयेत् ।
आतपे दण्डसंघृष्टमार्द्रकस्य रसैस्त्रिधा ॥ ४७ ॥[§ 6531]

तद्रसेन शिलापिष्टं गुडिकां कारयेद्भिषक् ।
बदरास्थिनिभां शुष्कां सुनिगुप्तां निधापयेत् ॥ ४८ ॥[§ 6533]

तत्प्रातर्भोजनादौ तु सेवितं गुडिकात्रयम् ।
अम्लोदकानुपानं च हितं मधुरवर्जितम् ॥ ४९ ॥[§ 6535]

दुग्धं च नारिकेलं च वर्जनीयं विशेषतः ।
भोज्यं यथेष्टमिष्टं च वारि भक्ताम्लकाञ्जिकम् ॥ ५० ॥[§ 6537]

हन्त्यम्लपित्तं विविधं शूलं च परिणामजम् ।
पाण्डुरोगं च गुल्मं च शोथोदरगुदामयान् ॥ ५१ ॥[§ 6539]

यक्ष्माणं पञ्चकासांश्च मन्दाग्नित्वमरोचकम् ।
प्लीहानं श्वासमानाहमामवातं सुदारुणम् ।
गुडी क्षुधावती सेयं विख्याता रोगनाशिनी ॥ ५२ ॥[§ 6542]

cakradatta-१८९३

८

पिष्ट्वाजाजीं सधन्याकं घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
कफपित्तारुचिहरं मन्दानलवमिं जयेत् ॥ ५३ ॥[§ 6543]

९

पटोलशुण्ठ्योः कल्काभ्यां केवलं कुलकेन वा ।
घृतप्रस्थं विपक्तव्यं कफपित्तहरं परम् ॥ ५४ ॥§ 6544

cakradatta-१८९३

१०

पिप्पलीक्वाथकल्केन घृतं सिद्धं मधुप्लुतम् ।
पिबेत्तत्प्रातरुत्थाय अम्लपित्तनिवृत्तये ॥ ५५ ॥§ 6545

११

द्राक्षामृताशक्रपटोलपत्रैः
सोशीरधात्रीघनचन्दनैश्च ।
त्रायन्तिकापद्मकिरातधान्यैः
कल्कैः पचेत्सर्पिरुपेतमेभिः ॥ ५६ ॥§ 6548

युञ्जीत मात्रां सह भोजनेन
सर्वर्तुपानेऽपि भिषग्विदध्यात् ।
बलासपित्तं ग्रहणीं प्रवृद्धां
कासाग्निसादं ज्वरमम्लपित्तम् ।
सर्वं निहन्याद्धृतमेतदाशु
सम्यक्प्रयुक्तं ह्यमृतोपमं च ॥ ५७ ॥§ 6554

१२

शतावरीमूलकल्कं घृतप्रस्थं पयःसमम् ।
पचेन्मृद्वग्निना सम्यक् क्षीरं दत्वा चतुर्गुणम् ॥ ५८ ॥§ 6555

नाशयेदम्लपित्तं च वातपित्तोद्भवान्गदान् ।
रक्तपित्तं तृषां मूर्च्छां श्वासं सन्तापमेव च ॥ ५९ ॥§ 6557

५२ Adhikāra ५२

cakradatta-१८९३

१

विरेकवमनालेपसेचनासृग्विमोक्षणैः ।
उपाचरेद्यथादोषं विसर्पानविदाहिभिः ॥ १ ॥§ 6558

पटोलपिचुमर्दाभ्यां पिप्पल्या मदनेन च ।
विसर्पे वमनं शस्तं तथैवेन्द्रयवैः सह ॥ २ ॥§ 6560

त्रिफलारससंयुक्तं सर्पिस्त्रिवृतया सह ।

प्रयोक्तव्यं विरेकार्थं विसर्पज्वरशान्तये ॥ ३ ॥[§ 6562]

रसमामलकानां वा घृतमिश्रं प्रदापयेत् ।
तृणवर्जं प्रयोक्तव्यं पञ्चमूलचतुष्टयम् ।
प्रदेहसेकसर्पिर्भिर्विसर्पे वातसम्भवे ॥ ४ ॥[§ 6565]

२

कुष्टं शताह्वासुरदारुमुस्ता-
वाराहिकुस्तुम्बुरुकृष्णगन्धाः ।
वातेर्कवंशार्तगलाश्च योज्याः
सेकेषु लेपेषु तथा घृतेषु ॥ ५ ॥[§ 6568]

प्रपौण्डरीकमञ्जिष्ठापद्मकोशीरचन्दनैः ।
सयष्टीन्दीवरैः पित्ते क्षीरपिष्टैः प्रलेपयेत् ॥ ६ ॥[§ 6570]

कशेरुशृङ्गाटकपद्मगुन्द्राः
सशैवलाः सोत्पलकर्दमाश्च ।
वस्त्रान्तराः पित्तकृते विसर्पे
लेपा विधेयाः सघृताः सुशीताः ॥ ७ ॥[§ 6574]

प्रदेहाः परिषेकाश्च शस्यन्ते पञ्चवल्कलैः ।
पद्मकोशीरमधुकचन्दनैर्वा प्रशस्यते ॥ ८ ॥[§ 6576]

पित्ते तु पद्मिनीपङ्कं पिष्टं वा शङ्खशैवलम् ।
गुन्द्रामूलं तु शुक्तिर्वा गैरिकं वा घृतान्वितम् ॥ ९ ॥[§ 6578]
cakradatta-१८९३

न्यग्रोधपादा गुन्द्रा च कदलीगर्भ एव च ।
विसग्रन्थिकलेपः स्याच्छतधौतघृताप्लुतः ॥ १० ॥[§ 6580]

हरेणवो मसूराश्च मुद्गाश्चैव सशालयः ।
पृथक्पृथक्प्रदेहाः स्युः सर्वैर्वा सर्पिषा सह ॥ ११ ॥[§ 6582]

द्राक्षारग्वधकाश्मर्यत्रिफलैरण्डपीलुभिः ।
त्रिवृद्धरीतकीभिश्च विसर्पे शोधनं हितम् ॥ १२ ॥[§ 6584]

३

गायत्रीसप्तपर्णाब्दवासारग्वधदारुभिः ।
कुटन्नटैर्भवेल्लेपो विसर्पे श्लेष्मसम्भवे ॥ १३ ॥[§ 6585]

अजाश्वगन्धा शरलाथ काला
सैकेशिका वाप्यथवाजशृङ्गी ।
गोमूत्रपिष्टो विहितः प्रलेपो
हन्याद्विसर्पं कफजं सुशीघ्रम् ॥ १४ ॥§ 6589

मदनं मधुकं निम्बं वत्सकस्य फलानि च ।
वमनं च विधातव्यं विसर्पे कफसम्भवे ॥ १५ ॥§ 6591

त्रिफला पद्मकोशीरसमङ्गाकरवीरकम् ।
फलमूलमनन्ता च लेपः श्लेष्मविसर्पहा ॥ १६ ॥§ 6593

आरग्वधस्य पत्राणि त्वचः श्लेष्मातकोद्भवाः ।
शिरीषपुष्पकामाची हिता लेपावचूर्णनैः ॥ १७ ॥§ 6595

cakradatta-१८९३

४

मुस्तारिष्टपटोलानां क्वाथः सर्वविसर्पनुत् ।
धात्रीपटोलमुद्गानामथवा घृतसंप्लुतः ॥ १८ ॥§ 6596

अमृतविषपटोलं निम्बकल्कैरुपेतं
त्रिफलखदिरसारं व्याधिघातं च तुल्यम् ।
क्वथितमिदमशेषं गुग्गुलोर्भागयुक्तं
जयति विषविसर्पान्कुष्ठमष्टादशाख्यम् ॥ १९ ॥§ 6600

५

अमृतवृषपटोलं मुस्तकं सप्तपर्णं
खदिरमसितवेत्रं निम्बपत्रं हरिद्रे ।
विविधविषविसर्पान्कुष्ठविस्फोटकण्डू-
रपनयति मसूरीं शीतपित्तं ज्वरं च ॥ २० ॥§ 6603

पटोलामृतभूनिम्बवासकारिष्टपर्पटैः ।
खदिराब्दयुतैः क्वाथो विस्फोटार्तिज्वरापहः ॥ २१ ॥§ 6605

cakradatta-१८९३

६

पटोलत्रिफलारिष्टगुडूचीमुस्तचन्दनैः ।
समूर्वा रोहिणी पाठा रजनी सदुरालभा ॥ २२ ॥§ 6606

कषायं पाययेदेतच्छ्लेष्मपित्तज्वरापहम् ।

कण्डूत्वग्दोषविस्फोटविषवीसर्पनाशनम् ॥ २३ ॥§ 6608

भूनिम्बवासाकटुकापटोल-
फलत्रिकाचन्दननिम्बसिद्धः ।
विसर्पदाहज्वरवस्त्रशोष-
विस्फोटतृष्णावमिनुत्कषायः ॥ २४ ॥§ 6612

सकफे पित्तयुक्ते तु त्रिफलां योजयेत्पुरैः ॥ २५ ॥§ 6613

दुरालभां पर्पटकं पटोलं कटुकां तथा ।
सोष्णं गुग्गुलुसंमिश्रं पिबेद्वा खदिराष्टकम् ॥ २६ ॥§ 6615

कुण्डलीपिचुमर्दाम्बु खदिरेन्द्रयवाम्बु वा ।
विस्फोटं नाशयत्याशु वायुर्जलधरानिव ॥ २७ ॥§ 6617

चन्दनं नागपुष्पं च तण्डुलीयकशारिवे ।
शिरीषवल्कलं जातीलेपः स्याद्दाहनाशनः ॥ २८ ॥§ 6619

शुकतरुनतमांसी रजनी पद्मा च तुल्यानि ।
पिष्टानि शीततोयेन लेपः स्यात्सर्वविस्फोटे ॥ २९ ॥§ 6621

शिरीषमूलमञ्जिष्ठाचव्यामलकयष्टिकाः ।
सजातीपल्लवक्षौद्रा विस्फोटे कवलग्रहाः ॥ ३० ॥§ 6623

शिरीषोदुम्बरौ जम्बु सेकालेपनयोर्हिताः ।
श्लेष्मातकत्वचो वापि प्रलेपाश्च्योतने हिताः ॥ ३१ ॥§ 6625

शिरीषयष्टीनतचन्दनैल-
मांसीहरिद्राद्वयकुष्टबालैः ।
लेपो दशाङ्गः सघृतः प्रदिष्टो
विसर्पकण्डूज्वरशोथहारी ॥ ३२ ॥§ 6629

शिरीषोशीरनागाह्वहिंस्राभिर्लेपनाद्द्रुतम् ।
विसर्पविषविस्फोटाः प्रशाम्यन्ति न संशयः ॥ ३३ ॥§ 6631
cakradatta-१८९३

७

वृषखदिरपटोलपत्रनिम्ब-

त्वगमृतामलकीकषायकल्कैः ।
घृतमभिनवमेतदाशु पक्वं
जयति विसर्पगदान्सकुष्ठगुल्मान् ॥ ३४ ॥§ 6634

८
पटोलसप्तच्छदनिम्बवासा
फलत्रिकं छिन्नरुहाविपक्वम् ।
तत्पञ्चतिक्तं घृतमाशु हन्ति
त्रिदोषविस्फोटविसर्पकण्डूः ॥ ३५ ॥§ 6637

९
पद्मकं मधुकं लोध्रं नागपुष्पस्य केशरम् ।
द्वे हरिद्रे विडङ्गानि सूक्ष्मैला तगरं तथा ॥ ३६ ॥§ 6638

कुष्ठं लाक्षापत्रकं च सिक्थकं तुत्थमेव च ।
बहुवारः शिरीषश्च कपित्थफलमेव च ॥ ३७ ॥§ 6640

तोयेनालोड्य तत्सर्वं घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
cakradatta-१८९३ यांश्च रोगान्निहन्याद्वै तान्निबोध महामुने ॥ ३८ ॥§ 6642

सर्पकीटाखुदष्टेषु लूतामूत्रकृतेषु च ।
विविधेषु स्फोटकेषु तथा कुष्ठविसर्पिषु ॥ ३९ ॥§ 6644

नाडीषु गण्डमालासु प्रभिन्नासु विशेषतः ।
अगस्त्यविहितं धन्यं पद्मकं तु महाघृतम् ॥ ४० ॥§ 6646

१०
रोगस्तु स्नायुकाख्यो यः क्रिया तत्र विसर्पवत्
गव्यं सर्पिस्त्र्यहं पीत्वा निर्गुण्डीस्वरसं त्र्यहम् ।
पिबेत्स्नायुकमत्युग्रं हन्त्यवश्यं न संशयः ॥ ४१ ॥§ 6648

शोभाञ्जनमूलदलैः
काञ्जिकपिष्टैः सलवणैर्लेपः ।
हन्ति स्नायुकरोगं
यद्वा मोचकत्वचो लेपः ॥ ४२ ॥§ 6652

५३ Adhikāra ५३

१
सर्वासां वमनं पथ्यं पटोलारिष्टवासकैः ।

कषायैश्च वचावत्सयष्ट्याह्वफलकल्कितैः ॥ १ ॥§ 6653 cakradatta-१८९३

सक्षौद्रं पाययेद्ब्राह्म्या रसं वा हैलमोचिकम् ।
वान्तस्य रेचनं देयं शमनं चाबले नरे ॥ २ ॥§ 6655

सुषवीपत्रनिर्यासं हरिद्राचूर्णसंयुतम् ।
रोमान्तीज्वरविस्फोटमसूरीशान्तये पिबेत् ॥ ३ ॥§ 6657

उभाभ्यां हृतदोषस्य विशुष्यन्ति मसूरिकाः ।
निर्विकाराश्चाल्पपूयाः पच्यन्ते चाल्पवेदनाः ॥ ४ ॥§ 6659

कण्टाकुम्भाडुमूलं क्वथनविधिकृतं
हिङ्गुमाषैकयुक्तं
पीतं बीजं जयायाः सघृतमुषितवाः
पीतमङ्घ्रिः सिकट्या ।
माघामूलं शिफा वा दमनकुसुमजा
सोषणा वाथ पूतिः
योगा वास्यम्बुनैते प्रथममथगदे
दृश्यमाने प्रयोज्याः ॥ ५ ॥§ 6667

उद्धृत्य मुष्टिमाच्छाद्य भेषजं यत्प्रयुज्यते ।
तन्मुष्टियोगमित्याहुर्मुष्टियोगपरायणाः ॥ ६ ॥§ 6669

२

उष्ट्रकण्टकमूलं वाप्यनन्तामूलमेव वा ।
विधिगृहीतं ज्येष्ठाम्बु पीतं हन्ति मसूरिकाम् ॥ ७ ॥§ 6670
cakradatta-१८९३

तद्वच्छृगालकण्टकमूलं च व्युषिताम्भसा ।
मसूरीं मूर्च्छितो हन्ति गन्धकार्धस्तु पारदः ॥ ८ ॥§ 6672

निशाचिश्चाच्छदे शीतवारिपीते तथैव तु ।
यावत्संख्यामसूर्यङ्गे तावद्भिः शेलुजैर्दलैः ॥ ९ ॥§ 6674

छिन्नैरातुरनाम्ना तु गुणी व्येति न वर्धते ।
व्युषितं वारि सक्षौद्रं पीतं दाहगुणीहरम् ॥ १० ॥§ 6676

शेलुत्वक्कृतशीताम्भःसेको वा कायशोषणे ।

उग्राज्यवंशनीलीयववृषकार्पासकीकसब्रह्मी ॥ ११ ॥§ 6678

स्वरसमयूरकलाक्षाधूपो रोमान्तिकादिहरः ।
तर्पणं वातजायां प्राग्लाजचूर्णैः सशर्करैः ॥ १२ ॥§ 6680

भोजनं तिक्तयूषैश्च प्रतुदानां रसेन वा ।
द्विपञ्चमूलं रास्ना च दार्व्युशीरं दुरालभा ॥ १३ ॥§ 6682

सामृतं धान्यकं मुस्तं जयेद्वातसमुत्थिताम् ।
३
गुडूचीं मधुकं रास्नां पञ्चमूलं कनिष्ठकम् ॥ १४ ॥§ 6684

चन्दनं काश्मर्यफलं बलामूलं बिकङ्कतम् ।
पाककाले मसूर्यां तु वातजायां प्रयोजयेत् ॥ १५ ॥§ 6686

द्राक्षाकाश्मर्यखर्जूरपटोलारिष्टवासकैः ।
लाजामलकदुस्पर्शैः सितायुक्तैश्च पैत्तिके ॥ १६ ॥§ 6688
cakradatta-१८९३

शिरीषोदुम्बराश्वत्थशेलुन्यग्रोधवल्कलैः ।
प्रलेपः सघृतः शीघ्रं ब्रणविस्फोटदाहहा ॥ १७ ॥§ 6690

दुरालभां पर्पटकं भूनिम्बं कटुरोहिणीम् ।
श्लैष्मिक्यां पित्तजायां वा पाने निःक्वाथ्य दापयेत् ॥ १८ ॥§ 6692

४
निम्बं पर्पटकं पाठां पटोलं कटुरोहिणीम् ।
वासां दुरालभां धात्रीमुशीरं चन्दनद्वयम् ॥ १९ ॥§ 6693

एष निम्बादिकः ख्यातः पीतः शर्करया युतः ।
हन्ति त्रिदोषमसूरीं ज्वरवीसर्पसम्भवाम् ॥ २० ॥§ 6695

उत्थिता प्रविशेद्या तु पुनस्तां बाह्यतो नयेत् ॥ २१ ॥§ 6696

५
पटोलकुण्डलीमुस्तवृषधन्वयवासकैः ।
भूनिम्बनिम्बकटुकापर्पटैश्च शृतं जलम् ॥ २२ ॥§ 6697

मसुरीं शमयेदामां पक्वां चैव विशोषयेत् ।
नातः परतरं किञ्चिद्विस्फोटज्वरशान्तये ॥ २३ ॥§ 6699

पटोलमूलारुणतण्डुलीयकं
पिबेद्धरिद्रामलकल्कसंयुतम् ।
मसूरिकास्फोटविदाहशान्तये
तदेव रोमान्तिवमिज्वरापहम् ॥ २४ ॥§ 6703

पटोलमूलारुणतण्डुलीयकं
तथैव धात्रीखदिरेण संयुतम् ।
पिबेज्जलं सुक्वथितं सुशीतलं
मसूरिकारोगविनाशनं परम् ॥ २५ ॥§ 6707

cakradatta-१८९३

६

खदिरत्रिफलारिष्टपटोलामृतवासकैः ।
क्वाथोऽष्टकाङ्गो जयति रोमान्तिकमसूरिकाः ।
कुष्ठवीसर्पविस्फोटकण्ड्वादीनपि तानतः ॥ २६ ॥§ 6709

७

अमृतादिकषायस्तु जयेत्पित्तकफात्मिकाम् ।
सौवीरेण तु संपिष्टं मातुलुङ्गस्य केशरम् ॥ २७ ॥§ 6710

प्रलेपात्पातयत्याशु दाहं चाशु नियच्छति ।
पाददाहं प्रकुरुते पिडका पादसंभवा ॥ २८ ॥§ 6712

तत्र सेकं प्रशंसन्ति वहुशस्तण्डुलाम्बुना ।
पाककाले तु सर्वास्ता विशोषयति मारुतः ॥ २९ ॥§ 6714

तस्मात्संबृंहणं कार्यं न तु पथ्यं विशोषणम् ।
गुडूची मधुकं द्राक्षा मोरटं दाडिमैः सह ॥ ३० ॥§ 6716

पाककाले तु दातव्यं भेषजं गुडसंयुतम् ।
तेन पाकं व्रजत्याशु न च वायुः प्रकुप्यति ॥ ३१ ॥§ 6718

लिहेद्वा बादरं चूर्णं पाचनार्थं गुडेन तु ।
अनेनाशु विपच्यन्ते वातपित्तकफात्मिकाः ॥ ३२ ॥§ 6720

cakradatta-१८९३

८

शूलाध्मानपरीतस्य कम्पमानस्य वायुना ।
धन्वमांसरसाः शस्ता ईषत्सैन्धवसंयुताः ॥ ३३ ॥[§ 6721]

दाडिमाम्लरसैर्युक्ता यूषाः स्युररुचौ हिताः ।
पिबेदम्भस्तप्तशीतं भावितं खदिराशनैः ॥ ३४ ॥[§ 6723]

शौचे वारि प्रयुञ्जीत गायत्रीबहुवारजम् ।
जातीपत्रं समञ्जिष्ठं दार्वीपूगफलं शमीम् ॥ ३५ ॥[§ 6725]

धात्रीफलं समधुकं क्वथितं मधुसंयुतम् ।
मुखरोगे कण्ठरोगे गण्डूषार्थं प्रशस्यते ॥ ३६ ॥[§ 6727]

अक्ष्णोः सेकं प्रशंसन्ति गवेधुमधुकाम्बुना ।
मधुकं त्रिफलामूर्वादार्वीबङ्गीलमुत्पलम् ॥ ३७ ॥[§ 6729]

उशीरलोध्रमञ्जिष्ठाः प्रलेपाश्च्योतने हिताः ।
नश्यन्त्यनेन दृग्जाता मसूर्यो न द्रवन्ति च ॥ ३८ ॥[§ 6731]

पञ्चवल्कलचूर्णेन क्लेदिनीमवचूर्णयेत् ।
भस्मना केचिदिच्छन्ति केचिद्गोमयरेणुना ॥ ३९ ॥[§ 6733]

क्रिमिपातभयाच्चापि धूपयेच्छरलादिना ।
वेदनादाहशान्त्यर्थं स्रुतानां च विशुद्धये ॥ ४० ॥[§ 6735]

सगुग्गुलं वराक्वाथं युञ्ज्याद्वा खरिदाष्टकम् ।
कृष्णाभयारजो लिह्यान्मधुना कण्ठशुद्धये ॥ ४१ ॥[§ 6737]

अथाष्टाङ्गावलेहो वा कवडश्चार्द्रकादिभिः ।
पञ्चतिक्तं प्रयुञ्जीत पानाभ्यञ्जनभोजनैः ॥ ४२ ॥[§ 6739]

कुर्याद्व्रणविधानं च तैलादीन्वर्जयेच्चिरम् ।
विषघ्नैः सिद्धमन्त्रैश्च प्रसृज्यात्तु पुनः पुनः ।
तथा शोणितसंसृष्टाः काश्चिच्छोणितमोक्षणैः ॥ ४३ ॥[§ 6742]

cakradatta-१८९३

९

निशाद्वयोशीरशिरीषमुस्तकैः
सलोध्रभद्रश्रियनागकेशरैः ।

सस्वेदविस्फोटविसर्पकुष्ठ-
दौर्गन्ध्यरोमान्तिहरः प्रदेहः ॥ ४४ ॥§ 6745

बिम्ब्यतिमुक्तकाऽशोकप्लक्षवेतसपल्लवैः ।
निशि पर्युषितः क्वाथो मसूरीभयनाशनः ॥ ४५ ॥§ 6747

चैत्रासितभूतदिने रक्तपताकान्विता स्नुहीभवने ।
धवलितकलशन्यस्ता पापरुजो दूरतो धत्ते ॥ ४६ ॥§ 6749

५४ Adhikāra ५४

cakradatta-१८९३

१

तत्राजगल्लिकामामां जलौकाभिरुपाचरेत् ।
शुक्तिसौराष्ट्रिकाक्षारकल्कैश्चालेपयेन्मुहुः ॥ १ ॥§ 6750

कठिनां क्षारयोगैश्च द्रावयेदजगल्लिकाम् ।
श्लेष्मविद्रधिकल्केन जयेदनुशयीं भिषक् ॥ २ ॥§ 6752

विवृतामिन्द्रवृद्धां च गर्दभीं जालगर्दभम् ।
इरिवेल्लिकां गन्धनामां जयेत्पित्तविसर्पवत् ॥ ३ ॥§ 6754

मधुरौषधसिद्धेन सर्पिषा शमयेद्व्रणान् ।
रक्तावसेकैर्बहुभिः स्वेदनैरपतर्पणैः ॥ ४ ॥§ 6756

जयेद्विदारिकां लेपैः शिग्रुदेवद्रुमोद्भवैः ।
पनसिकां कच्छपिकामनेन विधिना भिषक् ॥ ५ ॥§ 6758

साधयेत्कठिनानन्याञ्शोथान्दोषसमुद्भवान् ।
अन्त्रालजीं कच्छपिकां तथा पाषाणगर्दभम् ॥ ६ ॥§ 6760

सुरदारुशिलाकुष्ठैः स्वेदयित्वा प्रलेपयेत् ।
कफमारुतशोथघ्नो लेपः पाषाणगर्दभे ॥ ७ ॥§ 6762

cakradatta-१८९३

२

शस्त्रेणोद्धृत्य वल्मीकं क्षाराग्निभ्यां प्रसाधयेत् ।
मनःशिलालभल्लातसूक्ष्मैलागुरुचन्दनैः ॥ ८ ॥§ 6763

जातीपल्लवकल्कैश्च निम्बतैलं विपाचयेत् ।
वल्मीकं नाशयेत्तद्धि बहुच्छिद्रं बहुस्रवम् ॥ ९ ॥[§ 6765]

पाददारीषु च शिरां व्यधयेत्तलशोधनीम् ।
स्नेहस्वेदोपपन्नौ तु पादौ चालेपयेन्मुहुः ॥ १० ॥[§ 6767]

मधूच्छिष्टवसामज्जाघृतक्षारैर्विमिश्रितैः ।
सर्जाख्यसिन्धूद्भवयोश्चूर्णं मधुघृताप्लुतम् ।
निर्मथ्य कटुतैलाक्तं हितं पादप्रमार्जनम् ॥ ११ ॥[§ 6770]

३

उपोदिकासर्षपनिम्बमोच-
कर्कारुकैर्वारुकभस्मतोये ।
तैलं विपक्वं लवणांशयुक्तं
तत्पाददारीं विनिहन्ति लेपात् ॥ १२ ॥[§ 6773]

अलसेऽम्लैश्चिरं सिक्तौ चरणौ परिलेपयेत् ।
पटोलारिष्टकाशीसत्रिफलाभिर्मुहुर्मुहुः ॥ १३ ॥[§ 6775]

करञ्जबीजं रजनी काशीसं मधुकं मधु ।
रोचना हरितालं च लेपोऽयमलसे हितः ॥ १४ ॥[§ 6777]

लाक्षाभयारसालेपः कार्यं वा रक्तमोक्षणम् ।
जातीपत्रं च संमर्द्य दद्यादलसके भिषक् ॥ १५ ॥[§ 6779]
cakradatta-१८९३

४

बृहतीरससिद्धेन तैलेनाभ्यज्य बुद्धिमान् ।
शिलारोचनकाशीसचूर्णैर्वा प्रतिसारयेत् ॥ १६ ॥[§ 6780]

दहेत्कदरमुद्धृत्य तैलेन दहनेन वा ।
चिप्पमुष्णाम्बुना स्विन्नमुत्कृत्याभ्यज्य तं व्रणम् ॥ १७ ॥[§ 6782]

दत्त्वा सर्जरसं चूर्णं बद्ध्वा व्रणवदाचरेत् ।
स्वरसेन हरिद्रायाः पात्रे कृष्णायसेऽभयाम् ॥ १८ ॥[§ 6784]

घृष्ट्वा तज्जेन कल्केन लिम्पेच्चिप्पं पुनः पुनः ।
चिप्पे सटङ्कणास्फोतामूललेपो नखप्रदः ॥ १९ ॥[§ 6786]

निम्बोदकेन वमनं पद्मिनीकण्टके हितम् ।
निम्बोदककृतं सर्पिः सक्षौद्रं पानमिष्यते ॥ २० ॥[§ 6788]

पद्मनालकृतः क्षारः पद्मिनीं हन्ति लेपतः ।
निम्बारग्वधकल्कैर्वा मुहुरुद्वर्तनं हितम् ॥ २१ ॥[§ 6790]

निलीपटोलमूलाभ्यां साज्याभ्यां लेपनं हितम् ।
जालगर्दभरोगे तु सद्यो हन्ति चवेदनाम् ॥ २२ ॥[§ 6792]
cakradatta-१८९३

५

अहिपूतनके धात्र्याः पूर्वं स्तन्यं विशोधयेत् ।
त्रिफलाखदिरक्काथैर्व्रणानां धावनं सदा ॥ २३ ॥[§ 6793]

करञ्जत्रिफलातिक्तैः सर्पिः सिद्धं शिशोर्हितम् ।
रसाञ्जनं विशेषेण पानालेपनयोर्हितम् ॥ २४ ॥[§ 6795]

गुदभ्रंशे गुदं स्नेहैरभ्यज्याशु प्रवेशयेत् ।
प्रविष्टे स्वेदयेच्चापि बद्धं गोष्फणया भृशम् ॥ २५ ॥[§ 6797]

कोमलं पद्मिनीपत्रं यः खादेच्छर्करान्वितम् ।
एतन्निश्चित्य निर्दिष्टं न तस्य गुदनिर्गमः ॥ २६ ॥[§ 6799]

वृक्षाम्लानलचाङ्गेरीबिल्वपाठायवाग्रजम् ।
तक्रेण शीलयेत्पायुभ्रंशार्तोऽनलदीपनम् ॥ २७ ॥[§ 6801]

गुदं च गव्यपसया म्रक्षयेदविशङ्कितः ।
दुष्प्रवेशो गुदभ्रंशो विशत्याशु न संशयः ॥ २८ ॥[§ 6803]

मूषिकाणां वसाभिर्वा गुदे सम्यक्प्रलेपनम् ।
स्विन्नमूषिकमांसेन चाथवा स्वेदयेद्गुदम् ॥ २९ ॥[§ 6805]

६

चाङ्गेरीकोलदध्यम्लनागरक्षारसंयुतम् ।
घृतमुत्क्वथितं पेयं गुदभ्रंशरुजापहम् ।
शुण्ठीक्षारावत्र कल्कौ शिष्टं तु द्रवमिष्यते ॥ ३० ॥[§ 6807]
cakradatta-१८९३

७

क्षीरे महत्पञ्चमूलं मूषिकामन्तवर्जिताम् ।

पक्त्वा तस्मिन्पचेत्तैलं वातघ्नौषधसाधितम् ॥ ३१ ॥[§ 6808]

गुदभ्रंशमिदं तैलं पानाभ्यङ्गात्प्रसाधयेत् ॥ ३२ ॥[§ 6809]

८

स्वेदोपनाहं परिकर्तिकायां
कृत्वा समभ्यज्य घृतेन पश्चात् ।
प्रवेशयेच्चर्म शनैः प्रशिष्टै-
र्मांसैः सुखोष्णैरुपनाहयेच्च ॥ ३३ ॥[§ 6812]

स्नेहस्वेदैस्तथैवैनां चिकित्सेदवपाटिकाम् ।
निरुद्धप्रकशे नाडीं द्विमुखीं कनकादिजाम् ॥ ३४ ॥[§ 6814]

क्षिप्त्वा त्यक्त्वा चुल्लकादिस्नेहेन परिषेचयेत् ।
तैलेन वा वचादारुगन्धैः सिद्धेन च व्यहात् ॥ ३५ ॥[§ 6816]

पुनः स्थूलतरा नाडी देया स्रोतोविवृद्धये ।
शस्त्रेण सेवनीं त्यक्त्वा भित्त्वा व्रणवदाचरेत् ॥ ३६ ॥[§ 6818]

स्निग्धं च भोजनं बद्धे गुदेऽप्येष क्रियाक्रमः ।
चर्मकीलं जतुमणिं मसकांस्तिलकालकान् ॥ ३७ ॥[§ 6820]

उद्धृत्य शस्त्रेण दहेत्क्षाराग्निभ्यामशेषतः ।
रुबुनालस्य चूर्णेन धर्षी मसकनाशनः ॥ ३८ ॥[§ 6822]

cakradatta-१८९३

८

निर्मोकभस्मघर्षाद्वा मसः शान्तिं व्रजेत्सदा ।
युवानपिडकान्यच्छनीलिकाव्यङ्गशर्कराः ॥ ३९ ॥[§ 6823]

शिराव्यधैः प्रलेपैश्च जयेदभ्यञ्जनैस्तथा ।
लोध्रधान्यवचालेपस्तारुण्यपिडकापहः ॥ ४० ॥[§ 6825]

तद्वद्गोरोचनायुक्तं मरिचं सुखलेपतः ।
सिद्धार्थकवचालोध्रसैन्धवैश्च प्रलेपनम् ॥ ४१ ॥[§ 6827]

वमनं च निहन्त्याशु पिडकां यौवनोद्भवाम् ।
व्यङ्गेषु चार्जुनत्वग्वा मञ्जिष्ठा वा समाक्षिका ॥ ४२ ॥[§ 6829]

लेपः सनवनीता वा श्वेताश्वखुरजा मसी ।

रक्तचन्दनमञ्जिष्ठालोध्रकुष्ठप्रियङ्गवः ॥ ४३ ॥[§ 6831]

वटाङ्कुरमसूराश्च व्यङ्गघ्ना मुखकान्तिदाः ।
व्यङ्गानां लेपनं शस्तं रुधिरेण शशस्य च ॥ ४४ ॥[§ 6833]

मसूरैः सर्पिषा पिष्टैर्लिप्तमास्यं पयोऽन्वितैः ।
सप्ताहाद्य भवेत्सत्यं पुण्डरीकदलप्रभम् ॥ ४५ ॥[§ 6835]

मातुलुङ्गजटासर्पिःशिलागोशकृतो रसः ।
मुखकान्तिकरो लेपः पिडकातिलकालजित् ॥ ४६ ॥[§ 6837]

नवनीतगुडक्षौद्रकोलमज्ज्प्रलेपनम् ।
व्यङ्गजिद्वरुणत्वग्वा छागक्षीरप्रपेषिता ॥ ४७ ॥[§ 6839]

जातीफलकल्कलेपो नीलिव्यङ्गादिनाशनः ।
सायं च कटुतैलेनाभ्यङ्गो वक्त्रप्रसादनः ॥ ४८ ॥[§ 6841]

cakradatta-१८९३

९

कालीयकोत्पलामय-
दधिसरबदरास्थिमध्यफलिनीभिः ।
लिप्तं भवति च वदनं
शशिप्रभं सप्तरात्रेण ॥ ४९ ॥[§ 6844]

तुषरहितमसृणयव-
चूर्णसयष्टीमधुकलोध्रलेपेन ।
भवति मुखं परिनिर्जित-
चामीकरचारुसौभाग्यम् ॥ ५० ॥[§ 6848]

रक्षोघ्नशर्वरीद्वयं
मञ्जिष्ठागैरिकाह्वयैस्तु पयः ।
सिद्धेन लिप्तमानन-
मुद्यद्विधुबिम्बवद्विभाति ॥ ५१ ॥[§ 6852]

परिणतदधिशरपुंखैः
कुवलयदलकुष्ठचन्दनोशीरैः ।
मुखकमलकान्तिकारी
भ्रुकुटीतिलकालकाञ्जयति ॥ ५२ ॥[§ 6856]

cakradatta-१८९३

१०

हरिद्राद्वययष्ट्याह्वकालीयककुचन्दनैः ।
प्रपौण्डरीकमञ्जिष्ठापद्मपद्मककुङ्कुमैः ॥ ५३ ॥§ 6857

कपित्थतिन्दुकप्लक्षवटपत्रैः पयोऽन्वितैः ।
लेपयेत्कल्कितैरेभिस्तैलं वाभ्यञ्जनं चरेत् ॥ ५४ ॥§ 6859

पिप्लवं नीलिकाव्यङ्गांस्तिलकान्मुखदूषिकान् ।
नित्यसेवी जयेत्क्षिप्रं मुखं कुर्यान्मनोरमम् ॥ ५५ ॥§ 6861

११

मधुकस्य कषायेण तैलस्य कुडवं पचेत् ।
कल्कैः प्रियङ्गुमञ्जिष्ठाचन्दनोत्पलकेशरैः ॥ ५६ ॥§ 6862

कनकं नाम तत्तैलं मुखकान्तिकरं परम् ।
अभीरुनीलिकाव्यङ्गशोधनं परमर्चितम् ॥ ५७ ॥§ 6864

१२

मञ्जिष्ठा मधुकं लाक्षा मातुलुङ्गं सयष्टिकम् ।
कर्षप्रमाणैरेतैस्तु तैलस्य कुडवं तथा ॥ ५८ ॥§ 6865

आजं पयस्तद्द्विगुणं शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ।
नीलिकापिडकाव्यङ्गानभ्यङ्गादेव नाशयेत् ॥ ५९ ॥§ 6867

मुखं प्रसन्नोपचितं वलीपलितवर्जितम् ।
सप्तरात्रप्रयोगेण भवेत्कनकसन्निभम् ॥ ६० ॥§ 6869

cakradatta-१८९३

१३

कुङ्कुमं चन्दनं लाक्षा मञ्जिष्ठा मधुयष्टिका ।
कालीयकमुशीरं च पद्मकं नीलमुत्पलम् ॥ ६१ ॥§ 6870

न्यग्रोधपादाः प्लक्षस्य शुङ्गाः पद्मस्य केशरम् ।
द्विपञ्चमूलसहितैः कषायैः पलिकैः पृथक् ॥ ६२ ॥§ 6872

जलाढकं विपक्तव्यं पादशेषमथोद्धरेत् ।
मञ्जिष्ठा मधुकं लाक्षा पत्तङ्गं मधुयष्टिका ॥ ६३ ॥§ 6874

कर्षप्रमाणैरेतैस्तु तैलस्य कुडवं तथा ।

अजाक्षीरं तद्द्विगुणं शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ॥ ६४ ॥[§ 6876]

सम्यक्पक्वं परं ह्येतन्मुखवर्णप्रसादनम् ।
नीलिकापिडकाव्यङ्गानभ्यङ्गादेव नाशयेत् ॥ ६५ ॥[§ 6878]

सप्तरात्रप्रयोगेण भवेत्काञ्चनसन्निभम् ।
कुङ्कुमाद्यमिदं तैलमश्विभ्यां निर्मितं पुरा ॥ ६६ ॥[§ 6880]

१४

कुङ्कुम किंशुकं लाक्षा मञ्जिष्ठा रक्तचन्दनम् ।
कालीयकं पद्मकं च मातुलुङ्गस्य केशरम् ॥ ६७ ॥[§ 6881]

कुसुम्भं मधुयष्टीकं फलिनी मदयन्तिका ।
निशे द्वे रोचना पद्ममुत्पलं च मनःशिला ॥ ६८ ॥[§ 6883]

काकोल्यादिसमायुक्तैरेतैरक्षसमैर्भिषक् ।
लाक्षारसपयोभ्यां च तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ६९ ॥[§ 6885]

कुङ्कुमाद्यमिदं तैलं चाभ्यङ्गात्काञ्चनोपमम् ।
करोति वदनं सद्यः पुष्टिलावण्यकान्तिदम् ।
सौभाग्यलक्ष्मीजननं वशीकरणमुत्तमम् ॥ ७० ॥[§ 6888]

cakradatta-१८९३

१५

मधुकं चन्दनं कङ्गु सर्षपं पद्मकं तथा ।
कालीयकं हरिद्राच लोध्रमेभिश्च कल्कितैः ॥ ७१ ॥[§ 6889]

विपचेद्धि घृतं वैद्यस्तत्पक्वं वस्त्रगालितम् ।
पादांशं कुङ्कुमं सिक्थं क्षिप्त्वा मन्दानले पचेत् ॥ ७२ ॥[§ 6891]

तत्सिद्धं शिशिरे नीरे प्रक्षिप्याकर्षयेत्ततः ।
तदेतद्वर्णकं नाम घृतं वर्णप्रसादनम् ॥ ७३ ॥[§ 6893]

अनेनाभ्यासलिप्तं हि वलीभूतमपि क्रमात् ।
निष्कलङ्केन्दुबिम्बाभं स्याद्विलासवतीमुखम् ॥ ७४ ॥[§ 6895]

अरूंषिकायां रुधिरेऽवसिक्ते
शिराव्यधेनाथ जलौकसा वा ।
निम्बाम्बुसिक्तैः शिरसि प्रलेपो

देयोऽश्ववर्चोरससैन्धवाभ्याम् ॥ ७५ ॥§ 6899

पुराणमथ पिण्याकं पुरीषं कुक्कुटस्य वा ।
मूत्रपिष्टं प्रलेपोऽयं शीघ्रं हन्यादरूंषिकाम् ॥ ७६ ॥§ 6901

अरूंषिघ्नं भृष्टकुष्टचूर्णं तैलेन संयुतम् ।
cakradatta-१८९३ [१६]हरिद्राद्वयभूनिम्बत्रिफलारिष्टचन्दनैः ।
एतत्तैलमरूंषीणां सिद्धमभ्यञ्जने हितम् ॥ ७७ ॥§ 6904

दारणे तु शिरां विध्येत्स्निग्धां स्विन्नां ललाटजाम् ।
अवपीडाशिरोबस्तीनभ्यङ्गांश्चावचारयेत् ॥ ७८ ॥§ 6906

कोद्रवाणां तृणक्षारपानीयं परिधावने ।
कार्यो दारणके मूर्ध्नि प्रलेपो मधुसंयुतः ॥ ७९ ॥§ 6908

प्रियालबीजमधुककुष्टमिश्रैः ससैन्धवैः ।
काञ्जिकस्था त्रिसप्ताहं माषा दारणकापहा ॥ ८० ॥§ 6910

सह नीलोत्पलकेशरयष्टी
मधुकतिलैः सदृशमामलकम् ।
चिरजातमपि च शीर्षे
दारणरोगं शमं नयति ॥ ८१ ॥§ 6914

१७

त्रिफलाद्या रजोमांसीमार्कवोत्पलशारिवैः ।
ससैन्धवैः पचेत्तैलमभ्यङ्गाद्दुक्थिकां जयेत् ॥ ८२ ॥§ 6915

चित्रकं दन्तिमूलं च कोषातकीसमन्वितम् ।
कल्कं पिष्ट्वा पचेत्तैलं केशदद्रुविनाशनम् ॥ ८३ ॥§ 6917

गुञ्जाफलैः शृतं तैलं भृङ्गराजरसेन तु ।
कण्डूदारणहृत्कुष्ठकपालव्याधिनाशनम् ॥ ८४ ॥§ 6919
cakradatta-१८९३

१८

भृङ्गराजत्रिफलोत्पलशारि
लौहपुरीषसमन्वितकारि ।
तैलमिदं पच दारणहारि
कुञ्चितकेशघनस्थिरकारि ॥ ८५ ॥§ 6922

प्रपौण्डरीकमधुकपिप्पलीचन्दनोत्पलैः ।
कार्षिकैस्तैलकुडवं तैर्द्विरामलकीरसः ॥ ८६ ॥§ 6924

साध्यः सप्रतिमर्शः स्यात्सर्वशीर्षगदापहः ।
१९
मालतीकरवीराग्निनक्तमालविपाचितम् ॥ ८७ ॥§ 6926

तैलमभ्यञ्जने शस्तमिन्द्रलुप्तापहं परम् ।
इदं हि त्वरितं हन्ति दारुणं नियतं नृणाम् ॥ ८८ ॥§ 6928

धात्र्याम्रमज्जलेपात्स्यात्स्थिरोरुस्निग्धकेशता ।
इन्द्रलुप्ते शिरां विद्धा शिलाकासीसतुत्थकैः ॥ ८९ ॥§ 6930

लेपयेत्परितः कल्कैस्तैलं चाभ्यञ्जने हितम् ।
कुटन्नटशिखीजातीकरञ्जकरवीरजैः ॥ ९० ॥§ 6932

अवगाढपदं चैव प्रच्छयित्वा पुनः पुनः ।
गुञ्जाफलैश्चिरं लिम्पेत्केशभूमिं समन्ततः ॥ ९१ ॥§ 6934

हस्तिदन्तमसीं कृत्वा मुख्यं चैव रसाञ्जनम् ।
लोमान्यनेन जायन्ते नृणां पाणितलेष्वपि ॥ ९२ ॥§ 6936

भल्लातकबृहतीफलगुञ्जामूलफलेभ्य एकेन ।
मधुसहितेन विलिप्तं सुरपतिलुप्तं शमं याति ॥ ९३ ॥§ 6938

बृहतीफलरसपिष्टं गुञ्जाफलमूलं चैन्द्रलुप्तस्य ।
कनकनिघृष्टस्य सतो दातव्यं प्रच्छितस्य सदा ॥ ९४ ॥§ 6940

घृष्टस्य कर्कशैः पत्रैरिन्द्रलुप्तस्य गुण्डनम् ।
चूर्णितैर्मरिचैः कायमिन्द्रलुप्तनिवारणम् ॥ ९५ ॥§ 6942
cakradatta-१८९३

छागक्षीररसाञ्जन-
पुटदग्धगजेन्द्रदन्तमसीलिप्ताः ।
जायन्ते सप्तरात्रात्
खल्यामपि कुञ्चिताश्चिकुराः ॥ ९६ ॥§ 6946

मधुकेन्दीवरमूर्वा
तिलाज्यगोक्षीरभृङ्गलेपेन ।
अचिराद्भवन्ति घनकेशा
दृढमूकायतानृजवः ॥ ९७ ॥§ 6950

२०
स्नुहीपयः पयोऽर्कस्य मार्कवो लाङ्गलीविषम् ।
मूत्रमाजं सगोमूत्रं रक्तिका सेन्द्रवारुणी ॥ ९८ ॥§ 6951

सिद्धार्थं तीक्ष्णतैलं च गर्भं दत्त्वा विपाचितम् ।
वह्निना मृदुना पक्वं तैलं खालित्यनाशनम् ॥ ९९ ॥§ 6953
cakradatta-१८९३

कूर्मपृष्ठसमानापि रुज्याया रोमतस्करी ।
दिग्धा सानेन जायेत ऋक्षशारीरलोमशा ॥ १०० ॥§ 6955

२१
वटावरोहकेशिन्योश्चूर्णेनादित्यपाचितम् ।
गुडूचीस्वरसे तैलं चाभ्यङ्गात्केशरोपणम् ॥ १०१ ॥§ 6956

२२
चन्दनं मधुकं मूर्वा त्रिफला नीलमुत्पलम् ।
कान्ता वटावरोहश्च गुडूची विसमेव च ॥ १०२ ॥§ 6957

लौहचूर्णं तथा केशी शाविरे द्वे तथैव च ।
मार्कवस्वरसेनैव तैलं मृद्वग्निना पचेत् ॥ १०३ ॥§ 6959

शिरस्युत्पतिताः केशा जायन्ते घनकुञ्चिताः ।
दृढमूलाश्च स्निग्धाश्च तथा भ्रमरसन्निभाः ।
नस्येनाकालपलितं निहन्यात्तैलमुत्तमम् ॥ १०४ ॥§ 6962

२३
तैलं सयष्टीमधुकैः क्षीरे धात्रीफलैः शृतम् ।
नस्ये दत्तं जनयति केशाञ्श्मश्रूणि चाप्यथ ॥ १०५ ॥§ 6963

त्रिफला नीलिनीपत्रं लोहं भृङ्गरजःसमम् ।
अविमूत्रेण संयुक्तं कृष्णीकरणमुत्तमम् ॥ १०६ ॥§ 6965

त्रिफलाचूर्णसंयुक्तं लोहचूर्णं विनिक्षिपेत् ।
ईषत्पक्के नारीकेले भृङ्गराजरसान्विते ॥ १०७ ॥§ 6967
cakradatta-१८९३

मासमेकं तु निक्षिप्य सम्यग्गर्भात्समुद्धरेत् ।
ततः शिरो मुण्डयित्वा लेपं दद्याद्भिषग्वरः ॥ १०८ ॥§ 6969

संवेष्ट्य कदलीपत्रैर्मोचयेत्सप्तमे दिने ।
क्षालयेत्त्रिफलाक्वाथैः क्षीरमांसरसाशिनः ॥ १०९ ॥§ 6971

कपालरञ्जनं चैतत्कृष्णीकरणमुत्तमम् ।
उत्पलं पयसा सार्धं मासं भूमौ निधापयेत् ॥ ११० ॥§ 6973

केशानां कृष्णकरणं स्नेहनं च विधीयते ।
भृङ्गपुष्पं जवापुष्पं मेषीदुग्धप्रपेषितम् ॥ १११ ॥§ 6975

तेनैवालोडितं लौहपात्रस्थं भूम्यधः कृतम् ।
सप्ताहादुद्धृतं पश्चाद्भृङ्गराजरसेन तु ॥ ११२ ॥§ 6977

आलोड्याभ्यज्य च शिरो वेष्टयित्वा वसेन्निशाम् ।
प्रातस्तु क्षालनं कार्यमेवं स्यान्मूर्धरञ्जनम् ।
एवं सिन्दूरबालाम्बशङ्खभृङ्गरसैः क्रिया ॥ ११३ ॥§ 6980

२४

नवदग्धशङ्खचूर्णं
काञ्जिकसिक्तं हि सीसकं घृष्ट्वा ।
लेपात्कचानर्कदलव-
बद्धान् शुभ्रान्करोति नीलतरान् ॥ ११४ ॥§ 6983

cakradatta-१८९३

लोहमलामलकल्कैः
सजवाकुसुमैर्नरः सदा स्नायी ।
पलितानीह न पश्यति
गङ्गास्नायीव नरकाणि ॥ ११५ ॥§ 6987

निम्बस्य बीजानि हि भावितानि
भृङ्गस्य तोयेन तथाशनस्य ।
तैलं तु तेषां विनिहन्ति नस्या-
द्दुग्धान्नभोक्तुः पलितं समूलम् ॥ ११६ ॥§ 6991

निम्बस्य तैलं प्रकृतिस्थमेव
नस्ये निषिक्तं विधिना यथावत् ।
मासेन गोक्षीरभुजो नरस्य

जराग्रभूतं पलितं निहन्ति ॥ ११७ ॥[§ 6995]

क्षीरात्समार्कवरसाद्विप्रस्थे मधुकात्पले ।
तैलस्य कुडवं पक्कं तन्नस्यं पलितापहम् ॥ ११८ ॥[§ 6997]

२५

आदित्यवल्लिमूलानि कृष्णशैरीयकस्य च ।
सुरसस्य च पत्राणि फलं कृष्णाशनस्य च ॥ ११९ ॥[§ 6998]

मार्कवं काकमाची च मधुकं देवदारु च ।
पृथग्दशपलांशानि पिप्पल्यत्रिफलाञ्जनम् ॥ १२० ॥[§ 7000]

प्रपौण्डरीकं मञ्जिष्ठालोध्रं कृष्णागुरूत्पलम् ।
आम्रास्थिकर्दमः कृष्णो मृणाली रक्तचन्दनम् ॥ १२१ ॥[§ 7002]

cakradatta-१८९३

नीलीभल्लातकास्थीनि कासीसं मदयन्तिका ।
सोमराज्यशनः शस्त्रं कृष्णो पिण्डीतचित्रकौ ॥ १२२ ॥[§ 7004]

पुष्पाण्यर्जुनकाश्मर्योश्चाम्रजम्बूफलानि च ।
पृथक्पश्चपलैर्भागैः सुपिष्टैराढकं पचेत् ॥ १२३ ॥[§ 7006]

बैभीतकस्य तैलस्य धात्रीरसचतुर्गुणम् ।
कुर्यादादित्यपाकं वा यावच्छुष्को भवेद्रसः ॥ १२४ ॥[§ 7008]

लोहपात्रे ततः पूतं संशुद्धमुपयोजयेत् ।
पाने नस्यक्रियायां च शिरोऽभ्यङ्गे तथैव च ॥ १२५ ॥[§ 7010]

एतचाक्षुष्यमायुष्यं शिरसः सर्वरोगनुत् ।
महानीलमिति ख्यातं पलितघ्नमनुत्तमम् ॥ १२६ ॥[§ 7012]

२६

भृङ्गराजरसे पक्कं शिखिपित्तेन कल्कितम् ।
घृतं नस्येन पलितं हन्यात्सप्ताहयोगतः ॥ १२७ ॥[§ 7013]

काञ्जिकपिष्टशैलुकमञ्जि सच्छिद्रलौहगे ।
यदर्कतापात्पतति तैलं तन्नस्यम्रक्षणात् ॥ १२८ ॥[§ 7015]

केशा नीलालिसङ्काशाः सद्यः स्निग्धा भवन्ति च ।

नयनश्रवणग्रीवादन्तरोगांश्च हन्त्यदः ॥ १२९ ॥[§ 7017]

कासीसं रोचनातुल्यं हरितालं रसाञ्जनम् ।
अम्लपिष्टैः प्रलेपोऽयं वृषकच्छ्वहिपूतयोः ॥ १३० ॥[§ 7019]

पटोलपत्रत्रिफलारसाञ्जनविपाचितम् ।
पीतं घृतं निहन्त्याशु कृच्छ्रामप्यहिपूतनाम् ॥ १३१ ॥[§ 7021]
cakradatta-१८९३

रजनीमार्कवमूलं पिष्टं शीतेन वारिणा तुल्यम् ।
हन्ति विसर्पं लेपाद्वराहदशनाह्वयं घोरम् ॥ १३२ ॥[§ 7023]

नागकेशरचूर्णं वा शतधौतेन सर्पिषा ।
पिष्ट्वा लेपो विधातव्यो दाहे हर्षे च पादयोः ॥ १३३ ॥[§ 7025]

५५ Adhikāra ५५

१
ओष्ठप्रकोपे वातोत्थे शाल्वनेनोपनाहनम् ।
मस्तिष्के चैव नस्ये च तैलं वातहरैः शृतम् ।
स्वेदोऽभ्यङ्गः स्नेहपानं रसायनमिहेष्यते ॥ १ ॥[§ 7027]

श्रीवेष्टकं सर्जरसं गुग्गुलुं सुरदारु च ।
यष्टिमधुकचूर्णं च विदध्यात्प्रतिसारणम् ॥ २ ॥[§ 7029]

वेधं शिराणां वमनं विरेकं
तिक्तस्य पानं रसभोजनं च ।
शीताम्प्रलेपान्परिषेचनं च
पित्तोपसृष्टेष्वधरेषु कुर्यात् ॥ ३ ॥[§ 7033]

पित्तरक्ताभिघातोत्थाञ्जलौकाभिरुपाचरेत् ।
पित्तविद्रधिवच्चापि क्रियां कुर्यादशेषतः ॥ ४ ॥[§ 7035]
cakradatta-१८९३

शिरोविरेचनं धूमः स्वेदः कवलधारणम् ।
हृतरक्ते प्रयोक्तव्यमोष्ठकोपे कफात्मके ॥ ५ ॥[§ 7037]

त्रिकटुः सर्जिकाक्षारः क्षारश्च यावशूकजः ।
क्षौद्रयुक्तं विधातव्यमेतच्च प्रतिसारणम् ।
मेदोजे स्वेदिते भिन्ने शोधिते ज्वलनो हितः ॥ ६ ॥[§ 7040]

प्रियङ्गुत्रिफलालोध्रं सक्षौद्रं प्रतिसारणम् ।
हितं च त्रिफलाचूर्णं मधुयुक्तं प्रलेपनम् ॥ ७ ॥[§ 7042]

सर्जरसकनकगैरिक-
धन्याकघृततैलसिन्धुसंयुक्तम् ।
सिद्धं सिक्थकमधुरे
स्फुटितोच्चटिते व्रणं हरति ॥ ८ ॥[§ 7046]

२

शीतादे हृतरक्ते तु तोये नागरसर्षपान् ।
निःक्वाथ्य त्रिफलां चापि कुर्याद्गण्डूषधारणम् ॥ ९ ॥[§ 7047]

प्रिङ्गयवश्च मुस्ता च त्रिफला च प्रलेपनम् ॥ १० ॥[§ 7048]
cakradatta-१८९३

कुष्टं दार्वीमब्दलोध्रं समङ्गा
पाठा तिक्ता तेजनी पीतिका च ।
चूर्णं शस्तं घर्षणं तद्द्विजानां
रक्तस्रावं हन्ति कण्डूं रुजां च ॥ ११ ॥[§ 7052]

चलदन्तस्थिरकरं कार्यं बकुलचर्वणम् ।
आर्तगलदलक्वाथगण्डूषो दन्तचालनुत् ॥ १२ ॥[§ 7054]

दन्तचाले हितं श्रेष्ठं तिलोग्राचर्वणं सदा ।
दन्तपुप्पुटके कार्यं तरुणे रक्तमोक्षणम् ॥ १३ ॥[§ 7056]

सपञ्चलवणः क्षारः सक्षौद्रः प्रतिसारणम् ।
दन्तानां तोदहर्षे च वातघ्नाः कवला हिताः ॥ १४ ॥[§ 7058]

दन्तचाले तु गण्डूषो बकुलत्वक्कृतो हितः ।
माक्षिकं पिप्पलीसर्पिर्मिश्रितं धारयेन्मुखे ॥ १५ ॥[§ 7060]

दन्तशूलहरं प्रोक्तं प्रधानमिदमौषधम् ।
विस्राविते दन्तवेष्टे व्रणं तु प्रतिसारयेत् ॥ १६ ॥[§ 7062]

लोध्रपत्तुङ्गमधुकलाक्षाचूर्णैर्मधूत्तरैः ।
गण्डूषे क्षीरिणो योज्याः सक्षौद्रघृतशर्कराः ॥ १७ ॥§ 7064
cakradatta-१८९३

३

शैशिरे हृतरक्ते च लोध्रमुस्तरसाञ्जनैः ।
सक्षौद्रैः शस्यते लेपो गण्डूषे क्षीरिणो हिताः ॥ १८ ॥§ 7065

क्रियां परिदरे कुर्याच्छीतादोक्तां विचक्षणः ।
संशोध्योभयतः कार्यं शिरश्चोपकुशे ततः ॥ १९ ॥§ 7067

काकोदुम्बरिकागोजीपत्रैर्विस्रावयेद्भिषक् ।
क्षौद्रयुक्तैश्च लवणैः सव्योषैः प्रतिसारयेत् ॥ २० ॥§ 7069

पिप्पल्यः सर्षपाः श्वेता नागरं नैचुलं फलम् ।
सुखोदकेन संगृह्य कवलं तस्य योजयेत् ॥ २१ ॥§ 7071

शस्त्रेण दन्तवैदर्भे दन्तमूलानि शोधयेत् ।
ततः क्षारं प्रयुञ्जीत क्रियाः सर्वाश्च शीतलाः ॥ २२ ॥§ 7073

उद्धृत्याधिकदन्तं तु ततोऽग्निमवचारयेत् ।
क्रिमिदन्तकवच्चात्र विधिः कार्यो विजानता ।
छित्त्वाधिमांसं सक्षौद्रैरेतैश्चूर्णैरुपाचरेत् ॥ २३ ॥§ 7076

पाठावचातेजोवतीसर्जिकायावशूकजैः ।
क्षौद्रद्वितीयाः पिप्पल्यः कवलश्चात्र कीर्तितः ॥ २४ ॥§ 7078

पटोलनिम्बत्रिफलाकषायश्चात्र धावने ।
शिरोविरेकश्च हितो धूमो वैरेचनश्च यः ॥ २५ ॥§ 7080

नाडीव्रणहरं कर्म दन्तनाडीषु कारयेत् ।
यं दन्तमधिजायेत नाडी तद्दन्तमुद्धरेत् ॥ २६ ॥§ 7082
cakradatta-१८९३

४

छित्त्वाधिमांसं शस्त्रेण यदि नोपरिजो भवेत् ।
शोधयित्वा दहेच्चापि क्षारेण ज्वलनेन वा ॥ २७ ॥§ 7083

गतिर्हिनस्ति हन्वस्थि दशने समुपेक्षिते ।
तस्मात्समूलं दशनमुद्धरेद्भग्नमस्थि च ॥ २८ ॥[§ 7085]

उद्धृते तूत्तरे दन्ते शोणितं संप्रसिच्यते ।
रक्ताभियोगात्पूर्वोक्ता घोरा रोगा भवन्ति च ॥ २९ ॥[§ 7087]

चलमप्युत्तरं दन्तमतो नापहरेद्भिषक् ।
कषायं जातीमदनकटुकस्वादुकण्टकैः ॥ ३० ॥[§ 7089]

लोध्रखदिरमञ्जिष्ठायष्ट्याह्वैश्चापि यत्कृतम् ।
तैलं संशोधनं तद्धि हन्याद्दन्तगतां गतिम् ॥ ३१ ॥[§ 7091]

कषायं परतः कृत्वा पिष्ट्वा लोध्रादिकल्कितम् ।
कण्टकीमदनो योज्यः स्वादुकण्टो विकङ्कतः ॥ ३२ ॥[§ 7093]

सुखोष्णाः स्नेहकवलाः सर्पिषस्त्रैवृतस्य वा ।
निर्यूहाश्चानिलघ्नानां दन्तहर्षप्रमर्दनाः ॥ ३३ ॥[§ 7095]

स्नैहिकश्च हितो धूमो नस्यं स्नैहिकमेव च ।
अहिंसन्दन्तमूलानि शर्करामुद्धरेद्भिषक् ॥ ३४ ॥[§ 7097]

लाक्षाचूर्णैर्मधुयुतैस्ततस्तां प्रतिसारयेत् ।
हन्तहर्षक्रियां चापि कुर्यान्निरवशेषतः ॥ ३५ ॥[§ 7099]
cakradatta-१८९३

५

कपालिकाः कृच्छ्रसाध्यास्तत्राप्येषा क्रियामता
जयेद्विस्रावणैः स्विन्नमचलं क्रिमिदन्तकम् ॥ ३६ ॥[§ 7100]

तथावपीडैर्वातघ्नैः स्नेहगण्डूषधारणैः ।
भद्रदार्वादिवर्षाभूलेपैः सिग्धैश्च भोजनैः ।
हिङ्गु सोष्णं तु मतिमान्क्रिमिदन्तेषु दापयेत् ॥ ३७ ॥[§ 7103]

बृहतीभूमिकदम्बक-
पञ्चाङ्गुलिकण्टकारिकाथैः ।
गण्डूषस्तैलयुतः
क्रिमिदन्तकवेदनाशमनः ॥ ३८ ॥[§ 7107]

नीलीवायसजङ्घा-
स्नुग्दुग्धीनां तु मूलमेकैकम् ।
संचर्व्य दशनविधृतं
दशनक्रिमिपातनं प्राहुः ॥ ३९ ॥[§ 7111]

चलमुद्धृत्य वा स्थानं दहेत्तु शुषिरस्य वा ।[§ 7112]
cakradatta-१८९३

६

ततो विदारीयष्ट्याह्वशृङ्गाटककशेरुभिः ।
तैलं दशगुणं क्षीरं सिद्धं नस्ये तु योजयेत् ॥ ४० ॥[§ 7113]

हनुमोक्षे समुद्दिष्टा कार्या चार्दितवत्क्रिया ।
फलान्यम्लानि शीताम्बु रुक्षान्नं दन्तधावनम् ॥ ४१ ॥[§ 7115]

तथातिकठिनाभक्ष्यान्दन्तरोगी विवर्जयेत् ।
सप्तच्छदार्कदुग्धाभ्यां पूरणं क्रिमिदन्तनुत् ॥ ४२ ॥[§ 7117]

जीवनीयेन दुग्धेन क्रिमिरन्ध्रप्रपूरणम् ।
अर्कक्षीरेणैवमेकयोगः सद्भिः प्रशस्यते ॥ ४३ ॥[§ 7119]

द्रोणपुष्पीद्रवः फेनमधुतैलसमायुतः ।
क्रिमिदन्तविनाशाय कार्यं कर्णस्य पूरणम् ॥ ४४ ॥[§ 7121]

पटोलकटुकाव्योषपाठासैन्धवभार्गिकैः ।
चूर्णैर्मधुयुतो लेपः कवलो मधुतैलकैः ।
जिह्वारोगेषु कर्तव्यं विधानमिदमौषधम् ॥ ४५ ॥[§ 7124]

मुस्तामधुकनिर्गुण्डीखदिरोशीरदारुभिः ।
समञ्जिष्ठाविडङ्गैश्च सिद्धं तैलं हरेत्क्रिमीन् ॥ ४६ ॥[§ 7126]

७

ओष्ठप्रकोपेऽनिलजे यदुक्तं प्राक् चिकित्सितम् ।
कण्टकेष्वनिलोत्थेषु तत्कार्यं भिषजा खलु ॥ ४७ ॥[§ 7127]

पित्तजेषु निघृष्टेषु निस्रुते दुष्टशोणिते ।
प्रतिसारणगण्डूषान्नस्यं च मधुरं हितम् ॥ ४८ ॥[§ 7129]
cakradatta-१८९३

कण्टकेषु कफोत्थेषु लिखितेष्वसृजः क्षये ।
पिप्पल्यादिर्मधुयुतः कार्यं तु प्रतिसारणम् ॥ ४९ ॥[§ 7131]

गृह्णीयात्कवलान्वापि गौरसर्षपसैन्धवैः ।
पटोलनिम्बवार्ताकुक्षारयूषैश्च भोजयेत् ॥ ५० ॥[§ 7133]

जिह्वाजाड्यं चिरजं
माणकभस्मलवणघर्षणं हन्ति ।
ईषत्स्नुक्क्षीराक्तं
जम्बीराद्यम्लचर्वणं वापि ॥ ५१ ॥[§ 7137]

कर्कटाङ्घ्रिक्षीरपक्वघृताभ्यङ्गेन नश्यति ।
दन्तशब्दः कर्कटाङ्घ्रिलेपाद्वा दन्तयोजितात् ॥ ५२ ॥[§ 7139]

उपजिह्वां तु संलिख्य क्षारेण प्रतिसारयेत् ।
शिरोविरेकगण्डूषधूमैश्चैनामुपाचरेत् ॥ ५३ ॥[§ 7141]

व्योषक्षाराभयावह्निचूर्णमेतत्प्रघर्षणम् ।
उपजिह्वाप्रशान्त्यर्थमेतैस्तैलं विपाचयेत् ॥ ५४ ॥[§ 7143]

छिन्नां घर्षेद्गलशुण्ठीं व्योषोग्राक्षौद्रसिन्धुजैः ।
कुष्ठोषणवचासिन्धुकणापाठाप्लवैरपि ॥ ५५ ॥[§ 7145]

सक्षौद्रैर्भिषजा कार्यं गलशुण्ठ्या विघर्षणम् ।
उपनासाव्यधो हन्ति गलशुण्ठीमशेषतः ॥ ५६ ॥[§ 7147]

गलशुण्ठीहरं तद्वच्छेफालीमूलचर्वणम् ।
वचामतिविषां पाठां रास्नां कटुकरोहिणीम् ।
निःक्वाथ्य पिचुमर्दं च कवलं तत्र योजयेत् ॥ ५७ ॥[§ 7150]
cakradatta-१८९३

८

क्षारसिद्धेषु मुद्गेषु यूषाश्चाप्यशने हिताः ।
तुण्डीकेर्यध्रुषे कूर्मे संघाते तालुपुप्पुटे ॥ ५८ ॥[§ 7151]

एष एव विधिः कार्यो विशेषः शस्त्रकर्मणि ।
तालुपाके तु कर्तव्यं विधानं पित्तनाशनम् ॥ ५९ ॥[§ 7153]

स्नेहस्वेदौ तालुशोषे विधिश्चानिलनाशनः ।
साध्यानां रोहिणीनां तु हितं शोणितमोक्षणम् ॥ ६० ॥[§ 7155]

छर्दनं धूमपानं च गण्डूषो नस्यकर्म च ।
घातिकीं तु हृते रक्ते लवणैः प्रतिसारयेत् ॥ ६१ ॥[§ 7157]

सुखोष्णांस्तैलकवलान्धारयेच्चाप्यभीक्ष्णशः ।
पतङ्गशर्कराक्षौद्रैः पैत्तिकीं प्रतिसारयेत् ॥ ६२ ॥[§ 7159]

द्राक्षापरूषकक्वाथो हितश्च कवलग्रहे ।
आगारधूमकटुकैः कफजां प्रतिसारयेत् ॥ ६३ ॥[§ 7161]

श्वेताविलङ्गदन्तीषु सिद्धं तैलं ससैन्धवम् ।
नस्यकर्मणि दातव्यं कवलं च कफोच्छ्रये ॥ ६४ ॥[§ 7163]

पित्तवत्साधयेद्वैद्यो रोहिणीं रक्तसंभवाम् ।
विस्राव्य कण्ठशालूकं साधयेत्तुण्डिकेरिवत् ॥ ६५ ॥[§ 7165]

एककालं यवान्नं च भुञ्जीत स्निग्धमल्पशः ।
उपजिह्विकवच्चापि साधयेदधिजिह्विकाम् ॥ ६६ ॥[§ 7167]

उन्नाम्य जिह्वामाकृष्य बडिशेनाधिजिह्विकाम् ।
छेदयेन्मण्डलाग्रेण तीक्ष्णोष्णैर्घर्षणादिभिः ॥ ६७ ॥[§ 7169]
cakradatta-१८९३

एकवृन्दं तु विस्राव्य विधिं शोधनमाचरेत् ।
शिलायुश्चापि यो व्याधिस्तं च शस्त्रेण साधयेत् ॥ ६८ ॥[§ 7171]

अमर्मस्थं सुपक्वं च भेदयेद्गलविद्रधिम् ।
कण्ठरोगेष्वसृङ्मोक्षस्तीक्ष्णैर्नस्यादिकर्म च ॥ ६९ ॥[§ 7173]

क्वाथपानं तु दार्वीत्वङ्निम्बतार्क्ष्यकलिङ्गजम् ।
हरीतकीकषायो वा पेयो माक्षिकसंयुतः ॥ ७० ॥[§ 7175]

कटुकातिविषादारुपाठामुस्तकलिङ्गकाः ।
गोमूत्रक्वथिताः पेयाः कण्ठरोगविनाशनाः ॥ ७१ ॥[§ 7177]
cakradatta-१८९३

९

गृहधूमो यवक्षारः पाठाव्योषरसाञ्जनम् ।
तेजोह्वात्रिफलालोहं चित्रकश्चेति चूर्णितम् ॥ ७२ ॥[§ 7178]

सक्षौद्रं धारयेदेतद्गलरोगविनाशनम् ।
कालकं नाम तच्चूर्णं दन्तजिह्वास्यरोगनुत् ॥ ७३ ॥[§ 7180]

पिप्पलीप्पिपलीमूलचव्यचित्रकनागरैः ।
सर्जिकाक्षारतुल्यांशैश्चूर्णोऽयं गलरोगनुत् ॥ ७४ ॥[§ 7182]

१०

मनःशिलायवक्षारो हरितालं ससैन्धवम् ।
दार्वीत्वक्चेति तच्चूर्णं माक्षिकेण समायुतम् ॥ ७५ ॥[§ 7183]

मूर्छितं घृतमण्डेन कण्ठरोगेषु धारयेत् ।
मुखरोगेषु च श्रेष्ठं पीतकं नाम कीर्तितम् ॥ ७६ ॥[§ 7185]

११

यवाग्रजं तेजवतीं सपाठां
रसाञ्जनं दारु निशां सकृष्णाम् ।
क्षौद्रेण कुर्याद्गुडिकां मुखेन
तां धारयेत्सर्वगलामयेषु ॥ ७७ ॥[§ 7188]

दशमूलं पिबेदुष्णं यूषं मूलकुलत्थयोः ।
क्षीरेक्षुरसगोमूत्रदधिमस्त्वम्लकाञ्जिकैः ॥ ७८ ॥[§ 7190]

विदध्यात्कवलान्वीक्ष्य दोषं तैलघृतैरपि ।
पञ्चकोलकतालीसपत्रैलामरिचत्वचः ॥ ७९ ॥[§ 7192]
cakradatta-१८९३

पलाशमुष्ककक्षारयवक्षाराश्च चूर्णिताः ।
गुडे पुराणे क्वथिते द्विगुणे गुडिकाः कृताः ॥ ८० ॥[§ 7194]

कर्कन्धुमात्राः सप्ताहं स्थिता मुष्ककभस्मनि ।
कण्ठरोगेषु सर्वेषु धार्याः स्युरमृतोपमाः ॥ ८१ ॥[§ 7196]

१२

मूत्रस्विन्नां शिवां तुल्यां मधुरीकुष्ठतालकैः ।
अभ्यस्य मुखरोगांस्तु जयेद्विरसतामपि ॥ ८२ ॥[§ 7197]

वातात्सर्वसरं चूर्णैर्लवणैः प्रतिसारयेत् ।

तैलं वातहरैः सिद्धं हितं कवलनस्ययोः ॥ ८३ ॥[§ 7199]

पित्तात्मके सर्वरसे शुद्धकायस्य देहिनः ।
सर्वपित्तहरः कार्यो विधिर्मधुरशीतलः ॥ ८४ ॥[§ 7201]

प्रतिसारणगण्डूषान्धूमं संशोधनानि च ।
कफात्मके सर्वसरे क्रमं कुर्यात्कफापहम् ॥ ८५ ॥[§ 7203]

मुखपाके शिरावेधः शिरःकायविरेचनम् ।
कार्यं च वहुधा नित्यं जातीपत्रस्य चर्वणम् ॥ ८६ ॥[§ 7205]

जातीपत्रामृताद्राक्षायासदार्वीफलत्रिकैः ।
क्वाथः क्षौद्रयुतः शीतो गण्डूषो मुखपाकनुत् ॥ ८७ ॥[§ 7207]

कृष्णजीरककुष्ठेंद्रयवानां चूर्णतस्त्र्यहात् ।
मुखपाके व्रणक्लेददौर्गन्ध्यमुपशाम्यति ॥ ८८ ॥[§ 7209]

रसाञ्जनं लोध्रमथाभयं च
मनःशिलानागरगैरिकं च ।
पाठा हरिद्रा गजपिप्पली च
स्याद्धारणं क्षौद्रयुतं मुखस्य ॥ ८९ ॥[§ 7213]
cakradatta-१८१३

१३

पटोलनिम्बजम्ब्वाम्रमालतीनवपल्लवाः ।
पञ्चपल्लवजः श्रेष्ठः कषायो मुखधावने ॥ ९० ॥[§ 7214]

पञ्चवल्ककषायो वा त्रिफलाक्वाथ एव वा ।
मुखपाकेषु सक्षौद्रः प्रयोज्यो मुखधावने ॥ ९१ ॥[§ 7216]

स्वरसः क्वथितो दार्व्या घनीभूतो रसक्रिया ।
सक्षौद्रा मुखरोगासृक्दोषनाडीव्रणापहा ॥ ९२ ॥[§ 7218]

सप्तच्छदोशीरपटोलमुस्त-
हरीतकीतिक्तकरोहिणीभिः ।
यष्ट्याह्वराजद्रुमचन्दनैश्च
क्वाथं पिबेत्पाकहरं मुखस्य ॥ ९३ ॥[§ 7222]

पटोलशुण्ठीत्रिफलाविशाला-
त्रायन्तितिक्ताद्विनिशामृतानाम् ।
पीतः कषायो मधुना निहन्ति
मुखे स्थितश्चास्यगदानशेषान् ॥ ९४ ॥§ 7226

क्वथितास्त्रिफलापाठामृद्वीकाजातिपल्लवाः ।
निषेव्या भक्षणीया वा त्रिफला मुखपाकहा ॥ ९५ ॥§ 7228

तिला नीलोत्पलं सर्पिः शर्करा क्षीरमेव च ।
cakradatta-१८९३ सक्षौद्रो दग्धवक्त्रस्य गण्डूषो दाहपाकनुत् ।
तैलेन काञ्जिकेनाथ गण्डूषश्चूर्णदाहहा ॥ ९६ ॥§ 7231

घनकुष्ठैलाधान्यकयष्टीमध्वेलवालुकाकवलः ।
वदनेऽतिपूतिगन्धं हरति सुरालशुनगन्धं च ॥ ९७ ॥§ 7233

१४

तुलां तथा नीलकुरंटकस्य
द्रोणेऽम्भसः संश्रपयेद्यथावत् ।
पूत्वा चतुर्भागरसे तु तैलं
पचेच्छनैरर्धपलप्रयुक्तैः ॥ ९८ ॥§ 7236

कल्कैरनन्ताखदिरारिमेद-
जम्ब्वाम्रयष्टीमधुकोत्पलानाम् ।
तत्तैलमाश्वेव धृतं मुखेन
स्थैर्यं द्विजानां विदधाति सद्यः ॥ ९९ ॥§ 7240
cakradatta-१८९३

१५

इरिमेदत्वक्पलशत-
मभिनवमापोत्थं खण्डशः कृत्वा ।
तोयाढकैश्चतुर्भि-
र्निःक्वाथ्य चतुर्थशेषेण ॥ १०० ॥§ 7243

तेन क्वाथेन मतिमा-
न्तैलस्यार्धाढकं शनैर्विपचेत् ।
कल्कैरक्षसमांशै-
र्मञ्जिष्ठालोध्रमधुकानाम् ॥ १०१ ॥§ 7247

इरिमेदखदिरकट्फल-

लाक्षान्यग्रोधमुस्तसूक्ष्मैलानाम् ।
कर्पूरागुरुपद्मक-
लवङ्गकंकोलजातीफलानाम् ॥ १०२ ॥[§ 7251]

पतङ्गगैरिकवराङ्गकुसुमधातकीनां च ।
सिद्धं भिषग्विदध्यादिदं मुखोत्थेषु रोगेषु ॥ १०३ ॥[§ 7253]

परिशीर्णदन्तविद्रधिशैशिरशीतादन्तहर्षेषु ।
क्रिमिदन्तदारणचलितप्रदुष्टमांसावशीर्णेषु ।
मुखदौर्गन्ध्ये कार्यं प्रागुक्तेष्वामयेषु तैलमिदम् ॥ १०४ ॥[§ 7256]

१६

तैलं लाक्षारसं क्षीरं पृथक्प्रस्थं समं पचेत् ।
चतुर्गुणेऽरिमक्क्वाथे द्रवैश्च पलसम्मितैः ॥ १०५ ॥[§ 7257]

लोध्रकट्फलमञ्जिष्ठापद्मकेशरपद्मकैः ।
चन्दनोत्पलयष्ट्याह्वैस्तैलं गण्डूषधीरणम् ॥ १०६ ॥[§ 7259]

cakradatta-१८९३

दालनं दन्तचालं च हनुमोक्षं कपालिकाम् ।
शीतादं पूतिवक्त्रं च अरुचिं विरसास्यताम् ।
हन्यादास्यगदानेतान्कुर्याद्दन्तानपि स्थिरान् ॥ १०७ ॥[§ 7262]

१७

बकुलस्य फलं लोध्रं वज्रवल्लीकुरुण्टकम् ।
चतुरङ्गुलवब्बोलवाजिकर्णेरिमाशनम् ॥ १०८ ॥[§ 7263]

एषां कषायकल्काभ्यां तैलं पक्वं मुखे धृतम् ।
स्थैर्यं करोति चलतां दन्तानां धावनेन च ॥ १०९ ॥[§ 7265]

१८

एलालतालवनिकाफलशीतकोष-
कोलद्विकानि खदिरस्य कृते कषाये ।
तुल्यांशकानि दशभागमिते निधाय
प्रोद्भिन्नकैतकपुटे पुटवद्विपाच्य ॥ ११० ॥[§ 7268]

प्रागंशतुल्यशशिनाभितदेकसंघं
पिष्ट्वा नवेन सहकाररसेन हस्तौ ।
लिप्त्वा यथाभिलषितां गुडिकां विदध्यात्
स्त्रीपुंसयोर्वदनसौरभवन्धुभूताम् ॥ १११ ॥[§ 7272]

cakradatta-१८९३

१९

खदिरस्य तुलां सम्यग्जलद्रोणे विपाचयेत् ।
शेषेऽष्टभागे तत्रैव प्रतिवापं प्रदापयेत् ॥ ११२ ॥[§ 7273]

जातीकर्पूरपूगानि कक्कोलकफलानि च ।
इत्येषा गुडिका कार्या मुखसौभाग्यवर्धिनी ।
दन्तौष्ठमुखरोगेषु जिह्वातात्वामयेषु च ॥ ११३ ॥[§ 7276]

२०

गायत्रीसारतुलयेरिमवल्कलानां
सार्धं तुलायुगलमम्बुघटैश्चतुर्भिः ।
निःक्वाथ्य पादमवशिष्टं सुवस्त्रपूतं
भूयः पचेदथ शनैर्मृदुपावकेन ॥ ११४ ॥[§ 7279]

तस्मिन्घनत्वमुपगच्छति चूर्णमेषां
श्लक्ष्णं क्षिपेच्च कवलग्रहभागिकानाम् ।
एलामृणालसितचन्दनचन्दनाम्बु-
श्यामातमालविकषाघनलोहयष्टी ॥ ११५ ॥[§ 7283]

लज्जाफलत्रयरसाञ्जनधातकीभ-
श्रीपुष्पगैरिककटङ्कटकट्फलानाम् ।
पद्माह्वलोध्रवटरोहयवासकानां
मांसीनिशासुरभिवल्कलसंयुतानाम् ॥ ११६ ॥[§ 7287]

कक्कोलजातिफलकोषलवङ्गकानि
चूर्णीकृतानि विदधीत पलांशकानि ।
शीतेऽवतार्य घनसारचतुःपलं च
क्षिप्त्वा कलायसदृशीर्वटिकाः प्रकुर्यात् ॥ ११७ ॥[§ 7291]

शुष्का मुखे विनिहिता विनिवारयन्ति
रोगान्गलौष्ठरसनाद्विजतालुजातान् ।
कुर्युर्मुखे सुरभितां पटुतां रुचिं च
स्थैर्यं परं दशनगं रसनालघुत्वम् ॥ ११८ ॥[§ 7295]

५६ Adhikāra ५६

cakradatta-१८९३

१

कपित्थमातुलाङ्गाम्लश‍ृङ्गवेररसैः शुभैः ।
सुखोष्णैः पूरयेत्कर्णं कर्णशूलोपशान्तये ॥ १ ॥§ 7296

श‍ृङ्गवेरं च मधु च सैन्धवं तैलमेव च ।
कटूष्णं कर्णयोर्देयमेतद्वा वेदनापहम् ॥ २ ॥§ 7298

लशुनार्द्रकशिग्रूणां सुरङ्ग्या मूलकस्य च ।
कदल्याः स्वरसः श्रेष्ठः कदुष्णः कर्णपूरणे ।
समुद्रफेनचूर्णेन युक्तया वाप्यवचूर्णयेत् ॥ ३ ॥§ 7301

आर्द्रकसूर्यावर्तक-
शोभाञ्जनमूलमूलकस्वरसाः ।
मधुतैलसैन्धवयुताः
पृथगुष्णाः कर्णशूलहराः ॥ ४ ॥§ 7305

शोभाञ्जनकनिर्यासस्तिलतैलेन संयुतः ।
व्यक्तोष्णः पूरणः कर्णे कर्णशूलोपशान्तये ॥ ५ ॥§ 7307

अष्टानामपि मूत्राणां मूत्रेणान्यतमेन च ।
कोष्णेन पूरयेत्कर्णौ कर्णशूलोपशान्तये ॥ ६ ॥§ 7309

अश्वत्थपत्रखल्लं वा विधाय बहुपत्रकम् ।
तैलाक्तमङ्गारपूर्णं विदध्याच्छ्रवणोपरि ॥ ७ ॥§ 7311

cakradatta-१८९३

यत्तैलं च्यवते तस्मात्खल्लादङ्गारतापितात् ।
तत्प्राप्तं श्रवणस्रोतः सद्यो गृह्णाति वेदनाम् ॥ ८ ॥§ 7313

अर्कपत्रपटे दग्धस्नुहीपत्रभवो रसः ।
कदुष्णं पूरणादेव कर्णशूलनिवारणः ॥ ९ ॥§ 7315

२

महतः पञ्चमूलस्य काण्डान्यष्टाङ्गुलानि च ।
क्षौमेणावेष्ट्य संसिच्य तैलेनादीपयेत्ततः ॥ १० ॥§ 7316

यत्तैलं च्यवते तेभ्यः सुखोष्णं तत्प्रयोजयेत् ।
ज्ञेयं तद्दीपिकातैलं सद्यो गृह्णाति वेदनाम् ॥ ११ ॥§ 7318

एवं कुर्याद्भद्रकाष्ठे कुष्ठे काष्ठे च सारले ।
मतिमान्दीपिकातैलं कर्णशूलनिवारणम् ॥ १२ ॥[§ 7320]

अर्कस्य पत्रं परिणामपीत-
माज्येन लिप्तं शिखिनावतप्तम् ।
आपीड्य तोयं श्रवणे निषिक्तं
निहन्ति शूलं बहुवेदनं च ॥ १३ ॥[§ 7324]

तीव्रशूलातुरे कर्णे सशब्दे क्लेशवाहिनि ।
बस्तमूत्रं क्षिपेत्कोष्णं सैन्धवेनावचूर्णितम् ॥ १४ ॥[§ 7326]
cakradatta-१८१३

वंशावलेखसंयुक्ते मूत्रे वाजाविके भिषक् ।
तैलं पचेत्तेन कर्णं पूरयेत्कर्णशूलिनः ॥ १५ ॥[§ 7328]

हिङ्गुतुम्बुरुशुण्ठीभिः साध्यं तैलं तु सार्षपम् ।
कर्णशूले प्रधानं तु पूरणं हितमुच्यते ॥ १६ ॥[§ 7330]

३

बालमूलकशुण्ठीनां क्षारो हिङ्गु सनागरम् ।
शतपुष्पावचाकुष्ठं दारुशिग्रुरसाञ्जनम् ॥ १७ ॥[§ 7331]

सौवर्चलं यवक्षारः सर्जिकोद्भिदसैन्धवम् ।
भूर्जग्रन्थिविडं मुस्तं मधु शुक्तं चतुर्गुणम् ॥ १८ ॥[§ 7333]

मातुलुङ्गरसश्चैव कदल्या रस एव च ।
तैलमेभिर्विपक्तव्यं कर्णशूलहरं परम् ॥ १९ ॥[§ 7335]

बाधिर्यं कर्णनादश्च पूयास्रावश्च दारुणः ।
पूरणादस्य तैलस्य क्रिमयः कर्णसंश्रिताः ॥ २० ॥[§ 7337]

क्षिप्रं विनाशं गच्छन्ति कृष्णात्रेयस्य शासनात् ।
क्षारतैलमिदं श्रेष्ठं मुखदन्तामयापहम् ॥ २१ ॥[§ 7339]

मधुप्रधानं शुक्तं तु मधुशुक्तं तथापरम् ।
जम्बीरस्य फलरसं पिप्पलीमूलसंयुतम् ॥ २२ ॥[§ 7341]

मधुभाण्डे विनिक्षिप्य धान्यराशौ निधापयेत् ।
मासेन तज्जातरसं मधुशुक्तमुदाहृतम् ॥ २३ ॥[§ 7343]

कर्णनादे कर्णक्ष्वेडे कटुतैलेन पूरणम् ।
नादबाधिर्ययोः कुर्यात्कर्णशूलोक्तमौषधम् ॥ २४ ॥[§ 7345]
cakradatta-१८१३

४

अपामार्गक्षारजले
तत्कृतकल्केन साधितं तिलजम् ।
अपहरति कर्णनादं
बाधिर्यं चापि पूरणतः ॥ २५ ॥[§ 7348]

५

सर्जिकामूलकं शुष्कं हिङ्गुकृष्णामहौषधम् ।
शतपुष्पा च तैस्तैलं पक्वं शुक्तचतुर्गुणम् ।
प्रणादशूलबाधिर्यं स्रावं चाशु व्यपोहति ॥ २६ ॥[§ 7350]

६

दशमूलीकषायेण तैलप्रस्थं विपाचयेत् ।
एतत् कल्कं प्रदायैव बाधिर्ये परमौषधम् ॥ २७ ॥[§ 7351]
cakradatta-१८१३

७

फलं विल्वस्य मूत्रेण पिष्ट्वा तैलं विपाचयेत् ।
साजक्षीरं तद्धि हरेद्बाधिर्यं कर्णपूरणे ॥ २८ ॥[§ 7352]

एष एव विधिः कार्यः प्रणादे नस्यपूर्वकः ।
गुडनागरतोयेन नस्यं स्यादुभयोरपि ॥ २९ ॥[§ 7354]

चूर्णं पञ्चकषायाणां कपित्थरससंयुतम् ।
कर्णस्रावे प्रशंसन्ति पूरणं मधुना सह ॥ ३० ॥[§ 7356]

मालतीदलरसमधुना पूरितमथवा गवां मूत्रैः ।
दूरेण परित्यज्यते च श्रवणयुगं पूतिरोगेण ॥ ३१ ॥[§ 7358]

हरितालं सगोमूत्रं पूरणं पूतिकर्णजित् ।
सर्जत्वक्चूर्णसंयुक्तः कार्पासीफलजो रसः ।
मधुना संयुतः साधु कर्णस्रावे प्रशस्यते ॥ ३२ ॥[§ 7361]

८

जम्बवाम्रपत्रं तरुणं समांशं

कपित्थकार्पासफलं च सार्द्रम् ।
क्षुण्वा रसं तं मधुना विमिश्रं
स्रावापहं संप्रवदन्तितज्ज्ञाः ॥ ३३ ॥[§ 7364]

एतैः शृतं निम्बकरञ्जतैलं
ससार्षपं स्रावहरं प्रदिष्टम् ॥ ३४ ॥[§ 7366]

पुटपाकविधिस्विन्नहस्तिविड्जातगोण्डकः ।
रसः सतैलसिन्धूत्थः कर्णस्रावहरः परः ॥ ३५ ॥[§ 7368]

cakradatta-१८९३

१

जम्बूकस्य तु मांसेन कटुतैलं विपाचयेत् ।
तस्य पूरणमात्रेण कर्णनाडी प्रशाम्यति ॥ ३६ ॥[§ 7369]

निशागन्धपले पक्वं कटुतैलं पलाष्टकम् ।
धूस्तूरपत्रजरसे कर्णनाडीजिदुत्तमम् ॥ ३७ ॥[§ 7371]

१०

अथ कर्णप्रतीनाहे स्नेहस्वेदौ प्रयोजयेत् ।
ततो विरिक्तशिरसः क्रियां प्राप्तां समाचरेत् ॥ ३८ ॥[§ 7372]

कर्णपाकस्य भेषज्यं कुर्यात्क्षतविसर्पवत् ।
नाडीस्वेदोऽथ वमनं धूममूर्ध्वविरेचनम् ॥ ३९ ॥[§ 7374]

विधिश्च कफहा सर्वः कर्णकण्डूं व्यपोहति ।
क्लेदयित्वा तु तैलेन स्वेदेन प्रविलाप्य च ॥ ४० ॥[§ 7376]

शोधयेत्कर्णगूथं तु भिषक् सम्यक् शलाकया ।
निर्गुण्डीस्वरसस्तैलं सिन्धुधूमरजो गुडः ॥ ४१ ॥[§ 7378]

पूरणात्पूतिकर्णस्य शमनो मधुसंयुतः ।
जातिपत्ररसे तैलं विपक्वं पूतिकर्णजित् ॥ ४२ ॥[§ 7380]

वरुणार्ककपित्थाम्रजम्बूपल्लवसाधितम् ।
पूतिकर्णापहं तैलं जातीपत्ररसेन वा ॥ ४३ ॥[§ 7382]

सूर्यावर्तकस्वरसं सिन्धुवाररसस्तथा ।
लाङ्गलीमूलजरसं त्र्यूषणेनावचूर्णितम् ॥ ४४ ॥[§ 7384]

पूरयेत्क्रिमिकर्णं तु जन्तूनां नाशनं परम् ।
क्रिमिकर्णकनाशार्थं क्रिमिघ्नं योजयेद्विधिम् ॥ ४५ ॥[§ 7386]

वार्ताकुधूमश्च हितः सर्षपस्नेह एव च ।
हलिसूर्यावर्तव्योषस्वरसेनातिपूरिते ॥ ४६ ॥[§ 7388]
cakradatta-१८९३

कर्णे पतन्ति सहसा सर्वास्तु क्रिमिजातयः ।
नीलवुन्नारसस्तैलसिन्धुकाञ्जिकसंयुतः ॥ ४७ ॥[§ 7390]

कदुष्णः पूरणात्कर्णे निःशेषः क्रिमिपातनः ।
धूपनः कर्णदौर्गन्ध्ये गुग्गुलुः श्रेष्ठ उच्यते ॥ ४८ ॥[§ 7392]

राजवृक्षादितोयेन सुरसादिजलेन वा ।
कर्णप्रक्षालनं कार्यं चूर्णैरेतैः प्रपूरणम् ॥ ४९ ॥[§ 7394]

घृतं रसाञ्जनं नार्याः क्षीरेण क्षौद्रसंयुतम् ।
प्रशस्यते चिरोत्थेऽपि सास्रावे पूतिकर्णके ॥ ५० ॥[§ 7396]
cakradatta-१८९३

११

कुष्ठहिङ्गुवचादारुशताह्वाविश्वसैन्धवैः ।
पूतिकर्णापहं तैलं बस्तमूत्रेण साधितम् ॥ ५१ ॥[§ 7397]

१२

विद्रधौ चापि कुर्वीत विद्रध्युक्तं हि भेषजम्
शतावरीवाजिगन्धापयस्यैरण्डबीजकैः ॥ ५२ ॥[§ 7398]

तैलं विपक्वं सक्षीरं पालीनां पुष्टिकृत्परम् ।
गुञ्जाचूर्णयुते जाते माहिषे क्षीर उद्धृतम् ॥ ५३ ॥[§ 7400]

नवनीतं तदभ्यङ्गात्कर्णपालिविवर्धनम् ।
विषगर्भं तिक्ततुम्बीतैलमष्टगुणे खरात् ॥ ५४ ॥[§ 7402]

मूत्रे पक्वं तदभ्यङ्गात्कर्णपालिविवर्धनम् ।
कल्केन जीवनीयेन तैलं पयसि साधितम् ॥ ५५ ॥[§ 7404]

आनूपमांसक्वाथेन पालीपोषणवर्धनम् ।

माहिषनवनीतयुतं सप्ताहं धान्यराशिपरिवसितं ॥ ५६ ॥[§ 7406]

नवमुसलिकन्दचूर्णमृद्धिकरं कर्णपालीनाम् ।
कर्णस्य दुर्व्यधे भूते संरम्भो वेदना भवेत् ॥ ५७ ॥[§ 7408]

तत्र दुर्व्यधरोहार्थं लेपो मध्वाज्यसंयुतैः ।
मधूकयवमञ्जिष्ठारुबुमूलैः समन्ततः ॥ ५८ ॥[§ 7410]

अनेकधातुच्छिन्नस्य सन्धिः कर्णस्य वै भिषक् ।
यो यथाभिनिविष्टः स्यात्तं तथा विनियोजयेत् ॥ ५९ ॥[§ 7412]

धान्याम्लोष्णोदकाभ्यां तु सेको वातेन दूषिते ।
रक्तपित्तेन पयसा श्लेष्मणा तूष्णवारिणा ॥ ६० ॥[§ 7414]

ततः सीव्य स्थिरं कुर्यात्सन्धिं बन्धेन वा पुनः ।
मध्वाज्येन ततोऽभ्यज्य पिचुना सन्धिवेष्टकम् ।
कपालचूर्णेन ततश्चूर्णयेत्पथ्ययाथवा ॥ ६१ ॥[§ 7417]

५७ Adhikāra ५७

cakradatta-१८९३

१
पञ्चमूलीशृतं क्षीरं स्याच्चित्रकहरीतकी ।
सर्पिर्गुडः षडङ्गश्च यूषः पीनसशान्तये ॥ १ ॥[§ 7418]

२
व्योषचित्रकतालीसतिन्तिडीचाम्लवेतसम्
सचव्याजाजीतुल्यांशमेलात्वक्पत्रपादिकम् ॥ २ ॥[§ 7419]

व्योषादिकं चूर्णमिदं पुराणगुडसंयुतम् ।
पीनसश्वासकासघ्नं रुचिस्वरकरं परम् ॥ ३ ॥[§ 7421]

३
पाठाद्विरजनीमूर्वापिप्पलीजातिपल्लवैः ।
दन्त्या च तैलं संसिद्धं नस्यं सम्यक्तु पीनसे ॥ ४ ॥[§ 7422]

cakradatta-१८९३

व्याघ्रीदन्तीवचाशिग्रुसुरसव्योषसैन्धवैः ।
पाचितं नावनं तैलं पूतिनासागदं जयेत् ॥ ५ ॥[§ 7424]

त्रिकटुविडङ्गसैन्धवबृहतीफलशिग्रुसुरसदंतीभिः ।
तैलं गोजलसिद्धं नस्यं स्यात्पूतिनस्यस्य ॥ ६ ॥§ 7426

कलिङ्गहिङ्गुमरिचलाक्षासुरसकट्फलैः ।
कुष्ठोग्राशिग्रुजन्तुघ्नैरवपीडः प्रशस्यते ॥ ७ ॥§ 7428

तैरेव मूत्रसंयुक्तैः कटु तैलं विपाचयेत् ।
अपीनसे पूतिनस्ये शमनं कीर्तितं परम् ॥ ८ ॥§ 7430

नासापाके पित्तहरं विधानं
कार्यं सर्वं बाह्यमभ्यन्तरं च ।
हरेद्रक्तं क्षीरिवृक्षत्वचश्च
योज्याः सेके सघृताश्च प्रदेहाः ॥ ९ ॥§ 7434

पूयास्रक्तपित्तघ्नाः कषाया नावनानि च ।
शुण्ठीकुष्ठकणाबिल्वद्राक्षाकल्ककषायवत् ।
साधितं तैलमाज्यं वा नस्यं क्षवथुरुक्प्रणुत् ॥ १० ॥§ 7437

दीप्ते रोगे पैत्तिके संविधानं
सर्वं कुर्यान्माधुरं शीतलं च ।
नासानाहे स्नेहपानं प्रधानं
स्निग्धा धूमा मूर्ध्नि बस्तिश्च नित्यम् ॥ ११ ॥§ 7441

cakradatta-१८९३

४

वातिके तु प्रतिश्याये पिबेत्सर्पिर्यथाक्रमम्
पञ्चभिर्लवणैः सिद्धं प्रथमेन गणेन च ॥ १२ ॥§ 7442

नस्यादिषु विधिं कृत्स्नमवेक्षेतार्दितेरितम् ।
पित्तरक्तोत्थयोः पेयं सर्पिर्मधुरकैः शृतम् ॥ १३ ॥§ 7444

परिषेकान्प्रदेहांश्च कुर्यादपि च शीतलान् ।
कफजे सर्पिषा स्निग्धं तिलमाषविपक्वया ॥ १४ ॥§ 7446

यवाग्वा वामयित्वा वा कफघ्नं क्रममाचरेत् ।
दार्वीङ्गुदीनिकुम्भैश्च किणिह्या सुरसेन च ॥ १६ ॥§ 7448

वर्तयोऽत्र कृता योज्या धूमपाने यथाविधि ।
अथवा सघृतान्सक्तून्कृत्वा मल्लिकसम्पुटे ।
नवप्रतिश्यायवतां धूमं वैद्यः प्रयोजयेत् ॥ १७ ॥[§ 7451]

यः पिबति शयनकाले शयनारूढः सुशीतलं मह्यां
सलिलं पीनसयुक्तः स मुच्यते तेन रोगेण ॥ १८ ॥[§ 7453]

पुटपक्वं जयापत्रं सिन्धुतैलसमन्वितम् ।
प्रतिश्यायेषु सर्वेषु शीलितं परमौषधम् ॥ १९ ॥[§ 7455]

सोषणं गुडसंयुक्तं स्निग्धदध्यम्लभोजनम् ।
नवप्रतिश्यायहरं विशेषात्कफपाचनम् ॥ २० ॥[§ 7457]

प्रतिश्याये नवे शस्तो यूषश्चिञ्चादलोद्भवः ।
ततः पक्वं कफं ज्ञात्वा हरेच्छीर्षविरेचनैः ॥ २१ ॥[§ 7459]

शिरसोऽभ्यञ्जनस्वेदनस्यकट्वम्लभोजनैः ।
वमनैर्घृतपानैश्च तान्यथास्वमुपाचरेत् ॥ २२ ॥[§ 7461]

भक्षयति भुक्तमात्रे
सलवणमुत्स्विन्नमाषमत्युष्णम् ।
स जयति सर्वसमुत्थं
चिरजातं च प्रतिश्यायम् ॥ २३ ॥[§ 7465]

पिप्पल्यः शिग्रुबीजानि विडङ्गं मरिचानि च ।
अवपीडः प्रशस्तोऽयं प्रतिश्यायनिवारणः ॥ २४ ॥[§ 7467]

समूत्रपिष्टाश्चोद्दिष्टाः क्रियाः क्रिमिषु योजयेत् ।
नावनार्थं क्रिमिघ्नानि भेषजानि च बुद्धिमान् ।
शेषाणां तु विकाराणां यथास्वं स्याच्चिकित्सितम् ॥ २५ ॥[§ 7470]

cakradatta-१८९३

५

रक्तकरवीरपुष्पं जात्यशनकमल्लिकायाश्च ।
एतैः समं तु तैलं नासार्शोनाशनं श्रेष्ठम् ॥ २६ ॥[§ 7471]

६

गृहधूमकणादारुक्षारनक्ताह्वसैन्धवैः ।
सिद्धं शिखरिबीजैश्च तैलं नासार्शसां हितम् ॥ २७ ॥[§ 7472]

cakradatta-१८९३

७

चित्रकचविकादीप्यक-
निदिग्धिकाकरञ्जबीजलवणार्कैः ।
गोमूत्रयुक्तं सिद्धं
तैलं नासार्शसां विहितम् ॥ २८ ॥§ 7475

८

चित्रकस्यामलक्याश्च गुडूच्या दशमूलजम्
शतं शतं रसं दत्वा पथ्याचूर्णाढकं गुडात् ॥ २९ ॥§ 7476

शतं पचेद्घनीभूते पलं द्वादशकं क्षिपेत् ।
व्योपत्रिजातयोः क्षारात्पलार्धमपरेऽहनि ॥ ३० ॥§ 7478

प्रस्थार्धं मधुनो दत्वा यथाग्न्यद्यादतन्द्रितः ।
वृद्धयेऽग्नेः क्षयं कासं पीनसं दुस्तरं क्रिमीन् ।
गुल्मोदावर्तदुर्नामश्वासान्हन्ति रसायनम् ॥ ३१ ॥§ 7481

५८ Adhikāra ५८

१

लङ्घनालेपनस्वेदशिराव्यधविरेचनैः ।
उपाचरेदभिष्यन्दानञ्जनाश्च्योतनादिभिः ॥ १ ॥§ 7482

श्रीवासातिविषालोध्रैश्चूर्णितैरल्पसैन्धवैः ।
अव्यक्तेऽक्षिगदे कार्यं प्रोतस्थैर्गुण्डनं बहिः ॥ २ ॥§ 7484

cakradatta-१८९३

अक्षिकुक्षिभवा रोगाः प्रतिश्यायव्रणज्वराः ।
पञ्चैते पञ्चरात्रेण प्रशमं यान्ति लङ्घनात् ॥ ३ ॥§ 7486

स्वेदः प्रलेपस्तिक्तान्नं सेको दिनचतुष्टयम् ।
लङ्घनं चाक्षिरोगाणामामानां पाचनानि षट् ।
अञ्जनं पूरणं क्वाथपानमामेन शस्यते ॥ ४ ॥§ 7489

धात्रीफलनिर्यासो नवदृक्कोपं निहन्ति पूरणतः
सक्षौद्रसैन्धवो वा शिग्रूद्भवपत्ररससेकः ॥ ५ ॥§ 7491

दार्वीरसाञ्जनं वापि स्तन्ययुक्तं प्रपूरणम् ।
निहन्ति शीघ्रं दाहाश्रुवेदनाः स्यन्दसम्भवाः ॥ ६ ॥§ 7493

करवीरतरुणकिसलय-
च्छेदोद्भवबहुलसलिलसंपूर्णम् ।
नयनयुगं भवति दृढं
सहसैव तत्क्षणात्कुपितम् ॥ ७ ॥§ 7497

शिखरिमूलं ताम्रकभाजने स्तोकसैन्धवोन्मिश्रम् ।
मस्तु निघृष्टं भरणाद्धरति नवं लोचनोत्कोपम् ॥ ८ ॥§ 7499

सैन्धवदारुहरिद्रागैरिकपथ्यारसाञ्जनैः पिष्टैः ।
दत्तो बहिः प्रलेपो भवत्यशेषाक्षिरोगहरः ॥ ९ ॥§ 7501

तथा शाबरकं लोध्रं घृतभृष्टं बिडालकः ।
कार्यो हरीतकीतद्वद्धृतभृष्टो बिडालकः ॥ १० ॥§ 7503

शालाक्यक्ष्णोर्बहिर्लेपो बिडालक उदाहृतः ॥ ११ ॥§ 7504

गिरिमृच्चन्दननागरखटिकांशयोजितो बहिर्लेपः ।
कुरुते वचया मिश्रो लोचनमगदं न सन्देहः ॥ १२ ॥§ 7506

भूम्यामलकी घृष्टाससैन्धव गृहवारियोजिता ताम्रे ।
याता घनत्वमक्ष्णोर्जयति बहिर्लेपतः पीडाम् ॥ १३ ॥§ 7508
cakradatta-१८९३

२

आश्चोतनं मारुतजे क्वाथो बिल्वादिभिर्हितः ।
कोष्णः सैरण्डबृहतीतर्कारीमधुशिग्रुभिः ॥ १४ ॥§ 7509

एरण्डपल्लवे मूले त्वचि चाजं पयः शृतम् ।
कण्टकार्याश्च मूलेषु सुखोष्णं सेचने हितम् ॥ १५ ॥§ 7511

सम्पक्वेऽक्षिगदे कार्यं चाञ्जनादिकमिष्यते ।
प्रशस्तवर्त्मता चाक्ष्णोः संरम्भाश्रुप्रशान्तता ॥ १६ ॥§ 7513

मन्दवेदनता कण्डूः पक्वाक्षिगदलक्षणम् ।
अञ्जनादिविधिश्चाग्रे निखिलेनाभिधास्यते ॥ १७ ॥§ 7515

बृहत्येरण्डमूलत्वक्शिग्रोर्मूलं ससैन्धवम् ।
अजाक्षीरेण पिष्टं स्याद्वर्तिर्वाताक्षिरोगनुत् ॥ १८ ॥[§ 7517]

हरिद्रे मधुकं पथ्यादेवदारु च पेषयेत् ।
आजेन पयसा श्रेष्ठमभिष्यन्दे तदञ्जनम् ॥ १९ ॥[§ 7519]

गैरिकं सैन्धवं कृष्णां नागरं च यथोत्तरम् ।
पिष्टं द्विरंशतोऽद्भिर्वा गुडिकाञ्जनमिष्यते ॥ २० ॥[§ 7521]

प्रपौण्डरीकयष्ट्याह्वनिशामलकपद्मकैः ।
शीतैर्मधुसितायुक्तैः सेकः पित्ताक्षिरोगनुत् ॥ २१ ॥[§ 7523]

द्राक्षामधुकमञ्जिष्ठाजीवनीयैः शृतं पयः ।
प्रातराश्च्योतनं पथ्यं शोथशूलाक्षिरोगिणाम् ॥ २२ ॥[§ 7525]
cakradatta-१८९३

३

निम्बस्य पत्रैः परिलिप्य लोध्रं
स्वेदाग्निना चूर्णमथापि कल्कम् ।
आश्च्योतनं मानुषदुग्धयुक्तं
पित्तास्रवातापहमग्र्यमुक्तम् ॥ २३ ॥[§ 7528]

कफजे लङ्घनं स्वेदो नस्यं तिक्तान्नभोजनम् ।
तीक्ष्णैः प्रधमनं कुर्यात्तीक्ष्णैश्चैवोपनाहनम् ॥ २४ ॥[§ 7530]

फणिज्झकास्फोतकपीतबिल्व-
पत्तूरपीलुसुरसार्जभङ्गैः ।
स्वेदं विदध्यादथवा प्रलेपं
बर्हिष्ठशुण्ठीसुरदारुकुष्ठैः ॥ २५ ॥[§ 7534]

शुण्ठीनिम्बदलैः पिण्डः सुखोष्णैः स्वल्पसैन्धवैः ।
धार्यश्चक्षुषि संलेपाच्छोथकण्डूरुजापहः ॥ २६ ॥[§ 7536]

वल्कलं पारिजातस्य तैलकाञ्जिकसैन्धवम् ।
कपोद्भूताक्षिशूलघ्नं तरुघ्नं कुलिशं तथा ॥ २७ ॥[§ 7538]
cakradatta-१८९३

ससैन्धवं लोध्रमथाज्यभृष्टं
सौवीरपिष्टं सितवस्त्रबन्धम् ।

आश्चोतनं तन्नयनस्य कुर्यात्
कण्डूं च दाहं च रुजां च हन्यात् ॥ २८ ॥§ 7542

४

स्निग्धैरुष्णैश्च वातोत्थः पित्तजो मृदुशीतलैः ।
तीक्ष्णरुक्षोष्णविशदैः प्रशाम्यन्ति कफात्मकाः ॥ २९ ॥§ 7543

तीक्ष्णोष्णमृदुशीतानां व्यत्यासात्सान्निपातिकः ।
तिरीटत्रिफलायष्टीशर्कराभद्रमुस्तकः ।
पिष्टैः शीताम्बुना सेको रक्ताभिष्यन्दनाशनः ॥ ३० ॥§ 7546

कशेरुमधुकानां च चूर्णमम्बरसंयुतम् ।
न्यस्तमप्स्वन्तरीक्ष्यासु हितमाश्चोतनं भवेत् ॥ ३१ ॥§ 7548

दार्वीपटोलमधुकं सनिम्बं पद्मकोत्पलम् ।
प्रपौण्डरीकं चैतानि पचेत्तोये चतुर्गुणे ॥ ३२ ॥§ 7550

विपाच्य पादशेषं तु तत्पुनः कुडवं पचेत् ।
शीतीभूते तत्र मधु दद्यात्पादांशिकं ततः ॥ ३३ ॥§ 7552

रसक्रियैषा दाहाश्रुरोगरक्तरुजापहा ।
तिक्तस्य सर्पिषः पानं बहुशश्च विरेचनम् ॥ ३४ ॥§ 7554

अक्ष्णोरपि समन्ताच्च पातनं तु जलौकसः ।
पित्ताभिष्यन्दशमनो विधिश्चाप्युपपादितः ॥ ३५ ॥§ 7556
cakradatta-१८९३

शिग्रुपल्लवनिर्यासः सुघृष्टस्ताम्रसम्पुटे ।
घृतेन धूपितो हन्ति शोथघर्षाश्रुवेदनाः ॥ ३६ ॥§ 7558

पिष्टैर्निम्बस्य पत्रैरतिविमलतरै-
र्जातिसिन्धूत्थमिश्रा
अन्तर्गर्भं दधाना पटुतरगुडिका-
पिष्टलोध्रेण भृष्टा ।
तूलैः सौवीरसार्द्रैरतिशयमृदुभि-
र्वेष्टिता सा समन्ता-
च्चक्षुःकोपप्रशान्तिं चिरमुपरिदृशो-
र्भ्राम्यमाणा करोति ॥ ३७ ॥§ 7566

५

बिल्वपत्ररसः पूतः सैन्धवाज्येन चान्वितः ।
शुल्बे वराटिकाघृष्टो धूपितो गोमयाग्निना ॥ ३८ ॥§ 7567

cakradatta-१८९३

पयसालोडितश्चाक्ष्णोः पूरणाच्छोथशूलनुत् ।
अभिष्यन्देऽधिमन्थे च स्रावे रक्ते च शस्यते ॥ ३९ ॥§ 7569

सलवणकटुतैलं काञ्जिकं कांस्यपात्रे
घनितमुपलघृष्टं धूपितं गोमयाग्नौ ।
सपवनकफकोपं छागदुग्धावसिक्तं
जयति नयनशूलं स्रावशोथं सरागम् ॥ ४० ॥§ 7573

तरुस्थविद्धामलकरसः सर्वाक्षिरोगनुत् ।
पुराणं सर्वथा सर्पिः सर्वनेत्रामयापहम् ॥ ४१ ॥§ 7575

अयमेव विधिः सर्वो मन्थादिष्वपि शस्यते ।
अशान्तौ सर्वथा मन्थे भ्रुवोरुपरि दाहयेत् ॥ ४२ ॥§ 7577

जलौकःपातनं शस्तं नेत्रपाके विरेचनम् ।
शिराव्यधं वा कुर्वीत सेका लेपाश्च शुक्रवत् ॥ ४३ ॥§ 7579

६

विभीतकशिवाधात्रीपटोलारिष्टवासकैः ।
क्वाथो गुग्गुलुना पेयः शोथशूलाक्षिपाकहा ॥ ४४ ॥§ 7580

पीलुं च सव्रणं शुक्रं रागादींश्चापि नाशयेत् ।
एतैश्चापि घृतं पक्वं रोगांस्तांश्च व्यपोहति ॥ ४५ ॥§ 7582

cakradatta-१८९३

७

आटरूषाभयानिम्बधात्रीमुस्ताक्षकूलकैः ।
रक्तस्रावं कफं हन्ति चक्षुष्यं वासकादिकम् ॥ ४६ ॥§ 7583

८

वासा घनं निम्बपटोलपत्रं
तिक्तामृताचन्दनवत्सकत्वक् ।
कलिङ्गदार्वी दहनं च शुण्ठी-
भूनिम्बधात्र्यावभयाविभीतम् ॥ ४७ ॥§ 7586

श्यामायवक्वाथमथाष्टभागं

पिबेदिमं पूर्वदिने कषायम् ।
तैमिर्यकण्डूपटलार्बुदं च
शुक्रं निहन्याद्व्रणमव्रणं च ॥ ४८ ॥[§ 7590]

पीलुं च काचं च महारजश्च
नक्तान्ध्यरागं श्वयथुं सशूलम् ।
निहन्ति सर्वान्नयनामयांश्च
वासादिरेपः प्रथितप्रभावः ॥ ४९ ॥[§ 7594]

९

पथ्यास्तिस्रोबिभीतक्यः षट् धात्र्योद्वादशैवतु ।
प्रस्थार्धे सलिले क्वाथमष्टभागावशेषितम् ॥ ५० ॥[§ 7595]

पीत्वाभिष्यन्दमास्रावं रागश्च तिमिरं जयेत् ॥ ५१ ॥[§ 7596]

संरम्भरागशूलाश्रुनाशनं दृक्प्रसादनम् ।
नेत्रे त्वभिहते कुर्याच्छीतमाश्चोतनादिकम् ॥ ५२ ॥[§ 7598]

दृष्टिप्रसादजननं विधिमाशु कुर्यात्
स्निग्धैर्हिमैश्च मधुरैश्च तथा प्रयोगैः ।
स्वेदाग्निधूमभयशोकरुजाभितापै-
रभ्याहतामपि तथैव भिषक्चिकित्सेत् ॥ ५३ ॥[§ 7602]

cakradatta-१८९३

आगन्तुदोषं प्रसमीक्ष्य कार्यं
वक्त्रोष्मणा स्वेदितमादितस्तु ।
आश्चोतनं स्त्रीपयसा च सद्यो
यच्चापि पित्तक्षतजापहं स्यात् ॥ ५४ ॥[§ 7606]

सूर्योपरागानलविद्युदादि-
विलोकनेनोपहतेक्षणस्य ।
सन्तर्पणं स्निग्धहिमादिकार्यं
सायं निषेव्यास्त्रिफलाप्रयोगाः ॥ ५५ ॥[§ 7610]

निशाब्दत्रिफलादार्वी सितामधुकसंयुतम् ।
अभिघाताक्षिशूलघ्नं नारीक्षीरेण पूरणम् ॥ ५६ ॥[§ 7612]

इत्कुटाङ्कुरजस्तद्वत्स्वरसो नेत्रपूरणम् ।

आजं घृतं क्षीरपात्रं मधुकं चोत्पलानि च ॥ ५७ ॥§ 7614

जीवकर्षभकौ चापि पिष्ट्वा सर्पिर्विपाचयेत् ।
सर्वनेत्राभिघातेषु सर्पिरेतत्प्रशस्यते ॥ ५८ ॥§ 7616
cakradatta-१८९३

१०
सैन्धवं दारु शुण्ठी च मातुलुङ्गी रसो घृतम् ।
स्तन्योदकाभ्यां कर्तव्यं शुष्कपाके तदञ्जनम् ॥ ५९ ॥§ 7617

वाताभिष्यन्दवच्चान्यद्वाते मारुतपर्यये ।
पूर्वभुक्तं हितं सर्पिः क्षीरं चाप्यथ भोजने ॥ ६० ॥§ 7619

वृक्षादन्यां कपित्थे च पञ्चमूले महत्यपि ।
सक्षीरं कर्कटरसे सिद्धं चापि पिबेद् घृतम् ॥ ६१ ॥§ 7621

अभिष्यन्दमधीमन्थं रक्तोत्थमथवार्जुनम् ।
शिरोत्पातं शिराहर्षमन्यांश्चाक्षिभवान्गदान् ॥ ६२ ॥§ 7623

स्निग्धस्याज्येन कौम्भेन शिराव्याधैः शमं नयेत् ।
अम्लाध्युषितशान्त्यर्थं कुर्याल्लेपान्सुशीतलान् ॥ ६३ ॥§ 7625

तैन्दुकं त्रैफलं सर्पिर्जीर्णं वा केवलं हितम् ।
शिराव्यधं विना कार्यः पित्तस्यन्दहरो विधिः ॥ ६४ ॥§ 7627

सर्पिः क्षौद्राञ्जनं च स्याच्छिरोत्पातस्य भेषजम् ।
तद्वत्सैन्धवकासीसं स्तन्यपिष्टं च पूजितम् ॥ ६५ ॥§ 7629

शिराहर्षेऽञ्जनं कुर्यात्फाणितं मधुसंयुतम् ।
मधुना तार्क्ष्यशैलं वा कासीसं वा समाक्षिकम् ॥ ६६ ॥§ 7631

११
व्रणशुक्रप्रशान्त्यर्थं षडङ्गं गुग्गुलुं पिबेत् ।
कतकस्य फलं शङ्खं तिन्दुकं रूप्यमेव च ॥ ६७ ॥§ 7632
cakradatta-१८९३

कांस्ये निघृष्टं स्तन्येन क्षतशुक्रार्तिरागजित् ।
चन्दनं गैरिकं लाक्षामालती कलिकासमा ॥ ६८ ॥§ 7634

व्रणशुक्रहरी वर्तिः शोणितस्य प्रसादनी ।
शिरया वा हरेद्रक्तं जलौकाभिश्च लोचनात् ॥ ६९ ॥[§ 7636]

अक्षमज्जाञ्जनं सायं स्तन्येन शुक्रनाशनम् ।
एकं वा पुण्डरीकं च छागीक्षीरावसेचितम् ॥ ७० ॥[§ 7638]

रागास्रुवेदनां हन्यात्क्षतपाकात्ययाजकाः ।
तुत्थकं वारिणा युक्तं शुक्रं हन्त्यक्षिपूरणात् ॥ ७१ ॥[§ 7640]

समुद्रफेनदक्षाण्डत्वक्सिन्धूत्थैः समाक्षिकैः ।
शिग्रुबीजयुतैर्वर्तिः शुक्रघ्नी शीग्रुवारिणा ॥ ७२ ॥[§ 7642]

धात्रीफलं निम्बपटोलपत्रं
यष्ट्याह्वलोध्रं खदिरं तिलाश्च ।
क्वाथः सुशीतो नयने निपिक्तः
सर्वप्रकारं विनिहन्ति शुक्रम् ॥ ७३ ॥[§ 7646]

१२

क्षुण्णपुन्नागपत्रेण परिभावितवारिणा ।
श्यामाक्वाथेऽम्बुना वाथ सेचनं कुसुमापहम् ॥ ७४ ॥[§ 7647]

दक्षाण्डत्वक्शिलाशङ्खकाचचन्दनगैरिकैः ।
तुल्यैरञ्जनयोगोऽयं पुष्पार्मादिविलेखनः ॥ ७५ ॥[§ 7649]
cakradatta-१८९३

शिरीषबीजमरिचपिप्पलीसैन्धवैरपि ।
शुक्रे प्रघर्षणं कार्यमथवा सैन्धवेन च ॥ ७६ ॥[§ 7651]

बहुशः पलाशकुसुम-
स्वरसैः परिभाविता जयत्यचिरात् ।
नक्ताह्ववीजवर्तिः
कुसुमचयं दृक्षु चिरजमपि ॥ ७७ ॥[§ 7655]

सैन्धवत्रिफलाकृष्णाकटुकाशङ्खनाभयः ।
सताम्ररजसो वर्तिः पिष्ट्वा शुक्रविनाशिनी ॥ ७८ ॥[§ 7657]

चन्दनं सैन्धवं पथ्यापलाशतरुशोणितम् ।
क्रमवृद्धमिदं चूर्णं शुक्रार्मादिविलेखनम् ॥ ७९ ॥[§ 7659]

१३

दन्तैर्हस्तिवराहोष्ट्रगवाश्वाजखरोद्भवैः ।
सशङ्खमौक्तिकाम्भोधिफेनैर्मरिचपादिकैः ।
क्षतशुक्रमपि व्याधिं दन्तवर्तिर्निवर्तयेत् ॥ ८० ॥[§ 7661]

शङ्खस्य भागाश्चत्वारस्ततोऽर्धेन मनःशिला ।
मनःशिलार्धं मरिचं मरिचार्धेन सैन्धवम् ॥ ८१ ॥[§ 7663]

एतच्चूर्णाञ्जनं श्रेष्ठं शुक्रयोस्तिमिरेषु च ।
पिच्चटे मधुना योज्यमर्बुदे मस्तुना तथा ॥ ८२ ॥[§ 7665]

ताप्यं मधुकसारो वा बीजं चाक्षस्य सैन्धवम् ।
मधुनाञ्जनयोगाः स्युश्चत्वारः शुक्रशान्तये ॥ ८३ ॥[§ 7667]

वटक्षीरेण संयुक्तं श्लक्ष्णं कर्पूरजं रजः ।
क्षिप्रमञ्जनतो हन्ति शुक्रं चापि घनोन्नतम् ॥ ८४ ॥[§ 7669]
cakradatta-१८९३

त्रिफलामञ्जमञ्जल्यामधुकं रक्तचन्दनम् ।
पूरणं मधुसंयुक्तं क्षतशुक्राजकाश्रुजित् ॥ ८५ ॥[§ 7671]

तालस्य नारीकेलस्य तथैवारुष्करस्य च ।
करीरस्य च वंशानां कृत्वा क्षारं परिस्रुतम् ॥ ८६ ॥[§ 7673]

करभास्थिकृतं चूर्णं क्षारेण परिभावितम् ।
सप्तकृत्वोऽष्टकृत्वो वा श्लक्ष्णं चूर्णं तु कारयेत् ॥ ८७ ॥[§ 7675]

एतच्छुष्केष्वसाध्येषु कृष्णीकरणमुत्तमम् ।
यानि शुक्राणि साध्यानि तेषां परममञ्जनम् ॥ ८८ ॥[§ 7677]

१४

पटोलं कटुकां दार्वीं निम्बं वासां फलत्रिकम् ।
दुरालभां पर्पटकं त्रायन्तीं च पलोन्मिताम् ॥ ८९ ॥[§ 7678]

प्रस्थमामलकानां च क्वाथयेद्वल्वनेऽम्भसि ।
पादशेषे रसे तस्मिन्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ९० ॥[§ 7680]

कल्कैर्भूनिम्बकुटजमुस्तयष्ट्याह्वचन्दनैः ।
सपिप्पलीकैस्तत्सिद्धं चक्षुष्यं शुक्रयोर्हितम् ॥ ९१ ॥[§ 7682]

घ्राणकर्णाक्षिवर्त्मत्वङ्मुखरोगव्रणापहम् ।
कामलाज्वरवीसर्पगण्डमालाहरं परम् ॥ १२ ॥ [§ 7684]
cakradatta-१८९३

१५

कृष्णाविडङ्गमधुयष्टिकसिन्धुजन्म-
विश्वौषधैः पयसि सिद्धमिदं छगल्याः ।
तैलं नृणां तिमिरशुक्रशिरोऽक्षिशूल-
पाकात्ययाञ्जयति नस्यविधौ प्रयुक्तम् ॥ १३ ॥ [§ 7687]

अजकां पार्श्वतो विद्धा सूच्या विस्राव्य चोदकम् ।
व्रणं गोमयचूर्णेन पूरयेत्सर्पिषा सह ॥ १४ ॥ [§ 7689]

सैन्धवं वाजिपादं च गोरोचनसमन्वितम् ।
शेलुत्वग्रससंयुक्तं पूरणं चाजकापहम् ॥ १५ ॥ [§ 7691]

१६

शशकस्य शिरःकल्के शेषाङ्गक्वथिते जले ।
घृतस्य कुडवं पक्वं पूरणं चाजकापहम् ॥ १६ ॥ [§ 7692]

शशकस्य कषाये च सर्पिषः कुडवं पचेत् ।
(?)ष्टीप्रपौण्डरीकस्य कल्केन पयसा समम् ॥ १७ ॥ [§ 7694]

छगल्याः पूरणाच्छुक्रक्षतपाकात्ययाजकाः ।
हन्ति भ्रूशङ्खशूलं च दाहरागानशेषतः ॥ १८ ॥ [§ 7696]
cakradatta-१८९३

१७

त्रिफला घृतं मधु यवाः
पादाभ्यङ्गः शतावरी मुद्गाः ।
चक्षुष्यः संक्षेपात्
वर्गः कथितो भिषग्भिरयम् ॥ ९९ ॥ [§ 7699]

लिह्यात्सदा वा त्रिफलां सुचूर्णितां
मधुप्रगाढां तिमिरेऽथ पित्तजे ।
समीरजे तैलयुतां कफात्मके
मधुप्रगाढां विदधीत युक्तितः ॥ १०० ॥ [§ 7703]

कल्कः क्वाथोऽथवा चूर्णं त्रिफलाया निषेवितम् ।

मधुना हविषा वापि समस्ततिमिरान्तकृत् ॥ १०१ ॥§ 7705

यस्त्रैफलं चूर्णमपथ्यवर्जी
सायं समश्नाति हविर्मधुभ्याम् ।
स मुच्यते नेत्रगतैर्विकारै-
र्भृत्यैर्यथा क्षीणधनो मनुष्यः ॥ १०२ ॥§ 7709

सघृतं वा वराक्काथं शीलयेत्तिमिरामयी ।
जाता रोगा विनश्यन्ति न भवन्ति कदाचन ।
त्रिफलायाः कषायेण प्रातर्नयनधावनात् ॥ १०३ ॥§ 7712

जलगण्डूषैः प्रातर्बहुशोऽम्भोभिः प्रपूर्य मुखरन्ध्रम् ।
निर्दयमुक्षन्नक्षि क्षपयति तिमिराणि नासद्यः ॥ १०४ ॥§ 7714

भुक्त्वा पाणितलं घृष्ट्वा चक्षुषोर्यत्प्रदीयते ।
अचिरेणैव तद्वारि तिमिराणि व्यपोहति ॥ १०५ ॥§ 7716

cakradatta-१८९३

१८

कतकस्य फलं शङ्खं त्र्यूषणं सैन्धवं सिता ।
फेनो रसाञ्जनं क्षौद्रं विडङ्गानि मनःशिला ।
कुक्कुटाण्डकपालानि वर्तिरेषा व्यपोहति ॥ १०६ ॥§ 7718

तिमिरं पटलं काचमर्म शुक्रं तथैव च ।
कण्डूक्लेदार्बुदं हन्ति मलं चाशु सुखावती ॥ १०७ ॥§ 7720

१९

हरीतकी वचा कुष्ठं पिप्पली मरिचानि च ।
बिभीतकस्य मज्जा च शङ्खनाभिर्मनः शिला ॥ १०८ ॥§ 7721

सर्वमेतत्समं कृत्वा छागक्षीरेण पेषयेत् ।
नाशयेत्तिमिरं कण्डूं पटलान्यर्बुदानि च ॥ १०९ ॥§ 7723

अधिकानि च मांसानि यश्च रात्रौ न पश्यति ।
अपि द्विवार्षिकं पुष्पं मासेनैकेन साधयेत् ॥ ११० ॥§ 7725

वर्तिश्चन्द्रोदया नाम नृणां दृष्टिप्रसादनी ॥ १११ ॥§ 7726

हरीतकी हरिद्रा च पिप्पल्यो लवणानि च ।

कण्डूतिमिरजिद्वर्तिर्न क्वचित्प्रतिहन्यते ॥ ११२ ॥[§ 7728]
cakradatta-१८९३

२०

अशीतिस्तिलपुष्पाणि षष्टिःपिप्पलीतण्डुलाः
जातीकुसुमपञ्चाशन्मरिचानि च षोडश ।
एषा कुमारिका वर्तिर्गतं चक्षुर्निवारयेत् ॥ ११३ ॥[§ 7730]

२१

त्रिफलाकुक्कुटाण्डत्वक्कासीसमयसो रजः ।
नीलोत्पलं विडङ्गानि फेनं च सरितां पतेः ॥ ११४ ॥[§ 7731]

आजेन पयसा पिष्ट्वा भावयेत्ताम्रभाजने ।
सप्तरात्रं स्थितं भूयः पिष्ट्वा क्षीरेण वर्तयेत् ॥ ११५ ॥[§ 7733]

एषा दृष्टिप्रदा वर्तिरन्धस्याभिन्नचक्षुषः ।
चन्दनत्रिफलापूगपलाशतरुशोणितैः ॥ ११६ ॥[§ 7735]

जलपिष्टैरियं वर्तिरशेषतिमिरापहा ।
निशाद्वयाभयामांसीकुष्ठकृष्णाविचूर्णिता ॥ ११७ ॥[§ 7737]

सर्वनेत्रामयान्हन्यादेतत्सौगतमञ्जनम् ।
व्योषोत्पलाभयाकुष्ठतार्क्ष्यैर्वर्तिं कृताः हरेत् ॥ ११८ ॥[§ 7739]

अर्बुदं पटलं काचं तिमिरार्माश्रुनिस्रुतिम् ।
त्र्यूषणं त्रिफलावक्रसैन्धवालमनःशिलाः ॥ ११९ ॥[§ 7741]

क्लेदोपदेहकण्डूघ्नी वर्तिः शस्ता कफापहा ।
एकगुणा मागधिका
द्विगुणा च हरीतकी सलिलपिष्टा ॥ १२० ॥[§ 7744]

वर्तिरियं नयनसुखा-
र्मतिमिरपटलकाचाश्रुहरी ॥ १२१ ॥[§ 7746]
cakradatta-१८९३

२२

अञ्जनं श्वेतमरिचं पिप्पली मधुयष्टिका ।
बिभीतकस्य मध्यं तु शङ्खनाभिर्मनःशिला ॥ १२२ ॥[§ 7747]

एतानि समभागानि अजाक्षीरेण पेषयेत् ।

छायाशुष्कां कृतां वर्तिं नेत्रेषु च प्रयोजयेत् ॥ १२३ ॥[§ 7749]

अर्बुदं पटलं काचं तिमिरं रक्तराजिकाम् ।
अधिमांसं मलं चैव यश्च शत्रौ न पश्यति ।
वर्तिश्चन्द्रप्रभा नाम जातान्ध्यमपि शोधयेत् ॥ १२४ ॥[§ 7752]

२३

त्रिफलाव्योषसिन्धूत्थयष्टीतुत्थरसाञ्जनम् ।
प्रपौण्डरीकं जन्तुघ्नं लोध्रं ताम्रं चतुर्दश ॥ १२५ ॥[§ 7753]

द्रव्याण्येतानि संचूर्ण्य वर्तिः कार्या नभोऽम्बुना ।
नागार्जुनेन लिखिता स्तम्भे पाटलिपुत्रके ॥ १२६ ॥[§ 7755]

नाशनी तिमिराणां च पटलानां तथैव च ।
सद्यः प्रकोपं स्तन्येन स्त्रिया विजयते ध्रुवम् ॥ १२७ ॥[§ 7757]

किंशुकस्वरसेनाथ पीलुपुष्पकरक्ततः ।
अञ्जनाल्लोध्रतोयेन चासन्नतिमिरं जयेत् ॥ १२८ ॥[§ 7759]

चिरसंच्छादिते नेत्रे बस्तमूत्रेण संयुता ।
उन्मीलयत्यकृच्छ्रेण प्रसादं चाधिगच्छति ॥ १२९ ॥[§ 7761]

cakradatta-१८९३

२४

पिप्पलीं सतगरोत्पलपत्रां
वर्तयेत्समधुकां सहरिद्राम् ।
एतया सततमञ्जयितव्यं
यः सुपर्णसममिच्छति चक्षुः ॥ १३० ॥[§ 7764]

व्योषायश्चूर्णसिन्धूत्थत्रिफलाञ्जनसंयुता ।
गुडिका जलपिष्टेयं कोकिला तिमिरापहा ॥ १३१ ॥[§ 7766]

त्रीणि कटूनि करञ्जफलानि
द्वे रजनी सहसैन्धवकं च ।
बिल्वतरोर्वरुणस्य च मूलं
वारिचरं दशमं प्रवदन्ति ॥ १३२ ॥[§ 7770]

हन्ति तमस्तिमिरं पटलं च
पिच्चिटशुक्रकमथार्जुनं च ।

अञ्जनकं जनरञ्जनकं च
दृक्क न नश्यति वर्षशतं च ॥ १३३ ॥[§ 7774]

२५

नीलोत्पलं विडङ्गानि पिप्पली रक्तचन्दनम् ।
अञ्चनं सैन्धवं चैव सद्यस्तिमिरनाशनम् ॥ १३४ ॥[§ 7775]
cakradatta-१८९३

पत्रगैरिककर्पूरयष्टीनीलोत्पलाञ्जनम् ।
नागकेशरसंयुक्तमशेषतिमिरापहम् ॥ १३५ ॥[§ 7777]

शङ्खस्य चतुरो भागास्तदर्धेन मनःशिला ।
मनःशिलार्धं मरिचं मरिचार्धेन पिप्पली ॥ १३६ ॥[§ 7779]

वारिणा तिमिरं हन्ति अर्बुदं हन्ति मस्तुना ।
पिच्चिटं मधुना हन्ति स्त्रीक्षीरेण तदुत्तमम् ॥ १३७ ॥[§ 7781]

हरिद्रानिम्बपत्राणि पिप्पल्यो मरिचानि च ।
भद्रमुस्तं विडङ्गानि सप्तमं विश्वभेषजम् ॥ १३८ ॥[§ 7783]

गोमूत्रेण गुडी कार्या छागमूत्रेण चाञ्जनम् ।
ज्वरांश्च निखिलान्हन्ति भूतावेशं तथैव च ॥ १३९ ॥[§ 7785]

वारिणा तिमिरं हन्ति मधुना पटलं तथा ।
नक्तान्ध्यं भृङ्गराजेन नारीक्षीरेण पुष्पकम् ।
शिशिरेण परिस्रावमर्बुदं पिच्चिटं तथा ॥ १४० ॥[§ 7788]

२६

संगृह्योपरतानलक्तकरसे-
नामृज्य गण्डूपदान्
लाक्षारञ्जिततूलवर्तिनिहितान्
यष्टीमधून्मिश्रितान् ।
प्रक्षाल्योत्तमसर्पिषानलशिखा-
सन्तापजं कज्जलं
दूरासन्ननिशान्ध्यसर्वतिमिर-
प्रध्वंसकृच्चोदितम् ॥ १४१ ॥[§ 7795]
cakradatta-१८९३

भूमौ निघृष्टयाङ्गुल्या अञ्जनं शमनं तयोः ।

तिमिरकाचार्महरं धूमिकायाश्च नाशनम् ॥ १४२ ॥§ 7797

त्रिफलाभृङ्गमहौषधमध्वाज्यच्छागपयसि गोमूत्रे ।
नागं सप्त निषिक्तं करोति गरुडोपमं चक्षुः ॥ १४३ ॥§ 7799

त्रिफलासलिलयोगे भृङ्गराजद्रवे च
हविषि च विषकल्के क्षार आजे मधूग्रे ।
प्रतिदिनमथ तप्तं सप्तधा सीसमेकं
प्रणिहितमथ पश्चात्कारयेत्तच्छलाकाम् ॥ १४४ ॥§ 7803

सवितुरुदयकाले साञ्जना व्यञ्जना वा
करकरिकसमेता नर्मपैच्चिट्यरोगान् ।
असितसितसमुत्थान्सन्धिवर्त्माभिजातान्
हरति नयनरोगान्सेव्यमाना शलाका ॥ १४५ ॥§ 7807

२७

चिञ्चापत्ररसं निधाय विमले
चौदुम्बरे भाजने
मूलं तत्र निघृष्टसैन्धवयुतं
गौञ्यं विशोष्यातपे ।
तच्चूर्णं विमलाञ्जनेन सहितं
नेत्राञ्जने शस्यते
काचार्मार्जुनपिच्चिटे सतिमिरे
स्रावं च निर्वासयेत् ॥ १४६ ॥§ 7814

cakradatta-१८९३

चित्राषष्ठीयोगे सैन्धवममलं विचूर्ण्य तेनाक्षि ।
शममञ्जनेन तिमिरं गच्छति वर्षादसाध्यमपि ॥ १४७ ॥§ 7816

दद्यादुशीरनिर्यूहे चूर्णितं कणसैन्धवम् ।
तच्छ्रुतं सघृतं भूयः पचेत्क्षौद्रं क्षिपेद्घने ॥ १४८ ॥§ 7818

शीते तस्मिन्हितमिदं सर्वजे तिमिरेऽञ्जनम् ॥ १४९ ॥§ 7819

धात्रीरसाञ्जनक्षौद्रसर्पिर्भिस्तु रसक्रिया ।
पित्तानिलाक्षिरोगघ्नी तैमिर्यपटलापहा ॥ १५० ॥§ 7821

२८

शृङ्गवेरं भृङ्गराजं यष्टीतैलेन मिश्रितम् ।

नस्यमेतेन दातव्यं महापटलनाशनम् ॥ १५१ ॥[§ 7822]

लिङ्गनाशे कफोद्भूते यथावद्विधिपूर्वकम् ।
विद्धा दैवकृते छिद्रे नेत्रं स्तन्येन पूरयेत् ॥ १५२ ॥[§ 7824]

ततो दृष्टेषु रूपेषु शलाकामाहरेच्छनैः ।
नयनं सर्पिषाभ्यज्य वस्त्रपट्टेन वेष्टयेत् ॥ १५३ ॥[§ 7826]

ततो गृहे निराबाधे शयितोत्तान एव च ।
उद्गारकासक्षवथुष्ठीवनोत्कम्पनानि च ॥ १५४ ॥[§ 7828]

तत्कालं नाचरेदूर्ध्वं यन्त्रणास्नेहपोतवत् ।
त्र्यहात्र्यहाद्धारयेत्तु कषायैरनिलापहैः ॥ १५५ ॥[§ 7830]

वायोर्भयात्त्र्यहादूर्ध्वं स्नेहयेदक्षि पूर्ववत् ।
दशरात्रं तु संयम्य हितं दृष्टिप्रसादनम् ॥ १५६ ॥[§ 7832]

पश्चात्कर्म च सेवेत लघ्वन्नं चापि मात्रया ।
रागश्चोषोर्वुदं शोथो वुद्बुदं केकराक्षिता ॥ १५७ ॥[§ 7834]
cakradatta-१८१३

अधिमन्थादयश्चान्ये रोगाः स्युर्दुष्टवेधजाः ।
अहिताचारतो वापि यथास्वं तानुपाचरेत् ॥ १५८ ॥[§ 7836]

रुजायामक्षिरोगे वा भूयो योगान्निवोध मे ।
२९
कल्किताः सघृता दूर्वायवगैरिकशारिवाः ॥ १५९ ॥[§ 7838]

सुखलेपाः प्रयोक्तव्या रुजा रोगोपशान्तये ।
पयस्याशारिवापत्रमञ्जिष्ठामधुकैरपि ॥ १६० ॥[§ 7840]

अजाक्षीरान्वितैर्लेपः सुखोष्णः पथ्य उच्यते ।
वातघ्नसिद्धे पयसि सिद्धं सर्पिश्चतुर्गुणे ॥ १६१ ॥[§ 7842]

काकोल्यादिप्रतीवापं प्रयुञ्ज्यात्सर्वकर्मसु ।
शाम्यत्येवं न चेच्छूलं स्निग्धस्विन्नस्य मोक्षयेत् ॥ १६२ ॥[§ 7844]

ततः शिरां दहेच्चापि मतिमान्कीर्तितां यथा ।
दृष्टेरतः प्रसादार्थमञ्जने शृणु मे शुभे ॥ १६३ ॥[§ 7846]

cakradatta-१८९३

३०

मेषशृङ्गस्य पत्राणि शिरीषधवयोरपि ।
मालत्याश्चापि तुल्यानि मुक्तावैदूर्यमेव च ॥ १६४ ॥[§ 7847]

अजाक्षीरेण संपिष्य ताम्रे सप्ताहमावपेत् ।
प्रणिधाय तु तद्वर्तिं योजयेदञ्जने भिषक् ॥ १६५ ॥[§ 7849]

स्रोतोजं विद्रुमं फेनं सागरस्य मनःशिला ।
मरिचानि च तद्वर्तिं कारयेत्पूर्ववद्भिषक् ॥ १६६ ॥[§ 7851]

रसाञ्जनं घृतं क्षौद्रं तालीसं स्वर्णगैरिकम् ।
गोशकृद्रससंयुक्तं पित्तोपहतदृष्टये ॥ १६७ ॥[§ 7853]

३१

नलिनोत्पलकिञ्जल्कं गोशकृद्रससंयुतम् ।
गुडिकाञ्जनमेतत्स्याद्दिनरात्र्यन्धयोर्हितम् ॥ १६८ ॥[§ 7854]

नदीजशङ्खत्रिकटून्यथाञ्जनं
मनःशिला द्वे च निशे गवां शकृत् ।
सचन्दनेयं गुडिकाथ चाञ्जने
प्रशस्यते रात्रिदिनेष्वपश्यताम् ॥ १६९ ॥[§ 7858]

कणाच्छागयकृन्मध्ये पक्का तद्रसपेषिता ।
अचिराद्धन्ति नक्तान्ध्यं तद्वत्सक्षौद्रमूषणम् ॥ १७० ॥[§ 7860]

पचेत्तु गौधं हि यकृत्प्रयुक्तं
प्रकल्पितं मागधिकाभिरम्बुना ।
निषेवितं तत्सकृदञ्जनेन
निहन्ति नक्तान्ध्यमसंशयं खलु ॥ १७१ ॥[§ 7864]

दध्ना निघृष्टं मरिचं रात्र्यन्ध्याञ्जनमुत्तमम् ।
ताम्बूलयुक्तं खद्योतभक्षणं च तदर्थकृत् ॥ १७२ ॥[§ 7866]

cakradatta-१८९३

शफरीमत्स्यक्षारो नक्तान्ध्यं चाञ्जनाद्धिनिहन्ति ।
तद्वद्रामठटङ्कणकर्णमलं चैकशोऽञ्जनान्मधुना ॥ १७३ ॥[§ 7868]

केशराजान्वितं सिद्धं मत्स्यण्डं हन्ति भक्षितम् ।
नक्तान्ध्यं नियतं नृणां सप्ताहात्पथ्यसेविनाम् ॥ १७४ ॥[§ 7870]

३२

त्रिफलाक्काथकल्काभ्यां सपयस्कं शृतं घृतम् ।
तिमिराण्यचिराद्धन्ति पीतमेतन्निशामुखे ॥ १७५ ॥[§ 7871]

३३

त्रिफलाया रसप्रस्थं प्रस्थं भृङ्गरसस्य च ।
वृषस्य च रसप्रस्थं शतावर्याश्च तत्समम् ॥ १७६ ॥[§ 7872]

अजाक्षीरं गुडूच्याश्च आमलक्या रसं तथा ।
प्रस्थं प्रस्थं समाहृत्य सर्वैरेभिर्घृतं पचेत् ॥ १७७ ॥[§ 7874]

कल्कः कणासिताद्राक्षात्रिफलानीलमुत्पलम् ।
मधुकं क्षीरकाकोली मधुपर्णी निदिग्धिका ॥ १७८ ॥[§ 7876]

तत्साधुसिद्धं विज्ञाय शुभे भाण्डे निधापयेत् ।
ऊर्ध्वपानमधःपानं मध्यपानं च शस्यते ॥ १७९ ॥[§ 7878]

यावन्तो नेत्ररोगास्तान्पानादेवापकर्षति ।
सरक्ते रक्तदुष्टे च रक्ते चातिस्रुतेऽपि च ॥ १८० ॥[§ 7880]

cakradatta-१८९३

नक्तान्ध्ये तिमिरे काचे नीलिकापटलार्बुदे ।
अभिष्यन्देऽधिमन्थे च पक्ष्मकोपे सुदारुणे ॥ १८१ ॥[§ 7882]

नेत्ररोगेषु सर्वेषु वातपित्तकफेषु च ।
अदृष्टिं मन्ददृष्टिं च कफवातप्रदूषिताम् ॥ १८२ ॥[§ 7884]

स्रवतो वातपित्ताभ्यां सकण्ड्वासन्नदूरदृक् ।
गृध्रदृष्टिकरं सद्यो बलवर्णाग्निवर्धनम् ।
सर्वनेत्रामयं हन्यात्त्रिफलाद्यं महद्धृतम् ॥ १८३ ॥[§ 7887]

३४

त्रिफला त्र्यूषणं द्राक्षा मधुकं कटुरोहिणी ।
प्रपौण्डरीकं सूक्ष्मैला विडङ्गं नागकेशरम् ॥ १८४ ॥[§ 7888]

नीलोत्पलं शारिवे द्वे चन्दनं रजनीद्वयम् ।

कार्षिकैः पयसा तुल्यं त्रिगुणं त्रिफलारसम् ॥ १८५ ॥[§ 7890]

घृतप्रस्थं पचेदेतत्सर्वनेत्ररुजापहम् ।
तिमिरं दोषमास्रावं कामलां काचमर्बुदम् ॥ १८६ ॥[§ 7892]

वीसर्पं प्रदरं कण्डूं रक्तं श्वयथुमेव च ।
खालित्यं पलितं चैव केशानां पतनं तथा ॥ १८७ ॥[§ 7894]
cakradatta-१८९३

विषमज्वरमर्माणि शुक्रं चाशु व्यपोहति ।
अन्ये च बहवो रोगा नेत्रजा ये च वर्त्मजाः ।
तान्सर्वान्नाशयत्याशु भास्करस्तिमिरं यथा ॥ १८८ ॥[§ 7897]

न चैवास्मात्परं किञ्चिदृषिभिः काश्यपादिभिः ।
दृष्टिप्रसादनं दृष्टं यथा स्यात्त्रैफलं घृतम् ॥ १८९ ॥[§ 7899]

फलत्रिकाभीरुकषायसिद्धं
कल्केन यष्टीमधुकस्य युक्तम् ।
सर्पिः समं क्षौद्रचतुर्थभागं
हन्यात्त्रिदोषं तिमिरं प्रवृद्धम् ॥ १९० ॥[§ 7903]

३५

भृङ्गराजरसप्रस्थे यष्टीमधुपलेन च ।
तैलस्य कुडवं पक्वं सद्यो दृष्टिं प्रसादयेत् ।
नस्याद्वलीपलितघ्नं मासेनैतन्न संशयः ॥ १९१ ॥[§ 7905]

गवां शकृत्क्वाथविपक्वमुत्तमं
हितं च तैलं तिमिरेषु नस्ततः ।
घृतं हितं केवलमेव पैत्तिके
तथानुतैलं पवनासृगुत्थयोः ॥ १९२ ॥[§ 7909]
cakradatta-१८९३

३६

जीवकर्षभकौ मेदा-
द्राक्षांशुमती निदिग्धिका बृहती ।
मधुकं बला विडङ्गं
मञ्जिष्ठा शर्करा तथा रास्ना ॥ १९३ ॥[§ 7912]

नीलोत्पलं श्वदंष्ट्रा प्रपौण्डरीकं पुनर्नवा लवणम् ।

पिप्पल्यः सर्वेषां भागैरक्षांशिकैः पिष्टैः ॥ १९४ ॥[§ 7914]

तैलं यदि वा सर्पिर्दत्वा क्षीरं चतुर्गुणं पक्वम् ।
तिमिरं पटलं काचं नक्तान्ध्यं चार्वुदं तथान्ध्यं च ॥ १९५ ॥[§ 7916]

श्वेतं च लिङ्गनाशं नाशयति परंच नीलिकाव्यङ्गम्
मुखनासादौर्गन्ध्यं पलितं चाकालजं हनुस्तम्भम् ॥ १९६ ॥[§ 7918]

कासं श्वासं शोषं हिक्कां स्तम्भं तथात्ययं नेत्रे ।
मुखजैक्ष्र्य[?]मर्धभेदं रोगं वाहुग्रहं शिरःस्तम्भम् ।
रोगानथोर्ध्वजत्रोः सर्वानचिरेण नाशयति ॥ १९७ ॥[§ 7921]

नस्यार्थं कुडवं तैलं पक्तव्यं नृपवल्लभे ।
अक्षांशैः शाणिकैः कल्कैरन्ये भृङ्गादितैलवत् ॥ १९८ ॥[§ 7923]
cakradatta-१८९३

३७
तैलस्यपचेत्कुडवंमधुकस्य पलेन कल्कपिष्टेन
आमलकरसप्रस्थं क्षीरप्रस्थेन संयुतं कृत्वा ॥ १९९ ॥[§ 7924]

अभिजिन्नाम्ना तैलं तिमिरं हन्यान्मुनिप्रोक्तम् ।
विमलां कुरुते दृष्टिं नष्टामप्यानयेदिदं शीघ्रं ॥ २०० ॥[§ 7926]

३८
अर्म तु छेदनीयं स्यात्कृष्णाप्राप्तं भवेद्यदा ।
बडिशाविद्धमुन्नम्य त्रिभागं चात्र वर्जयेत् ॥ २०१ ॥[§ 7927]

पिप्पली त्रिफला लाक्षा लौहचूर्णं ससैन्धवम् ।
भृङ्गराजरसे पिष्टं गुडिकाञ्जनमिष्यते ॥ २०२ ॥[§ 7929]

अर्म सतिमिरं काचं कण्डूं शुक्रं तदर्जुनम् ।
अजकां नेत्ररोगांश्च हन्यान्निरवशेषतः ॥ २०३ ॥[§ 7931]

पुष्पाख्यतार्क्ष्यजसितोदधिफेनशङ्ख-
सिन्धूत्थगैरिकशिलामरिचैः समांशैः ।
पिष्टैश्च माक्षिकरसेन रसक्रियेयं
हन्त्यर्मकाचतिमिरार्जुनवर्त्मरोगान् ॥ २०४ ॥[§ 7935]

कौन्तस्य सर्पिषः पानैर्विरेकालेपसेचनैः ।
स्वादुशीतैः प्रशमयेच्छुक्तिकामञ्जनैस्ततः ॥ २०५ ॥[§ 7937]

प्रवालमुक्तावैदूर्यशङ्खस्फटिकचन्दनम् ।
सुवर्णरजतं क्षौद्रमञ्जनं शुक्तिकापहम् ॥ २०६ ॥[§ 7939]

शङ्खः क्षौद्रेण संयुक्तः कतकः सैन्धवेन वा ।
सितयार्णवफेनो वा पृथगञ्जनमर्जुने ॥ २०७ ॥[§ 7941]

पैत्तं विधिमशेषेण कुर्यादर्जुनशान्तये ।
वैदेही श्वेतमरिचं सैन्धवं नागरं समम् ॥ २०८ ॥[§ 7943]

मातुलुङ्गरसैः पिष्टमञ्जनं पिटकापहम् ॥ २०९ ॥[§ 7944]
cakradatta-१८९३

३९

भित्त्वोपनाहं कफजं पिप्पलीमधुसैन्धवैः ।
विलिखेन्मण्डलाग्रेण प्रच्छयेद्वा समन्ततः ॥ २१० ॥[§ 7945]

पथ्याक्षधात्रीफलमध्यबीजै-
स्त्रिद्व्येकभागैर्विदधीत वर्तिम् ।
तयाञ्जयेदश्रुमतिप्रगाढ-
मक्ष्णोर्हरेत्कष्टमपि प्रकोपम् ॥ २११ ॥[§ 7949]

स्रावेषु त्रिफलाक्वाथं यथादोषं प्रयोजयेत् ।
क्षौद्रेणाज्येन पिप्पल्या मिश्रं विध्येच्छिरां तथा ॥ २१२ ॥[§ 7951]

त्रिफलामूत्रकासीससैन्धवैः सरसाञ्जनैः ।
रसक्रिया क्रिमिग्रन्थौ भिन्ने स्यात्प्रतिसारणम् ॥ २१३ ॥[§ 7953]

४०

स्विन्नां भित्त्वा विनिष्पीड्य भिन्नामञ्जननामिकाम् ।
शिलैलानतसिन्धूत्थैः सक्षौद्रैः प्रतिसारयेत् ॥ २१४ ॥[§ 7954]
cakradatta-१८९३

रसाञ्जनमधुभ्यां च भिन्नां वा शस्त्रकर्मवित् ।
प्रतिसार्याञ्जनैर्युञ्ज्यादुष्णैर्दीपशिखोद्भवैः ॥ २१५ ॥[§ 7956]

स्वेदयेद्धृष्टयाङ्गुल्या हरेद्रक्तं जलौकसा ।
रोचनाक्षारतुत्थानि पिप्पल्यः क्षौद्रमेव च ॥ २१६ ॥[§ 7958]

प्रतिसारणमेकैकं भिन्नेन गण इष्यते ।
निमिषे नासया पेयं सर्पिस्तेन च पूरणम् ॥ २१७ ॥[§ 7960]

स्वेदयित्वा बिसग्रन्थि छिद्राण्यस्य निराश्रयम् ।
पक्वं भित्त्वा तु शस्त्रेण सैन्धवेनावचूर्णयेत् ॥ २१८ ॥[§ 7962]

वर्त्मावलेखं बहुशस्तद्वच्छोणितमोक्षणम् ।
पुनः पुनर्विरेकं च पिल्लरोगातुरो भजेत् ॥ २१९ ॥[§ 7964]

पिल्ली स्निग्धो वमेत्पूर्वं शिराव्याधं स्रुतेऽसृजि ।
शिलारसाञ्जनव्योषगोपित्तैश्चक्षुरंजयेत् ॥ २२० ॥[§ 7966]

हरितालवचादारुमुरसारसपेषितम् ।
अभयारसपिष्टं वा तगरं पिल्लनाशनम् ॥ २२१ ॥[§ 7968]

भावितं बस्तमूत्रेण सस्नेहं देवदारु च ।
काकमाचीफलैकेन घृतयुक्तेन बुद्धिमान् ॥ २२२ ॥[§ 7970]

धूपयेत्पिल्लरोगार्तं पतन्ति क्रिमयोऽचिरात् ।
cakradatta-१८९३ [४१]रसाञ्जनं सर्जरसो जातीपुष्पं मनः शिला ॥ २२३ ॥[§ 7972]

समुद्रफेनो लवणं गैरिकं मरिचानि च ।
एतत्समांशं मधुना पिष्टं प्रक्लिन्नवर्त्मनि ॥ २२४ ॥[§ 7974]

अञ्जनं क्लेदकण्डूघ्नं पक्ष्मणां च प्ररोहणम् ।
मस्तकास्थिचुलुक्यास्तु तुषोदलवणान्वितम् ॥ २२५ ॥[§ 7976]

ताम्रपात्रेऽञ्जनं घृष्टं पिल्ले प्रक्लिन्नवर्त्मनि ।
ताम्रपात्रे गुहामूलं सिन्धूत्थं मरिचान्वितम् ॥ २२६ ॥[§ 7978]

आरणालेन संघृष्टमञ्जनं पिल्लनाशनम् ।
हरिद्रे त्रिफलां लोध्रं मधुकं रक्तचन्दनम् ॥ २२७ ॥[§ 7980]

भृङ्गराजरसे पिष्ट्वा घर्षयेल्लोहभाजने ।
तथा ताम्रे च सप्ताहं कृत्वा वर्तिं रजोऽथवा ॥ २२८ ॥§ 7982

पिच्चिटी धूमदर्शी च तिमिरोपहतेक्षणः ।
प्रातर्निश्यञ्जयेन्नित्यं सर्वनेत्रामयापहम् ॥ २२९ ॥§ 7984

मञ्जिष्ठामधुकोत्पलोदधिकफ-
त्वक्सेव्यगोरोचना-
मांसीचन्दनशङ्खपत्रगिरिमृ-
त्तालीसपुष्पाञ्जनैः ।
सर्वैरेव समांशमञ्जनमिदं
शस्तं सदा चक्षुषोः
कण्डूक्लेदमलाश्रुशोणितरुजा-
पिल्लार्मशुक्रापहम् ॥ २३० ॥§ 7992

cakradatta-१८९३

४२

तुत्थकस्य पलं श्वेतमरिचानि च विंशतिः ।
त्रिंशता काञ्जिकपलैः पिष्ट्वा ताम्रे निधापयेत् ॥ २३१ ॥§ 7993

पिल्लानपिल्लान्कुरुते बहुवर्षोत्थितानपि ।
तत्सेकेनोपदेहाश्रुकण्डूशोथांश्च नाशयेत् ॥ २३२ ॥§ 7995

याप्यः पक्ष्मोपरोधस्तु रोमोद्धरणलेखनैः ।
वर्त्मन्युपचितं लेख्यं स्राव्यमुत्क्लिष्टशोणितम् ॥ २३३ ॥§ 7997

प्रवृद्धान्तर्मुखं रोम सहिष्णोरुद्धरेच्छनैः ।
सन्दंशेनोद्धरेदृष्ट्वा पक्ष्मरोमाणि बुद्धिमान् ॥ २३४ ॥§ 7999

रक्षन्नक्षि दहेत्पक्ष्म तप्तहेमशलाकथा ।
पक्ष्मरोगे पुनर्नैवं कदाचिद्रोमसंभवः ॥ २३५ ॥§ 8001

उत्सङ्गिनी बहुलकर्दमवर्त्मनी च
श्यावं च यच्च पटितं त्विह बद्धवर्त्म ।
क्लिष्टं च पोथकियुतं त्विह वर्त्म यच्च
कुम्भीकिनी च सह शर्करयावलेख्याः ॥ २३६ ॥§ 8005

श्लेष्मोपनाहनगणौ च बिसं च भेद्यो

ग्रन्थिश्च यः क्रिमिकृतोऽञ्जननामिका च ॥ २३७ ॥[§ 8007]

cakradatta-१८९३

४३
घृतसैन्धवचूर्णेन कफानाहं पुनः पुनः ।
विलिखेन्मण्डलाग्रेण प्रच्छयेद्वा समन्ततः ॥ २३८ ॥[§ 8008]

पटोलामलकक्काथैराश्च्योतनविधिर्हितः ।
फणिज्झकरसोनस्य रसैः पोथकिनाशनः ॥ २३९ ॥[§ 8010]

आनाहपिडकां स्विन्नां तिर्यग्भित्त्वाग्निना दहेत् ।
अर्शस्तथा वर्त्म नाम्ना शुष्कार्शोऽर्बुदमेव च ॥ २४० ॥[§ 8012]

मण्डलाग्रेण तीक्ष्णेन मूले छिन्द्याद्भिषक् शनैः ।
सिन्धूत्थपिप्पलीकुष्टपर्णिनीत्रिफलारसैः ॥ २४१ ॥[§ 8014]

सुरामण्डेन वर्तिः स्याच्छ्लेष्माभिष्यन्दनाशिनी ।
पोथकीवर्त्मोपरोधक्रिमिग्रन्थिकतूणके ॥ २४२ ॥[§ 8016]

५९ Adhikāra ५९

१
वातिके शिरसो रोगे स्नेहस्वेदान्सनावनान् ।
पानान्नमुपहारांश्च कुर्याद्वातामयापहान् ॥ १ ॥[§ 8017]

कुष्टमेरण्डतैलं च लेपात्काञ्जिकपेषितम् ।
शिरोर्तिं नाशयत्याशु पुष्पं वा मुचुकुन्दजम् ॥ २ ॥[§ 8019]

पञ्चमूलीशृतं क्षीरं नस्ये दद्याच्छिरोगदे ।
आशिरोव्यायतं चर्म कृत्वाष्टाङ्गुलमुच्छ्रितम् ॥ ३ ॥[§ 8021]

cakradatta-१८९३

तेनावेष्ट्य शिरोऽधस्तान्माषकल्केन लेपयेत् ।
निश्चलस्योपविष्टस्य तैलैरुष्णैः प्रपूरयेत् ॥ ४ ॥[§ 8023]

धारयेदारुजःशान्तेर्यामं यामार्धमेव वा ।
शिरोबस्तिर्जयत्येष शिरोरोगं मरुद्भवम् ॥ ५ ॥[§ 8025]

हनुमन्याक्षिकर्णार्तिमर्दितं मूर्धकम्पनम् ।
तैलेनापूर्य मूर्धानं पञ्चमात्राशतानि च ॥ ६ ॥[§ 8027]

तिष्ठेच्छ्लेष्मणि पित्तेऽष्टौ दशवाते शिरोगदी ।
एक एव विधिः कार्यस्तथा कर्णाक्षिपूरणे ॥ ७ ॥[§ 8029]

२

पैत्ते घृतं पयःसेकाः शीतलेपाः सनावनाः ।
जीवनीयानि सर्पींषि पानान्नं चापि पित्तनुत् ॥ ८ ॥[§ 8030]

पित्तात्मके शिरोरोगे स्निग्धं सम्यग्विरेचयेत् ।
मृद्वीकात्रिफलेक्षूणां रसैः क्षीरैर्घृतैरपि ॥ ९ ॥[§ 8032]

शतधौतघृताभ्यङ्गः शीतवातादिसेवनम् ।
शीतस्पर्शाश्च संसेव्याः सदा दाहार्तिशान्तये ॥ १० ॥[§ 8034]

चन्दनोशीरयष्ट्याह्वबलाव्याघ्रीनखोत्पलैः ।
क्षीरपिष्टैः प्रदेहः स्याच्छृतैर्वा परिषेचनम् ॥ ११ ॥[§ 8036]

मृणालबिसशालूकचन्दनोत्पलकेशरैः ।
स्निग्धशीतैः शिरो दिह्यात्तद्वदामलकोत्पलैः ॥ १२ ॥[§ 8038]

cakradatta-१८९३

यष्ट्याह्वचन्दनानन्ताक्षीरसिद्धं घृतं हितम् ।
नावनं शर्कराद्राक्षामधुकैर्वापि पित्तजे ॥ १३ ॥[§ 8040]

त्वक्पत्रशर्करापिष्टा नावनं तण्डुलाम्बुना ।
क्षीरसर्पिर्हितं नस्यं रसा वा जाङ्गलाः शुभाः ॥ १४ ॥[§ 8042]

रक्तजे पित्तवत्सर्वं भोजनालेपसेचनम् ।
शीतोष्णयोश्च व्यत्यासो विशेषो रक्तमोक्षणम् ॥ १५ ॥[§ 8044]

३

कफजे लङ्घनं स्वेदो रूक्षोष्णैः पाचनात्मकैः ।
तीक्ष्णावपीडा धूमाश्च तीक्ष्णाश्च कवला हिताः ॥ १६ ॥[§ 8045]

अच्छं च पाययेत्सर्पिः पुराणं स्वेदयेत्ततः ।
मधूकसारेण शिरः स्विन्नं चास्य विरेचयेत् ॥ १७ ॥[§ 8047]

कृष्णाब्दशुण्ठीमधुकशताह्वोत्पलपाकलैः ।

जलपिष्टैः शिरोलेपः सद्यः शूलनिवारणः ॥ १८ ॥[§ 8049]

देवदारु नतं कुष्टं नलदं विश्वभेषजम् ।
लेपः काञ्जिकसंपिष्टस्तैलयुक्तः शिरोऽर्तिनुत् ॥ १९ ॥[§ 8051]
cakradatta-१८९३

सन्निपातभवे कार्या दोषत्रयहरी क्रिया ।
सर्पिःपानं विशेषेण पुराणं त्वादिशन्ति हि ॥ २० ॥[§ 8053]

त्रिकटुकपुष्कररजनी
रास्नासुरदारुतुरगगन्धानाम् ।
क्वाथः शिरोऽर्तिजालं
नासापीतो निवारयति ॥ २१ ॥[§ 8057]

नागरकल्कमिश्रं क्षीरं नस्येन योजितं पुंसाम् ।
नानादोषोद्भूतां शिरोरुजं हन्ति तीव्रतराम् ॥ २२ ॥[§ 8059]

नातोत्पलं चन्दनकुष्ठयुक्तं
शिरोरुजायां सघृतः प्रदेहः ।
प्रपौण्डरीकं सुरदारु कुष्टं
यष्ट्याह्वमेलाकमलोत्पले च ।
शिरोरुजायां सघृतः प्रदेहो
लोहैरकापद्मकचोरकैश्च ॥ २३ ॥[§ 8065]

४
शताह्वैरण्डमूलं च ग्रावव्याघ्रीफलैः शृतम् ।
तैलं नस्यं मरुच्छ्लेष्मतिमिरोर्ध्वगदापहम् ॥ २४ ॥[§ 8066]
cakradatta-१८९३

५
जीवकर्षभकौ द्राक्षासितायष्टीबलोत्पलैः ।
तैलं नस्यं पयःपक्वं वातपित्तशिरोगदे ॥ २५ ॥[§ 8067]

६
जीवकर्षभकौ द्राक्षा मधूकं मधुकं बला ।
नीलोत्पलं चन्दनं च विदारी शर्करा तथा ॥ २६ ॥[§ 8068]

तैलप्रस्थं पचेदेभिः शनैः पयसि षड्गुणे ।
जाङ्गलस्य तु मांसस्य तुलार्धस्य रसेन तु ॥ २७ ॥[§ 8070]

सिद्धमेतद्भवेन्नस्यं तैलमर्धावभेदकम् ।
बाधिर्यं कर्णशूलं च तिमिरं गलशुण्डिकाम् ॥ २८ ॥[§ 8072]

वातिकं पैत्तिकं चैव शीर्षरोगं नियच्छति ।
दन्तचालं शिरःशूलमर्दितं चापकर्षति ॥ २९ ॥[§ 8074]

७

एरण्डमूलं तगरं शताह्वा
जीवन्ति रास्ना सहसैन्धवं च ।
भृङ्गं विडङ्गं मधुयष्टिका च
विश्वौषधं कृष्णतिलस्य तैलम् ॥ ३० ॥[§ 8077]

आजं पयस्तैलविमिश्रितं च
चतुर्गुणे भृङ्गरसे विपक्वम् ।
षड्बिन्दवो नासिकया विधेयाः
शीघ्रं निहन्युः शिरसो विकारान् ॥ ३१ ॥[§ 8081]

च्युतांश्च केशांश्चलितांश्च दन्तान्
दुर्बद्धमूलांश्च दृढीकरोति ।
सुपर्णदृष्टिप्रतिमं च चक्षु- cakradatta-१८१३
र्बाह्वोर्बलं चाभ्यधिकं ददाति ॥ ३२ ॥[§ 8085]

क्षयजे क्षयमासाद्य कर्तव्यो बृंहणो विधिः ।
पाने नस्ये च सर्पिः स्याद्वातघ्नैर्मधुरैः शृतम् ॥ ३३ ॥[§ 8087]

क्रिमिजे व्योषनक्ताह्वशिग्रुबीजैश्च नावनम् ।
अजामूत्रयुतं नस्यं क्रिमिजे क्रिमिजित्परम् ॥ ३४ ॥[§ 8089]

८

अपामार्गफलव्योषनिशाक्षारकरामठैः ।
सविडङ्गं शृतं मूत्रे तैलं नस्यं क्रिमिं जयेत् ॥ ३५ ॥[§ 8090]

नागरं सगुडं विश्वं पिप्पली वा ससैन्धवा ।
भुजस्तम्भादिरोगेषु सर्वेषूर्ध्वगदेषु च ॥ ३६ ॥[§ 8092]

सूर्यावर्ते विधातव्यं नस्यकर्मादि भेषजम् ।
पाययेत्सगुडं सर्पिर्घृतपूरांश्च भक्षयेत् ॥ ३७ ॥[§ 8094]

सूर्यावर्ते शिरोवेधो नावनं क्षीरसर्पिषा ।

हितः क्षीरघृताभ्यासस्ताभ्यां चैव विरेचनम् ।
क्षीरपिष्टैस्तिलैः स्वेदो जीवनीयैश्च शस्यते ॥ ३८ ॥[§ 8097]

सशर्करं कुङ्कुममाज्यभृष्टं
नस्यं विधेयं पवनासृगुत्थे ।
भ्रूशङ्खकर्णाक्षिशिरोर्धशूले
दिनाभिवृद्धिप्रभवे च रोगे ॥ ३९ ॥[§ 8101]

कृतमालपल्लवरसे
खरमञ्जरिकल्कसिद्धनवनीतम् ।
नस्येन जयति नियतं
सूर्यावर्तं सुदुर्वारम् ॥ ४० ॥[§ 8105]

cakradatta-१८९३

९

दशमूलीकषायं तु सर्पिःसैन्धवसंयुतम् ।
नस्यमर्धावभेदघ्नं सूर्यावर्तशिरोऽर्तिनुत् ॥ ४१ ॥[§ 8106]

शिरीषमूलकफलैरवपीडं च योजयेत् ।
अवपीडो हितो वा स्याद्वचापिप्पलीभिः शृतः ॥ ४२ ॥[§ 8108]

जाङ्गलानि च मांसानि कारयेदुपनाहनम् ।
तेनास्य शाम्यति व्याधिः सूर्यावर्तः सुदारुणः ।
एष एव विधिः कृत्स्नः कार्यश्चार्धावभेदके ॥ ४३ ॥[§ 8111]

शारिवोत्पलकुष्टानि मधुकं चाम्लपेषितम् ।
सर्पिस्तैलयुतो लेपः सूर्यावर्तार्धभेदयोः ॥ ४४ ॥[§ 8113]

पिवेत्सशर्करं क्षीरं नीरं वा नारिकेलजम् ।
सुशीतं वापि पानीयं सर्पिर्वा नस्ततस्तयोः ॥ ४५ ॥[§ 8115]

अनन्तवाते कर्तव्यः सूर्यावर्तहितो विधिः ।
शिरावेधश्च कर्तव्योऽनन्तवातप्रशान्तये ॥ ४६ ॥[§ 8117]

आहारश्च विधातव्यो वातपित्तविनाशनः ।
मधुमस्तुकसंयावहविःपूरैश्च यः क्रमः ॥ ४७ ॥[§ 8119]

सूर्यावर्ते हितं यत्तच्छङ्खके स्वेदवर्जितम् ।

क्षीरसर्पिः प्रशंसन्ति नस्तपानं च शङ्खके ॥ ४८ ॥[§ 8121]
cakradatta-१८९३

शतावरीं कृष्णतिलान्मधुकं नीलमुत्पलम् ।
मूर्वां पुनर्नवां चापि लेपं साध्ववतारयेत् ॥ ४९ ॥[§ 8123]

शीततोयावसेकांश्च क्षीरसेकांश्च शीतलान् ।
कल्कैश्च क्षीरिवृक्षाणां शङ्खकस्य प्रलेपनम् ॥ ५० ॥[§ 8125]

क्रौञ्चकादम्बहंसानां शरार्याः कच्छपस्य च ।
रसैः संविहितस्याथ तस्य शङ्खकसन्धिजाः ॥ ५१ ॥[§ 8127]

ऊर्ध्वं तिस्रः शिराः प्राज्ञो भिन्द्यादेव न ताडयेत् ।
शिरःकम्पेऽमृतारास्नाबलास्नेहसुगन्धिभिः ॥ ५२ ॥[§ 8129]

स्नेहस्वेदादि वातघ्नं शिरोबस्तिश्च शस्यते ।
[१०]यष्टीमधुबलारास्नादशमूलाम्बुसाधितम् । cakradatta-१८९३
मधुरैश्च घृतं सिद्धमूर्ध्वजत्रुगदापहम् ॥ ५३ ॥[§ 8132]

११

दशमूलबलारास्नामधुकैस्त्रिपलैः सह ।
मयूरं पक्षपित्तान्त्रशकृत्पादास्यवर्जितम् ॥ ५४ ॥[§ 8133]

जले पक्त्वा घृतप्रस्थं तस्मिन्क्षीरसमं पचेत् ।
मधुरैः कार्षिकैः कल्कैः शिरोरोगार्दितापहम् ॥ ५५ ॥[§ 8135]

कर्णनासाक्षिजिह्वास्यगलरोगविनाशनम् ।
मयूराद्यमिदं ख्यातमूर्ध्वजत्रुगदापहम् ॥ ५६ ॥[§ 8137]

आखुभिः कुक्कुटैर्हंसैः शशैश्चापि हि बुद्धिमान् ।
कल्केनानेन विपचेत्सर्पिरूर्ध्वगदापहम् ॥ ५७ ॥[§ 8139]

दशमूलादिना तुल्यो मयूर इह गृह्यते ।
अन्ये त्वाकृतिमानेन मयूरग्रहणं विदुः ॥ ५८ ॥[§ 8141]

१२

प्रपौण्डरीकमधुकपिप्पलीचन्दनोत्पलैः ।
सिद्धं धात्रीरसे तैलं नस्येनाभ्यञ्जनेन वा ।
सर्वानूर्ध्वगदान्हन्ति पलितानि च शीलितम् ॥ ५९ ॥[§ 8143]

cakradatta-१८९३

१३

शतं मयूरमांसस्य दशमूलबलातुलाम् ।
द्रोणेऽम्भसः पचेत्क्षुण्वा तस्मिन्पादस्थिते ततः ॥ ६० ॥§ 8144

निषिच्य पयसो द्रोणं पचेत्तत्र घृताढकम् ।
प्रपौण्डरीकवर्गोक्तैर्जीवनीयैश्च भेषजैः ॥ ६१ ॥§ 8146

मेधाबुद्धिस्मृतिकरमूर्ध्वजत्रुगदापहम् ।
मायूरमेतन्निर्दिष्टं सर्वानिलहरं परम् ॥ ६२ ॥§ 8148

मन्याकर्णशिरोनेत्ररुजापस्मारनाशनम् ।
विषवातामयश्वासविषमज्वरकासनुत् ॥ ६३ ॥§ 8150

६० Adhikāra ६०

१
दघ्ना सौवर्चलाजाजी मधुकं नीलमुत्पलम् ।
पिबेत्क्षौद्रयुतं नारी वातासृग्दरपीडिता ॥ १ ॥§ 8151

पिबेदैणेयकं रक्तं शर्करामधुसंयुतम् ।
वासकस्वरसं पैत्ते गुडूच्या रसमेव वा ॥ २ ॥§ 8153

रोहीतकान्मूलकल्कं पाण्डुरेऽसृग्दरे पिबेत् ।
जलेनामलकाद्बीजकल्कं वा ससितामधु ॥ ३ ॥§ 8155

धातक्याश्चाक्षमात्रं वा आमलक्या मधुद्रवम् ।
काकजानुकमूलं वा मूलं कार्पासमेव वा ॥ ४ ॥§ 8157

cakradatta-१८९३

पाण्डुप्रदरशान्त्यर्थं पिबेत्तण्डुलवारिणा ।
अशोकवल्कलक्वाथशृतं दुग्धं सुशीतलम् ।
यथाबलं पिबेत्प्रातस्तीव्रासृग्दरनाशनम् ॥ ५ ॥§ 8160

दार्वीरसाञ्जनवृषाब्दकिरातबिल्व-
भल्लातकैरवकृतो मधुना कषायः ।
पीतो जयत्यतिबलं प्रदरं सशूलं

पीतासितारुणविलोहितनीलशुक्लम् ॥ ६ ॥§ 8164

रसाञ्जनं तण्डुलीयस्य मूलं
क्षौद्रान्वितं तण्डुलतोयपीतम् ।
असृग्दरं सर्वभवं निहन्ति
श्वासं च भार्गी सह नागरेण ॥ ७ ॥§ 8168

२

दशमूलं समुद्धृत्य पेषयेत्तण्डुलाम्बुना ।
एतत्पीत्वा त्र्यहान्नारी प्रदरात्परिमुच्यते ॥ ८ ॥§ 8169

क्षौद्रयुक्तं फलरसं कोष्ठोदुम्बरजं पिबेत् ।
असृग्दरविनाशाय सशर्करपयोऽन्नभुक् ॥ ९ ॥§ 8171

प्रदरं हन्ति बलाया मूलं दुग्धेन मधुयुतं पीतम् ।
कुशवाट्यालकमूलं तण्डुलसलिलेन रक्ताख्यम् ॥ १० ॥§ 8173

cakradatta-१८९३

शमयति मदिरापानं तदुभयमपिरक्तसंज्ञशुक्लाख्यौ ॥ ११ ॥§ 8174

गुडेन बदरीचूर्णं मोचमामं तथा पयः ।
पीता लाक्षा च सघृता पृथक्प्रदरनाशना ॥ १२ ॥§ 8176

रक्तपित्तविधानेन प्रदरांश्चाप्युपाचरेत् ।
असृग्दरे विशेषेण कुटजाष्टकमाचरेत् ॥ १३ ॥§ 8178

३

पाठाजम्ब्वाम्रयोर्मध्यं शिलाभेदरसाञ्जनम् ।
अम्बष्ठकीमोचरसः समङ्गापद्मकेशरान् ॥ १४ ॥§ 8179

बाह्लीकातिविषामुस्तं बिल्वं लोध्रं सगैरिकम् ।
कट्फलं मरिचं शुण्ठीमृद्वीका रक्तचन्दनम् ॥ १५ ॥§ 8181

कट्वङ्गवत्सकानन्ताधातकीमधुकार्जुनम् ।
पुष्येणोद्धृत्य तुल्यानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ॥ १६ ॥§ 8183

तानि क्षौद्रेण संयुज्य पाययेत्तण्डुलाम्बुना ।
असृग्दरातिसारेषु रक्तं यच्चोपवेश्यते ॥ १७ ॥§ 8185

दोषागन्तुकृता ये च बालानां तांश्च नाशयेत् ।
योनिदोषं रजोदोषं श्वेतं नीलं सपीतकम् ॥ १८ ॥[§ 8187]

स्त्रीणां श्यावारुणं यच्च तत्प्रसह्य निवर्तयेत् ।
चूर्णं पुष्यानुगं नाम हितमात्रेयपूजितम् ॥ १९ ॥[§ 8189]
cakradatta-१८९३

४

मुद्गमाषस्य निर्यूहे रास्नाचित्रकनागरैः ।
सिद्धं सपिप्पलीविल्वैः सर्पिः श्रेष्ठमसृग्दरे ॥ २० ॥[§ 8190]

कुमुदं पद्मकोशीरं गोधूमो रक्तशालयः ।
मुद्गपर्णी पयस्या च काश्मरी मधुयष्टिका ॥ २१ ॥[§ 8192]

बलातिबलयोर्मूलमुत्पलं तालमस्तकम् ।
विदारी शतमूली च शालपर्णी सजीवका ॥ २२ ॥[§ 8194]

फलंत्रिकस्यबीजानि प्रत्यग्रं कदलीफलम् ।
एषामर्धपलान्भागान्गव्यं क्षीरं चतुर्गुणम् ॥ २३ ॥[§ 8196]

पानीयं द्विगुणं हृत्वा घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
प्रदरे रक्तपित्ते च रक्तगुल्मे हलीमके ॥ २४ ॥[§ 8198]

बहुरूपं चयत्पित्तं कामलावातशोणिते ।
अरोचके ज्वरे जीर्णे पाण्डुरोगे मदे भ्रमे ॥ २५ ॥[§ 8200]

तरुणी चाल्पपुष्पा च या च गर्भं न विन्दति ।
अहन्यहनि च स्त्रीणां भवति प्रीतिवर्धनम् ।
शीतकल्याणकं नाम परमुक्तं रसायनम् ॥ २६ ॥[§ 8203]
cakradatta-१८९३

५

शतावरीरसप्रस्थं क्षोदयित्वावपीडयेत् ।
घृतप्रस्थसमायुक्तं क्षीरं द्विगुणितं भिषक् ॥ २७ ॥[§ 8204]

अत्र कल्कानिमान्दद्यात्स्थूलोदुम्बरसंमितान् ।
जीवनीयानि यान्यष्टौ यष्टिपद्मकचन्दने ॥ २८ ॥[§ 8206]

श्वदंष्ट्रा चात्मगुप्ता च बला नागबला तथा ।
शालपर्णी पृश्निपर्णी विदारी शारिवाद्वयम् ॥ २९ ॥[§ 8208]

शर्करा च समा देया काश्मर्याश्च फलानि च ।
सम्यक् सिद्धं तु विज्ञाय तद्धृतं चावतारयेत् ॥ ३० ॥[§ 8210]

रक्तपित्तविकारेषु वातपित्तकृतेषु च ।
वातरक्तं क्षयं श्वासं हिक्कां कासं च दुस्तरम् ॥ ३१ ॥[§ 8212]

अङ्गदाहं शिरोदाहं रक्तपित्तसमुद्भवम् ।
असृग्दरं सर्वभवं मूत्रकृच्छ्रं सुदारुणम् ।
एतान्रोगाञ्शमयति भास्करस्तिमिरं यथा ॥ ३२ ॥[§ 8215]

६१ Adhikāra ६१

cakradatta-१८९३

१
योनिव्यापत्सु भूयिष्ठं शस्यते कर्म वातजित् ।
बस्त्यभ्यङ्गपरिषेकप्रलेपाः पिचुधारणम् ॥ १ ॥[§ 8216]

वचोपकुञ्चिकाजातीकृष्णावृषकसैन्धवम् ।
अजमोदां यवक्षारं चित्रकं शर्करान्वितम् ॥ २ ॥[§ 8218]

पिष्ट्वा प्रसन्नयालोड्य खादेत्तद्धृतभर्जितम् ।
योनिपार्श्वार्तिहृद्रोगगुल्मार्शोविनिवृत्तये ॥ ३ ॥[§ 8220]

गुडूचीत्रिफलादन्तीक्वाथैश्च परिषेचनम् ।
नतवार्ताकिनीकुष्ठसैन्धवामरदारुभिः ॥ ४ ॥[§ 8222]

तैलात्प्रसाधिताद्धार्यः पिचुर्योनौ रुजापहः ।
पित्तलानां तु योनीनां सेकाभ्यङ्गपिचुक्रियाः ॥ ५ ॥[§ 8224]

शीताः पित्तहराः कार्याः स्नेहनार्थं घृतानि च ।
योन्यां बलासदुष्टायां सर्वरुक्षोष्णमौषधम् ॥ ६ ॥[§ 8226]

पिप्पल्या मरिचैर्माषैः शताह्वाकुष्ठसैन्धवैः ।
वर्तिस्तुल्या प्रदेशिन्या धार्या योनिविशोधनी ॥ ७ ॥[§ 8228]

हिंस्राकल्कं तु वातार्ता कोष्णमभ्यज्य धारयेत् ।
पञ्चवल्कस्य पित्तार्ता श्यामादीनां कफोत्तरा ॥ ८ ॥§ 8230

मूषिकामांससंयुक्तं तैलमातपभावितम् ।
अभ्यङ्गाद्धन्ति योन्यर्शः स्वेदस्तन्मांससैन्धवैः ॥ ९ ॥§ 8232

cakradatta-१८९३

२

गोपित्ते मत्स्यपित्ते वा क्षौमं त्रिःसप्तभावितम् ।
मधुना किण्वचूर्णं वा दद्यादचरणापहम् ॥ १० ॥§ 8233

स्रोतसां शोधनं शोथकण्डूक्लेदहरं च तत् ।
कामिन्याः पूतियोन्याश्च कर्तव्यः स्वेदनो विधिः ॥ ११ ॥§ 8235

क्रमः कार्यस्ततः स्नेहपिचुभिस्तर्पणं भवेत् ।
शल्लकीजिङ्गिनीजम्बुधवत्वक्पञ्चवल्कलैः ॥ १२ ॥§ 8237

कषायैः साधितः स्नेहः पिचुः स्याद्विप्लुतापहः ।
कर्णिन्यां वर्तिका कुष्ठपिप्पल्यर्काग्रसैन्धवैः ॥ १३ ॥§ 8239

बस्तमूत्रकृता धार्या सर्वं च श्लेष्मनुद्धितम् ।
त्रैवृतं स्नेहनं स्वेद उदावर्तानिलार्तिषु ।
तदेव च महायोन्यां स्रस्तायां तु विधीयते ॥ १४ ॥§ 8242

आखोर्मांसं सपदि बहुधा खण्डखण्डीकृतं यत् ।
तैले पाच्यं द्रवति नियतं यावदेतन्न सम्यक् ।
तत्तैलाक्तं वसनमनिशं योनिभागे दधाना ।
हन्ति व्रीडाकरभगफलं नात्र सन्देहबुद्धिः ॥ १५ ॥§ 8246

cakradatta-१८९३

३

शतपुष्पातैललेपाद्बदरीदलजात्तथा ।
पेटिकामूललेपाच्च योनिर्भिन्ना प्रशाम्यति ॥ १६ ॥§ 8247

सुषवीमूललेपेन प्रविष्टान्तर्बहिर्भवेत् ।
योनिर्मूषरसाभ्यङ्गान्निःसृता प्रविशेदपि ॥ १७ ॥§ 8249

लोध्रतुम्बीफलालेपो योनिदार्ढ्यं करोति च ।

वेतसमूलनिःक्काथक्षालनेन तथैव च ॥ १८ ॥[§ 8251]

मूषिकावागुलिवसाम्रक्षणं योनिदार्ढ्यदम् ।
वचानीलोत्पलं कुष्ठं मरिचानि तथैव च ॥ १९ ॥[§ 8253]

अश्वगन्धा हरिद्रा च गाढीकरणमुत्तमम् ॥ २० ॥[§ 8254]

मदनफलमधुकर्पूरपूरितं भवति कामिनीजनस्य ।
विगलितयौवनस्य च वराङ्गमतिगाढं सुकुमारम् ॥ २१ ॥[§ 8256]

४

पञ्चपल्लवयष्ट्याह्वमालतीकुसुमैर्घृतम् ।
रविपक्कमन्यथा वा योनिगन्धविनाशनम् ॥ २२ ॥[§ 8257]

इक्ष्वाकुबीजदन्तीचपलागुडमदनकिण्वयष्ट्याह्वैः ।
सस्नुक्क्षीरैर्वर्तिर्योनिगता कुसुमसञ्जननी ॥ २३ ॥[§ 8259]

सकाञ्जिकं जवापुष्पं भृष्टं ज्योतिष्मतीदलम् ।
दूर्वापिष्टं च सम्प्राश्य वनिता त्वार्तवं लभेत् ॥ २४ ॥[§ 8261]

धात्र्यञ्जनाभयाचूर्णं तोयपीतं रजो हरेत् ।
शेलुच्छदमिश्रपिष्टं भक्षणं च तदर्थकृत् ॥ २५ ॥[§ 8263]

पुष्पोद्धृतं लक्षणायाश्चक्राङ्गायास्तु कन्यया ।
पिष्टं मूलं दुग्धघृतपीतमृतौ तु पुत्रदम् ॥ २६ ॥[§ 8265] cakradatta-१८१३

क्काथेन हयगन्धायाः साधितं सघृतं पयः ।
ऋतुस्नाता बाला पीत्वा गर्भं धत्ते न संशयः ॥ २७ ॥[§ 8267]

पिप्पल्यः शृङ्गवेरं च मरिचं केशरं तथा ।
घृतेन सह पातव्यं वन्ध्यापि लभते सुतम् ॥ २८ ॥[§ 8269]

५

स्वर्णस्य रूप्यकस्य च
चूर्णे ताम्रस्य चाज्यसंमिश्रे ।
पीते शुद्धे क्षेत्रे
भेषजयोगाद्भवेद्गर्भः ॥ २९ ॥[§ 8272]

कृत्वा शुद्धौ स्नानं

विलङ्घ्य दिवसान्तरे ततः प्रातः ।
स्नात्वा द्विजाय भक्तया
सम्पूज्य तथैव लोकनाथेशम् ॥ ३० ॥§ 8276

श्वेतबलाङ्घ्रिकयष्टीं
कर्षं कर्षं पलं तु शर्करायाः ।
पिष्ट्वैकवर्णजीवित
वत्साया गोस्तु दुग्धेन ॥ ३१ ॥§ 8280

समधिकघृतेन पीतं
नात्र दिने देयमन्नमन्यच्च ।
cakradatta-१८९३ क्षुधिते सदुग्धमन्नं
दद्यादापुरुषसन्निधेस्तस्याः ॥ ३२ ॥§ 8284

समदिवसे शुभयोगे
दक्षिणपार्श्वावलम्बिनी धीरा ।
त्यक्तस्त्र्यन्तरसङ्ग-
प्रहृष्टमनसोऽतिवृद्धधातोश्च ।
पुरुषस्य सङ्गमात्रा-
ल्लभते पुत्रं ततो नियतम् ॥ ३३ ॥§ 8290

६

गोष्ठजातवटकस्य प्रागुक्तशाखजे शुभे ।
माषौ द्वौ च तथा गौरसर्षपौ दधियोजितौ ।
पुष्यापीतौ द्रुतापन्नगर्भायाः पुत्रकारकौ ॥ ३४ ॥§ 8292

कानकान्राजतान्वापि लौहान्पुरुषकानमून् ।
ध्याताग्निवर्णान्पयसो दध्नो वाप्युदकस्य वा ।
क्षिप्त्वाञ्जलौ पिबेत्पुष्ये गर्भे पुत्रत्वकारकान् ॥ ३५ ॥§ 8295

७

मञ्जिष्ठा मधुकं कुष्ठं त्रिफला शर्करा बला ।
मेदा पयस्या काकोली मूलं चैवाश्वगन्धजम् ॥ ३६ ॥§ 8296
cakradatta-१८९३

अजमोदा हरिद्रे द्वे हिङ्गुकं कटुरोहिणी ।
उत्पलं कुमुदं द्राक्षा काकोल्यौ चन्दनद्वयम् ॥ ३७ ॥§ 8298

एतेषां कार्षिकैर्भागैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।

शतावरीरसक्षीरं घृताद्देयं चतुर्गुणम् ॥ ३८ ॥§ 8300

सर्पिरेतन्नरः पीत्वा नित्यं स्त्रीषु वृषायते ।
पुत्राञ्जनयते नारी मेधाढ्यान्प्रियदर्शनान् ॥ ३९ ॥§ 8302

या चैव स्थिरगर्भा स्याद्या वा जनयते मृतम् ।
अल्पायुषं वा जनयेद्या च कन्यां प्रसूयते ॥ ४० ॥§ 8304

योनिदोषे रजोदोषे परिस्रावे च शस्यते ।
प्रजावर्धनमायुष्यं सर्वग्रहनिवारणम् ॥ ४१ ॥§ 8306

नाम्ना फलघृतं ह्येतदश्विभ्यां परिकीर्तितम् ।
अनुक्तं लक्ष्मणामूलं क्षिपन्त्यत्र चिकित्सकाः ॥ ४२ ॥§ 8308

जीवद्वत्सैकवर्णाया घृतमत्र प्रशस्यते ।
आरण्यगोमयेनापि वह्निज्वाला प्रदीयते ॥ ४३ ॥§ 8310

८

सहचरे द्वे त्रिफलां गुडूचीं सपुनर्नवाम् ।
शुकनासां हरिद्रे द्वे रास्नां मेदां शतावरीम् ॥ ४४ ॥§ 8311

कल्कीकृत्य घृतप्रस्थं पचेत्क्षीरचतुर्गुणम् ।
तत्सिद्धं प्रपिबेन्नारी योनिशूलप्रपीडिता ॥ ४५ ॥§ 8313

पिण्डिता चलिता या च निःसृता विवृत्ता च या ।
पिण्डयोनिस्तु विस्रस्ता षण्डयोनिश्च या स्मृता ॥ ४६ ॥§ 8315

cakradatta-१८९३

प्रपद्यन्ते तु ताः स्थानं गर्भं गृह्णन्ति चासकृत् ।
एतत्फलघृतं नाम योनिदोषहरं परम् ॥ ४७ ॥§ 8317

९

सिद्धार्थकं वचा ब्राह्मी शङ्खपुष्पी पुनर्नवा ।
पयस्यामययष्ट्याह्वकटुकैलाफलत्रयम् ॥ ४८ ॥§ 8318

शारिवे रजनी पाठा भृङ्गदारु सुवर्चला ।
मञ्जिष्ठा त्रिफला श्यामा वृषपुष्पं सगैरिकम् ॥ ४९ ॥§ 8320

धीमान्पक्त्वा घृतप्रस्थं सम्यङ्मात्राभिमन्त्रितम् ।
द्विमासगर्भिणी नारी षण्मासात् न प्रयोजयेत् ॥ ५० ॥§ 8322

सर्वाङ्गं जनयेत्पुत्रं शूरं पण्डितमानिनम् ।
जडगद्गदमूकत्वं पानादेवापकर्षति ॥ ५१ ॥[§ 8324]

सप्तरात्रप्रयोगेण नरः श्रुतिधरो भवेत् ।
नाग्निर्दहति तद्वेश्म न वज्रं हन्ति न ग्रहाः ॥ ५२ ॥[§ 8326]

न तत्र म्रियते बालो यत्रास्ते सोमसङ्गितः ।
वन्ध्यापि लभते पुत्रं सर्वामयविवर्जितम् ।
योनिदुष्टाश्च या नार्यो रेतोदुष्टाश्च ये नराः ॥ ५३ ॥[§ 8329]

अस्य प्रभावात्कुक्षिस्थः स्फुटवाग्व्याहरत्यपि ।
द्राक्षा परूषकाश्मर्यौ फलत्रयमुदाहृतम् ॥ ५४ ॥[§ 8331]

“ओं नमो महाविनायकाया
मृतं रक्ष मम फलसिद्धिं
देहि रुद्रवचनेन स्वाहा”
सप्तदूर्वाभिमन्त्रितम् ॥ ५५ ॥[§ 8335]

cakradatta-१८९३

१०

नीलोत्पलोशीरमधूकयष्टी
द्राक्षाविदारीकुशपञ्चमूलैः ।
स्याज्जीवनीयैश्च घृतं विपक्वं
शतावरीकारसदुग्धमिश्रम् ॥ ५६ ॥[§ 8338]

तच्छर्करापादयुतं प्रशस्त-
मसृग्दरे मारुतरक्तपित्ते ।
क्षीणे बले रेतसि संप्रनष्टे
कृच्छ्रे च रक्तप्रभवे च गुल्मे ॥ ५७ ॥[§ 8342]

११

शतावरीमूलतुलाश्चतस्रः संप्रपीडयेत् ।
रसेन क्षीरतुल्येन पचेत्तेन घृताढकम् ॥ ५८ ॥[§ 8343]

जीवनीयैः शतावर्या मृद्वीकाभिः परूषकैः ।
पिष्टैः प्रियालैश्चाक्षांशैर्द्वियष्टीमधुकैर्भिषक् ॥ ५९ ॥[§ 8345]

सिद्धशीते च मधुनः पिप्पल्याश्चाष्टकं पलम् ।

दत्त्वा दशपलं चात्र सितायास्तद्विमिश्रितम् ॥ ६० ॥§ 8347

ब्राह्मणान्प्राशयेत्पूर्वं लिह्यात्पाणितलं ततः ।
योन्यसृक्शुक्रदोषघ्नं वृष्यं पुंसवनं च तत् ॥ ६१ ॥§ 8349

cakradatta-१८९३

क्षतक्षयं रक्तपित्तं कासं श्वासं हलीमकम् ।
कामलां वातरक्तं च विसर्पं हृच्छिरोग्रहम् ।
उन्मादादीनपस्मारान्वातपित्तात्मकाञ्जयेत् ॥ ६२ ॥§ 8352

दग्ध्वा शङ्खं क्षिपेद्रम्भास्वरसे तत्तु पेषितम् ।
तुल्यालं लेपतो हन्ति रोमगुह्यादिसम्भवम् ॥ ६३ ॥§ 8354

रक्ताञ्जनापुच्छचूर्णयुक्तं तैलं तु सार्षपम् ।
सप्ताहं व्युषितं हन्ति मूलाद्रोमाण्यसंशयः ।
कुसुम्भतैलाभ्यङ्गो वा रोम्णामुत्पाटितेऽन्तकृत् ॥ ६४ ॥§ 8357

१२

आरग्वधमूलपलं कर्षद्वितयं च शङ्खचूर्णस्य ।
हरितालस्य च खरजे मूत्रप्रस्थे कटुतैलं पक्वम् ॥ ६५ ॥§ 8358

तैलं तदिदं शङ्खहरितालचूर्णितं लेपात् ।
निर्मूलयति च रोमाण्यन्येषां सम्भवो नैव ॥ ६६ ॥§ 8360

कर्पूरभल्लातकशङ्खचूर्णं
क्षारो यवानां च मनःशिला च ।
तैलं विपक्वं हरितालमिश्रं
रोमाणि निर्मूलयति क्षणेन ॥ ६७ ॥§ 8364

cakradatta-१८९३

१३

शुक्तिशम्बूकशङ्खानां दीर्घवृन्तात्समुष्ककात् ।
दग्ध्वा क्षारं समादाय खरमूत्रेण गालयेत् ॥ ६८ ॥§ 8365

क्षारार्धभागं विपचेत्तैलं च सार्षपं वुधः ।
इदमन्तः पुरे देयं तैलमात्रेयपूजितम् ॥ ६९ ॥§ 8367

बिन्दुरेकः पतेद्यत्र तत्र रोमापुनर्भवः ।
मदनादिव्रणे देयमश्विभ्यां च विनिर्मितम् ॥ ७० ॥§ 8369

अर्शसां कुष्ठरोगाणां पामादद्रुविचर्चिकाम् ।
क्षारतैलमिदं श्रेष्ठं सर्वक्लेदहरं परम् ॥ ७१ ॥[§ 8371]

६२ Adhikāra ६२

१
मधुकं शाकबीजं च पयसा सुरदारु च ।
अश्मन्तकः कृष्णतिलास्ताम्रवल्ली शतावरी ॥ १ ॥[§ 8372]

वृक्षादनी पयस्या च तथैवोत्पलशारिवा ।
अनन्ता शारिवा रास्ना पद्मा मधुकमेव च ॥ २ ॥[§ 8374]

बृहतीद्वयकाश्मर्यक्षीरिशुङ्गास्त्वचो घृतम् ।
पृथक्पर्णी बला शिग्रु श्वदंष्ट्रा मधुयष्टिका ॥ ३ ॥[§ 8376]

शृङ्गाटकं बिसं द्राक्षा कशेरु मधुकं सिता ।
मासेषु सप्त योगाः स्युरर्धश्लोकास्तु सप्तसु ॥ ४ ॥[§ 8378]

यथाक्रमं प्रयोक्तव्या गर्भस्रावे पयोऽन्विताः ।
cakradatta-१८९३ कपित्थबिल्वबृहतीपटोलेक्षुनिदिग्धिकाः ॥ ५ ॥[§ 8380]

मूलानि क्षीरसिद्धानि दापयेद्भिषगष्टमे ।
नवमे मधुकानन्तापयस्याशारिवाः पिबेत् ॥ ६ ॥[§ 8382]

पयस्तु दशमे शुण्ठ्या शृतशीतं प्रशस्यते ।
सक्षीरा वा हिता शुण्ठी मधुकं देवदारु च ॥ ७ ॥[§ 8384]

एवमाप्यायते गर्भस्तीव्रा रुक् चोपशाम्यति ।
कुशकाशोरुबूकानां मूलैर्गोक्षुरकस्य च ।
शृतं दुग्धं सितायुक्तं गर्भिण्याः शूलनुत्परम् ॥ ८ ॥[§ 8387]

२
कशेरुशृङ्गाटकजीवनीय-
पद्मोत्पलैरण्डशतावरीभिः ।
सिद्धं पयः शर्करया विमिश्रं
संस्थापयेद्गर्भमुदीर्णशूलम् ॥ ९ ॥[§ 8390]

कशेरुशृङ्गाटकपद्मकोत्पलं
समुद्गपर्णीमधुकं सशर्करम् ।
सशूलगर्भस्रुतिपीडिताङ्गना
पयोविमिश्रं पयसान्नभुक् पिबेत् ॥ १० ॥§ 8394

गर्भे शुष्के तु वातेन बालानां चापि शुष्यताम् ।
सितामधुककाश्मर्यैर्हितमुत्थापने पयः ॥ ११ ॥§ 8396

गर्भशोषे त्वामगर्भाः प्रसहाश्च सदा हिताः ।§ 8397
cakradatta-१८९३

३
पाठा लाङ्गलिसिंहास्यमयूरकजटैः पृथक् ॥ १२ ॥§ 8397

नाभिबस्तिभगालेपात्सुखं नारी प्रसूयते ।
परूषकस्थिरामूललेपस्तद्वत्पृथक्पृथक् ॥ १३ ॥§ 8399

वासामूले ध्रुवं तद्वत्कटिवद्धे सूते द्रुतम् ।
पाठायास्तु शिफां योनौ या नारी संप्रधारयेत् ॥ १४ ॥§ 8401

उरःप्रसवकाले च सा सुखेन प्रसूयते ।
तुषाम्बुपरिपिष्टेन मूलेन परिलेपयेत् ॥ १५ ॥§ 8403

लाङ्गल्याश्चरणौ सूते क्षिप्रमेतेन गर्भिणी ।
आटरूषकमूलेन नाभिबस्तिभगालेपः कर्तव्यः ॥ १६ ॥§ 8405

तालतरूद्भवमूले मुक्तकच्छे धृते पुंसाम् ।
गृहाम्बुना गेहधूमपानं गर्भापकर्षणम् ॥ १७ ॥§ 8407

मातुलुङ्गस्य मूलानि मधुकं मधुसंयुतम् ।
घृतेन सह पातव्यं सुखं नारी प्रसूयते ॥ १८ ॥§ 8409

पुटदग्धसर्पकञ्चुक-
मसृणमसी कुसुमसारसहिताञ्जिताक्षी ।
झटिति विशल्या जायेत
गर्भवती मूढगर्भापि ॥ १९ ॥§ 8413
cakradatta-१८९३

४

गृहाम्बुना हिङ्गुसिन्धुपानं गर्भापकर्षणम् ।
इहामृतं च सोमश्च चित्रभानुश्च भामिनि ।
उच्चैःश्रवाश्च तुरगो मन्दिरे निवसन्तु ते ॥ २० ॥§ 8415

इदममृतमपां समुद्धृतं वै-
भवलघुगर्भमिमं विमुञ्चतु स्त्री ।
तदनलपवनार्कवासवास्ते
सह लवणाम्बुधरैर्दिशन्तु शान्तिम् ॥ २१ ॥§ 8419

मुक्ताः पाशा विपाशाश्च मुक्ताः सूर्येण रश्मयः ।
मुक्तः सर्वभयाद्गर्भ एह्येहि मारिच स्वाहा ॥ २२ ॥§ 8421

जलं च्यवनमन्त्रेण सप्तवाराभिमन्त्रितम् ।
पीत्वा प्रसूयते नारी--
५
दृष्ट्वा चोभयत्रिंशकम् ॥ २३ ॥§ 8424

तथोभयपञ्चदशदर्शनं सुखसूतिकृत् ।
नारी ऋतुवसुभिः सह पक्षदिगष्टादशभिरेव च ॥ २४ ॥§ 8426

अर्कभुवनाब्धिसहितैरुभयत्रिंशकमिदमाश्चर्यम् ।
वसुगुणाब्ध्येकबाणनवषड्ढप्तयुगैः क्रमात् ॥ २५ ॥§ 8428

सर्वं पञ्चदशद्विस्तु त्रिंशकं नवकोष्ठके ।
कटुतुम्ब्यहिनिर्मोककृतवेधनसर्षपैः ॥ २६ ॥§ 8430

कटुतैलान्वितो धूमो योनेः पातयतेऽमराम् ।
कचवेष्टितयाङ्गुल्या घृष्टे कण्ठे सुखं पतत्यमरा ॥ २७ ॥§ 8432

cakradatta-१८९३

६

एरण्डस्य वनेः? काको गङ्गातीरमुपागतः ।
इतः पिबति पानीयं विशल्या गर्भिणी भवेत् ॥ २८ ॥§ 8433

अनेन सप्तधामन्त्र्य जलं देयं विशल्यकम् ॥ २९ ॥§ 8434

मूलेन लाङ्गलिक्या वा संलिप्ते पाणिपादे च ।
अमरापातनं मद्यैः पिप्पल्यादिरजः पिबेत् ॥ ३० ॥§ 8436

गरीमदनदहनमूलं चिरजमपि ।
गर्भं मृतममृतं वा निपातयति ॥ ३१ ॥§ 8438

७

शालिमूलाक्षमात्रं वा मूत्रेणाम्लेन वान्वितम् ।
उपकुञ्चिकां पिप्पलीं च मदिरां लाभतः पिबेत् ॥ ३२ ॥§ 8439

सौवर्चलेन संयुक्तां योनिशूलनिवारणीम् ।
सूताया हृच्छिरोबस्तिशूलं मक्कन्दसङ्गितम् ॥ ३३ ॥§ 8441

यवक्षारं पिबेत्तत्र सर्पिषोष्णोदकेन वा ।
पिप्पल्यादिगणक्वाथं पिबेद्वा लवणान्वितम् ॥ ३४ ॥§ 8443

पारावतशकृत्पीतं शालितण्डुलवारिणा ।
गर्भपातान्तरोत्थे तु रक्तस्रावनिवारणम् ॥ ३५ ॥§ 8445

जलपिष्टवरुणपत्रैःसघृतैरुद्वर्तनालेपौ तु ।
किक्किशरोगं हरतो गोमयघर्षादथो विहितौ ॥ ३६ ॥§ 8447

cakradatta-१८९३

८

ह्रीबेरारणालरक्तचन्दनबला
धन्याकवत्सादनी
मुस्तोशीरयवासपर्पटविषा-
क्वाथं पिबेद्गर्भिणी ।
नानादोषयुतातिसारकगदे
रक्तस्रुतौ वा ज्वरे
योगोऽयं मुनिभिः पुरा निगदितः
सूत्यामये शस्यते ॥ ३७ ॥§ 8454

अमृतानागरसहचर-
भद्रोत्कटपञ्चमूलजलदलशृतम् ।
मधुसंयुक्तं निवार
यति सज्वरं सूतिकातङ्कम् ॥ ३८ ॥§ 8458

सहचरपुष्करवेतसमूलं
वैकङ्कतं दारु कुलत्थसमम् ।
जलमत्र सैन्धवहिङ्गुयुतं

सद्यो घोरसूतिकाशूलहरम् ॥ ३९ ॥§ 8462
cakradatta-१८९३

९

दशमूलीकृतः क्वाथः सद्यः सूतिरुजापहः ।
पिप्पली पिप्पलीमूलं चव्यं शुण्ठी यमानिका ॥ ४० ॥§ 8463

जीवके द्वे हरिद्रे द्वे बिडसौवर्चलं तथा ।
एतैरेवौषधैः पिष्टैरारणालं विपाचितम् ॥ ४१ ॥§ 8465

आमवातहरं वृष्यं कफघ्नं वह्निदीपनम् ।
काञ्जिकं वज्रकं नाम स्त्रीणामग्निविवर्धनम् ॥ ४२ ॥§ 8467

मक्कन्दशूलशमनं परं क्षीराभिमर्दनम् ।
क्षीरपाकविधानेन काञ्जिकस्यापि साधनम् ॥ ४३ ॥§ 8469

१०

जीरकं हपुषा धान्यं शताह्वा सुरदारु च ।
यमानी त्र्यष्टको हिङ्गुपत्रिका कासमर्दकम् ॥ ४४ ॥§ 8470

पिप्पली पिप्पलीमूलमजमोदाथ बाप्पिका ।
चित्रकं च पलांशानि तथान्यच्च चतुःपलम् ॥ ४५ ॥§ 8472

कशेरुकं नागरं च कुष्ठं दीप्यकमेव च ।
गुडस्य च शतं दद्याद् घृतप्रस्थं तथैव च ॥ ४६ ॥§ 8474

क्षीरद्विप्रस्थसंयुक्तं शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ।
पञ्चजीरक इत्येष सूतिकानां प्रशस्यते ॥ ४७ ॥§ 8476

गर्भार्थिनीनां नारीणां बृंहणीये समारुते ।
विंशतिं व्यापदो योनेः कासं श्वासं ज्वरं क्षयम् ॥ ४८ ॥§ 8478

हलीमकं पाण्डुरोगं दौर्गन्ध्यं बहुमूत्रताम् ।
हन्ति पीनोन्नतकुचाः पद्मपत्रायतेक्षणाः ।
उपयोगात्स्त्रियो नित्यमलक्ष्मीमलवर्जिताः ॥ ४९ ॥§ 8481
cakradatta-१८९३

११

वनकार्पासिकेक्षूणां मूलं सौवीरकेण वा ।
विदारीकन्दं सुरया पिबेद्वा स्तन्यवर्धनम् ॥ ५० ॥§ 8482

दुग्धेन शालितण्डुलचूर्णपानं विवर्धयेत् ।
स्तन्यं सप्ताहतः क्षीरसेविन्यास्तु न संशयः ॥ ५१ ॥§ 8484

हरिद्रादिं वचादिं वा पिबेत्स्तन्यविशुद्धये ।
तत्र वातात्मके स्तन्ये दशमूलीजलं पिबेत् ॥ ५२ ॥§ 8486

पित्तदुष्टेऽमृताभीरुपटोलं निम्बचन्दनम् ।
धात्री कुमारश्च पिबेत्क्वाथयित्वा सशारिवम् ॥ ५३ ॥§ 8488

कफे वा त्रिफलामुस्ताभूनिम्बं कटुरोहिणीम् ।
धात्री स्तन्यविशुद्ध्यर्थं मुद्गयूषरसाशिनी ॥ ५४ ॥§ 8490

भार्गीवचादारुपाठाः पिबेत्सातिविषाः शृताः ॥ ५५ ॥§ 8491

कुक्कुरामञ्जुकामूलं चर्वितमास्ये विधारितं जयति ।
सप्ताहात्स्तनकीलं स्तन्यं चैकान्ततः कुरुते ॥ ५६ ॥§ 8493

१२

शोथं स्तनोत्थितमवेक्ष्य भिषग्विदध्या-
द्विद्रधावभिहितं त्विह भेषजं तु ।
आमे विदह्यति तथैव गते च पाकं cakradatta-१८१३
तस्याः स्तनौ सततमेव च निर्दुहीत ॥ ५७ ॥§ 8496

विशालामूललेपस्तु हन्ति पीडां स्तनोत्थिताम् ।
निशाकनकफलाभ्यां लेपश्चापि स्तनार्तिहा ॥ ५८ ॥§ 8498

मूषिकवसया शूकरगजमहिषमांसचूर्णसंयुतया ।
अभ्यङ्गमर्दनाभ्यां कठिनपीनस्तनौ भवतः ॥ ५९ ॥§ 8500

महिषीभवनवनीतं व्याधिबलोग्रा तथैव नागबला ।
पिष्टा मर्दनयोगात्पीनं कठिनं स्तनं कुरुते ॥ ६० ॥§ 8502

१३

श्रीपर्णीरसकल्काभ्यां तैलं सिद्धं तिलोद्भवं ।
तत्तैलं तूनकेनैव स्तनस्योपरि धारयेत् ।
पतितावुत्थितौ स्त्रीणां भवेयातां पयोधरौ ॥ ६१ ॥§ 8504

१४

कासीसतुरगगन्धा
शारिवागजपिप्पलीविपक्वेन ।

तैलेन यान्ति वृद्धिं
स्तनकर्णवराङ्गलिङ्गानि ॥ ६२ ॥§ 8507

प्रथमर्तौ तण्डुलाम्भो
नस्यं कुर्यात्स्तनौ स्थिरौ ।
गोमहिषीघृतसहितं
तैलं श्यामाकृताञ्जलिवचाभिः ॥ ६३ ॥§ 8511

सत्रिकटुनिशाभिः
सिद्धं नस्यं स्तनोत्थापनं परम् ।
तनूकरोति मध्यं
पीतं मथितेन माधवीमूलम् ॥ ६४ ॥§ 8515

cakradatta-१८९३

स्याच्छिथिलापि च गाढा
सुरगोपाज्याभ्यङ्गसङ्गतो योनिः ।
शरवहलस्थिरबन्धन-
रज्वा सन्ताडनाद्धि दयितेन ॥ ६५ ॥§ 8519

नश्यत्यबलाद्वेषः पत्यौ सहजः कृतोऽथवा योगैः ।
दत्त्वैव दुग्धभक्तं विप्रायोत्पाट्य सितबलामूलम् ।
पुष्ये कन्यापिष्टं दत्तमनिच्छाहरं भक्ष्ये ॥ ६६ ॥§ 8522

६३ Adhikāra ६३

१
कुष्ठवचाभयाब्राह्मीकमलं क्षौद्रसर्पिषा ।
वर्णायुःकान्तिजननं लेहं बालस्य दापयेत् ॥ १ ॥§ 8523

स्तन्याभावे पयश्छागं गव्यं वा तद्गुणं पिबेत् ।
तर्काधो गुडिकां तप्तां निर्वाप्य कटुतैलके ।
तत्तैलं पानतो हन्ति बालानामुल्बमुद्धतम् ॥ २ ॥§ 8526

व्योषशिवोग्रा रजनी कल्कं वा पीतमथ पयसा ।
उल्बं निःशेषं कुरुते पटुतां वालस्य चात्यन्तम् ॥ ३ ॥§ 8528

मृत्पिण्डेनाग्नितप्तेन क्षीरसिक्तेन सोष्मणा ।

स्वेदयेदुत्थितां नाभिं शोथस्तेन प्रशाम्यति ॥ ४ ॥[§ 8530]

नाभिपाके निशालोध्रप्रियङ्गुमधुकैः शृतम् ।
तैलमभ्यञ्जने शस्तमेभिर्वाप्यवचूर्णनम् ॥ ५ ॥[§ 8532]

cakradatta-१८९३

२

सोमग्रहणे विधिवत्
त्केक्रिशिखामूलमुद्धृतं बद्धम् ।
जघनेऽथ कन्धरायां
क्षपयत्यहिण्डिकां नियतम् ॥ ६ ॥[§ 8535]

सप्तदलपुष्पं मरिचं पिष्टं गोरोचनासहितम् ।
पीतं तद्वत्तण्डुलभक्तकृतो दग्धपिष्टकप्राशः ॥ ७ ॥[§ 8537]

जम्बूकनासावायसजिह्वा नाभिर्वराहसंभूता ।
कांस्यं रसोऽथ गरलं प्रावृड्भेकस्य वामजङ्घास्थि ॥ ८ ॥[§ 8539]

इत्येकशोथमिलितं विधृतं ग्रीवादिकटिदेशे ।
अहिण्डिकाप्रशमनमभ्यङ्गो नातिपथ्यविधिः ॥ ९ ॥[§ 8541]

अनामके घुर्घुरिकाबुक्कामरिचरोचना ।
नवनीतं च संमिश्र्य खादेत्तद्रोगनाशनम् ॥ १० ॥[§ 8543]

तैलाक्तशिरस्तालुनिसप्तदलार्कस्नुहीभवं क्षीरम् ।
दत्त्वा रजनीचूर्णं दत्ते नश्येदनामकोरोगः ॥ ११ ॥[§ 8545]

लेहयेच्च शुना बालं नवनीतेन लेपितम् ।
स्फुटकपत्रजरसोद्वर्तनं च हि तद्धितम् ॥ १२ ॥[§ 8547]

cakradatta-१८९३

३

तैलस्य भागमेकं ।
मूत्रस्य द्वौ च शिम्बिदलरसस्य ।
गव्यं पयश्चतुर्गुण
मेवं दत्त्वा पचेत्तैलम् ।
तेनाभ्यङ्गः सततं रोगमनामकाख्यमपहरति ॥ १३ ॥[§ 8551]

अर्कतूलकमाविकरोमाण्यादाय केशराजस्य ।

स्वरसेनाक्ते वस्त्रे कृत्वा वर्तिं च तैलाक्ताम् ॥ १४ ॥§ 8553

तज्जातकज्जलाञ्जितलोचनयुगलोऽप्यलंकृतोबालः ।
कष्टमनामकरोगं क्षपयति भूतादिकं चापि ॥ १५ ॥§ 8555

चालनिकातलसंस्थितपोतं संप्लाव्य गव्यमूत्रेण ।
ओकोदशालिकायां रजकक्षारोदकस्नानम् ॥ १६ ॥§ 8557

दासक्रयणश्रावणवरा-
टिकारसेन्द्रपूरिता घृता कण्ठे ।
नलिनीदले च शयनं
सुकष्टमनामकाख्यरोगघ्नम् ॥ १७ ॥§ 8561

भेषज्यं पूर्वमुद्दिष्टं नराणां यज्ज्वरादिषु ।
देयंतदेव बालानां मात्रा तस्य कनीयसी ॥ १८ ॥§ 8563

प्रथमे मासि जातस्य शिशोर्भेषजरक्तिका ।
अवलेह्या तु कर्तव्या मधुक्षीरसिताघृतैः ॥ १९ ॥§ 8565

एकैकां वर्धयेत् तावद्यावत्संवत्सरो भवेत् ।
तदूर्ध्वं मासवृद्धिः स्याद्यावदाषोडशाब्दिकाः ॥ २० ॥§ 8567

cakradatta-१८९३

४
हरिद्राद्वययष्ट्याह्वसिंहीशक्रयवैः कृतः ।
शिशोर्ज्वरातिसारघ्नः कपायस्तस्य दोषजित् ॥ २१ ॥§ 8568

५
घनकृष्णारुणाशृङ्गीचूर्णं क्षौद्रेण संयुतम् ।
शिशोर्ज्वरातिसारघ्नं कासश्वासवमीहरम् ॥ २२ ॥§ 8569

६
धातकीबिल्वधन्याकलोध्रेन्द्रयववालकैः ।
लेहः क्षौद्रेण वालानां ज्वरातीसारवान्तिजित् ॥ २३ ॥§ 8570

रजनीदारुशरलश्रेयसी बृहतीद्वयम् ।
पृश्निपर्णी शताह्वा च लीढं माक्षिकसर्पिषा ॥ २४ ॥§ 8572

ग्रहणीदीपनं हन्ति मारुतार्तिं सकामलाम् ।
ज्वरातीसारपाण्डुघ्नं बालानां सर्वशोथनुत् ॥ २५ ॥§ 8574

मिशी कृष्णाञ्जनं लाजा शृङ्गीमरिचमाक्षिकैः ।
लेहः शिशोर्विधातव्यश्छर्दिकासज्वरापहः ॥ २६ ॥[§ 8576]

cakradatta-१८९३

७

शृङ्गीं समुस्तातिविषां विचूर्ण्य
लेहं विदध्यान्मधुना शिशूनाम् ।
कासज्वरच्छर्दिभिरर्दितानां
समाक्षिकां चातिविषां तथैकाम् ॥ २७ ॥[§ 8579]

पीतं पीतं वमेद्यस्तु स्तन्यं तन्मधुसर्पिषा ।
द्विवार्ताकीफलरसं पञ्चकोलं च लेहयेत् ॥ २८ ॥[§ 8581]

आम्रास्थिलाजसिन्धूत्थैर्लेहः क्षौद्रेण छर्दिनुत् ॥ २९ ॥[§ 8582]

पिप्पलीमरिचानां तु चूर्णं समधुशर्करम् ।
रसेन मातुलुङ्गस्य हिक्काच्छर्दिनिवारणम् ॥ ३० ॥[§ 8584]

पेटीपाठामूलाञ्जम्बूः
सहकारवल्कलतः कल्कः ।
इत्येकशश्च पिण्डो
विधृतो हृन्नाभिमध्यतालादि ।
छर्द्यतिसारजं वेगं
प्रबलं धत्ते तदेव नियमेन ॥ ३१ ॥[§ 8590]

८

बिल्वं च पुष्पाणि च धातकीनां
जलं सलोध्रं गजपिप्पली च ।
क्वाथावलेहौ मधुना विमिश्रौ
बालेषु योज्यावतिसारितेषु ॥ ३२ ॥[§ 8593]

समङ्गाधातकीलोध्रशारिवाभिः शृतं जलम् ।
दुर्धरेऽपि शिशोर्देयमतीसारे समाक्षिकम् ॥ ३३ ॥[§ 8595] cakradatta-१८९३

नागरातिविषामुस्तवालकेन्द्रयवैः शृतम् ।
कुमारं पाययेत्प्रातः सर्वातीसारनाशनम् ॥ ३४ ॥[§ 8597]

समङ्गा धातकी पद्मं वयस्या कच्छुरा तथा ।
पिष्टैरेतैर्यवागूः स्यात्सर्वातीसारनाशिनी ॥ ३५ ॥[§ 8599]

बिल्वमूलकषायेण लाजाश्चैव सशर्कराः ।
आलोड्य पाययेद्बालं छर्द्यतीसारनाशनम् ॥ ३६ ॥§ 8601

कल्कः प्रियङ्गुकोलास्थिमध्यमुस्तरसाञ्जनैः ।
क्षौद्रलीढः कुमारस्य छर्दितृष्णातिसारनुत् ॥ ३७ ॥§ 8603

९

मोचरसः समङ्गा च धातकी पद्मकेशरम् ।
पिष्टैरेतैर्यवागूः स्याद्रक्तातीसारनाशिनी ॥ ३८ ॥§ 8604

लेहस्तैलसिताक्षौद्रतिलयष्ट्याह्वकल्कितः ।
बालस्य रुन्ध्यान्नियतं रक्तस्रावं प्रवाहिकाम् ॥ ३९ ॥§ 8606

लाजासयष्टीमधुकं शर्कराक्षौद्रमेव च ।
तण्डुलोदकसंसिक्तं क्षिप्रं हन्ति प्रवाहिकाम् ॥ ४० ॥§ 8608

अङ्कोटमूलमथवा
तण्डुलसलिलेन वटजमूलं वा ।
पीतं हन्त्यतिसारं
ग्रहणीरोगं सुदुर्वारम् ॥ ४१ ॥§ 8612

सितजीरसर्जचूर्णं
बिल्वदलोत्थाम्बुमिश्रितं पीतम् ।
हन्त्यामरक्तशूलं
गुडसहितः श्वेतसर्जो वा ॥ ४२ ॥§ 8616

cakradatta-१८९३

मरिचमहौपधकुटजं
द्विगुणीकृतमुत्तरोत्तरं क्रमशः ।
गुडतक्रयुक्तमेतद्
ग्रहणीरोगं निहन्त्याशु ॥ ४३ ॥§ 8620

बिल्वशक्राम्बमोचाब्दसिद्धमाजं पयः शिशोः ।
समां सरक्तां ग्रहणीं पीतं हन्यात्त्रिरात्रतः ॥ ४४ ॥§ 8622

तद्वदजाक्षीरसमो जम्बूत्वगुद्भवो रसः ।
गुदपाके तु बालानां पित्तघ्नीं कारयेत्क्रियाम् ॥ ४५ ॥§ 8624

रसाञ्जनं विशेषेण पानालेपनयोर्हितम् ॥ ४६ ॥§ 8625

१०

कणोपणसिताक्षोद्रसूक्ष्मैलासैन्धवैः कृतः ।
मूत्रग्रहे प्रयोक्तव्यः शिशूनां लेह उत्तमः ॥ ४७ ॥§ 8626

घृतेन सिन्धुविश्वैलाह्विङ्गुभार्गीरजो लिहन् ।
आनाहं वातिकं शूलं जयेत्तोयेन वा शिशुः ॥ ४८ ॥§ 8628

हरीतकी वचा कुष्टं कल्कं माक्षिकसंयुतम् ।
पीत्वा कुमारः स्तन्येन मुच्यते तालुपातनात् ॥ ४९ ॥§ 8630

मुखपाके तु वालानां साम्रसारमयोरजः ।
गैरिकं क्षौद्रसंयुक्तं भेषजं सरसाञ्जनम् ॥ ५० ॥§ 8632

अश्वत्थत्वग्दलक्षौद्रैर्मुखपाके प्रलेपनम् ।
दार्वीयष्ट्याभयाजातीपत्रक्षौद्रैस्तथापरम् ॥ ५१ ॥§ 8634

cakradatta-१८९३

सह जम्बीररसेन स्नुग्दलरसघर्षणं सद्यः ।
कृतमुपहन्ति हि पाकं मुखजं बालस्य चाश्वेव ॥ ५२ ॥§ 8636

लावतित्तिरपल्लूररजः पुष्परसान्वितम् ।
द्रुतं करोति बालानां पद्मकेशरवन्मुखम् ॥ ५३ ॥§ 8638

११

दन्तोद्भवोत्थरोगेषु न बालमतियन्त्रयेत् ।
स्वयमप्युपशाम्यन्ति जातदन्तस्य ते गदाः ॥ ५४ ॥§ 8639

सदन्तो यस्तु वा ये तु दन्ताः प्रोथस्य चोत्तराः ।
कुर्युस्तस्य कुतः शान्तिं बालस्यापि द्विजातयः ।
दद्यात्सदक्षिणं बालं नैनमेनं प्रपूजयेत् ॥ ५५ ॥§ 8642

पञ्चमुलीकषायेण सघृतेन पयः शृतम् ।
सशृङ्गवेरं सगुडं शृतं हिक्कार्दितः पिबेत् ॥ ५६ ॥§ 8644

सुवर्णगैरिकस्यापि चूर्णानि मधुना सह ।
लीढ्वा सुखमवाप्नोति क्षिप्रं हिक्कार्दितः शिशुः ॥ ५७ ॥§ 8646

चित्रकं शृङ्गवेरं च तथा दन्ती गवाक्ष्यपि ।
चूर्णं कृत्वा तु सर्वेषां सुखोष्णेनाम्बुना पिबेत् ।
श्वासं कासमथो हिक्कां कुमाराणां प्रणाशयेत् ॥ ५८ ॥§ 8649

द्राक्षायासाभयाकृष्णाचूर्णं सक्षौद्रसर्पिषा ।
लीढं श्वासं निहन्त्याशु कासं च तमकं तथा ॥ ५९ ॥§ 8651

पुष्करातिविषाशृङ्गीमागधीधन्वयासकैः ॥
तच्चूर्णं मधुना लीढं शिशूनां पञ्चकासनुत् ॥ ६० ॥§ 8653

दाडिमस्य च बीजानि जीरकं नागकेशरम् ।
चूर्णितं शर्कराक्षौद्रलीढं तृष्णाविनाशनम् ॥ ६१ ॥§ 8655
cakradatta-१८९३

१२

मायूरपक्षभस्म
व्युषितजलं तेन भावितं पेयम् ।
तृष्णाघ्नं वटकाष्टक-
भस्मजलं वक्त्रशोषजिद्धृतं वक्त्रे ॥ ६२ ॥§ 8658

पिष्टैश्छागेन पयसा दार्वीमुस्तकगैरिकैः ।
बहिरालेपनं शस्तं शिशोर्नेत्रामयापहम् ॥ ६३ ॥§ 8660

मनःशिला शङ्खनाभिः पिप्पल्योऽथ रसाञ्जनम् ।
वर्तिः क्षौद्रेण संयुक्ता बाले सर्वाक्षिरोगनुत् ॥ ६४ ॥§ 8662

मातुः स्तन्यकटुस्नेहकाञ्जिकैर्भावितो जयेत् ।
स्वेदाद्दीपशिखोत्तप्तो नेत्रामयमलक्तकः ॥ ६५ ॥§ 8664

शुण्ठीभृङ्गनिशाकल्कः पुटपाकः ससैन्धवः ।
कुकूलकेऽक्षिरोगेषु भद्रमाश्च्योतनं हितम् ॥ ६६ ॥§ 8666

क्रिमिघ्नालशिलादार्वीलाक्षाकाञ्चनगैरिकैः ।
चूर्णाञ्जनं कुकूले स्याच्छिशूनां पोथकीषु च ॥ ६७ ॥§ 8668

सुदर्शनामूलचूर्णादञ्जनं स्यात्कुकूलके ॥ ६८ ॥§ 8669

गृहधूमनिशाकुष्टवाजिकेन्द्रयवैः शिशोः ।

लेपस्तक्रेण हन्त्याशु सिध्मपामाविचर्चिकाः ॥ ६९ ॥[§ 8671]
cakradatta-१८९३

१३
पादकल्केऽश्वगन्धायाः क्षीरे दशगुणे पचेत् ।
घृतं पेयं कुमाराणां पुष्टिकृद्बलवर्धनम् ॥ ७० ॥[§ 8672]
१४
चाङ्गेरीस्वरसे सर्पिश्छागक्षीरसमे पचेत् ।
कपित्थव्योषसिन्धूत्थसमङ्गोत्पलबालकैः ॥ ७१ ॥[§ 8673]

सबिल्वधातकीमोचैः सिद्धं सर्वातिसारनुत् ।
ग्रहणीं दुस्तरां हन्ति बालानां तु विशेषतः ॥ ७२ ॥[§ 8675]
१५
शङ्खपुष्पी वचा ब्राह्मी कुष्ठं त्रिफलया सह ।
द्राक्षा सशर्करा शुण्ठी जीवन्ती जीरकं बला ॥ ७३ ॥[§ 8676]

शठी दुरालभा बिल्वं दाडिमं सुरसः स्थिरा ।
मुस्तं पुष्करमूलं च सूक्ष्मैला गजपिप्पली ॥ ७४ ॥[§ 8678]

एषां कर्षसमैर्भागैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
कषाये कण्टकार्याश्च क्षीरे तस्मिंश्चतुर्गुणे ॥ ७५ ॥[§ 8680]
cakradatta-१८९३

एतत्कुमारकल्याणघृतरत्नं सुखप्रदम् ।
बलवर्णकरं धन्यं पुष्ट्यग्निबलवर्धनम् ॥ ७६ ॥[§ 8682]

छायासर्वग्रहालक्ष्मीक्रिमिदन्तगदापहम् ।
सर्वबालामयहरं दन्तोद्भेदं विशेषतः ॥ ७७ ॥[§ 8684]
१६
वचा कुष्ठं तथा ब्राह्मी सिद्धार्थकमथापि च ।
शारिवा सैन्धवं चैव पिप्पलीघृतमष्टमम् ॥ ७८ ॥[§ 8685]

मेध्यं घृतमिदं सिद्धं पातव्यं च दिने दिने ।
दृढस्मृतिः क्षिप्रमेधाः कुमारो बुद्धिमान्भवेत् ॥ ७९ ॥[§ 8687]

न पिशाचा न रक्षांसि न भूता न च मातरः ।
प्रभवन्ति कुमाराणां पिबतामष्टमङ्गलम् ॥ ८० ॥[§ 8689]
१७
लाक्षारससमं सिद्धं तैलं मस्तु चतुर्गुणम् ।

रास्नाचन्दनकुष्टाब्दवाजिगन्धानिशायुगैः ॥ ८१ ॥§ 8690

शताह्वादारुयष्ट्याह्वमूर्वातिक्ताहरेणुभिः ।
बालानां ज्वररक्षोघ्नमभ्यङ्गाद्बलवर्णकृत् ॥ ८२ ॥§ 8692

cakradatta-१८९३

१८

सहामुण्डितिकोदीच्यक्काथस्नानं ग्रहापहम् ।
सप्तच्छदनिशाकुष्टचन्दनैश्चानुलेपनम् ॥ ८३ ॥§ 8693

सर्पत्वग्लशुनं मूर्वासर्षपारिष्टपल्लवाः ।
बैडालविडजालोममेषशृङ्गीवचामधु ॥ ८४ ॥§ 8695

धूपः शिशोर्ज्वरघ्नोऽयमशेषग्रहनाशनः ।
बलिशान्तीष्टकर्माणि कार्याणि ग्रहशान्तये ॥ ८५ ॥§ 8697

मन्त्रश्चायं प्रयोक्तव्यस्तत्रादौ सर्वकामिकः ॥ ८६ ॥§ 8698

१९

“ओं नमो भगवते गरुडाय त्र्यम्बकाय सद्यस्तवस्तुतः स्वाहा । ओं कं पं टं शं वैनतेयाय नमः । ओं ह्रीं हूं क्षः” । बालदेहप्रमाणेन पुष्पमालां तु सर्वतः । प्रगृह्य मच्छिकाभक्तबलिर्देयस्तु शान्तिकः । “ओंकारी स्वर्णपक्षी वालकं रक्ष रक्ष स्वाहा” । गरुडबलिः । ओं नारायणाय नमः ॥ ८७ ॥§ 8704

२०

प्रथमे दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति नन्दना नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । अशुभं शब्दं मुञ्चति आत्कारं च करोति स्तन्यं न गृह्णाति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । नद्युभयतटमृत्तिकां गृहीत्वा पुत्तलिकां कृत्वा शुक्लौदनं शुक्लपुष्पं शुक्लसप्तध्वजाः सप्तप्रदीपाः सप्तस्वस्तिकाः सप्तवटकाः सप्तशष्कुलिकाः जम्बुलिकाः सप्तमुष्टिकाः गन्धं पुष्पं ताम्बूलं मत्स्यं मांसं सुरामग्रभक्तं च पूर्वस्यां दिशि चतुष्पथे मध्याह्ने बलिर्देयः । ततोऽश्वत्थपत्रं कुम्भे प्रक्षिप्य शान्त्युदकेन स्नापयेत् । रसोनसिद्धार्थकमेषशृ-

cakradatta-१८९३

ङ्गनिम्बपत्रशिवनिर्माल्यैर्बालकं धूपयेत् । “ओं नमो नारायणाय अमुकस्य व्याधिं हन हन मुञ्च मुञ्च ह्रीं फट् स्वाहा” एवं दिनत्रयं बलिं दत्त्वा चतुर्थदिवसे ब्राह्मणं भोजयेत्ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ८८ ॥[§ 8720]

२१

द्वितीये दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति सुनन्दा नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । चक्षुरुन्मीलयति गात्रमुद्वेजयति न शेते क्रन्दति स्तन्यं न गृह्णाति आत्कारश्च भवति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । तण्डुलं हस्तपृष्ठैकं दधिगुडघृतं च मिश्रितं शरावैकं गन्धताम्बूलं पीतपुष्पं पीतसप्तध्वजाः सप्तप्रदीपाः दशस्वस्तिकाः मत्स्यमांससुरातिलचूर्णानि । पश्चिमस्यां दिशि चतुष्पथे बलिर्देयः । दिनानि त्रीणि सन्ध्यायां ततः शान्त्युदकेन स्नापयेत् । शिवनिर्माल्यसिद्धार्थमार्जारलोम उशीरबालघृतैर्धूपं दद्यात् । cakradatta-१८१३ “ओं नमो नारायणाय अमुकस्य व्याधिं हन दन मुञ्च मुञ्च ह्रीं फट् स्वाहा” । चतुर्थदिवसे ब्राह्मणं भोजयेत् ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ८९ ॥[§ 8735]

२२

तृतीये दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति पूतना नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । गात्रमुद्वेजयति स्तन्यं न गृह्णाति मुष्टिं बध्नाति क्रन्दति ऊर्ध्वं निरीक्षते । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । नद्युभयतटमृत्तिकां गृहीत्वा पुत्तलिकां कृत्वा गन्धपुष्पताम्बूलरक्तचन्दनं रक्तपुष्पं रक्तसप्तध्वजाः सप्तप्रदीपाः सप्तस्वस्तिकाः पक्षिमांससुरा अग्रभक्तं च दक्षिणस्यां दिशि अपराह्णे चतुष्पथे बलिर्दातव्यः । शिवनिर्माल्यगुग्गुलुसर्षपनिम्बपत्रमेषशृङ्गैर्दिनत्रयं धूपयेत् । “ओं नमो नारायणाय बालस्य व्याधिं हन हन मुञ्च मुञ्च ह्रासय ह्रासय स्वाहा” चतुर्थदिवसे ब्राह्मणं भोजयेत्ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ९० ॥[§ 8748]

cakradatta-१८९३

२३

चतुर्थदिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति मुखमुण्डिका नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । ग्रीवां नामयति अक्षिणी उन्मीलयति स्तन्यं न गृह्णाति रोदिति स्वपिति मुष्टिं बध्नाति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । नद्युभयतटमृत्तिकां गृहीत्वा पुत्तलिकां कृत्वा उत्पलपुष्पं गन्धताम्बूलं दश ध्वजाः चत्वारः प्रदोषाः त्रयोदश स्वस्तिकाः मत्स्यमांससुरा अग्रभक्तं च उत्तरस्यां दिशि अपराह्णे चतुष्पथे बलिं दद्यात् । आद्यमासिको धूपः “ओं नमो नारायणाय हन हन मुञ्च मुञ्च स्वाहा” चतुर्थदिवसे ब्राह्मणं भोजयेत्ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ११ ॥§ 8760

cakradatta-१८९३

२४

पञ्चमे दिवसे मामे वर्षे वा गृह्णाति कटपूतना नाम मातृका तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । गात्रमुद्वेजयति स्तन्यं न गृह्णाति मुष्टिं च बन्धाति बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । कुम्भकारचक्रस्य मृत्तिकां गृहीत्वा पुत्तलिकां निर्माय गन्धताम्बूलं शुक्लौदनं शुक्लपुष्पं पञ्चध्वजाः पञ्चप्रदीपाः पञ्चवटकाः ऐशान्यां दिशि वलिर्दातव्यः । शान्त्युदकेन स्नापयेच्छिवनिर्माल्यसर्पनिर्मोकगुग्गुलुनिम्बपत्रबालकघृतैर्धूपं दद्यात् । “ओं नमो नारायणाय अमुकस्य व्याधिं चूर्णय चूर्णय हन हन स्वाहा ।” चतुर्थे दिवसे ब्राह्मणं भोजयेत्ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ १२ ॥§ 8772

२५

षष्ठे दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति शकुनिका नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । गात्रभेदं च दर्शयति दिवारात्राव्युत्थानं भवति ऊर्ध्वं निरीक्षते । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । पिष्टकेन पुत्तलिकां कृत्वा शुक्लपुष्पं रक्तपुष्पं पीतपुष्पं गन्ध-

ताम्बूलं दश प्रदीपाः दशध्वजाः दशस्वस्तिकाः दशमुष्टिकाः दशवटकाः क्षीरजम्बूडिका मत्स्यमांससुरा आग्नेय्यां दिशि निष्क्रान्ते मध्याह्ने बलिं दापयेत् । शान्त्युदकेन स्नापयेत् । शिवनिर्माल्यरसोनगुग्गुलुसर्पनिर्मोकनिम्बपत्रघृतैर्धूपं दद्यात् । “ओंनमो नारायणाय चूर्णय चूर्णय हन हन स्वाहा” चतुर्थदिवसे ब्राह्मणं भोजयेत्ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ९३ ॥[§ 8785] cakradatta-१८९३

२६

सप्तमे दिवसे मासे वर्षे वा यदा गृह्णाति शुष्करेवती नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । गात्रमुद्वेजयति मुष्टिं बध्नाति रोदिति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । रक्तपुष्पं शुक्लपुष्पं गन्धताम्बूलं रक्तौदनं कृशरास्त्रयोदश स्वस्तिकाः मत्स्यमांससुरास्त्रयोदशध्वजाः पञ्च प्रदीपाः पश्चिमदिग्भागे ग्रामनिष्काशे अपराह्णे वृक्षमाश्रित्य बलिं दद्यात् । शान्त्युदकेन स्नानं गुग्गुलुमेषशृङ्गीसर्षपोशीरबालकघृतैर्धूपयेत् । “ओं नमो नारायणाय दीप्ततेजसे हन हन मुञ्च मुञ्च स्वाहा” चतुर्थदिवसे व्राणह्मं भोजयेत्ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ९४ ॥[§ 8796]

cakradatta-१८९३

२७

अष्टमे दिवसे मासे वार्षे वा यदि गृह्णाति अर्यका नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । गृध्रगन्धः पूतिगन्धश्च जायते आहारं च न गृह्णाति उद्वेजयति गात्राणि । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । रक्तपीतध्वजाः चन्दनं पुष्पं शष्कुल्यः पर्पटिकाः मत्स्यमांससुराजम्बुडिकाः प्रत्यूषे बलिर्देयः प्रान्तरे । मन्त्रः “ओंनमो नारायणाय चतुर्दिङ्मोक्षणाय व्याधिं हन हन मुञ्च मुञ्च ओं ह्रीं फट् स्वाहा” चतुर्थदिवसे ब्राह्मणं भोजयेत्ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ९५ ॥[§ 8806]

२८

नवमे दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति भूसूतिका नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण

प्रथमं भवति ज्वरः । नित्यं छर्दिर्भवति गात्रभेदं दर्शयति मुष्टिं बध्नाति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । नद्युभयतटमृत्तिकां गृहीत्वा पुत्तलिकां निर्माय शुक्लवस्त्रेण वेष्टयेच्छुक्लपुष्पं गन्धताम्बूलं शुक्लत्रयोदशध्वजाः त्रयोदशदीपाः त्रयोदशस्वस्तिकाः त्रयोदशपुत्तलिकाः त्रयोदशमत्स्यपुत्तलिकाः मत्स्यमांससुराः उत्तरदिग्भागे ग्रामनिष्काशे बलिं दद्यात् । शान्त्युदकेन स्नानं गुग्गुलुनिम्बपत्रगोशृङ्गश्वेतसर्षपघृतैर्धूपं दद्यात् । मन्त्रः “ओंनमो नारायणाय चतुर्भुजाय हन हन मुञ्च मुञ्च स्वाहा ।” चतुर्थदिवसे ब्राह्मणं भोजयेत्ततः सम्पद्यते शुभम् ॥ ९६ ॥ § 8820

cakradatta-१८९३

२९

दशमे दिवसे मासे वर्षे वा गृह्णाति निर्ऋता नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । गात्रमुद्वेजयति आत्कारं करोति रोदिति मूत्रं पुरीषं च भवति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । पारावारमृत्तिकां गृहीत्वा पुत्तलिकां निर्माय गन्धताम्बूलं रक्तपुष्पं रक्तचन्दनं पञ्चवर्णध्वजाः पञ्चप्रदीपाः पञ्चस्वस्तिकाः पञ्चपुत्तलिकाः मत्स्यमांससुराः वायव्यां दिशि बलिं दद्यात् । काकविष्ठागोमांसगोशृङ्गरसोनमार्जारलोमनिम्बपत्रघृतैर्धूपयेत् । “ओंनमो नारायणाय चूर्णितहस्ताय मुञ्च मुञ्च स्वाहा” चतुर्थदिवसे ब्राह्मणं भोजयेत्ततः सुस्थो भवति बालकः ॥ ९७ ॥ § 8832

cakradatta-१८९३

३०

एकादशे दिवसे मासे वर्षे वा यदि गृह्णाति पिलिपिच्छिका नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । आहारं न गृह्णाति ऊर्ध्वदृष्टिर्भवति गात्रभङ्गो भवति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । पिष्टकेन पुत्तलिकां कृत्वा रक्तचन्दनरक्तं च तस्या मुखं दुग्धेन सिञ्चेत् । पीतपुष्पं गन्धताम्बूलं सप्तपीतध्वजाः सप्तप्रदीपाः अष्टौ वटकाः

अष्टौ शष्कुलिकाः अष्टौ पूरिकाः मत्स्यमांससुराः पूर्वस्यां दिशि बलिर्दातव्यः । शान्त्युदकेन स्नानं शिवनिर्माल्यगुग्गुलुगोशृङ्गसर्पनिर्मोकघृतैर्धूपयेत् । "ओंनमो नारायणाय मुञ्च मुञ्च स्वाहा" चतुर्थदिवसे ब्राह्मणं भोजयेत्ततः सुस्थो भवति बालकः ॥ ९८ ॥§ 8845

३१

द्वादशे दिवसे मासे वर्षे वा यदि गृह्णाति कामुका नाम मातृका । तया गृहीतमात्रेण प्रथमं भवति ज्वरः । विहस्य वादयति करेण तर्जयति गृह्णाति क्रामति निःश्वसिति मुहुर्मुहुराहारं न करोति । बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन सम्पद्यते शुभम् । क्षीरेण पुत्तलिकां कृत्वा गन्धं ताम्बूलं शुक्लपुष्पं शुक्लसप्तध्वजाः सप्तप्रदीपाः सप्तपूपिकाः करस्थेन दधिभक्तेन सर्वकर्मबलिं दद्याच्छान्त्युदकेन स्नापयेत् । शिवनिर्माल्यगुग्गुलुसर्षपघृतैर्धूपयेत् । "ओं नमो नारायणाय मुञ्च मुञ्च हन हन स्वाहा" चतुर्थदिवसे ब्राह्मणं भोजयेत्ततः सुस्थो भवति बालकः ॥ ९९ ॥§ 8856 cakradatta-१८९३

६४ Adhikāra ६४

१

अरिष्टान्वधनं मन्त्रं प्रयोगश्च विषापहः ।
दंशनं दंशकस्याहेः फलस्य मृदुनोऽपि वा ॥ १ ॥§ 8857

मूलं तण्डुलवारिणा पिबति यः
प्रत्यङ्गिरासम्भवं
निष्पिष्टं शुचि भद्रयोगदिवसे
तस्याहिभीतिः कुतः ।
दर्पादेव फणी यदा दशति तं
मोहान्वितो मूलपं
स्थाने तत्र स एव याति नियतं
वक्त्रं यमस्याचिरात् ॥ २ ॥§ 8865

cakradatta-१८९३

मसूरं निम्बपत्राभ्यां खादेन्मेषगते रवौ ।

अब्दमेकं न भीतिः स्याद्विषात्तस्य न संशयः ॥ ३ ॥[§ 8867]

धवलपुनर्नवजटया तण्डुलजलपीतया च पुष्यर्क्षे ।
अपहरति विषधरविषोपद्रवमावत्सरं पुंसाम् ॥ ४ ॥[§ 8869]

गृहधूमो हरिद्रे द्वे समूलं तण्डुलीयकम् ।
अपि वासकिनादष्टः पिबेद्दधि घृताप्लुतम् ।
कूलिकामूलनस्येन कालदष्टोऽपि जीवति ॥ ५ ॥[§ 8872]

श्लेष्मणः कर्णगूथस्य वामानामिकया कृतः ।
लेपो हन्याद्विषं घोरं नृमूत्रासेचनं तथा ॥ ६ ॥[§ 8874]

शिरीषपुष्पस्वरसे भावितं श्वेतसर्षपम् ।
सप्ताहं सर्पदष्टानां नस्यपानाञ्जने हितम् ॥ ७ ॥[§ 8876]

द्विपलं नतकुष्टाभ्यां घृतक्षौद्रं चतुःपलम् ।
अपि तक्षकदष्टानां पानमेतत्सुखप्रदम् ॥ ८ ॥[§ 8878]

वन्ध्यकर्कोटजं मूलं छागमूत्रेण भावितम् ।
नस्यं काञ्जिकसंयुक्तं विषोपहतचेतसः ॥ ९ ॥[§ 8880]

cakradatta-१८९३

२

त्रिवृद्विशालामधुकं हरिद्रे
मञ्जिष्ठवर्गो लवणं च सर्वम् ।
कटुत्रिकं चैव विचूर्णितानि
शृङ्गे निदध्यान्मधुना युतानि ॥ १० ॥[§ 8883]

एषोऽगदो हन्त्युपयुज्यमानः
पानाञ्जनाभ्यञ्जननस्ययोगः ।
अवार्यवीर्यो विषवेगहन्ता
महागदो नाम महाप्रभावः ॥ ११ ॥[§ 8887]

पीते विषे स्याद्वमनं च त्वक्स्थे
प्रदेहसेकादि सुशीतलं च ॥ १२ ॥[§ 8889]

कपित्थमांसं ससिताक्षौद्रं कण्ठगते विषे ।
लिह्यादामाशयगते ताभ्यां चूर्णपलं नतात् ॥ १३ ॥[§ 8891]

विषे पक्वाशयगते पिप्पलीरजनीद्वयम् ।
मञ्जिष्ठां च समं पिष्ट्वा गोपित्तेन नरः पिबेत् ॥ १४ ॥§ 8893

रजनीसैन्धवक्षौद्रसंयुक्तं घृतमुत्तमम् ।
पानं मूलविषार्तस्य दिग्धविद्धस्य चेष्यते ॥ १५ ॥§ 8895

सितामधुयुतं चूर्णं ताम्रस्य कनकस्य वा ।
लेहः प्रशमयत्युग्रं सर्वसंयोगजं विषम् ॥ १६ ॥§ 8897

अङ्कोटमूलनिःक्वाथं फाणितं सघृतं लिहेत् ।
तैलाक्तः स्विन्नसर्वाङ्गो गरदोषविषापहः ॥ १७ ॥§ 8899

कटभ्यर्जुनशैरीयशेलुक्षीरिद्रुमत्वचः ।
कषायचूर्णकल्काः स्युः कीटलूताव्रणापहाः ॥ १८ ॥§ 8901

अगारधूममञ्जिष्ठारजनीलवणोत्तमैः ।
लेपो जयत्याखुविषं कर्णिकायाश्च पानतः ॥ १९ ॥§ 8903

cakradatta-१८९३

३

यः कासमर्दनपत्रं वदने प्रक्षिप्य कर्णे फूत्कारम् ।
मनुजो ददाति शीघ्रं जयति विषं वृश्चिकानां सः ॥ २०
॥§ 8904

दंशेभ्रमेणविधिना वृश्चिकविषहृत्कुचैरपदगुडिका ।
पुरधूपपूर्वमर्कच्छदमिव पिष्ट्वा कृतोलेपः ॥ २१ ॥§ 8906

जीरकस्य कृतः कल्को घृतसैन्धवसंयुतः ।
सुखोष्णो वृश्चिकार्तानां सुलेपो वेदनापहः ॥ २२ ॥§ 8908

अमलाघर्षणं दंशे कण्टकं च तदुद्धरेत् ।
करणे विषजे लेपात्फणिज्ञकरसोऽथवा ॥ २३ ॥§ 8910

कुङ्कुमकुनटीकर्कटहरितालैः कुसुम्भसंमिलितैः ।
कृतगुडिकाभ्रामणतो विदष्टगोधासरटविषजित् ॥ २४ ॥§ 8912

अङ्कोटपत्रधूमो मीनविषं झटिति विघटयेच्छृङ्गी ।
गोधावरटीविषमिवालेपेन कुटजकपालिजटा ॥ २५ ॥§ 8914

कनकोदुंबरफलमिव तंडुलजलपिष्ठंपीतमपहरति ।
कनकदलद्रवघृतगुडदुग्धपलैकं शुनां गरलम् ॥ २६ ॥§ 8916

लेप इव भेकगरलं शिरीषबीजैः स्नुहीपयःसिक्तैः
हरति गरलं त्र्यहमशिताङ्कोटजटाकुष्ठसम्मिलिता ॥ २७ ॥§ 8918

मरिचमहौषधबालकनागाह्वैर्मक्षिकाविषे लेपः ।
लालाविषमपनयतोमूलेमिलितेपटोलनीलिकयोः ॥ २८ ॥§ 8920

cakradatta-१८९३

४

सोमवल्कोऽश्वकर्णश्च गोजिह्वा हंसपाद्यपि ।
रजन्यौ गैरिकं लेपो नखदन्तविषापहः ॥ २९ ॥§ 8921

वचा हिङ्गु विडङ्गानि सैन्धवं गजपिप्पली ।
पाठाप्रतिविषा व्योषं काश्यपेन विनिर्मितम् ॥ ३० ॥§ 8923

दशाङ्गमगदं पीत्वा सर्वकीटविषं जयेत् ।
कीटदष्टक्रियाः सर्वाः समानाः स्युर्जलौकसाम् ॥ ३१ ॥§ 8925

पृक्काप्लवस्थौणेय-
काक्षी शैलेयरोचनातगरम् ।
ध्यामकं कुङ्कुमं मांसी
सुरसाग्रैलालकुष्ठघ्नम् ॥ ३२ ॥§ 8929

बृहतीशिरीषपुष्प-
श्रीवेष्टकपद्मचारटिविशालाः ।
सुरदारुपद्मकेशर-
शारवकमनःशिलाकौन्त्यः ॥ ३३ ॥§ 8933

जात्यर्कपुष्पसर्षप-
रजनीद्वयहिङ्गुपिप्पलीद्राक्षाः ।
जलमुद्गपर्णीमधुक-
मदनकमथसिन्धुवाराश्च ॥ ३४ ॥§ 8937

सम्पाकलोध्रमयूरकगन्धफलीलाङ्गलीविडङ्गाः ।

पुष्ये समुद्धृत्य समं पिष्टा गुडिका विधेया स्युः
सर्वविषघ्नो जयकृ-
द्विषमृतसञ्जीवनो ज्वरनिहन्ता ॥ ३५ ॥§ 8941
cakradatta-१८१३

पेयविलेपनधारण-
धूमग्रहणैर्गृहस्थश्च ॥ ३६ ॥§ 8943

भूतविषजन्त्वलक्ष्मी
कार्मणमन्त्राग्न्यशन्यरीन्हन्यात् ।
दुःस्वप्नस्त्रीदोषा-
नकालमरणाम्बुचौरभयम् ॥ ३७ ॥§ 8947

धनधान्यकार्यसिद्धि-
श्रीपुष्टिवर्णायुर्वर्धनो धन्यः ।
मृतसञ्जीवन एव
प्रागमृताद्ब्रह्मणाभिहितः ॥ ३८ ॥§ 8951

६५ Adhikāra ६५

१
यज्जराव्याधिविध्वंसि भेषजं तद्रसायनम् ।
पूर्वे वयसि मध्ये वा शुद्धदेहः समाचरेत् ॥ १ ॥§ 8952 cakradatta-१८१३

नाविशुद्धशरीरस्य युक्तो रसायनो विधिः ।
नाभाति वाससि म्लिष्टे रङ्गयोग इवार्पितः ॥ २ ॥§ 8954

गुडेन मधुना शुण्ठ्या कृष्णया लवणेन वा ।
द्वे द्वे खादन्सदा पथ्ये जीवेद्वर्षशतं सुखी ॥ ३ ॥§ 8956

सिन्धूत्थशर्कराशुण्ठीकणामधुगुडः क्रमात् ।
वर्षादिष्वभया सेव्या रसायनगुणैषिणा ॥ ४ ॥§ 8958

त्रैफलेनायसीं पत्रीं कल्केनालेपयेन्नवाम् ।
तमहोरात्रिकं लेपं पिबेत्क्षौद्रोदकाप्लुतम् ॥ ५ ॥§ 8960

प्रभूतस्नेहमशनं जीर्णे तस्मिन्प्रयोजयेत् ।

अजरोऽरुकसाभ्यासाज्जीवेच्चापि समाः शतम् ॥ ६ ॥[§ 8962]

२

पञ्चाष्टौ सप्तदश वा पिप्पलीः क्षौद्रसर्पिषा ।
रसायनगुणान्वेषी समामेकां प्रयोजयेत् ॥ ७ ॥[§ 8963]

तिस्रस्तिस्रस्तु पूर्वाह्णे भुक्त्वाग्रे भोजनस्य च ।
पिप्पल्यः किंशुकक्षारभाविता घृतभर्जिताः ॥ ८ ॥[§ 8965]

प्रयोज्या मधुसंमिश्रा रसायनगुणैषिणा ।
जेतुं कासं क्षयं श्वासं शोषं हिक्कां गलामयम् ॥ ९ ॥[§ 8967]

अर्शांसि ग्रहणीदोषं पाण्डुतां विषमज्वरम् ।
वैस्वर्यं पीनसं शोषं गुल्मं वातवलासकम् ॥ १० ॥[§ 8969]

जरणान्तेऽभयामेकां प्राग्भक्ते द्वे बिभीतके ।
भुक्त्वा तु मधुसर्पिर्भ्यां चत्वार्यामलकानि च ॥ ११ ॥[§ 8971]
cakradatta-१८९३

प्रयोजयेत्समामेकां त्रिफलाया रसायनम् ।
जीवेद्वर्षशतं पूर्णमजरोऽव्याधिरेव च ॥ १२ ॥[§ 8973]

३

मण्डूकपर्ण्याः स्वरसः प्रयोज्यः
क्षीरेण यष्टीमधुकस्य चूर्णम् ।
रसो गुडूच्यास्तु समूलपुष्प्याः
कल्कः प्रयोज्यः खलु शङ्खपुष्प्याः ॥ १३ ॥[§ 8976]

आयुःप्रदान्यामयनाशकानि
बलाग्निवर्णस्वरवर्धनानि ।
मेध्यानि चैतानि रसायनानि
मेध्या विशेषेण तु शङ्खपुष्पी ॥ १४ ॥[§ 8980]

पीताश्वगन्धा पयसार्धमासं
घृतेन तैलेन सुखाम्बुना वा ।
कृशस्य पुष्टिं वपुषो विधत्ते
बालस्य शस्यस्य यथाम्बुवृष्टिः ॥ १५ ॥[§ 8984]

धात्रीतिलान्भृङ्गरजोविमिश्रान्

ये भक्षयेयुर्मनुजाः क्रमेण ।
ते कृष्णकेशा विमलेन्द्रियाश्च
निर्व्याधयो वर्षशतं भवेयुः ॥ १६ ॥[§ 8988]
cakradatta-१८९३

४

वृद्धदारकमूलानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ।
शतावर्या रसेनैव सप्तरात्राणि भावयेत् ॥ १७ ॥[§ 8989]

अक्षमात्रं तु तच्चूर्णं सर्पिषा सह भोजयेत् ।
मासमात्रोपयोगेन मतिमाञ्जायते नरः ॥ १८ ॥[§ 8991]

मेधावी स्मृतिमांश्चैव वलीपलितवर्जितः ।
हस्तिकर्णरजः खादेत्प्रातरुत्थाय सर्पिषा ॥ १९ ॥[§ 8993]

यथेष्टाहाराचारोऽपि सहस्रायुर्भवेन्नरः ।
मेधावी बलवान्कामी स्त्रीशतानि व्रजत्यसौ ॥ २० ॥[§ 8995]

मधुना त्वश्ववेगः स्याद्बलिष्ठः स्त्रीसहस्रगः ।
मन्त्रश्चायं प्रयोक्तव्यो भिषजा चाभिमन्त्रणे ॥ २१ ॥[§ 8997]

“ओं नमो महाविनायकाय अमृतं रक्ष रक्ष मम
फलसिद्धिं देहि रुद्रवचनेन स्वाहा” ॥ २२ ॥[§ 8999]

५

धात्रीचूर्णस्य कर्षं स्वरसपरिगतं
क्षौद्रसर्पिःसमांशं
कृष्णामानीसिताष्टप्रसृतयुतमिदं
स्थापितं भस्मराशौ ।
वर्षान्ते तत्समश्नन्भवति विपलितो
रूपवर्णप्रभावै-
र्निर्व्याधिर्बुद्धिमेधा स्मृतिबलवचन-
स्थैर्यसत्वैरुपेतः ॥ २३ ॥[§ 9006]
cakradatta-१८९३

गुडूच्यपामार्गविडङ्गशङ्खिनी-
वचाभयाकुष्ठशतावरीसमा ।
घृतेन लीढा प्रकरोति मानवं
त्रिभिर्दिनैः श्लोकसहस्रधारिणम् ॥ २४ ॥[§ 9010]

६

समूलपत्रमादाय ब्रह्मीं प्रक्षाल्य वारिणा ।
उदूखले क्षोदयित्वा रसं वस्त्रेण गालयेत् ॥ २५ ॥§ 9011

रसे चतुर्गुणे तस्मिन्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ।
औषधानि तु पेष्याणि तानीमानि प्रदापयेत् ॥ २६ ॥§ 9013

हरिद्रा मालती कुष्टं त्रिवृता सहरीतकी ।
एतेषां पलिकान्भागाञ्शेषाणि कार्षिकाणि तु ॥ २७ ॥§ 9015

पिप्पल्योऽथ विडङ्गानि सैन्धवं शर्करा वचा ।
सर्वमेतत्समालोड्य शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ॥ २८ ॥§ 9017

एतत्प्राशितमात्रेण वाग्विशुद्धिश्च जायते ।
सप्तरात्रप्रयोगेण किन्नरैः सह गीयते ॥ २९ ॥§ 9019

अर्धमासप्रयोगेण सोमराजीवपुर्भवेत् ।
मासमात्रप्रयोगेण श्रुतमात्रंतु धारयेत् ॥ ३० ॥§ 9021

हन्त्यष्टादश कुष्ठानि अर्शांसि विविधानि च ।
पञ्च गुल्मान् प्रमेहांश्च कासं पञ्चविधं जयेत् ॥ ३१ ॥§ 9023

वन्ध्यानां चैव नारीणां नराणां चाल्परेतसाम् ।
घृतं सारस्वतं नाम बलवर्णाग्निवर्धनम् ॥ ३२ ॥§ 9025

cakradatta-१८९३

७

कासश्वासातिसारज्वरपिडककटी-
कुष्ठकोठप्रकारान्
मूत्राघातोदरार्शःश्वयथुगलशिरः
कर्णशूलाक्षिरोगान् ।
ये चान्ये वातपित्तक्षतजकफकृता
व्याधयः सन्ति जन्तो-
स्तांस्तानभ्यासयोगादपनयति पयः
पीतमन्ते निशायाः ॥ ३३ ॥§ 9032

व्यङ्गवलीपलितघ्नं पीनसवैस्वर्यकासशोथघ्नम् ।
रजनीक्षयेऽम्बुनस्यं रसायनं दृष्टिजनन च ॥ ३४ ॥§ 9034

८

नागार्जुनो मुनीन्द्रः
शशास यल्लोहशास्त्रमतिगहनम् ।
तस्यार्थस्य स्मृतये
वयमेतद्विशदाक्षरैर्ब्रूमः ॥ ३५ ॥§ 9037

मेने मुनिः स्वतन्त्रे
भूयः पाकं न पलपञ्चकादर्वाक् ।
सुबहुप्रयोगदोषा-
दूर्ध्वं न पलत्रयोदशकात् ॥ ३६ ॥§ 9041

तत्रायसि पाचनीये
पञ्चपलादौ त्रयोदशपलकान्ते ।
लौहाद्द्विगुणा त्रिफला cakradatta-१८९३
ग्राह्या षड्भिः पलैरधिका ॥ ३७ ॥§ 9045

मारणपुटनस्थाली-
पाकाः स्त्रिफलैकभागसम्पाद्याः ।
त्रिफलाया भागद्वितयं
ग्रहणीयं लौहपाकार्थम् ॥ ३८ ॥§ 9049

सर्वत्रायस्तुटनाद्यर्थैकांशे शरावसंख्यातम् ।
प्रतिपलमेव त्रिगुणं पाथः क्वाथार्थमादेयम् ॥ ३९ ॥§ 9051

सप्तपलादौ भागे पञ्चदशान्तेऽम्भमां शरावैश्च ।
द्व्याद्येकादशकान्तैरधिकं तद्वारि कर्तव्यम् ॥ ४० ॥§ 9053

तत्राष्टमो विभागः शेषः क्वाथस्य यत्नतः स्थाप्यः ।
तेन हि मारणपुटनस्थालीपाका भविष्यन्ति ॥ ४१ ॥§ 9055

९

पाकार्थे तु त्रिफला
भागद्वितये शरावसंख्यातम् ।
प्रतिपलमम्बुसमं स्या-
दधिकं द्वाभ्यां शरावाभ्याम् ॥ ४२ ॥§ 9058

तत्र चतुर्थो भागः
शेषो निपुणेन यत्नतो ग्राह्यः ।

अयसः पाकार्थत्वा-
त्स च सर्वस्मात्प्रधानतमः ॥ ४३ ॥§ 9062
cakradatta-१८९३

पाकार्थमश्मसारे पञ्चपलादौ त्रयोदशपलान्ते ।
दुग्धशरावद्वितयं पादैरेकादिकैरधिकम् ॥ ४४ ॥§ 9064

पञ्चपलादिकमात्रा तदभावे तदनुसारतो ग्राह्यम् ।
चतुरादिकमेकान्तं शक्तावधिकं त्रयोदशकात् ॥ ४५ ॥§ 9066

त्रिफलात्रिकटुकचित्रक-
कान्तक्रामकविडङ्गचूर्णानि ।
अन्यान्यपि देयानि
पलाशवृक्षस्य च बीजानि ॥ ४६ ॥§ 9070

जातीफलजातीकोषैलाकक्कोलकलवङ्गानाम् ।
सितकृष्णजीरकयोरपि चूर्णान्ययसः समानि स्युः
त्रिफलात्रिकटुविडङ्गा नियता अन्ये यथाप्रकृति ॥ ४७ ॥§ 9073

कालायसदोषहृतेर्जातीफलादेर्लवङ्गान्तस्य ।
क्षेपः प्राप्त्यनुरूपः सर्वस्योनस्य चैकाद्यैः ॥ ४८ ॥§ 9075

कान्तक्रामकमेकं निःशेषं दोषमपहरत्ययसः ।
द्विगुणत्रिगुणचतुर्गुणमाज्यं ग्राह्यं यथाप्रकृति ॥ ४९ ॥§ 9077

यदि भेषजभूयस्त्वं स्तोकत्वं वापि चूर्णानाम् ।
अयसा साम्यं संख्या भूयोऽल्पत्वेन भूयोऽल्पा ॥ ५० ॥§ 9079

एवं धात्वनुसारात्तत्कथितौषधस्य बाधेन ।
सर्वत्रैव विधेयस्तत्तदकथितस्यौषधस्योहः ॥ ५१ ॥§ 9081
cakradatta-१८९३

१०

कान्तादिलौहमारण-
विधानसर्वस्वमुच्यते तावत् ।
यस्य कृते तल्लौहं
पक्तव्यं तस्य शुभे दिवसे ॥ ५२ ॥§ 9084

समृदङ्गारकवालित

नतभूभागे शिवं समभ्यर्च्य ।
वैदिकविधिना वह्निं
निधाय हुत्वाहुतीस्तत्र ॥ ५३ ॥§ 9088

धर्मात्सिध्यति सर्वं
श्रेयस्तद्धर्मसिद्धये किमपि ।
शक्त्यनुरूपं दद्या-
द्द्विजाय सन्तोषिणे गुणिने ॥ ५४ ॥§ 9092

सन्तोष्य कर्मकारं
प्रसादपूगादिदानसम्मानैः ।
आदौ तदश्मसारं
निर्मलमेकान्ततः कुर्यात् ॥ ५५ ॥§ 9096

तदनु कुठारच्छिन्न-
त्रिफलागिरिकर्णिकास्थिसंहारैः ।
करिकर्णच्छदमूलक-
शतावरीकेशराजाख्यैः ॥ ५६ ॥§ 9100

शालिं च मूलककशी-
मूलप्रावृङ्गभृङ्गराजैश्च ।
लिप्त्वा दग्धव्यं तद्
दुष्टक्रियलोहकारेण ॥ ५७ ॥§ 9104

चिरजलभावितनिर्मल-
शालाङ्गारेण परित आच्छाद्य ।
कुशलाध्मापितभस्त्रा
नवरतमुक्तेन पवनेन ॥ ५८ ॥§ 9108

वह्नेर्बाह्यज्वाला
बोद्धव्या जातु नैव कुश्चिकया ।
मृल्लवणसलिलभाजा
किन्तु स्वच्छाम्बु संप्लुतया ॥ ५९ ॥§ 9112

cakradatta-१८९३

द्रव्यान्तरसंयोगा-
त्स्वां शक्तिं भेषजानि मुञ्चन्ति ।

मलधूलीमत्सर्वं
सर्वत्र विवर्जयेत्तस्मात् ॥ ६० ॥§ 9116

सन्दंशेन गृहीत्वान्तः-
प्रज्वालिताग्निमध्यपमुनीय ।
गलति यथायथमग्रे
तथैव मृदु वर्धयेन्निपुणः ॥ ६१ ॥§ 9120

तलनिहितोर्ध्वमुखा-
ङ्कुशलग्नं त्रिफलाजले ।
विनिक्षिप्य निर्वापये-
च्छेषं त्रिफलाम्बु रक्षेच्च ॥ ६२ ॥§ 9124

यल्लौहं न मृतं त-
त्पुनरपि पक्तव्यमुक्तमार्गेण ।
यन्न मृतं तथापि
तत्त्यक्तव्यमलौहमेव ततः ॥ ६३ ॥§ 9128

तदनु घनलौहपात्रे
कालायसो मुद्गरेण संचूर्ण्य ।
दत्त्वा बहुशः सलिलं
प्रक्षाल्याङ्गारमुद्धृत्य ॥ ६४ ॥§ 9132

तदयः केवलमग्नौ
शुष्कीकृत्याथवातपे पश्चात् ।
लौहशिलायां पिंष्या-
दसितेऽश्मनि वा तदप्राप्तौ ॥ ६५ ॥§ 9136

cakradatta-१८९३

११

अथ कृत्वायोभाण्डे
दत्त्वा त्रिफलाम्बुशेषमन्यद्वा ।
प्रथमं स्थालीपाकं
दद्याद्द्रवक्षयात्तदनु ॥ ६६ ॥§ 9139

गजकर्णपत्रमूल-
शतावरीभृङ्गकेशराजरसैः ।
प्राग्वत्स्थालीपाकं

कुर्यात्प्रत्येकमेकैकं वा ॥ ६७ ॥[§ 9143]

१२

हस्तप्रमाणवदनं
श्वभ्रं हस्तैकखातसममध्यम् ।
कृत्वा कटाहसदृशं
तत्र करीषं तुषं च काष्ठं च ॥ ६८ ॥[§ 9146]

cakradatta-१८१३

अन्तर्घनतरमध्यं
शुषिरं परिपूर्य दहनमायोज्य ।
पश्चादयसश्चूर्णं
श्लक्ष्णं पङ्कोपमं कुर्यात् ॥ ६९ ॥[§ 9150]

त्रिफलाम्बु भृङ्गकेशर-
शतावरीकन्दमाणसहजरसैः ।
भल्लातककरिकर्ण-
च्छदमूलपुनर्नवास्वरसैः ॥ ७० ॥[§ 9154]

क्षिप्त्वाथ लोहपात्रे
मार्दे वा लौहमार्दपात्राभ्याम् ।
तुल्याभ्यां पृष्ठेना
च्छाद्यान्तेरन्ध्रमालिप्य ॥ ७१ ॥[§ 9158]

तत्पुटपात्रम् तत्र
श्वभ्रज्वलने निधाय भूयोपिः ।
काष्ठकरीषतुषैस्त-
त्संच्छाद्याहर्निशं दहेत्प्राज्ञः ॥ ७२ ॥[§ 9162]

एवं नवभिर्भेषज-
राजैस्तु पचेत्सदैवपुटपाकम् ।
प्रत्येकमेकमेभि-
र्मिलितैर्वा त्रिचतुरान्वारान् ॥ ७३ ॥[§ 9166]

प्रतिपुटनं तत्पिंष्यात्
स्थालीपाकं विधाय तथैव ।
तादृशदिनं पिंष्यात्
द्विगलद्रजसा तु युज्यते यत्र ॥ ७४ ॥[§ 9170]

तदयश्चूर्णं पिष्टं
घृष्टं घनसूक्ष्मवाससि श्लक्ष्णम् ।
यदि रजसा सदृशं स्यात्
केतक्यास्तर्हि तद्भद्रम् ॥ ७५ ॥§ 9174

पुटने स्थालीपाके
धिकृतपुरुषे स्वभावरुगधिगमात् ।
कथितमपि हेयमौषध-
मुचितमुपादेयमन्यदपि ॥ ७६ ॥§ 9178
cakradatta-१८९३

१३
अभ्यस्तकर्मविधिभि-
र्वालकुशाग्रीयबुद्धिभिर्लक्ष्यम् ।
लोहस्य पाकमधुना
नागार्जुनशिष्टमधिदध्नः ॥ ७७ ॥§ 9181

लोहारकूटताम्रज-
कटाहे दृढमृण्मये प्रणम्य शिवम् ।
तदयः पचेदचपलः
काष्ठेन्धनेन वह्निना मृदुना ॥ ७८ ॥§ 9185

निक्षिप्य त्रिफलाजल-
मुदितं यत्तद्धृतं च दुग्धं च ।
संचाल्य लौहमय्या
दर्व्या लग्नं समुत्पाट्य ॥ ७९ ॥§ 9189

मृदुमध्यखरभावैः
पाकस्त्रिविधोऽत्र वक्ष्यते पुंसाम् ।
पित्तसमीरणश्लेष्म-
प्रकृतीनां मध्यमस्य समः ॥ ८० ॥§ 9193

अभ्यक्तदर्विलोहं
सुखदुःखस्खलनयोगिमृदुमध्यम् ।
उज्झितदर्विखरं परि-
भाषन्ते केचिदाचार्याः ॥ ८१ ॥§ 9197
cakradatta-१८९३

अन्ये विहीनदार्वी-
प्रलेपमाखूत्कराकृतिं ब्रुवते ।
मृदुमध्यमर्धचूर्णं
सिकतापुञ्जोपमं तु खरम् ॥ ८२ ॥[§ 9201]

त्रिविधोऽपि पाक ईदृक्
सर्वेषां गुणकृदेव न तु विफलः ।
प्रकृतिविषये च सूक्ष्मो
गुणदोषौ जनयतीत्यल्पम् ॥ ८३ ॥[§ 9205]

विज्ञाय पाकमेवं
द्रागवतार्य क्षितौ क्षणान्कियतः ।
विश्राम्य तत्र लोहे
त्रिफलादेः प्रक्षिपेच्चूर्णम् ॥ ८४ ॥[§ 9209]

यदि कर्पूरप्राप्ति-
र्भवति ततो विगलिते तदुष्णत्वे ।
चूर्णीकृतमनुरूपं
क्षिपेन्न वा न यदि तल्लाभः ॥ ८५ ॥[§ 9213]

पक्वं तदश्मसारं
सुचिरघृतस्थित्यभाविरुक्षत्वे ।
गोदोहनादिभाण्डे
लौहभाण्डाभावे सति स्थाप्यम् ॥ ८६ ॥[§ 9217]

यदि तु परिप्लुतिहेतो-
र्घृतमीक्षेताधिकं ततोऽन्यस्मिन् ।
भाण्डे निधाय रक्षे-
द्भाव्युपयोगो ह्यनेन महान् ॥ ८७ ॥[§ 9221]

अयसि विरुक्षीभूते
स्नेहस्त्रिफलाघृतेन सम्पाद्यः ।
एतत्ततो गुणोत्तर-
मित्यमुना स्नेहनीयं तत् ॥ ८८ ॥[§ 9225]

अत्यन्तकफप्रकृते-
र्भक्षणमयसोऽमुनैव शंसन्ति ।

केवलमपीदमशितं
जनयत्ययसो गुणान्कियतः ॥ ८९ ॥§ 9229
cakradatta-१८९३

१४

अथवा वक्तव्यविधिः
संस्कृतकृष्णाभ्रकचूर्णमादाय ।
लौहचतुर्थांशसम-
द्वित्रिचतुःपञ्चगुणभागम् ॥ ९० ॥§ 9232

प्रक्षिप्यायः प्राग्वत्
पचेदुभाभ्यां भवेदयो यावत् ।
तावन्मानानुस्मृतेः
स्यात्रिफलादिद्रव्यपरिमाणम् ॥ ९१ ॥§ 9236
cakradatta-१८९३

इदमाप्यायिकमिदमति-
पित्तनुदिदमेव कान्तिबलजननम् ।
स्तभ्नाति तृड्क्षुधौ तत्
परममधिकमात्रया युक्तम् ॥ ९२ ॥§ 9240

१५

कृष्णाभ्रकमेकवपु-
र्वज्राख्यं चैकपत्रकं कृत्वा ।
काष्ठमयोदूखलके
चूर्णं मुसलेन कुर्वीत ॥ ९३ ॥§ 9243

भूयो दृषदि च पिष्टं
वासः सूक्ष्मावकाशतलगलितम् ।
मण्डूकपर्णिकायाः
प्रचुररसे स्थापयेत्त्रिदिनम् ॥ ९४ ॥§ 9247

उद्धृत्य तद्रसादथ
पिंष्याद्धैमन्तधान्यभक्तस्य ।
अक्षोदात्यन्ताम्ल-
स्वच्छजलेन प्रयत्नेन ॥ ९५ ॥§ 9251

मण्डूकपर्णिकायाः
पूर्वं स्वरसेनालोडनं कुर्यात् ।

स्थालीपाकं पुटनं
चाद्यैरपि भृङ्गराजाद्यैः ॥ ९६ ॥§ 9255

ताडादिपत्रमध्ये
कृत्वा पिण्डं निधाय भस्त्राग्नौ ।
तावद्दहेन्न याव-
ल्लीनोऽनिर्दृश्यते सुचिरम् ॥ ९७ ॥§ 9259

निर्वापयेच्च दुग्धे
दुग्धं प्रक्षाल्य वारिणा तदनु ।
पिष्ट्वा घृष्ट्वा वस्त्रे
चूर्णं निश्चन्द्रिकं कुर्यात् ॥ ९८ ॥§ 9263

cakradatta-१८९३

१६

नानाविधरुक्शान्त्यै
पुष्ट्यै कान्त्यै शिवं समभ्यर्च्य ।
सुविशुद्धेऽहनि पुण्ये
तदमृतमादाय लौहाख्यम् ॥ ९९ ॥§ 9266

दशकृष्णलपरिमाणं
शक्तिवयोभेदमाकलय्य पुनः ।
इदमधिकं तदधिकतर-
मियदेव न मातृमोदकवत् ॥ १०० ॥§ 9270

सममसृणामलपात्रे
लौहे लौहेन मर्दयेद्दृढं भूयः ।
दत्त्वा मध्वनुरूपं
तदनु घृतं योजयेदधिकम् ॥ १०१ ॥§ 9274

बन्धं गृह्णाति यथा
मध्वपृथक्त्वेन पङ्कमविशिषेत् ।
इदमिह दुष्टोपकरण-
मेतद् दृष्टं तु मन्त्रेण ॥ १०२ ॥§ 9278

स्वाहान्तेन विमर्दो
भवति फडन्तेन लोहवलरक्षा ।
सनमस्कारेण वलि-
र्भक्षणमयसो हूमन्तेन ॥ १०३ ॥§ 9282

“ओं अमृतोद्भवाय स्वाहा ।
ओं अमृते ह्रीम् फट्
ओं नमश्चण्डवज्रपाणये ।
महायक्षसेनाधिपतये
cakradatta-१८९३ सुरगुरुविद्यामहाबलाय स्वाहा ।
ओं अमृते ह्रीम् ॥ १०४ ॥”§ 9288

१७

जग्ध्वा तदमृतसारं
नीरं वा क्षीरमेवानु पिबेत् ।
कान्तक्रामकममलं
संचार्य रसं पिबेन्न तु तत् ॥ १०५ ॥§ 9291

आचम्य च ताम्बूलं
लाभे घनसारसहितमुपयोज्यम् ।
नात्युपविष्टो नाप्यति-
भाषी नातिस्थितस्तिष्ठेत् ॥ १०६ ॥§ 9295

अत्यन्तवातशीता-
तपयानस्नानवेगरोधादीन् ।
जह्याच्च दिवानिद्रा
सहितं चाकालभुक्तं च ॥ १०७ ॥§ 9299

वातकृतः पित्तकृतः
सर्वान् कट्वम्लतिक्तककषायान् ।
तत्क्षणविनाशहेतून्
मैथुनकोपश्रमान्दूरे ॥ १०८ ॥§ 9303

अशितं तदयः पश्चा-
त्पततु न वा पाटवं छद्म प्रथताम् ।
अर्तिर्भवति न वान्तं
कूजति भोक्तव्यमव्याजम् ॥ १०९ ॥§ 9307
cakradatta-१८९३

१८

प्रथमं पीत्वा दुग्धं
शाल्यन्नं विशदसिद्धमक्लिन्नम् ।
घृतसंप्लुतमश्नीयात्
मांसैर्वैहङ्गमैः प्रायः ॥ ११० ॥§ 9310

उत्तममूषरभूचर-
विष्किरमांसं तथाजमैणादिम् ।
अन्यदपि जलचराणां
पृथुरोमापेक्षया ज्यायः ॥ १११ ॥[§ 9314]

मांसालाभे मत्स्या
अदोषलाः स्थूलसद्गुणा ग्राह्याः ।
मद्गुररोहितशकुला
दग्धाः पललान्मनागूनाः ॥ ११२ ॥[§ 9318]

शृङ्गाटकफलकशेरु-
कदलीफलतालनारिकेलादि ।
अन्यदपि यच्च वृष्यं
मधुरं पनसादिकं ज्यायः ॥ ११३ ॥[§ 9322]

केबुकताडकरीरान्
वार्ताकुपटोलफलदलसमठान् ।
मुद्गमसूरेक्षुरसान्
शंसन्ति निरामिषेष्वेतान् ॥ ११४ ॥[§ 9326]

शाकं प्रहेयमखिलं
स्तोकं रुचये तु वास्तुकं दद्यात् ।
विहितनिषिद्धादन्य-
न्मध्यमकोटिस्थितं विद्यात् ॥ ११५ ॥[§ 9330]
cakradatta-१८९३

तप्तदुग्धानुपानं
प्रायः सारयति बद्धकोष्ठस्य ।
अनुपीतमम्बु यद्वा
कोमलफलनारिकेरस्य ॥ ११६ ॥[§ 9334]

११

यस्य न तथा सरति
स यवक्षारं जलं पिबेत्कोष्णम् ।
कोष्णं त्रिफलाक्काथस-
नाथं क्षारं ततोऽप्यधिकम् ॥ ११७ ॥[§ 9337]

त्रीणि दिनानि समं स्या-

दह्नि चतुर्थे तु वर्धयेत् क्रमशः ।
यावच्चाष्टममासं
न वर्धयेत् पुनरितोऽप्यधिकम् ॥ ११८ ॥[§ 9341]

आदौ रक्तिद्वितयं
द्वितीयवृद्धौ तु रक्तिकात्रितयम् ।
रक्तिपञ्चकपञ्चक-
मतऊर्ध्वं वर्धयेन्नियतम् ॥ ११९ ॥[§ 9345]

वात्सरिककल्पपक्षे
दिनानिं यावन्ति वर्धितं प्रथमम् ।[§ 9347]
cakradatta-१८९३

तावन्ति वर्षशेषे
प्रतिलोमं ह्रासयेत्तदयः ॥ १२० ॥[§ 9349]

तेष्वष्टमासकेषु प्रातर्माषत्रयंसमश्नीयात् ।
सायं च तावदह्नो मध्ये मासद्वयं शेषम् ॥ १२१ ॥[§ 9351]

एवं तदमृतमश्नन्
कान्तिं लभते चिरस्थिरं देहम् ।
सप्ताहत्रयमात्रात्-
सर्वरुजो हन्ति किं बहुना ॥ १२२ ॥[§ 9355]

आर्याभिरिह नवत्या
सप्तविधीनां यथावदाख्यातम् ।
अमतिविपर्ययसंशय-
शून्यमनुष्ठानमुपनीतम् ॥ १२३ ॥[§ 9359]

मुनिरचितशास्त्रपारं
गत्वा सारं ततः समुद्धृत्य ।
निबबन्ध वान्धवाना-
मुपकृतये कोऽपि षट्कर्मा ॥ १२४ ॥[§ 9363]

२०

यत्र तत्रोद्भवं लौहं निःशेषं मारितं यदि ।
त्रिफलाव्योषसंयुक्तं भक्षयेद्वलिनाशनम् ॥ १२५ ॥[§ 9364]
cakradatta-१८९३

सामान्याद्द्विगुणं चौड्रं कलिङ्गोऽष्टगुणस्ततः ।
तस्माच्छतगुणं भद्रं भद्राद्वज्रं सहस्रधा ॥ १२६ ॥§ 9366

वज्रात्षष्टिगुणः पाण्डिर्निरविर्दशभिर्गुणैः ।
ततः कोटिसहस्रं वा अयस्कान्तं महागुणम् ॥ १२७ ॥§ 9368

रसतस्ताम्रं द्विगुणं
ताम्रात्कृष्णाभ्रकं द्विगुणम् ।
पृथगेवैषां शुद्धि-
स्ताम्रशुद्धिस्ततो द्विविधा ॥ १२८ ॥§ 9372

२१

पत्रीकृतस्य गन्धक-
योगाद्वा मारणं तथा लवणैः ।
आक्ते ध्मापितताम्रे
निर्गुण्डीकल्ककाञ्जिकनिमग्ने ॥ १२९ ॥§ 9375

यत्पतति गैरिकाभं तत्पिष्टं चार्धगन्धकं तदनु ।
पुटपाकेन विशुद्धं शुद्धं स्यादभ्रकंतु पुनः ॥ १३० ॥§ 9377

हिलमोचिमूलपिण्डे
क्षिप्तं तदनु मार्दसंपुटे लिप्ते ।
तीक्ष्णं दग्धं पिष्ट-
मम्लाम्भसा साधुचन्द्रिकारहितम् ॥ १३१ ॥§ 9381

रेचितताम्रेण रसः
स्वल्पशिलायां घृष्य पिण्डिका कार्या ।
उत्स्वेद्य गृहसलिलेन
निर्गुण्डीकल्केऽसकृच्छुद्धौ ॥ १३२ ॥§ 9385

एतत्सिद्धं त्रितयं
चूर्णितताम्रार्द्धिकैः पृथग्युक्तम् ।
पिप्पलिविडङ्गमरिचैः
श्लक्ष्णं द्वित्रिमासिकं भक्ष्यम् ॥ १३३ ॥§ 9389

शूलाम्लपित्तश्वयथु-
ग्रहणीयक्ष्मादिकुक्षिरोगेषु ।
रसायनं महदेत- cakradatta-१८९३
त्परिहारो नियमतो नात्र ॥ १३४ ॥§ 9393

२२

तनु पत्रीकृतं ताम्रं नैपालं गन्धकं समम् ।
दत्त्वा चोर्ध्वमधो मध्ये स्थालिकामध्यसंस्थितम् ॥ १३५ ॥§ 9394

कृत्वा स्वल्पविधानेन स्थालीमध्ये पिधाय च ।
शर्कराभक्तलेपेन लिप्त्वा सन्धिं तदूर्ध्वतः ॥ १३६ ॥§ 9396

वालुकापूरितस्थाल्यां पिहितायां पुनस्तथा ।
सुलिप्तायां च यामैकमधोज्वालां प्रदापयेत् ॥ १३७ ॥§ 9398

तत आकृष्टताम्रस्य मृतस्य त्विह योजना ।
अथ कर्षं गन्धकस्य वह्निस्थलोहपात्रगम् ॥ १३८ ॥§ 9400

शिलापुत्रेण संमर्द्य द्रुतं घृष्टं पुनः पुनः ।
कृत्वा देयं मृतं ताम्रं कर्षमानं ततः पुनः ॥ १३९ ॥§ 9402

रसोऽम्लमथितः शुद्धस्तावन्मात्रः प्रदीयते ।
ततस्तथैवं संमर्द्य पुनराज्यं प्रदापयेत् ॥ १४० ॥§ 9404

अष्टबिन्दुकमात्रं च मर्दयेन्मूर्च्छितं तथा ।
सर्वं स्यात्तस्य आकृष्य शिलापुत्रादिकं दृढम् ॥ १४१ ॥§ 9406

संहृत्यालम्बुषरसप्रसृतेन विलोडितम् ।
पुनस्तथैव वह्निस्थलौहपात्रे विमर्दयेत् ॥ १४२ ॥§ 9408

यावद्द्रवक्षयं पश्चादाकृष्य संप्रपेषितम् ।
अलम्बुषरसेनैव गुडकं संप्रकल्पयेत् ॥ १४३ ॥§ 9410

तत्पिण्डं वस्त्रविस्तीर्णं पिण्डे त्रिकटुजे पुनः ।
cakradatta-१८९३ वसनान्तरिते दत्त्वा पोट्टलीं कारयेद्बुधः ॥ १४४ ॥§ 9412

ततस्तां पोट्टलीमाज्यमग्नां कृत्वा विधारिताम् ।
सूत्रेण दण्डसंलग्नां पाचयेत्कुशलो भिषक् ॥ १४५ ॥§ 9414

यदा निष्फेनता चाज्ये पुटिता च दृढा भवेत् ।
२३

तदा पङ्कं तमाकृष्य पञ्चगुञ्जातुलाघृतम् ॥ १४६ ॥§ 9416

त्रिकटुत्रिफलाचूर्णं तुल्यं प्रातः प्रयोजयेत् ।
तक्रं स्यादनुपानं तु अम्लपित्तोच्छ्रये पुनः ॥ १४७ ॥§ 9418

त्रिफलैव समादेया कोष्णं वारि पिबेदनु ।
सप्तमे दिवसे रक्तिवृद्धिस्ताम्रात्तु मासकम् ॥ १४८ ॥§ 9420

यावत्प्रयोगश्च तथैवापकर्षः पुनर्भवेत् ।
योगोऽयं ग्रहणीयक्ष्मपित्तशूलाम्लपित्तहा ॥ १४९ ॥§ 9422

रसायनं चैतदिष्टं गुदकीलादिनाशनम् ।
न चात्र परिहारोऽस्ति विहाराहारकर्मणि ॥ १५० ॥§ 9424

cakradatta-१८१३

२४

हेमाद्याः सूर्यसन्तप्ताः स्रवन्ति गिरिधातवः
जत्वाभं मृदुमृत्स्नाच्छं यन्मलं तच्छिलाजतु ॥ १५१ ॥§ 9425

अनम्लं चाकषायं च कटुपाकि शिलाजतु ।
नात्युष्णशीतं धातुभ्यश्चतुर्भ्यस्तस्य सम्भवः ॥ १५२ ॥§ 9427

हेम्नोऽथ रजतात्ताम्राद्वरं कृष्णायसादपि ।
मधुरं च सतिक्तं च जवापुष्पनिभं च यत् ॥ १५३ ॥§ 9429

विपाके कटु तिक्तं च तत्सुवर्णस्य निःस्रवम् ।
राजतं कटुकं श्वेतं स्वादु शीतं विपच्यते ॥ १५४ ॥§ 9431

ताम्राद्बर्हिणकण्ठाभं तीक्ष्णोष्णं पच्यते कटु ।
यत्तु गुग्गुलुसङ्काशं तिक्तकं लवणान्वितम् ॥ १५५ ॥§ 9433

विपाके कटु शीतं च सर्वश्रेष्ठं तदायसम् ।
गोमूत्रगन्धः सर्वेपां सर्वकर्मसु यौगिकः ॥ १५६ ॥§ 9435

रसायनप्रयोगेषु पश्चिमं तु विशिष्यते ।
[२५]यथाक्रमं वातपित्ते श्लेष्मपित्ते कफे त्रिषु ॥ १५७ ॥§ 9437 cakradatta-१८१३

विशेषेण प्रशस्यन्ते मला हेमादिधातुजाः ।

लोहकिट्टायते वह्नौ विधूमं दह्यतेऽम्भसि ॥ १५८ ॥§ 9439

तृणात्यग्रे कृतं सर्वमधो गलति तन्तुवत् ।
मलिनं यद्भवेत्तच्च क्षालयेत्केवलाम्भसा ॥ १५९ ॥§ 9441

लौहपात्रेषु विधिना ऊर्ध्वभूतं च संहरेत् ।
वातपित्तकफघ्नैस्तु निर्यूहैस्तत्सुभावितम् ॥ १६० ॥§ 9443

वीर्योत्कर्षं परं याति सर्वैरेकैकशोऽपि वा ।
प्रक्षिप्योद्धृतमावानं पुनस्तत्प्रक्षिपेद्रसे ॥ १६१ ॥§ 9445

कोष्णे सप्ताहमेतेन विधिना तस्य भावना ।
तुल्यं गिरिजेन जले
चतुर्गुणे भावनौषधं क्वाथ्यम् ॥ १६२ ॥§ 9448

ततः क्वाथे पादांशे
पूतोष्णे प्रक्षिपेद्गिरिजम् ।
तत्समरसतां यातं
संशुष्कं प्रक्षिपेद्रसे भूयः ॥ १६३ ॥§ 9452

२६
पूर्वोक्तेन विधानेन लोहैश्चूर्णीकृतैः सह ।
तत्पीतं पयसा दद्याद्दीर्घमायुः सुखान्वितम् ॥ १६४ ॥§ 9453

जराव्याधिप्रशमनं देहदार्ढ्यकरं परम् ।
मेधास्मृतिकरं धन्यं क्षीराशी तत्प्रयोजयेत् ॥ १६५ ॥§ 9455

प्रयोगः सप्त सप्ताहास्त्रयश्चैकश्च सप्तकः ।
निर्दिष्टस्त्रिविधस्तस्य पुरो मध्यो वरस्तथा ॥ १६६ ॥§ 9457

cakradatta-१८९३

मात्रा पलं त्वर्धपलं स्यात्कर्षं तु कनीयसी ।
शिलाजतुप्रयोगेषु विदाहीनि गुरूणि च ।
षर्जयेत्सर्वकालं च कुलत्थान्परिवर्जयेत् ॥ १६७ ॥§ 9460

पयांसि शुक्तानि रसाः सयूषा-
स्तोयं समूत्रं विविधाः कषायाः ।
आलोडनार्थे गिरिजस्य शस्ता-

स्ते ते प्रयोज्याः प्रसमीक्ष्य कार्यम् ॥ १६८ ॥[§ 9464]

२७

चरकोक्तशिलाजतुनो
विधानं सोपस्करं ह्येतत् ।
काले तु रवितापाढ्ये
कृष्णायसजं शिलाजतु प्रवरम् ॥ १६९ ॥[§ 9467]

त्रिफलारससंयुक्तं
त्र्यहश्च शुष्कं पुनः शुष्कम् ।
दशमूलस्य गुडूच्या
रसे बलायास्तथा पटोलस्य ॥ १७० ॥[§ 9471]

मधुकरसैर्गोमूत्रे
त्र्यहं त्र्यहं भावयेत्क्रमशः ।
एकाहं क्षीरेण तु
तच्च पुनर्भावयेच्छुष्कम् ।
सप्ताहं भाव्यं स्या-
त्क्वाथेनैषां यथालाभम् ॥ १७१ ॥[§ 9477]

काकोल्यौ द्वे मेदे
विदारियुग्मं शतावरी द्राक्षा ।
ऋद्धियुगर्षभवीरा cakradatta-१८९३
मुण्डितिकाजीरकेंऽशुमत्यौ च ॥ १७२ ॥[§ 9481]

रास्नापुष्करचित्रक-
दन्तीभकणाकलिङ्गचव्याब्दाः ।
कटुकाशृङ्गीपाठा
एतानि पलांशिकानि कार्याणि ॥ १७३ ॥[§ 9485]

अद्रोणे साधितानां
रसेन पादांशिकेन भाव्यानि ।
गिरिजस्यैवं भावित-
शुद्धस्य पलानि दश षट् च ॥ १७४ ॥[§ 9489]

द्विपलं च विश्वधात्री
मागधिकायाश्च मरिचानाम् ।
चूर्णं पलं विदार्या-

स्तालीसपलानि चत्वारि ॥ १७५ ॥§ 9493

पोडश सितापलानि
चत्वारि घृतस्य माक्षिकस्याष्टौ ।
तिलतैलस्य द्विपलं
चूर्णार्धपलानि पञ्चानाम् ॥ १७६ ॥§ 9497

त्वक्क्षीरीपत्रत्वक्
नागैलानां च मिश्रयित्वा तु ।
गिरिजस्य षोडशपलै-
र्गुडिकाः कार्यास्ततोऽऽक्षसमाः ॥ १७७ ॥§ 9501

ताःशुष्कानवकुम्भे जातीपुष्पाधिवासिते स्थाप्याः
तासामेका काले भक्ष्या पेयापि वा सततम् ॥ १७८ ॥§ 9503

cakradatta-१८९३

२८

क्षीररसदाडिमरसाः
सुरासवं मधु च शिशिरतोयानि ।
आलोडनानि तासा-
मनुपाने वा प्रशस्यन्ते ॥ १७९ ॥§ 9506

जीर्णे लध्वन्नपयो जाङ्गलिनिर्यूहयूषभोजी स्यात् ।
सप्ताहं यावदतः परं भवेत्सोपि सामान्यः ॥ १८० ॥§ 9508

भुक्त्वापि भक्षितेयं
यदृच्छया नावहेद्भयं किञ्चित् ।
निरुपद्रवा प्रयुक्ता
सुकुमारैः कामिभिश्चैव ॥ १८१ ॥§ 9512

संवत्सरप्रयुक्ता
हन्त्येषा वातशोणितं प्रबलम् ।
बहुवार्षिकमपि गाढं
यक्ष्माणं चाढ्यवातं च ॥ १८२ ॥§ 9516

ज्वरयोनिशुक्रदोषप्लीहार्शःपाण्डुग्रहणीरोगान् ।
ब्रध्नवमिगुल्मपीनसहिक्काकासारुचिश्वासान् ॥ १८३ ॥§ 9518

जठरं श्वित्रं कुष्ठं पाण्ड्यं क्लैब्यं मदं क्षयं शोषम् ।

उन्मादापस्मारौ वदनाक्षिशिरोगदान्सर्वान् ॥ १८४ ॥§ 9520

आनाहमतीसारं
सासृग्दरं कामलाप्रमेहांश्च ।
यकृदर्बुदानि विद्रधिं
भगन्दरं रक्तपित्तं च ॥ १८५ ॥§ 9524

अतिकार्श्यमतिस्थौल्यं
स्वेदमथ श्लीपदं च विनिहन्ति ।
दंष्ट्राविषं समौलं
गराणि च बहुप्रकाराणि ॥ १८६ ॥§ 9528
cakradatta-१८९३

मन्त्रौषधियोगादीन्
विप्रयुतान्भौतिकान्भावान् ।
पापालक्ष्म्यौ चेयं
शमयेद्गुडिका शिवा नाम्ना ॥ १८७ ॥§ 9532

बल्या वृष्या धन्या कान्तियशःप्रजाकरी चेयम् ।
दद्यान्नृपवल्लभतां जयं विवादे सुखस्था च ॥ १८८ ॥§ 9534

श्रीमान्प्रकृष्टमेधः
स्मृतिबुद्धिबलान्वितोऽतुलशरीरः ।
पुष्ट्योजोवर्णेन्द्रिय-
तेजोबलसम्पदादिसदुपेतः ॥ १८९ ॥§ 9538

वलिपलितरोगरहितो
जीवेच्छरदां शतद्वयं पुरुषः ।
संवत्सरप्रयोगाद्
द्वाभ्यां शतानि चत्वारि ॥ १९० ॥§ 9542

सर्वामयजित्कथितं
मुनिगणभक्ष्यं रसायनरहस्यम् ॥ १९१ ॥§ 9544

समुद्भवामृतमन्थनोत्थः
स्वेदः शिलाभ्योऽमृतवद्गिरेः प्राक् ।
यो मन्दरस्यात्मभुवा हिताय
न्यस्तश्च शैलेषु शिलाजरूपी ॥ १९२ ॥§ 9548

शिवागुडिकेति रसायन-
मुक्तं गिरी शेन गणपतये ।
शिववदनविनिर्गता यस्मा-
न्नाम्ना तस्माच्छिवागुडिकेति ॥ १९३ ॥§ 9552

cakradatta-१८९३

२९

सुपक्वभल्लातफलानि सम्यक्
द्विधा विदार्याढकसंमितानि ।
विपाच्य तोयेन चतुर्गुणेन
चतुर्थशेषे व्यपनीय तानि ॥ १९४ ॥§ 9555

पुनः पचेत्क्षीरचतुर्गुणेन
घृतांशयुक्तेन घनं यथा स्यात् ।
सितोपलाषोडशभिः पलैस्तु
विमिश्र संस्थाप्य दिनानि सप्त ॥ १९५ ॥§ 9559

ततः प्रयोज्याग्निबलेन मात्रां
जयेद्गुदोत्थानखिलान्विकारान् ।
कचान्सुनीलान्घनकुञ्चिताग्रान्
सुपर्णदृष्टिं सुकुमारतां च ॥ १९६ ॥§ 9563

जवं हयानां च मतङ्गजं बलं
स्वरं मयूरस्य हुताशदीप्तिम् ।
cakradatta-१८९३ स्त्रीवल्लभत्वं लभते प्रजां च
नीरोगमब्दद्विशतानि चायुः ॥ १९७ ॥§ 9567

न चान्नपाने परिहार्यमस्ति
न चातपे चाध्वनि मैथुने च ।
प्रयोगकाले सकलामयानां
राजा ह्ययं सर्वरसायनानाम् ॥ १९८ ॥§ 9571

भल्लातकशुद्धिरिह प्रागिष्टचूर्णगुण्डनात् ।
घृताच्चतुर्गुणं क्षीरं घृतस्य प्रस्थ इष्यते ॥ १९९ ॥§ 9573

६६ Adhikāra ६६

१

पिप्पलीलवणोपेतौ बस्ताण्डौ क्षीरसर्पिषा ।
साधितौ भक्षयेद्यस्तु स गच्छेत्प्रमदाशतम् ॥ १ ॥§ 9574

बस्ताण्डसिद्धे पयसि साधितानसकृत्तिलान् ।
यः खादेत्स नरो गच्छेत्स्त्रीणां शतमपूर्ववत् ॥ २ ॥§ 9576

चूर्णं विदार्याः सुकृतं स्वरसेनैव भावितम् ।
सर्पिःक्षीरयुतं लीढ्वा शतं गच्छेद्वराङ्गनाः ॥ ३ ॥§ 9578

एवमामलकं चूर्णं स्वरसेनैव भावितम् ।
शर्करामधुसर्पिर्भिर्युक्तं लीढ्वा पयः पिबेत् । cakradatta-१८९३
एतेनाशीतिवर्षोऽपि युवेव परिहृष्यते ॥ ४ ॥§ 9581

विदारीकन्दकल्कं तु घृतेन पयसा नरः ।
उदुम्बरसमं खादन्वृद्धोऽपि तरुणायते ॥ ५ ॥§ 9583

स्वयंगुप्तागोक्षुरयोर्बीजचूर्णं सशर्करम् ।
धारोष्णेन नरः पीत्वा पयसा न क्षयं व्रजेत् ॥ ६ ॥§ 9585

उच्चटाचूर्णमप्येवं क्षीरेणोत्तममुच्यते ।
शतावर्युच्चटाचूर्णं पेयमेवं सुखार्थिना ॥ ७ ॥§ 9587

कर्षं मधुकचूर्णस्य घृतक्षौद्रसमन्वितम् ।
पयोऽनुपानं यो लिह्यान्नित्यवेगः स ना भवेत् ॥ ८ ॥§ 9589

गोक्षुरकः क्षुरकः शतमूली
वानरि नागबलातिबला च ।
चूर्णमिदं पयसा निशि पेयं
यस्य गृहे प्रमदाशतमस्ति ॥ ९ ॥§ 9593

२

घृतभृष्टो दुग्धमापपायसो वृष्य उत्तमः ।
दध्नः सारं शरच्चन्द्रसन्निभं दोषवर्जितम् ॥ १० ॥§ 9594

cakradatta-१८९३

शर्कराक्षौद्रमरिचैस्तुगाक्षीर्या च बुद्धिमान् ।
युक्त्या युक्तं ससूक्ष्मैलं नवे कुम्भे शुचौ पटे ॥ ११ ॥§ 9596

मार्जिते प्रक्षिपेच्छीते घृताढ्यं षष्टिकौदनम् ।
तद्दद्यादुपरिष्टाच्च रसानां मात्रया पिबेत् ।
वर्णस्वरबलोपेतः पुमांस्तेन वृषायते ॥ १२ ॥§ 9599

आर्द्राणि मत्स्यमांसानि शफरीर्वा सुभर्जिताः ।
तप्ते सर्पिषि यः खादेत्स गच्छेत्स्त्रीषु न क्षयम् ॥ १३ ॥§ 9601

३

शतावरीरजःप्रस्थं प्रस्थं गोक्षुरकस्य च ।
वाराह्या विंशतिपलं गुडूच्याः पञ्चविंशतिः ।
भल्लातकानां द्वात्रिंशच्चित्रकस्य दशैव तु ॥ १४ ॥§ 9603

तिलानां शोधितानां च प्रस्थं दद्यात्सुचूर्णितम् ।
त्र्यूषणस्य पलान्यष्टौ शर्करायाश्च सप्ततिः ॥ १५ ॥§ 9605

माक्षिकं शर्करार्धेन माक्षिकार्धेन वै घृतम् ।
शतावरीसमं देयं विदारीकन्दजं रजः ॥ १६ ॥§ 9607

एतदेकीकृतं चूर्णं स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् ।
पलार्धमुपयुञ्जीत यथेष्टं चापि भोजनम् ॥ १७ ॥§ 9609

मासैकमुपयोगेन जरां हन्ति रुजामपि ।
बलीपलितखालित्यमेहपाण्ड्वाद्यपीनसान् ॥ १८ ॥§ 9611

हन्त्यष्टादश कुष्ठानि तथाष्टावुदराणि च ।
भगन्दरं मूत्रकृच्छ्रं गृध्रसीं सहलीमकम् ॥ १९ ॥§ 9613

क्षयं चैव महाश्वासान्पञ्चकासान्सुदारुणान् ।
अशीतिं वातजान्रोगाश्चत्वारिंशच्च पैत्तिकान् ॥ २० ॥§ 9615

विंशतिं श्लैष्मिकांश्चैव संसृष्टान्सान्निपातिकान् ।
सर्वानर्शोगदान्हन्ति वृक्षमिन्द्राशनिर्यथा ॥ २१ ॥§ 9617

स काञ्चनाभो मृगराजविक्रम-
स्तुरङ्गमं चाप्यनुयाति वेगतः ।
cakradatta-१८९३ स्त्रीणां शतं गच्छति सोऽतिरेकं
प्रकृष्टदृष्टिश्च यथा विहङ्गः ॥ २२ ॥§ 9621

पुत्रान्सञ्जनयेद्वीरान्नरसिंहनिभांस्तथा ।
नारसिंहमिदं चूर्णं सर्वरोगहरं नृणाम् ॥ २३ ॥§ 9623

वाराहीकन्दसञ्ज्ञस्तु चर्मकारालुको मतः ।
पश्चिमे घृष्टिशब्दाख्यो वराहलोमवानिव ॥ २४ ॥§ 9625

४

गोधूमाच्च पलशतं निःक्वाथ्य सलिलाढके ।
पादावशेषे पूते च द्रव्याणीमानि दापयेत् ॥ २५ ॥§ 9626

गोधूमं युञ्जातफलं माषद्राक्षापरूषकम् ।
काकोली क्षीरकाकोली जीवन्ती सशतावरी ॥ २६ ॥§ 9628

अश्वगन्धा सखर्जूरा मधुकं त्र्यूषणं सिता ।
भल्लातकमात्मगुप्ता समभागानि कारयेत् ॥ २७ ॥§ 9630

घृतप्रस्थं पचेदेकं क्षीरं दत्त्वा चतुर्गुणम् ।
मृद्वग्निना च सिद्धे च द्रव्याण्येतानि निःक्षिपेत् ॥ २८ ॥§ 9632

cakradatta-१८९३

त्वगेलापिप्पलीधान्यकर्पूरं नागकेशरम् ।
यथालाभं विनिक्षिप्य सिताक्षौद्रपलाष्टकम् ॥ २९ ॥§ 9634

शत्वेक्षुदण्डेनालोड्य विधिवद्विनियोजयेत् ।
दाल्योदनेन भुञ्जीत पिबेन्मांसरसेन वा ॥ ३० ॥§ 9636

केवलस्य पिबेदस्य पलमात्रां प्रमाणतः ।
न तस्य लिङ्गशैथिल्यं न च शुक्रक्षयो भवेत् ॥ ३१ ॥§ 9638

बल्यं परं वातहरं शुक्रसञ्जननं परम् ।
मूत्रकृच्छ्रप्रशमनं वृद्धानां चापि शस्यते ॥ ३२ ॥§ 9640

पलद्वयं तदश्नीयाद्दशरात्रमतन्द्रितः ।
स्त्रीणां शतं च भजते पीत्वा चानुपिबेत्पयः ॥ ३३ ॥§ 9642

अश्विभ्यां निर्मितं चैतद्गोधूमाद्यं रसायनम् ।
जलद्रोणे तु गोधूमक्वाथे तच्छेषमाढकम् ॥ ३४ ॥§ 9644

युञ्जातकस्य स्थाने तु तद्गुणं तालमस्तकम् ।

कल्कद्रव्यसमं मानं त्वगादेः साहचर्यतः ॥ ३५ ॥§ 9646
cakradatta-१८९३

५

घृतं शतावरीगर्भं क्षीरे दशगुणे पचेत् ।
शर्करापिप्पलीक्षौद्रयुक्तं तद्वृष्यमुच्यते ॥ ३६ ॥§ 9647

६

कूष्माण्डकात्पलशतंसुस्विन्नंनिष्कुलीकृतम् ।
प्रस्थं घृतस्य तैलस्य तस्मिंस्तप्ते प्रदापयेत् ॥ ३७ ॥§ 9648

त्वक्पत्रधन्याकव्योषजीरकैलाद्वयानलम् ।
ग्रन्थिकं चव्यमानङ्गपिप्पलीविश्वभेषजम् ॥ ३८ ॥§ 9650

शृङ्गाटकं कशेरुं च प्रलम्बं तालमस्तकम् ।
चूर्णीकृतं पलांशं च गुडस्य च तुलां पचेत् ॥ ३९ ॥§ 9652

शीतीभूते पलान्यष्टौ मधुनः संप्रदापयेत् ।
कफपित्तानिलहरं मन्दाग्नीनां च शस्यते ॥ ४० ॥§ 9654

कृशानां बृंहणं श्रेष्ठं वाजीकरणमुत्तमम् ।
प्रमदासु प्रसक्तानां ये च स्युः क्षीणरेतसः ॥ ४१ ॥§ 9656

क्षयेण च गृहीतानां परमेतद्भिषग्जितम् ।
कासं श्वासं ज्वरं हिक्कां हन्ति छर्दिमरोचकम् ॥ ४२ ॥§ 9658

गुडकूष्माण्डकं ख्यातमश्विभ्यां समुदाहृतम् ।
खण्डकूष्माण्डवत्पात्रं स्विन्नकूष्माण्डकद्रवः ॥ ४३ ॥§ 9660

यत्किञ्चिन्मधुरं स्निग्धं जीवनं बृंहणं गुरु ।
हर्षणं मनसश्चैव सर्वं तद्वृष्यमुच्यते ॥ ४४ ॥§ 9662

भल्लातकबृहतीफल-
दाडिमफलकल्कसाधितं कुरुते ।
लिङ्गं मर्दनविधिना
कटुतैलं वाजिलिङ्गाभम् ॥ ४५ ॥§ 9666

कनकरसमसृणवर्तित-
हयगन्धामूलविश्वपर्युषितम् ।
माहिषमिह नवनीतं

गतबीजे कनकफलमध्ये ॥ ४६ ॥[§ 9670]

गोमयगाढोद्वर्तितं
पूर्वं पश्चादनेन संलिप्तम् ।
भवति हयलिङ्गसदृशं
लिङ्गं कठिनाङ्गनादयितम् ॥ ४७ ॥[§ 9674]

cakradatta-१८९३

७

अश्वगन्धावरीकुष्ठमांसीसिंहीफलान्वितम् ।
चतुर्गुणेन दुग्धेन तिलतैलं विपाचयेत् ।
स्तनलिङ्गकर्णपालिवर्धनं म्रक्षणादिदम् ॥ ४८ ॥[§ 9676]

८

भल्लातकबृहतीफल-
नलिनीदलसिन्धुजलशूकैः ।
माहिपनवनीतेन च
करम्बितैः सप्तदिनमुषितैः ॥ ४९ ॥[§ 9679]

मूलेन हयगन्धाया माहिषमलमर्दितपूर्वमथ ।
लिप्तं भवति लघुकृतरासभलिङ्गं ध्रुवं पुंसाम् ॥ ५० ॥[§ 9681]

नीलोत्पलसितपङ्कजकेशरमधुशर्करावलिप्तेन ।
सुरते सुचिरं रमते दृढलिङ्गो भवति नाभिविवरेण ॥ ५१
॥[§ 9683]

cakradatta-१८९३

सिद्धं कुसुम्भतैलं भूमिलताचूर्णमिश्रितं कुरुते ।
चरणाभ्यङ्गेन रतेर्बीजस्तम्भाद्दृढं लिङ्गम् ॥ ५२ ॥[§ 9685]

सप्ताहं छागभव-
सलिलस्थं करभवारुणीमूलम् ।
गाढोद्वर्तनविधिना
लिङ्गस्तम्भं तथा दृढं कुरुते ॥ ५३ ॥[§ 9689]

गोरेकोन्नतशृङ्ग-
त्वग्भवचूर्णेन धूपितं वस्त्रम् ।
परिधाय भजति ललनां
नैकाण्डे[?] भवति हर्षार्तः ॥ ५४ ॥[§ 9693]

समतिलगोक्षुरचूर्णं
छागीक्षीरेण साधितं समधु ।
भुक्तं क्षपयति षाण्ढ्यं
यज्ञनितं सुप्रयोगेण ॥ ५५ ॥[§ 9697]

योगजवराङ्गबद्धं
मथितेन खालित्यं हरति ।
उन्मुखगोशृङ्गोद्भव-
मृल्लेपो[?] योगजध्वजभङ्गहरः ॥ ५६ ॥[§ 9701]

कुष्ठैलवालुकैला
मुस्तकधन्याकमधुकजः कवलः ।
अपहरति पूतिगन्धं
रसोनमदिरादिजं गन्धम् ॥ ५७ ॥[§ 9705]

क्षौद्रेण बीजपूर-
त्वग्लीढाधोवातगन्धनुत् ॥ ५८ ॥[§ 9707]

६७ Adhikāra ६७

cakradatta-१८९३

१
सर्पिस्तैलं वसा मज्जा स्नेहेषु प्रवरं मतम् ।
तत्रापि चोत्तमं सर्पिः संस्कारस्यानुवर्तनात् ॥ १ ॥[§ 9708]

केवलं पैत्तिके सर्पिर्वातिके लवणान्वितम् ।
देयं बहुकफे चापि व्योषक्षारसमायुतम् ॥ २ ॥[§ 9710]

तथा धीस्मृतिमेधाग्निकाङ्क्षिणां शस्यते घृतम् ।
ग्रन्थिनाडीक्रिमिश्लेष्ममेदोमारुतरोगिषु ॥ ३ ॥[§ 9712]

तैलं लाघवदार्ढ्यार्थं क्रूरकोष्ठेषु देहिषु ।
वातातपाध्वभारस्त्रीव्यायामक्षीणधातुषु ॥ ४ ॥[§ 9714]

रुक्षक्लेशक्षयात्यग्निवातावृतपथेषु च ।
शेषौ वसन्ते सन्ध्यस्थिमर्मकोष्ठरुजासु च ।
तथा दग्धाहतभ्रष्टयोनिकर्णशिरोरुजि ॥ ५ ॥[§ 9717]

तैलं प्रावृषि वर्षान्ते सर्पिरन्त्यौ तु माधवे ।
साराधणऋतौ स्नेहं पिबेत्कार्यवशादिह ॥ ६ ॥[§ 9719]

cakradatta-१८९३

२

वातपित्ताधिको रात्रावुष्णे चापि पिबेन्नरः ।
श्लेष्माधिको दिवा शीते पिबेच्चामलभास्करे ॥ ७ ॥[§ 9720]

स्वेद्यसंशोध्यमद्यस्त्रीव्यायामासक्तिचिन्तकाः ।
वृद्धा बाला बलकृशा रुक्षक्षीणास्रेतसः ॥ ८ ॥[§ 9722]

वातार्तस्यन्दतिमिरदारुणप्रतिरोधिनः ।
स्नेह्या न त्वतिमन्दाग्नितीक्ष्णाग्निस्थूलदुर्बलाः ॥ ९ ॥[§ 9724]

ऊरुस्तम्भातिसारामगलरोगगरोदरैः ।
मूर्च्छाछर्द्यरुचिश्लेष्मतृष्णामद्यैश्च पीडिताः ॥ १० ॥[§ 9726]

आमप्रसूता युक्ते च नस्ये बस्तौ विरेचने ।
स्नेहसात्म्यः क्लेशसहो दृढः काले च शीतले ॥ ११ ॥[§ 9728]

अच्छमेव पिबेत्स्नेहमच्छपानं हि शोभनम् ।
पिवेत्संशमनं स्नेहमन्नकाले प्रकाङ्क्षितः ॥ १२ ॥[§ 9730]

शुद्ध्यर्थं पुनराहारे नैशे जीर्णे पिवेन्नरः ।
अहोरात्रमहः कृत्स्नं दिनार्धं च प्रतीक्षते ॥ १३ ॥[§ 9732]

cakradatta-१८९३

३

उत्तमा मध्यमा ह्रस्वा स्नेहमात्रा जरां प्रति ।
उत्तमस्य पलं मात्रा त्रिभिश्चाक्षैश्च मध्यमे ॥ १४ ॥[§ 9733]

जघन्यस्य पलार्धेन स्नेहक्वाथ्यौषधेषु च ।
जलमुष्णं घृते पेयं यूषस्तैलेऽनुशस्यते ॥ १५ ॥[§ 9735]

वसामज्ञोस्तु मण्डः स्यात्सर्वेषूष्णमथाम्बु वा ।
भल्लाततौरवे स्नेहे शीतमेव जलं पिबेत् ॥ १६ ॥[§ 9737]

स्नेहपीतस्तु तृष्णायां पिबेदुष्णोदकं नरः ।
एवं चानुप्रशाम्यन्तं स्नेहमुष्णाम्बुनोद्धरेत् ॥ १७ ॥[§ 9739]

मिथ्याचाराद्बहुत्वाद्वा यस्य स्नेहो न जीर्यति ।
विष्टभ्य वापि जीर्येत्तं वारिणोष्णेन वामयेत् ॥ १८ ॥§ 9741

ततः स्नेहं पुनर्दद्याल्लघुकोष्ठाय देहिने ।
जीर्णाजीर्णविशङ्कायां पिबेदुष्णोदकं नरः ॥ १९ ॥§ 9743

तेनोद्गारो भवेच्छुद्धो रुचिश्चान्नं भवेत्प्रति ।
भोज्यान्नं मात्रया पास्यन् श्वः पिबन्पीतवानपि ।
द्रवोष्णमनभिष्यन्दि नातिस्निग्धमशङ्करम् ॥ २० ॥§ 9746

त्र्यहावरं सप्तदिनं परन्तु
स्निग्धो परः स्वेदयितव्य इष्टः ।
नातः परं स्नेहनमादिशन्ति
सात्मी भवेत् सप्तदिनात्परं तु ॥ २१ ॥§ 9750

cakradatta-१८९३

४

मृदुकोष्ठस्त्रिरात्रेण स्निह्यत्यच्छोपसेवया ।
स्निह्यति क्रूरकोष्ठस्तु सप्तरात्रेण मानवः ॥ २२ ॥§ 9751

स्निग्धद्रवोष्णधन्वोत्थरसभुक्स्वेदमाचरेत् ।
स्निग्धस्त्र्यहं स्थितः कुर्याद्विरेकं वमनं पुनः ॥ २३ ॥§ 9753

एकाहं दिनमन्यच्च कफमुत्क्लेश्य तत्करैः ।
वातानुलोम्यं दीप्ताग्निर्वर्चः स्निग्धमसंहतम् ॥ २४ ॥§ 9755

स्नेहोद्वेगः क्लमः सम्यक् स्निग्धे रुक्षे विपर्ययः ।
अतिस्निग्धे तु पाण्डुत्वं घ्राणवक्त्रगुदस्रवाः ॥ २५ ॥§ 9757

रुक्षस्य स्नेहनं कार्यमतिस्निग्धस्य रुक्षणम् ।
श्यामाककोरदूषान्नतक्रपिण्याकशक्तुभिः ॥ २६ ॥§ 9759

बालवृद्धादिषु स्नेहपरिहारासहिष्णुषु ।
योगानिमाननुद्वेगान्सद्यः स्नेहान्प्रयोजयेत् ॥ २७ ॥§ 9761

भृष्टे मांसरसे स्निग्धा यवागूः स्वल्पतण्डुला ।
सक्षौद्रा सेव्यमाना तु सद्यः स्नेहनमुच्यते ॥ २८ ॥§ 9763

सर्पिस्तैलवसामज्ज्ञातण्डुलप्रसृतैः शृता ।
पाञ्चप्रसृतिकी पेया पेया स्नेहनमिच्छता ॥ २९ ॥[§ 9765]

सर्पिष्मती बहुतिला तथैव स्वल्पतण्डुला ।
सुखोष्णा सेव्यमाना तु सद्यः स्नेहनमुच्यते ॥ ३० ॥[§ 9767]

शर्कराघृतसंसृष्टे दुह्याद्गां कलसेऽथवा ।
पाययेदक्षमेतद्धि सद्यः स्नेहनमुच्यते ॥ ३१ ॥[§ 9769]

ग्राम्यानूपौदकं मांसं गुडं दधि पयस्तिलान् ।
कुष्ठी शोथी प्रमेही च स्नेहनेन प्रयोजयेत् ॥ ३२ ॥[§ 9771]

स्नेहैर्यथास्वं तान्सिद्धैः स्नेहयेदविकारिभिः ।
पिप्पलीभिर्हरीतक्या सिद्धैस्त्रिफलया सह ॥ ३३ ॥[§ 9773]

स्नेहमग्रे प्रयुञ्जीत ततः स्वेदमनन्तरम् ।
स्नेहस्वेदोपपन्नस्य संशोधनमथान्तरम् ॥ ३४ ॥[§ 9775]

६८ Adhikāra ६८

cakradatta-१८९३

१
वातश्लेष्मणि वाते वा कफे वा स्वेद इष्यते ।
स्निग्धरुक्षस्तथा स्निग्धो रुक्षश्चात्युपकल्पितः ॥ १ ॥[§ 9776]

व्याधौ शीते शरीरे च महान्स्वेदो महाबले ।
दुर्बले दुर्बलः स्वेदो मध्यमे मध्यमो मतः ॥ २ ॥[§ 9778]

आमाशयगते वाते कफे पक्वाशयाश्रये ।
रक्षपूर्वो हितः स्वेदः स्नेहपूर्वस्तथैव च ॥ ३ ॥[§ 9780]

वृषणौ हृदयं दृष्टी स्वेदयेन्मृदु वा न वा ।
मध्यमं वङ्क्षणौ शेषमङ्गावयबमिष्टतः ।
न स्वेदयेदतिस्थूलरुक्षदुर्बलमूर्च्छितान् ॥ ४ ॥[§ 9783]
cakradatta-१८९३

स्तम्भनीयक्षतक्षीणविषमद्यविकारिणः ।

तिमिरोदरवीसर्पकुष्ठशोषाढ्यरोगिणः ॥ ५ ॥§ 9785

पीतदुग्धदधिस्नेहमधून्कृतविरेचनान् ।
भ्रष्टदग्धगुदग्लानिक्रोधशोकभयार्दितान् ॥ ६ ॥§ 9787

क्षुत्तृष्णाकामलापाण्डूमेहिनः पित्तपीडितान् ।
गर्भिणीं पुष्पितां सूतां मृदुवात्ययिके गदे ॥ ७ ॥§ 9789

स्वेदो हितस्त्वनाग्नेयो वाते मेदःकफावृते ।
निवातगृहमायासो गुरुप्रावरणं भयम् ॥ ८ ॥§ 9791

उपनाहाहवक्रोधभूरिपानक्षुधातपाः ।
स्वेदयन्ति दशैतानि नरमग्निगुणादृते ॥ ९ ॥§ 9793

शीतशूलव्युपरमैस्तम्भगौरवनिग्रहे ।
संजाते मार्दवे स्वेदे स्वेदनाद्विरतिर्मता ॥ १० ॥§ 9795

cakradatta-१८९३

२

स्फोटोत्पत्तिः पित्तरक्तप्रकोपो
मदो मूर्च्छाभ्रमदाहौ क्लमश्च ।
अतिस्वेदे सन्धिपीडा तृषा च
क्रियाः शीतास्तत्र कुर्याद्विधिज्ञः ॥ ११ ॥§ 9798

सर्वान्स्वेदाग्निवाते तु जीर्णान्ने चावचारयेत् ।
येषां नस्यं विधातव्यं बस्तिश्चापि हि देहिनाम् ॥ १२ ॥§ 9800

शोधनीयास्तु ये केचित्पूर्वं स्वेद्यास्तु ते मताः
पश्चात्स्वेद्या हृते शल्ये मूढगर्भानुपद्रवाः ॥ १३ ॥§ 9802

सम्यक्प्रजाता काले च पश्चात्स्वेद्या विजानता
स्वेदः पश्चाच्च पूर्वं च भगन्दर्यर्शसस्तथा ॥ १४ ॥§ 9804

तप्तैः सैकतपाणिकांस्यवसनैः स्वेदोऽथवाङ्गारकै-
र्लेपाद्वातहरैः सहाम्लवणस्नेहैः सुखोष्णैर्भवेत् ।
एवं तप्तपयोऽम्बु वातशमनक्वाथादिसेकादिभिः
तप्तैस्तोयनिसेचनोद्भवबृहद्बाष्पैः शिलाद्यैः क्रमात् ॥ १५ ॥§ 9808

तापोपनाहद्रववाष्पपूर्वाः
स्वेदास्ततोऽन्त्यप्रथमौ कफे स्तः ।
वायौ द्वितीयः पवने कफे च
पित्तोपसृष्टे विहितस्तृतीयः ॥ १६ ॥§ 9812

६९ Adhikāra ६९

cakradatta-१८९३

१
स्निग्धस्विन्नं कफेसम्यक्संयोगे वा कफोल्बणे ।
श्वोवम्यमुत्क्लिष्टकफं मत्स्यमांसतिलादिभिः ॥ १ ॥§ 9813

यथाविकारं विहितां मधुसैन्धवसंयुताम् ।
कोष्ठं विभज्य भैषज्यमात्रां मन्त्राभिमन्त्रिताम् ॥ २ ॥§ 9815

"ब्रह्मदत्ताश्विरुद्रेन्द्रभूचन्द्रार्कानिलानलाः ।
ऋषयः सोषधिग्रामा भूतसङ्घास्तु पान्तु ते ॥ ३ ॥§ 9817

रसायनमिवर्षीणां देवानाममृतं यथा ।
सुधेवोत्तमनागानां भैषज्यमिदमस्तु ते" ॥ ४ ॥§ 9819

पूर्वाह्णे पायपेत्पीतो जानुतुल्यासने स्थितः ।
तन्मना जातहृल्लासप्रसेकश्छर्दयेत्ततः ॥ ५ ॥§ 9821

अङ्गुलीभ्यामनायस्तनालेन मृदुनाथवा ।
वषेन्द्रयवसिन्धूत्थवचाकल्कयुतं पिबेत् ॥ ६ ॥§ 9823

२
यष्टीकषायं सक्षौद्रं तेन साधु वमत्यलम् ।
तण्डुलसलिलनिष्पिष्टं यः पीत्वा वमति पूर्वाह्णे ॥ ७ ॥§ 9824
cakradatta-१८९३

फलिनीवल्कलमुष्णं हरति गरं पित्तकफजं च ।
क्षौद्रलीढं ताम्ररजो वमनं गरदोषनुत् ॥ ८ ॥§ 9826

आटरूषं वचा निम्बं पटोलं फलिनीत्वचम् ।
क्वाथयित्वा पिबेत्तोयं वान्तिकृन्मदनान्वितम् ॥ ९ ॥§ 9828

क्वाथ्यद्रव्यस्य कुडवं स्थापयित्वा जलाढके ।
चतुर्भागावशिष्टं तु वमनेष्ववचारयेत् ॥ १० ॥[§ 9830]

निम्बकषायोपेतं फलिनीगदमदनमधुकसिन्धूत्थं ।
मधुयुतमेतद्वमनं कफतः पूर्णाशये सदा शस्तम् ॥ ११ ॥[§ 9832]

फलजीमूतकेक्ष्वाकुकुटजाः कृतवेधनः ।
धामार्गवश्च संयोज्याः सर्वथा वमनेष्वमी ॥ १२ ॥[§ 9834]

३

क्रमात्कफः पित्तमथानिलश्च
यस्येति सम्यग्वमितः स इष्टः ।
हृत्पार्श्वमूर्धेन्द्रियमार्गशुद्धौ
तनोर्लघुत्वेऽपि च लक्ष्यमाणे ॥ १३ ॥[§ 9837]

दुश्छर्दिते स्फोटककोठकण्डू-
कृत्स्नाविशुद्धिर्गुरुगात्रता च ।
तृण्मोहमूर्च्छानिलकोपनिद्रा-
बलातिहानिर्वमितेऽतिविद्यात् ॥ १४ ॥[§ 9841]

ततः सायं प्रभाते वा क्षुद्वान्पेयादिकं भजेत् ॥ १५ ॥[§ 9842]

पेयां विलेपीमकृतं कृतं च
यूषं रसं द्विस्त्रिरथैकशश्च ।
क्रमेण सेवेत विशुद्धकायः
प्रधानमध्यावरशुद्धिशुद्धः ॥ १६ ॥[§ 9846]

cakradatta-१८९३

जघन्यमध्यप्रवरे तु वेगा-
श्चत्वार इष्टा वमने षडष्टौ ।
दशैव ते द्वित्रिगुणा विरेके
प्रस्थस्तथा द्वित्रिचतुर्गुणश्च ॥ १७ ॥[§ 9850]

पित्तान्तमिष्टं वमनं विरेका-
दर्धं कफान्तं च विरेकमाहुः ।
द्वित्रान्सविड्ढावपनीय वेगान्
मेयं विरेके वमने तु पीतम् ॥ १८ ॥[§ 9854]

४

वमने च विरेके च तथा शोणितमोक्षणे ।
सार्धत्रयोदशपलं प्रस्थमाहुर्मनीषिणः ॥ १९ ॥§ 9855

अयोगे लङ्घनं कार्यं पुनर्वापि विशोधनम् ।
अतिवान्तं घृताभ्यक्तमवगाह्य हिमे जले ॥ २० ॥§ 9857

उपाचरेत्सिताक्षौद्रमिश्रैर्लेहैश्चिकित्सकः ।
वमनेऽतिप्रवृत्ते तु हृद्यं कार्यं विरेचनम् ॥ २१ ॥§ 9859

न वामयेत्तैमिरिकं न गुल्मिनं
न चापि पाण्डूदररोगपीडितम् ।
स्थूलक्षतक्षीणकृशातिवृद्धा-
नर्शोर्दिताक्षेपकपीडितांश्च ॥ २२ ॥§ 9863
cakradatta-१८९३

रुक्षे प्रमेहे तरुणे च गर्भे
गच्छत्यथोर्ध्वं रुधिरे च तीव्रे ।
दुष्टे च कोष्ठे क्रिमिभिर्मनुष्यं
न वामयेद्वर्चसि चातिबद्धे ॥ २३ ॥§ 9867

एतेऽप्यजीर्णव्यथिता वाम्या ये च विषातुराः ।
अत्युल्बणकफा ये च ते च स्युर्मधुकाम्बुना ॥ २४ ॥§ 9869

७० Adhikāra ७०

१
सिग्धस्विन्नायवान्ताय दातव्यं तु विरेचनम् ।
अन्यथा योजितं ह्येतद्ग्रहणीगदकृन्मतम् ॥ १ ॥§ 9870

मृदुः पित्तेन कोष्ठः स्यात्क्रूरो वातकफाश्रयात् ।
मध्यमः समदोषत्वाद्योज्या मात्रानुरूपतः ॥ २ ॥§ 9872

शर्कराक्षौद्रसंयुक्तं त्रिवृच्चूर्णावचूर्णितम् ।
रेचनं सुकुमाराणां त्वक्पत्रमरिचांशिकम् ।
त्रिवृच्चूर्णं सितायुक्तं पिबेच्छ्रेष्ठं विरेचनम् ॥ ३ ॥§ 9875

छित्त्वा द्विधेक्षुं परिलिप्य कल्कैः

स्निग्धमण्डिजातैः परिवेष्ट्य बद्ध्वा ।
पक्वं तु सम्यक्पुटपाकयुक्त्या
खादेत्तु तं पित्तगदी सुशीतम् ॥ ४ ॥[§ 9879]

पिप्पलीनागरक्षारं श्यामात्रिवृतया सह ।
cakradatta-१८९३ लेहयेन्मधुना सार्धं कफव्याधौ विरेचनम् ॥ ५ ॥[§ 9881]

हरीतकी विडङ्गानि सैन्धवं नागरं त्रिवृत् ।
मरिचानि च तत्सर्वं गोमूत्रेण विरेचनम् ॥ ६ ॥[§ 9883]

त्रिवृच्छाणत्रयसमा त्रिफला तत्समानि च ।
क्षारकृष्णाविडङ्गानि तच्चूर्णं मधुसर्पिषा ॥ ७ ॥[§ 9885]

लिह्याद्गुडेन गुडिकां कृत्वा वाप्युपयोजयेत् ।
कफवातकृतान्गुल्मान्प्लीहोदरभगन्दरान् ॥ ८ ॥[§ 9887]

हन्त्यन्यानपि चाप्येतन्निरपायं विरेचनम् ।
२
अभया पिप्पलीमूलं मरिचं नागरं तथा ॥ ९ ॥[§ 9889]

त्वक्पत्रपिप्पलीमुस्तविडङ्गामलकानि च ।
कर्षः प्रत्येकमेषां तु दन्त्याः कर्षत्रयं तथा ॥ १० ॥[§ 9891]

पट्कर्षाश्च सितायास्तु द्विपलं त्रिवृतो भवेत् ।
सर्वं सुचूर्णितं कृत्वा मधुना मोदकं कृतम् ॥ ११ ॥[§ 9893]

खादेत्प्रतिदिनं चैकं शीतं चानु पिबेज्जलम् ।
तावद्विरिच्यते जन्तुर्यावदुष्णं न सेवते ॥ १२ ॥[§ 9895]

पाण्डुरोगं विषं कासं जङ्घापार्श्वरुजौ तथा ।
पृष्ठार्तिं मूत्रकृच्छ्रं च दुर्नाम सभगन्दरम् ॥ १३ ॥[§ 9897]
cakradatta-१८९३

अश्मरीमेहकुष्ठानि च दाहशोथोदराणि च ।
यक्ष्माणं चक्षुषो रोगं क्रमं वैद्येन जानता ।
योजितोऽयं निहन्त्याशु अभयाद्यो हि मोदकः ॥ १४ ॥[§ 9900]

एरण्डतैलं त्रिफलाक्काथेन द्विगुणेन च ।
युक्तं पीत्वा पयोभिर्वा न चिरेण विरिच्यते ॥ १५ ॥[§ 9902]

३

स्रोतोविशुद्धीन्द्रियसम्प्रसादौ
लघुत्वमूर्जोऽग्निरनामयत्वम् ।
प्राप्तिश्च विड्पित्तकफानिलानां
सम्यग्विरिक्तस्य भवेत् क्रमेण ॥ १६ ॥[§ 9905]

स्याच्छ्लेष्मपित्तानिलसंप्रकोपः
सादस्तथाग्नेर्गुरुता प्रतिश्या ।
तन्द्रा तथा छर्दिररोचकश्च
वातानुलोम्यं न च दुर्विरिक्ते ॥ १७ ॥[§ 9909]

कफास्रपित्तक्षयजानिलोत्थाः
सुप्त्यङ्गमर्दक्लमवेपनाद्याः ।
निद्राबलाभावतमःप्रवेशाः
सोन्मादहिक्काश्च विरेचितेऽति ॥ १८ ॥[§ 9913]

मन्दाग्निमक्षीणमसंद्विरिक्तं
न पाययेत्तद्दिवसे यवागूम् ।
विपर्यये तद्दिवसे तु सायं
पेयाक्रमो वान्तवदिष्यते तु ॥ १९ ॥[§ 9917]

यथाणुरग्निस्तृणगोमयाद्यैः
सन्धुक्ष्यमाणो भवति क्रमेण ।
महान्स्थिरः सर्वसहस्तथैव cakradatta-१८१३
शुद्धस्य पेयादिभिरन्तराग्निः ॥ २० ॥[§ 9921]

४

कषायमधुरैः पित्ते विरेकः कटुकैः कफे ।
स्निग्धोष्णलवणैर्वायोरप्रवृत्ते च पाययेत् ॥ २१ ॥[§ 9922]

उष्णाम्बु स्वेदयेच्चास्य पाणितापेन चोदरम् ।
उत्थानेऽल्पे दिने तस्मिन्भुक्त्वान्येद्युः पुनः पिबेत् ॥ २२ ॥[§ 9924]

अदृढस्नेहकोष्ठस्तु पिबेदूर्ध्वं दशाहतः ।
भूयोऽप्युपस्कृततनुः स्नेहस्वेदैर्विरेचनम् ॥ २३ ॥[§ 9926]

यौगिकं सम्यगालोड्य स्मरन्पूर्वमनुक्रमम् ।
दुर्वलः शोधितः पूर्वमल्पदोषः कृशो नरः ।
अपरिज्ञातकोष्ठस्तु पिबेन्मृद्वल्पमौषधम् ॥ २४ ॥[§ 9929]

रुक्षवह्ननिलक्रूरकोष्ठव्यायामसेविनाम् ।
दीप्ताग्नीनां च भेपज्यमविरेच्यैव जीर्यति ॥ २५ ॥[§ 9931]

तेभ्यो वस्तिं पुरा दद्यात्ततः स्निग्धं विरेचनम् ।
अस्निग्धे रेचनं स्निग्धं रुक्षं स्निग्धेऽतिशस्यते ॥ २६ ॥[§ 9933]

विरुक्ष्य स्नेहसात्म्यं तु भूयः स्निग्धं विरेचयेत् ।
पद्मकोशीरनागाह्वचन्दनानि प्रयोजयेत् ॥ २७ ॥[§ 9935]

अतियोगे विरेकस्य पानालेपनसेचनैः ।
सौवीरपिष्टाम्रवल्कलाभिलेपोऽतिसारहा ॥ २८ ॥[§ 9937]

अविरेच्या वालवृद्धश्रान्तभीतनवज्वराः ।
अल्पाग्न्यधोगपित्तास्रक्षतपाय्वतिसारिणः ॥ २९ ॥[§ 9939]
cakradatta-१८९३

सशल्या स्थापितक्रूरकोष्ठातिस्निग्धशोषिणः ।
गर्भिणी नवसूता च तृष्णार्तोऽजीर्णवानपि ॥ ३० ॥[§ 9941]

७१ Adhikāra ७१

१
वांतोल्बणेषु दोषेषु वाते वा बस्तिरिष्यते ।
यथोचितात्पादहीनं भोजयित्वानुवासयेत् ॥ १ ॥[§ 9942]

न चाभुक्तवते स्नेहः प्रणिधेयः कथञ्चन ।
cakradatta-१८९३ सूक्ष्मत्वाच्छून्यकोष्ठस्य क्षिप्रमूर्ध्वमथोत्पतेत् ॥ २ ॥[§ 9944]

षट्पली च भवेच्छ्रेष्ठा मध्यमा विपली भवेत् ।
कनीयसी सार्धपला त्रिधा मात्रानुवासने ॥ ३ ॥[§ 9946]

प्राग्देयमाद्ये द्विपलं पलार्ध-
वृद्धिर्द्वितीये पलमक्षवृद्धिः ।

कर्षद्वयं वा वसुमाषवृद्धि-
र्बस्तौ तृतीये क्रम एष उक्तः ॥ ४ ॥[§ 9950]

माषमात्रं पले स्नेहे सिन्धुजन्मशताह्वयोः ।
स तु सैन्धवचूर्णेन शताह्वेन च संयुतः ॥ ५ ॥[§ 9952]

भवेत्सुखोष्णश्च तथा निरेति सहसा मुखम् ।
विरिक्तश्चानुवास्यश्चेत्सप्तरात्रात्परं तदा ॥ ६ ॥[§ 9954]

२

सुवर्णरूप्यत्रपुताम्ररीति-
कांस्यायसास्थिद्रुमवेणुदन्तैः ।
नलैर्विषाणैर्मणिभिश्च तैस्तैः
कार्याणि नेत्राणि सुकर्णिकानि ॥ ७ ॥[§ 9957]

षड्द्वादशाष्टाङ्गुलसम्मितानि
षड्विंशतिद्वादशवर्षजानाम् ।
स्युर्मुद्गकर्कन्धुसतीलवाहि
छिद्राणि वर्त्या पिहितानि चापि ॥ ८ ॥[§ 9961]

यथा यवोऽङ्गुष्ठकनिष्ठिकाभ्यां
मूलाग्रयोः स्युः परिणाहवन्ति ।[§ 9963]
cakradatta-१८९३

ऋजूनि गोपुच्छसमाकृतीनि
श्लक्ष्णानि च स्युर्गुडिकामुखानि ॥ ९ ॥[§ 9965]

स्यात्कर्णिकैकाग्रचतुर्थभागे
मूलाश्रिते बस्तिनिबन्धने द्वे ।
जारद्गवो माहिषहारिणौ वा
स्याच्छौकरो वस्तिरजस्य वापि ॥ १० ॥[§ 9969]

दृढस्तनुर्नष्टशिरोविबन्धः
कषायरक्तः सुमृदुः सुशुद्धः ।
नृणां वयो वीक्ष्य यथानुरूपं
नेत्रेषु योज्यस्तु सुवद्धसूत्रः ॥ ११ ॥[§ 9973]

३

निरूहमात्रा प्रथमे प्रकुञ्चो वत्सरे परम् ।

प्रकुञ्चवृद्धिः प्रत्यब्दं यावत्पट् प्रसृतास्ततः ॥ १२ ॥[§ 9974]

प्रसृतं वर्धयेदूर्ध्वं द्वादशाष्टादशस्य तु ।
आसप्ततेरिदं मानं दशैव प्रसृताः परम् ॥ १३ ॥[§ 9976]

यथायथं निरूहस्य पादो मात्रानुवासने ।
कृतचंक्रमणं मुक्तविण्मूत्रं शयने सुखे ॥ १४ ॥[§ 9978]

नात्युच्छ्रिते न चोच्छीर्षे संविष्टं वामपार्श्वतः ।
सङ्कोच्य दक्षिणं सक्थि प्रसार्य च ततोऽपरम् ।
बस्तिं सव्ये करे कृत्वा दक्षिणेनावपीडयेत् ॥ १५ ॥[§ 9981]
cakradatta-१८९३

तथास्य नेत्रं प्रणयेत्स्निग्धे स्निग्धमुखं गुदे ।
उच्छ्वास्य बस्तेर्वदनं बद्धा हस्तमकम्पयन् ॥ १६ ॥[§ 9983]

पृष्ठवंशं प्रति ततो नातिद्रुतविलम्बितम् ।
नातिवेगं न वा मन्दं सकृदेव प्रपीडयेत् ।
सावशेषं प्रकुर्वीत वायुः शेषे हि तिष्ठति ॥ १७ ॥[§ 9986]

निरूहदानेऽपि विधिरयमेव समीरितः ।
४
ततः प्रणिहिते स्नेहे उत्तानो वाक्शतं भवेत् ।
प्रसारितैः सर्वगात्रैस्तथा वीर्यं प्रसर्पति ॥ १८ ॥[§ 9989]

आकुञ्चयेच्छनैस्त्रिस्त्रिः सक्थिबाहू ततः परम् ।
ताडयेत्तलयोरेनं त्रींस्त्रीन्वाराञ्छनैः शनैः ॥ १९ ॥[§ 9991]

स्फिचोश्चैनं ततः श्रोणिं शय्यां त्रिरुत्क्षिपेच्छनैः
एवं प्रणिहिते वस्तौ मन्दायासोऽथ मन्दवाक् ॥ २० ॥[§ 9993]

आस्तीर्णे शयने काममासीताचारिके रतः ।
योज्यः शीघ्रं निवृत्तेऽन्यः स्नेहोऽतिष्ठन्न कार्यकृत् ॥ २१ ॥[§ 9995]

सानिलः सपुरीषश्च स्नेहः प्रत्येति यस्य वै ।
विना पीडां त्रियामस्थः स सम्यगनुवासितः ॥ २२ ॥[§ 9997]

क्वाथार्धमात्रया प्रातर्धान्यशुण्ठीजलं पिबेत् ।

पित्तोत्तरे कदुष्णाम्भस्तावन्मात्रं पिबेदनु ॥ २३ ॥§ 9999
cakradatta-१८९३

तेनास्य दीप्यते वह्निर्भक्ताकाङ्क्षा च जायते ।
अहोरात्रादपि स्नेहः प्रत्यागच्छन्न दुष्यति ॥ २४ ॥§ 10001

कुर्याद्बस्तिगुणांश्चापि जीर्णस्त्वल्पगुणो भवेत् ।
यस्य नोपद्रवं कुर्यात्स्नेहबस्तिरनिःसृतः ॥ २५ ॥§ 10003

सर्वोऽल्पो वा वृतो रौक्ष्यादुपेक्ष्यः संविजानता ।
अनायन्तमहोरात्रात्स्नेहं सोपद्रवं हरेत् ॥ २६ ॥§ 10005

स्नेहबस्तावनायाते नान्यः सेको विधीयते ।
५
अशुद्धस्य मलोन्मिश्रः स्नेहो नैति यदा पुनः ॥ २७ ॥§ 10007

तदाङ्गसदनाध्मानशूलाः श्वासश्च जायते ।
पक्वाशयगुरुत्वं च तत्र दद्यान्निरूहणम् ॥ २८ ॥§ 10009

तीक्ष्णं तीक्ष्णौषधैरेव सिद्धं चाप्यनुवासनम् ।
स्नेहबस्तिर्विधेयस्तु नाविशुद्धस्य देहिनः ॥ २९ ॥§ 10011

स्नेहवीर्यं तथादत्ते स्नेहो नानुविसर्पति ।
अशुद्धमपि वातेन केवलेनाभिपीडितम् ॥ ३० ॥§ 10013
cakradatta-१८९३

अहोरात्रस्य कालेषु सर्वेष्वेवानुवासयेत् ।
अनुवासयेत्तृतीयेऽह्नि पञ्चमे वा पुनश्च तम् ॥ ३१ ॥§ 10015

यथा वा स्नेहपक्तिः स्यादतोऽप्युल्बणमारुतान् ।
व्यायामनित्यान्दीप्ताग्नीन्रूक्षांश्च प्रतिवासरम् ॥ ३२ ॥§ 10017

इति स्नेहैस्त्रिचतुरैः स्निग्धे स्रोतोविशुद्धये ।
निरूहं शोधनं युञ्ज्यादस्निग्धे स्नेहनं तनोः ॥ ३३ ॥§ 10019

विष्टब्धानिलविण्मूत्रः स्नेहो हीनेऽनुवासने ।
दाहज्वरपिपासार्तिकरश्चात्यनुवासने ॥ ३४ ॥§ 10021

६

स्नेहबस्तिं निरूहं वा नैकमेवातिशीलयेत् ।
स्नेहात्पित्तकफोत्क्लेदो निरूहात्पवनाद्भयम् ॥ ३५ ॥[§ 10022]

अनास्थाप्या येऽभिधेया नानुवास्याश्च ते मताः ।
विशेषतस्त्वमी पाण्डूकामलामेहपीनसाः ॥ ३६ ॥[§ 10024]

निरन्नप्लीहविड्भेदी गुरुकोष्ठकफोदराः ।
अभिष्यन्दभृशस्थूलक्रिमिकोष्ठाढ्यमारुताः ॥ ३७ ॥[§ 10026]

पीते विषे गरेऽपच्यां श्लीपदी गलगण्डवान् ।
अनास्थाप्यस्त्वतिस्निग्धः क्षतोरस्को भृशं कृशः ॥ ३८ ॥[§ 10028]

आमातिसारी वमिमान्संशुद्धो दत्तनावनः ।
श्वासकासप्रसेकार्शोहिक्काध्मानाल्पवह्नयः ॥ ३९ ॥[§ 10030]

शूलपायुः कृताहारो बद्धच्छिद्रदकोदरी ।
कुष्ठी च मधुमेही च मासान्सप्त च गर्भिणी ॥ ४० ॥[§ 10032]

न चैकान्ते न निर्दिष्टेऽप्यत्राभिनिविशेद्बुधः ।
भवेत्कदाचित्कार्यापि विरुद्धापि मता क्रिया ॥ ४१ ॥[§ 10034]
cakradatta-१८९३

छर्दिहृद्रोगगुल्मार्ते वमनं सुचिकित्सिते ।
अवस्थां प्राप्य निर्दिष्टं कुष्ठिनां बस्तिकर्म च ॥ ४२ ॥[§ 10036]

७२ Adhikāra ७२

१
अनुवास्य स्निग्धतनुं तृतीयेऽह्नि निरूहयेत् ।
मध्याह्ने किंचिदावृत्ते प्रयुक्ते वलिमङ्गले ॥ १ ॥[§ 10037]

अभ्यक्तस्वेदितोत्सृष्टमलं नातिबुभुक्षितम् ।
मधुस्नेहनकल्काख्यकषायावापतः क्रमात् ॥ २ ॥[§ 10039]

त्रीणि षड् द्वे दश त्रीणि पलान्यनिलरोगिषु ।
पित्ते चत्वारि चत्वारि द्वे द्विपश्चचतुष्टयम् ॥ ३ ॥[§ 10041]

षट् त्रीणि द्वे दश त्रीणि कफे चापि निरूहणम् ।
दत्त्वादौ सैन्धवस्याक्षं मधुनः प्रसृतद्वयम् ॥ ४ ॥§ 10043

विनिर्मथ्य ततो दद्यात्स्नेहस्य प्रसृतद्वयम् ।
एकीभूते ततः स्नेहे कल्कस्य प्रसृतं क्षिपेत् ॥ ५ ॥§ 10045

संमूर्च्छितं कषायं तं पञ्चप्रसृतसंमितम् ।
वितरेत्तु यथावापमन्ते द्विप्रसृतोन्मितम् ॥ ६ ॥§ 10047 cakradatta-१८९३

वस्त्रपूतस्तथोष्णाम्बुकुम्भीवाष्पेण तापितः ।
एवं प्रकल्पितो वस्तिर्द्वादशप्रसृतो भवेत् ॥ ७ ॥§ 10049

न धावत्यौपधं पाणिं न तिष्ठत्यवलिप्य च ।
न करोति च सीमन्तं स निरूहः सुयोजितः ॥ ८ ॥§ 10051
२

पूर्वोक्तेन विधानेन गुदवस्तिं निधापयेत् ।
त्रिंशन्मात्रास्थितो वस्तिस्ततस्तूत्कटको भवेत् ॥ ९ ॥§ 10052

जानुमण्डलमावेष्ट्य दत्तं दक्षिणपाणिना ।
कृष्टनेत्रच्छटाशब्दशतं तिष्ठेदवेगवान् ॥ १० ॥§ 10054

द्वितीयं वा तृतीयं वा चतुर्थं वा यथार्थतः ।
सम्यक् निरूहलिङ्गे तु प्राप्ते वस्तिं निवारयेत् ॥ ११ ॥§ 10056

प्रसृष्टविण्मूत्रसमीरणत्वं
रुच्यग्निवृद्ध्याशयलाघवानि ।
रोगोपशान्तिः प्रकृतिस्थता च
वलं च तत्स्यात्सुनिरूढलिङ्गम् ॥ १२ ॥§ 10060

अयोगश्चातियोगश्च निरूहश्च विरिक्तवत् ॥ १३ ॥§ 10061

स्निग्धोष्ण एकः पवने समांसो
द्वौ स्वादुशीतौ पयसा च पित्ते ॥ १४ ॥§ 10063

त्रयः समूत्राः कटु कोष्णरुक्षाः
कफे निरूहा न परं विधेयाः ।§ 10065
cakradatta-१८९३

एकोऽपकर्षत्यनिलं स्वमार्गात्
पित्तं द्वितीयस्तु कफं तृतीयः ॥ १५ ॥[§ 10067]

३

आयामान्तं मुहूर्तान्तं निरूहं शोधनैर्हरेत् ।
निरूहैरेव मतिमान्क्षारमूत्राम्लसंयुतैः ॥ १६ ॥[§ 10068]

विगुणानिलविष्टब्धश्चिरं तिष्ठन्निरूहणः ।
शूलारतिज्वराटोपान्मरणं वा प्रयच्छति ॥ १७ ॥[§ 10070]

न तु भुक्तवते देयमास्थापनमिति स्थितिः ।
आमं तद्धि हरेद्भुक्तं छर्दिदोषांश्च कोपयेत् ॥ १८ ॥[§ 10072]

आवस्थिकः क्रमश्चापि मत्वा कार्यो निरूहणे ।
अतिप्रपीडितो बस्तिरतिक्रम्याशयं ततः ॥ १९ ॥[§ 10074]

वातेरितो नासिकाभ्यां मुखतो वा प्रपद्यते ।
छर्दिहृल्लासमूर्च्छादीन्प्रकुर्याद्दाहमेव च ॥ २० ॥[§ 10076]

तत्र तूर्णं गलापीडं कुर्याच्चाप्यवधूननम् ।
शिरःकायविरेकौ च तीक्ष्णौ सेकांश्च शीतलान् ॥ २१ ॥[§ 10078]

मुनिरूढमथोष्णाम्बु स्नातं भुक्तरसौदनम् ।
यथोक्तेन विधानेन योजयेत्स्नेहवस्तिना ॥ २२ ॥[§ 10080]

तदहस्तस्य पवनाद्भयं बलवदिष्यते ।
रसौदनस्तेन शस्तस्तदहश्चानुवासनम् ॥ २३ ॥[§ 10082]

cakradatta-१८९३

४

दशमूलीकपायेण शताह्वाक्षं प्रयोजयेत् ।
सैन्धवाक्षं च मधुनो द्विपलं द्विपलं तथा ॥ २४ ॥[§ 10083]

तैलस्य पलमेकं तु फलस्यैकत्र योजयेत् ।
अर्धमातृकसञ्ज्ञोऽयं बस्तिर्देयो निरूहवत् ॥ २५ ॥[§ 10085]

न च स्नेहो न च स्वेदः परिहारविधिर्न च ।
आत्रेयानुमतो ह्येष सर्वरोगनिवारणः ॥ २६ ॥[§ 10087]

यक्ष्मघ्नश्च शूलघ्नश्च क्रिमिघ्नश्च विशेषतः ।
शुक्रसञ्जननो ह्येष वातशोणितनाशनः ।
बलवर्णकरो वृष्यो वस्तिः पुंसवनः परः ॥ २७ ॥§ 10090

५

स्नेहं गुडं मांसरसं पयश्च
अम्लानि मूत्रं मधुसैन्धवे च ।§ 10091
cakradatta-१८९३

एतान्यनुक्तानि च दापयेच्च
निरूहयोगे मदनात्फलं च ॥ २८ ॥§ 10093

लवणं कार्षिकं दद्यात्पलमेकं तु मादनम् ।
वाते गुडः सितापित्ते कफे सिद्धार्थकादयः ॥ २९ ॥§ 10095

सैन्धवाक्षं समादाय शताह्वाक्षं तथैव च ।
गोमूत्रस्य पलान्यष्टौ वस्तिकायाः पलद्वयम् ॥ ३० ॥§ 10097

गुडस्य द्वे पले चैव सर्वमालोड्य यत्नतः ।
वस्त्रपूतं सुखोष्णं च बस्तिं दद्याद्विचक्षणः ॥ ३१ ॥§ 10099

शूलं विड्भङ्गमानाहं मूत्रकृच्छ्रं च दारुणम् ।
क्रिम्युदावर्तगुल्मादीन्सद्यो हन्यान्निषेवितः ॥ ३२ ॥§ 10101

पलशुक्तिकर्षकुडवै-
रम्लीगुडसिन्धुजन्मगोमूत्रैः ।
तैलयुतोऽयं बस्तिः
शूलानाहामवातहरः ॥ ३३ ॥§ 10105

६

वैतरणः क्षारबस्तिर्भुक्ते चापि प्रदीयते ॥ ३४ ॥§ 10105

बदर्यैरावतीशेलुशाल्मलीधन्वनाङ्कुराः ।
क्षीरसिद्धाः सुसिद्धास्स्युः सास्राःपिच्छिलसंगताः ॥ ३५ ॥§ 10107

वाराहमाहिषौरभ्रबैडालैणेयकौक्कुटम् ।
सद्यस्कमसृगाजं वा देयं पिच्छिलबस्तिषु ॥ ३६ ॥§ 10109

चरकादौ समुद्दिष्टा बस्तयो ये सहस्रशः ।

व्यवहारो न तैः प्रायो निबद्धा नात्र तेन ते ॥ ३७ ॥§ 10111

बस्तिर्वयःस्थापयिता सुखायु-
र्बलाग्निमेधास्वरवर्णकृच्च ।§ 10113
cakradatta-१८९३

सर्वार्थकारी शिशुवृद्धयूनां
निरत्ययः सर्वगदापहश्च ॥ ३८ ॥§ 10115

७३ Adhikāra ७३

१
प्रतिमर्शोऽवपीडश्च नस्यं प्रधमनं तथा ।
शिरोविरेचनं चेति नस्तः कर्म च पञ्चधा ॥ १ ॥§ 10116

ईषदुच्छिङ्घनात्स्नेहो यावान्वक्त्रं प्रपद्यते ।
नस्तो निषिक्तं तं विद्यात्प्रतिमर्शं प्रमाणतः ॥ २ ॥§ 10118

प्रतिमर्शस्तु नस्यार्थं करोति न च दोषवान् ।
नस्तः स्नेहाङ्गुलिं दद्यात्प्रातर्निशि च सर्वदा ॥ ३ ॥§ 10120

न चेच्छिङ्घेदरोगाणां प्रतिमर्शः स दार्ढ्यकृत् ।
निशाहर्भुक्तवन्तोहःस्वप्नाध्वश्रमरेतसाम् ॥ ४ ॥§ 10122

शिरोभ्यञ्जनगण्डूषप्रस्रावाञ्जनवर्चसाम् ।
दन्तकाष्ठस्य हास्यस्य योज्योऽन्तेऽसौ द्विबिन्दुकः ॥ ५ ॥§ 10124

शोधनः स्तम्भनश्च स्यादवपीडो द्विधा मतः ।
अवपीड्य दीयते यस्मादवपीडस्ततस्तु सः ॥ ६ ॥§ 10126

स्नेहार्थं शून्यशिरसां ग्रीवास्कन्धोरसां तथा ।
बलार्थं दीयते स्नेहो नस्तः शब्दोऽत्र वर्तते ॥ ७ ॥§ 10128

नस्यस्य स्नैहिकस्याथ देयास्त्वष्टौ तु बिन्दवः ।
प्रत्येकशो नस्तकयोर्नृणामिति विनिश्चयः ॥ ८ ॥§ 10130
cakradatta-१८९३

२

शुक्तिश्च पाणिशुक्तिश्च मात्रास्तिस्रःप्रकीर्तिताः ।
द्वात्रिंशद्बिन्दवश्चात्र शुक्तिरित्यभिधीयते ॥ ९ ॥§ 10131

द्वे शुक्ती पाणिशुक्तिश्च देयात्र कुशलैर्नरैः ।
तैलं कफे च वाते च केवले पवने वसाम् ॥ १० ॥§ 10133

दद्यान्नस्तः सदा पित्ते सर्पिर्मज्ञा समारुते ।
ध्मापनं रेचनश्चूर्णो युञ्ज्यात्तं मुखवायुना ॥ ११ ॥§ 10135

षडङ्गुलद्विमुखया नाड्या भेषजगर्भया ।
स हि भूरितरं दोषं चूर्णत्वादपकर्षति ॥ १२ ॥§ 10137

३

शिरोविरेचनद्रव्यैः स्नेहैर्वातैः प्रसाधितैः ।
शिरोविरेचनं दद्याद्रोगेषु तेषु बुद्धिमान् ॥ १३ ॥§ 10138

गौरवे शिरसः शूले जाड्ये स्यन्दे गलामये ।
शोषगण्डक्रिमिग्रन्थिकुष्ठापस्मारपीनसे ॥ १४ ॥§ 10140

स्निग्धस्विन्नोत्तमाङ्गस्य प्राक्कृतावश्यकस्य च ।
निवातशयनस्थस्य जत्रूर्ध्वं स्वेदयेत्पुनः ॥ १५ ॥§ 10142

cakradatta-१८९३

अथोत्तानार्धदेहस्य पाणिपादे प्रसारिते ।
किञ्चिदुन्नतपादस्य किञ्चिन्मूर्धनि नामिते ॥ १६ ॥§ 10144

नासापुटं पिधायैकं पर्यायेण निषेचयेत् ।
उष्णाम्बुतप्तं भेषज्यं प्रणाड्या पिचुना तथा ॥ १७ ॥§ 10146

दत्ते पादतलस्कन्धहस्तकर्णादि मर्दयेत् ।
शनैरुच्छिङ्ख्य निष्ठीवेत्पार्श्वयोरुभयोस्ततः ॥ १८ ॥§ 10148

आभेषजक्षयादेवं द्विस्त्रिर्वा नस्यमाचरेत् ।
स्नेहं विरेचनस्यान्ते दद्याद्दोषाद्यपेक्षया ॥ १९ ॥§ 10150

४

त्र्यहात्त्र्यहाच्च सप्ताहं स्नेहकर्म समाचरेत् ।
एकाहान्तरितं कुर्याद्रेचनं शिरसस्तथा ॥ २० ॥§ 10151

सम्यक्स्निग्धे सुखोच्छ्वासस्वप्नबोधाक्षिपाटवम् ।
रूक्षेऽक्षिस्तब्धता शोषो नासास्ये मूर्धशून्यता ॥ २१ ॥[§ 10153]

स्निग्धेतिकण्डूर्गुरुताप्रसेकारुचिपीनसाः ।
सुविरिक्तेऽक्षिलघुतावक्त्रस्वरविशुद्धयः ॥ २२ ॥[§ 10155]

दुर्विरिक्ते गदोद्रेकः क्षामतातिविरेचिते ।
तोयमद्यगरस्नेहपीतानां पातुमिच्छताम् ॥ २३ ॥[§ 10157]

भुक्तभक्तशिरःस्नातस्नातुकामस्रुतासृजाम् ।
नवपीनसरोगार्तसूतिकाश्वासकासिनाम् ॥ २४ ॥[§ 10159]

शुद्धानां दत्तबस्तीनां तथाचार्तवदुर्दिने ।
अन्यत्रात्ययिके व्याधौ नैषां नस्यं प्रयोजयेत् ॥ २५ ॥[§ 10161]
cakradatta-१८९३

न नस्यमूनसप्ताब्दे नातीताशीतिबत्सरे ।
न चोनद्वादशे धूमः कवलो नोनपञ्चमे ॥ २६ ॥[§ 10163]

न शुद्धिरूनदशमे न चातिक्रान्तसप्ततौ ।
आजन्ममरणं शस्तः प्रतिमर्शस्तु बस्तिवत् ॥ २७ ॥[§ 10165]

इति नस्याधिकारः । समाप्तश्च पञ्चकर्माधिकारः ।[§ 10166]

७४ Adhikāra ७४

१
प्रायोगिकः स्नैहिकश्च धूमो वैरेचनस्तथा ।
कासहरो वामनश्च धूमः पञ्चविधो मतः ॥ १ ॥[§ 10167]

ऋजुत्रिकोपफलितं कोलास्थ्यग्रप्रमाणितम् ।
बस्तिनेत्रसमद्रव्यं धूमनेत्रं प्रशस्यते ॥ २ ॥[§ 10169]

सार्धस्त्र्यंशयुतः पूर्णो हस्तः प्रायोगिकादिषु ।
नेत्रे कासहरे त्र्यंशहीनः शेषे दशाङ्गुलः ॥ ६ ॥[§ 10171]

औषधैर्वर्तिकां कृत्वा शरगर्भां विशोषिताम् ।

विगर्भामग्निसंप्लुष्टां कृत्वा धूमं पिबेन्नरः ॥ ४ ॥[§ 10173]

cakradatta-१८९३

वक्त्रेणैव वमेद्धूमं नस्तो वक्त्रेण वा पिबन् ।
उरःकण्ठगते दोषे वक्त्रेण धूममापिबेत् ॥ ५ ॥[§ 10175]

नासया तु पिबेद्दोषे शिरोघ्राणाक्षिसंश्रये ।
गन्धैरकुष्ठतगरैर्वर्तिः प्रायोगिके मता ॥ ६ ॥[§ 10177]

स्नैहिके तु मधूच्छिष्टस्नेहगुग्गुलुसर्जकैः ।
शिरोविरेचनद्रव्यैर्वर्तिर्वैरेचने मता ॥ ७ ॥[§ 10179]

कासघ्नैरेव कासघ्नी वामनैर्वामनी मता ।
योज्या न पित्तरक्तार्त्तिविरिक्तोदरमेहिषु ॥ ८ ॥[§ 10181]

तिमिरोर्ध्वनिलाध्मानरोहिणीदत्तबस्तिषु ।
मत्स्यमद्यदधिक्षीरक्षौद्रस्नेहविषाशिषु ॥ ९ ॥[§ 10183]

शिरस्यभिहते पाण्डुरोगे जागरिते निशि ।
रक्तपित्तान्ध्यबाधिर्यतृण्मूर्च्छामदमोहकृत् ॥ १० ॥[§ 10185]

धूमोऽकालेऽतिपीतो वा तत्र शीतो विधिर्हितः ।
एतद्धूमविधानं तु लेशतः सम्प्रकाशितम् ॥ ११ ॥[§ 10187]

७५ Adhikāra ७५

cakradatta-१८९३

१

स्निग्धोष्णैः स्नेहिको वाते स्वादुशीतैःप्रसादनः ।
पित्ते कट्वम्लुलवणै रूक्षैः संशोधनः कफे ॥ १ ॥[§ 10188]

कषायस्वादुतिक्तैश्च कवलो रोपणो व्रणे ।
सुखं सञ्चार्यते या तु सा मात्रा कवले हिता ॥ २ ॥[§ 10190]

असञ्चार्या तु या मात्रा गण्डूषे सा प्रकीर्तिता ।
तावच्च धारणीयोऽयं यावद्दोषप्रवर्तनम् ॥ ३ ॥[§ 10192]

पुनश्चान्योऽपि दातव्यस्तथा क्षौद्रघृतादिभिः ।
व्याधेरपचयस्तुष्टिर्वैशद्यं वक्त्रलाघवम् ॥ ४ ॥[§ 10194]

इन्द्रियाणां प्रसादश्च कवले शुद्धिलक्षणम् ।
दाहतृष्णाव्रणान् हन्ति मधुगण्डूषधारणम् ॥ ५ ॥[§ 10196]

धान्याम्लमास्यवैरस्यमलदौर्गन्ध्यनाशनम् ।
तदीषल्लवणं शीतं मुखशोषहरं परम् ॥ ६ ॥[§ 10198]

आशु क्षाराम्लगण्डूषो भिनत्ति श्लेष्मणश्चयम् ।
सुस्थे हितं वातहरं तैलगण्डूषधारणम् ॥ ७ ॥[§ 10200]

७६ Adhikāra ७६

cakradatta-१८९३

१
सर्वेषामक्षिरोगाणामादावाश्च्योतनं हितम् ।
रुक्तोदकण्डूघर्षादास्रुहरागनिबर्हणम् ॥ १ ॥[§ 10201]

उष्णं वाते कफे चोष्णं तच्छीतं रक्तपित्तयोः ।
निवातस्थस्य वामेन पाणिनोन्मील्य लोचनम् ॥ २ ॥[§ 10203]

शुक्तौ प्रलम्बयान्येन पिचुवर्त्या कनीनिके ।
दश द्वादश वा बिन्दून् द्व्यङ्गुलादवसेचयेत् ॥ ३ ॥[§ 10205]

ततः प्रमृज्य मृदुना चेलेन कफवातयोः ।
अन्येन कोष्णपानीयप्लुतेन स्वेदयेन्मृदु ॥ ४ ॥[§ 10207]

अत्युष्णातीक्ष्णं रुग्रागदृङ्नाशायाक्षिसेचनम् ।
अतिशीतं तु कुरुते निस्तोदस्तम्भवेदनाः ॥ ५ ॥[§ 10209]

कषायवर्त्मतां घर्षं कृच्छ्रात्तन्मेहनं बहु ।
विकारवृद्धिमत्यल्पं संरम्भमपरिस्रुतम् ॥ ६ ॥[§ 10211]

२
अथाञ्जनं शुद्धतनोर्नेत्रमात्राश्रये मले ।
पक्वलिङ्गेऽल्पशोथार्तिकण्डूपैच्छिल्यलक्षिते ॥ ७ ॥[§ 10212]
cakradatta-१८९३

मन्दघर्षास्रुरागेऽक्षिण प्रयोज्यं घनदूषिके ।
लेखनं रोपणं दृष्टिप्रसादनमिति त्रिधा ॥ ८ ॥[§ 10214]

अञ्जनं लेखनं तत्र कषायाम्लपटूषणैः ।
रोपणं तिक्तकैर्द्रव्यैः स्वादुशीतैः प्रसादनम् ॥ ९ ॥[§ 10216]

दशाङ्गुला तनुर्मध्ये शलाका मुकुलानना ।
प्रशस्ता लेखने ताम्री रोपणे काललोहजा ॥ १० ॥[§ 10218]

अङ्गुला च सुवर्णोत्था रूपजा च प्रसादने ।
पिण्डो रसक्रिया चूर्णं त्रिधैवाञ्जनकल्पना ॥ ११ ॥[§ 10220]

गुरौ मध्यलघौ दोषे तां क्रमेण प्रयोजयेत् ।
अथानून्मीलयन् दृष्टी अन्तः सञ्चारयेच्छनैः ॥ १२ ॥[§ 10222]

अञ्जिते वर्त्मनी किञ्चिच्चालयेच्चैवमञ्जनम् ।
अपेतौषधसम्बन्धं निर्वृतं नयनं यदा ॥ १३ ॥[§ 10224]

व्याधिदोषं तु योग्याभिरद्भिः प्रक्षालयेत्तदा ।
दक्षिणाङ्गुष्ठकेनाक्षि ततो वामं सवाससा ॥ १४ ॥[§ 10226]

ऊर्ध्ववर्त्मनि संगृह्य शोध्यं वामेन चेतरत् ।
निशि स्वप्नेन मध्याह्नपानान्नोष्णगभस्तिभिः ॥ १५ ॥[§ 10228]

अक्षिरोगाय दोषाः स्युर्वर्धितोत्पीडितद्रुताः ।
प्रातः सायं च तच्छान्त्यै व्यभ्रकेऽतोऽञ्जयेत्सदा ॥ १६ ॥[§ 10230]

कण्डूजाड्येऽञ्जनं तीक्ष्णं धूमं वा योजयेत् पुनः ।
तीक्ष्णाञ्जनाभितप्ते तु तूर्णं प्रत्यञ्जनं हितम् ॥ १७ ॥[§ 10232]

cakradatta-१८९३

३

नाञ्जयेद्भीतवमितविरिक्ताशितवेगिते ।
क्रुद्धज्वरितभ्रान्ताक्षशिरोरुक्शोषजागरे ॥ १८ ॥[§ 10233]

अदृष्टेऽर्के शिरःस्नाते पीतयोर्धूममद्ययोः ।
अजीर्णेऽप्यर्कसंतप्ते दिवास्वप्ने पिपासिते ॥ १९ ॥[§ 10235]

निर्वाते तर्पणं योज्यं शुद्धयोर्मूर्धकाययोः ।
काले साधारणे प्रातः सायं वोत्तानशायिनः ॥ २० ॥[§ 10237]

यवमाषमयीं पालीं नेत्रकोणाद्बहिः समाम् ।
द्व्यङ्गुलोच्चां दृढां कृत्वा यथास्वं सिद्धमावपेत् ॥ २१ ॥[§ 10239]

सर्पिर्निमीलिते नेत्रे तप्ताम्बु प्रविलायितम् ।
नक्तान्ध्यवाततिमिरकृच्छ्ररोधादिके वसाम् ॥ २२ ॥[§ 10241]

आपक्ष्माग्रादथोन्मेषं शनकैस्तस्य कुर्वतः ।
मात्रां विगणयेत् तत्र वर्त्म सन्धिसितासिते ॥ २३ ॥[§ 10243]

दृष्टौ च क्रमशो व्याधौ शतं त्रीणि च पञ्च च ।
शतानि सप्त चाष्टौ च दश मन्थेऽनिले दश ॥ २४ ॥[§ 10245]

पित्ते षट् स्वस्थवृत्ते च बलासे पञ्च धारयेत् ।
कृत्वापाङ्गे ततो द्वारं स्नेहं पात्रे निगालयेत् ॥ २५ ॥[§ 10247]

पिबेच्च धूमं नेक्षेत व्योमरूपं च भास्वरम् ।
इत्थं प्रतिदिनं वाते पित्ते त्वेकान्तरं कफे ॥ २६ ॥[§ 10249]

स्वस्थे च द्व्यन्तरं दद्यादातृप्तेरिति योजयेत् ।
प्रकाशक्षमता स्वास्थ्यं विशदं लघु लोचनम् ॥ २७ ॥[§ 10251]

cakradatta-१८१३

४

तृप्ते विपर्ययोऽतृप्ते तृप्तेऽतिश्लेष्मजा रुजः ।
पुटपाकं प्रयुञ्जीत पूर्वोक्तेष्वेव पक्ष्मसु ॥ २८ ॥[§ 10252]

सवाते स्नेहनः श्लेष्मसहिते लेखनो मतः ।
तृड्दौर्बल्येऽनिले पित्ते रक्ते स्वस्थे प्रसादनः ॥ २९ ॥[§ 10254]

बिल्वमात्रं पृथक् पिण्डं मांसभेषजकल्कयोः ।
उरुबूकवटाम्भोजपत्रैः स्निग्धादिषु क्रमात् ॥ ३० ॥[§ 10256]

वेष्टयित्वा मृदालिप्तं धवधन्वनगोमयैः ।
पचेत् प्रदीप्तैरग्न्याभं पक्वं निष्पीड्य तद्रसम् ॥ ३१ ॥[§ 10258]

नेत्रे तर्पणवत् युञ्ज्याच्छतं द्वे त्रीणि धारयेत् ।
लेखनस्नेहनान्त्येषु कोष्णौ पूर्वौ हिमोऽपरः ॥ ३२ ॥§ 10260

धूमपोऽन्ते तयोरेव योगास्तत्र च तृप्तिवत् ।
तर्पणं पुटपाकं च नस्यानर्हे न योजयेत् ॥ ३३ ॥§ 10262

यावन्त्यहानि युञ्जीत द्विगुणो हितभाग्भवेत् ॥ ३४ ॥§ 10263

७७ Adhikāra ७७

cakradatta-१८९३

१
अथ स्निग्धतनुः स्निग्धरसान्नप्रतिभोजितः ।
प्रत्यादित्यमुखं स्विन्नो जानूच्चासनसंस्थितः ॥ १ ॥§ 10264

मृदुपट्टात्तकोशान्तो जानुस्थापितकूर्परः ।
अङ्गुष्ठगर्भमुष्टिभ्यां मन्ये गाढं निपीडयेत् ॥ २ ॥§ 10266

दन्तसम्पीडनोत्कासगण्डाध्मानानि चाचरेत् ।
पृष्ठतो यन्त्रयेच्चैनं वस्त्रमावेष्टयेन्नरः ॥ ३ ॥§ 10268

कन्धरायां परिक्षिप्य नस्यान्तर्वामतर्जनीम् ।
एवमुत्थाप्य विधिना शिरां विध्येच्छिरोगताम् ॥ ४ ॥§ 10270

विध्येद्धस्तशिरां बाहावनाकुञ्चितकूर्परे ।
बद्ध्वा सुखोपविष्टस्य मुष्टिमङ्गुष्ठगर्भिणम् ॥ ५ ॥§ 10272

ऊर्ध्वं वेध्यप्रदेशाच्च पट्टिकां चतुरङ्गुले ।
पादे तु सुस्थितेऽधस्ताज्जानुसन्धेर्निपीडिते ॥ ६ ॥§ 10274

गाढं कराभ्यामागुल्फं चरणे तस्य चोपरि ।
द्वितीये कुञ्चिते किञ्चिदारूढे हस्तवत्ततः ॥ ७ ॥§ 10276

बद्ध्वा विध्येच्छिरामित्थमनुक्तेष्वपि कल्पयेत् ।
तेषु तेषु प्रदेशेषु तत्तद्यन्त्रमुपायवित् ॥ ८ ॥§ 10278

ततो व्रीहिमुखं व्यध्यप्रदेशे न्यस्य पीडयेत् ।

अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु तलप्रच्छादितं भिषक् ॥ ९ ॥[§ 10280]

वामहस्तेन विन्यस्य कुठारीमितरेण तु ।
ताडयेन्मध्यमाङ्गुल्याङ्गुष्ठविष्टब्धमुक्तया ॥ १० ॥[§ 10282]

मांसले निक्षिपेद्देशे व्रीह्यास्यं व्रीहिमात्रकम् ।
यवार्धमस्थ्नामुपरि शिरां विध्यन्कुठारिकाम् ॥ ११ ॥[§ 10284]
cakradatta-१८९३

२

असम्यगस्रे स्रवति वेल्लव्योषनिशानतैः ।
सागारधूमलवणतैलैर्दिह्याच्छिरामुखम् ।
सम्यक् प्रवृत्ते कोष्णेन तैलेन लवणेन च ॥ १२ ॥[§ 10286]

अशुद्धो बलिनोऽप्यस्रं न प्रस्थात्स्रावयेत्परम् ।
अतिस्रुतौ हि मृत्युः स्याद्दारुणा वानिलामयाः ॥ १३ ॥[§ 10288]

तत्राभ्यङ्गरसक्षीररक्तपानानि भेषजम् ।
स्रुते रक्ते शनैर्यन्त्रमपनीय हिमाम्बुना ॥ १४ ॥[§ 10290]

प्रक्षाल्य तैलप्रोतार्क्तं बन्धनीयं शिरामुखम् ।
अशुद्धं स्रावयेद्भूयः सायमह्न्यपरेऽपि वा ॥ १५ ॥[§ 10292]

रक्ते त्वतिष्ठति क्षिप्रं स्तम्भनीमाचरेत्क्रियाम् ।
लोध्रप्रियङ्गुपत्तुङ्गमाषयष्ट्याह्वगैरिकैः ॥ १६ ॥[§ 10294]

मृत्कपालाञ्जनक्षौममसीक्षीरित्वगङ्कुरैः ।
विचूर्णयेद्व्रणमुखं पद्मकादिहिमं पिबेत् ॥ १७ ॥[§ 10296]

तामेव वा शिरां विध्येद्व्यधात्तस्मादनन्तरम् ।
शिरामुखं वा त्वरितं दहेत्तप्तशलाकया ॥ १८ ॥[§ 10298]

सशेषमप्यसृग्धार्यं न चातिस्रुतिमाचरेत् ।
हरेच्छृङ्गादिना शेषं प्रसादमथवा नयेत् ॥ १९ ॥[§ 10300]
cakradatta-१८९३

३

मर्महीने यथासन्नप्रदेशे व्यधयेच्छिराम् ।
नतूनषोडशातीतसप्तत्यब्दस्रुतासृजाम् ॥ २० ॥[§ 10301]

अस्निग्धास्वेदितात्यर्थस्वेदितानिलरोगिणाम् ।
गर्भिणीसूतिकाजीर्णपित्तास्रश्वासकासिनाम् ॥ २१ ॥§ 10303

अतिसारोदरच्छर्दिपाण्डुसर्वाङ्गशोषिणाम् ।
स्नेहपीतं प्रयुक्तेषु तथा पञ्चसु कर्मसु ॥ २२ ॥§ 10305

नायन्त्रितां शिरां विध्येन्न तिर्यङ्नाप्यनुत्थिताम् ।
नातिशीतोष्णवाताभ्रेष्वन्यत्रात्ययिकाद्गदात् ॥ २३ ॥§ 10307

नात्युष्णशीतं लघुदीपनीयं
रक्तेऽपनीते हितमन्नपानम् ।
तदा शरीरं ह्यनवस्थितासृक्
वह्निर्विशेषेण च रक्षणीयः ॥ २४ ॥§ 10311

नरो हिताहारविहारसेवी
मासं भवेदाबललाभतो वा ।
प्रसन्नवर्णेन्द्रियमिन्द्रियार्था-
निच्छन्तमव्याहतशक्तिवेगम् ।
सुखान्वितं पुष्टिबलोपपन्नं
विशुद्धरक्तं पुरुषं वदन्ति ॥ २५ ॥§ 10317

७८ Adhikāra ७८

cakradatta-१८९३

१
ब्राह्मे मुहूर्ते उत्तिष्ठेत्सुस्थो रक्षार्थमायुषः ।
शरीरचिन्तां निर्वर्त्य कृतशौचविधिस्ततः ॥ १ ॥§ 10318

प्रातर्भुक्त्वा च मृद्वग्रं कषायकटुतिक्तकम् ।
भक्षयेद्दन्तपवनं दन्तमांसान्यबाधयन् ॥ २ ॥§ 10320

नाद्यादजीर्णवमथुश्वासकासज्वरार्दितः ।
तृष्णास्यपाकहृन्नेत्रशिरःकर्णामयी च तत् ।
सौवीरमञ्जनं नित्यं हितमक्ष्णोः प्रयोजयेत् ॥ ३ ॥§ 10323

सप्तरात्रेऽष्टरात्रे वा स्रावणार्थं रसाञ्जनम् ।

ततो नावनगण्डूषधूमताम्बूलभाग्भवेत् ॥ ४ ॥§ 10325

ताम्बूलं क्षतपित्तास्ररूक्षोत्कुपितचक्षुषाम् ।
विषमूर्च्छामदार्तानामपथ्यं चापि शोषिणाम् ॥ ५ ॥§ 10327
cakradatta-१८९३

२

अभ्यङ्गमाचरेन्नित्यं सजराश्रमवातहा ।
शिरःश्रवणपादेषु तं विशेषेण शीलयेत् ॥ ६ ॥§ 10328

बाह्याभ्यङ्गः कफग्रस्तकृतसंशुद्ध्यजीर्णिभिः ।
शरीरचेष्टा या चेष्टा स्थैर्यार्था बलवर्धनी ॥ ७ ॥§ 10330

देहव्यायामसंख्याता मात्रया तां समाचरेत् ।
वातपित्तामयी बालो वृद्धोऽजीर्णी च तां त्यजेत् ॥ ८ ॥§ 10332

उद्वर्तनं तथा कार्यं ततः स्नानं समाचरेत् ।
उष्णाम्बुनाधःकायस्य परिषेको बलावहः ॥ ९ ॥§ 10334

तेनैव तूत्तमाङ्गस्य बलकृत् केशचक्षुषोः ।
स्नानमर्दितनेत्रास्यकर्णरोगातिसारिषु ॥ १० ॥§ 10336

आध्मानपीनसाजीर्णभुक्तवत्सु च गर्हितम् ।
नीचरोमनखश्मश्रुर्निर्मलाङ्घ्रिमलायनः ॥ ११ ॥§ 10338

स्नानशीलः ससुरभिः सुवेषो निर्मलाम्बरः ।
धारयेत्सततं रत्नं सिद्धमन्त्रमहौषधीः ॥ १२ ॥§ 10340
cakradatta-१८९३

३

सातपत्रपदत्राणो विचरेद्युगमात्रदृक् ।
निशि चात्ययिके कार्ये दण्डी मौनी सहायवान् ॥ १३ ॥§ 10341

जीर्णे हितं मितं चाद्यान्न वेगान्धारयेद्बलात् ।
न वेगितोऽन्यकार्यः स्यान्नाजित्वासाध्यमामयम् ॥ १४ ॥§ 10343

दशधा पापकर्माणि कायवाङ्मानसैस्त्यजेत् ।
काले हितं मितं ब्रूयादविसंवादि पेशलम् ॥ १५ ॥§ 10345

आत्मवत्सततं पश्येदपि कीटपिपीलिकाम् ।
आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ॥ १६ ॥[§ 10347]

नक्तंदिनानि मे यान्ति कथंभूतस्य संप्रति ।
दुःखभाक् न भवत्येवं नित्यं सन्निहितस्मृतिः ॥ १७ ॥[§ 10349]

४

मासैर्द्विसंख्यैर्माघाद्यैः क्रमात्षडृतवः स्मृताः ।
वलिनः शीतसंरोधाद्धेमन्ते प्रवलोऽनलः ॥ १८ ॥[§ 10350]

सेवेतातो हिमे स्निग्धिस्वाद्वम्लुलवणान् रसान् ।
गोधूमपिष्टमांसेक्षुक्षीरोत्थविकृतीः सुराम् ॥ १९ ॥[§ 10352]

नवमन्नं वसां तैलं शौचकार्ये सुखोदकम् ।
युक्त्यार्ककिरणान् स्वेदं पादत्राणं च सर्वदा ॥ २० ॥[§ 10354]

प्रावाराजिनकौशेयप्रवेणीकुथकास्तृतम् ।
उष्णस्वभावैर्लघुभिः प्रावृतः शयनं भजेत् ॥ २१ ॥[§ 10356]

अङ्गारतापसंतप्तगर्भभूवेश्मनि प्रियाम् ।
पीवरोरुस्तनश्रोणीमालिङ्ग्यागुरुचर्चिताम् ॥ २२ ॥[§ 10358]
cakradatta-१८९३

अयमेव विधिः कार्यः शिशिरेऽपि विशेषतः ।
तदा हि शीतमाध्वीकं रौक्षं चादनकालजम् ॥ २३ ॥[§ 10360]

कफश्चितो हि शिशिरे वसन्तेऽर्कांशुतापितः ।
हत्वाग्निं कुरुते रोगांस्ततस्तत्र प्रयोजयेत् ॥ २४ ॥[§ 10362]

तीक्ष्णं वमननस्यादिकवडग्रहमञ्जनम् ।
व्यायामोद्वर्तनं धूमं शौचकार्ये सुखोदकम् ॥ २५ ॥[§ 10364]

स्नातोऽनुलिप्तः कर्पूरचन्दनागुरुकुङ्कुमैः ।
पुराणयवगोधूमक्षौद्रजाङ्गलशूल्यभुक् ।
प्रपिबेदासवारिष्टसीधुमाध्वीकमाधवान् ॥ २६ ॥[§ 10367]

५

वसन्तेऽनुभवेत्स्त्रीणां काननानां च यौवनम् ।

गुरूष्णस्निग्धमधुरं दिवास्वप्नं च वर्जयेत् ॥ २७ ॥[§ 10368]

मयूखैर्जगतः स्नेहं ग्रीष्मे पेपीयते रविः ।
स्वादु शीतं द्रवं स्निग्धमन्नपानं तदा हितम् ॥ २८ ॥[§ 10370]

शीतं सशर्करं मन्थं जाङ्गलान्मृगपक्षिणः ।
घृतं पयः सशाल्यन्नं भजन्ग्रीष्मे न सीदति ॥ २९ ॥[§ 10372]
cakradatta-१८९३

मद्यमल्पं न वा पेयमथवा सुबहूदकम् ।
मध्याह्ने चन्दनार्द्राङ्गः स्वप्याद्धारागृहे निशि ॥ ३० ॥[§ 10374]

निशाकरकराकीर्णे प्रवाते सौधमस्तके ।
निवृत्तकामो व्यजनैः पाणिस्पर्शैः सचन्दनैः ॥ ३१ ॥[§ 10376]

सेव्यमानो भजेतास्यां मुक्तामणिविभूषितः ।
लवणाम्लकटूष्णानि व्यायामं चात्र वर्जयेत् ॥ ३२ ॥[§ 10378]

भूबाष्पान्मेघनिस्यन्दात्पाकादम्लाज्जलस्य च ।
वर्षास्वग्निबले क्षीणे कुप्यन्ति पवनादयः ॥ ३३ ॥[§ 10380]

भजेत्साधारणं सर्वमूष्मणस्तेजनं च यत् ।
आस्थापनं शुद्धतनुर्जीर्णं धान्यं कृतान्रसान् ॥ ३४ ॥[§ 10382]

जाङ्गलं पिशितं यूषान्मध्वरिष्टं चिरन्तनम् ।
दिव्यं कौपं शृतं वाम्भो भोजनं त्वतिदुर्दिने ॥ ३५ ॥[§ 10384]

व्यक्ताम्ललवणस्नेहं संशुष्कं क्षौद्रवल्लघु ।
नदीजलोदमन्थाहःस्वप्नायासातपांस्त्यजेत् ॥ ३६ ॥[§ 10386]

वर्षाशीतोचिताङ्गानां सहसैवार्करश्मिभिः ।
तप्तानामाचितं पित्तं प्रायः शरदि कुप्यति ॥ ३७ ॥[§ 10388]

तज्जयाय घृतं तिक्तं विरेको रक्तमोक्षणम् ।
तिक्तस्वादुकषायं च क्षुधितोऽन्नं भजेल्लघु ॥ ३८ ॥[§ 10390]
cakradatta-१८९३

६

इक्षवः शालयो मुद्गाः सरोऽम्भः क्वथितं पयः ।
शरद्येतानि पथ्यानि प्रदोषे चेन्दुरश्मयः ॥ ३९ ॥§ 10391

शारदानि च माल्यानि वासांसि विमलानि च ।
तुषारक्षारसौहित्यदधितैलरसातपान् ॥ ४० ॥§ 10393

तीक्ष्णमद्यदिवास्वप्नपुरोवातातपांस्त्यजेत् ।
शीते वर्षासु चाद्यांस्त्रीन्वसन्तेऽन्त्यान्रसान्भजेत् ॥ ४१ ॥§ 10395

स्वादून्निदाघे शरदि स्वादुतिक्तकषायकान् ।
शरद्वसन्तयो रूक्षं शीतं घर्मघनान्तयोः ॥ ४२ ॥§ 10397

अन्नपानं समासेन विपरीतमतोऽन्यथा ।
नित्यं सर्वरसाभ्यासः स्वस्वाधिक्यमृतावृतौ ॥ ४३ ॥§ 10399

ऋतोराद्यन्तसप्ताहावृतुसन्धिरिति स्मृतः ।
तत्र पूर्वो विधिस्त्याज्यः सेवनीयोऽपरः क्रमः ॥ ४४ ॥§ 10401

इत्युक्तमृतुसात्म्यं यच्चेष्टाहारव्यपाश्रयम् ।
उपशेते यदौचित्यादोकसात्म्यं तदुच्यते ॥ ४५ ॥§ 10403

देशानामामयानां च विपरीतं गुणं गुणैः ।
सात्म्यमिच्छन्ति सात्मज्ञाश्चेष्टितं चाद्यमेव च ॥ ४६ ॥§ 10405

तच्च नित्यं प्रयुञ्जीत स्वास्थ्यं येनानुवर्तते ।
अजातानां विकाराणामनुत्पत्तिकरं च यत् ॥ ४७ ॥§ 10407

नगरी नगरस्येव रथस्येव रथी यथा ।
स्वशरीरस्य मेधावी कृत्येष्ववहितो भवेत् ॥ ४८ ॥§ 10409

cakradatta-१८९३

७

गौडाधिनाथरसवत्यधिकारिपात्र-
नारायणस्य तनयः सुनयोऽन्तरङ्गात् ।
भानोरनुप्रथितलोध्रवलीकुलीनः ।
श्रीचक्रदत्त इह कर्तृपदाधिकारी ॥ १ ॥§ 10412

cakradatta-१८९३

यः सिद्धयोगलिखिताधिकसिद्धयोगा-
नत्रैव निक्षिपति केवलमुद्धरेद्वा ।
भट्टत्रयत्रिपथवेदविदा जनेन
दत्तः पतेत्सपदि मूर्धनि तस्य शापः ॥ २ ॥§ 10416

वसुवेदांकभूम्यब्दे १९४८ कार्तिके मासि धीमता ।
रविदत्तेन वैद्येन भाषाटीका सुकल्पिता ॥ १ ॥§ 10418

The TEI Header